

วารสาร

สังคมศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีที่ 55 ฉบับที่ 1

: มกราคม - มิถุนายน 2568

Chulalongkorn University
Journal of Social Sciences

2025

Vol. 55 No.1 (Jan - June)

ISSN: 2985-1297 (print)
ISSN: 2985-1386 (online)

ข้อมูลสาระสำคัญของวารสาร

ชื่อภาษาไทย	วารสารสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ชื่อภาษาอังกฤษ	Chulalongkorn University Journal of Social Science
ชื่อย่อภาษาอังกฤษ	CUJSS
Abbreviation name	CU J Soc Sci
ISSN (print)	2985-1297
ISSN (online)	2985-1386

วารสารสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (Chulalongkorn University Journal of Social Science: CUJSS.) เป็นวารสารวิชาการของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กำหนดประเภทบทความที่จะพิจารณาตีพิมพ์เป็น 3 ประเภท ดังนี้ (1) บทความวิจัย (Research article) (2) บทความวิชาการ (Academic article) และ (3) บทวิจารณ์หนังสือ (Book review) ทั้งนี้ บทความที่ส่งมาตีพิมพ์กับวารสารฯ ต้องไม่เคยตีพิมพ์ที่ใดมาก่อน ออกเผยแพร่ปีละ 2 ฉบับ (เดือนมิถุนายน และ เดือนธันวาคม) โดยทุกบทความจะได้รับการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ 3 คนขึ้นไป ตามกระบวนการที่กองบรรณาธิการกำหนด

วัตถุประสงค์ (Focus)

วารสารสังคมศาสตร์ (Chulalongkorn University Journal of Social Science: CUJSS.) มีวัตถุประสงค์ เพื่อตีพิมพ์บทความที่เกี่ยวข้องกับ (1) บทความวิจัย (Research article) (2) บทความวิชาการ (Academic article) และ (3) บทวิจารณ์หนังสือ (Book review) โดยมีกลุ่มเป้าหมายคือ คณาจารย์ นิสิต นักศึกษา และนักวิจัย รวมทั้งผู้ที่สนใจ

กระบวนการพิจารณาบทความ (Peer Review Process)

บทความวิจัย, บทความวิชาการ, และ บทวิจารณ์หนังสือ จะได้รับการประเมินบทความจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้องกับบทความ (Peer-Reviewed Process) โดยใช้ระบบการประเมินแบบปกปิดชื่อผู้เขียน (Author) และผู้ประเมิน (double-blinded peer-reviewed process) จากผู้ทรงคุณวุฒิ 3 คนขึ้นไป

ภาษาที่รับตีพิมพ์ (Language)

ภาษาไทย และ ภาษาอังกฤษ

กำหนดการตีพิมพ์ (Publication Frequency)

วารสารตีพิมพ์ 2 ฉบับต่อปี

ฉบับที่ 1 เดือนมิถุนายน และ ฉบับที่ 2 เดือนธันวาคม

ประเด็นและขอบเขต (Themes and Scopes)

วารสารสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ให้ความสำคัญกับบทความที่มีประเด็นและขอบเขตเนื้อหา ดังนี้

- (1) การเมืองการปกครอง (Politics and Government)
- (2) ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (International relations)
- (3) สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (Sociology and Anthropology)
- (4) อาชญาวิทยาและการบริหารงานยุติธรรม (Criminology and Administration of Justice)
- (5) รัฐประศาสนศาสตร์ (Public Administration)
- (6) การพัฒนา (Development)

จริยธรรมการตีพิมพ์บทความ (Publication Ethics)

ดูรายละเอียดของ จริยธรรมสำหรับผู้แต่ง ผู้ประเมิน และ บรรณาธิการ ได้ที่เว็บไซต์ของวารสาร

โดยไปที่ เมนู – จริยธรรมการตีพิมพ์ (Publication ethics)

URL: <https://so08.tci-thaijo.org/index.php/ssjpolsci/ethics>

จริยธรรมการวิจัย (Research Ethics)

บทความที่ส่งมาตีพิมพ์กับทางวารสารฯ หากส่วนหนึ่งของบทความมาจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในคน สัตว์ ต้องได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคนจากสถาบันที่ผ่านการรับรองสำนักงานมาตรฐานการวิจัยในคน สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ และเป็นไปตามกฎหมายสากล สำหรับการทดลองในสัตว์ทดลองต้องผ่านการรับรองจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการใช้สัตว์เพื่องานทางวิทยาศาสตร์เช่นกัน และอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติสัตว์เพื่องานทางวิทยาศาสตร์ พ.ศ. 2558 โดยผู้เขียนสามารถส่งไฟล์หนังสืออนุมัติดังกล่าวเป็นไฟล์ PDF. Upload มาพร้อมการส่งไฟล์บทความ submit เข้าระบบเพื่อประกอบการพิจารณา ทั้งนี้ หากบทความที่ส่งมาตีพิมพ์เป็นประเด็นหรือขอบเขตที่ไม่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในคน สัตว์ ตามเกณฑ์การวิจัยข้างต้น เช่น บทความทางปรัชญาการเมือง บทความวิเคราะห์เชิงสถิติ เป็นต้น จะได้รับการยกเว้นในส่วนของหนังสืออนุมัติ

ค่าธรรมเนียมการตีพิมพ์ (Articles Processing Charge)

- ผู้แต่ง (Author) ต้องชำระค่าธรรมเนียมตีพิมพ์ (ภาษาไทย/ภาษาอังกฤษ) เป็นจำนวนเงินบทความละ 4,500 บาท (สี่พันห้าร้อยบาทถ้วน) ทั้งนี้ ทางวารสารฯจะไม่คืนค่าธรรมเนียมการส่งบทความเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ไม่ว่าในกรณีใด ๆ

เงื่อนไขการชำระค่าธรรมเนียมการตีพิมพ์บทความ

- ทางวารสารฯจะเรียกเก็บค่าธรรมเนียมการตีพิมพ์บทความจากผู้แต่งเมื่อบทความผ่านการพิจารณาจากกองบรรณาธิการวารสารฯให้ดำเนินการต่อในขั้นตอนของการประเมินผล (Review) เรียบร้อยแล้ว โดยทางผู้ช่วยบรรณาธิการบริหาร (นางสาวอนงค์ กาญจนประภากุล) จะแจ้งให้ผู้แต่งชำระเงินต่อไป

** ผู้แต่ง (Author) สามารถดำเนินการชำระค่าธรรมเนียมการตีพิมพ์ตามขั้นตอนรายละเอียดที่ระบุด้านล่าง ดังนี้

การโอนเข้าบัญชีคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ข้อมูลธนาคาร:

ธนาคาร (Bank): ไทยพาณิชย์ (Siam Commercial Bank: SCB.)

สาขา (Branch): สภากาชาดไทย (Saphakachartthai)

ชื่อบัญชี (Name Account): คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (Faculty of Political Science, Chulalongkorn University)

เลขที่บัญชี (No.Account): 045-2-06661-0

การออกใบเสร็จรับเงินและการจัดส่งใบเสร็จรับเงิน

ผู้เขียนแจ้งที่อยู่เพื่อการออกใบเสร็จรับเงิน และการจัดส่งใบเสร็จรับเงิน โดยสามารถเลือกช่องทางการจัดส่ง คือ ทางไปรษณีย์ หรือ เป็นไฟล์ PDF.ทาง e-mail ตามแต่ผู้เขียนแจ้งความประสงค์

สำนักงานวารสาร

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนอังรีดูนังต์ แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

โทรศัพท์ 0-2218-7270, 081-345-3007

กองบรรณาธิการ

มีอำนาจหน้าที่พิจารณาบทความและประเมินบทความทางวิชาการเพื่อตีพิมพ์ใน

วารสารสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีที่ 55 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน พ.ศ. 2568 และ

ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม พ.ศ. 2568

ดังรายนามต่อไปนี้

ที่ปรึกษากองบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร.ปกรณ์ ศิริประกอบ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวหน้ากองบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร.ธนพันธ์ ไล่ประกอบทรัพย์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณาธิการบริหาร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุธรรมา ปรีพจน์เอื้อสกุล

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ

(1) ศาสตราจารย์ ดร.ดุขฎิ อายุวัฒน์	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
(2) ศาสตราจารย์ ดร.ศรีสมบัติ โชคประจักษ์ชัด	มหาวิทยาลัยมหิดล
(3) ศาสตราจารย์ ดร.อัมพร รุ่งลักษณ์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
(4) ศาสตราจารย์ พงษ์เทพ สันติกุล	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
(5) รองศาสตราจารย์ ดร.กังสดาล เชาววัฒนกุล	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
(6) รองศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จันทรโรจนกิจ	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(7) รองศาสตราจารย์ ดร.นภเรณู สัจจรัักษ์ ธีระฐิติ	มหาวิทยาลัยมหิดล
(8) รองศาสตราจารย์ ดร.จิตติภัทร พูนขำ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
(9) รองศาสตราจารย์ ดร.ชาคริต ชุ่มวัฒนะ	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
(10) รองศาสตราจารย์ ดร.สุนิสา ช่อแก้ว	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
(11) รองศาสตราจารย์ ดร.อัครณัฐ วงศ์ปรีดี	สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
(นิด้า)
(12) รองศาสตราจารย์ ดร.โอฬาร ถิ่นบางเตียว	มหาวิทยาลัยบูรพา
(13) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กรพันธุ์ พัวพันสวัสดิ์	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(14) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กุลพรุ คักดีวิทย์	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ (ต่อ)

(15) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เข็มทอง ต้นสกุลรุ่งเรือง	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(16) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีระพล เกரியพันธุ์	มหาวิทยาลัยรามคำแหง
(17) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิยะพงษ์ บุชบงก์	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
(18) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภัทรพรรณ ทำดี	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
(19) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิระ หวังสัจจะโชค	มหาวิทยาลัยนเรศวร
(20) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุทธิกานต์ มีจัน	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
(21) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อรอร ภู่เจริญ	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
(22) อาจารย์ ดร.สรสิช สว่างศิลป์	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กองการจัดการ

(1) นางสาวอนงค์ กาญจนประภากุล	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(2) นายชัยวัฒน์ กาญจนนวโชติ	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทบรรณาธิการ

บทความในวารสารสังคมศาสตร์ฉบับนี้ยังคงมีความหลากหลายในประเด็นศึกษาและองค์ความรู้ทั้งด้านการเมืองการปกครอง ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม อาชญาวิทยา การคลังสาธารณะ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และการพัฒนาที่ยั่งยืน ตามวัตถุประสงค์ของวารสารสังคมศาสตร์อย่างเหนียวแน่น ความหลากหลายของบทความยังสะท้อนผ่านระดับของหน่วยการศึกษาทั้งระดับปัจเจกบุคคล ชุมชน องค์กรภาครัฐ ประเทศ และระหว่างประเทศ ซึ่งสะท้อนความพยายามของผู้เขียนบทความทั้ง 8 ฉบับในการถกเถียงกับประเด็นพื้นฐานของสังคมศาสตร์ได้แก่ การถกเถียงเรื่องโครงสร้าง-ปัจเจก (Structure-Agent Debate)

บทความทั้ง 8 บทความมีประเด็นร่วมที่สำคัญคือ การเมืองเชิงสังคมของคนชายขอบของการพัฒนา (Societal Politics of Peripheral People in Development) กล่าวคือ บทความให้ความสำคัญกับกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนากระแสหลัก เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ (Elderly) กลุ่มผู้อพยพ (Immigrants) คนกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Groups) ชาวนาในชนบท (Rural Farmers) ซึ่งต้องการการศึกษาพื้นฐานที่เสนอแนะแนวทางเชิงนโยบายในการปรับปรุงการให้บริการกับกลุ่มคนเหล่านี้เพื่อลดความเหลื่อมล้ำและการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างมีส่วนร่วม

ผู้สูงอายุ (Elderly) เป็นกลุ่มคนที่ได้รับความสำคัญในการวิจัยเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน บทความของ *ปริญญา หวันเหล์ม และ ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์* เรื่อง “การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพและความต้องการในวาระท้ายของผู้ต้องขังสูงวัยในเรือนจำ” ชี้ให้เห็นว่าสภาพความเป็นอยู่ของผู้ต้องขังป่วยต้องเผชิญความยากลำบากในเรือนจำ ซึ่งส่งผลให้เกิดความเสี่ยงต่อความเจ็บป่วยได้ง่าย สภาพแวดล้อมของเรือนจำไม่สอดคล้องกับผู้ต้องขังสูงวัย ผู้ต้องขังสูงวัยได้รับการบริการทางการแพทย์ที่มีมาตรฐานสากลเทียบเท่าการรักษาในโรงพยาบาลภายนอกด้วยทีม

สหวิชาชีพที่มีความเชี่ยวชาญในวาระท้ายของชีวิต และความต้องการในวาระสุดท้ายของชีวิตผู้ต้องขังในเรือนจำ คือ การได้ “กลับบ้าน” ที่นับเป็นข้อค้นพบสำคัญ และเป็นความหวังสุดท้ายก่อนสิ้นลมหายใจ ในขณะที่บทความของ เบญจรัตน์ ลัจกุล, สุธีรา แสนมนตรีกุล, เพ็ญจันทร์ ประดับมุข เซอร์เรอร์, โกสิน เทศวงษ์, และ เบญจพร พุดชา เรื่อง “การจัดสวัสดิการเพื่อส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อและสร้างความเป็นธรรมทางดิจิทัลแก่ผู้สูงอายุ” เป็นอีกบทความที่วิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นกับความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลที่เกิดกับผู้สูงอายุ คณะผู้วิจัยต้องการนำเสนอแนวทางจัดสวัสดิการเพื่อส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อ และสร้างความเป็นธรรมทางดิจิทัลแก่ผู้สูงอายุ เพื่อลดการแบ่งแยกเรื่องวัย ขยายอาณาเขตของพื้นที่ทางสังคม และปกป้องคุ้มครองสิทธิของผู้สูงอายุในโลกจริงและโลกเสมือนให้มีความเสมอภาคเช่นเดียวกับวัยอื่น ๆ โดยการนำผลการศึกษาวิจัยมาใช้ประกอบการวิเคราะห์ปรากฏการณ์เหล่านี้ผ่านแนวคิดความเป็นธรรมทางสังคม (Social Justice Theory) ความเป็นธรรมทางดิจิทัล (Digital Justice) และสิทธิมนุษยชนทางดิจิทัล (Digital Human Rights)

ผู้อพยพเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่บทความของ ศิริพงศ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา เรื่อง “การสังเคราะห์ภาวะความเป็นเจ้าบ้านบนพื้นฐานของการวิจัยสังคมเชิงประจักษ์: กรณีศึกษามุมมองเกี่ยวกับผู้อพยพเข้ามาในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป” สังเคราะห์นิยามและองค์ประกอบของแนวคิด “ภาวะความเป็นเจ้าบ้าน” ซึ่งมีรากฐานจากผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงพหุ ระหว่างทัศนคติต่อผู้อพยพเข้ามาในประเทศของตนกับภูมิหลังทางประชากร การเมือง และสังคม ของเจ้าบ้านในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป โดยทัศนคติเชิงบวกต่อผู้อพยพมี 6 ข้อ ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมทางการเมือง 2) การได้รับการตอบสนองความต้องการพื้นฐานอย่างเพียงพอ 3) การมีทักษะการคิดเชิงวิพากษ์อย่างรอบด้าน ตลอดจนรู้เท่าทันอารมณ์และความรู้สึก 4) การคำนึงถึงผลประโยชน์สาธารณะและผลประโยชน์ส่วนตัวอย่างสมดุล 5) การไม่ยึดติดกับอัตลักษณ์ของตน/พวกพ้องมากเกินไป 6) การมีความเห็นอกเห็นใจ/เข้าใจความรู้สึกของผู้อื่น

บทความของ อภิรัฐ คำวัง เรื่อง “วัฏจักรแห่งอำนาจกับวิถีทางการเมืองของชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดียภายใต้ต้นนโยบายพหุวัฒนธรรม” วิเคราะห์บทบาทของชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดียในฐานะชุมชนลำดับที่ 3 ภายใต้บริบทนโยบายพหุวัฒนธรรมของสิงคโปร์ โดยศึกษาบูรณาการด้านประวัติศาสตร์ สังคมวัฒนธรรม และรัฐศาสตร์ โดยชี้ให้เห็นว่าชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดียสามารถเข้าถึงตำแหน่งสูงสุดในฝ่ายนิติบัญญัติที่เป็นเชิงสัญลักษณ์และตำแหน่งฝ่ายบริหารในระดับสูง อย่างไรก็ตาม ตำแหน่งนายกรัฐมนตรียังเป็นของชาวสิงคโปร์เชื้อสายจีน สะท้อนการจัดสรรอำนาจระหว่างชนส่วนใหญ่และกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มน้อยในสังคม

เกษตรกรในชนบทเป็นอีกคนกลุ่มหนึ่งที่บทความในวารสารฉบับนี้ให้ความสำคัญ บทความของ วีระ หวัง สัจจะโชค เรื่อง “การเมืองและยุทธศาสตร์ของการรวมกลุ่มชาวนา: จาก “นาแปลงใหญ่” สู่ความยืดหยุ่นด้วย “กลุ่มขนาดย่อม”” ศึกษาความยืดหยุ่นปรับตัวของชาวนาต่อบทบาทของรัฐในการส่งเสริมการรวมกลุ่มว่าการรวมกลุ่มของชาวนาผ่านนโยบายนาแปลงใหญ่มีการเมืองและยุทธศาสตร์ตอบสนองต่อนโยบายรัฐในมิติของตัวเอง ผ่านการแย่งชิงทรัพยากรและงบประมาณของรัฐ ผลการศึกษาชี้ว่าชาวนามีความยืดหยุ่นปรับตัวต่อนโยบายรวมกลุ่มของรัฐ ทำให้เกิดการรวมกลุ่มในมิติที่หลากหลาย บทความของ ปิ๋วดี ศรีสุพรรณ เรื่อง “การเปลี่ยนแปลงสังคมภาคเกษตรกับเส้นทางสู่ความยากจนข้ามรุ่น: กรณีศึกษาครัวเรือนเกษตรกรจังหวัดอำนาจเจริญ” ชี้ให้เห็นว่าครัวเรือนในภาคการเกษตรที่ยากจนมีความพยายามในการยกระดับฐานะทางสังคมให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม แต่ก็เจอข้อจำกัดและเงื่อนไขในการเลื่อนชั้นทางสังคมที่แตกต่างกัน ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงสังคมภาคเกษตรที่โอกาส ทรัพยากร และเงินทุน รวมถึงช่องทางการศึกษาของบุตรหลาน เป็นเงื่อนไขในการตัดสินใจด้านการพัฒนาครัวเรือน นอกจากนี้ ปัจจัยเชิงนโยบายที่ถูกกำหนดและนำไปปฏิบัติซ้ำ ๆ โดยไม่ได้คำนึงว่าการนำไปปฏิบัติมีผลกระทบเชิงลบอย่างไรต่อเกษตรกรในพื้นที่ชนบท

ดังนั้นการศึกษานโยบายสาธารณะจึงเป็นงานวิจัยที่สำคัญที่จะช่วยเสนอแนะแนวทางในการกำหนดนโยบายสาธารณะที่สนับสนุนการพัฒนาของกลุ่มคนในสังคมอย่างยั่งยืน บทความของ วรณภา สิริศิริ และภาคภาควิชาสังคมศาสตร์ เรื่อง “เปรียบเทียบการสร้างรัฐสวัสดิการในกลุ่มประเทศตะวันตกและตะวันออก: แนวทางการทำความเข้าใจการพัฒนาสวัสดิการ” ศึกษาพัฒนาการของรัฐสวัสดิการในกลุ่มประเทศตะวันตกและตะวันออก เพื่อตอบคำถามว่า การนำเอาความสำเร็จของรัฐสวัสดิการตะวันตกมาเป็นต้นแบบเพียงพอและเหมาะสมต่อการสร้างรัฐสวัสดิการของไทยหรือไม่ รัฐสวัสดิการมีหลากหลายรูปแบบ และประวัติศาสตร์เชิงสถาบันมีอิทธิพลต่อการกำหนดเส้นทางการพัฒนาสวัสดิการ การก่อร่างสร้างรัฐสวัสดิการไทยจึงมีอาจลอกเลียนแบบรัฐอื่นได้ทั้งหมด แต่ต้องเข้าใจบริบทและประวัติศาสตร์ของตนเอง ประยุกต์ปรับปรุงให้เหมาะสมกับปัญหาสังคมที่ประสบอยู่ บทความของ ภาวิน ศิริประภาณุกุล เรื่อง “ตัวคูณทางการคลัง มาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศไทย” ประเมินค่าตัวคูณทางการคลัง โดยอาศัยกระบวนการทางเศรษฐมิติที่เป็นที่ยอมรับวงกว้างในปัจจุบัน และพบว่าค่าตัวคูณสะท้อนความไม่มีประสิทธิภาพของมาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศไทย ซึ่งเป็นประเทศเศรษฐกิจเปิดขนาดเล็ก และมีสัดส่วนของภาคเศรษฐกิจนอกระบบในระดับสูง ดังนั้นการปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้างและยุทธศาสตร์การกำหนดนโยบายเศรษฐกิจและการพัฒนาเป็นแนวทางที่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต้องให้ความสำคัญในระยะยาวเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนและเท่าเทียมในอนาคต

ผมขอขอบพระคุณคณบดีและคณะผู้บริหารคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กองบรรณาธิการทุกท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิผู้ประเมินบทความทุกท่าน และเจ้าหน้าที่ผู้ชั่งกอบบรรณาธิการ ที่สละเวลาอันมีค่าของท่าน มาร่วมพัฒนาคุณภาพของบทความในวารสารให้มีความสมบูรณ์แบบและมีคุณภาพเป็นประโยชน์ต่อองค์ความรู้ทางด้านสังคมศาสตร์ต่อไปในอนาคต

รองศาสตราจารย์ ดร.สุพันธ์ ไล่ประกอบทรัพย์

หัวหน้ากองบรรณาธิการ

คณะรัฐศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

บรรณาธิการ/Editorial

● บทบรรณาธิการ
Editorial	a-d

บทความวิจัย / Research article

● การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพและความต้องการในวาระท้ายของผู้ต้องขังสูงวัยในเรือนจำ
The Accessibility to Health Services and the End-of-Life Desires of Elderly Inmates
ปริญญญา หวันเหล็ม, ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์
Parinya Wanlem, Pavika Sriratanaban	1-28
● ตัวคูณทางการคลัง มาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศไทย
Fiscal Multiplier of Economic Stimulation Measures of Thailand
ภาวิน ศิริประภาณุกุล
Pawin Siriprapanukul	29-55
● การสังเคราะห์ภาวะความเป็นเจ้าบ้านบนพื้นฐานของการวิจัยสังคมเชิงประจักษ์:
กรณีศึกษามุมมองเกี่ยวกับผู้อพยพเข้ามาในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป
A Synthesis of Hospitableness Based on Empirical Social Research:
A Case Study on Perspectives Toward Immigrants in Europe's Preferred Destination
ศิริพงศ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา
Siripong Palakawong-na-ayudhya	56-89
● วัฏจักรแห่งอำนาจกับวิถีทางการเมืองของชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดีย
ภายใต้นโยบายพหุวัฒนธรรม
The Cycle of Power and Politics on Indian Singaporeans under Singapore's Multiculturalism Policy
อภिरัฐ คำวัง
Aphirat Kamwang	90-114

- การจัดสวัสดิการเพื่อส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อและสร้างความเป็นธรรมทางดิจิทัลแก่ผู้สูงอายุ
Providing Welfare to Enhance Media Literacy and Promote Digital Justice for the Elderly 115-139
เบญจรัตน์ สัจกุล, สุธีรา แสนมนตรีกุล, เพ็ญจันทร์ ประดับมุก เซอร์เรอร์, โกสิน เทศวงษ์,
เบญจพร พุดซา
Benjarat Sutjakul, Suteera Saenmontrikul, Penchan Pradubmook Sherer, Kosin
Theswong, Benjaporn Pudsas
- การเปลี่ยนแปลงสังคมภาคเกษตรกับเส้นทางสู่ความยากจนข้ามรุ่น:
กรณีศึกษาครัวเรือนเกษตรกรจังหวัดอำนาจเจริญ 140-163
Agrarian Change and the Pathways to Intergenerational Poverty: The Case of an
Agricultural Household in Amnatcharoen Province
ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ
Pinwadee Srisupan
- การเมืองและยุทธศาสตร์ของการรวมกลุ่มชาวนา:
จาก “นาแปลงใหญ่” สู่ความยืดหยุ่นด้วย “กลุ่มขนาดย่อม” 164-185
Politics and Strategies for Organizing Peasant Groups: From “Large-scale
Farming” to “Small-scale” Resilience
วีระ หวังสัจจะโชค
Weera Wongsatjachock
- เปรียบเทียบการสร้างรัฐสวัสดิการในกลุ่มประเทศตะวันตกและตะวันออก:
แนวทางในการทำความเข้าใจการพัฒนาารัฐสวัสดิการ 186-211
A Comparison of Welfare State Development in Western and Eastern Countries:
Approaches to Understanding Welfare State Development
วรรณภา ลีระศิริ, ภาคภูมิ แสงกนกกุล
Wannapa Leerisiri, Pakpoom Saengkanokkul

บทความวิจัย

การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพและความต้องการในวาระท้าย ของผู้ต้องขังสูงวัยในเรือนจำ[†]

ปริญญา หวันเหลี่ยม[‡] ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์^{b,*}

^a นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะ
รัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^b รองศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* ผู้แต่งหลัก: อีเมล pavika.p@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานะของบริการด้านสุขภาพ และการเข้าถึงของระบบราชการไทยในการดูแลแบบประคับประคองและการดูแลในวาระท้าย โดยอาศัยแนวคิดสิทธิมนุษยชน สิทธิผู้ต้องขัง แนวคิดการดูแลแบบประคับประคอง และกรอบข้อบังคับระดับสากลและข้อกำหนดระดับประเทศ ทั้งนี้ ยังมุ่งศึกษาแนวทางการให้บริการด้านสุขภาพในมิติของการดูแลในวาระท้าย ความต้องการของผู้ต้องขังสูงวัยในเรือนจำ และรูปแบบการจัดการกับการตายในเรือนจำ ผ่านกลไกของราชทัณฑ์ไทยที่มีทีมสหวิชาชีพต่าง ๆ เข้ามาให้บริการผู้ต้องขังในวาระท้าย การศึกษาครั้งนี้อาศัยการวิจัยเชิงคุณภาพ และมีข้อค้นพบประการสำคัญว่า สภาพความเป็นอยู่ของผู้ต้องขังป่วยต้องเผชิญความยากลำบากในเรือนจำ ซึ่งส่งผลให้เกิดความเสี่ยงต่อความเจ็บป่วยได้ง่าย สภาพแวดล้อมของเรือนจำไม่สอดคล้องกับวัยสูงอายุ อย่างไรก็ตามผู้ต้องขังสูงวัยในวาระท้ายของชีวิตได้รับบริการทางการแพทย์ที่มีมาตรฐานสากลเทียบเท่าการรักษาในโรงพยาบาลภายนอก ด้วยทีมสหวิชาชีพที่มีความเชี่ยวชาญ ทั้งยังมีบริการระบบการให้เยี่ยมออนไลน์สำหรับผู้ต้องขังในวาระท้ายในเรือนจำ และความต้องการในวาระสุดท้ายของชีวิตผู้ต้องขังในเรือนจำ คือ การได้ “กลับบ้าน” ที่นับเป็นข้อค้นพบสำคัญ และเป็นความหวังสุดท้ายก่อนสิ้นลมหายใจ

คำสำคัญ: ผู้ต้องขังสูงวัย, เรือนจำ, ระยะเวลา, การดูแลแบบประคับประคอง, สหวิชาชีพ

วันที่รับ: 22 มีนาคม 2567

วันที่แก้ไข: 30 พฤษภาคม 2567

วันที่ตอบรับ: 29 เมษายน 2568

บรรณาธิการ: ธนพันธ์ ไส้ประกอบ
ทรัพย์สิน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย

สิทธิ์: สัญญาอนุญาตแบบครีเอทีฟ
คอมมอนส์ - แจกจ่ายได้ ต้องอ้างอิง
ไม่แก้ไขดัดแปลง ไม่ใช่เพื่อการค้า

ลิขสิทธิ์: ©2568 บทความนี้เป็น
ลิขสิทธิ์ของคณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การอ้างอิง: ปริญญา หวันเหลี่ยม, ภาวิกา
ศรีรัตนบัลล์. 2568. “การเข้าถึง
บริการด้านสุขภาพและความต้องการ
ในวาระท้ายของผู้ต้องขังสูงวัยใน
เรือนจำ”. *วารสารสังคมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* 55 (1):
1-28.

<https://doi.org/10.61462/cujss.v55i1.3105>

ข้อความที่ปรากฏทั้งหมดในบทความ
เป็นความคิดเห็นของผู้เขียน มิใช่
ความเห็นของหน่วยงานวารสารผู้
จัดพิมพ์

[†] บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การเผชิญวาระท้ายของชีวิตและการดูแลแบบประคับประคองผู้ต้องขังสูงวัยในเรือนจำ” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

RESEARCH ARTICLE

The Accessibility to Health Services and the End-of-Life Desires of the Elderly Inmates[†]

Parinya Wanlem^a, Pavika Srirattanaban^{b,*}

Received: March 22, 2024

Revised: May 30, 2024

Accepted: April 29, 2025

Editor: Thanapan
Laiprakobsup,
Faculty of Political Science,
Chulalongkorn University

License: [Creative Commons
License: Attribution-
NonCommercial-NoDerivatives;
\(CC-BY-NC-ND 4.0\)](#)

Copyright: ©2025 Faculty of
Political Science,
Chulalongkorn University

Citation: Wanlem, Parinya and
Srirattanaban, Pavika. 2025.
“The Accessibility to Health
Services and the End-of-Life
Desires of the Elderly
Inmates”. *Chulalongkorn
University Journal of Social
Sciences* 55 (1): 1-28.
[https://doi.org/10.61462/cujss.
v55i1.3105](https://doi.org/10.61462/cujss.v55i1.3105)

*All statements in this article
are the opinions of the
authors. It is not the opinion
of the publisher of the journal.*

^a PhD student Department of Criminology and Justice Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

^b Associate Professor, Ph.D., Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

* Corresponding author email: pavika.p@gmail.com

Abstract

The purpose of this article is to study the state of health services and the Thai correctional system's accessibility to palliative care, under various conditions based on human rights, inmate rights, supportive care and treatment concepts, and the international regulatory framework and national laws. It also aims to study the approach of health services in the dimension of end-of-life care. The needs of elderly inmates in prisons and methods for dealing with death in prison through the Thai correctional system, which has various multidisciplinary teams that come to provide services to inmates in the end-of-life period with inmates. This study is based on qualitative research. The findings show that the living conditions of sick inmates face difficulties in prison, resulting in them being easily exposed to illness. The prison environment is not compatible with the elderly. However, elderly prisoners at the end of their lives in prison receive international standard medical services comparable to treatment in general hospitals outside of prison, due to a multidisciplinary team with expertise. There is also an online visiting service for terminally ill inmates in prison. The desire at the end of the life of inmates in prison is to “go home,” which is considered an important discovery and the last hope before dying.

Keywords: *Elderly Inmates, Prison, End of Life, Palliative Care, Multidisciplinary*

[†] This article is part of the thesis on “Facing the End of Life and Palliative Care for Elderly Prison Inmates,” which is part of the studies according to the Doctor of Arts degree program. Department of Criminology and Justice Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University.

บทนำ

สังคมสูงวัยในเรือนจำเกิดจากเงื่อนไข 2 ประการ ประการแรก คือ การกระทำผิดขณะเป็นผู้สูงอายุ โดยพบว่าปัจจัยหลักประการหนึ่งมาจากการที่ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งให้อยู่ตามลำพัง ขาดผู้ดูแล เกิดความโดดเดี่ยว ไม่มีงานทำ และไม่มีเงินใช้ อันเนื่องจากสภาพสังคมและสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบัน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดการกระทำผิดความผิดต่าง ๆ ขึ้น และประการที่สอง คือ การที่ผู้ต้องขังได้รับโทษยาวนานตั้งแต่ครั้งยังไม่เข้าสู่วัยชรา จนกลายเป็นคนชราในเรือนจำ ทราบกันว่า สภาพแวดล้อมในเรือนจำย่อมแตกต่างกับสภาพแวดล้อมภายนอกอย่างสิ้นเชิง โดยผู้ต้องขังสูงอายุจะต้องถูกควบคุม กักขัง และจำกัดสิทธิเสรีภาพในทุก ๆ เรื่อง ต้องถูกตัดขาดจากสังคมภายนอก ครอบครัว และญาติพี่น้อง ซึ่งถือเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ นอกจากนี้ การดำรงอยู่ในสังคมดังกล่าวยังต้องเผชิญกับเงื่อนไขทางสังคมและกฎระเบียบที่กำหนดขึ้นมา เพื่อให้มีระเบียบต่อคนส่วนใหญ่ทั้งระบบ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพทางร่างกาย จิตใจ และการดำเนินชีวิตของผู้ต้องขังสูงอายุมากยิ่งขึ้น ข้อมูลจากกรมราชทัณฑ์พบว่า ต้นปี พ.ศ. 2567 กรมราชทัณฑ์มีผู้ต้องขังในการควบคุม จำนวน 278,298 คน (Department of Corrections 2024)

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า การเข้าถึงบริการสุขภาพสำหรับประชาชนคนไทยทั่วไปอาจเป็นภาพที่คุ้นชิน หลังการเกิดขึ้นของระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าในปี พ.ศ. 2545 ที่มุ่งให้บริการด้านสุขภาพของรัฐที่ให้ความเป็นธรรมกับประชาชนทุกภาคส่วน และทุกคนควรได้รับการประกันสุขภาพอย่างเท่าเทียม บนฐานหลักการที่ว่า “บริการที่จำเป็นด้านสุขภาพเป็นของทุกคน” อีกทั้งประเทศไทยพัฒนาหลักประกันสุขภาพภาครัฐมาอย่างยาวนานต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน กระทั่งได้มีหลักประกันสุขภาพของรัฐ 3 ระบบหลักด้วยกัน ซึ่งได้ให้การคุ้มครองกลุ่มประชาชนในสัดส่วนที่ต่างกัน ได้แก่ 1) ระบบสวัสดิการรักษายาบาลข้าราชการ ให้ความคุ้มครองข้าราชการและครอบครัว ประมาณ 5 ล้านคน 2) ระบบประกันสังคม ให้ความคุ้มครองลูกจ้างหรือผู้ประกันตน จำนวนกว่า 10 ล้านคน และ 3) ระบบหลักประกันสุขภาพแห่งชาติหรือบัตรทอง ให้ความคุ้มครองประชาชนที่นอกเหนือจากสิทธิความคุ้มครองของสวัสดิการข้าราชการและระบบประกันสังคม จำนวนกว่า 48 ล้านคน (Wanwadee Poonpoksinsin, 2018, 3) ซึ่งในกรณีการเข้าถึงระบบสุขภาพของประชาชนทั่วไปภายนอกนั้น แน่ใจว่าไม่อาจเข้าถึงบริการที่เท่าเทียมตามมาตรฐาน ที่ต้องรวดเร็ว ฉับไว และได้รับบริการที่ดีเยี่ยมได้อย่างเสมอภาคหรือถ้วนหน้าตามที่มาดหมายไว้ หากแต่ย่อมมีข้อจำกัดหลายประการ ทั้งปัญหาเชิงระบบ ปัญหาเชิงโครงสร้าง และการกระจายบุคลากรทางการแพทย์ที่ไม่ทั่วถึง ซึ่งประสบปัญหาขาดแคลนแพทย์ สำหรับภาพรวมในระดับประเทศ เท่ากับแพทย์ 1 คน ต่อประชากร 1,843 คน (Woratha Mongkhonsuebsakul 2022)

ในความเป็นจริงทางสังคมทั่วไปภายนอกเรือนจำ บุคลากรทางการแพทย์ไม่ได้ถูกจัดสรรอย่างสอดคล้องกับประชากรที่กระจายในแต่ละพื้นที่ ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำกันในหลายจังหวัด เกิดการกระจุกและกระจายของบุคลากร ซึ่งข้อจำกัดต่าง ๆ เหล่านี้นับเป็นปัญหาคาราคาซังในระบบสุขภาพสำหรับคนไทยในทุกหย่อมหญ้า ที่สะท้อนปัญหาให้เห็นว่า แม้จะมี

ระบบหลักประกันสุขภาพมาอย่างยาวนาน ก็ยังเกิดความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงการบริการสุขภาพ ซึ่งความเหลื่อมล้ำนี้อาจกล่าวได้ว่าไม่เป็นปัญหาสำหรับผู้ที่มีความสามารถด้านเศรษฐกิจหรือผู้มีฐานะทางสังคม เนื่องจากมีบริการสุขภาพภาคส่วนเอกชนที่สามารถจ่ายค่ารักษาได้ด้วยตนเองโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งช่องทางของรัฐ เนื่องจากผู้ป่วยมีความสามารถในการเข้าถึงบริการสุขภาพในภาคเอกชน ที่มีความพร้อมและความรวดเร็วในการรักษา และการบริการที่มีความใกล้ชิดมากกว่าภาครัฐในสังคมภายนอกทั่วไป

และหากจะกล่าวถึงระบบสุขภาพในเรือนจำแล้ว ยิ่งทำให้เห็นระบบที่ต้องเผชิญกับความท้าทาย การวิจัยครั้งนี้จะสะท้อนให้เห็นช่องว่างและความเหลื่อมล้ำทางการรักษา สิทธิผู้ต้องขังและประเด็นด้านสิทธิมนุษยชนหลายประการ รวมทั้งบทบาทของสหวิชาชีพในเรือนจำที่มีส่วนสำคัญในการปฏิบัติงานตรงกับกลุ่มต้องขังในมิติสุขภาพ ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยพบว่าช่องว่างขององค์ความรู้ โดยเฉพาะด้านการเข้าสู่วาระท้ายของผู้ต้องขังในเรือนจำอย่างมีคุณภาพ หรือที่เรียกว่าการตายดีในเรือนจำ อันเป็นหมุดหมายที่สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชน ดังนั้น การศึกษาในครั้งนี้จึงควรค่าในการแสวงหาองค์ความรู้ที่ยังมีการศึกษาไม่มากนักสำหรับสังคมไทย อันเป็นโจทย์สำคัญในการศึกษาครั้งนี้ จึงเป็นที่มาของการวิจัยเพื่อศึกษาสภาวะของการบริการสุขภาพและการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพของผู้ต้องขังสูงวัย นอกจากนี้ยังมุ่งแสวงหาแนวทางในการเข้าถึงบริการสุขภาพ การดูแลในวาระท้าย การให้ความหมายของความตายในมุมมองสหวิชาชีพในฐานะผู้ปฏิบัติงานตรง และความต้องการในวาระท้ายของผู้ต้องขังในเรือนจำ อีกทั้งมุ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการดูแลแบบประคับประคองในเรือนจำอันจะกล่าวต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาวะและการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพของผู้ต้องขังสูงวัยในเรือนจำ
2. เพื่อศึกษาความหมายของความตายและความต้องการวาระท้ายในกลุ่มผู้ต้องขังสูงวัย
3. เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการความตายในเรือนจำ

แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของผู้ต้องขังสูงวัย สิทธิในการได้รับการรักษา สิทธิในการได้รับการดูแลแบบประคับประคอง และรูปแบบการเผชิญวาระสุดท้ายของชีวิต รวมทั้งกรอบความร่วมมือระหว่างประเทศและกฎหมายในประเทศที่เกี่ยวข้องกับผู้ต้องขังป่วยและสิทธิในการได้รับการดูแลรักษา โดยมีเอกสาร และแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดสิทธิมนุษยชน
2. สิทธิผู้ต้องขัง การคุ้มครองและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง
3. แนวคิดการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายแบบประคับประคอง (palliative care)

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องนั้น กล่าวได้ว่า นักโทษวัยสูงอายุมีชีวิตในเรือนจำภายใต้รูปแบบและการได้รับการดูแลที่มีความแตกต่างจากผู้ต้องขังทั่วไปกลุ่มอื่น ๆ บ้างเล็กน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับนโยบายที่มีลักษณะเฉพาะ หรือเป็นกลุ่มที่ต้องได้รับการดูแลเป็น

พิเศษ เช่นเดียวกับกลุ่มเด็ก เยาวชน และสตรี โดยปัจจุบัน เรือนจำพยายามเสนอแนวทางต่าง ๆ ที่ให้การดูแลกลุ่มผู้ต้องขังสูงวัย โดยเฉพาะในเรื่องสิทธิต่าง ๆ ที่ต้องได้รับบนพื้นฐานความเป็นมนุษย์ ดังนั้น บทนี้จะเป็นการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ โดยสามารถแบ่งเนื้อหาออกเป็นส่วนตัวต่าง ๆ ได้ดังนี้

แนวคิดสิทธิมนุษยชน

ความหมายของคำว่า “สิทธิมนุษยชน” ในพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ ว่าด้วยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ.2560 มาตรา 4 บัญญัติไว้ว่า “สิทธิมนุษยชน หมายความว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาคของบุคคล บรรดาที่ได้รับการรับรองหรือคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ ตามกฎหมาย หรือตามหนังสือสัญญาที่ประเทศไทยเป็นภาคีและมีพันธกรณีที่จะต้องปฏิบัติตาม” อีกทั้ง ยังปรากฏในพระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 3 ซึ่งบัญญัติไว้ว่า “สิทธิมนุษยชน หมายความว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลที่ได้รับการรับรองหรือคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย หรือตามกฎหมายไทย หรือตามสนธิสัญญาที่ประเทศไทยมีพันธกรณีที่จะต้องปฏิบัติตาม” ประเทศไทยได้เป็นภาคีสมาชิกของพันธกรณีระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนจำนวน 8 ฉบับ จากทั้งหมด 9 ฉบับ ดังนี้ (Department of International Organizations n.d.)

- 1) กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Right: ICCPR)
- 2) กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (International Covenant on Economics, Social and Culture Right: ICESCR)
- 3) อนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติในทุกรูปแบบต่อสตรี (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women: CEDAW)
- 4) อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (Convention on the Right of the Child: CRC)
- 5) อนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติในทุกรูปแบบ (Convention on the Elimination of All Form of Racial Discrimination: CERD)
- 6) อนุสัญญาว่าด้วยการต่อต้านการทรมานและการประติบัติหรือการลงโทษอื่นที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรมหรือย่ำยีศักดิ์ศรี (Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: CAT)
ซึ่งอนุสัญญานับนี้ มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ซึ่งมุ่งให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่สถานบุคคลทั่วไปหรือการเป็นผู้ต้องขังเรือนจำ
- 7) อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ (Convention on the Right of Persons with Disabilities: CRPD)

จึงกล่าวได้ว่า ความหมายของคำว่า “สิทธิมนุษยชน” ถูกกล่าวถึงมากขึ้นทั้งในระดับสากล และระดับประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทย นับตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ได้กล่าวถึง

สิทธิมนุษยชน คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. 2540 แต่ไม่ได้ให้ความหมายไว้ ต่อมาจึงได้ให้ความหมายไว้ในพระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน พ.ศ. 2542 ในมาตรา 3 วรรค 1 และคำว่าสิทธิมนุษยชนยังปรากฏเรื่อยมาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ฉบับปัจจุบัน ที่ได้ให้ความหมายไว้ชัดเจนขึ้นกว่าฉบับก่อนหน้า ซึ่งแตกต่างจากรัฐธรรมนูญฉบับก่อน ๆ สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรีและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ในสังคม โดยมีคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนที่เป็นองค์กรที่มีพันธกิจในการทำหน้าที่ส่งเสริมและคุ้มครอง

สิทธิผู้ต้องขัง การคุ้มครอง และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

ผู้ต้องขังนับว่าเป็นกลุ่มคนที่ต้องถูกจองจำในพื้นที่เฉพาะที่ถูกกำหนดตามกฎหมาย ดังนั้นเรือนจำจึงเป็นสถานที่จองจำสำหรับผู้ต้องโทษ อย่างไรก็ตาม การถูกจองจำนั้นหาใช่ว่าจะถูกละเลยมีคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติมพบว่า มีข้อบังคับที่ให้สิทธิในการการได้รับการคุ้มครองตามหลักสากล และกฎหมายในประเทศที่เกี่ยวข้องดังนี้

ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำแห่งองค์การสหประชาชาติในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners)

ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำแห่งองค์การสหประชาชาติในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังนี้ มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า “ข้อกำหนดแมนเดลา (Mandela Rules)” ซึ่งถือเป็นหลักการอันเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในเรือนจำ ซึ่งหลักการพื้นฐานของข้อกำหนดแมนเดลานั้นให้ความสำคัญกับสิทธิของผู้ต้องขังที่พึงได้รับการปฏิบัติด้วยความเคารพต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ติดตัวมาแต่กำเนิด รวมทั้งการห้ามทรมานและการปฏิบัติที่โหดร้ายในรูปแบบต่าง ๆ

ในข้อกำหนดแมนเดลาได้กล่าวถึงสถานภาพ สิทธิ และการเข้าถึงบริการต่าง ๆ ที่ผู้ต้องขังพึงได้รับระหว่างการถูกจองจำ โดยมีข้อกำหนดด้านต่าง ๆ และมีหลักการพื้นฐานที่ว่า ต้องไม่มีผู้ต้องขังคนใดที่ถูกทรมานและปฏิบัติอย่างโหดร้าย ไร้ซึ่งมนุษยธรรม หรือย่ำยีศักดิ์ศรี อีกทั้งยังต้องไม่เลือกปฏิบัติโดยเหตุแห่งความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา สีมืด ภาษา เป็นต้น ซึ่งกำหนดไว้ในข้อที่ 2 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในข้อที่ 2.2 ที่ให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้ต้องขังในกลุ่มเปราะบางว่า จำเป็นต้องมีมาตรการเพื่อคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิที่มีความจำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้สูงอายุที่มีข้อจำกัดด้านสุขภาพ นอกจากนี้ ในหลักการข้อที่ 4 ยังกล่าวถึงผู้บริหารเรือนจำและหน่วยงานอื่นที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องว่า จะต้องให้บริการด้านการศึกษา การฝึกอาชีพ การเยียวยาจิตใจ กำลังใจ จิตวิญญาณ สังคม และสุขภาพอีกด้วย นอกจากนี้ ในด้านที่อยู่อาศัย มีปรากฏในข้อกำหนดที่ 13 ระบุให้ห้องนอนต้องถูกหลักอนามัยตามสภาพของดินฟ้าอากาศ มีอากาศหายใจเพียงพอ มีแสงสว่างและการระบายอากาศที่เหมาะสม อีกทั้งในข้อกำหนดที่ 14 กำหนดให้มีหน้าต่างที่ใหญ่พอที่แสงแดดส่องสว่างให้อ่านหนังสือหรือทำงานได้ และแสงไฟฟ้าต้องมากพอให้อ่านหนังสือได้โดยไม่เป็นอันตรายต่อสายตา และได้ให้ความสำคัญด้านสุขอนามัยของผู้ต้องขัง ข้อกำหนดที่ 18 ระบุให้ผู้ต้องขังรักษาร่างกายให้สะอาด จะต้องจัด

สิ่งอำนวยความสะดวกในการดูแลและหน่วยตรวจแก้ผู้ต้องขัง (United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC 2015)

ที่สำคัญ คือ ด้านบริการสุขภาพและการรักษาพยาบาล ซึ่งได้กล่าวไว้ในข้อกำหนดที่ 24 ของข้อกำหนดแมนเดลา กำหนดให้มีบริการรักษาพยาบาลแก่ผู้ต้องขังว่า ควรได้รับการรักษา ตามมาตรฐานเดียวกันกับที่รัฐจัดให้กับประชาชน ต้องเข้าถึงบริการที่จำเป็นโดยไม่คิดมูลค่า และไม่เลือกปฏิบัติด้วยเหตุแห่งสถานภาพด้านกฎหมายของตน นอกจากนี้ ยังต้องมีสถาน บริการรักษาพยาบาลทุกแห่งในเรือนจำ ซึ่งกำหนดไว้ในข้อกำหนดที่ 25 และการบริการ พยาบาลต้องมีคณะทำงานสหวิชาชีพที่มีคุณสมบัติเหมาะสมอย่างเพียงพอ ทั้งด้านจิตวิทยาและ จิตเวช นอกจากนี้ จะต้องจัดให้ผู้ต้องขังทุกคนสามารถเข้าถึงบริการด้านทันตกรรมที่มีคุณภาพ ด้วยเช่นกัน ซึ่งแน่นอนว่าข้อมูลด้านการพยาบาลในเรือนจำต้องเก็บเป็นความลับ และผู้ต้องขัง ทุกคนควรเข้าถึงข้อมูลเหล่านี้ของตนเองได้เมื่อต้องการ ในข้อที่กำหนดที่ 27 ยังได้กำหนดกรณี ฉุกเฉินว่า ผู้ต้องขังทุกคนต้องได้รับการประกันว่าจะสามารถรักษาได้โดยพลัน หากจำเป็นต้อง ได้รับการรักษาหรือผ่าตัดเฉพาะทาง ต้องได้รับการส่งตัวไปยังหน่วยเชี่ยวชาญหรือโรงพยาบาล ภายนอก (UNODC 2015, translated by Department of Corrections, 7)

ความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์หรือบุคลากรทางการแพทย์กับผู้ต้องขังต้องเป็นมาตรฐาน เดียวกับจริยธรรมทางวิชาชีพที่ใช้กับผู้ป่วยในชุมชนภายนอก บุคลากรต้องเคารพการตัดสินใจ ด้วยตนเองของผู้ต้องขังในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ และข้อมูลทางการแพทย์จะเป็นความลับ ซึ่ง แพทย์ต้องรายงานต่อผู้บัญชาการเรือนจำ หากเห็นว่า การคุมขังต่อเนื่องหรือสภาพการคุมขัง นั้น ๆ ส่งผลกระทบบ้างต่อสุขภาพกายหรือสุขภาพจิตของผู้ต้องขัง โดยกำหนดในข้อ 33 (UNODC 2015, translated by Department of Corrections, 9) ทั้งยังครอบคลุมด้านความ เชื่อและศาสนา ในข้อกำหนดที่ 66 อนุญาตให้ผู้ต้องขังทุกคนปฏิบัติตามวิถีแห่งศาสนาของตน โดยการเข้าร่วมพิธีกรรมที่จัดขึ้นในเรือนจำ และสามารถครอบครองหนังสือเกี่ยวกับศาสนาของ ตนได้ รวมถึงการได้รับข่าวคราวในกรณีเหตุฉุกเฉิน ในข้อกำหนดที่ 68 ได้มีข้อกำหนดเรื่องการ แจ้ง กล่าวคือ ผู้ต้องขังทุกคนต้องมีสิทธิและโอกาสในการแจ้งครอบครัวของตนเพื่อให้ทราบถึง การคุมขัง การเคลื่อนย้ายสถานที่คุมขัง และข้อมูลด้านสุขภาพที่ร้ายแรง ซึ่งในกรณีผู้ต้องขัง เสียชีวิต ผู้บัญชาการเรือนจำต้องแจ้งให้ญาติทราบทันที ในกรณีผู้ต้องขังยังไม่เสียชีวิตแต่ประสบ ปัญหาสุขภาพร้ายแรง ซึ่งไม่ประสงค์แจ้งให้ญาติทราบถึงภาวะการเจ็บป่วยร้ายแรงนั้น ผู้ บัญชาการเรือนจำก็ต้องเคารพความต้องการดังกล่าวของผู้ต้องขังด้วย ตามข้อกำหนดที่ 69 ในทางกลับกัน ข้อกำหนดที่ 70 หากญาติหรือบุคคลสำคัญของผู้ต้องขังกำลังประสบปัญหา สุขภาพร้ายแรง ผู้บัญชาการเรือนจำต้องแจ้งให้ผู้ต้องขังทราบทันที และหากมีความเหมาะสม ผู้ต้องขังอาจได้รับอนุญาตให้ไปอยู่ข้างเตียงของญาติ หรือหากญาติเสียชีวิตก็อาจไปร่วมพิธีศพ ของญาติที่ใกล้ชิดได้ โดยมีเจ้าหน้าที่ไปด้วยหรือไปโดยลำพัง (UNODC 2015, translated by Department of Corrections, 17-18)

จึงกล่าวได้ว่า ข้อกำหนดขั้นต่ำในข้อกำหนดแมนเดลาที่มีความสำคัญมากขึ้นในปัจจุบัน เนื่องจากให้การคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องขังในทุกมิติของการมีชีวิตภายใต้ข้อจำกัดในเรือนจำ โดยเฉพาะการที่ต้องคำนึงถึงข้อท้าทายต่าง ๆ ทั้งด้านจำนวนห้องที่คับแคบ ประชากรที่

หนาแน่น และโครงสร้างของเรือนจำที่ไม่สอดคล้องกับการเป็นผู้ต้องขังป่วยและสูงอายุ ดังนั้นข้อกำหนดแมนเดลาจึงมีเป้าหมายเพื่อกำหนดสร้างมาตรฐานที่รู้ว่าจะ สิทธิมนุษยชนของผู้ต้องขังจะไม่ถูกลิดรอน และสิทธิอันพึงมีของผู้ต้องขังจะได้รับการคุ้มครองนั่นเอง

สิทธิผู้ต้องขังตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของผู้ต้องขังในประเทศไทยพบว่า ส่วนใหญ่ได้วางกรอบเกี่ยวกับสิทธิในการมีชีวิตในเรือนจำไว้ในหลายด้าน ตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 ดังนี้ (Department of Corrections 2017)

ในหมวดที่ 5 ส่วนที่ 1 ได้กำหนดสิทธิของผู้ต้องขังไว้หลาย ๆ ด้าน เช่น ในมาตรา 43 ให้สิทธิด้านการศึกษา โดยระบุว่า ให้เรือนจำจัดให้ผู้ต้องขังได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ โดยต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ และเน้นย้ำให้ผู้ต้องขังทุกคนมีโอกาสเข้าถึงการศึกษาและการฝึกอบรมอย่างเท่าเทียม โดยค่าใช้จ่ายในการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นความรับผิดชอบของเรือนจำในการจัดหาอุปกรณ์การเรียน แต่ในกรณีที่ผู้ต้องขังต้องการศึกษาชั้นสูงกว่าการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้น ผู้ต้องขังต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายด้วยตัวเอง โดยเรือนจำจะอำนวยความสะดวกตามความสมควร มาตราที่ 45 ให้สิทธิผู้ต้องขังในการนับถือศาสนา โดยเมื่อมีผู้ต้องขังที่นับถือศาสนาเดียวกันจำนวนมากพอสมควร ให้เรือนจำจัดหานักบวช ภิกษุ หรือผู้มีความรู้ทางศาสนามาให้คำแนะนำหรือประกอบศาสนกิจได้

เห็นได้ว่า สิทธิต่าง ๆ ของผู้ต้องขังในประเทศไทยกำหนดขอบเขตไว้รอบด้าน และมีโอกาสในการมีชีวิตที่ปกติสุขพอสมควร ซึ่งสอดคล้องกับมาตรฐานสากลแห่งองค์การสหประชาชาติ เรื่องการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังบนฐานสิทธิมนุษยชนที่พึงมี

สิทธิการรักษาพยาบาลของผู้ต้องขัง

ผู้ต้องขังย่อมถูกกำหนดพื้นที่ให้อยู่เฉพาะในเรือนจำ และต้องปฏิบัติตามระเบียบของเรือนจำอย่างเคร่งครัด ดังนั้น หากจะกล่าวถึงความเป็นมนุษย์แล้ว อาจกล่าวได้ว่า ขาดเสรีภาพ บางประการที่จำเป็นต้องวางตัวให้อยู่ในกรอบแห่งการเป็นผู้ต้องขังที่ดี อย่างไรก็ตามแล้วแต่ การเป็นนักโทษก็มิได้ทำให้ความเป็นมนุษย์ลดน้อยถอยลงไปมากนัก เพราะมีแนวทางการปฏิบัติบนพื้นฐานแนวคิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องขังอยู่ เพื่อรักษาไว้ซึ่งการปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ที่ถูกต้อง จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับสิทธิในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะในการได้รับการรักษาพยาบาล เนื่องจากเป็นสิทธิในการดำรงชีวิต อันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่ผู้ต้องขังพึงได้รับการปฏิบัติในฐานะของการเป็นมนุษย์ ซึ่งควรได้รับการบริการที่เหมาะสมและมีมาตรฐานเดียวกับประชาชนทั่วไป จากการทบทวนงานศึกษาที่ผ่านมาพบว่า สภาพแวดล้อมในเรือนจำถือว่าเป็นอันตรายต่อสุขภาพของผู้ต้องขัง ตามคำกล่าวขององค์การอนามัยโลกว่า ความเจ็บป่วยจะเจริญเติบโตในสภาพแวดล้อมของความยากจน ความขัดแย้ง การเลือกปฏิบัติ และการไม่ได้รับความสนใจ

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า หลักการพื้นฐานว่าด้วยการปฏิบัติต่อนักโทษ (Basic Principle for the Treatment of Prisoners 1990) ได้กำหนดในข้อที่ 9 ว่า ผู้ต้องขังพึงมีสิทธิได้รับบริการทางการแพทย์ที่มีอยู่ในประเทศ โดยปราศจากการรังเกียจเนื่องด้วยการมีสถานะเป็นผู้ต้องขัง นอกจากนี้ ในข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำแห่งองค์การสหประชาชาติในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners) หรือข้อกำหนดแมนเดลาที่ได้กล่าวไปแล้วในส่วนข้างต้นนั้น มีมาตรการที่เกี่ยวข้องกับบริการทางการแพทย์และสิทธิการรักษาพยาบาลในเรือนจำ ซึ่งได้กล่าวไว้ในหลาย ๆ ข้อ เช่น กำหนดที่ 24, 25 โดยเฉพาะข้อกำหนดที่ 27 กำหนดกรณีฉุกเฉินว่า ผู้ต้องขังทุกคนต้องได้รับการประกันว่าจะรักษาได้โดยพลัน หากจำเป็นต้องได้รับการรักษาหรือผ่าตัดเฉพาะทาง จะต้องได้รับการส่งตัวไปยังหน่วยเชี่ยวชาญหรือโรงพยาบาลภายนอก เพื่อให้สอดคล้องกับความเร่งด่วน และได้รับการรักษาตามอาการและความฉุกเฉินของผู้ต้องขัง นอกจากนี้ ข้อกำหนดที่ 35 สะท้อนให้เห็นบริการสุขภาพในเรือนจำที่ปฏิบัติงานแบบสหวิชาชีพ ซึ่งกำหนดให้หน่วยงานสาธารณสุขยังมีหน้าที่รับผิดชอบตรวจตราและเสนอแนะเกี่ยวกับปริมาณและคุณภาพของอาหาร สุขอนามัยของเรือนจำ การสุขาภิบาล อุณหภูมิและแสงสว่าง รวมทั้งความเหมาะสมของเครื่องนุ่งห่มภายในเรือนจำ เพื่อรักษามาตรฐานและการดำรงไว้ซึ่งสิทธิมนุษยชนอันพึงมีของผู้ต้องขัง และยังคงส่งผลกระทบต่อประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ ต้องนำเอาแนวคิดการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังมาปรับใช้ในประเทศ ผ่านตัวบทกฎหมายหลาย ๆ ฉบับด้วยกัน (UNHCR, 1990)

แนวคิดการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายแบบประคับประคอง (Palliative Care)

แนวคิดและหลักการของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายแบบประคับประคอง (palliative care) เป็นแนวทางในการดูแลที่ให้ความสำคัญเพื่อการบรรเทาความเจ็บปวดที่เกิดขึ้นครอบคลุมทั้งการดูแลจิตใจของผู้ป่วยและญาติให้สามารถเผชิญหน้ากับเสียวิวัฒนาการที่สุดท้ายของชีวิต โดยปราศจากความกลัวและกังวล และมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ที่สำคัญยังเป็นการคืนสิทธิการเลือกตายโดยผู้ป่วยเอง โดยมีวิธีการดูแลที่มุ่งบรรเทาความทุกข์ทรมาน การค้นหาวิธีการบรรเทาความทุกข์ทรมาน ประเมินแนวทางการรักษาและดูแล เพื่อให้การบำบัดรักษาอาการปวด อาการหายใจลำบาก และอื่น ๆ รวมไปถึงการดูแลครอบครัวผู้ป่วยจะต้องมีลักษณะเป็นองค์รวม 4 มิติ ได้แก่ ร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ (Royal Gazette 2020) นอกจากนี้ จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า การดูแลแบบประคับประคองนั้นมีคำที่ใกล้เคียงกัน คือ การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย (end-of-life care) ซึ่งผู้ป่วยจะมีระยะเวลาในการใช้ชีวิตที่เหลือไม่เกิน 6 เดือน และยังมีคำว่า hospice care ที่เป็นการดูแลแบบประคับประคองในระยะท้าย ซึ่งรักษาไม่ได้ โดยไม่มีการเร่งรัดหรือยืดความตายออกไปได้ นอกจากนี้ยังมีคำว่า terminal care อันเป็นแนวทางการดูแลผู้ป่วยใกล้เสียชีวิต ซึ่งมีเวลาประมาณ 1 สัปดาห์ และเรียกช่วงนี้ว่า ระยะใกล้ตาย (Nittaya Subwongcharoen and Teepatad Chintapanyakun 2020, 27) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสังเคราะห์ได้ว่า การดูแลแบบประคับประคองจึงมีความหมายถึงการดูแลตามอาการ ที่ครอบคลุมทั้งการดูแลในระยะท้าย ระยะใกล้เสียชีวิต และภายหลังการเสียชีวิตนั่นเอง

ผู้วิจัยจึงสามารถสรุปได้ว่า แนวคิดการดูแลแบบประคับประคองเป็นแนวทางการดูแลผู้ป่วยที่ไม่สามารถหายขาดจากโรคได้ ซึ่งจะประสบกับภาวะถดถอยทางร่างกายไปเรื่อย ๆ และจะต้องได้รับการดูแลจากผู้ให้การพยาบาล ทั้งเจ้าหน้าที่พยาบาลและทีมสหวิชาชีพที่เกี่ยวข้องในกรณีที่อยู่โรงพยาบาล และญาติหรือผู้ดูแลผู้ป่วยในกรณีที่ผู้ป่วยติดเตียงอยู่ที่บ้าน โดยการดูแลจะต้องครอบคลุมทั้งมิติร่างกาย สภาพจิตใจ สังคมรอบข้าง และจิตวิญญาณของผู้ป่วยและครอบครัว

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ทั้งด้านแนวคิดสิทธิมนุษยชน แนวคิดการดูแลแบบประคับประคอง สิทธิผู้ต้องขังในการได้รับการรักษา และข้อตกลงระหว่างประเทศในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง รวมทั้งข้อมูลภายในประเทศที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นกรอบในการศึกษาตามโจทย์วิจัยที่มุ่งค้นหาการเข้าถึงบริการสุขภาพ บทบาทของทีมสหวิชาชีพในทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ ความหมายของการตายในมุมมองสหวิชาชีพ และความต้องการของผู้ต้องขังในวาระท้าย โดยผู้วิจัยพบว่า จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ยังมีการศึกษาในประเทศนี้ค่อนข้างน้อย การวิจัยครั้งนี้จึงควรค่าแก่การวิจัยการเข้าสู่วาระท้ายของชีวิตในเรือนจำอย่างมีคุณภาพ หรือที่เรียกว่า การตายดี และสมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในเรือนจำ อันเป็นโจทย์สำคัญในการวิจัยครั้งนี้

ระเบียบวิธีการวิจัย

ผู้ศึกษาใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยแบ่งออกเป็น 2 แนวทาง คือ

1. การวิจัยเอกสาร (documentary research) โดยผู้ศึกษาได้เริ่มค้นคว้าเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านนโยบายด้านการดูแลผู้ต้องขังสูงวัยในเรือนจำ และสิทธิของผู้ต้องขังในวาระท้ายของชีวิต ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อสังเคราะห์สถานการณ์ของผู้ต้องขังสูงวัยที่อยู่ในวาระท้ายของชีวิต รวมถึงด้านทฤษฎีที่ว่าด้วยระบบดูแลสุขภาพแบบประคับประคอง (palliative care) ในเรือนจำสำหรับผู้ต้องขังสูงวัย อันเป็นสิทธิของผู้ต้องขังตามหลักสิทธิมนุษยชนที่ต้องได้รับการรับรอง

2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ผู้ศึกษาเลือกใช้เทคนิคการสัมภาษณ์อย่างลุ่มลึก (in-depth interview) เป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้หลักการของการวิจัยเรื่องเล่ากระตุ้นให้เกิดการให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ชีวิต การวิจัยเรื่องเล่าเป็นการถ่ายทอดประสบการณ์หรือข้อมูลผ่านการเล่าเรื่อง โดยผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้เล่าเรื่องในเชิงพรรณนาด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการพูดคุยแบบไม่เคร่งครัดและใช้แนวคำถามเปิดกว้างในการกระตุ้นให้เล่าเรื่อง

การคัดเลือกผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย

ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยนี้มีเกณฑ์การคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) เนื่องจากจำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้เฉพาะด้านของผู้ปฏิบัติงาน โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกคือ เป็นเจ้าหน้าที่ทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ พยาบาล นักทัณฑวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ และผู้ปฏิบัติงานด้านการแพทย์ในเรือนจำ ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องโดยตรงกับการดูแลผู้ต้องขังที่อยู่ในการรักษาแบบประคับประคอง โดยมุ่งศึกษาบุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับบริการสุขภาพที่ให้

การดูแลผู้ต้องขังที่อยู่ในการดูแลแบบประคับประคอง ทั้งหมดจำนวน 5 ท่าน โดยคัดเลือกจาก บทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับดูแลผู้ต้องขังสูงวัย ซึ่งได้ผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ เจ้าหน้าที่พยาบาล 2 ท่าน นักทัศนวิทยา 1 ท่าน และนักสังคมสงเคราะห์ 2 ท่าน

อุปสรรคในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยพบว่า การเก็บข้อมูลนั้นมีอุปสรรค คือ การเข้าถึงข้อมูล ในทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์มีขั้นตอนที่ต้องใช้เวลานานในการเข้าสนาม เนื่องจากระเบียบของกรมราชทัณฑ์ในการเข้าสู่เรือนจำที่ต้องทำหนังสือขอความอนุเคราะห์เพื่อเข้าถึงข้อมูล โดยต้องขออนุมัติจากอธิบดีกรมราชทัณฑ์ เมื่อลงนามอนุมัติแล้ว ขั้นตอนต่อมา คือ การส่งหนังสือไปยังทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์เพื่อแจ้งการเข้าถึงข้อมูล และทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์จะติดต่อผู้วิจัยเพื่อนัดแนะการเข้าพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล ส่งผลให้นักวิจัยมีอุปสรรคในกรณีที่มีการเข้าถึงข้อมูลซ้ำเพิ่มเติม

การวิเคราะห์ข้อมูล

นักวิจัยได้วางแผนทางการวิเคราะห์ข้อมูลโดยมีแนวทางการวิเคราะห์ออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. กระบวนการถอดเทป โดยนำข้อมูลที่ได้จากการบันทึกเทประหว่างการสัมภาษณ์เชิงลึก มาถอดเทปอย่างละเอียดทุกคำพูดแบบคำต่อคำ

2. การวิเคราะห์บทสัมภาษณ์ด้วยการจัดหมวดหมู่ และแยกแยะประเภทของข้อมูลใน ประเด็นที่เหมือนและแตกต่างกันโดยเป็นการลงรหัสทั่วไปเพื่อจัดประเภทของข้อมูล

3. การวิเคราะห์ข้อมูลโดยมีแนวคิดและการดำเนินการในการวิเคราะห์ข้อมูล 3 ลักษณะ ดังนี้

3.1 การวิเคราะห์เรื่องเล่า (narrative analysis) คือ การวิเคราะห์ภาษาและความหมายที่แฝงเร้นอยู่ในข้อมูลที่ได้ ที่สะท้อนถึงการให้ความหมายต่อประสบการณ์ชีวิตของผู้ต้องขังในระยะท้าย ผ่านสาขาวิชาชีพในทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ โดยนำการเล่าเรื่องมาเป็นองค์ประกอบในการวิเคราะห์

3.2 การวิเคราะห์ตัวบทหรือเนื้อหา (content analysis) การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อบรรยายเนื้อหาของเอกสารกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับระบบการดูแลผู้ต้องขังสูงวัย เช่น นักสังคมสงเคราะห์ นักทัศนวิทยา แพทย์ และพยาบาล เพื่อนำข้อมูลเหล่านี้มาขยายความ

3.3 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการบันทึกภาคสนาม (field note) การวิเคราะห์ตีความข้อมูลที่ได้จากการบันทึกกระบวนการวิจัยภาคสนาม นอกจากการวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว ผู้ศึกษายังวิเคราะห์ตนเองเกี่ยวกับการเก็บข้อมูลที่ค้นพบว่า ขณะที่สัมภาษณ์เห็นอะไร คำถามที่ถามไปเหมาะสมหรือไม่ เป็นต้น กล่าวคือ เป็นการสะท้อนความคิดตนเองตลอดเวลา เพื่อให้ผู้วิจัยมีความชัดเจนทางความคิด และตระหนักในห้วงของการแสวงหาคำตอบทุกขณะ

4. การค้นหาประเด็นสำคัญ (theme) จากข้อมูล แล้วจึงค้นหาประเด็นย่อย (sub-themes) ที่เกี่ยวข้องและมีความสัมพันธ์กับประเด็นใหญ่ เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงก่อนที่จะนำไปสู่การค้นหาข้อค้นพบในการศึกษา

การพิทักษ์สิทธิ

การวิจัยในครั้งนี้ได้ผ่านการพิจารณาอนุมัติจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2566 หนังสือรับรองเลขที่ COA No. 208/66 เพื่อแสดงให้เห็นถึงการปกป้องสิทธิผู้ให้ข้อมูลโดยจะไม่มีเปิดเผยชื่อ นามสกุล หรือรายละเอียดที่ระบุตัวตนของผู้ให้ข้อมูลในครั้งนี้

ผลการศึกษา

ในส่วนนี้จะเป็นการนำเสนอผลการศึกษาเพื่ออธิบายภาวะความเจ็บป่วยและการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพของผู้ต้องขัง รวมทั้งนำเสนอการให้ความหมายของความตายในมุมมองสหวิชาชีพที่ปฏิบัติงานกับผู้ต้องขังระยะท้าย พร้อมทั้งความต้องการในวาระท้ายและแนวทางการจัดการความตายในเรือนจำ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

เรือนจำกับความเจ็บป่วยและการตาย

เพื่อทำความเข้าใจสถานะความเจ็บป่วยในเรือนจำ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากทั้งเอกสารที่เกี่ยวข้องและข้อมูลภาคสนาม ทำให้สามารถสะท้อนให้เห็นบรรยากาศภายในเรือนจำที่มีผลต่อสุขภาพผู้ต้องขังได้ว่า เรือนจำเป็นสถานที่คุมขังผู้ที่กระทำความผิด เพื่อรับโทษที่ได้กระทำความผิด และเพื่อแยกตัวผู้ที่เป็นนักโทษไม่ให้ก่อความเดือดร้อนและอันตรายต่อผู้อื่นและสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ เป็นสถานที่ในการแยกผู้กระทำความผิดออกจากพื้นที่ของคนปกติเพื่อรับโทษให้เกิดการสำนึกผิด โดยการจำกัดอิสรภาพให้อยู่ในพื้นที่เฉพาะ ไม่สามารถออกมาสังสรรค์ภายนอกได้แน่นอนว่า พื้นที่ของเรือนจำมีอย่างจำกัด และจำนวนผู้กระทำความผิดก็มีมากขึ้นทุกวัน จึงส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ที่สังคมรับรู้กันดีว่า “นักโทษล้นคุก” เนื่องจากความแออัดยัดเยียดของผู้ต้องขังที่ต้องอาศัยในห้องขังที่คับแคบ ต้องใช้ชีวิตในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างจากสังคมภายนอก และต้องใช้ชีวิตภายใต้เงื่อนไขทางกฎระเบียบที่เข้มงวดกว่าคนทั่วไป ดังนั้น การมีชีวิตในเรือนจำย่อมส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและจิตใจของผู้ที่อยู่ภายในเรือนจำเป็นอย่างมาก

จากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้อง ในข้อมูลสถิติผู้ต้องขังราชทัณฑ์ทั่วประเทศของกรมราชทัณฑ์พบว่า ผู้ต้องขังในเรือนจำทั่วประเทศมีจำนวนมากถึง 276,466 คน โดยแยกเป็นชาย 243,122 คน หญิง 33,344 คน (ณ วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2567) ซึ่งจากข้อมูลข้างต้นเห็นได้ว่าผู้ต้องขังมีแนวโน้มสูงขึ้นจากปีที่ผ่านมา ข้อมูลจากการให้บริการสุขภาพสำหรับผู้ต้องขังในเรือนจำ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566 จากสถานพยาบาลเรือนจำทั่วประเทศพบว่า ผู้ต้องขังเข้ารับบริการที่สถานพยาบาล จำนวน 1,318,794 ครั้ง โดยเจ้าหน้าที่พยาบาลจะเป็นผู้ให้การรักษาโรคเบื้องต้น ผู้ต้องขังได้รับการส่งออกไปรับการตรวจรักษาที่โรงพยาบาลแม่ข่าย (ไปกลับ) จำนวน 55,262 ครั้ง ผู้ต้องขังที่โรงพยาบาลแม่ข่ายรับตัวให้อนุรักษที่โรงพยาบาล (admit) จำนวน 9,844 ครั้ง และสถิติโรคที่พบในผู้ต้องขังในเรือนจำป่วยมากที่สุด 10 อันดับ ได้แก่ 1) โรคระบบทางเดินหายใจ 2) โรคระบบกระดูกและกล้ามเนื้อ 3) โรคระบบทางเดิน

อาหาร 4) โรคระบบผิวหนัง 5) โรคระบบประสาทและสมอง 6) ระบบไหลเวียนโลหิตและโรคเลือด 7) โรคระบบประสาทและสมอง 8) โรคจิตเวช 9) โรคติดเชื้อ และ 10) โรคระบบตา นอกจากนี้ยังมีการจัดอันดับ 10 โรคที่มีการส่งต่อไปยังโรงพยาบาลภายนอกมากที่สุด คือ 1) วัณโรคทางเดินหายใจ 3,386 ครั้ง 2) ไตวายเรื้อรัง 3,290 ครั้ง 3) HIV 2,635 ครั้ง 4) เนื้องอกอวัยวะต่าง ๆ 2,543 ครั้ง 5) ความผิดปกติของระบบประสาทตา 2,087 ครั้ง 6) โรคหัวใจ 1,464 ครั้ง 7) โรคตับอักเสบ 1,287 ครั้ง 8) ฝกกรรม 1,244 ครั้ง 9) โรคจิตเภทและโรคจิต 750 ครั้ง และ 10) ปอดอักเสบ 186 ครั้ง ทั้งนี้ หากผู้ป่วยมีอาการเจ็บป่วยเกินศักยภาพของโรงพยาบาลแม่ข่าย ก็จะส่งต่อไปรักษาที่โรงพยาบาลเฉพาะทางตามระบบบริการสุขภาพของประเทศ กรมราชทัณฑ์ดำเนินการดูแลสุขภาพผู้ต้องขัง โดยถือตามหลักสิทธิมนุษยชนและสุขภาพผู้ต้องขังเป็นสิ่งสำคัญ เช่น สถาบันทรวงอก สถาบันมะเร็งแห่งชาติ สถาบันประสาทวิทยา สถาบันกัลยาณ์ราชนครินทร์ โรงพยาบาลตำรวจ เป็นต้น ที่ผ่านมามีพบว่า ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2566 ผู้ต้องขังจำนวน 110 คน ถูกส่งไปรักษาตัวนอกเรือนจำเกิน 30 วัน ผู้ต้องขังจำนวน 28 คน ถูกส่งไปรักษาตัวนอกเรือนจำเกิน 60 วัน ผู้ต้องขังจำนวน 3 คน ถูกส่งไปรักษาตัวนอกเรือนจำเกิน 120 วัน เปรียบเทียบกับต้นปีงบประมาณ พ.ศ. 2567 ผู้ต้องขังจำนวน 30 คน ถูกส่งไปรักษาตัวนอกเรือนจำเกิน 30 วัน ผู้ต้องขังจำนวน 6 คน ถูกส่งไปรักษาตัวนอกเรือนจำเกิน 60 วัน ผู้ต้องขังจำนวน 3 คน ถูกส่งไปรักษาตัวนอกเรือนจำเกิน 120 วัน (Department of Corrections 2024)

ชีวิตในเรือนจำกับปัจจัยที่ส่งผลต่อสุขภาพทางกาย จิต และสังคมของผู้ต้องขัง

ข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทำให้ผู้วิจัยสามารถอภิปรายเพื่อตอบวัตถุประสงค์การศึกษาในมิติสถานะของผู้ต้องขังและความเสี่ยงต่อการมีปัญหาด้านสุขภาพได้ว่า การควบคุมตัวในเรือนจำนั้น ผู้ต้องขังจะต้องใช้ชีวิตภายใต้เงื่อนไขที่กำหนดอย่างเคร่งครัดในทุก ๆ วัน และแน่นอนว่าทุกวันของการเป็นนักโทษในเรือนจำไม่มีวันหยุด ผู้ต้องขังจะต้องมีชีวิตตามตารางเวลาที่กำหนดให้ตั้งแต่วันแรกที่เข้าสู่เรือนจำจนวันสุดท้ายในเรือนจำ โดยตารางชีวิตในเรือนจำส่วนใหญ่มีกิจวัตรประจำวันของผู้ต้องขังคล้าย ๆ กัน โดยในเรือนจำแห่งหนึ่งมีกิจวัตรประจำวันที่ออกแบบโดยยึดโยงตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่า ผู้ต้องขังมีกิจวัตรประจำวันดังตารางที่ 1 (Department of Corrections 2017)

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยพบว่า ตารางกิจวัตรประจำวันข้างต้นเป็นตารางเวลาที่คล้ายคลึงกันเกือบทุกเรือนจำ ซึ่งจากการศึกษาของ ธาณี วรภัทร์ (Thanee Vorapatr 2018) พบว่า ผู้ต้องขังมีกิจวัตรที่มักไม่แตกต่างกันในแต่ละเรือนจำ ยกเว้นบางเรือนจำที่จะมีกิจกรรมพิเศษที่แตกต่างไปบ้างเล็กน้อยเท่านั้น ดังนั้น ด้วยคำถามที่ว่า สภาพของเรือนจำและการใช้ชีวิตภายในเรือนจำที่แตกต่างจากสังคมทั่วไปภายนอกส่งผลต่อคนข้างในอย่างไร จึงจำเป็นต้องมาพิจารณาจากตารางชีวิตของผู้ต้องขังเป็นประการแรก ซึ่งจะเห็นได้ว่าเวลาชีวิตของผู้ต้องขังส่วนใหญ่อยู่บนเรือนนอนประมาณ 16 ชั่วโมงต่อวัน และอยู่นอกเรือนนอนที่เป็นพื้นที่เปิดโล่งหรือที่กว้างเพียง 8 ชั่วโมงต่อวัน เมื่อตื่นนอนแล้ว จะมีหัวหน้าห้องเรียก

ตารางที่ 1 กิจกรรมการดำรงชีวิตประจำวันของผู้ต้องขังในเรือนจำ

เวลา	กิจกรรม
06.00 น.	ลงจากห้องทำกิจกรรมประจำวัน ตื่นนอน เก็บที่นอน น้บยอดบนห้อง
07.00 น.	ออกกำลังกาย อาบน้ำ ซักผ้า รับประทานอาหารเช้า
08.00 น.	เคารพธงชาติ สวดมนต์ ฟังการอบรมจากเจ้าพนักงาน และอนุศาสนา
08.30 น.	เข้ารับการฝึกวิชาชีพ และศึกษาอบรม และฝึกระเบียบแถวสำหรับผู้ต้องขังใหม่
12.00 น.	หยุดพักรับประทานอาหารกลางวัน และฟังเทปการศึกษาทางอากาศ หรือดูโทรทัศน์ในหน่วยงาน
13.00 น.	เข้ารับการฝึกวิชาชีพหรือศึกษาอบรมต่อ
15.00 น.	เลิกงาน, อาบน้ำ
15.30 น.	รับประทานอาหารมื้อเย็น
16.00 น.	เตรียมตัวขึ้นตึกนอนพักผ่อนตามอัธยาศัย
19.00 น.	สวดมนต์ไหว้พระ, แล้วพักผ่อนตามอัธยาศัย
21.00 น.	ฟังสัญญาณนกหวีด แล้วพักผ่อนหลับนอนด้วยความสงบ

ให้ลูกห้องเก็บที่นอน แล้วมานั่งรวมกลางห้องให้เป็นระเบียบเพื่อนับจำนวนหรือน้บยอด เมื่อถึงเวลา ผู้คุมจะเดินมา หัวหน้าห้องจะนับจำนวนผู้ต้องขังในห้องจนครบ เมื่อครบแล้ว ก็ได้เวลาลงจากเรือนนอน โดยทุกคนต้องออกจากเรือนนอน ห้ามมีผู้ใดอยู่ในเรือนนอน โดยผู้คุมจะตรวจตราอย่างเข้มงวดเพื่อป้องกันการฆ่าตัวตาย ทันทีที่ลงจากเรือนนอน ผู้ต้องขังจะต้องทำภารกิจส่วนตัว อาบน้ำ แปรงฟัน โดยช่วงเวลานี้เป็นเวลาแห่งความโกลาหล เนื่องจากมีผู้ใช้ห้องน้ำร่วมกันจำนวนมาก โดยส้วมจะเต็มตลอดเวลาในช่วงนี้ ซึ่งส้วมจะมีลักษณะเปิดโล่งเป็นบล็อก ไม่ปิดประตู ทำให้ผู้ต้องขังต้องขับถ่ายแบบเปิดโล่ง อันเป็นเรื่องปกติของการขับถ่ายในเรือนจำ หลังจากนั้นก็ไปอาบน้ำกับผู้ต้องขังจำนวนหลายร้อยคนที่ต่างก็แย่งกันอาบน้ำ เนื่องจากน้ำมีเวลาเปิด-ปิด หากใครซ้าก็จะไม่ได้อาบ ต้องรอรอบช่วงก่อนขึ้นเรือนนอนในช่วงเย็น และส่วนมากจะซักผ้ากันในช่วงเช้า รับประทานอาหารเช้า แล้วเข้าแถวเพื่อเคารพธงชาติ ใช้ชีวิตตามกิจกรรมเหมือนกันทุกวัน และขึ้นเรือนนอนในเวลา 16.30 น. เมื่อเสียงออกดั่งขึ้นอีกครั้งเพื่อเรียกรวมแถว และตรวจสอบยอดเพื่อขึ้นเรือนนอน ก่อนขึ้นเรือนนอนจะมีการตรวจค้นผู้ต้องขังทุกคนเพื่อหาสิ่งต้องห้าม เช่น ของมีคม ยาเสพติด เชือก บุหรี่ ฯลฯ โดยทุกคนต้องถอดเสื้อและให้ผู้คุมตรวจค้น และเมื่อขึ้นเรือนนอนแล้วจะมีการตรวจสอบยอดอีกครั้ง โดยในเรือนนอนจะมีโทรทัศน์ให้ โดยจะเปิดตอนเวลา 16.00 น. จากฝ่ายควบคุมกลางให้แก่ทุกแดน ซึ่งจะได้รับชมช่องเดียวกันหมด และไม่สามารถปรับจูนช่องอื่นหรือเลือกดูช่องอื่นได้ และจะปิดในเวลา 20.00 น. เพื่อสวดมนต์และร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี นอกจากนี้ เห็นได้ว่าการฝึกอบรมหรือฝึกวิชาชีพเป็นเวลาประมาณ 5-6 ชั่วโมง เมื่อเทียบกับเวลา 16 ชั่วโมงบนเรือนนอน จึงกล่าวได้ว่าส่วนใหญ่ผู้ต้องขังใช้ชีวิตในห้องลูกกรงเหล็กบนเรือนนอน อีกทั้งยังต้องพิจารณาถึงสภาพของเรือนนอนว่ามีสภาพเป็นห้องขังที่มีกรงเหล็กล้อมรอบ มีที่ขับถ่ายที่ถูก

ติดตั้งภายในเรือนนอนโดยไม่มีอะไรกั้น ซึ่งแน่นอนว่า การขยับถ่ายแต่ละครั้งจะเป็นการขยับถ่ายที่ทุกคนในเรือนนอนสามารถมองเห็นได้ และได้รับกลิ่นของเสียที่ขยับถ่ายออกมาได้ เนื่องจากในเรือนนอน ทุกคนต้องนอนรวมกันเป็นห้องนอนใหญ่ ซึ่งแน่นอนว่า สภาพการนอนในแต่ละห้องมีจำนวนผู้ต้องขังเกินขนาดความจุที่ควรจะเป็น ทำให้ผู้ต้องขังในเรือนนอน และต้องอยู่กันในห้องนอนที่มีสภาพแออัด แน่แน่นอนว่าข้อมูลข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า สภาพแวดล้อมของเรือนจำมีผลต่อการเจ็บป่วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากการกักขังร่างกายมนุษย์ในพื้นที่ทรงเหล็กเป็นเวลา 16 ชั่วโมงต่อวัน จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยเห็นว่า สภาพแวดล้อมเช่นนี้ย่อมส่งผลเสียต่อสุขภาพร่างกายและจิตใจอย่างมาก เนื่องจากการเบียดเสียดและอุณหภูมิที่ร้อนจะเป็นตัวกระตุ้นให้ร่างกายถดถอย และยังเพิ่มโอกาสในการแพร่ระบาดของโรคติดต่อต่าง ๆ เพิ่มขึ้นด้วย อีกทั้งผู้วิจัยวิเคราะห์ต่อไปว่า สภาวะที่จำยอมต้องนอนท่ามกลางผู้คนหลายคนในห้องเดียวกันย่อมไม่มีความเป็นส่วนตัว สุขภาพการนอนหลับย่อมไม่มีคุณภาพ อันจะส่งผลต่อสุขภาพกายโดยตรง เนื่องจากการนอนหลับที่ไม่ดี นอกจากนี้เห็นได้ว่า ผู้ต้องขังรับประทานอาหารเช้าในเวลา 15.30 น. โดยประมาณ นับเป็นช่วงเวลาที่เร็วเกินไปในการทานอาหารเช้า ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่ออ้อมต่อกลุ่มผู้ต้องขังที่เปราะบาง นอกจากนี้ สภาพอากาศที่ถ่ายเทไม่สะดวกยังส่งผลให้เกิดโรคติดต่อที่พบบ่อย เช่น วัณโรค ทางเดินอาหาร โรคผิวหนัง เป็นต้น อันเป็นปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมของเรือนจำที่มีผลต่อการเจ็บป่วยได้ง่ายในระยะยาว นอกจากนี้การที่ผู้ต้องขังต้องขึ้นเรือนนอนเร็วส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมคุกขึ้น กล่าวคือ เมื่อมีข้อกำหนดให้ผู้ต้องขังขึ้นเรือนนอนไว ทำให้เกิดการสร้างปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้ต้องขังในเรือนนอนที่นอนห้องเดียวกัน เมื่อมีเวลาด้วยกันมาก ก็มักจะมามีกิจกรรมในเรือนนอนขึ้นมากมาย เช่น การสักเนื้อตัวร่างกาย การเล่นการพนัน หรือแม้แต่การล่อลวงละเมิดทางเพศ เป็นต้น อีกทั้งการที่ผู้ต้องขังจำนวนมากนอนอยู่ในห้องเดียวกันย่อมเกิดความขัดแย้งขึ้นได้ เนื่องจากการอยู่ด้วยกัน 16 ชั่วโมงในพื้นที่คับแคบ โดยพฤติกรรมผู้ต้องขังที่แตกต่างกัน เช่น บางรายหลับง่าย บางรายหลับยาก บางรายตื่นมาเข้าส้วมเพื่อขยับถ่าย บางรายนอนกรนเสียงดัง เป็นต้น เหตุเหล่านี้ล้วนเป็นความเสี่ยงทางสังคมที่กระตุ้นให้เกิดโอกาสในการทะเลาะวิวาทได้ตลอดเวลา ภายใต้สภาพแวดล้อมที่มีแรงกดดันสูงเช่นนี้ (Thanee Vorapatr 2018, 38)

ดังนั้น จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องจึงเห็นได้ว่า สภาวะของการใช้ชีวิตในเรือนจำส่งผลโดยตรงกับสุขภาพผู้ต้องขัง เนื่องจากสภาพแวดล้อมและสังคมของเรือนจำมีความแออัด โดยโครงสร้างของเรือนจำเดิมที่ไม่ได้ออกแบบมาเพื่อรองรับจำนวนนักโทษที่มากขนาดนี้ จึงทำให้สภาพสังคมและความเป็นอยู่ภายในเรือนจำมีความแออัดมาก อันก่อให้เกิดโรคต่าง ๆ ขึ้นอย่างง่ายดาย โดยเฉพาะโรคติดต่อที่มีโอกาสแพร่กระจายของเชื้อโรคได้อย่างรวดเร็ว และมีอาการรุนแรงมากขึ้นจากการอยู่อย่างแออัดในพื้นที่และทรัพยากรที่จำกัด รวมถึงการขาดแคลนบุคลากรที่ดูแลผู้ต้องขัง โดยผู้ต้องขังยังคงมีพฤติกรรมเก็บอาหารเหลือที่ญาตินำมาให้ไว้ในตู้ส่งผลให้อาหารบูดเน่าและเป็นแหล่งพาหะนำโรค นอกจากนี้ ยังพบว่าปัญหาการขาดแคลนน้ำปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อการอุปโภคในบางพื้นที่ ซึ่งการขาดแคลนน้ำนี้ส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตผู้ต้องขัง ทำให้ผู้ต้องขังจำนวนมากตกอยู่ในสภาวะอนามัยที่ไม่เหมาะสม จนนำมาสู่การเกิดโรคผิวหนังในกลุ่มผู้ต้องขังต่อมา นอกจากนี้ การมีพื้นที่ตากผ้าไม่เพียงพอ ทำให้มีโรคผิวหนัง

เชื้อรา และโรคหิด แพร่ระบาดในเรือนจำอีกด้วย ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า บรรยากาศเหล่านี้ได้กลายเป็นปัจจัยกระตุ้น ที่ส่งผลให้สุขภาพของผู้ต้องขังอยู่ท่ามกลางความเสี่ยงที่จะก่อให้เกิดโรคติดเชื้อได้ตลอดเวลา หากไม่มีการรักษาความสะอาด หรือมีระบบการควบคุมที่ดี

การเข้าถึงบริการสุขภาพในเรือนจำ

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่า ผู้ต้องขังทุกคน เมื่อก้าวเท้าเข้าสู่เรือนจำ จะต้องผ่านแดนแรกรับเพื่อคัดกรองประวัติการรักษา ซักประวัติโรคประจำตัว ความเสี่ยงอันจะเกิดโรค โดยเฉพาะโรคติดเชื้อต่าง ๆ เช่น วัณโรค โรคอุบัติใหม่ HIV AIDs เป็นต้น อีกทั้งโรคที่ไม่ติดต่อเรื้อรัง เช่น เบาหวาน ความดัน จิตเวช เป็นต้น อันเป็นข้อกำหนดมาตรฐานในการเข้าสู่การถูกจองจำ เพื่อป้องกันการแพร่กระจายโรคต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติตามข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำแห่งองค์การสหประชาชาติในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners) หรือข้อกำหนดแมนเดลาที่ได้กล่าวไปแล้วในส่วนข้างต้น มีมาตรการที่เกี่ยวข้องกับบริการทางการแพทย์และสิทธิการรักษาพยาบาลในเรือนจำ ซึ่งได้กล่าวไว้ในหลาย ๆ ข้อ เช่น กำหนดที่ 24, 25 โดยเฉพาะข้อกำหนดที่ 27 กำหนดกรณีฉุกเฉินว่า ผู้ต้องขังทุกคนต้องได้รับการประกันว่าจะสามารถรักษาได้โดยพลัน หากจำเป็นต้องได้รับการรักษาหรือผ่าตัดเฉพาะทาง ต้องได้รับการส่งตัวไปยังหน่วยเชี่ยวชาญหรือโรงพยาบาลภายนอก เพื่อให้สอดคล้องกับความเร่งด่วน เพื่อให้ได้รับการรักษาตามอาการและความฉุกเฉินของผู้ต้องขัง (UNHCR, 1990, 8)

กรณีนั้นก็ตาม กระบวนการในแดนแรกรับนั้น จากการให้ข้อมูลจากพยาบาลในทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์พบว่า ยังมีอุปสรรคจากการคัดกรอง เนื่องจากผู้ป่วยมีการปิดบังและไม่ให้ข้อมูลที่แท้จริงของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรคติดเชื้อ เพราะกลัวว่าจะถูกรังเกียจและไม่ได้รับการยอมรับ และอีกกรณี คือ ผู้ต้องขังเองไม่ทราบมาก่อนว่าตัวเองมีโรคประจำตัว ใดๆ ก็ดี จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ในเรือนจำมีการคัดกรองประจำปีให้แก่ผู้ต้องขังเพื่อป้องกันโรคต่าง ๆ เช่น เบาหวาน ความดัน ในผู้ต้องขังที่อายุ 55 ปีขึ้นไป โรคทางนรีเวช เช่น มะเร็งปากมดลูก มะเร็งเต้านม โรคติดต่อหรือติดเชื้อ เป็นต้น ซึ่งระบบการคัดกรองในเรือนจำเป็นบทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขเรือนจำ (อสรจ.) ที่จะเป็นผู้ค้นหาและคัดกรองผู้ที่มีอาการผิดปกติเพื่อเข้าสู่ระบบการรักษาต่อไป และจากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องยังพบต่อไปอีกว่า บุคลากรทางการแพทย์ในสถานพยาบาลเรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานครประกอบด้วย พยาบาลวิชาชีพ พยาบาลเฉพาะทาง นักสังคมสงเคราะห์ นักทัศนวิทยา นักจิตวิทยา เกสซกร และยังมีฝึกรอบรมผู้ช่วยงานอาสาสมัครสาธารณสุขเรือนจำ (อสรจ.) จำนวน 119 คน อัตราส่วน อสรจ. 1 คน ต่อผู้ต้องขัง 33 คน (มาตรฐาน 1:50) ซึ่งอยู่ประจำทุกแดน การดูแลรักษาผู้ป่วยในเรือนจำจะเป็นหน้าที่ของพยาบาลวิชาชีพประจำแดนที่จะเข้าตรวจรักษาทุกวัน หากพบอาการป่วยเบื้องต้นจะรักษาและจ่ายยาในแดน กรณีที่จำเป็นต้องตรวจเพิ่มเติม จะเบิกตัวส่งมาตรวจที่สถานพยาบาลแดน 7 เพื่อประเมินอาการจากพยาบาลเวร และเมื่อพบว่าอาการป่วยเกินศักยภาพในการรักษาของสถานพยาบาล จะส่งต่อไปยังทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ และกรณีอาการป่วยเกินขีดความสามารถที่ทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์จะรักษาได้ ก็จะมี

ดำเนินการส่งต่อไปรักษายังโรงพยาบาลภายนอกที่มีศักยภาพมากกว่า (Health System Research Institute 2023)

อีกทั้งแนวทางการให้บริการสุขภาพในเรือนจำ จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า จะมีแพทย์จากทัศนสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์เข้าตรวจรักษาที่สถานพยาบาลเรือนจำเป็น ประจำทุกวัน ดังนี้ วันจันทร์ แพทย์เวชกรรมทั่วไป วันอังคาร แพทย์เวชกรรมทั่วไป วันพุธ จิตแพทย์ วันพฤหัสบดี แพทย์เวชกรรมทั่วไป 1 คน และจิตแพทย์ 1 คน วันศุกร์ แพทย์เวชกรรมทั่วไป สำหรับทันตแพทย์จะเข้าตรวจในวันจันทร์และศุกร์ นอกจากนี้ สถานพยาบาลเรือนจำมีระบบ telemedicineปรึกษากับแพทย์โรงพยาบาลแม่ข่าย มาตรการการจ่ายยาสามัญประจำบ้านจะจ่ายให้รับประทานเท่าที่จำเป็น และไม่อนุญาตให้เก็บไว้ส่วนตัวในปริมาณมาก เพื่อป้องกันการทานยาเกินขนาด หรือนำไปใช้ผิดวัตถุประสงค์ ส่วนการจ่ายสำลีและผ้าปิดแผลนั้นจะแนะนำให้มาล้างแผลที่สถานพยาบาล เพื่อป้องกันการติดเชื้อ ส่วนการจ่ายยาควบคุม เช่น ยาจิตเวชที่มีอาการมีนเมาหรือวงซึม จะให้รับประทานต่อหน้าเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุม และกรณีที่มีมารับประทานประจำที่รักษาจากโรงพยาบาลเดิม สามารถนำมาฝากไว้กับเภสัชกรเรือนจำเพื่อตรวจและจ่ายให้ผู้ต้องขังได้ ซึ่งปัจจุบันการให้บริการด้านสุขภาพในเรือนจำมี 3 โรงพยาบาลแม่ข่ายของเรือนจำทั่วประเทศของสถานพยาบาล ประกอบด้วย โรงพยาบาลสังกัดกระทรวงสาธารณสุข 108 แห่ง โรงพยาบาลเอกชน 1 แห่ง และโรงพยาบาลในสังกัดกรมราชทัณฑ์ กระทรวงยุติธรรม 2 แห่ง ทั้งนี้ หากผู้ป่วยมีอาการเจ็บป่วยเกินศักยภาพของโรงพยาบาลแม่ข่าย ก็จะส่งต่อไปรักษาที่โรงพยาบาลเฉพาะทาง ตามระบบบริการสุขภาพของประเทศ กรมราชทัณฑ์ ซึ่งดำเนินการดูแลสุขภาพผู้ต้องขังโดยถือตามหลักสิทธิมนุษยชนและสุขภาพผู้ต้องขังเป็นสำคัญ การส่งตัวผู้ต้องขังออกไปรักษาตัวนอกเรือนจำทั่วไปแบ่งออกเป็น 3 ระดับ ตามตารางที่ 2

ตารางนี้ เป็นข้อมูลที่ผู้วิจัยจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้อง สถานพยาบาลเหล่านี้เป็นหน่วยบริการที่ให้บริการทางด้านสาธารณสุขสำหรับผู้ต้องขังในเรือนจำ ภายใต้การสนับสนุนบริการจากโรงพยาบาลแม่ข่าย ซึ่งเป็นหน่วยบริการประจำในสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข ตามสิทธิหลักประกันสุขภาพ มีพยาบาลวิชาชีพเป็นผู้ให้บริการประจำในสถานพยาบาล ซึ่งถือได้ว่าเป็นหน่วยบริการหลักเพียงแห่งเดียวในเรือนจำที่ผู้ต้องขังทุกรายต้องมาเข้ารับบริการทางด้านสาธารณสุข ทั้งในด้านการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันภัยสุขภาพ การรักษาโรค รวมถึงการฟื้นฟูสุขภาพกายและสุขภาพจิต หากมีผู้ต้องขังที่เจ็บป่วยเกินขีดความสามารถของพยาบาล จะมีทีมสหวิชาชีพของโรงพยาบาลแม่ข่ายเข้าให้บริการตรวจรักษาภายในเรือนจำ หรือส่งต่อผู้ต้องขังป่วยไปยังโรงพยาบาลแม่ข่ายของเรือนจำนั้น ๆ อีกทั้งเรือนจำมีเจ้าหน้าที่พยาบาลวิชาชีพ นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ ที่คอยให้การดูแลสุขภาพและช่วยเหลือในเรื่องสวัสดิการต่าง ๆ สำหรับผู้ต้องขังในการใช้บริการด้านสุขภาพในเรือนจำ

ตารางที่ 2 ระดับสถานบริการสุขภาพที่ให้บริการผู้ต้องขัง

ระดับปฐมภูมิ 140 แห่ง	ระดับทุติยภูมิ 111 แห่ง	ระดับตติยภูมิ
สถานพยาบาลภายในเรือนจำ ทัณฑสถาน หรือสถานกักขัง	โรงพยาบาลแม่ข่าย	โรงพยาบาลเฉพาะทาง โรงพยาบาลที่เป็นโรงเรียนแพทย์ โรงพยาบาลที่มีแพทย์เฉพาะทาง สาขาต่อยอด โรงพยาบาลศูนย์ โรงพยาบาลจิตเวชและ โรงพยาบาลมะเร็งเขตสุขภาพ
เป็นหน่วยพยาบาลเบื้องต้นใน เรือนจำแต่ละแห่ง	ทัณฑสถานโรงพยาบาล ราชทัณฑ์ โรงพยาบาลบางขวาง โรงพยาบาลในสังกัดสำนักงาน ปลัดกระทรวงสาธารณสุข 108 แห่ง โรงพยาบาลเอกชน 1 แห่ง	โรงพยาบาลทรวงอก สถาบันมะเร็งแห่งชาติ สถาบันประสาทวิทยา โรงพยาบาลตำรวจ โรงพยาบาลราชวิถี ฯลฯ

แหล่งข้อมูล: ผู้วิจัย

แนวทางการดูแลแบบประคับประคองในเรือนจำ

การที่ผู้ต้องขังในเรือนจำคนหนึ่งจะเข้าสู่แนวทางการดูแลแบบประคับประคองได้นั้น จะต้องมีอาการป่วยร้ายแรงจนรับโทษ อันเป็นข้อค้นพบภาคสนามว่าเป็นแนวทางหนึ่งในการดูแลสุขภาพผู้ต้องขังในวาระท้ายในเรือนจำ ซึ่งการดูแลแบบประคับประคองเป็นระบบสุขภาพที่สนับสนุนทางการแพทย์และการจัดการกับอาการเฉพาะทาง ที่มุ่งปรับปรุงคุณภาพชีวิตสำหรับผู้ที่ใกล้จะถึงจุดสิ้นสุดของชีวิตในเรือนจำ อันเป็นการให้บริการดูแลแบบประคับประคอง (palliative care) แก่ผู้ป่วยระยะท้าย เป็นแนวทางการรักษาพยาบาลที่ไม่ใช่การรักษาเพื่อให้หายขาดจากโรค เนื่องจากไม่สามารถทำได้แล้ว (disease-directed treatment) หากแต่เป็นการให้การดูแลโดยทีมสหวิชาชีพในการมุ่งเน้นไปที่คุณภาพชีวิตที่เหลืออยู่ โดยการป้องกันและบรรเทาความทุกข์ทรมานจากการเจ็บปวด และการสนับสนุนทางด้านกายภาพ อารมณ์ และจิตวิญญาณให้แก่ผู้ป่วยและครอบครัว

ข้อมูลภาคสนามพบว่า ผู้ที่เข้าสู่การดูแลแบบประคับประคองในทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์นั้น เข้ามาด้วยโรคมะเร็ง ตามการให้ข้อมูลของพยาบาลที่ว่า

“ผู้ป่วยในการดูแลแบบประคับประคองส่วนใหญ่เป็นมะเร็ง ซึ่งอาการจะชัดส่วนโรคอย่างอื่นมันไม่ค่อยชัด คือมะเร็งพอมันแพร่กระจายมันก็ไม่ต้องอะไรแล้ว แต่ถ้าโรคอย่างอื่นมันก็ไม่ได้แสดงอาการชัดว่าเขาจะจากไปหรือยัง”

(P01, สัมภาษณ์ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2566)

และจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องชี้ให้เห็นว่า จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง แนวทางการดูแลแบบประคับประคองในทันตสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์สอดคล้องกับแนวทางการดูแลแบบประคับประคองขององค์การอนามัยโลกทั้ง 3 องค์ประกอบ ซึ่งผู้วิจัยสามารถนำเสนอค้นพบตามกรอบแนวคิดการวิจัย เพื่อให้เห็นบทบาทและตำแหน่งแห่งที่ของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลแบบประคับประคองได้ ดังนี้

1) การควบคุมอาการไม่สบาย (symptom control) จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า ผู้ป่วยมักแสดงอาการผ่านความเจ็บปวด การหายใจลำบาก อ่อนแรง เป็นต้น และจากข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่า ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการดูแลด้านนี้ คือ พยาบาล และอาสาสมัครสาธารณสุขเรือนจำ (อสรจ.) เนื่องจากพยาบาลไม่สามารถทำเวชปฏิบัติบางประการได้ ซึ่งเป็นระเบียบของกรมราชทัณฑ์ที่ต้องมีการรักษาระยะห่างระหว่างผู้ป่วยและเจ้าหน้าที่พยาบาล จึงเป็นภารกิจของอาสาสมัครสาธารณสุขเรือนจำในการให้การดูแลตามหลักการแพทย์ เช่น การเช็ดตัวและทาแป้งให้ผู้ต้องขังป่วยรู้สึกสบายตัว เป็นต้น ซึ่งนักวิจัยตีความว่า การที่มีอาสาสมัครสาธารณสุขเรือนจำ (อสรจ.) เป็นเสมือนผู้ช่วยพยาบาล นับเป็นการสร้างแรงจูงใจให้ผู้กระทำผิดมีความกระหายที่จะนำไปสู่การลดโทษและพักโทษ เนื่องจากมีเกณฑ์การคัดเลือกนักโทษชั้นดีเพื่อให้มาเป็น “เพื่อนคู่คิด” สำหรับผู้ต้องขังป่วย และยังได้เป็นการเปลี่ยนสถานที่คุมขังจากในเรือนจำมาสู่โรงพยาบาลในฐานะ “ผู้ช่วยเพื่อน” ให้หายจากอาการเจ็บป่วย ซึ่งเป็นมิติมนุษยธรรมที่มุ่งกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกสำนึกผิดและกลับเนื้อกลับตัว ให้ผู้ต้องขังมีจิตใจในการช่วยเหลือผู้อื่นผ่านการเป็นอาสาสมัครในทันตสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ ซึ่งสอดคล้องกับหลักความยุติธรรมในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังของมาตรฐานของสิทธิมนุษยชนสากลสำหรับเจ้าหน้าที่เรือนจำ และยังสอดคล้องกับข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำแห่งองค์การสหประชาชาติในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง หรือที่เรียกอีกอย่างว่า ข้อกำหนดแมนเดลลา (Mandela Rules) ที่ต้องปฏิบัติต่อผู้ต้องขังอย่างมีมนุษยธรรมตลอดเวลาในการถูกจองจำ และเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

2) การรักษาโรค (disease management) เน้นอนว่าการรักษาโรคเป็นหน้าที่ของแพทย์ โดยต้องจัดการกับโรคที่เป็นอยู่ และความเสี่ยงกับภาวะแทรกซ้อนต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นตามมาได้

3) การดูแลด้านจิต สังคม และจิตวิญญาณ (psychological and spiritual care) จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า สำหรับการดูแลด้านนี้มีความสำคัญมาก เนื่องจากผู้ป่วยส่วนใหญ่ต้องการความมั่นคงทางจิตใจ ซึ่งความเชื่อและศาสนาจะมีบทบาทสำคัญในการให้ความสงบกับผู้ป่วย ทั้งยังเกี่ยวข้องกับการจัดการในวาระท้ายของผู้ป่วยแต่ละรายได้อีกด้วย อีกทั้งข้อมูลภาคสนามในการศึกษาครั้งนี้ยังชี้ให้เห็นว่า บุคลากรที่เข้ามาเกี่ยวข้องประกอบด้วย นักสังคมสงเคราะห์ และองค์กรศาสนาที่มีอิทธิพลต่อจิตวิญญาณ จึงเป็นข้อค้นพบว่า นักสังคมสงเคราะห์มีบทบาทสำคัญในการประสานและติดต่อผู้นำทางศาสนา เพื่อเข้ามาให้การช่วยเหลือหลังการตายหรือก่อนเสียชีวิตในเรือนจำ เพื่อให้ผู้ที่อยู่ในวาระท้ายสามารถเผชิญการตายอย่างสงบ

จึงกล่าวได้ว่า การให้การดูแลแบบประคับประคองในเรือนจำมีแนวทางการปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชน และแนวคิดการดูแลแบบประคับประคองที่มีมาตรฐานเดียวกับ

โรงพยาบาลภายนอกทั่วไป ผู้วิจัยตีความได้ว่า ด้วยความเป็นมาตรฐานทางการแพทย์ และการพยาบาลที่มีมาตรฐานทางวิชาชีพชั้นสูง ซึ่งผู้วิจัยพบว่า พยาบาลและทีมสหวิชาชีพในเรือนจำมีการอบรมเพิ่มศักยภาพในการทำงานอยู่ตลอดเวลา จึงทำให้แนวปฏิบัติในเรือนจำมีความเป็นมืออาชีพ ทั้งนี้ยังมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของความทันสมัย โดยนำเอาเทคโนโลยีในการเยี่ยมผู้ป่วยออนไลน์มาปรับใช้ในรูปแบบ social telecare จึงจำเป็นต้องอาศัยแนวทางการปฏิบัติงานร่วมกันในลักษณะสหวิชาชีพ ที่มุ่งเน้นการดูแลทั้งร่างกายและจิตใจ ที่สำคัญคือ ต้องรักษาไว้ซึ่งความปลอดภัยในการคุมขัง อย่างไรก็ตาม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแน่ใจว่าผู้ต้องขังที่เจ็บป่วยระยะสุดท้ายจะได้รับการปฏิบัติอย่างมีศักดิ์ศรี ให้เกียรติตามหลักสิทธิมนุษยชน และได้รับการดูแลทางการแพทย์ที่เหมาะสมในช่วงบั้นปลายของชีวิต โดยไม่ละเลยเป้าหมายของการดูแลแบบประคับประคองในเรือนจำที่ให้ความสำคัญกับการปรับปรุงคุณภาพชีวิต และให้การดูแลอย่างเห็นอกเห็นใจสำหรับผู้ที่อยู่ในระยะท้ายของชีวิต แม้จะอยู่ในสภาพแวดล้อมที่จำกัดของสถานทัณฑ์ก็ตาม

อีกข้อค้นพบจากภาคสนามที่สำคัญสำหรับการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายในเรือนจำ คือ ขั้นตอนการเยี่ยมญาติ ซึ่งจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับทีมสหวิชาชีพในทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ ทำให้ผู้วิจัยพบว่า ปัจจุบันมี 2 แนวทาง คือ 1) เยี่ยมออนไลน์ และ 2) เยี่ยมในหอผู้ป่วย โดยการเยี่ยมออนไลน์นั้น ผู้ต้องขังจะระบุรายชื่อผู้ที่สามารถเข้าเยี่ยมได้ 10 ราย หากไม่มีรายชื่อใน 10 รายที่แจ้งไว้ก็ไม่สามารถเข้าเยี่ยมได้ มีการประยุกต์เทคโนโลยีเข้ามาใช้ในทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ โดยใช้ LINE มาช่วยเป็นตัวเชื่อมให้ญาติและผู้ป่วยได้พูดคุยกันในวาระท้ายเป็นเวลา 15 นาที และหากเยี่ยมในหอผู้ป่วย อาจจะทำให้เวลายืดหยุ่นออกไปอีก เพื่อเปิดโอกาสให้ครอบครัวได้มีโอกาสพูดคุยกันครั้งสุดท้ายในชีวิต ตามการให้ข้อมูลของนักทัณฑวิทยาที่ว่า

“การเยี่ยมคนไข้ ปกติเราใช้เวลา 15 นาที ถ้าเยี่ยมทาง LINE แต่ถ้ากรณีมาเยี่ยมข้างใน ผู้ป่วยระยะท้ายนี้เราก้อาจจะยืดหยุ่นให้ อาจจะเป็นชั่วโมง คือนั่นไม่ใช่เป็นการเยี่ยมแบบปกตินะคะ บางที่เขาอยู่ในวาระสุดท้าย อาจจะมีอะไรที่ต้องพูดคุย ที่ต้องจัดการ บางที่พรุ่งนี้อาจจะไม่ได้เยี่ยมแล้ว ก็จะทำให้เขาได้คุยกัน”
(P03, สัมภาษณ์ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2566)

ความหมายของความตาย และการจัดการวาระท้ายของผู้ต้องขังในมุมมองสหวิชาชีพในเรือนจำ

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ทำให้ผู้วิจัยพบว่า ผู้ที่เผชิญกับวาระท้ายในเรือนจำจะได้รับการปฏิบัติที่สอดคล้องกับแนวทางจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยมีแนวทางการปฏิบัติงานของสหวิชาชีพในทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานกรอบความร่วมมือต่าง ๆ ระดับสากล และสิทธิผู้ต้องขังอันเป็นแนวปฏิบัติต่อผู้ต้องขังและหลักสิทธิมนุษยชน รวมทั้งกฎหมายที่รับรองสิทธิตามรัฐธรรมนูญไทย ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงในหลักการพื้นฐานว่าด้วยการปฏิบัติต่อนักโทษ (Basic Principle for the Treatment of Prisoners 1990) ในข้อที่ 9 ว่า ผู้ต้องขังพึงมีสิทธิได้รับบริการทางการแพทย์ที่มีอยู่ในประเทศ โดย

ปราศจากการรังเกียจเนื่องด้วยการมีสถานะเป็นผู้ต้องขัง (UNHCR, 1990, 1)

นักวิจัยมีข้อค้นพบจากข้อมูลภาคสนามว่า การตายหรือการเสียชีวิตในเรือนจำมีหลายรูปแบบที่นำไปสู่การเสียชีวิตของผู้ต้องขังในเรือนจำ จากการให้ข้อมูลและให้ความหมายของทีมสหวิชาชีพในทัศนสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ ซึ่งประกอบไปด้วย แพทย์ พยาบาล นักทัศนวิทยา และนักสังคมสงเคราะห์ ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก ทำให้ผู้วิจัยพบว่า การเสียชีวิตหรือการเสียชีวิตในเรือนจำเกิดขึ้นในระหว่างการถูกจองจำ ซึ่งความหมายและสาเหตุของการตายในเรือนจำมาจากหลายปัจจัย ทั้งการเสียชีวิตตามธรรมชาติและผิดธรรมชาติ ซึ่งรวมถึงฆาตกรรม การฆ่าตัวตาย หรือการกระทำอื่น ๆ ที่ทำให้ตนเองเสียชีวิต อาจมีสาเหตุจากอุบัติเหตุ ยาเสพติด หรือการปฏิบัติที่โหดร้ายในรูปแบบต่าง ๆ และในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งหาคำตอบของกลุ่มผู้ต้องขังในวาระท้ายในทัศนสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ ทำให้ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่ามาจากสาเหตุต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) “**ชนป่วย**” วาระสุดท้ายของชีวิตในเรือนจำ การตายในเรือนจำส่วนใหญ่มาจากหลายรูปแบบ ในการศึกษาครั้งนี้ ข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับทีมสหวิชาชีพชี้ให้เห็นว่ามีกรณีที่เกิดการตายในเรือนจำ โดยในเรือนจำมีภาษาที่ใช้เรียกว่า “ชนป่วย” หมายถึง การรับโทษจนวันสุดท้ายที่ถูกตัดสิน และไม่ได้รับการพักโทษหรือปล่อยตัวชั่วคราวขณะต้องโทษจำคุก ซึ่งนับเป็นหนึ่งในข้อค้นพบในการศึกษาครั้งนี้ ที่ผู้ต้องขังป่วยและเสียชีวิตในเรือนจำขณะรับโทษหรือโทษยังไม่สิ้นสุด เนื่องจากไม่ได้รับการลดโทษขณะเจ็บป่วย

กล่าวได้ว่า การตายในเรือนจำหาใช่จะเป็นการเสียชีวิตด้วยธรรมชาติหรือการตายดีเท่านั้น หากแต่มีหลายกรณีที่ต่อเสียชีวิตด้วยความรู้สึกหดหู่ในวาระท้ายของชีวิต ซึ่งจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลได้สะท้อนให้ทราบว่า รูปแบบการตายที่ไม่น่าอภิรมย์มักพบบ่อยในทัศนสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์

2) “**การตายดีในเรือนจำ**” นอกจากการตายในลักษณะที่เรียกว่าชนป่วยแล้ว ยังมีความหมายของการตายที่เรียกว่าการตายดีในเรือนจำ ที่นับเป็นข้อค้นพบในทางมนุษยธรรมที่น่าสนใจของการศึกษาครั้งนี้ กล่าวคือ แน่นนอนว่าการรักษาแบบประคับประคองทำให้ผู้ต้องขังป่วยเข้าสู่รูปแบบการรักษาที่มีส่วนร่วมในวาระท้ายของชีวิตตัวเองได้มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนที่ผู้ป่วยและครอบครัวมีสิทธิในการเลือกแนวทางการมีชีวิต หรือสิ้นสุดชีวิตด้วยการเลือกของตัวเอง ดังนั้น การรักษาเพื่อการตายดีในเรือนจำนั้น ผู้วิจัยพบว่ามีเรื่องเล่าที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นมนุษย์ในการรักษาผู้ต้องขังป่วย ตามการให้ข้อมูลของพยาบาลวิชาชีพในทัศนสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ที่ว่า

“ล่าสุดนี้ มีรับเคลงขึ้นตีตกตอน 16.30 น. แล้วก็คนไข้ใส่ท่อช่วยหายใจ
ตอนหกโมงเย็น หลังจากนั้นคนไข้ช็อก ความดันตก เราก็ได้ประสานญาติ
ประสานเรือนจำพิเศษกรุงเทพฯ ให้ช่วยประสานญาติ และญาติมาถึง
เราเห็นภรรยาอุ้มลูกใส่แพมเพิร์ลขึ้นเตียงมาตอนเวลา 02.50 น. ซึ่งตอนนั้นก็ต้อง
ขอบคุณลัลดีเวรมากที่อนุญาตให้เข้าเยี่ยม ซึ่งตอนนั้น เมื่อเข้ามาถึงก็จับมือสามี

เขาคอน 02.50 น. สามิเขากี้เสียชีวิตตอน 03.00 น.
เคลสนี้เรานับว่าเป็นการตายดีในเรือนจำ”
(P01, สัมภาษณ์ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2566)

นอกจากนี้ยังพบว่า ความหมายของการตายดีในเรือนจำ คือ การได้รับการช่วยเหลือให้ผู้ป่วยได้เข้าสู่วาระท้ายในชีวิตบนพื้นฐานความเป็นมนุษย์ กล่าวคือ พยาบาลวิชาชีพในทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ได้สะท้อนให้เห็นว่า ผู้ต้องขังป่วยในทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ต้องปฏิบัติตามระเบียบในการเข้าเยี่ยมของกรมราชทัณฑ์ที่เคร่งครัดทุกประการ ตามหลักสิทธิมนุษยชน และ กรอบความร่วมมือระหว่างประเทศว่าด้วยแนวทางการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง หากแต่ในการวิจัยครั้งนี้พบว่า มีกรณีเร่งด่วนที่สุด ที่ผู้ป่วยกำลังเผชิญการตายหรืออยู่ในวาระท้ายของชีวิตจะได้รับความยืดหยุ่นในการเข้าเยี่ยมออนไลน์ ซึ่งเป็นกรณีพิเศษที่จะกระทำให้เฉพาะเพื่อกล่าวคำอำลา ซึ่งผู้วิจัยตีความได้ว่าเป็น “การยืดหยุ่นเพื่อการตายดี” ดังนั้น การที่ผู้ต้องขังป่วยในวาระท้ายได้พบบุคคลอันเป็นที่รักและครอบครัวจึงมีความหมายมากกับการตายดีในเรือนจำ พยาบาลในทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์จึงให้ความหมายของการตายในลักษณะนี้ว่าเป็นการ “ตายดีในเรือนจำ”

แนวทางการจัดการความตายในเรือนจำ

สำหรับแนวทางการจัดการศพของผู้เสียชีวิตในทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์นั้น ผู้วิจัยสังเคราะห์มาจากข้อมูลภาคสนาม ในการสัมภาษณ์เชิงลึกกับทีมสหวิชาชีพในทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ในการวิจัยครั้งนี้ ทำให้พบว่า หลังจากผู้ต้องขังเข้าสู่วาระสุดท้ายในเรือนจำแล้ว แน่นนอนว่าจะต้องการจัดการกับการตายและศพ โดยจะมีแพทย์และพยาบาลวิชาชีพเป็นผู้แจ้งการตายต่อนักสังคมสงเคราะห์ เพื่อติดต่อญาติมารับศพกลับไปดำเนินการตามหลักศาสนา จากการให้ข้อมูลของทีมสหวิชาชีพของทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์พบว่า มีแนวทางการจัดการศพในเรือนจำที่แตกต่างกันตามความพร้อมของญาติ ซึ่งพบว่ามีรูปแบบดังต่อไปนี้

1) “ญาติมารับศพกลับไปประกอบพิธี” การเสียชีวิตของผู้ต้องขังในเรือนจำนั้น นักสังคมสงเคราะห์ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการประสานการแจ้งข่าวการตาย ได้ให้ข้อมูลว่า ส่วนใหญ่ครอบครัวจะมีความพร้อมโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ เจ้าหน้าที่พยาบาลในทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ได้ให้ข้อมูลว่า ตามปกติแล้ว ญาติจะมารับศพผู้เสียชีวิตกลับไปประกอบพิธีตามศาสนา โดยจะมีกระบวนการจัดการศพที่ได้มาตรฐานสากลเหมือนการปฏิบัติงานด้านการแพทย์ในโรงพยาบาลภายนอกเรือนจำ ดังนั้น พยาบาลจะเป็นผู้ที่คอยทำหน้าที่แจ้งการตายต่อสหวิชาชีพเป็นกระบวนการแรก โดยเฉพาะนักสังคมสงเคราะห์ที่จะมีบทบาทสำคัญในกระบวนการนี้ โดยจะติดต่อครอบครัวเพื่อแจ้งข่าว และติดต่อประสานการรับศพเพื่อกลับไปประกอบพิธีต่อไป ซึ่งการจัดการศพในกรณีนี้ ผู้เสียชีวิตอาจมีโอกาสได้พบญาติก่อนเสียชีวิต เนื่องจากพยาบาลจะติดต่อครอบครัวให้เข้าพบเพื่อกล่าวคำอำลา หากแต่บางรายก็ไม่ได้พบบุคคลที่รักก่อนเสียชีวิต เนื่องจากไม่สามารถติดต่อได้หรือครอบครัวไม่สะดวกในการ

เดินทางมารับศพ อย่างไรก็ตาม การจัดการศพในกรณีนี้พบว่า ครอบครัวหรือญาติมีความพร้อมทั้งด้านการเดินทางและเศรษฐกิจ เนื่องจากการเดินทางมารับศพจำเป็นต้องมีทุนทางสังคมพอสมควร เนื่องจากผู้เสียชีวิตในทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์มาจากเรือนจำต่าง ๆ ทั่วประเทศที่ถูกส่งตัวมา ดังนั้นจะพบกรณีญาติมารับศพเฉพาะครอบครัวที่มีความพร้อมเท่านั้น

2) “รับทราบแต่ไม่รับศพ” การตายในเรือนจำอีกประเภทหนึ่งจากข้อค้นพบงานวิจัย คือ การตายโดยที่ไม่มีโอกาสหรือไม่พร้อมในการกล่าวคำอำลาในวาระท้ายของชีวิต ซึ่งรูปแบบการตายลักษณะนี้ ผู้ศึกษาเห็นว่ามีความหตุในการเผชิญวาระสุดท้ายของชีวิตในเรือนจำ เนื่องจากครอบครัวไม่พร้อมเข้ามารับศพด้วยข้อจำกัดต่าง ๆ และมีข้อค้นพบจากการเก็บข้อมูลภาคสนามต่อไปว่า ทีมเจ้าหน้าที่สหวิชาชีพในทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ไม่สามารถติดต่อกับญาติขณะที่ผู้ป่วยเข้าสู่วาระท้ายได้ ซึ่งญาติจะได้ทราบข่าวการตายหลังจากผู้ป่วยได้เสียชีวิตแล้ว และญาติไม่มีความพร้อมในการจัดการศพ โดยมีข้อจำกัดด้านการเดินทางไกล ขาดทุนทรัพย์ในการจัดการศพ ดังนั้นจึงเป็นบทบาทของสหวิชาชีพในทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ในการจัดการศพ อย่างไรก็ตาม ในกรณีนี้ เจ้าหน้าที่ในทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ก็ได้ติดต่อกับครอบครัวเพื่อปรึกษาการจัดการศพ และได้ข้อค้นพบว่า ข้อมูลที่ได้จากพยาบาลวิชาชีพพบว่าหลายรายที่ญาติให้คำตอบกับเจ้าหน้าที่ว่า “ให้นำไปฝังสุสานศพไร้ญาติ” จึงกลายเป็นรูปแบบการจัดการศพที่ญาติไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับศพ และไม่สามารถนำไปทำพิธีตามความเชื่อของผู้ตายได้

จึงกล่าวได้ว่า แนวทางการจัดการความตายในเรือนจำนั้นมีปัจจัยที่สำคัญในการดำเนิน คือ “ความพร้อมของญาติ” ซึ่งจากข้อค้นพบข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ผู้ที่เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับความตายในเรือนจำมีทั้งการเข้ามารับศพของญาติเองเพื่อกลับไปทำพิธีกรรมทางศาสนา และเจ้าหน้าที่และทีมสหวิชาชีพในเรือนจำดำเนินการ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า มีแนวทางดำเนินการร่วมกับองค์กรภายนอกที่เป็นมูลนิธิเพื่อจัดการกับศพ ในกรณีที่ญาติไม่ประสงค์รับศพเนื่องจากขาดความพร้อม ดังนั้น สำหรับสหวิชาชีพทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ในฐานะเพื่อนมนุษย์ ก็เป็นภาระหน้าที่ของสหวิชาชีพในเรือนจำที่จำเป็นต้องจัดการศพผู้เสียชีวิตให้สมศักดิ์ศรี และต้องอาศัยการประสานความร่วมมือกับเครือข่ายภายนอกในการนำศพออกไปทำพิธีและจัดการตามประเพณี ซึ่งเป็นอีกหนึ่งรูปแบบในการจัดการศพที่นับเป็นการเผชิญวาระท้ายในชีวิตที่ไม่มีโอกาสได้พบปะหรือกล่าวคำอำลากับครอบครัว

“การพักโทษ และการไต่กลับบ้าน” ความต้องการในวาระท้ายของผู้ต้องขังสูงวัย

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า การพักโทษอยู่บนพื้นฐานแนวคิดการปล่อยตัวด้วยความเห็นอกเห็นใจ (compassionate release) อันเป็นรากฐานทางมนุษยธรรม ซึ่งนับเป็นกลไกที่ช่วยให้ผู้ต้องขังที่มีสิทธิเสียชีวิตนอกเรือนจำ เพื่อลดค่าใช้จ่ายและการเสียชีวิตอันเนื่องมาจากการเจ็บป่วยที่รุนแรงหรืออายุที่มากขึ้นภายในเรือนจำ เพื่อให้ความเป็นธรรมทางสังคม และแน่ใจว่าทุกคนได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรมแม้ว่าจะอยู่ในสถานะของผู้ต้องขัง เนื่องด้วยจำนวนประชากรในเรือนจำที่ชราภาพเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การปล่อยตัวด้วยความเห็นอกเห็นใจจึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่สามารถนำไปปรับใช้เพื่อสนองต่อมนุษยธรรม

และให้เกียรติแก่ผู้ที่ถูกการจองจำ (Prost & Williams, 2020, 25) ซึ่งการพักโทษนั้น จากการสำรวจเอกสารที่เกี่ยวข้อง นักวิจัยพบว่า มี 2 กรณี คือ (1) พักการลงโทษกรณีปกติ เป็นการพักโทษสำหรับนักโทษเด็ดขาดตั้งแต่ชั้นกลางขึ้นไป โดยรับโทษจำคุกมาแล้วไม่น้อยกว่า 6 เดือน หรือ 1 ใน 3 ของกำหนดโทษที่ระบุไว้ในหมายแจ้งโทษ แต่ในกรณีที่มีการพระราชทานอภัยโทษ ให้ถือกำหนดโทษตามหมายแจ้งโทษเด็ดขาดฉบับหลังสุด และ (2) พักการลงโทษกรณีพิเศษ เป็นกรณีที่อธิบดีกรมราชทัณฑ์และคณะกรรมการพักการลงโทษเห็นว่าเหตุพิเศษที่จะพักโทษ ให้แก่นักโทษเด็ดขาดมากกว่ากรณีปกติ เช่น เจ็บป่วยร้ายแรง เป็นผู้สูงอายุ เป็นผู้พิการ ฯลฯ โดยจะมีการสำรวจนักโทษที่เข้าเกณฑ์เพื่อพักการลงโทษ ซึ่งจำเป็นต้องคำนึงพฤติกรรมแห่งคดีที่ได้กระทำ การกระทำผิดที่ได้กระทำมาก่อน ระยะเวลาการคุมประพฤติ ความน่าเชื่อถือ ความเหมาะสมของผู้อุปการะในการควบคุมดูแลนักโทษ และผลกระทบต่อสังคมและความปลอดภัย จากนั้นจึงเสนอความเห็นต่อผู้บัญชาการเรือนจำเพื่อพิจารณาส่งรายชื่อไปยังอธิบดีกรมราชทัณฑ์เพื่อพิจารณาเห็นชอบ จากนั้นเสนอต่อคณะกรรมการเพื่อพิจารณาวินิจฉัยการพักการลงโทษเพื่อพิจารณาอนุมัติ แต่ถ้าเป็นกรณีพิเศษต้องเสนอต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมพิจารณาอนุมัติด้วย เมื่อคณะกรรมการข้างต้นวินิจฉัยให้ปล่อยตัวพักโทษแล้ว อธิบดีกรมราชทัณฑ์จะแจ้งผลการอนุมัติให้ผู้บัญชาการเรือนจำทราบเพื่อออกหนังสือสำคัญปล่อยตัวพักการลงโทษแก่นักโทษเด็ดขาด และแจ้งเงื่อนไขการคุมประพฤติให้ทราบ โดยผู้ได้รับสิทธิการพักโทษต้องรายงานตัวต่อพนักงานคุมประพฤติในท้องถิ่นภายใน 3 วัน หลังการได้รับการปล่อยตัวพักการลงโทษ (Saranya Seema. 2023)

นอกจากนี้ ทีมสหวิชาชีพได้สะท้อนจากการเก็บข้อมูลภาคสนามในครั้งนี้ว่า การได้รับการพักโทษยังคงเป็นความต้องการสูงสุดในกลุ่มผู้ต้องขังที่เป็นผู้ป่วยระยะท้าย ซึ่งการรักษาจะไม่ได้รับอย่างต่อเนื่อง เพราะผู้ต้องขังป่วยในระยะท้ายมีความปรารถนากลับบ้าน ซึ่งมีเงื่อนไขทางกฎหมายที่จำเป็นต้องทบทวนเพื่อความรอบคอบ อีกทั้งเมื่อเข้าสู่กระบวนการส่งต่อผู้ป่วย ยังมีข้อจำกัดด้านการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับชุมชน ทั้งเรือนจำที่คุมขังเดิม สถานพยาบาลใกล้บ้าน หากกรณีพักโทษ ซึ่งทำให้ขาดความต่อเนื่องในการรักษา และยังประสบกับการขาดแคลนอุปกรณ์จำเป็นสำหรับผู้ป่วยในระยะท้าย เป็นต้น ตามการให้ข้อมูลจากนักทัศนวิทยาที่ว่า

“คนที่อยู่ข้างนอกก็อาจจะเลือกได้ว่าจะเสียชีวิตที่โรงพยาบาล หรือเสียชีวิตที่บ้าน แต่ถ้าเป็นที่นี้ยังไม่เข้าเกณฑ์ที่ได้รับการพักโทษยังไงคุณก็ต้องเสียชีวิตที่นั่นะ เพราะว่ายังมีโทษที่ยังต้องจองจำอยู่ บางเคสก็มีนะญาติบอกว่า หมอคะญาติเขาอาการไม่ดีแล้วทำการพักโทษให้เขาหน่อยได้ไหม แต่มันก็ทำไม่ได้ เพราะว่าเขายังไม่เข้าเงื่อนไขพักโทษ ต้องรอให้เข้าสู่ระยะเวลาการพักโทษ แต่อากการเขาก็หนัก...หนักจนต้องเสียชีวิตไปก่อน ซึ่งเหลือเวลาอีกไม่ถึงสี่ห้าวันจะเข้าเกณฑ์การพักโทษแล้ว แต่เขาก็เสียชีวิตไปก่อน เราก็รู้สึกเสียดายที่อีกไม่กี่วันก็ได้รับการพักโทษแล้ว”
(P03, สัมภาษณ์ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2566)

จากข้อค้นพบในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นพยาบาลในทัศนสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์และนักสังคมสงเคราะห์ รวมทั้งนักทฤษฎีวิทยา ต่างก็สะท้อนเป็นเสียงเดียวกันว่า ผู้ต้องขังป่วยในวาระท้ายมีความหวังในการได้รับการปล่อยตัวโดยการได้รับการลดโทษทุกคน แต่ไม่ใช่ทุกคนที่จะได้รับสิทธินั้น ไม่ใช่ทุกคนที่จะได้กลับบ้านเพื่อเผชิญความตายกับบุคคลที่รัก ข้อค้นพบนี้สะท้อนให้เห็นว่า ผู้ต้องขังในวาระท้ายทุกคนล้วนวิตกกังวลความมั่นคงทางจิตใจ และเมื่อกล่าวถึงความมั่นคงและความผูกพันทางใจ สถานที่ที่ค้นพบจากการวิจัยครั้งนี้มากที่สุด คือ “บ้าน” แน่แน่นอนว่า ผู้ต้องขังในวาระท้ายส่วนใหญ่เรียกร้องการได้กลับบ้านในหวังสุดท้ายของชีวิต จากการให้ข้อมูลที่ว่า

“มักจะถามคนไข้ที่อยู่ในวาระท้ายเสมอ เมื่อเราคุยกับคนไข้ให้ถามว่า ถ้ามีพร 3 ประการให้คุณเลือก คุณอยากได้อะไร ซึ่งคำตอบที่เขตอบกลับมาคือ “อยากกลับบ้าน” ก่อนหน้านั้นที่ได้คุยกับภรรยาเขาพูดว่าตอนที่เขายังใช้ชีวิตคู่อยู่ด้วยกัน เคยสงสัยกันว่าในชาติสุดท้าย ว่าทั้งสองคนถ้าใครคนหนึ่งเสียชีวิตก่อน ก็จะทำร่างไปฝังไว้ที่ริมทะเลสาบแห่งหนึ่งที่อยู่ใกล้ ๆ ตีนภูเขา และวันนั้น ภรรยาเขาพูดไปก็ร้องไห้ตลอดเวลา และภรรยาเขาพูดบอกว่า ฉันจะทำตามสัญญาที่ให้ไว้กับเธอ ฉันจะเอาเธอกลับมา แล้วฉันจะเอาเธอไปฝังไว้ที่ริมทะเลสาบที่เราเคยสัญญากันไว้”
(P01, สัมภาษณ์ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2566)

ข้างต้นเป็นการให้ข้อมูลของพยาบาลที่มีความใกล้ชิดกับผู้ต้องขังป่วยในวาระท้าย ซึ่งมีประสบการณ์กับผู้ต้องขังในวาระท้ายในทัศนสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ พยาบาลได้ให้ข้อมูลถึงความผูกพันของผู้ตาย ซึ่งเป็นชาวต่างชาติกับครอบครัว และคำมั่นสัญญาที่เคยมีให้กันขณะมีชีวิตอยู่ด้วยกันในประเทศที่เขาอาศัยอยู่ด้วยกัน

จากข้อมูลภาคสนาม นำสังเกตว่า ผู้ต้องขังสูงอายุทุกคนที่ต้องการได้รับการปล่อยตัว หากแต่บางครอบครัวก็ไม่ยินดี หรือไม่มีความพร้อมในการรับผู้ต้องขังกลับบ้าน จากข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์ระบุว่า ผู้ต้องขังบางรายไม่มีครอบครัวหรือขาดการติดต่อกับครอบครัว และไม่ต้องการเป็นภาระของครอบครัว หรืออีกกรณีหนึ่ง คือ เข้าเกณฑ์ที่จะได้รับสิทธิการพักโทษแล้ว แต่ไม่ผ่านในขั้นตอนการพิจารณาจากกรรมการพักโทษ เนื่องจากฝ่ายผู้เสียหายยังไม่พร้อมให้อภัย ก็จะมีน้ำหนักในการพิจารณาการพักโทษด้วยเช่นกัน จากข้อมูลของนักสังคมสงเคราะห์ที่ว่า

“ถ้ามองในมุมของนักสังคมสงเคราะห์นะ ตอนที่อยู่ข้างนอกคุณก็มี ความสัมพันธ์กับญาติไม่ดี อาจจะทำให้ญาติเกิดความเดือดร้อนอยู่ตลอดเวลา หรือไม่ เพราะว่าเวลาปกติเวลาเราประสานไปที่ญาติ ญาติก็จะประสานมาที่พยาบาลทันทีหรือว่ามาเยี่ยมทันทีเลยนะ”
(P04, สัมภาษณ์ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2566)

ข้อความข้างต้นสะท้อนให้เห็นมิติที่สำคัญในการพิจารณาการพักโทษ ซึ่งเป็นข้อมูลภาคสนามที่สะท้อนความเห็นของทางฝ่ายผู้เสียหาย อันเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่ต้องขอความเห็นจากฝ่ายผู้เสียหายจากการกระทำผิดของผู้ต้องขัง เพื่อนำมาพิจารณาการพักโทษในชั้นคณะกรรมการพักโทษ ดังนั้น การปล่อยตัวผู้ต้องขังสูงวัยในเรือนจำจะถือเป็นเพียงบางสถานการณ์เท่านั้น เมื่อบุคคลเข้าสู่บั้นปลายชีวิต อ่อนแอ ป่วย และไม่น่าจะเป็นอันตรายต่อสังคม แม้ว่าจะมีประวัติอาชญากรรมมาก่อนก็ตาม การปล่อยตัวก่อนกำหนดอาจเป็นทางเลือกเท่านั้น การปล่อยตัวนักโทษสูงอายุและปัญหาการสูงวัยในเรือนจำทำให้เกิดคำถามพร้อมวิธีแก้ปัญหาที่ยากจะรอการตัดสินใจ ในโลกที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เรามักจะต้องประเมินวิธีการบางอย่างที่เราเคยทำมาในอดีตอีกครั้ง และพิจารณาวิธีที่ดีที่สุดในการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในโลกปัจจุบันด้วยความเห็นอกเห็นใจและความเข้าใจ ดังนั้น การปล่อยตัวด้วยความเห็นอกเห็นใจจึงอาจเป็นทางเลือกแรกที่ควรพิจารณาอย่างถี่ถ้วนสำหรับผู้ต้องขังในเรือนจำ แต่ยังมีเกณฑ์การพิจารณาอื่น ๆ ที่ต้องสะท้อนให้เห็นถึงความพร้อมในหลาย ๆ มุมมอง ซึ่งหากไม่สามารถปล่อยตัวได้ ก็จำเป็นต้องให้การดูแลแบบประคับประคอง หรือให้เข้าสู่วาระท้ายของชีวิตในเรือนจำ โดยยังคงรักษาความสมบูรณ์ของระบบกฎหมายไว้ ซึ่งการพิจารณาพักโทษมีผู้ที่เกี่ยวข้องจากคณะกรรมการในสวนกลาง ประกอบด้วย ปลัดกระทรวงยุติธรรม ผู้แทนกรมราชทัณฑ์ ผู้แทนสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ผู้แทนกรมการปกครอง ผู้แทนสำนักงานอัยการสูงสุด ผู้แทนกรมคุมประพฤติ และยังมีคณะกรรมการสำหรับเรือนจำกลาง ประกอบด้วย ข้าราชการชั้นหัวหน้าแผนกที่อธิบดีตั้งขึ้น ไม่น้อยกว่า 3 นาย และยังมีคณะกรรมการสำหรับเรือนจำภูมิภาค ประกอบด้วย ผู้บัญชาการเรือนจำ และข้าราชการประจำแผนกที่ผู้ว่าราชการจังหวัดตั้งขึ้น 2 นาย

กล่าวโดยสรุป ประเทศไทยนับว่ามีระบบสุขภาพในเรือนจำที่มีความก้าวหน้าเป็นอันดับต้น ๆ ของโลก จากการศึกษาครั้งนี้ทำให้ค้นพบว่า ระบบราชทัณฑ์ไทยมีความพร้อมด้านการแพทย์ในการให้บริการแก่ผู้ต้องขังที่มีมาตรฐานสากล มีบริการทางการแพทย์ออนไลน์ในบางโรคที่ทันสมัย มีระบบการส่งต่อผู้ป่วยฉุกเฉินที่มีความปลอดภัยสูง อีกทั้งยังมีทีมสหวิชาชีพให้การดูแลในทุกมิติ ทั้งกาย จิต และสังคม สำหรับผู้ป่วยระยะท้าย ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ระบบสุขภาพในเรือนจำของประเทศไทยมีมาตรฐานสูงเมื่อเทียบกับประเทศอื่น ๆ ในโลก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการปฏิบัติงานกับเพื่อนมนุษย์ที่กระทำผิดบนพื้นฐานหลักสิทธิมนุษยชน และกล่าวได้ว่า ระบบราชทัณฑ์ไทยให้การดูแลผู้ป่วยในเรือนจำอย่างเต็มกำลังความสามารถ และสามารถเผชิญวาระสุดท้ายในชีวิตอย่างสมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ยึดโยงตามหลักสิทธิมนุษยชน

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

จากการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาเห็นว่า การใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยให้บริการผู้ป่วยระยะท้าย โดยเฉพาะด้านการเยี่ยมออนไลน์นั้น มีประโยชน์ต่อผู้ป่วยและครอบครัวมาก ดังนั้นจึงมีข้อเสนอแนะว่า ควรมีการขยายการให้บริการการเยี่ยมออนไลน์ไปยังผู้ป่วยระยะท้ายเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากผู้ป่วยระยะท้ายในทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ได้รับการส่งตัวมาจากเรือนจำต่าง ๆ ทั่วประเทศ และการเยี่ยมแต่ละครั้งทำให้ครอบครัวหรือญาติผู้ป่วยต้องมีภาระค่าใช้จ่าย

ค่อนข้างสูง โดยเฉพาะครอบครัวผู้ต้องขังป่วยที่อยู่ต่างจังหวัดในพื้นที่ห่างไกลจาก กรุงเทพมหานคร ดังนั้น การให้บริการเยี่ยมออนไลน์จึงเป็นการช่วยเหลือด้านระยะเวลา และช่วยสร้างขวัญกำลังใจให้กับครอบครัวผู้ที่มีความยากลำบากในการเยี่ยมได้อย่างมาก

นอกจากนี้ ควรมีการเพิ่มระบบตรวจสุขภาพประจำปีที่มีความละเอียดให้แก่ผู้ต้องขัง เนื่องจากจะเป็นแนวทางในการตรวจโรคเพื่อแสวงหาแนวทางในการป้องกันการลุกลามของอาการป่วย ซึ่งจะเป็นการลดภาระของบุคลากรทางการแพทย์ในกรมราชทัณฑ์ได้อีกทางหนึ่ง ทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อทิมสหวิชาชีพในการร่วมกันวางแนวทางในการให้การรักษาผู้ต้องขังป่วย โดยเฉพาะผู้ที่เข้าสู่การดูแลในวาระท้ายในเรือนจำได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

References

- Department of Corrections. 2017. *Corrections Act 2017*. Department of Corrections. (in Thai)
- Department of Corrections. 2024. "Statistics on special groups of prisoners of February 2024" Accessed February 10, 2024. <https://opendata.nesdc.go.th/dataset/statistics-of-special-groups-of-prisoners>. (in Thai)
- Department of International Organizations, Ministry of Foreign Affairs of Thailand. n.d. "Society and Human Rights". Thai International Organization. Accessed May 20, 2024. <https://thai-inter-org.mfa.go.th/th/page/สังคมและสิทธิมนุษยชน?menu=5d6bb81015e39c3c8c005d5e>. (in Thai)
- Health System Research Institute. 2023. "Medical Care for Inmates: Special Bangkok Remand Prison Has Sufficient Medical Supplies and No Shortages". H-Focus, November 29, 2023. <https://www.hfocus.org/content/2023/11/29062>. (in Thai)
- Nittaya Subwongcharoen and Teeapatad Chintapanyakun. 2020. "Role of Palliative Care Nurses in Tertiary Hospitals". *Journal of The Royal Thai Army Nurses* 21 (1):26-34. <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/JRTAN/article/view/203234>. (in Thai)
- Prost, Stephanie Grace and Brie Williams. (2020). "Strategies to Optimize the Use of Compassionate Release from US Prisons." *American Journal of Public Health* 110 (Suppl 1): S25-S26. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2019.305434>
- Royal Gazette. 2020. "National Health Commission Announcement on Operational Definition of Terms Related to Palliative Care for Thailand B.E. 2563 (2020)." Volume 137, Special Section 261 Ngo, November 6, 3. https://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2563/E/261/T_0003.PDF (in Thai)
- Saranya Seema. 2023. "Suspension of Punishment". In 100 Stories of Thailand. Broadcast on December 2023. Office of the Secretariat of the House of Representatives, Academic Bureau. <https://library.parliament.go.th/th/radioscript/rr2566-dec6>. (in Thai)

- Thanee Vorapatr. 2018. "16 Hours in a Prison with Iron Bars, 8 Hours in a Barbed Wire Wall and Sustainable Development for Offenders." *Kamlangjai Journal* 6 (2): 36-42. <https://www.kamlangjai.or.th/siteth/ebookpreview-26-36-4-342.html>. (in Thai)
- UNHCR. 1990. "Basic Principles for the Treatment of Prisoners" Accessed February, 10, 2024 <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-treatment-prisoners>.
- United Nations Office on Drug and Crime. 2015. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules). Translated by Department of Corrections, Behavior Development Division, Welfare and Inmate Welfare Section. <http://www.correct.go.th/pti/wp-content/uploads/2020/04/ข้อกำหนดแมนเดลา.pdf> (in Thai)
- Wanwadee Poonpokin. 2018. "Health Insurance for Protecting Migrant Workers: Points of View from Social Capital of Thailand." *Journal of Social Work* 26 (1): 1-33. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/swjournal/article/view/168084>. (in Thai)
- Woratha Mongkhonsuebsakul. 2022. "Thailand's Access to Healthcare Services: The Reflection and Inequality of Vulnerable Group." *SAU Journal of Social Science & Humanities* 6 (1): 55-69. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/saujournalssh/article/view/257255>. (in Thai)

บทความวิจัย

ตัวคูณทางการคลัง มาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศไทย[†]

ภาวิน ศิริประภาณุกุล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ และสถาบันพัฒนานโยบายและการจัดการ
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อีเมล pawin.si@chula.ac.th

บทคัดย่อ

งานศึกษานี้ประเมินค่าตัวคูณทางการคลังโดยอาศัยกระบวนการทางเศรษฐมิติที่เป็นที่ยอมรับวงกว้างในปัจจุบัน โดยทดลองใช้ข้อมูลสะท้อนการใช้จ่ายของรัฐบาลที่แตกต่างกัน 5 ลักษณะ งานศึกษาพบว่าค่าตัวคูณการใช้จ่ายของรัฐบาลอยู่ที่ 0.25-0.49 ซึ่งมีค่าต่ำกว่า 1 อย่างชัดเจน ค่าตัวคูณดังกล่าวสะท้อนความไม่มีประสิทธิภาพของมาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศไทย ซึ่งเป็นประเทศเศรษฐกิจเปิดขนาดเล็กและมีสัดส่วนของภาคเศรษฐกิจนอกระบบในระดับสูง ทั้งนี้ ค่าตัวคูณการใช้จ่ายของรัฐบาลดังกล่าวประเมินขึ้นจากข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณประจำปีของรัฐบาลที่ได้คำนวณรวมการเบิกจ่ายงบประมาณในส่วนของการชำระคืนต้นเงินกู้และรายจ่ายเพื่อชดเชยเงินคงคลัง/ชดเชยทุนสำรองจ่าย ซึ่งมีความสอดคล้องการดำเนินมาตรการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของรัฐบาลในทางปฏิบัติมากกว่าข้อมูลที่ถูกนำมาใช้ประเมินค่าตัวคูณทางการคลังในงานศึกษาในอดีต

คำสำคัญ: ตัวคูณทางการคลัง, นโยบายการคลังแบบอาศัยดุลยพินิจ, นโยบายรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ

วันที่รับ: 18 กรกฎาคม 2567
วันที่แก้ไข: 22 ตุลาคม 2567
วันที่ตอบรับ: 28 เมษายน 2568

บรรณาธิการ: ธนพันธ์ ไล่ประกอบ
ทรัพย์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย

สิทธิ์: สัญญาอนุญาตแบบครีเอทีฟ
คอมมอนส์ - แจกจ่ายได้ ต้องอ้างอิง
ไม่แก้ไขตัดแปลง ไม่ใช่เพื่อการค้า

ลิขสิทธิ์: ©2568 บทความนี้เป็น
ลิขสิทธิ์ของคณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การอ้างอิง: ภาวิน ศิริประภาณุกุล.
2568. "ตัวคูณทางการคลัง มาตรการ
กระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศไทย".
วารสารสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย 55 (1): 29-55.
<https://doi.org/10.61462/cujss.v55i1.3810>

ข้อความที่ปรากฏทั้งหมดในบทความ
เป็นความคิดเห็นของผู้เขียน มิใช่
ความเห็นของหน่วยงานวารสารผู้
จัดพิมพ์

[†] งานวิจัยชิ้นนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยบางส่วนจากทุนพัฒนาอาจารย์ใหม่ กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

RESEARCH ARTICLE

Fiscal Multiplier of Economic Stimulation Measures of Thailand[†]

Pawin Siriprapanukul

Department of Public Administration and Policy and Management Development Institute,
Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

email: pawin.si@chula.ac.th

Received: July 18, 2024
Revised: October 22, 2024
Accepted: April 28, 2025

Editor: Thanapan Laiprakobsup,
Faculty of Political Science,
Chulalongkorn University

License: [Creative Commons](#)
License: Attribution–
NonCommercial-NoDerivatives;
(CC-BY-NC-ND 4.0)

Copyright: ©2025 Faculty of
Political Science, Chulalongkorn
University

Citation: Siriprapanukul, Pawin.
2025. "Fiscal Multiplier of
Economic Stimulation Measures
of Thailand".
Chulalongkorn University
Journal of Social Sciences 55
(1): 29-55.
<https://doi.org/10.61462/cujss.v55i1.3810>

All statements in this article are
the opinions of the authors. It is
not the opinion of the publisher
of the journal.

Abstract

This study estimates the fiscal multiplier using a widely accepted econometric procedure at present, applying five different datasets to reflect government spending. The estimates of government spending multipliers in this study are at 0.25-0.49, which are lower than 1. This indicates the ineffectiveness of economic stimulation measures in Thailand, a small open economy, equipped with a large informal sector. The resulting government spending multipliers are estimated based on the government's budget disbursement data, which does not cover disbursements for the principal repayment of debt and expenditures for the replenishment of the treasury account balance/reserve fund. This dataset is more consistent with the government's implementation of economic stabilization measures than the dataset used in previous studies.

Keywords: *Fiscal Multiplier, Discretionary Fiscal Policy, Economic Stabilization Policy*

1. บทนำ

มาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจถูกนำมาใช้โดยรัฐบาลหลายยุคหลายสมัย ยกตัวอย่างเช่น มาตรการช้อปดีมีคืน มาตรการช้อปช่วยชาติ มาตรการคนละครึ่ง รวมไปถึงมาตรการดิจิทัลวอลเล็ต เป็นต้น กล่าวได้ว่า มาตรการลักษณะนี้มีวัตถุประสงค์หลักในการกระตุ้นเศรษฐกิจระยะสั้น โดยที่ไม่มีความเชื่อมโยง หรือมีในระดับต่ำ กับการยกระดับศักยภาพการเติบโตทางเศรษฐกิจใน

[†] This research was partially funded by the New Faculty Development Fund, Chulalongkorn University's Ratchadaphisek Somphot Fund.

ระยะยาวของประเทศ ทั้งนี้ มาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจถูกนำมาใช้ประโยชน์คิดเป็นมูลค่ารวมหลายแสนล้านบาทในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยเมื่อพิจารณาถึงสถานะทางการคลังของประเทศไทย การดำเนินนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจของรัฐบาลอาจก่อให้เกิดต้นทุนค่าเสียโอกาสในแง่ของการเลื่อนการดำเนินการโครงการลงทุนโครงสร้างพื้นฐาน หรือโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตลักษณะอื่น ๆ ไปในอนาคต หรือไม่ก็อาจก่อให้เกิดการก่อหนี้สาธารณะเพิ่มเติมเป็นมูลค่ามหาศาล คำถามสำคัญประการหนึ่งที่เกิดขึ้น คือ ประสิทธิภาพในการกระตุ้นเศรษฐกิจของมาตรการดังกล่าวอยู่ในระดับใด

วิธีการหนึ่งที่นักเศรษฐศาสตร์มักนำมาใช้ในการประเมินประสิทธิภาพของนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจ คือ การประมาณค่าตัวคูณทางการคลัง (fiscal multiplier) ซึ่งค่าตัวคูณทางการคลังดังกล่าวสะท้อนสัดส่วนระหว่างการเปลี่ยนแปลงจากระดับปกติของมูลค่าผลผลิตมวลรวมในประเทศ (gross domestic product : GDP) เทียบกับการเปลี่ยนแปลงของปริมาณการใช้จ่ายของรัฐบาล หรือมูลค่าการจัดเก็บภาษีของรัฐบาล ค่าตัวคูณทางการคลังในระดับต่ำกว่าหนึ่งสะท้อนว่า การใช้นโยบายการคลังเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจของรัฐบาลไม่มีประสิทธิภาพ โดยรัฐบาลต้องสูญเสียเม็ดเงิน 1 บาท ผ่านการใช้จ่ายที่เพิ่มมากขึ้นกว่าปกติ หรือการจัดเก็บภาษีที่ลดลงกว่าปกติ แต่สามารถใช้กระตุ้นเศรษฐกิจได้เป็นมูลค่าต่ำกว่า 1 บาท ซึ่งกรณีดังกล่าวสะท้อนว่ารัฐบาลควรลดการใช้ประโยชน์มาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจลง และนำเอาเงินงบประมาณไปใช้ประโยชน์ในมาตรการอื่น

ถึงแม้ว่าแนวคิดในการประเมินค่าตัวคูณทางการคลังเพื่อสะท้อนความสามารถของรัฐบาลในการกระตุ้นเศรษฐกิจจะเกิดขึ้นตามแนวคิดของสำนักเคนส์ แต่งานศึกษาที่เป็นต้นแบบสำหรับวรรณกรรมในยุคหลัง ได้แก่ งานศึกษาของ Blanchard and Perotti (2002) เนื่องจากแบบจำลองของงานศึกษาชิ้นนี้ไม่ตกอยู่ภายใต้คำวิจารณ์ของลูคัสที่ว่า การประเมินผลลัพธ์ของการใช้นโยบายเศรษฐกิจมหภาคของรัฐบาลไม่ควรประยุกต์ใช้แบบจำลองที่กำหนดให้พฤติกรรมของภาคเอกชนไม่มีการเปลี่ยนแปลง ภายหลังการเปลี่ยนแปลงในนโยบายรัฐบาล การประยุกต์ใช้แบบจำลองตามแนวคิดของ Blanchard and Perotti (2002) จึงให้ผลลัพธ์ที่มีความน่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับในปัจจุบัน มากกว่าการประยุกต์ใช้แบบจำลองตามแนวคิดของสำนักเคนส์

พัฒนาการสำคัญอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นในประเทศไทย คือ การที่ธนาคารแห่งประเทศไทย (ธปท.) ได้เผยแพร่ชุดข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณของรัฐบาล เพิ่มเติมไปจากข้อมูลการใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของรัฐบาลที่เผยแพร่โดยสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) และข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณรัฐบาลที่เผยแพร่โดยสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง (สศค.) ข้อมูลที่เผยแพร่โดย ธปท. เหมาะสมกับการนำไปประเมินค่าตัวคูณทางการคลัง เนื่องจากข้อมูลชุดนี้คำนวณรวมเฉพาะการเบิกจ่ายงบประมาณของรัฐบาลเท่านั้น ไม่รวมการใช้จ่ายงบประมาณของหน่วยงานภาครัฐอื่นที่อยู่นอกระบบงบประมาณ ซึ่งแตกต่างจากข้อมูลที่เผยแพร่โดย สศช. ที่คำนวณรวมการใช้จ่ายงบประมาณของหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ ด้วย นอกจากนี้ ข้อมูลที่เผยแพร่โดย ธปท. ยังมิได้คำนวณรวมการเบิกจ่ายงบประมาณในส่วนของการชำระคืนต้นเงินกู้ และรายจ่ายเพื่อชดใช้เงินคงคลัง/ชดใช้ทุนสำรองจ่าย แตกต่างจากข้อมูล

ที่เผยแพร่โดย สศค. ซึ่งคำนวณรวมงบประมาณในส่วนดังกล่าวเอาไว้ ทั้งนี้ กล่าวได้ว่า งบประมาณการชำระคืนเงินกู้และรายจ่ายเพื่อชดใช้เงินคงคลัง/ชดใช้ทุนสำรองจ่าย ไม่น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการขยายตัวของภาคเศรษฐกิจของประเทศในปัจจุบันและในอนาคต เนื่องจากไม่ได้สะท้อนการใช้จ่ายลงไปภาคเศรษฐกิจจริงของรัฐบาล

งานศึกษานี้ต้องการประเมินค่าตัวคูณการใช้จ่ายของรัฐบาลไทย โดยประเมินค่าตัวคูณเปรียบเทียบกับระหว่างข้อมูลชุดต่าง ๆ ที่มีปรากฏอยู่ในประเทศไทย โดยอาศัยแบบจำลองของ Blanchard and Perotti (2002) การปรับข้อมูลก่อนนำไปใช้ประเมินค่าตัวคูณการใช้จ่ายของรัฐบาลถูกดำเนินการด้วยความระมัดระวัง และได้ผลลัพธ์ค่าตัวคูณการใช้จ่ายของรัฐบาลไทยที่ 0.25-0.49 ซึ่งมีค่าต่ำกว่า 1 ค่อนข้างมาก สะท้อนว่า มาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจของรัฐบาลไทยมิได้มีประสิทธิภาพแต่อย่างใด โดยปัญหาสำคัญที่น่าจะส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพของมาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจดังกล่าว ได้แก่ การที่ประเทศไทยพึ่งพาภาคต่างประเทศเป็นอย่างมาก รวมทั้งยังมีสัดส่วนของภาคเศรษฐกิจนอกระบบในระดับสูงอีกด้วย ซึ่งทำให้เกิดการรั่วไหลของเม็ดเงินกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับสูง

ส่วนถัดไปของบทความจะให้คำนิยามตัวคูณทางการคลัง และกล่าวถึงพัฒนาการของการประมาณค่าตัวคูณทางการคลังในวรรณกรรมงานศึกษา หลังจากนั้นจะอภิปรายถึงข้อมูลสะท้อนการใช้จ่ายของรัฐบาลที่มีปรากฏอยู่ในประเทศไทยในปัจจุบัน ตามด้วยการอธิบายรายละเอียดแบบจำลองของงานศึกษา และผลลัพธ์การประมาณค่าแบบจำลอง ท้ายที่สุดจะเป็นการสรุปผลการศึกษา อภิปรายผลการศึกษาเทียบเคียงกับงานศึกษาในอดีต ทั้งในประเทศและต่างประเทศ และกล่าวถึงข้อจำกัดของงานศึกษา

2. ตัวคูณทางการคลัง และการประมาณค่าตัวคูณทางการคลัง

ตัวคูณทางการคลัง (fiscal multiplier) หมายถึง ค่าสัดส่วนระหว่างการเปลี่ยนแปลงจากระดับปกติ (*baseline level*) ของปริมาณผลผลิตของประเทศ (ΔY) เทียบกับการเปลี่ยนแปลงภายนอก (*exogenous change*) ของปริมาณการใช้จ่ายของรัฐบาล (ΔG) หรือมูลค่าการจัดเก็บภาษีของรัฐบาล (ΔT) นั่นคือ ตัวคูณทางการคลังสามารถเขียนแสดงได้เป็น $\frac{\Delta Y}{\Delta G}$ หรือ $-\left(\frac{\Delta Y}{\Delta T}\right)^1$ โดยที่การเปลี่ยนแปลงของตัวแปรสะท้อนนโยบายการคลังเป็นการเปลี่ยนแปลงภายนอก หรือการเปลี่ยนแปลงนโยบายการคลังแบบอาศัยดุลยพินิจ (*discretionary fiscal policy*) ของรัฐบาล (Spilimbergo, Symansky, and Schindler 2009)²

งานศึกษาในอดีตคำนวณค่าตัวคูณทางการคลังข้างต้นด้วยวิธีการที่แตกต่างกัน นอกจากนั้น ค่าตัวคูณทางการคลังที่ถูกคำนวณขึ้นยังมีลักษณะที่แตกต่างกัน ยกตัวอย่างเช่น

¹ เพื่อให้ตัวคูณทางการคลังที่มีค่าบวกสะท้อนการใช้นโยบายการคลังแบบขยายตัว จึงมีการใส่เครื่องหมายลบหน้า $\frac{\Delta Y}{\Delta T}$ ซึ่งหมายถึง การปรับลดการจัดเก็บภาษีของรัฐบาลเป็นนโยบายการคลังแบบขยายตัว

² Spilimbergo, Symansky, and Schindler (2009) ยังได้รวบรวมปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อค่าตัวคูณทางการคลังของแต่ละประเทศเอาไว้อย่างครอบคลุมอีกด้วย ผู้ที่สนใจสามารถอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในงานศึกษาชิ้นดังกล่าว

- ค่าตัวคูณแสดงผลกระทบที่เกิดขึ้นทันที (impact multiplier) ซึ่งแสดงปริมาณการเปลี่ยนแปลงของผลผลิตในช่วงเวลา t อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายในช่วงเวลา t เช่นเดียวกัน
- ค่าตัวคูณแสดงผลกระทบสะสม (cumulative multiplier) N ช่วงเวลา ซึ่งแสดงผลกระทบสะสมที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงเวลา t จนถึง $t + N$ โดยที่ $N = 1, 2, 3, \dots$ อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายการคลังในช่วงเวลา t
- ค่าตัวคูณแสดงผลกระทบสะสมสูงสุด (peak cumulative multiplier) ซึ่งแสดงผลกระทบสะสมสูงสุดจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายการคลังในช่วงเวลา t เป็นต้น

การประมาณค่าตัวคูณทางการคลังมีจุดเริ่มต้นจากแนวคิดของสำนักเคนส์ ที่มีการนำเอาสมการสะท้อนพฤติกรรมของภาคส่วนต่าง ๆ ในประเทศ อาทิ สมการสะท้อนพฤติกรรมการบริโภคของภาคเอกชน สมการสะท้อนพฤติกรรมการลงทุนของภาคเอกชน หรือสมการสะท้อนพฤติกรรมการนำเข้าสินค้าของประเทศ เป็นต้น มาประกอบเข้ากับสมการดุลยภาพของภาคเศรษฐกิจในภาพรวมของประเทศ เพื่อประเมินค่าหา $\frac{\Delta Y}{\Delta G}$ หรือ $-\left(\frac{\Delta Y}{\Delta T}\right)$ ที่สอดคล้องกับระบบสมการดังกล่าว การประเมินค่าตัวคูณทางการคลังภายใต้แนวคิดนี้มักอาศัยการประเมินค่าสมการสะท้อนพฤติกรรมของภาคส่วนต่าง ๆ ผ่านกระบวนการทางเศรษฐมิติ และนำเอาผลลัพธ์จากการประมาณค่าที่ได้ไปคำนวณค่าตัวคูณทางการคลัง รายงานของ ณรงค์ชัย ฐิตินันท์ พงศ์ (2021) เป็นตัวอย่างหนึ่งของงานศึกษาในกลุ่มนี้

พัฒนาการทางแนวคิดเศรษฐศาสตร์มหภาคครั้งสำคัญเกิดขึ้นภายหลังการเผยแพร่บทความอันทรงอิทธิพลของ Lucas (1976) ที่ถูกเรียกขานกันอย่างแพร่หลายในแวดวงวิชาการเศรษฐศาสตร์ว่า *บทวิจารณ์ของลูคัส (Lucas critique)* โดยบทความนี้วิจารณ์การประยุกต์ใช้กระบวนการทางเศรษฐมิติในการประเมินผลลัพธ์ทางนโยบาย โดยที่ละเลยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในนโยบายของรัฐบาล อันนำมาซึ่งผลลัพธ์ที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง (Ljungqvist 2008) ยกตัวอย่างเช่น ภายใต้แบบจำลองสำนักเคนส์ สมการสะท้อนพฤติกรรมการบริโภคของภาคเอกชนมักอยู่ในลักษณะ $C = c_0 + c_1(Y - T)$ โดยที่ C แสดงปริมาณการบริโภคของภาคเอกชน Y แสดงระดับรายได้ และ T แสดงมูลค่าการจัดเก็บภาษีของรัฐบาล ในขณะที่ c_0 และ c_1 เป็นค่าคงที่ อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการปรับเปลี่ยนนโยบายในโลกความจริง ค่าสัมประสิทธิ์ c_1 ซึ่งสะท้อนสัดส่วนของรายได้หลังจ่ายภาษีของผู้คนที่ถูกนำไปใช้จ่ายเพื่อการบริโภค จะมีการปรับเปลี่ยนไปตามการคาดการณ์ไปในอนาคตของผู้คน ซึ่งทำให้การนำเอาค่าคงที่ c_1 ไปคำนวณค่าตัวคูณทางการคลัง จะให้ผลลัพธ์ที่ไม่ถูกต้อง

ภายหลังจากบทวิจารณ์ของลูคัสถูกเผยแพร่ไม่นานนัก บทความของ Sims (1980) ได้นำเสนอกรอบแนวคิดทางเศรษฐมิติที่ไม่ตกอยู่ภายใต้คำวิจารณ์ของลูคัส และยังคงไว้ซึ่งความสะดวกในการประยุกต์ใช้ ส่งผลให้แบบจำลอง Vector Autoregression (VAR) และ Structural VAR

(SVAR) ได้รับความนิยมน้อยกว่าหลายเวลาถัดมา ในส่วนของงานศึกษาที่ประเมินค่าตัวคูณทางการคลัง งานศึกษาของ Blanchard and Perotti (2002) ประยุกต์ใช้แบบจำลอง SVAR ในการประเมินค่าตัวคูณทางการคลังผ่านกระบวนการทางเศรษฐกิจ โดยมีกลยุทธ์ในการตัดแยกการเปลี่ยนแปลงภายนอกของตัวสะท้อนนโยบายการคลังที่น่าสนใจ และได้กลายเป็นต้นแบบของงานศึกษาที่ประเมินค่าตัวคูณทางการคลังด้วยกระบวนการทางเศรษฐกิจในยุคปัจจุบัน

ประเด็นหลักที่นักวิจัยต้องคำนึงถึงในการประเมินค่าตัวคูณทางการคลังด้วยกระบวนการทางเศรษฐกิจ คือ การระบุถึง *การเปลี่ยนแปลงภายนอก* ของตัวแปรสะท้อนนโยบายการคลัง ตามนิยามตัวคูณทางการคลังที่ได้กล่าวถึงข้างต้น การเปลี่ยนแปลงของตัวแปรสะท้อนนโยบายการคลังต้องไม่รวมถึงการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลจากตัวรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจโดยอัตโนมัติ (automatic stabilizers) ที่ตอบสนองต่อการปรับตัวในลักษณะวัฏจักรธุรกิจของภาคเศรษฐกิจในทันที โดยมีได้ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้กำหนดนโยบาย นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงของตัวแปรทางการคลังต้องอยู่นอกเหนือการคาดการณ์ของผู้คน จึงจะถือเป็นการเปลี่ยนแปลงภายนอกอย่างแท้จริง งานศึกษาของ Blanchard and Perotti (2002) อาศัยการกำหนดเงื่อนไขบนค่าสัมประสิทธิ์บางส่วนในแบบจำลอง SVAR เพื่อจำแนกการเปลี่ยนแปลงภายนอกของตัวแปรทางการคลังดังกล่าว

งานศึกษาที่ประเมินค่าตัวคูณทางการคลังของประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศในกลุ่มยุโรป โดยอาศัยแบบจำลองตามแนวคิดของ Blanchard and Perotti (2002) มีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก งานศึกษาของ Mineshima, Poplawski-Ribeiro, and Weber (2014) ได้รวบรวมผลลัพธ์ของงานศึกษาชิ้นสำคัญจำนวน 40 ชิ้นเอาไว้ และสรุปว่า ค่าตัวคูณด้านการใช้จ่ายของรัฐบาลของสหรัฐอเมริกาและประเทศในกลุ่มยุโรปน่าจะอยู่ในช่วง 0.50-0.90 ซึ่งสอดคล้องกับข้อสรุปของ Ramey (2019) ที่กล่าวว่า ค่าตัวคูณด้านการใช้จ่ายของรัฐบาลในกรณีของประเทศสหรัฐอเมริกาอยู่ที่ระดับราว 0.60-1.00 อย่างไรก็ตาม ค่าตัวคูณการจัดเก็บภาษีในวงจรรายจ่ายต่างกันเป็นอย่างมาก โดย Mineshima, Poplawski-Ribeiro, and Weber (2014) สรุปว่า ค่าตัวคูณการจัดเก็บภาษีของประเทศกลุ่มนี้น่าจะอยู่ในช่วง 0.10-0.30 ในขณะที่ Ramey (2019) พบว่า ค่าตัวคูณการจัดเก็บภาษีของสหรัฐอเมริกามีค่าตั้งแต่ติดลบไปจนกระทั่งถึง 3.00

ในกรณีของประเทศไทย สามารถกล่าวได้ว่ามีงานศึกษาที่ประเมินค่าตัวคูณทางการคลัง โดยอาศัยแบบจำลอง VAR และ SVAR ปรากฏอยู่อย่างจำกัด โดยงานศึกษาที่มีถูกอ้างอิงถึงคือ ฐิติกันต์ วรสง่าศิลป์ (2008) ที่อาศัยแบบจำลอง VAR แบบลดรูป ประเมินค่าตัวคูณด้านการใช้จ่ายของรัฐบาล ข้อมูลที่ใช้ในการประเมินเป็นข้อมูลรายไตรมาส ตั้งแต่ไตรมาส 3 ปี พ.ศ. 2540 ถึงไตรมาส 4 ปี พ.ศ. 2550 ค่าตัวคูณที่เป็นผลลัพธ์ของการศึกษาดังกล่าวนี้นั้นแยกออกตามลักษณะของรายจ่าย โดยในส่วนของรายจ่ายการลงทุนของรัฐบาล ค่าตัวคูณอยู่ที่ระดับ 1.36, 1.02 และ 0.88 ในช่วง 2, 3 และ 4 ไตรมาสถัดไป ตามลำดับ ในขณะที่ค่าตัวคูณรายจ่ายประจำมีค่าต่ำกว่าตัวคูณรายจ่ายลงทุน และตัวคูณเงินโอนมีค่าต่ำที่สุด อย่างไรก็ตาม งานศึกษาชิ้นนี้มิได้อาศัยกระบวนการตัดแยกองค์ประกอบต่าง ๆ ของการเปลี่ยนแปลงค่าตัวแปรทางการคลัง

ซึ่งทำให้เกิดคำถามต่อการระบุถึงสมการเชิงโครงสร้างที่สอดคล้องกับผลลัพธ์ของการประมาณค่าดังกล่าว³

งานศึกษาของ Pisit Puapan (2011) และ Tang, Liu, and Cheung (2013) อาศัยกระบวนการทางเศรษฐมิติในลักษณะเดียวกับกับงานศึกษาของ Blanchard and Perotti (2002) ในการประเมินค่าตัวคูณทางการคลัง โดยประยุกต์ใช้ข้อมูลการบริโภคภาคีจาก สศช. เป็นข้อมูลสะท้อนการใช้จ่ายของรัฐบาล งานศึกษาของ Tang, Liu, and Cheung (2013) แสดงค่าตัวคูณการใช้จ่ายของรัฐบาลที่มีเครื่องหมายลบที่ (-0.27) ถึง (-0.25) ในขณะที่ค่าตัวคูณการจัดเก็บภาษีก็มีเครื่องหมายลบเช่นกันที่ (-0.59) ถึง (-1.22) ในขณะที่ Pisit Puapan (2011) มิได้รายงานค่าตัวคูณที่ชัดเจน เพียงแค่ระบุว่า ค่าตัวคูณการใช้จ่ายของรัฐบาลมีเครื่องหมายบวกแต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ในขณะที่ค่าตัวคูณการจัดเก็บภาษีมีเครื่องหมายลบอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

งานศึกษาของ Cardoso et al. (2023) อาศัยกระบวนการทางเศรษฐมิติที่มีความสอดคล้องกับงานศึกษาของ Blanchard and Perotti (2002) และอาศัยข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณรายไตรมาสของ ธปท. ในการประเมินค่าตัวคูณทางการคลัง อย่างไรก็ตาม งานศึกษามุ่งให้ความสนใจกับรายจ่ายด้านการสังคมสงเคราะห์เพียงด้านเดียว และมีการสร้างข้อมูลเพิ่มเติมในช่วงไตรมาส 1 ปี พ.ศ. 2545 ถึงไตรมาส 3 ปี พ.ศ. 2551 จากข้อมูลรายปีด้วยวิธีการทางสถิติ เพื่อขยายชุดข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณของ ธปท. ซึ่งในขณะนั้นมีปรากฏอยู่เพียงแค่ราว 11 ปี ผลลัพธ์ค่าตัวคูณการใช้จ่ายด้านสังคมสงเคราะห์ของประเทศไทยจากงานศึกษาของ Cardoso et al. (2023) อยู่ที่ราว 1.12-1.15 โดยที่มียุทธศาสตร์สำคัญทางสถิติ อย่างไรก็ตาม งานศึกษาดังกล่าวไม่ได้แสดงผลลัพธ์ของค่าตัวคูณทางการคลังในภาพรวมแต่อย่างใด

3. ข้อมูลสะท้อนการใช้จ่ายของรัฐบาลไทย

การศึกษาที่อาศัยแบบจำลอง SVAR ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Blanchard and Perotti (2002) จำเป็นต้องอาศัยชุดข้อมูลที่มีความถี่รายไตรมาส อย่างไรก็ตาม ข้อมูลรายจ่ายรัฐบาลรายไตรมาสที่มีการจัดทำและเผยแพร่ในประเทศไทยในอดีต มักมีลักษณะที่ไม่สอดคล้องกับการนำไปประเมินค่าตัวคูณทางการคลังในลักษณะดังกล่าว งานศึกษาในส่วนนี้จะอภิปรายถึงชุดข้อมูลรายจ่ายรัฐบาลที่มีปรากฏอยู่ในปัจจุบัน และข้อจำกัดของข้อมูลแต่ละชุด

3.1 ข้อมูลงบประมาณแผ่นดิน

งบประมาณแผ่นดินแสดงแผนเกี่ยวกับการใช้จ่ายของรัฐบาลและการจัดหารายรับให้เพียงพอกับการใช้จ่ายในรอบระยะเวลา 1 ปี โดยในกรณีของประเทศไทย ปีงบประมาณจะเริ่มต้นจากวันที่ 1 ตุลาคมของปีปฏิทินก่อนหน้าไปจนถึงวันที่ 30 กันยายนของปีปฏิทินเดียวกันกับปีงบประมาณ สำนักงบประมาณเป็นหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบในการจัดทำงบประมาณแผ่นดิน ข้อมูลงบประมาณแผ่นดินดังกล่าวถือได้ว่าเป็นข้อมูลแผนการดำเนินงานของรัฐบาล

³ คุรยละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับ Identification Problem ในการหาแบบจำลองเชิงโครงสร้างที่สอดคล้องกับแบบจำลอง VAR แบบลดรูปได้จาก Ouliaris, Pagan, and Restrepo (2018)

ตามที่รัฐบาลได้ตั้งใจและเตรียมการเอาไว้ ก่อนที่จะถูกนำไปดำเนินการจริงต่อไป

ข้อมูลงบประมาณเป็นข้อมูลรายปี โดยที่มีการนำเสนอในหลากหลายลักษณะ อาทิ (1) โครงสร้างหลักของงบประมาณ ซึ่งประกอบด้วย รายจ่ายประจำ รายจ่ายลงทุน รายจ่ายชำระคืนต้นเงินกู้ และรายจ่ายเพื่อชดใช้เงินคงคลัง/ชดใช้เงินทุนสำรองจ่าย (2) งบประมาณรายจ่ายจำแนกตามลักษณะงาน 10 ลักษณะ ได้แก่ การบริหารทั่วไปของรัฐ การป้องกันประเทศ การรักษาความสงบภายใน การเศรษฐกิจ การสิ่งแวดล้อม การเคหะและชุมชน การสาธารณสุข การศึกษา การสังคมสงเคราะห์ และการศาสนา วัฒนธรรม และนันทนาการ (3) งบประมาณรายจ่ายจำแนกตามลักษณะเศรษฐกิจตามระบบ Government Finance Statistics (GFS) ซึ่งมีรายการหลักประกอบด้วย ค่าใช้จ่าย รายจ่ายเพื่อซื้อสินทรัพย์ทุนถาวร รายจ่ายเพื่อสินทรัพย์การเงิน รายจ่ายเพื่อชำระคืนต้นเงินกู้ และรายจ่ายเพื่อชดใช้เงินคงคลัง/ชดใช้เงินทุนสำรองจ่าย และ (4) งบประมาณรายจ่ายจำแนกตามกระทรวง/หน่วยรับงบประมาณ ซึ่งมีรายละเอียดจำแนกตามกระทรวง กรม หรือหน่วยงานของรัฐ ที่ได้รับจัดสรรงบประมาณประจำปี เป็นต้น

ในปัจจุบัน สำนักงานงบประมาณมีการเผยแพร่ข้อมูลเอกสารงบประมาณในรูปแบบของไฟล์เอกสาร PDF ผ่านเว็บไซต์ของสำนักงาน โดยมีข้อมูลย้อนหลังไปจนถึงปีงบประมาณ พ.ศ. 2544 ในขณะที่ สศช. มีการรวบรวมข้อมูลงบประมาณและเผยแพร่ในเว็บไซต์ของสำนักงานเช่นเดียวกัน แต่มีปรากฏเฉพาะในส่วนของโครงสร้างหลักของงบประมาณ โดยมีข้อมูลย้อนหลังจนถึงปีงบประมาณ พ.ศ. 2532

3.2 ข้อมูลการใช้จ่ายภาครัฐในบัญชีรายได้ประชาชาติ

ข้อมูลบัญชีรายได้ประชาชาติของประเทศไทยจัดทำและเผยแพร่โดย สศช. โดยผลลัพธ์สำคัญของการประมวลข้อมูลชุดนี้ คือ มูลค่า GDP ของประเทศ ทั้งนี้ การประมวลผลข้อมูล GDP สามารถดำเนินการผ่าน 3 ช่องทางหลัก ได้แก่ ช่องทางด้านรายจ่าย ช่องทางด้านรายได้ และมูลค่าเพิ่มของภาคการผลิต ซึ่งการประมวลผลข้อมูลผ่านทั้งสามช่องทางให้ผลลัพธ์เดียวกันในการประมวลผล GDP ผ่านช่องทางด้านรายจ่าย องค์ประกอบอันหนึ่งที่สำคัญ คือ การใช้จ่ายภาครัฐ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น การบริโภคภาครัฐ และการลงทุนภาครัฐ ทั้งนี้ รายจ่ายทั้งสองส่วนครอบคลุมไม่เพียงแต่รายจ่ายของรัฐบาลเพียงเท่านั้น แต่ยังควรรวมรายจ่ายของหน่วยงานภาครัฐอื่น อาทิ รัฐวิสาหกิจ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรมหาชน เป็นต้น ซึ่งอาจมีงบประมาณส่วนที่อยู่นอกเหนือจากงบประมาณแผ่นดินของประเทศด้วย

ในปัจจุบัน ข้อมูลรายได้ประชาชาติมีการเผยแพร่อยู่ในเว็บไซต์ของ สศช. โดยแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ ข้อมูลรายปีและข้อมูลรายไตรมาส สำหรับข้อมูลรายปีนั้น สศช. เผยแพร่ข้อมูลย้อนหลังไปจนถึงปี พ.ศ. 2533 ในขณะที่ข้อมูลรายไตรมาสเผยแพร่ย้อนหลังไปจนถึงปี พ.ศ. 2536

3.3 ข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณ

ภายหลังจากที่งบประมาณแผ่นดินผ่านขั้นตอนการอนุมัติจากรัฐสภา และถูกตราขึ้นเป็นพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีแล้ว จะถูกนำไปเบิกจ่ายในขั้นตอนถัดไป โดย

หน่วยรับงบประมาณสามารถเบิกจ่ายเงินงบประมาณที่ได้รับการอนุมัติผ่านระบบสารสนเทศที่มีชื่อว่าระบบการบริหารการเงินการคลังภาครัฐแบบอิเล็กทรอนิกส์ (Government Fiscal Management Information System : GFMS) ซึ่งช่วยในการจัดเก็บข้อมูลและบริหารงานทั้งในด้านรายรับรายจ่าย เงินคงคลัง บัญชีการเงินตามเกณฑ์คงค้าง บัญชีทรัพย์สินถาวร บัญชีต้นทุน และบัญชีบริหาร รวมถึงการจัดซื้อจัดจ้าง และการติดตามการใช้จ่ายงบประมาณด้วย

ในส่วนของข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณของระบบ GFMS นั้น ในปัจจุบันมีการเผยแพร่ออกมาจาก 3 หน่วยงาน ได้แก่ กรมบัญชีกลาง สศค. และ ธพท. ผ่านทางเว็บไซต์ของหน่วยงาน โดยในส่วนของข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณที่เผยแพร่โดยกรมบัญชีกลาง เป็นข้อมูลการเบิกจ่าย ณ ขณะใดขณะหนึ่ง ในลักษณะสถิติการเบิกจ่ายของหน่วยรับงบประมาณตั้งแต่ต้นปีงบประมาณจนถึงช่วงเวลาที่มีการจัดเก็บและเผยแพร่ข้อมูล เพื่อใช้ติดตามความคืบหน้าในการเบิกจ่ายงบประมาณของหน่วยงานต่าง ๆ เป็นหลัก ซึ่งข้อมูลชุดนี้ไม่เหมาะต่อการนำไปใช้ประเมินค่าตัวคุณทางการคลัง เนื่องจากมีความถี่ในการจัดเก็บและเผยแพร่ข้อมูลที่ไม่คงที่

ข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณที่เผยแพร่โดย สศค. มีการเผยแพร่ข้อมูลเป็นรายเดือน โดยมีกำหนดการเผยแพร่ข้อมูล ณ วันทำการสุดท้ายของเดือนถัดไป ข้อมูลชุดนี้ไม่เพียงครอบคลุมการเบิกจ่ายเฉพาะในส่วนงบประมาณแผ่นดินของรัฐบาลเพียงเท่านั้น แต่ครอบคลุมทุกองค์ประกอบของการเบิกจ่ายงบประมาณแผ่นดิน โดยมีการจำแนกข้อมูลออกเป็น (1) รายจ่ายรวมรายเดือน แบ่งเป็น (1.1) รายจ่ายปัจจุบัน ซึ่งจำแนกเป็น (1.1.1) รายจ่ายประจำ และ (1.1.2) รายจ่ายลงทุน (1.2) รายจ่ายจากปีก่อน (2) รายจ่ายรวมสะสม แบ่งเป็น (2.1) รายจ่ายปัจจุบันสะสม ซึ่งจำแนกเป็น (2.1.1) รายจ่ายประจำสะสม และ (2.1.2) รายจ่ายลงทุนสะสม (2.2) รายจ่ายจากปีก่อนสะสม รวมถึงข้อมูลวงเงินงบประมาณจากงบประมาณปีปัจจุบันและงบประมาณจากปีก่อนเอาไว้ด้วย โดยข้อมูลชุดนี้จะเริ่มต้นที่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2548 ซึ่งเป็นเดือนเริ่มต้นของปีงบประมาณ พ.ศ. 2549 และรวบรวมมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ในส่วนของข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณที่เผยแพร่โดย ธพท. มีการเผยแพร่ข้อมูลเป็นรายเดือนเช่นเดียวกัน มีกำหนดการเผยแพร่ข้อมูล ณ วันทำการสุดท้ายของเดือนถัดไป โดยเป็นข้อมูลที่ครอบคลุมเฉพาะการเบิกจ่ายของรัฐบาล ที่นับรวมการเบิกจ่ายงบประมาณปีปัจจุบันและงบประมาณปีก่อน มีการจำแนกข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ (1) การจำแนกตามลักษณะงาน 10 ลักษณะ และ (2) การจำแนกตามลักษณะเศรษฐกิจตามระบบ GFS ทั้งนี้ ข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณที่เผยแพร่โดย ธพท. ไม่นับรวมการชำระคืนต้นเงินกู้และรายจ่ายเพื่อชดใช้เงินคงคลัง/ชดใช้ทุนสำรองจ่าย

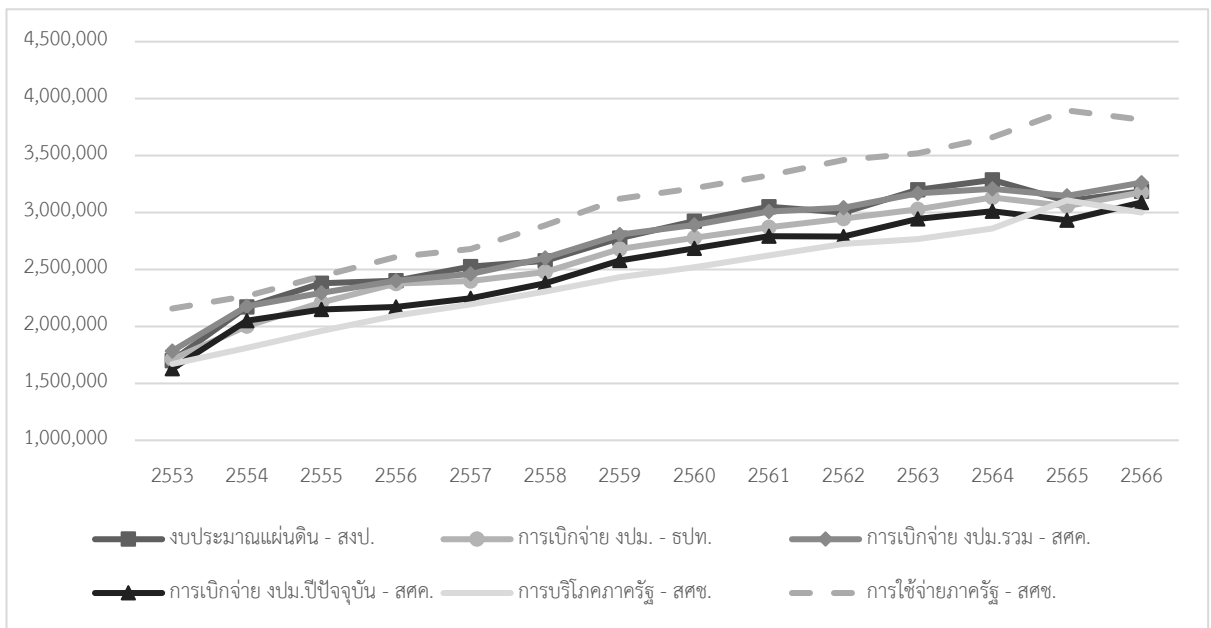
เงินคงคลัง/ทุนสำรองจ่ายเป็นเสมือนรายรับเพื่อจ่ายสะสมหรือเงินสำรองของรัฐบาล ณ ขณะใดขณะหนึ่ง มีไว้เพื่อรักษาสภาพคล่องในการใช้จ่ายให้กับรัฐบาลให้มีความต่อเนื่องคล่องตัว ทั้งนี้ รัฐบาลอาจมีเหตุจำเป็นที่ต้องใช้จ่ายในบางรายการอย่างรวดเร็ว ในระดับที่เกินกว่างบประมาณแผ่นดินได้กำหนดไว้ และอาศัยการใช้จ่ายเงินคงคลัง/ทุนสำรองจ่ายไปก่อนในกรณีดังกล่าว โดยกฎหมายกำหนดให้รัฐบาลต้องตั้งรายจ่ายชดใช้เงินคงคลัง/ทุนสำรองจ่ายในปีงบประมาณถัดไปโดยทันที ซึ่งทำให้รายจ่ายดังกล่าวเป็นเสมือนการส่งเงินคืนกลับเข้าไปในคลังแผ่นดิน มิได้มีการใช้จ่ายออกมาสู่ภาคเศรษฐกิจจริงแต่อย่างใด ในส่วนของรายจ่ายชำระคืน

ต้นเงินกู้ นั่น เป็นรายจ่ายเพื่อชำระคืนเงินกู้ของรัฐบาลที่ได้ก่อไว้ในอดีต อย่างไรก็ตาม ด้วยสถานะทางการคลังของรัฐบาลไทยในช่วงราวสองทศวรรษที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน มูลค่าการขาดดุลงบประมาณจะอยู่ในระดับเกินกว่ามูลค่ารายจ่ายเพื่อชำระคืนต้นเงินกู้ ส่งผลให้การชำระคืนต้นเงินกู้เป็นเสมือนการลดยอดเงินกู้สุทธิเพิ่มเติมของรัฐบาลในปีงบประมาณปัจจุบัน ซึ่งมีได้ส่งผลกระทบต่อลักษณะเดียวกันกับการชำระคืนเงินกู้สุทธิให้กับผู้ให้กู้

ด้วยลักษณะของงบประมาณชำระคืนต้นเงินกู้และรายจ่ายเพื่อชดใช้เงินคงคลัง/ชดใช้ทุนสำรองจ่ายข้างต้น ที่มีได้เป็นการใช้จ่ายเข้าไปในภาคเศรษฐกิจจริงของประเทศ จึงสามารถกล่าวได้ว่า รายจ่ายดังกล่าวไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการขยายตัวของภาคเศรษฐกิจของประเทศที่สะท้อนผ่าน GDP ทั้งในช่วงเวลาของการเบิกจ่ายรายจ่ายดังกล่าว หรือช่วงเวลาหลังจากนั้น ข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณของ ธปท. ที่มีได้คำนวณรวมการเบิกจ่ายงบประมาณในส่วนดังกล่าวนี้จึงน่าจะมีความสอดคล้องกับการนำไปใช้ประเมินค่าตัวคูณทางการคลังมากกว่าข้อมูลของ สศค. อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่เผยแพร่โดย ธปท. มีจุดเริ่มต้นที่เดือนมกราคม พ.ศ. 2552 มาจนถึงช่วงเวลาปัจจุบัน จึงทำให้มีจำนวนข้อมูลน้อยกว่าข้อมูลที่เผยแพร่โดย สศค. อยู่ระดับหนึ่ง

3.4 การเปรียบเทียบข้อมูลการใช้จ่ายภาครัฐของประเทศไทย

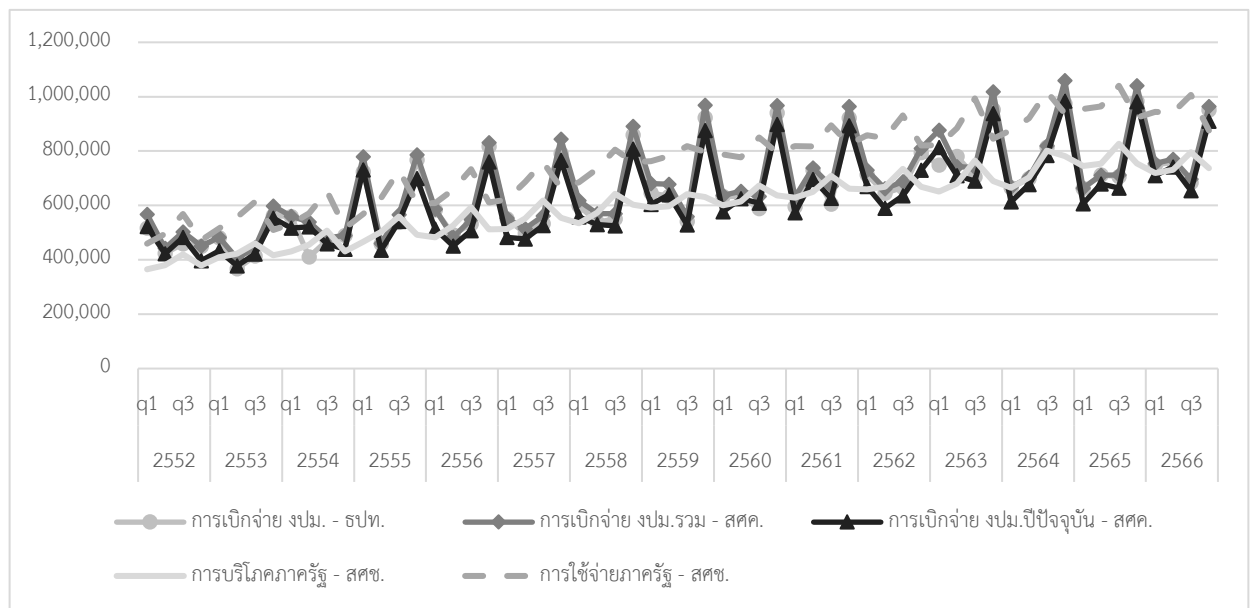
เมื่อนำข้อมูลรายจ่ายภาครัฐของประเทศไทยที่จัดเก็บจากช่องทางต่าง ๆ มาเปรียบเทียบกัน จะเห็นความแตกต่างระหว่างชุดข้อมูลต่าง ๆ อย่างชัดเจน โดยรูปที่ 3.1 แสดงชุดข้อมูลต่าง ๆ ที่คำนวณรวมให้เป็นข้อมูลรายปีงบประมาณ เพื่อนำไปเปรียบเทียบกับข้อมูลงบประมาณรายจ่ายประจำปีของรัฐบาล จากภาพดังกล่าว เห็นได้ว่าข้อมูลการบริโภคภาครัฐจาก สศค. ซึ่งยังมีได้รวมการลงทุนภาครัฐ มีมูลค่าต่ำกว่างบประมาณแผ่นดินในแต่ละปีอย่างชัดเจน ในขณะที่

รูปที่ 3.1 เปรียบเทียบข้อมูลรายจ่ายภาครัฐกับข้อมูลงบประมาณแผ่นดิน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2553-2566 ที่มา: ข้อมูลจากสำนักงบประมาณ สศค. สศค. และ ธปท.

เมื่อคำนวณรวมการบริโภคภาครัฐเข้ากับการลงทุนภาครัฐ ซึ่งในภาพแสดงโดยเส้นการใช้จ่ายภาครัฐจาก สศช. จะมีมูลค่าสูงกว่าข้อมูลงบประมาณแผ่นดิน ในส่วนของข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณจาก สศค. และ ธปท. ในแต่ละปี มีมูลค่าใกล้เคียงกัน และอยู่ในระดับใกล้เคียงกันกับงบประมาณแผ่นดิน โดยข้อมูลการเบิกจ่ายรวมจาก สศค. จะมีมูลค่าใกล้เคียงกับงบประมาณแผ่นดินมากที่สุด ในขณะที่ข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณจาก ธปท. จะมีมูลค่าน้อยกว่าการเบิกจ่ายงบประมาณรวมจาก สศค. แต่มากกว่าข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณปีปัจจุบันจาก สศค.

เมื่อทดลองปรับข้อมูลชุดต่าง ๆ ให้เป็นข้อมูลรายไตรมาสและนำมาเปรียบเทียบกัน ดังแสดงในรูปที่ 3.2 จะเห็นว่า ลักษณะการเคลื่อนไหวของข้อมูลการบริโภคภาครัฐและการใช้จ่ายภาครัฐจาก สศช. มีลักษณะแตกต่างจากข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณจาก สศค. และ ธปท. อย่างชัดเจน โดยข้อมูลจาก สศช. มีการเคลื่อนไหวที่ราบเรียบกว่าข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณ รวมถึงยังมีองค์ประกอบฤดูกาลที่แตกต่างออกไป ในขณะที่ข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณจาก สศค. และ ธปท. มีลักษณะการเคลื่อนไหวที่ใกล้เคียงกัน รวมถึงยังมีองค์ประกอบฤดูกาลลักษณะเดียวกันอีกด้วย

รูปที่ 3.2 เปรียบเทียบข้อมูลรายจ่ายรัฐบาลรายไตรมาสของประเทศไทย ในช่วงปี พ.ศ. 2552-2566
ที่มา: ข้อมูลจาก สศช. สศค. และ ธปท.

4. แบบจำลองของงานศึกษา

งานศึกษานี้อาศัยแบบจำลอง SVAR ที่สอดคล้องกับ Blanchard and Perotti (2002) ซึ่งมีจุดมุ่งหมายในการสะท้อนพฤติกรรมการเคลื่อนไหวของตัวแปรในระยะสั้นเป็นหลัก ในขั้นตอนแรก มีการประมาณค่าแบบจำลอง VAR ดังนี้

$$\begin{aligned}
 g_t &= a_0^g + \sum_{i=1}^p a_i^{gg} g_{t-i} + \sum_{i=1}^p a_i^{gt} t_{t-i} + \sum_{i=1}^p a_i^{gy} y_{t-i} + u_t^g \\
 t_t &= a_0^t + \sum_{i=1}^p a_i^{tg} g_{t-i} + \sum_{i=1}^p a_i^{tt} t_{t-i} + \sum_{i=1}^p a_i^{ty} y_{t-i} + u_t^t \quad \dots (4.1) \\
 y_t &= a_0^y + \sum_{i=1}^p a_i^{yg} g_{t-i} + \sum_{i=1}^p a_i^{yt} t_{t-i} + \sum_{i=1}^p a_i^{yy} y_{t-i} + u_t^y
 \end{aligned}$$

- โดยที่ g_t แสดงมูลค่าการใช้จ่ายของรัฐบาล ในช่วงไตรมาส t
 t_t แสดงมูลค่าการจัดเก็บภาษีของรัฐบาล ในช่วงไตรมาส t
 y_t แสดงมูลค่า GDP ของประเทศ ในช่วงไตรมาส t
 a_0^m แสดงสัมประสิทธิ์ค่าคงที่ในสมการสะท้อนพฤติกรรมของตัวแปร m
 a_i^{mn} แสดงสัมประสิทธิ์สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร m ในช่วงเวลา t กับตัวแปร n ในช่วงเวลา $t - i$
 u_t^m แสดงค่าความคลาดเคลื่อนของสมการพฤติกรรมตัวแปร m ในช่วงเวลา t
 p แสดงจำนวน Lags ในแบบจำลอง

Perotti, Reis, and Ramey (2007) กล่าวว่า ค่าความคลาดเคลื่อนของแบบจำลอง VAR ข้างต้นมีองค์ประกอบ 3 ส่วน ได้แก่ (ก) ตัวรักษาเสถียรภาพโดยอัตโนมัติ (ข) การดำเนินนโยบายการคลังแบบอศัยดุลยพินิจ ที่ผู้คนสามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้ และ (ค) การดำเนินนโยบายการคลังแบบอศัยดุลยพินิจ ที่อยู่นอกเหนือการคาดการณ์ของผู้คน โดยสามารถเขียนแสดงได้ ดังนี้

$$\begin{aligned}
 u_t^g &= \alpha_{gy} u_t^y + \beta_{gt} e_t^t + e_t^g \\
 u_t^t &= \alpha_{ty} u_t^y + \beta_{tg} e_t^g + e_t^t \quad \dots (4.2) \\
 u_t^y &= \gamma_{yg} u_t^g + \gamma_{yt} u_t^t + e_t^y
 \end{aligned}$$

โดยที่ u_t^g, u_t^t, u_t^y แสดงค่าความคลาดเคลื่อน ซึ่งได้มาจากการประมาณค่าแบบจำลอง VAR ตามระบบสมการ (4.1) ในขณะที่ e_t^g, e_t^t, e_t^y แสดงค่าความคลาดเคลื่อนในลักษณะที่อยู่นอกเหนือการคาดการณ์ของผู้คน ของตัวแปร g_t, t_t และ y_t ตามลำดับ ซึ่งสะท้อนองค์ประกอบ (ค) ที่ได้กล่าวถึงไว้ข้างต้น โดยที่ค่าความคลาดเคลื่อนเหล่านี้เป็นอิสระต่อกัน

สัมประสิทธิ์ α_{my} ในระบบสมการ (4.2) แสดงระดับการตอบสนองของตัวแปรนโยบาย $m = g_t, t_t$ ต่อการเคลื่อนไหวในลักษณะที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยแบบจำลอง VAR แบบลดรูปของตัวแปร y_t ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่า เมื่อ GDP ของประเทศอยู่ในระดับที่สูงหรือต่ำกว่าปกติ การใช้จ่ายของรัฐบาลหรือการจัดเก็บภาษีจะมีการเคลื่อนไหวสอดคล้องกับค่าของ GDP

ของประเทศ ในขณะที่ค่าสัมประสิทธิ์ β_{mn} แสดงการตอบสนองของตัวแปรนโยบาย $m = g_t, t_t$ ต่อค่าความคลาดเคลื่อนของตัวแปรนโยบาย $n = g_t, t_t, m \neq n$ นั่นคือ เมื่อการจัดเก็บภาษีหรือการใช้จ่ายของภาครัฐเพิ่มขึ้นหรือลดลงกว่าปกติ จะส่งผลให้ตัวแปรนโยบายอีกตัวหนึ่งปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่สอดคล้องกัน โดยเทอม $\alpha_{gy}u_t^y, \beta_{gt}e_t^t, \alpha_{ty}u_t^y$ และ $\beta_{tg}e_t^g$ ในระบบสมการ (4.2) สะท้อนองค์ประกอบ (ก) และ (ข) ที่ได้กล่าวถึงไว้ข้างต้น

สัมประสิทธิ์ γ_{yg} และ γ_{yt} แสดงระดับการตอบสนองของ GDP (y_t) ต่อการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่ผิดปกติของการใช้จ่ายของรัฐบาล (g_t) และการจัดเก็บภาษีของรัฐบาล (t_t) ตามลำดับ โดยค่าสัมประสิทธิ์ทั้งสองนี้ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับการประเมินค่าตัวคูณทางการคลัง

ในการประเมินค่าสัมประสิทธิ์ในระบบสมการ (4.2) Blanchard and Perotti (2002) กำหนดให้สัมประสิทธิ์ α_{gy} มีค่าเป็นศูนย์ เนื่องจากโดยปกติแล้ว การใช้จ่ายของรัฐบาลมักไม่มีองค์ประกอบ (ก) หรือตัวรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจโดยอัตโนมัติ ซึ่งทำให้เหลือเพียงแค่องค์ประกอบ (ข) หรือการดำเนินนโยบายการคลังแบบอาศัยดุลยพินิจที่ผู้คนสามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้เพียงเท่านั้น อย่างไรก็ตาม การดำเนินนโยบายลักษณะนี้จำเป็นต้องใช้เวลาไม่น้อยกว่าหนึ่งไตรมาสในการดำเนินการ ส่งผลให้จะไม่เกิดการตอบสนองของการใช้จ่ายของรัฐบาลต่อการเคลื่อนไหวในลักษณะที่ผิดปกติของตัวแปร y_t ในช่วงเวลาเดียวกัน และทำให้ค่าสัมประสิทธิ์ α_{gy} เป็นศูนย์

ในส่วนของค่าสัมประสิทธิ์ α_{ty} ในงานศึกษาของ Blanchard and Perotti (2002) ได้กำหนดให้มีค่าเท่ากับ 2.08 จากกระบวนการประเมินค่าสัมประสิทธิ์ภายนอกแบบจำลอง อย่างไรก็ตาม ค่าดังกล่าวอาจมีความเหมาะสมกับกรณีของประเทศพัฒนามากกว่ากรณีของประเทศกำลังพัฒนา ค่าสัมประสิทธิ์ α_{ty} ในงานศึกษานี้ จึงถูกนำมาจากงานศึกษาของ Cornevin, Corrales, and Angel (2023) ในกรณีของประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งมีค่าเท่ากับ 1.062⁴

Blanchard and Perotti (2002) กล่าวว่า ไม่มีทฤษฎีหรือแนวคิดใดที่ทำให้สามารถกำหนดค่าสัมประสิทธิ์ β_{gt} หรือ β_{tg} ล่วงหน้าได้ ส่งผลให้งานศึกษาดังกล่าวแยกกรณีการประมาณค่าออกเป็นสองกรณี โดยที่แต่ละกรณีกำหนดให้ค่าสัมประสิทธิ์แต่ละตัวมีค่าเป็นศูนย์ ในส่วนของงานศึกษานี้ให้ความสนใจเฉพาะในกรณีที่สัมประสิทธิ์ β_{gt} มีค่าเท่ากับศูนย์เพียงเท่านั้น ในลักษณะเดียวกันกับงานศึกษาของ Carvalho, Sanches, and Cardoso (2020) และ Ouliaris, Pagan, and Restrepo (2018)

ข้อกำหนดข้างต้นส่งผลให้นักวิจัยสามารถประเมินค่าสัมประสิทธิ์อื่น ๆ ที่เหลือในระบบสมการ (4.2) ได้ ประกอบด้วย β_{tg}, γ_{yt} และ γ_{yg} ผ่านกระบวนการ SVAR โดยงานศึกษา

⁴ งานศึกษานี้ได้ทดลองใช้ค่าสัมประสิทธิ์ α_{ty} ที่ 2.08 เช่นเดียวกัน โดยผลลัพธ์ในกรณีนี้จะถูกรายงานไว้ในเอกสารแนบ ก

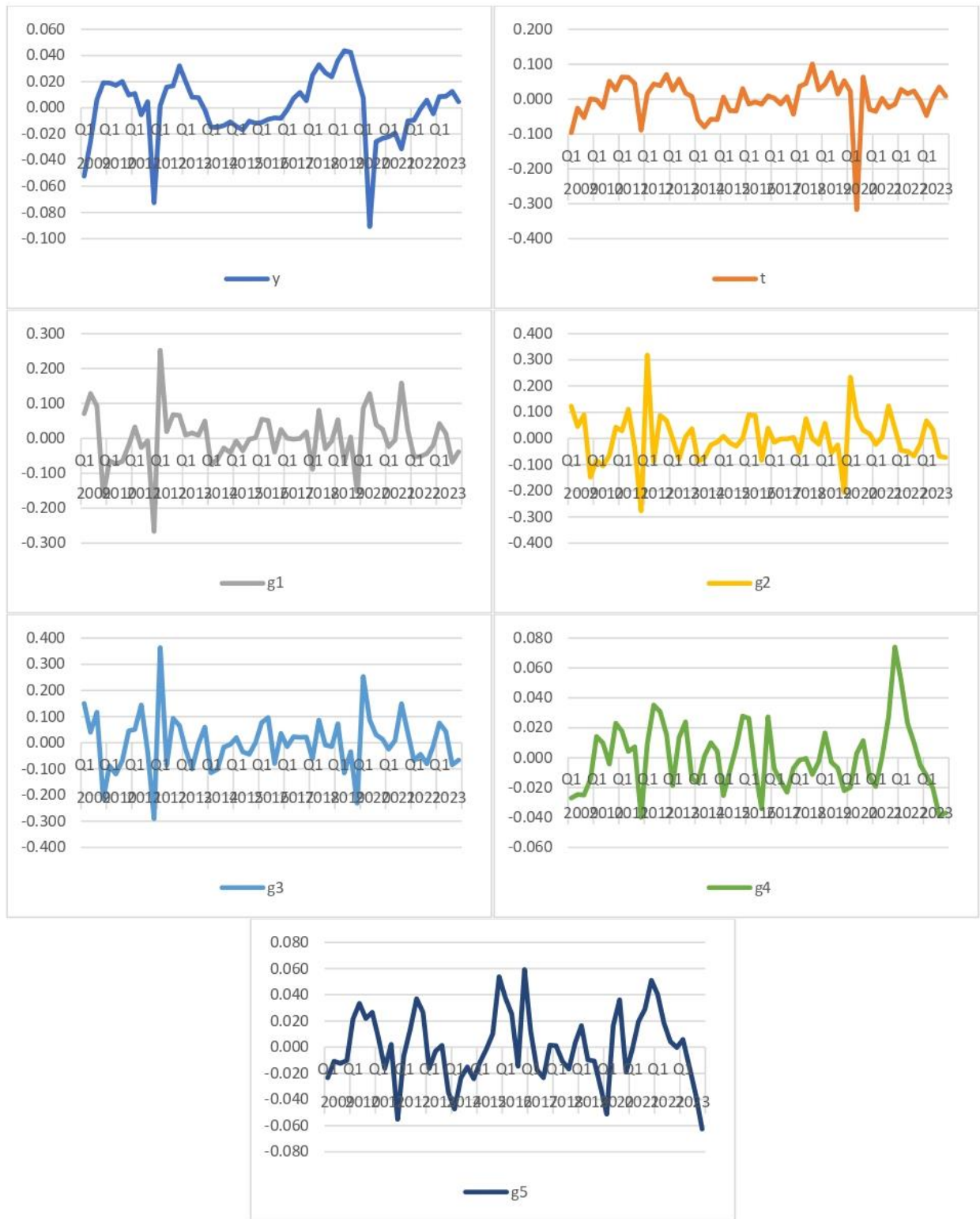
นี้อาศัยแพ็คเกจ vars ในโปรแกรม R (Pfaff 2008) เพื่อประเมินค่าสัมประสิทธิ์ดังกล่าว ทั้งนี้สามารถสังเกตได้ว่า สมการแรกในระบบสมการ (4.2) จะเหลือแค่เพียง $u_t^g = e_t^g$ ซึ่งเป็นอิสระจากค่าความคลาดเคลื่อนในสมการที่สองของระบบสมการ (4.2) ส่งผลให้สามารถนำมาใช้ประเมินค่าสัมประสิทธิ์ β_{tg} ได้ และท้ายที่สุด ค่าพยากรณ์ของ e_t^t ที่ได้จากการประเมินค่าสมการที่สองในระบบสมการ (4.2) จะถูกนำไปใช้เป็น instrument ในการประเมินค่าสัมประสิทธิ์ γ_{yt} และ γ_{yg} ในสมการที่สามของระบบสมการ (4.2) พร้อมกับค่า $u_t^g = e_t^g$ แบบจำลองดังกล่าวจึงสามารถประมาณค่าผ่านกระบวนการ Ordinary Least Square (OLS) ได้เช่นเดียวกัน (Carvalho, Sanches, and Cardoso 2020)⁵

ในงานศึกษานี้ ข้อมูลในแบบจำลองประกอบด้วย ข้อมูล GDP (y_t) เป็นข้อมูล GDP แท้จริงจาก สศข. ข้อมูลการจัดเก็บภาษีของรัฐบาล (t_t) เป็นข้อมูลรายได้สุทธิของรัฐบาลจาก สศค. โดยที่มีการปรับค่าให้เป็นมูลค่าแท้จริงด้วยดัชนีราคาผู้บริโภค (Consumer Price Index : CPI) ในขณะที่ข้อมูลการใช้จ่ายของรัฐบาล (g_t) จะมีการทดลองปรับเปลี่ยนระหว่าง (1) ข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณจาก ธปท. ซึ่งปรับค่าให้เป็นมูลค่าแท้จริงด้วย CPI แสดงโดยตัวแปร $g1_t$ (2) ข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณรวมจาก สศค. ซึ่งมีการปรับค่าให้เป็นมูลค่าแท้จริงด้วย CPI แสดงโดยตัวแปร $g2_t$ (3) ข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณปีงบประมาณปัจจุบันจาก สศค. ซึ่งมีการปรับค่าให้เป็นมูลค่าแท้จริงด้วย CPI แสดงโดยตัวแปร $g3_t$ (4) ข้อมูลการบริโภคของรัฐบาลแท้จริงจาก สศข. แสดงโดยตัวแปร $g4_t$ และ (5) ข้อมูลการใช้จ่ายภาครัฐ ที่คำนวณขึ้นจากผลรวมของการบริโภคของรัฐบาลแท้จริงและการลงทุนภาครัฐแท้จริงจาก สศข. แสดงโดยตัวแปร $g5_t$

ข้อมูลทั้งหมดเป็นข้อมูลรายไตรมาส โดยเริ่มตั้งแต่ไตรมาส 1 ของปี พ.ศ. 2552 จนถึงไตรมาส 4 ของปี พ.ศ. 2566 ข้อมูลทุกตัวแปรจะถูกแปลงค่าด้วยฟังก์ชัน Log และปรับองค์ประกอบฤดูกาลออกด้วยวิธีการ Census X12 รวมถึงปรับองค์ประกอบแนวโน้มออกโดยอาศัย Hodrik-Prescott Filter⁶ หลังจากนั้นข้อมูลทั้งหมดจะถูกนำมาทดสอบความเสถียร (stationary) ด้วยวิธีการ Augmented Dikey-Fuller โดยกำหนดค่า Lags ที่มีการทดสอบอยู่ที่ 1-6 ไตรมาส ในการกำหนดค่า Lags ในแบบจำลอง VAR แบบลดรูป ในระบบสมการที่ (4.1) จะอาศัยค่าสถิติในลักษณะ information criteria ประกอบด้วย (1) Akaike Information Criterion (AIC) (2) Schwarz Criterion (SC) และ (3) Hannan-Quinn Criterion (HQ) โดยกำหนดให้ค่า Lags ที่มีการทดสอบอยู่ที่ 1-6 ไตรมาส

⁵ งานศึกษานี้ได้ทดลองประมวลผลค่าสัมประสิทธิ์ดังกล่าวด้วยวิธีการ OLS เช่นเดียวกัน โดยผลการประมาณค่าในกรณีนี้จะถูกรายงานไว้ในเอกสารแนบ ข

⁶ แบบจำลอง SVAR ของการศึกษานี้เหมาะกับการประยุกต์ใช้กับข้อมูลในลักษณะ I(0) หรือข้อมูลที่มีความเสถียรในเชิงระดับ Ouliaris, Pagan, and Restrepo (2018) นั่นคือ แบบจำลองจะอธิบายถึงพฤติกรรมเคลื่อนไหวของตัวแปรต่าง ๆ ในระยะสั้นเพียงเท่านั้น งานศึกษานี้อาศัยการปรับองค์ประกอบแนวโน้มของข้อมูลออกผ่านการประยุกต์ใช้ Hodrik-Prescott Filter

รูปที่ 5.1 ค่าของตัวแปรในแบบจำลองภายหลังผ่านกระบวนการแปลงค่า ช่วงปี พ.ศ. 2552-2566 (2009-2023)

ตารางที่ 5.1 ค่าสถิติ Augmented Dickey-Fuller และค่า p -value จากการทดสอบความเสถียรตัวแปรในแบบจำลอง
ก) การทดสอบในกรณีที่ไม่มีค่าคงที่ (Without constant)

Lags	y		t		g1		g2		g3		g4		g5	
	ADF-stat	p -value	ADF-stat	p -value	ADF-stat	p -value	ADF-stat	p -value	ADF-stat	p -value	ADF-stat	p -value	ADF-stat	p -value
1	-3.568	0.001	-4.632	0.000	-5.767	0.000	-6.411	0.000	-6.260	0.000	-4.880	0.000	-3.926	0.000
2	-3.357	0.001	-3.589	0.001	-5.556	0.000	-5.783	0.000	-5.878	0.000	-3.969	0.000	-3.240	0.002
3	-3.326	0.001	-3.633	0.001	-4.604	0.000	-5.221	0.000	-5.251	0.000	-3.362	0.001	-3.046	0.003
4	-3.034	0.003	-3.245	0.002	-3.438	0.001	-4.448	0.000	-4.358	0.000	-2.702	0.008	-3.170	0.002
5	-3.072	0.003	-3.084	0.003	-2.937	0.004	-3.542	0.001	-3.572	0.001	-3.766	0.000	-3.525	0.001
6	-3.117	0.002	-3.295	0.001	-2.973	0.004	-3.001	0.003	-3.111	0.003	-4.392	0.000	-3.936	0.000

ข) การทดสอบในกรณีที่มีค่าคงที่ (With constant)

Lags	y		t		g1		g2		g3		g4		g5	
	ADF-stat	p -value	ADF-stat	p -value	ADF-stat	p -value	ADF-stat	p -value	ADF-stat	p -value	ADF-stat	p -value	ADF-stat	p -value
1	-3.545	0.010	-4.596	0.000	-5.717	0.000	-6.353	0.000	-6.205	0.000	-4.843	0.000	-3.880	0.004
2	-3.331	0.018	-3.567	0.010	-5.522	0.000	-5.736	0.000	-5.833	0.000	-3.952	0.003	-3.197	0.025
3	-3.294	0.020	-3.612	0.009	-4.570	0.001	-5.178	0.000	-5.207	0.000	-3.356	0.017	-3.003	0.041
4	-3.003	0.041	-3.232	0.023	-3.408	0.015	-4.406	0.001	-4.315	0.001	-2.669	0.086	-3.100	0.032
5	-3.040	0.038	-3.077	0.034	-2.906	0.051	-3.503	0.012	-3.531	0.011	-3.737	0.006	-3.434	0.014
6	-3.082	0.034	-3.274	0.021	-2.938	0.048	-2.973	0.044	-3.081	0.034	-4.420	0.001	-3.842	0.005

ที่มา: ประมวลผลโดยผู้วิจัย, 2024

ตารางที่ 5.2 ค่าสถิติ information criteria เพื่อใช้กำหนดค่าความล่าช้าในแบบจำลอง VAR แบบลดรูปแต่ละลักษณะ

Lags	แบบจำลอง 1			แบบจำลอง 2			แบบจำลอง 3			แบบจำลอง 4			แบบจำลอง 5		
	AIC	SC	HQ	AIC	SC	HQ	AIC	SC	HQ	AIC	SC	HQ	AIC	SC	HQ
0	-10.625	-10.515	-10.582	-10.217	-10.106	-10.174	-9.972	-9.862	-9.930	-13.019	-12.909	-12.977	-12.633	-12.523	-12.591
1	-11.141	-10.699	-10.971	-10.730	-10.288	-10.560	-10.469	-10.027	-10.299	-13.646	-13.204	-13.475	-13.347	-12.905	-13.176
2	-10.951	-10.177	-10.652	-10.683	-9.910	-10.385	-10.395	-9.621	-10.097	-13.498	-12.725	-13.200	-13.130	-12.356	-12.832
3	-10.677	-9.572	-10.250	-10.503	-9.398	-10.077	-10.233	-9.128	-9.807	-13.237	-12.132	-12.811	-12.926	-11.821	-12.499
4	-10.567	-9.131	-10.013	-10.346	-8.910	-9.792	-10.101	-8.665	-9.547	-13.133	-11.696	-12.579	-12.788	-11.351	-12.234
5	-10.448	-8.680	-9.767	-10.146	-8.378	-9.464	-9.879	-8.111	-9.197	-12.933	-11.165	-12.252	-12.630	-10.862	-11.948
6	-10.362	-8.263	-9.552	-9.966	-7.866	-9.156	-9.759	-7.659	-8.949	-13.046	-10.946	-12.236	-12.600	-10.501	-11.791

หมายเหตุ ตัวเลขตัวหนาและเอียง แสดงค่าสถิติที่ต่ำที่สุดในแต่ละกรณี
ที่มา: ประมวลผลโดยผู้วิจัย, 2024

5. ผลลัพธ์การประมาณค่าแบบจำลอง

รูปที่ 5.1 แสดงค่าของตัวแปรทุกตัวภายหลังจากกระบวนการแปลงค่าตัวแปรและปรับองค์ประกอบฤดูกาลและองค์ประกอบแนวโน้มออก กล่าวได้ว่า การเคลื่อนไหวของข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณจาก ฐปท. แสดงโดยตัวแปร $g1_t$ มีลักษณะใกล้เคียงกันกับตัวแปร $g3_t$ (ข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณปีงบประมาณปัจจุบันจาก สศค.) และตัวแปร $g2_t$ (ข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณรวมทั้งหมดจาก สศค.) ในขณะที่ ตัวแปร $g4_t$ (ข้อมูลการบริโภคของรัฐบาลจาก สศช.) และตัวแปร $g5_t$ (ข้อมูลใช้จ่ายภาครัฐจาก สศช.) มีลักษณะการเคลื่อนไหวแตกต่างจากตัวแปรสะท้อนการเบิกจ่ายงบประมาณของรัฐบาลอย่างชัดเจน

ตารางที่ 5.1 แสดงค่าสถิติ Augmented Dickey-Fuller และค่า p-value ของการทดสอบความเสถียรของตัวแปรในแบบจำลอง โดยมีการทดสอบทั้งในกรณีที่ไม่มีความคงที่ในแบบจำลองและมีความคงที่ในแบบจำลอง กล่าวได้ว่า ตัวแปรในแบบจำลองทุกตัวมีความเสถียรของข้อมูลในเชิงระดับ ที่ค่า Lags ตั้งแต่ 1-6 ไตรมาส ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 ยกเว้นเพียงตัวแปร $g1_t$ ในกรณีการทดสอบที่มีค่าคงที่และค่า Lags ที่ 5 ไตรมาส และตัวแปร $g4_t$ ในกรณีการทดสอบที่มีค่าคงที่และค่า Lags ที่ 4 ไตรมาส

ตารางที่ 5.2 แสดงค่าสถิติในลักษณะ information criteria เพื่อใช้กำหนดค่า Lags ในแบบจำลอง VAR แบบลดรูป ซึ่งกำหนดค่า Lags ที่ใช้ในการทดสอบในช่วง 1-6 ไตรมาส ค่าสถิติ information criteria ระบุตรงกันว่า ค่า Lags ที่เหมาะสมกับแบบจำลองทั้ง 5 รูปแบบ อยู่ที่ 1 ไตรมาส ดังนั้น ค่า Lags นี้จึงถูกใช้ในการประมาณค่าแบบจำลอง VAR แบบลดรูปต่อไป

ตารางที่ 5.3 แสดงผลการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ β_{tg}, γ_{yg} และ γ_{yt} ผ่านกระบวนการประมวลผล SVAR โดยอาศัยแพ็คเกจ vars ในโปรแกรม R และกำหนดค่า α_{ty} ไว้ที่ 1.062 ทั้งนี้ ในการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ของแบบจำลองที่ 4 และแบบจำลองที่ 5 ได้มีการปรับเงื่อนไข convergence ของการประมาณค่าจาก 0.000001 เป็น 0.0001 เพื่อแก้ไขปัญหา non-convergence ในการสร้าง impulse response function ในส่วนถัดไป

ค่าประมาณของสัมประสิทธิ์ γ_{yg} ถือเป็นผลลัพธ์สำคัญของงานศึกษา โดยค่าประมาณดังกล่าวนำไปคำนวณค่าตัวคูณผลกระทบที่เกิดขึ้นทันที (impact multiplier) ของการใช้จ่ายของรัฐบาลได้ จากตารางที่ 5.3 กล่าวได้ว่า แบบจำลองที่ 1 ถึงแบบจำลองที่ 3 ซึ่งประยุกต์ใช้ข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณของรัฐบาล เป็นตัวสะท้อนตัวแปรการใช้จ่ายของรัฐบาล ให้ค่าตัวคูณที่เกิดขึ้นทันทีในระดับต่ำกว่าแบบจำลองที่ 4 และแบบจำลองที่ 5 ที่ประยุกต์ใช้ข้อมูลการใช้จ่ายภาครัฐในบัญชีประชาชาติ เป็นตัวสะท้อนการใช้จ่ายของรัฐบาล โดยในส่วนของแบบจำลองที่ 1 ซึ่งอาศัยข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณที่เผยแพร่โดย ฐปท. มีผลการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ γ_{yg} ที่ 0.0695 ซึ่งอยู่ในระดับสูงกว่าแบบจำลองที่ 2 และแบบจำลองที่ 3 ใดๆก็ตาม ค่าประมาณดังกล่าวยังคงอยู่ในระดับต่ำกว่าแบบจำลองที่ 4 ซึ่งอาศัยข้อมูลการบริโภคภาครัฐที่เผยแพร่โดย สศช. ซึ่งมีผลการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ γ_{yg} ที่ 0.1003 อย่างชัดเจน

ตารางที่ 5.3 ผลการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ β_{tg} , γ_{yg} และ γ_{yt} ด้วยวิธี SVAR ของแบบจำลอง 1-5 กำหนดค่า $\alpha_{ty} = 1.062$

	แบบจำลอง 1	แบบจำลอง 2	แบบจำลอง 3	แบบจำลอง 4 ⁺	แบบจำลอง 5 ⁺
β_{tg}	0.0252	0.0621	0.0519	0.1006	0.0519
s.e.	0.1899	0.1899	0.1899	0.1899	0.1899
t-stat	[0.133]	[0.327]	[0.273]	[0.530]	[0.273]
γ_{yg}	0.0695	0.0571	0.0461	0.1003	0.0871
s.e.	0.1739	0.1739	0.1739	0.1741	0.1743
t-stat	[0.399]	[0.328]	[0.265]	[0.576]	[0.500]
γ_{yt}	0.8853	0.8853	0.8853	0.8878	0.8896
s.e.	0.0043	0.0043	0.0043	0.0041	0.0040
t-stat	[205.089]***	[205.321]***	[204.988]***	[215.387]***	[223.305]***

หมายเหตุ 1 ⁺ปรับเงื่อนไข convergence จาก 1e-06 เป็น 1e-04 เพื่อแก้ปัญหา non-convergence ในการสร้าง IRF

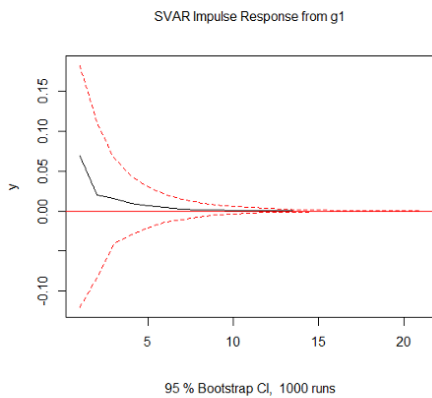
หมายเหตุ 2 *Sig. at 0.1 level **Sig. at 0.05 level ***Sig. at 0.01 level

ที่มา: ประมวลผลโดยผู้วิจัย, 2024

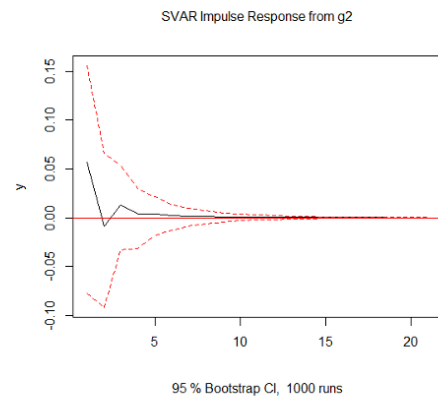
เมื่อลองเปรียบเทียบผลลัพธ์ที่ได้ในตารางที่ 5.3 กับผลลัพธ์การประมาณค่าในกรณีที่ค่าสัมประสิทธิ์ α_{ty} อยู่ที่ระดับ 2.08 ดังแสดงในภาคผนวก ก กล่าวได้ว่า ค่าประมาณการของสัมประสิทธิ์ γ_{yg} ในทุกแบบจำลองมิได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญ ในขณะที่เมื่อลองเปรียบเทียบผลลัพธ์ที่ได้ในตารางที่ 5.3 กับผลลัพธ์จากการประมาณค่าโดยอาศัยวิธีการ OLS ดังแสดงในภาคผนวก ข กล่าวได้ว่า ผลการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ γ_{yg} ในแบบจำลองที่ 1-3 มิได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญเช่นเดียวกัน โดยมีเพียงผลการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ γ_{yg} ด้วยวิธีการ OLS ในแบบจำลองที่ 4 และ 5 ที่มีความแตกต่างจากผลลัพธ์จากวิธีการ SVAR ซึ่งอาจเป็นผลมาจากการปรับลดเงื่อนไข convergence ให้เข้มงวดน้อยลง ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น

น่าสังเกตว่า งานศึกษานี้ให้ผลลัพธ์ของการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ γ_{yt} ว่ามีค่าสูงกว่าค่าประมาณการของสัมประสิทธิ์ γ_{yg} อย่างชัดเจน ซึ่งไม่สอดคล้องกับแนวคิดทางทฤษฎีนัก อย่างไรก็ตาม ผลลัพธ์ดังกล่าวเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับงานศึกษาของ Pisit Puapan (2011) และ Tang, Liu, and Cheung (2013) ที่ประยุกต์ใช้กระบวนการในลักษณะเดียวกันกับงานศึกษานี้ โดยผลการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ γ_{yt} จากแบบจำลองทั้งห้าอยู่ในระดับใกล้เคียงกัน (ราว 0.89) ซึ่งสะท้อนถึงค่าตัวคูณการจัดเก็บภาษีของรัฐบาลในลักษณะ impact multiplier ที่มีเครื่องหมายลบราว (-4.09) ถึง (-4.07) นั่นคือ เมื่อรัฐบาลปรับลดการจัดเก็บภาษี จะส่งผลให้เกิดการชะลอตัวทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบผลการ

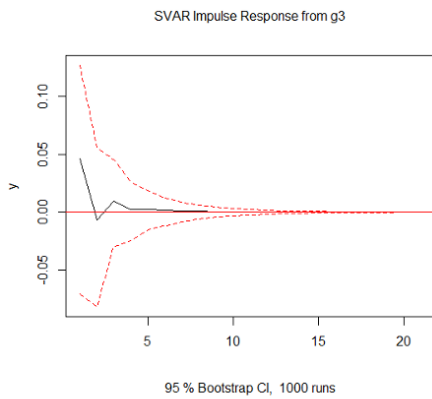
(a) แบบจำลอง 1

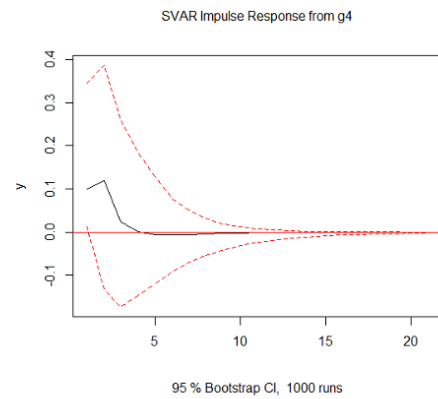
(b) แบบจำลอง 2

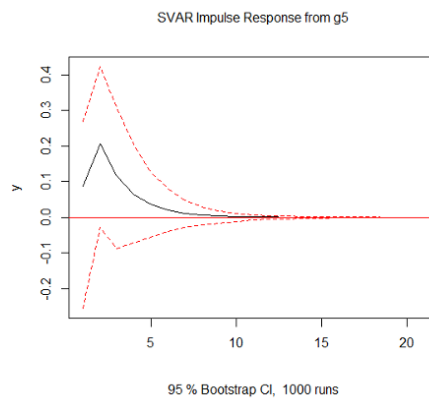
(c) แบบจำลอง 3

(d) แบบจำลอง 4

(e) แบบจำลอง 5

รูปที่ 5.2 Impulse response function ของตัวแปร y_t จากการเปลี่ยนแปลงหนึ่งหน่วยใน g_t ในแบบจำลอง 1-5

ที่มา: ประมวลผลโดยผู้วิจัย, 2024

ประมาณค่าสัมประสิทธิ์ γ_{yt} ในตารางที่ 5.3 กับผลลัพธ์ในภาคผนวก ก และภาคผนวก ข กล่าวได้ว่า ค่าประมาณของสัมประสิทธิ์ γ_{yt} มีความอ่อนไหวต่อการกำหนดค่าสัมประสิทธิ์ α_{ty} ในแบบจำลอง รวมถึงยังอ่อนไหวต่อกระบวนการประมาณค่าแบบจำลองอีกด้วย

หลังจากนี้ งานศึกษาจะให้ความสนใจกับผลการประมาณค่าตัวคูณจากการใช้จ่ายของรัฐบาลเป็นหลัก โดยการประมาณค่าตัวคูณอื่น ๆ นอกเหนือจาก impact multiplier จำเป็นต้องอาศัยการพิจารณา impulse response function (IRF) ของตัวแปร y_t ต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน (shock) 1 หน่วย ในตัวแปร g_t ของแบบจำลองที่ 1-5 ดังแสดงในรูปที่ 5.2

ผลลัพธ์จากการประมาณค่า IRF นำมาคำนวณค่าตัวคูณการใช้จ่ายของรัฐบาลได้ ทั้งนี้ เนื่องจากตัวแปรที่ใช้มีการปรับค่าด้วยฟังก์ชัน Log ดังนั้น การคำนวณค่าตัวคูณทางการคลังต้องมีการคูณค่าเฉลี่ยของ y_t/g_t กลับเข้าไปในผลการประมาณค่าด้วย ตารางที่ 5.4 แสดงผลการประมาณค่าตัวคูณการใช้จ่ายของรัฐบาล ในแบบจำลองที่ 1-5 ของงานศึกษานี้ โดยแบ่งออกเป็น (1) ค่าตัวคูณแสดงผลกระทบที่เกิดขึ้นทันที (impact multiplier) (2) ค่าตัวคูณสะสมในระยะเวลา 1 ปี (1-year cumulative multiplier) และ (3) ค่าตัวคูณสะสมสูงสุด (peak cumulative multiplier)

ตารางที่ 5.4 ผลการประมาณค่าตัวคูณการใช้จ่ายของรัฐบาล ในแบบจำลอง 1-5

การใช้จ่ายของรัฐบาล	Impact	1-Year	Peak
แบบจำลอง 1	0.2517	0.4201	0.4888
แบบจำลอง 2	0.1988	0.2267	0.2588
แบบจำลอง 3	0.1731	0.1903	0.2143
แบบจำลอง 4	0.6526	1.5948	1.3803
แบบจำลอง 5	0.4410	2.3966	2.7923

ที่มา: ประมวลผลโดยผู้วิจัย, 2024

กล่าวได้ว่า ผลลัพธ์การประมาณค่าตัวคูณการใช้จ่ายของรัฐบาลในแบบจำลองที่ 4 ของงานศึกษานี้ มีลักษณะการดำเนินการใกล้เคียงกันกับงานศึกษาของ *Pisit Puapan (2011)* และ *Tang, Liu, and Cheung (2013)* อย่างไรก็ตาม การประยุกต์ใช้ข้อมูลการบริโภคภาคีรัฐบาลในบัญชีรายได้ประชาชาติดูจะมีได้สะท้อนเจตนารมณ์ของรัฐบาลในการดำเนินนโยบายรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจมากนัก ในทางปฏิบัติ การจัดทำนโยบายรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจจะดำเนินการผ่านการปรับเปลี่ยนงบประมาณรายจ่ายประจำปีของรัฐบาล ส่งผลให้การประยุกต์ใช้ข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณรายจ่ายประจำปีของรัฐบาลจะเหมาะสมมากกว่า

ในส่วนของการเปรียบเทียบแบบจำลองที่ 1-3 ข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณจาก ธปท. (แบบจำลอง 1) น่าจะมีความเหมาะสมกับการประมาณค่าตัวคูณการใช้จ่ายของรัฐบาลมากที่สุด

เนื่องจากข้อมูลชุดนี้ไม่นับรวมการเบิกจ่ายงบประมาณในส่วนของการชำระคืนต้นเงินกู้และรายจ่ายเพื่อชดใช้เงินคงคลัง/ชดใช้ทุนสำรองจ่าย โดยเมื่อพิจารณาผลลัพธ์ของการประมาณค่าตัวคูณการใช้จ่ายของรัฐบาลจากแบบจำลองที่ 1 จะพบว่า ค่าตัวคูณการใช้จ่ายรัฐบาลที่ประเมินได้อยู่ในช่วง 0.25-0.49 เพียงเท่านั้น ซึ่งต่ำกว่าค่าตัวคูณจากการใช้ข้อมูลการบริโภคภาครัฐของ สศช. (แบบจำลอง 4) ซึ่งอยู่ในช่วง 0.65-1.59 อย่างชัดเจน

6. สรุปผลการศึกษา

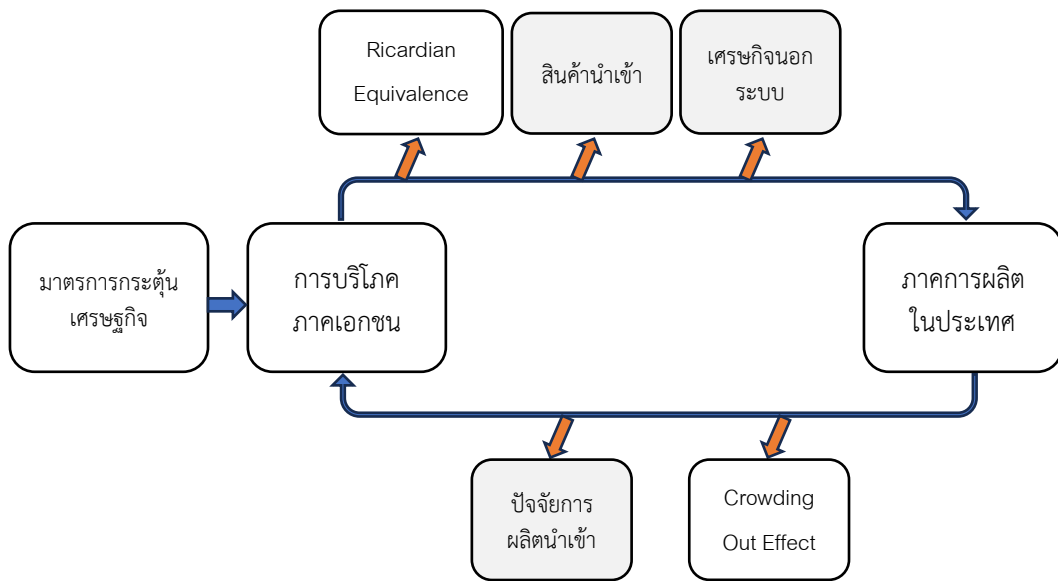
งานศึกษานี้ประมาณค่าตัวคูณการใช้จ่ายของรัฐบาล ผ่านกระบวนการในลักษณะเดียวกันกับงานศึกษาของ *Blanchard and Perotti (2002)* ซึ่งเป็นที่ยอมรับในวงกว้างในปัจจุบัน โดยเปรียบเทียบการประมาณค่าตัวคูณผ่านการประยุกต์ใช้ข้อมูลสะท้อนการใช้จ่ายของรัฐบาลที่แตกต่างกัน 5 ลักษณะ ได้แก่ (1) ข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณจาก ธปท. (2) ข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณรวมทั้งหมดจาก สศช. (3) ข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณปีงบประมาณปัจจุบันจาก สศช. (4) ข้อมูลรายจ่ายเพื่อการบริโภคของรัฐบาลจาก สศช. และ (5) ข้อมูลการใช้จ่ายภาครัฐ ที่เป็นผลรวมของรายจ่ายการบริโภคของรัฐบาลและการลงทุนภาครัฐจาก สศช.

การประมาณค่าตัวคูณทางการคลังจากการใช้ข้อมูลสะท้อนการใช้จ่ายของรัฐบาลที่แตกต่างกันนั้นให้ผลลัพธ์ที่มีความแตกต่างกัน โดยข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณของรัฐบาล (ข้อมูลที่ (1)-(3)) จะให้ผลลัพธ์ค่าตัวคูณทางการคลังที่น้อยกว่าข้อมูลรายจ่ายเพื่อการบริโภคของรัฐบาลและการลงทุนภาครัฐ (ข้อมูลที่ (4)-(5)) อย่างชัดเจน ทั้งนี้ การดำเนินนโยบายการคลังเพื่อรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจมักเกิดขึ้นในลักษณะการเปลี่ยนแปลงการใช้จ่ายงบประมาณประจำปีของรัฐบาล โดยที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับรายจ่ายของหน่วยงานภาครัฐรูปแบบอื่น ๆ ดังนั้น ค่าตัวคูณการใช้จ่ายรัฐบาลที่เกิดขึ้นจากการใช้ข้อมูลการเบิกจ่ายงบประมาณในแบบจำลองจึงมีความเหมาะสมมากกว่า โดยข้อมูลที่ไม่นับรวมงบประมาณในส่วนของการชำระคืนต้นเงินกู้และรายจ่ายเพื่อชดใช้เงินคงคลัง/ชดใช้ทุนสำรองจ่ายของ ธปท. น่าจะมีความเหมาะสมต่อการประเมินค่าตัวคูณมากที่สุด

งานศึกษานี้รายงานผลลัพธ์ค่าตัวคูณการใช้จ่ายของรัฐบาลที่ระดับ 0.25-0.49 โดยที่ค่าตัวคูณดังกล่าวอยู่ในระดับที่ต่ำกว่า 1 อย่างชัดเจน สะท้อนความไม่มีประสิทธิภาพของนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจของไทย ทั้งนี้ งานศึกษาที่ประเมินค่าตัวคูณตามแนวทางของ *Blanchard and Perotti (2002)* ในสหรัฐอเมริกาและประเทศในกลุ่มยุโรป ได้ผลลัพธ์ค่าตัวคูณการใช้จ่ายของรัฐบาลที่ระดับ 0.60-1.00 (*Mineshima, Poplawski-Ribeiro, and Weber 2014*) ซึ่งสอดคล้องกับการเกิดการเบียดออก (*crowding out effect*) ที่ลดทอนการลงทุนของภาคเอกชน และทฤษฎี *Ricardian Equivalence* ที่สะท้อนพฤติกรรมของภาคเอกชนที่ปรับตัวในทิศทางตรงกันข้ามกับความมุ่งหวังของรัฐบาล เนื่องจากการปรับการคาดการณ์ในอนาคตภายหลังการรับรู้ นโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาล⁷ อย่างไรก็ตาม ประเทศพัฒนาเหล่านี้มีการพึ่งพาการนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศในระดับต่ำ รวมถึงยังแทบไม่ได้รับผลกระทบจากการรั่วไหล

⁷ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก Barro (1974) และ Barro (1989)

ของการใช้จ่ายของภาคส่วนต่าง ๆ ไปสู่ภาคเศรษฐกิจนอกระบบ ผลลัพธ์ค่าตัวคูณการใช้จ่ายของรัฐบาลของงานศึกษานี้จึงน่าจะมีความสอดคล้องกับบริบทของประเทศไทย ซึ่งเป็นประเทศที่พึ่งพาการนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศในระดับสูง รวมทั้งยังมีภาคเศรษฐกิจนอกระบบขนาดใหญ่ เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกอีกด้วย รูปที่ 6.1 แสดงกลไกของนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจในช่วงราวหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมาของประเทศไทย รวมถึงช่องทางการรั่วไหลสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพของมาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจดังกล่าว โดยให้ความสำคัญกับช่องทางการรั่วไหลที่ส่งผลให้ค่าตัวคูณของประเทศไทยอยู่ในระดับต่ำกว่าค่าตัวคูณของประเทศพัฒนาเป็นหลัก

รูปที่ 6.1 การรั่วไหลสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพของมาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศไทย

ที่มา: รวบรวมและนำเสนอโดยผู้วิจัย, 2024

ข้อสังเกตเพิ่มเติมของงานศึกษานี้ คือ ค่าประมาณการสัมประสิทธิ์ γ_{yt} ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การประเมินค่าตัวคูณการจัดเก็บภาษีของประเทศ อยู่ในระดับสูงกว่าที่ควรจะเป็น และมี เครื่องหมายกลับด้านกับแนวคิดทฤษฎีกระแสหลัก นอกจากนี้ งานศึกษานี้ยังมิได้ประเมิน ค่าตัวคูณการใช้จ่ายของรัฐบาลในส่วนของรายการใช้จ่ายย่อย เช่น งบรายจ่ายลงทุน งบรายจ่าย ประจำ หรืองบรายจ่ายสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น รวมถึงงานศึกษานี้ยังมิได้ประเมินค่าตัวคูณ ทางการคลังเปรียบเทียบระหว่างในช่วงสภาวะเศรษฐกิจขยายตัวและสภาวะเศรษฐกิจหดตัว ซึ่ง จะขอยกประเด็นทั้งหมดนี้ให้เป็นหน้าที่ของงานศึกษาในอนาคตต่อไป

References

- Barro, Robert J. 1974. "Are Government Bonds Net Wealth?" *Journal of Political Economy* 82 (6): 1095–1117. <https://doi.org/10.1086/260266>.
- Barro, Robert J. 1989. "The Ricardian Approach to Budget Deficits." *The Journal of Economic Perspectives* 3 (2): 37–54. <https://doi.org/10.1257/jep.3.2.37>.
- Blanchard, Olivier, and Roberto Perotti. 2002. "An Empirical Characterization of the Dynamic Effects of Changes in Government Spending and Taxes on Output." *Quarterly Journal of Economics* 117: 1329–1368. <https://doi.org/10.1162/003355302320935043>.
- Cardoso, Dante, Henrique Carvalho, Davide Lima, Gabriel Pires, Renato Rugitsky, and Daniel Sanches. 2023. "The Multiplier Effects of Government Expenditures on Social Protection: A Multi-Country Analysis." *Working Paper Series* No. 2023-11, Department of Economics, FEA-USP. http://www.repec.eae.fea.usp.br/documentos/Cardoso_Carvalho_Lima_Pires_Rugitsky_Sanches_11WP.pdf.
- Cornevin, Antoine, Juan S. Corrales, and Juan Pablo Angel. 2023. "A Deep Dive into Tax Buoyancy: Comparing Estimation Techniques in a Large Heterogeneous Panel." *IMF Working Paper* WP/23/71, International Monetary Fund. <https://doi.org/10.5089/9798400238376.001>.
- Ljungqvist, Lars. 2008. "Lucas Critique." In *The New Palgrave Dictionary of Economics*, 2nd ed., edited by Steven N. Durlauf and Lawrence E. Blume. New York: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-349-95121-5_2784-1.
- Lucas, Robert E., Jr. 1976. "Econometric Policy Evaluation: A Critique." *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy* 1 (1): 19–46. [https://doi.org/10.1016/S0167-2231\(76\)80003-6](https://doi.org/10.1016/S0167-2231(76)80003-6).
- Mineshima, Aiko, Marcos Poplawski-Ribeiro, and Anke Weber. 2014. "Size of Fiscal Multipliers." In *Post-Crisis Fiscal Policy*, edited by Carlo Cottarelli, Philip Gerson, and Abdelhak Senhadji, 315–72. Cambridge: MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262027182.003.0018>.
- Natthikan Vorasa-ngasil. 2008. "Indicators of Stimulus and Fiscal Multipliers in Thailand." Bank of Thailand.
- Narongchai Thitinanphong. 2021. "A Guide to Analyzing the Impact of Government Spending on GDP through Fiscal Multipliers." *Budget Office of the Parliament, Secretariat of the House of Representatives*. <https://dl.parliament.go.th/handle/20.500.13072/599346>.
- Ouliaris, Sam, Adrian Pagan, and Jorge Restrepo. 2018. "Quantitative Macroeconomic Modeling with Structural Vector Autoregressions: An EViews Implementation." Mimeo. <https://www.eviews.com/StructVAR/structvar.html>.
- Perotti, Roberto, Ricardo Reis, and Valerie Ramey. 2007. "In Search of the Transmission Mechanism of Fiscal Policy [with Comments and

- Discussion].” *NBER Macroeconomics Annual* 22 (January):169–249.
<https://doi.org/10.1086/ma.22.25554966>.
- Pfaff, Bernhard. 2008. "VAR, SVAR and SVEC Models: Implementation within R Package vars." *Journal of Statistical Software* 27 (4): 1–32.
<https://doi.org/10.18637/jss.v027.i04>.
- Puapan, Pisit. 2011. "The Fiscal Policy Impact on Economic Performance in ASEAN5+3: Empirical Analyses." PhD diss., School of Development Economics, National Institute of Development Administration (NIDA). <http://tic.car.chula.ac.th/th/ageing-society/102-ascc4/23649-the-fiscal-policy-impact-on-economic-performance-in-asean5-3-empirical-analyses>.

ภาคผนวก ก

ผลการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ β_{tg} , γ_{yg} และ γ_{yt} ด้วยวิธี SVAR ของแบบจำลอง 1-5
กำหนดค่า $\alpha_{ty} = 2.08$

	แบบจำลอง 1	แบบจำลอง 2	แบบจำลอง 3	แบบจำลอง 4 ⁺	แบบจำลอง 5 ⁺
β_{tg}	0.0252	0.0621	0.0519	0.1004	0.0519
s.e.	0.3005	0.3005	0.3005	0.3005	0.3005
t-stat	[0.084]	[0.207]	[0.173]	[0.334]	[0.173]
γ_{yg}	0.0695	0.0571	0.0461	0.1002	0.0871
s.e.	0.1434	0.1433	0.1433	0.1434	0.1434
t-stat	[0.485]	[0.398]	[0.321]	[0.699]	[0.607]
γ_{yt}	0.4609	0.4605	0.4605	0.4615	0.4618
s.e.	0.0017	0.0018	0.0018	0.0017	0.0017
t-stat	[266.101]***	[260.527]***	[260.114]***	[274.747]***	[278.805]***

หมายเหตุ 1 ⁺ ปรับเงื่อนไข convergence จาก 1e-06 เป็น 1e-04 เพื่อให้สอดคล้องกับผลลัพธ์ในตารางที่ 7.4

หมายเหตุ 2 *Sig. at 0.1 level **Sig. at 0.05 level ***Sig. at 0.01 level

ที่มา: ประมวลผลโดยผู้วิจัย, 2024

ภาคผนวก ข

ผลการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ β_{tg} , γ_{yg} และ γ_{yt} ด้วยวิธี OLS ของแบบจำลอง 1-5 กำหนดค่า $\alpha_{ty} = 1.062$

	แบบจำลอง 1	แบบจำลอง 2	แบบจำลอง 3	แบบจำลอง 4	แบบจำลอง 5
β_{tg}	-0.0487	0.0015	0.0030	0.0609	-0.1760
s.e.	0.0818	0.0701	0.0616	0.2863	0.2329
t-stat	[-0.595]	[0.022]	[0.049]	[0.213]	[-0.756]
γ_{yg}	0.0694	0.0569	0.0460	0.1701	0.0362
s.e.	0.0299	0.0261	0.0230	0.1153	0.0988
t-stat	[2.318]**	[2.185]**	[1.996]*	[1.475]	[0.366]
γ_{yt}	0.2370	0.2195	0.2207	0.2392	0.2313
s.e.	0.0481	0.0488	0.0491	0.0529	0.0557
t-stat	[4.933]***	[4.501]***	[4.497]***	[4.524]***	[4.151]***

หมายเหตุ *Sig. at 0.1 level **Sig. at 0.05 level ***Sig. at 0.01 level

ที่มา: ประมวลผลโดยผู้วิจัย, 2024

ผลการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ β_{tg} , γ_{yg} และ γ_{yt} ด้วยวิธี OLS ของแบบจำลอง 1-5 กำหนดค่า $\alpha_{ty} = 2.08$

	แบบจำลอง 1	แบบจำลอง 2	แบบจำลอง 3	แบบจำลอง 4	แบบจำลอง 5
β_{tg}	-0.1193	-0.0564	-0.0438	-0.1122	-0.2128
s.e.	0.0690	0.0605	0.0531	0.2458	0.2041
t-stat	[-1.729]*	[-0.932]	[-0.824]	[-0.456]	[-1.043]
γ_{yg}	0.0694	0.0569	0.0460	0.1701	0.0362
s.e.	0.0355	0.0302	0.0267	0.1343	0.1128
t-stat	[1.956]*	[1.884]*	[1.721]*	[1.267]	[0.321]
γ_{yt}	0.0644	0.0436	0.0422	0.0253	-0.0043
s.e.	0.0675	0.0656	0.0660	0.0717	0.0726
t-stat	[0.955]	[0.665]	[0.639]	[0.353]	[-0.060]

หมายเหตุ *Sig. at 0.1 level **Sig. at 0.05 level ***Sig. at 0.01 level

ที่มา: ประมวลผลโดยผู้วิจัย, 2024

บทความวิจัย

การสังเคราะห์ภาวะความเป็นเจ้าบ้านบนพื้นฐานของการวิจัยสังคมเชิงประจักษ์: กรณีศึกษามุมมองเกี่ยวกับผู้อพยพเข้ามาในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีป ยุโรป[†]

ศิริพงศ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา

รองศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อีเมล siripong.spa@gmail.com

วันที่รับ: 14 ตุลาคม 2567

วันที่แก้ไข: 21 พฤศจิกายน 2567

วันที่ตอบรับ: 12 ธันวาคม 2567

บรรณาธิการ: ธนพันธ์ ไส้ประกอบ
ทรัพย์ คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สิทธิ์: สัญญาอนุญาตแบบครีเอทีฟ
คอมมอนส์ - แจกจ่ายได้ ต้องอ้างอิง
ไม่แก้ไขดัดแปลง ไม่ใช่เพื่อการค้า

ลิขสิทธิ์: ©2568 บทความนี้เป็น
ลิขสิทธิ์ของคณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การอ้างอิง: ศิริพงศ์ ปาลกะวงศ์ ณ
อยุธยา. 2568. “การสังเคราะห์ภาวะ
ความเป็นเจ้าบ้านบนพื้นฐานของการ
วิจัยสังคมเชิงประจักษ์: กรณีศึกษา
มุมมองเกี่ยวกับผู้อพยพเข้ามาในพื้นที่
ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป”.
วารสารสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย 55 (1): 56-89.
[https://doi.org/10.61462/cujss.
v55i1.4090](https://doi.org/10.61462/cujss.v55i1.4090)

ข้อความที่ปรากฏทั้งหมดในบทความ
เป็นความคิดเห็นของผู้เขียน มิใช่
ความเห็นของหน่วยงานวารสารผู้
จัดพิมพ์

บทคัดย่อ

จุดมุ่งหมายหลักของงานวิจัยนี้คือการสังเคราะห์นิยามและองค์ประกอบของแนวคิด “ภาวะความเป็นเจ้าบ้าน” ซึ่งมีรากฐานจากผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงพหุระหว่างทัศนคติต่อผู้อพยพเข้ามาในประเทศของตนกับภูมิหลังทางประชากร การเมือง และสังคม ของเจ้าบ้านในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป โดยใช้ข้อมูลจากฐานข้อมูลการสำรวจทางสังคมชาวยุโรป ผลการสังเคราะห์แสดงให้เห็นว่าภาวะความเป็นเจ้าบ้านคือภาวะทางจิตสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นทั้งสำนึกร่วมทางสังคมและความพึงพอใจส่วนบุคคลในฐานะเจ้าบ้าน เกี่ยวกับการยึดถือและปฏิบัติตามเป้าหมายและแนวปฏิบัติว่าด้วยการอาศัยอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างสันติ เพื่อนำไปสู่การเปิดใจยอมรับและให้การต้อนรับผู้อพยพอย่างมีเมตตาจิต นอกจากนี้ บุคคลที่มีทัศนคติเชิงบวกต่อผู้อพยพหรือมีภาวะความเป็นเจ้าบ้านอย่างเด่นชัด ประกอบด้วยคุณสมบัติสำคัญ 6 ประการ ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมทางการเมือง 2) การได้รับการตอบสนองความต้องการพื้นฐานอย่างเพียงพอ 3) การมีทักษะการคิดเชิงวิพากษ์อย่างรอบด้าน ตลอดจนรู้เท่าทันอารมณ์และความรู้สึก 4) การคำนึงถึงผลประโยชน์สาธารณะและผลประโยชน์ส่วนตัวอย่างสมดุล 5) การไม่ยึดติดกับอัตลักษณ์ของตน/พวกพ้องมากเกินไป และ 6) การมีความเห็นอกเห็นใจ/เข้าใจความรู้สึกของผู้อื่น รวมถึงมีมนุษยธรรมและให้ความสนใจแก่สิ่งรอบตัว

คำสำคัญ: ภาวะความเป็นเจ้าบ้าน, ผู้อพยพ, พื้นที่ปลายทางยอดนิยม, ทวีปยุโรป

[†] บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานวิจัยเรื่อง “ภาวะความเป็นเจ้าบ้านในฐานะสำนึกและการปฏิบัติการทางสังคมเพื่อการเปลี่ยนผ่านจากสังคมรัฐชาติสู่สังคมไร้พรมแดน: การศึกษาแนวสังคมจิตวิทยาว่าด้วยมุมมองเกี่ยวกับผู้อพยพเข้ามาในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป”

RESEARCH ARTICLE

A Synthesis of Hospitableness Based on Empirical Social Research: A Case Study on Perspectives Toward Immigrants in Europe's Preferred Destination[†]

Siripong Palakawong-na-ayudhya

Associate professor, Ph.D., Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

email: siripong.spa@gmail.com

Received: October 14, 2024
Revised: November 21, 2024
Accepted: December 12, 2024

Editor: Thanapan Laiprakobsup,
Faculty of Political Science,
Chulalongkorn University

License: [Creative Commons License: Attribution-NonCommercial-NoDerivatives; \(CC-BY-NC-ND 4.0\)](#)

Copyright: ©2025 Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

Citation: Palakawong-na-ayudhya, Siripong. 2025. "A Synthesis of Hospitableness Based on Empirical Social Research: A Case Study on Perspectives Toward Immigrants in Europe's Preferred Destination". *Chulalongkorn University Journal of Social Sciences* 55 (1): 56-89.
<https://doi.org/10.61462/cujss.v55i1.4090>

All statements in this article are the opinions of the authors. It is not the opinion of the publisher of the journal.

Abstract

The primary objective of this research is to synthesize the definition and components of the concept of "hospitableness," grounded in the analysis of multivariate relationships between attitudes toward immigrants and the demographic, political, and social backgrounds of hosts in Europe's popular destination areas. Data from the European Social Survey were employed in this analysis. The synthesis reveals that hospitableness is a psychosocial condition, characterized as both a shared social consciousness and a personal sense of satisfaction in the role of a host. This condition emphasizes adherence to goals and practices that foster peaceful coexistence in society, ultimately leading to openness and a hospitable attitude toward immigrants. Additionally, individuals with positive attitudes toward immigrants or those exhibiting pronounced hospitableness are found to possess six key attributes: (1) active political engagement, (2) sufficient fulfillment of basic needs, (3) well-rounded critical thinking skills along with emotional and psychological awareness, (4) a balanced consideration of public and private interests, (5) a capacity to transcend excessive attachment to personal or group identity, and (6) empathy and understanding of others, coupled with humanitarian values and attentiveness to their environment.

Keywords: *Hospitableness, Immigrants, Preferred Destination, Europe*

[†] This article is part of a full research report on "Hospitableness as Social Consciousness and Practices for Transition from Nation-state to Borderless Society: The Psychosociological Study of Attitude towards Immigrants in Europe's Preferred Destination"

1. ที่มาและความสำคัญ

ทวีปยุโรปถือได้ว่าเป็นภูมิภาคหนึ่งที่มีจำนวนผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติมากที่สุด¹ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นพื้นที่ปลายทางยอดนิยมในมุมมองของกลุ่มผู้อพยพทั่วโลก โดยพบว่า ในปี ค.ศ. 1990 มีผู้อพยพในทวีปดังกล่าวจำนวน 153 ล้านคน และในปี ค.ศ. 2019 มีจำนวน 271.6 ล้านคน (United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division 2019) ซึ่งจะเห็นได้ว่า ในช่วงเกือบ 3 ทศวรรษที่ผ่านมา ทวีปดังกล่าวมีจำนวนผู้อพยพเพิ่มขึ้นเกือบเท่าตัว ทั้งนี้ สาเหตุสำคัญที่ทำให้ทวีปดังกล่าวได้รับความนิยมจากผู้อพยพทั่วโลกก็คือ การมีประเทศที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจอันดับต้น ๆ ของโลกตั้งอยู่ในภูมิภาคดังกล่าว โดยพบว่า ในทวีปยุโรปมีกลุ่มประเทศผู้นำอุตสาหกรรมหลักของโลก (G7) จำนวน 4 ประเทศ ได้แก่ สหราชอาณาจักร เยอรมนี ฝรั่งเศส และอิตาลี รวมถึงการมีกลุ่มประเทศที่ขึ้นชื่อว่ามีการบริหารจัดการสังคมที่ดี และมีคะแนนดัชนีความสุขในอันดับต้น ๆ ของโลกด้วยเช่นกัน ซึ่งก็คือ กลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย (Scandinavia) ดังเช่น สวีเดน นอร์เวย์ เดนมาร์ก และฟินแลนด์ (Martela, Greve, Rothstein, and Saari 2020) ในขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาถึงฐานข้อมูลการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ และความเป็นพลเมืองของสำนักงานสถิติยุโรป (Eurostat) ผู้วิจัยพบว่า เมื่อนำจำนวนผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติในประเทศปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรปทั้ง 8 ประเทศดังกล่าวมารวมกัน ก็จะมีสัดส่วนผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติเกินครึ่งของจำนวนผู้ย้ายถิ่นในทุกประเทศของทวีปยุโรป² ในแง่นี้ ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ระดับคุณภาพชีวิตที่ดี และสวัสดิการที่เพียบพร้อมของทั้งสองกลุ่มประเทศในข้างต้นจึงเปรียบเสมือนปัจจัยดึงดูด (pull factor) ของพื้นที่ปลายทางยอดนิยมในทวีปยุโรป ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีสาเหตุการย้ายถิ่นของ Lee (1966) โดยชี้ให้เห็นว่า การที่ผู้อพยพตัดสินใจย้ายถิ่นไปยังพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่ง พวกเขาพิจารณาถึงข้อมูลหรือสถานการณ์ที่เข้าข่ายว่าเป็นปัจจัยดึงดูดหรือข้อดีในพื้นที่เหล่านั้นด้วยเช่นกัน

จากการที่ประเทศปลายทางยอดนิยมของผู้อพยพในทวีปยุโรปมีผู้อพยพจำนวนมาก ในแง่หนึ่ง การปฏิสัมพันธ์ระหว่างเจ้าบ้านชาวยุโรปกับกลุ่มผู้อพยพจึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ในชีวิตประจำวัน ถึงแม้การมีมิตรภาพหรือการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้อพยพกับเจ้าบ้านจะมีส่วนช่วยทำให้เกิดทัศนคติเชิงบวกต่อกลุ่มผู้อพยพมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานว่าด้วยการพบปะ (contact hypothesis)³ แต่ในทางตรงกันข้าม ภูมิหลังส่วนบุคคลบางอย่างอาจมีส่วนทำให้สมมติฐานดังกล่าวไม่สามารถกลายเป็นจริงได้เช่นกัน หรืออาจส่งผลในทางตรงกันข้าม ซึ่งตัวแปรที่อาจส่งผลให้เจ้าบ้านเกิดมุมมองเชิงบวกหรือลบต่อผู้อพยพสามารถเป็นได้ทั้งสถานะทางสังคมและทัศนคติ/พฤติกรรมในชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้อพยพ อาทิ รายได้ อุดมการณ์/

¹ นิยามของผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติโดยสหประชาชาติในที่นี้ หมายถึง ผู้ที่อาศัยอยู่ในประเทศอื่นที่ไม่ใช่ประเทศเกิดของตน หรือเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในประเทศอื่นซึ่งไม่ใช่ประเทศที่ตนเองกำลังถือสัญชาติ (แต่โดยทั่วไป ถ้ามีข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่เกิด/ประเทศบ้านเกิด สหประชาชาติก็จะให้ความสำคัญแก่ข้อมูลส่วนนั้นมากกว่าการถือสัญชาติ)

² ในที่นี้ ผู้วิจัยพิจารณาข้อมูลดังกล่าวในช่วง 3 ปีย้อนหลัง (ค.ศ. 2016-2018) เนื่องจากแหล่งข้อมูลที่ผู้วิจัยนำมาใช้ศึกษาวิเคราะห์เป็นข้อมูลที่ได้รับการสำรวจในปี ค.ศ. 2019 (ซึ่งได้รับการเผยแพร่ในปี ค.ศ. 2020) และผู้วิจัยเริ่มทำงานวิจัยนี้ในปี ค.ศ. 2021

³ เป็นสมมติฐานที่เชื่อว่า การพบปะกันอย่างใกล้ชิดด้านบวก เหนือกว่าการสร้างมิตรภาพ จะมีส่วนช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มให้ดีขึ้น เนื่องจากความขัดแย้งหรือความไม่ลงรอยระหว่างผู้อพยพกับเจ้าบ้านอาจเป็นได้ทั้งเกิดจาก และ/หรือนำไปสู่การมีอคติหรือทัศนคติในแง่ลบ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการไม่มีประสบการณ์การพบปะ/ยังไม่ทำความรู้จักตัวตน หรือขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับตัวตน/วัฒนธรรมของคนอีกกลุ่มอย่างแท้จริง (Allport 1954; Pettigrew 1997; McLaren 2003)

จุดยืนทางการเมือง ระดับความพึงพอใจในชีวิต ระดับการศึกษา เพศ ระดับความรู้สึกการถูกคุกคามในแง่การจ้างงานหรือมีความเสี่ยงต่อการตกงาน ระดับความรู้สึกการถูกคุกคามทางเศรษฐกิจต่อภาพรวมในประเทศของตน ระดับความรู้สึกการถูกคุกคามเชิงสัญลักษณ์หรือการถูกคุกคามทางวัฒนธรรมต่อภาพรวมในประเทศของตน (cultural/symbolic threat) ฯลฯ โดยพบว่า เมื่อเจ้าบ้านในพื้นที่ปลายทางรู้สึกถูกคุกคามมากเท่าใด พวกเขาก็จะยิ่งประเมินระดับการไม่เป็นมิตรต่อกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเพิ่มมากขึ้น ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวค่อนข้างปรากฏชัดในกลุ่มประเทศชั้นนำของทวีปยุโรป อาทิ ฝรั่งเศส เบลเยียม เดนมาร์ก เยอรมนีตะวันตก เนเธอร์แลนด์ สหราชอาณาจักร อีกทั้งยังพบว่า บริบทการเมืองและประวัติศาสตร์ด้านความสัมพันธ์ระหว่างพลเมืองกับชนกลุ่มน้อยของแต่ละประเทศมีส่วนเกี่ยวข้องกับความแตกต่างของการมีอคติต่อกลุ่มผู้อพยพด้วยเช่นกัน กล่าวคือ บริบทของสังคมยุโรป ซึ่งเคยเกิดเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เลวร้ายดังเช่นการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (Holocaust) เหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลให้เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง หลายประเทศในยุโรปตระหนักและปลูกฝังค่านิยมเกี่ยวกับการเคารพสิทธิมนุษยชนและความเสมอภาค รวมถึงการปรับปรุงระบบกฎหมายให้สอดคล้องกับหลักการดังกล่าว ดังนั้น ชาวยุโรปจึงมีแนวโน้มติดต่อกับและพบปะคนต่างวัฒนธรรมหรือคนต่างถิ่น และมีทัศนคติเชิงบวกต่อชนกลุ่มน้อยในประเทศของตนมากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับสังคมอเมริกา (McLaren 2003)

อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบในภาพรวมของงานศึกษาดังกล่าวยังไม่ให้ข้อสรุปที่ชี้ชัดว่า โดยแท้จริงแล้ว ทัศนคติเชิงบวกหรือการลดอคติต่อผู้ย้ายถิ่นหรือชนกลุ่มน้อยเป็นผลสืบเนื่องจากการส่งเสริมโดยนโยบายภาครัฐหรือไม่ อีกทั้งการบังคับใช้กฎหมายหรือนโยบายดังกล่าวอาจมีประสิทธิภาพแตกต่างกันในแต่ละประเทศหรือระดับพื้นที่ ตลอดจนอาจมีความเป็นไปได้ว่า ภูมิหลังหรือลักษณะส่วนบุคคลอาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับทัศนคติดังกล่าว มากกว่าการบังคับใช้กฎหมายหรือนโยบายส่งเสริมการมีปฏิสัมพันธ์และทัศนคติด้านบวกระหว่างชนกลุ่มน้อยที่เป็นผู้อพยพกับพลเมืองในประเทศ ดังนั้น การศึกษาวิเคราะห์มุมมองหรือความรู้สึกต่อผู้อพยพจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงทั้งภูมิหลังส่วนบุคคล และภูมิหลังที่เชื่อมโยงกับบริบททางการเมืองและสังคมในแต่ละพื้นที่ของเจ้าบ้าน เพราะในบางครั้ง เจ้าบ้านบางคนอาจไม่เคยใกล้ชิดหรือมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อพยพโดยตรง แต่พวกเขาสามารถเกิดทัศนคติหรือมุมมองบางอย่างต่อกลุ่มผู้อพยพ ซึ่งอาจเกิดจากการรับรู้หรือตีความการมีอยู่ของกลุ่มผู้อพยพผ่านกิจกรรมทั่วไปในชีวิตประจำวัน เช่น การเรียนหนังสือ การพบเห็นในสถานที่ต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งการรับรู้ผ่านสื่อ ดังเช่นการพบว่าการปฏิบัติต่อผู้อพยพส่วนหนึ่งเกิดจากการรับรู้ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อมวลชน (Marshall and Shapiro 2018)

ในแง่นี้ สมมติฐานว่าด้วยการดึงดูดของสิ่งที่มีความคล้ายคลึง (similarity-attraction hypothesis) จึงถูกนำมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อพยพกับเจ้าบ้าน ซึ่งเชื่อว่าคนเรามีแนวโน้มถูกดึงดูดด้วยสิ่งที่มีความคล้ายคลึงหรือเหมือนกับตัวตนของเรา ไม่ว่าจะ เป็นลักษณะบางอย่างซึ่งบ่งบอกถึงตัวตนที่แสดงออกมาทางวัฒนธรรมหรือลักษณะทางกายภาพ (Byrne 1971; Shin and Dovidio 2018) การดึงดูดของความคล้ายคลึงมีลักษณะเป็นทั้งวัตถุวิสัยและอัตวิสัย ซึ่งเจ้าบ้านในพื้นที่ปลายทางอาจพิจารณาถึงสิ่งที่ปรากฏให้เห็นภายนอกของผู้ย้ายถิ่น เช่น สีผิว สีนัยน์ตา ลักษณะเส้นผม ลักษณะเสื้อผ้า/การแต่งกาย ฯลฯ และ/หรือสิ่งที่ไม่

ปรากฏให้เห็นหรือไม่สามารถจับต้องได้ เช่น ความคิด คติ/ความเชื่อทางศาสนา ขนบ/แบบแผนการดำเนินชีวิต ดังนั้น ความคล้ายคลึงของสิ่งเหล่านี้จึงมีลักษณะเชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ทางสังคม (social identity) ซึ่งเป็นคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างรวมกันของคนหรือกลุ่มคนใดกลุ่มคนหนึ่ง และเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงตัวตนของบุคคล/กลุ่มทางสังคมเหล่านั้น อีกทั้งสามารถถูกนำมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าบ้านกับผู้ย้ายถิ่น โดยเชื่อมโยงกับแนวคิดความหยิ่งทางชาติพันธุ์ (ethnocentrism) หรืออคติระหว่างสมาชิกในกลุ่มกับผู้คนนอกกลุ่ม (Tajfel 1974; Tajfel and Turner 1979; Van Oudenhoven, Ward, and Masgoret 2006)

จากนั้น องค์ความรู้บางส่วนในข้างต้นได้ถูกนำไปใช้ต่อยอด จนกระทั่งกลายเป็นทฤษฎีภัยคุกคามแบบบูรณาการ (Integrated Threat Theory) ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดอย่างหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าบ้านกับผู้อพยพ (Stephan and Stephan 2000; Van Oudenhoven, Ward, and Masgoret 2006) ทฤษฎีดังกล่าวกล่าวถึงองค์ประกอบ 4 ประการที่รวมทำให้เกิดอคติหรือทัศนคติแง่ลบต่อผู้อพยพ ได้แก่ 1) ภัยคุกคามแท้จริง (realistic threat) ซึ่งเป็นภัยคุกคามที่เจ้าบ้านคิดว่าอาจส่งผลกระทบต่อความกินดีอยู่ดีหรือความเป็นอยู่ของตน 2) ภัยคุกคามเชิงสัญลักษณ์ (symbolic threat) ซึ่งเป็นภัยคุกคามที่เจ้าบ้านคิดว่าอาจส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงความเชื่อ วิถีปฏิบัติ หรือวัฒนธรรมของตน 3) ความวิตกกังวลระหว่างกลุ่ม (intergroup anxiety) ซึ่งเป็นปฏิกิริยาสืบเนื่องจากการที่เจ้าบ้านรับรู้ภัยคุกคามทั้งสองด้านในข้างต้น ทั้งนี้ ภาวะอารมณ์ที่เกิดขึ้นจึงแสดงออกผ่านการวิตกกังวลว่าตัวตนหรือกลุ่มของตนจะถูกคุกคามและถูกลบหายไป และ 4) การเหมารวมเชิงลบ (negative stereotype) ซึ่งในที่นี้ คือการเหมารวมว่าผู้อพยพทุกคนไม่ดีเหมือนกันหมด ทั้งนี้ การเหมารวมเชิงลบมีลักษณะเป็นการผสมผสานหรือการบูรณาการขององค์ประกอบทั้ง 3 ประการก่อนหน้า จนกระทั่งนำไปสู่การเกิดอคติหรือทัศนคติที่ตัดสินผู้อื่นในแง่ลบตามมา

นอกจากตัวอย่างแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าบ้านกับผู้อพยพในข้างต้น องค์ความรู้โดยส่วนใหญ่ที่ถูกนำมาใช้ทำความเข้าใจประเด็นดังกล่าวค่อนข้างมุ่งเน้นไปที่อคติหรือทัศนคติเชิงลบของฝ่ายเจ้าบ้านเป็นหลัก รวมถึงการมุ่งเน้นไปที่ลักษณะหรือรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ และการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มวัฒนธรรม โดยได้รับอิทธิพลจากแบบจำลองการเรียนรู้และปรับตัวทางวัฒนธรรมเชิงปฏิสัมพันธ์ (interactive acculturation model) ซึ่งแบบจำลองดังกล่าวแบ่งจุดหมายปลายทางของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมที่แตกต่างกันจำนวน 5 รูปแบบ ได้แก่ การบูรณาการทางวัฒนธรรม การแบ่งแยก การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม การแยกตัว/การกีดกัน และปัจเจกนิยม (Bourhis, Moïse, Perreault, and Senécal 1997) อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังไม่พบว่ามีความคิด-ทฤษฎี หรือองค์ความรู้ที่แสดงถึงความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างเจ้าบ้านกับผู้อพยพโดยตรง อีกทั้งยังไม่พบว่ามีความรู้ที่สามารถถูกนำมาใช้อธิบายมุมมอง/ทัศนคติเชิงบวกของเจ้าบ้านที่มีต่อกลุ่มผู้อพยพเท่าที่ควร ตลอดจนพบว่า งานศึกษาที่มุ่งอธิบายสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างเจ้าบ้านกับผู้อพยพยังไม่ค่อยได้รับความนิยมและไม่มีความหลากหลายเท่าที่ควร เมื่อเปรียบเทียบกับงานศึกษาที่มุ่งเน้นอธิบายสาเหตุของอคติหรือมุมมองเชิงลบต่อกลุ่มคนเหล่านั้นมากกว่า

จากการพบว่า ยังไม่มีองค์ความรู้ใดที่แสดงถึงความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างเจ้าบ้านกับผู้อพยพโดยตรง อีกทั้งการพบว่า ทวีปยุโรปเป็นภูมิภาคที่มีจำนวนผู้อพยพมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเทศที่อยู่ในกลุ่มประเทศผู้นำอุตสาหกรรมหลักของโลก (G7) หรืออยู่ในกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย ซึ่งเข้าข่ายเป็นพื้นที่ปลายทางยอดนิยมแห่งหนึ่งทั้งในทวีปยุโรปและทั่วโลก ด้วยเหตุนี้ ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการริเริ่มนำแนวคิด “ภาวะความเป็นเจ้าบ้าน” (hospitableness) ซึ่งเดิมทีเป็นแนวคิดที่ถูกใช้ในบริบทด้านการท่องเที่ยวเป็นส่วนใหญ่ มาพัฒนาและต่อยอดเพื่อทำให้กลายเป็นอีกแนวคิดสำคัญในบริบทการศึกษาด้านการย้ายถิ่น (migration study) รวมถึงสังคมวิทยา โดยเป็นการสังเคราะห์นิยามและคุณสมบัติ/องค์ประกอบของภาวะดังกล่าวขึ้นมา บนพื้นฐานของผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างเจ้าบ้านกับผู้อพยพ ซึ่งในที่นี่ก็คือ การศึกษาผ่านมุมมอง/ทัศนคติต่อผู้อพยพของเจ้าบ้านในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป อนึ่ง รายละเอียดโดยคร่าวเกี่ยวกับที่มาและพัฒนาการของแนวคิดภาวะความเป็นเจ้าบ้านจะได้รับการกล่าวถึงต่อไปในส่วนของบททบทวนวรรณกรรม

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์หรือความเชื่อมโยงระหว่าง “มุมมอง/ทัศนคติเกี่ยวกับผู้อพยพเข้ามาในประเทศของตน” กับ “ภูมิหลังทางประชากร การเมือง และสังคม” ของเจ้าบ้านในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป

2) เพื่อสังเคราะห์ภาววิทยาเกี่ยวกับ “ภาวะความเป็นเจ้าบ้าน” ในบริบทการย้ายถิ่น โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของการอภิปรายข้อค้นพบที่เกิดจากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง “มุมมอง/ทัศนคติเกี่ยวกับผู้อพยพเข้ามาในประเทศของตน” กับ “ภูมิหลังทางประชากร การเมือง และสังคม” ของเจ้าบ้านในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป

3. การทบทวนวรรณกรรม

ถึงแม้งานศึกษาเกี่ยวกับมุมมองของเจ้าบ้านที่มีต่อผู้อพยพโดยส่วนมากมุ่งเน้นไปที่อคติหรือความขัดแย้ง แต่กระนั้น งานศึกษาส่วนหนึ่งก็พยายามแสวงหาทางออกหรือแนวทางการส่งเสริมความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างกลุ่มคนทั้งสองฝ่าย หรือมุมมองเชิงบวกของเจ้าบ้านที่มีต่อผู้อพยพเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็น การออกกฎหมายหรือมีนโยบายสาธารณะเกี่ยวกับการบูรณาการทางวัฒนธรรม เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างคนต่างกลุ่มชาติพันธุ์หรือคนต่างวัฒนธรรม (Berry 2006; Sabatier and Boutry 2006) ในขณะเดียวกัน ผู้ที่เป็นเจ้าบ้านอาจเล็งเห็นคุณค่าหรือยอมรับการมีอยู่ หรือการเข้ามาของคนต่างถิ่นเนื่องด้วยสาเหตุบางประการ อาทิ นโยบายการจ้างผู้อพยพหรือความต้องการแรงงานในบางสาขาอาชีพที่ขาดแคลน ซึ่งอาจเป็นไปได้ทั้งอาชีพที่ใช้ทักษะแรงงานสูงหรือต่ำ เพราะกลุ่มคนเหล่านั้นต่างมีส่วนทำประโยชน์ให้แก่ผู้ว่าจ้างและระดับการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจในประเทศ (Borjas 1994; Anderson 2007), การเล็งเห็นคุณค่าของความหลากหลายทางวัฒนธรรม (cultural diversity) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มุมมองจากผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับสูง (Hainmueller and Hiscox 2007), ความต้องการแรงงานในกลุ่มงาน/อาชีพที่เข้าข่ายเป็นตลาดแรงงานแบบทุติยภูมิหรือตลาดแรงงานที่ใช้ทักษะไม่สูงมาก ซึ่งเป็นผลจากค่านิยมของคนในท้องถิ่นหรือพื้นที่ปลายทางที่ไม่ต้องการทำงานลักษณะดังกล่าว (Colic-

Peisker and Tilbury 2006) จากตัวอย่างงานศึกษาเหล่านี้ เราจึงเห็นได้ว่า เจ้าบ้านสามารถมี ความสัมพันธ์เชิงบวกและมุมมองที่ดีต่อผู้อพยพ โดยไม่จำเป็นต้องเกิดจากการบังคับใช้กลไก บางอย่างของภาครัฐเสมอไป อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ในบริบทการศึกษาด้านการย้ายถิ่นยังไม่มี แนวคิดใดที่ถูกนำมาใช้อธิบายทัศนคติเชิงบวกต่อกลุ่มผู้อพยพอย่างชัดเจน แต่จากการทบทวน วรรณกรรม ผู้วิจัยพบว่า ในบริบทการท่องเที่ยวหรืออุตสาหกรรมการท่องเที่ยว มีแนวคิด บางอย่างที่มีลักษณะเทียบเคียงกับการที่คนในพื้นที่/เจ้าบ้านว่ามีมุมมองเชิงบวกต่อกลุ่มคนต่าง ถิ่นที่เข้ามาในเขตแดนของตน ซึ่งแนวคิดดังกล่าวก็คือ “การให้การต้อนรับ” (hospitality) และ “ภาวะความเป็นเจ้าบ้าน” (hospitableness)

Murphy (2013) ได้กล่าวถึง “การให้การต้อนรับหรือการต้อนรับขับสู้” (hospitality) ใน ฐานะมิติหนึ่งของทรัพยากรการท่องเที่ยว เขาพิจารณาการท่องเที่ยวในฐานะตลาดอย่างหนึ่ง ซึ่ง เป็นพื้นที่ของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่มาท่องเที่ยวกับฝ่ายผู้ที่เสนอขายหรือจัดสรรผลิตภัณฑ์ การท่องเที่ยว เพราะฉะนั้น เจ้าบ้านหรือผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ปลายทางของการท่องเที่ยวจึงเข้า ขายเป็นส่วนหนึ่งของฝ่ายอุปทานหรือฝ่ายเสนอขาย/จัดสรรผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว ซึ่งอาจ เป็นได้ทั้งผู้ที่ประกอบกิจการที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยตรง เช่น โรงแรม/ที่พัก ร้านอาหาร การขนส่ง ฯลฯ หรือแม้กระทั่งบุคคลที่ไม่ประกอบกิจการเหล่านั้น แต่เป็นผู้อยู่อาศัย ดั้งเดิมในพื้นที่ ซึ่งมีโอกาสที่จะมีปฏิสัมพันธ์และมีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยว ดังนั้น การให้การต้อนรับจึงเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจรูปแบบหนึ่งในลักษณะของการให้บริการ ซึ่งไม่ใช่ การซื้อขายบริการโดยตรง แต่เป็นลักษณะทางจิตสังคมของคนในพื้นที่เกี่ยวกับความยินดีต่อการ เข้ามาของคนต่างถิ่นหรือผู้ที่มาท่องเที่ยว (welcomeness) ในแง่นี้ การให้การต้อนรับถือได้ ว่ามีความสำคัญไม่แพ้ความน่าดึงดูดของทรัพยากรการท่องเที่ยว กล่าวคือ ถึงแม้พื้นที่ปลายทางมี ทรัพยากรธรรมชาติหรือทางสังคมและวัฒนธรรมที่น่าดึงดูด แต่ถ้าพื้นที่ดังกล่าวปราศจากความ เป็นมิตรของชาวบ้านในพื้นที่ ความน่าดึงดูดของทรัพยากรเหล่านั้นอาจไม่มีพลังมากพอที่จะโน้มน ้าวให้คนภายนอกเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ดังกล่าว ทั้งนี้ มุมมองดังกล่าวของ Murphy สอดคล้องกับ Gunn and Var (2002) ซึ่งพวกเขาพิจารณาว่า การให้การต้อนรับคือองค์ประกอบ ของอุปทานการท่องเที่ยวในลักษณะที่เชื่อมโยงกับ “ทรัพยากรทางวัฒนธรรม” (cultural resources) กล่าวคือ องค์ประกอบดังกล่าวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากคุณค่าทางวัฒนธรรมและการ ดำเนินการโดยชาวบ้านในแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการดำเนินการใด ๆ เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวหรือ ผู้ที่มาพักอาศัยในแหล่งท่องเที่ยวเกิดความรู้สึกสะดวกสบาย และได้รับการตอบสนองเกี่ยวกับสิ่ง ที่น่าพึงปรารถนา ตลอดจนการสัมผัสถึงมิตรภาพ มารยาท ความจริงใจ และความตั้งใจในการ ให้บริการ มากกว่าสิ่งที่บุคคลทั่วไปคุ้นเคยในชีวิตประจำวัน

นอกจากนี้ บางงานศึกษาได้กล่าวถึงแนวคิดการให้การต้อนรับ (hospitality) ในลักษณะที่ เจาะจงหรือมีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีที่เป็นกรณีนานาชาติดังกล่าว มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนางานบริการและการสร้างบรรยากาศภายใต้อุตสาหกรรมให้การบริการ (hospitality industry) เช่น ธุรกิจจำพวกโรงแรม/ที่พัก และภัตตาคาร/ร้านอาหารและเครื่องดื่ม (Gilmore and Pine 2002; Lugosi 2008) การเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้ที่อยู่ใน พื้นที่กับนักท่องเที่ยว (Xiong, Wang, Yang, and He 2021) ตลอดจนการนำประเด็นเกี่ยวกับ มารยาท (etiquette) มาเชื่อมโยงกับความเป็นวิชาชีพของผู้ให้บริการและงานด้านการท่องเที่ยว

(Deale and Lee 2021) ดังนั้น การให้การต้อนรับจึงถูกนำมาใช้ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว และการให้บริการ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความพึงพอใจหรือความบันเทิงใจ (entertainment) ให้แก่ผู้บริโภครหรือผู้รับบริการ (King 1995) เฉกเช่นการต้อนรับหรือการสร้าง ความประทับใจแก่ผู้มาเยือนโดยผู้ที่เป็นเจ้าบ้าน ในแง่นี้ นัยยะของการกระทำดังกล่าวจึงมี ความหมาย/คุณค่าเชิงบวก เพราะสะท้อนให้เห็นถึงการแสดงความยินดีเกี่ยวกับการมาเยี่ยมเยือน ของผู้อื่น (ซึ่งเป็นคนแปลกหน้าหรือบุคคลที่ไม่รู้จักและ/หรือไม่มีความสนิทสนมมาก่อน)

เมื่อพิจารณาถึง “ภาวะความเป็นเจ้าบ้าน” (hospitableness) Lugosi (2008) ได้กล่าวถึง แนวคิดดังกล่าวในฐานะรูปแบบ/ระดับขั้นอย่างหนึ่งของการให้การต้อนรับ (hospitality) ซึ่ง Lugosi ได้แบ่งรูปแบบและลักษณะการให้การต้อนรับออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ การให้การ ต้อนรับเพื่อเป้าหมายเชิงพาณิชย์ การให้การต้อนรับเพื่อเป้าหมายเชิงสังคมและการเมือง และอภิ ปฏิสันถาร ในการนี้ Lugosi เล็งเห็นว่า ภาวะความเป็นเจ้าบ้านคือเรื่องเดียวกับอภิปฏิสันถาร (Meta-hospitality) ซึ่งหมายถึง การให้การต้อนรับโดยไม่คาดหวังผลประโยชน์ใด ๆ ซึ่งตั้งอยู่บน พื้นฐานของการปฏิสัมพันธ์เชิงอารมณ์ (emotional transaction) ซึ่งเป็นการให้การต้อนรับ ระดับจิตวิญญาณ ที่มีมิติด้านอารมณ์และความรู้สึกเข้ามาเกี่ยวข้องในลักษณะของการเห็นอกเห็น ใจและการเอื้อเฟื้อผู้อื่น ในแง่นี้ การกล่าวถึงภาวะความเป็นเจ้าบ้านในลักษณะดังกล่าวจึง สอดคล้องกับมุมมองของ Lashley (2015) กล่าวคือ ในบรรดาการให้การต้อนรับทั้ง 6 รูปแบบที่ เขากำหนด เขาเล็งเห็นว่า ภาวะความเป็นเจ้าบ้านเข้าข่ายเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของ “การให้ การต้อนรับแบบคำนึงถึงผู้อื่น/ส่วนรวม” (altruistic hospitality) ซึ่งเป็นการให้การต้อนรับ รูปแบบสุดท้ายที่ปราศจากการคำนึงถึงผลประโยชน์หรือการแลกเปลี่ยนใด ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งนี้ การให้การต้อนรับรูปแบบดังกล่าวเป็นการให้การต้อนรับผู้ใดก็ตามโดยคำนึงถึงหลัก มนุษยธรรม มีลักษณะเป็นการให้ด้วยใจที่เป็นสุข เป็นความสุข/ความพึงพอใจที่เกิดจากการให้ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ไม่คำนึงถึงภูมิหลังของผู้ได้รับการต้อนรับ และเข้าข่ายเป็นการให้การ ต้อนรับอย่างแท้จริง (genuine hospitality) ในขณะที่นักวิชาการบางส่วนเล็งเห็นว่า ภาวะความ เป็นเจ้าบ้านไม่เป็นรูปแบบหนึ่ง และไม่เป็นส่วนหนึ่งของการให้การต้อนรับ และสามารถเกิดขึ้น โดยไม่จำเป็นต้องมีการให้การต้อนรับ แต่เป็นสิ่งที่ช่วยเสริมสร้างการให้การต้อนรับแก่นักท่องเที่ยวมีลักษณะจริงใจมากขึ้น และสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวมากขึ้น (Telfer 2000; Mody, Suess, and Lehto 2019) เพราะฉะนั้น ถึงแม้ภาวะความเป็นเจ้าบ้านในบริบท การท่องเที่ยวเกิดขึ้นบนพื้นฐานของความปรารถนาที่จะตอบสนองความต้องการของผู้อื่น ใน ลักษณะที่เป็นการสร้างความยินดี ความสุข/ความบันเทิงทั้งทางกายและใจให้แก่เพื่อนมนุษย์ หรือการช่วยเหลือผู้ที่มีปัญหา โดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างมิตรภาพหรือความเป็นเพื่อน บน พื้นฐานของความเอื้ออาทร ความห่วงใย และความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น แต่กระนั้น ภาวะดังกล่าว ได้รับการคาดหวังว่าจะมีส่วนกระตุ้นให้ผู้ที่มาท่องเที่ยวเกิดความประทับใจในระยะยาว และ กลับมาใช้บริการอีกครั้ง หรือแนะนำแบบปากต่อปากให้แก่ผู้อื่น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า รากฐาน ของแนวคิดดังกล่าวในบริบทการท่องเที่ยวอาจมีความเป็นไปได้ยากที่จะปราศจากประเด็นเรื่อง ผลประโยชน์โดยสิ้นเชิง

นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่า มีการนำแนวคิดการให้การต้อนรับและภาวะความเป็นเจ้าบ้านมาใช้ ในบริบทการย้ายถิ่นด้วยเช่นกัน (Gibson 2006; Linge, Furunes, Baum, and Duncan 2020;

Grotti and Brightman 2021) เพียงแต่ยังไม่ค่อยเป็นที่นิยมหรือยังไม่เป็นที่แพร่หลายเท่าที่ควร ทั้งนี้ จุดมุ่งหมายร่วมของงานศึกษาเหล่านี้ก็คือ การเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเจ้าบ้านกับผู้อพยพ โดยเน้นน้ำหนักไปที่นโยบายหรือมาตรการและมุมมอง/ที่ท่าที่มีความจริงใจของฝ่ายเจ้าบ้านที่จะให้การต้อนรับผู้อพยพ และระมัดระวังที่จะให้คุณค่า หรือพยายามสังเคราะห์ความหมายที่ชัดเจน หรือตั้งคำถามเกี่ยวกับความจริงแท้ของการให้การต้อนรับ ซึ่งจะเห็นได้ว่าแตกต่างจากงานศึกษาในบริบทการท่องเที่ยวหรืออุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ที่มีแนวโน้มให้คุณค่าและพยายามสังเคราะห์นิยามหรือคุณสมบัติของการให้การต้อนรับและภาวะความเป็นเจ้าบ้านมากกว่า (ซึ่งค่อนข้างมีจุดมุ่งหมายที่จะนำแนวคิดดังกล่าวไปประยุกต์ใช้เพื่อผลประโยชน์เชิงพาณิชย์) ในขณะที่เดียวกัน ทั้งสองแนวคิดดังกล่าวในบริบทการย้ายถิ่นได้รับการพิจารณาว่าเปรียบเทียบเสมือนรากฐานของกลไกและกระบวนการทางสังคมใด ๆ ก็ตาม สำหรับการบูรณาการผู้อพยพหรือคนต่างถิ่นให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมในพื้นที่ปลายทาง รวมถึงการให้โอกาสแก่ผู้อพยพเพื่อการเปลี่ยนแปลงชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงข้อถกเถียงเกี่ยวกับการนำแนวคิดเหล่านี้มาใช้ในบริบทการย้ายถิ่นหรือการข้ามพรมแดนระหว่างประเทศ การให้การต้อนรับโดยปราศจากเงื่อนไขอย่างสมบูรณ์ (absolute unconditional hospitality) หรือการยินดีต้อนรับทุกคนที่ข้ามผ่านพรมแดนเข้ามาโดยปราศจากการตรวจสอบเอกสาร/หลักฐานใด ๆ ค่อนข้างเป็นเรื่องที่เป็นไปได้อย่างยากในบริบทความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบรัฐ-ชาติ (ถึงแม้ว่าพรมแดนระหว่างรัฐ-ชาติเป็นเพียงสิ่งสมมติก็ตาม) เนื่องจากมีประเด็นด้านการเมืองหรือความมั่นคงเข้ามาเกี่ยวข้อง (อาทิ การลักลอบนำสิ่งของผิดกฎหมายข้ามพรมแดน การก่อการร้าย การค้ามนุษย์ ฯลฯ) หรือการเล็งเห็นว่า การเข้ามาของผู้อพยพอาจเป็นปัจจัยคุกคามต่อระเบียบทางสังคม ตลอดจนการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อ (Gibson 2006; Grotti and Brightman 2021) ดังนั้น การให้การต้อนรับหรือภาวะความเป็นเจ้าบ้านจึงจำเป็นต้องมีเงื่อนไขและ/หรือการกำหนดสิทธิบางอย่างให้แก่เสรีภาพการข้ามพรมแดนของกลุ่มผู้อพยพ ทั้งนี้ การให้การต้อนรับแบบมีเงื่อนไข (conditional hospitality) จึงเป็นหลักการโดยทั่วไปของแต่ละรัฐ-ชาติ ซึ่งเป็นการกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะอพยพเข้ามา หรือจำกัดขอบเขตการให้การต้อนรับ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อควบคุมข้อจำกัดด้านทรัพยากรในพื้นที่ปลายทาง ซึ่งนโยบายภาครัฐที่แสดงถึงจุดยืน/ที่ท่าของการให้การต้อนรับผู้อพยพในลักษณะเช่นนี้ แสดงถึงการมีอำนาจเหนือกว่า/มีอำนาจควบคุม (mastery) ของฝ่ายเจ้าบ้านที่กระทำหรือมีมุมมองต่อผู้อพยพ (Derrida 2000; Derrida 2005) เพราะฉะนั้น การนำแนวคิดภาวะความเป็นเจ้าบ้านหรือการให้การต้อนรับมาปรับใช้ในบริบทการย้ายถิ่น หรือเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเจ้าบ้านกับผู้อพยพ/ผู้ย้ายถิ่น จึงจำเป็นต้องคำนึงผลกระทบที่อาจเกิดจากการมีผู้อพยพจำนวนมากเข้ามาในเขตแดนของพื้นที่ปลายทางด้วยเช่นกัน

กล่าวโดยสรุป ภาวะความเป็นเจ้าบ้านเป็นภาวะที่เกิดขึ้นในระดับจิตใจ ที่เกี่ยวพันกับอารมณ์/ความรู้สึก/ทัศนคติ และเป็นความโน้มเอียงที่จะแสดงพฤติกรรมการให้การต้อนรับออกมาอย่างจริงใจและเป็นมิตรแก่ผู้อื่น ซึ่งสามารถเกิดขึ้นในบริบทการย้ายถิ่นได้เช่นกัน แต่ในปัจจุบันยังไม่พบว่ามีงานศึกษาใดนำแนวคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าบ้านกับผู้อพยพ (หรือมุมมองของเจ้าบ้านที่มีต่อผู้อพยพ) เท่าที่ควร ด้วยเหตุนี้ การศึกษารุ่นนี้จึงนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการตีความทัศนคติต่อผู้อพยพของเจ้า

บ้านในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป ในขณะที่เดียวกัน นอกจากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติดังกล่าวกับภูมิหลัง/ปัจจัยอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ผลการสังเคราะห์ภาวะความเป็นเจ้าบ้านกลายเป็นองค์ความรู้ใหม่สำหรับการนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทการย้ายถิ่นหรือการศึกษาด้านการย้ายถิ่นได้อย่างแข็งแกร่งมากขึ้น ผู้วิจัยได้นำแนวคิดอีก 2 ประการ ได้แก่ “ความเป็นพลเมืองโลก” (global citizenship) และ “สังคมพหุเอกานิยม” (unified pluralistic society) มาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการสังเคราะห์ทวิภพของภาวะความเป็นเจ้าบ้านในบริบทการย้ายถิ่นด้วยเช่นกัน เนื่องจากความเป็นพลเมืองโลกในบริบทการศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นหรือผู้ย้ายถิ่น (ไม่ว่าจะเป็นผู้ย้ายถิ่นโดยทั่วไปหรือผู้ลี้ภัยก็ตาม) ได้ถูกนำไปเชื่อมโยงกับคุณค่าหรืออุดมการณ์ระดับนานาชาติ เช่น สิทธิมนุษยชน (human rights) และพหุวัฒนธรรมนิยม (multiculturalism) ฯลฯ เพื่อนำไปสู่การทบทวนนโยบายและมาตรการเกี่ยวกับการย้ายถิ่นหรือผู้อพยพ รวมถึงข้อเสนอแนะเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองข้ามชาติ (transnational citizenship) หรือกล่าวอีกนัยว่า ถึงแม้ผู้คนย้ายหรือข้ามพรมแดนไปสู่รัฐใดก็ตาม พวกเขาก็ยังคงไว้ซึ่งความเป็นพลเมืองโลก หรือยังได้รับสิทธิพื้นฐานบางอย่างเหมือนพลเมืองในรัฐนั้น ๆ ถึงแม้ทุกวันนี้ ประชาคมโลกมีกฎหมายระหว่างประเทศหรือกลไกเชิงโครงสร้างหรือสถาบันแบบที่ความร่วมมือระหว่างรัฐและเหนือรัฐ แต่การตระหนักถึงความเป็นพลเมืองในฐานะจิตสำนึกสากล (global consciousness) ก็เป็นสิ่งที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการมี/บังคับใช้กลไกเชิงโครงสร้างหรือสถาบันระหว่างประเทศ (Carter 2001; Carter 2005; Patterson and Choi 2018) ในขณะเดียวกัน สังคมพหุเอกานิยม (unified pluralistic society) ซึ่งหมายถึงสังคมแห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และตั้งอยู่บนพื้นฐานของความหลากหลายของกลุ่มคนในสังคม มีคุณสมบัติ 6 ประการ ได้แก่ การให้ความเคารพความเป็นมนุษย์ การยอมรับความหลากหลาย การที่ทุกคนมีความเป็นเจ้าของประเทศร่วมกัน การที่ทุกคนได้รับการคุ้มครองจากรัฐ การมีความเท่าเทียมกันในโอกาสการพัฒนา และการที่ประชาชนมีสันติภาพในหัวใจ (Kriengsak Chareonwongsak 1999) ในแง่นี้ ความเป็นพลเมืองโลกและสังคมพหุเอกานิยมจึงมีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน หรือต่างเป็นส่วนประกอบของกันและกันได้ ซึ่งในที่นี้ ทั้งสองแนวคิดดังกล่าวถูกนำมาใช้เพื่อสนับสนุนการอภิปรายเชิงสังเคราะห์เกี่ยวกับการมีอยู่และคุณสมบัติของภาวะความเป็นเจ้าบ้านด้วยเช่นกัน

4. ระเบียบวิธีวิจัย

4.1 รูปแบบการวิจัย แหล่งข้อมูล และกลุ่มตัวอย่าง

เนื่องจากการศึกษาเกี่ยวกับภูมิหลังและความคิดเห็นของคนจำนวนมากในกลุ่มประเทศยุโรป ผู้วิจัยจึงเลือกใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative research) และแหล่งข้อมูลทุติยภูมิจาก “ฐานข้อมูลการสำรวจทางสังคมชาวยุโรป” (European Social Survey : ESS)⁴ ซึ่งเป็นข้อมูลแบบตัดขวาง (cross-section data) ในปี ค.ศ. 2018 และเป็นฐานข้อมูลของหน่วยงาน “European Research Infrastructure Consortium” (ERIC) ทั้งนี้ การสำรวจดังกล่าวกำหนดคัมภีร์รวมของประชากร (population coverage) ไว้ว่าเป็นผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป และพำนักอาศัยอยู่ในครัวเรือนในประเทศต่าง ๆ ของทวีปยุโรป ณ ปีที่สำรวจ ตลอดจนใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (multi-stage random sampling) ทั้งในระดับครัวเรือนและปัจเจกบุคคล

⁴ ผู้วิจัยเข้าถึงฐานข้อมูลดังกล่าวผ่านเว็บไซต์ www.europeansocialsurvey.org

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากขอบเขตประชากรในการวิจัยครั้งนี้ คือ เจ้าของบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ปลายทางยอดนิยม จำนวน 8 ประเทศ ดังที่เคยกล่าวไว้ในข้างต้น ดังนั้น กลุ่มตัวอย่างชาวยุโรปที่ถูกนำมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้จึงเป็นกลุ่มตัวอย่างที่อาศัยอยู่ใน 8 ประเทศดังกล่าว ซึ่งพบว่า มีจำนวนทั้งหมด 15,589 ราย

4.2 ตัวแปรและการออกแบบการวัด

การวิจัยครั้งนี้กำหนดให้ตัวแปรตามหรือตัวแปรที่เป็นเป้าหมายหลัก คือ ทักษะติดต่อผู้อพยพเข้ามาในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป ซึ่งเป็นตัวแปรที่ผู้วิจัยสังเคราะห์ขึ้นมาบนพื้นฐานของข้อมูลดิบที่ปรากฏในฐานข้อมูล ESS ในแง่ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการสร้างดัชนีที่สอดคล้องกับผู้อพยพเข้ามาในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป ซึ่งเป็นผลการคำนวณจากข้อมูลที่ปรากฏในตัวแปร/ข้อคำถามเกี่ยวกับมุมมองต่อการเข้ามาของผู้อพยพ จำนวน 6 ประการ ได้แก่ 1) ระดับการยอมรับการเข้ามาของผู้ที่มีเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์เหมือนกับคนส่วนใหญ่ในประเทศ 2) ระดับการยอมรับการเข้ามาของผู้ที่มีเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์แตกต่างจากคนส่วนใหญ่ในประเทศ 3) ระดับการยอมรับการเข้ามาของผู้ที่มาจากประเทศที่ยากจนกว่าและอยู่นอกยุโรป 4) ระดับผลดีต่อเศรษฐกิจที่เกิดจากการย้ายเข้ามาของคนต่างถิ่น 5) ระดับผลดีต่อชีวิตทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการย้ายเข้ามาของคนต่างถิ่น และ 6) ระดับผลดีต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนต่างถิ่นที่ย้ายเข้ามา จากนั้น ผู้วิจัยจึงนำผลการคำนวณในตัวแปรดัชนีดังกล่าวมาจัดกลุ่มคะแนนและสร้างตัวแปรขึ้นมาใหม่อีกครั้ง ซึ่งก็คือทักษะหรือระดับการยินยอมให้ผู้อพยพเข้ามาในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป โดยแบ่งการวัดออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ การยินยอมมาก การยินยอมปานกลาง และการยินยอมน้อย ในแง่นี้ เจ้าของบ้านที่เข้าข่ายว่ายินยอมมากเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มการมีภาวะความเป็นเจ้าบ้าน แต่ในทางตรงกันข้าม เจ้าของบ้านที่ยินยอมน้อยเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มการไม่มีภาวะความเป็นเจ้าบ้านได้เช่นกัน

นอกจากนี้ งานวิจัยนี้นำตัวแปรอื่น ๆ มาวิเคราะห์ร่วมกับตัวแปรในข้างต้นเช่นกัน ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มตัวแปร ได้แก่ กลุ่มตัวแปรภูมิหลังทางประชากร และกลุ่มตัวแปรภูมิหลังทางการเมืองและสังคม ซึ่งในแต่ละกลุ่มตัวแปรประกอบด้วย ตัวแปร และลักษณะการออกแบบการวัด (measurement design) ดังปรากฏในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ลักษณะการออกแบบการวัดตัวแปร

ตัวแปร	ลักษณะการออกแบบการวัด/กลุ่มรายการข้อมูล
ภูมิหลังทางประชากร	
1. เพศ	ชาย, หญิง
2. กลุ่มอายุ	วัยผู้ใหญ่ตอนต้น, วัยผู้ใหญ่ตอนกลาง, วัยผู้ใหญ่ตอนปลาย
3. รุ่นอายุ (generation)	เจนเนอเรชันซี, เจเนอเรชันวาย, เจเนอเรชันเอ็กซ์, เบบี้บูมเมอร์, รุ่นสงคราม/หลังสงครามโลกครั้งที่ 2
4. ลักษณะถิ่นที่อยู่อาศัย	เมืองใหญ่, ชานเมืองหรือพื้นที่ใกล้เมืองใหญ่, เมืองเล็ก, หมู่บ้านในชนบท, บ้าน/พื้นที่ทางการเกษตรในชนบท
5. สถานภาพการสมรส	สมรสตามกฎหมาย, อยู่กิน/ครองคู่โดยมีกฎหมายรับรอง, แยกกันอยู่ตามกฎหมาย, หย่าร้างหรือยุติการอยู่กิน/ครองคู่ตามกฎหมาย, เป็นหม้าย/คู่สมรสเสียชีวิต, ไม่เคยสมรสหรือไม่เคยอยู่กินตามกฎหมาย

ตัวแปร	ลักษณะการออกแบบการวัด/กลุ่มรายการข้อมูล
6. ระดับการศึกษา	ประถมศึกษา (ISCED level 1), มัธยมศึกษาตอนต้น (ISCED level 2), มัธยมศึกษาตอนปลายสายอาชีพ (ISCED level 3B), มัธยมศึกษาตอนปลายสายสามัญ (ISCED level 3A), หลังมัธยมปลายแต่ยังไม่ถึงอุดมศึกษา (ISCED level 4), ระดับปริญญาตรี (ISCED level 5-1), สูงกว่าระดับปริญญาตรี (ISCED level 5-2), อื่น ๆ
7. อาชีพหลัก	หน่วยงานด้านการปกครองส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น, หน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ, รัฐวิสาหกิจ, บริษัทเอกชน, ธุรกิจส่วนตัว, อื่น ๆ
8. เศรษฐฐานะครัวเรือนแบบวัดถั่วฝักยาว	ควินไทล์ที่ 1 (จน/มั่งคั่งน้อยที่สุด), ควินไทล์ที่ 2, ควินไทล์ที่ 3, ควินไทล์ที่ 4, ควินไทล์ที่ 5 (รวย/มั่งคั่งมากที่สุด)
9. เศรษฐฐานะครัวเรือนแบบอัตถิวิสัย	ยากลำบากเป็นอย่างมาก, ค่อนข้างยากลำบาก, พอร์รับมือ/ประคองได้, มีกินมีใช้อย่างสะดวกสบาย
10. การนับถือศาสนาหรือนิกายอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ	นับถือคริสต์แนวคาทอลิก, นับถือคริสต์แนวโปรเตสแตนต์, นับถืออย่างอื่นที่ไม่ใช่คริสต์แนวคาทอลิกและโปรเตสแตนต์, ไม่นับถือศาสนา/นิกายใดโดยเฉพาะ
ภูมิหลังทางการเมืองและสังคม	
11. ประเทศที่อาศัยอยู่	สหราชอาณาจักร, เยอรมนี, ฝรั่งเศส, อิตาลี, สวีเดน, นอร์เวย์, เดนมาร์ก, ฟินแลนด์
12. กลุ่มประเทศที่อาศัยอยู่	G7, สแกนดิเนเวีย
13. การเป็นพลเมือง/ถือสัญชาติของประเทศที่ตนเองอาศัยอยู่	ใช่, ไม่ใช่
14. การเกิดในประเทศที่ตนเองอาศัยอยู่	ใช่, ไม่ใช่
15. ระดับความรู้สึกผูกพันกับประเทศของตน	น้อย, ปานกลาง, มาก
16. ระดับความรู้สึกผูกพันกับทวีปยุโรป	น้อย, ปานกลาง, มาก
17. ความถี่ของการเปิดรับข้อมูลข่าวสารทางการเมืองและสังคมในแต่ละวัน	ไม่เคย, น้อยกว่า 1 ชั่วโมง, ตั้งแต่ 1 ชั่วโมงขึ้นไป แต่น้อยกว่า 3 ชั่วโมง, ตั้งแต่ 3 ชั่วโมงขึ้นไป แต่น้อยกว่า 6 ชั่วโมง, ตั้งแต่ 6 ชั่วโมงขึ้นไป
18. ทักษะคิดต่อระบบการเมืองในประเทศของตนในแง่การเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมทางการเมือง	ไม่มีการเปิดโอกาส, เปิดโอกาสน้อย, เปิดโอกาสปานกลาง/พอประมาณ, เปิดโอกาสมาก, เปิดโอกาสมากอย่างยิ่ง
19. ระดับความสนใจเรื่องการเมือง	ไม่สนใจแต่อย่างใด, แทบจะไม่สนใจ, ค่อนข้างสนใจ, สนใจมาก
20. ระดับการเข้าสังคม/การสมาคมกับคนรอบข้าง	น้อย (ไม่เคยหรือเฉลี่ยแล้วน้อยกว่า 1 ครั้งต่อเดือน), ค่อนข้างน้อย (เฉลี่ยแล้วประมาณ 1-3 ครั้งต่อเดือน), ค่อนข้างมาก (เฉลี่ยแล้วประมาณ 1-3 ครั้งต่อสัปดาห์), มาก (ทุกวัน)
21. ระดับความเชื่อมั่นทางสังคม	น้อย, ปานกลาง, มาก
22. ความรู้สึกปลอดภัยจากอาชญากรรม	รู้สึกไม่ปลอดภัย, รู้สึกปลอดภัย
23. การนิยามตนเองว่าอยู่ในกลุ่มผู้ที่ถูกเลือกปฏิบัติ	ใช่, ไม่ใช่
24. การนิยามตนเองว่าเป็นส่วนหนึ่งของชนกลุ่มน้อย	ใช่, ไม่ใช่
25. การมีประสบการณ์การทำงานในต่างประเทศ	เคยมีประสบการณ์, ไม่เคยมีประสบการณ์

ที่มา จัดทำโดยผู้วิจัย

4.3 แนวทางการวิเคราะห์และนำเสนอผลการวิจัย

ผู้วิจัยเลือกใช้เทคนิคการวิเคราะห์การสมนัยแบบพหุ (Multiple Correspondence Analysis : MCA) เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลครั้งละหลายคู่ตัวแปรในคราวเดียวกัน และนำเสนอผลการวิเคราะห์ทั้งในรูปแบบตารางไขว้และ Joint Plot of Category Points (การเกาะกลุ่มและการกระจายตัวของกลุ่มรายการที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างภูมิหลังทางประชากร ภูมิหลังทาง

การเมืองและสังคม และทัศนคติต่อผู้อพยพฯ) รวมถึงพรรณนาและตีความขนาดผลกระทบ (effect size) ที่แสดงถึงปริมาณความสัมพันธ์ระหว่างภูมิภาคแต่ละด้านกับทัศนคติต่อผู้อพยพฯ ในแง่นี้ เทคนิคทางสถิติดังกล่าวมีลักษณะเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (descriptive data analysis) ซึ่งอาศัยทักษะการตีความผลลัพธ์ทางสถิติโดยผู้วิจัยเป็นหลัก มากกว่าการใช้อำนาจทางสถิติในการทดสอบและสรุปความจริง กล่าวคือ หลังจากผู้วิจัยได้ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในรูปแบบตารางและกลุ่มก้อนของจุด (cloud of points) บนพื้นที่ของระบบแกน จากนั้นจึงเป็นการตีความพร้อมกับการสังเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล ซึ่งจะนำไปสู่การได้ข้อมูลที่มีโครงสร้าง (structured data) หรือข้อมูลที่ได้รับการจัดระเบียบพร้อมกับการสังเคราะห์ข้อค้นพบบางอย่างขึ้นมา เพราะฉะนั้น แนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัยในการศึกษาครั้งนี้จึงมีลักษณะคล้ายคลึงกับจุดยืนและวิธีวิทยาของ Pierre Bourdieu ซึ่งเป็นนักสังคมวิทยาที่เล็งเห็นว่า เทคนิคดังกล่าวเหมาะสำหรับการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรจำนวนมากในคราวเดียวกัน เพราะว่าภูมิภาคหรือเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตทางสังคมของมนุษย์มีแนวโน้มเป็นความสัมพันธ์แบบส่งผลซึ่งกันและกันมากกว่าการเป็นความสัมพันธ์เชิงเหตุผลอย่างตายตัว และจำเป็นต้องอาศัยศักยภาพของนักวิชาการในการร้อยเรียงความเชื่อมโยงเหล่านั้นมากกว่าการติดอยู่ในกับดักของการทดสอบด้วยอำนาจทางสถิติ (Boyne 2002)

5. ผลการวิจัย

5.1 ผลการวิเคราะห์ตัวแปรเดียว

ผู้วิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างเจ้าบ้านในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรปโดยส่วนใหญ่ (ร้อยละ 51.1) ยินยอมให้มีผู้อพยพเข้ามาในประเทศของตนระดับปานกลาง รองลงมาคือยินยอมระดับมาก (คิดเป็นร้อยละ 35.1) และมีเพียงร้อยละ 13.4 ยินยอมระดับน้อย เพราะฉะนั้น เจ้าบ้านชาวยุโรปในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรปโดยส่วนใหญ่จึงค่อนข้างมีแนวโน้มเปิดใจยอมรับให้มีผู้อพยพเข้ามาอยู่ในเขตแดนของตน และแสดงถึงการมีภาวะความเป็นเจ้าบ้านในระดับหนึ่ง นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาถึงลักษณะโดยทั่วไปเกี่ยวกับภูมิภาคหลังของกลุ่มตัวอย่าง จากการวิเคราะห์ทางสถิติพบว่า มีสาระสำคัญดังปรากฏในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์ภูมิภาคหลังแต่ละด้านของเจ้าบ้านในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป

ภูมิภาคหลัง	ตัวอย่างข้อค้นพบสำคัญจากผลการวิเคราะห์ตัวแปรเดียว
เพศและอายุ	<ul style="list-style-type: none"> ▪ สัดส่วนของเพศชายและหญิงใกล้เคียงกัน ▪ วัยผู้ใหญ่ตอนปลายมีสัดส่วนมากที่สุด รองลงมาคือวัยผู้ใหญ่ตอนกลาง และวัยผู้ใหญ่ตอนต้น ▪ ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ในรุ่นเบบี้บูมเมอร์ รองลงมาคือเจนเนเรชันเอ็กซ์ เจนเนเรชันวาย รุ่นสงครามและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และเจนเนเรชันซี ตามลำดับ
ลักษณะถิ่นที่อยู่อาศัย สถานภาพการสมรส และ ระดับการศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> ▪ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขตเมืองมากกว่าชนบท ▪ โดยส่วนใหญ่หรือเกือบครึ่งหนึ่งเป็นผู้ที่มีสถานอยู่ในระหว่างการสมรสตามกฎหมาย รองลงมาหรือประมาณ 1 ใน 3 คือผู้ที่ไม่เคยสมรส/ไม่ได้อยู่กินตามกฎหมาย ▪ โดยส่วนใหญ่ (หรือประมาณ 3 ใน 4 ของกลุ่มตัวอย่าง) สำเร็จการศึกษาต่ำกว่าระดับปริญญาตรี และที่เหลืออีกประมาณ 1 ใน 4 ส่วน สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป

ภูมิหลัง	ตัวอย่างข้อค้นพบสำคัญจากผลการวิเคราะห์ตัวแปรเดียว
อาชีพ เศรษฐฐานะ และการนับถือศาสนา	<ul style="list-style-type: none"> ■ ผู้ที่ทำงานในภาคเอกชนมีสัดส่วนมากกว่าภาครัฐ โดยพบว่า ผู้ที่มีอาชีพหลักอยู่ในภาครัฐมีสัดส่วนประมาณ 1 ใน 3 ของกลุ่มตัวอย่าง และมีผู้ที่ทำธุรกิจส่วนตัวเพียงส่วนน้อย ■ ในแต่ละกลุ่มควินไทล์มีสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน เนื่องจากเดิมทีฐานข้อมูล ESS แบ่งเศรษฐฐานะครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่างออกเป็นจำนวน 10 ช่วงอันดับ หรือเดซิล (deciles) ซึ่งเรียงลำดับตามความมั่งคั่ง/รายได้ของครัวเรือน ■ กลุ่มตัวอย่างโดยส่วนใหญ่หรือประมาณ 6 ใน 7 ส่วน เล็งเห็นว่า ตนเองมีฐานะอยู่ในระดับกินที่อยู่ดี/มีกินมีใช้อย่างไม่ขัดสน ■ เกือบครึ่งหนึ่งไม่นับถือศาสนา/นิกายใดเป็นการเฉพาะ แต่โดยส่วนใหญ่หรือเกินครึ่งหนึ่งเป็นผู้ที่นับถือศาสนา/นิกายอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งแบ่งเป็นศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ ร้อยละ 26.4 ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ร้อยละ 23.5 และนับถือศาสนา/นิกายอื่นที่ไม่ใช่คริสต์แนวคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ ร้อยละ 6
ประเทศ/พื้นที่ปลายทางยอดนิยมที่ตนเองได้อาศัยอยู่	<ul style="list-style-type: none"> ■ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในประเทศอิตาลี รองลงมาคือเยอรมนี สหราชอาณาจักร ฝรั่งเศส ฟินแลนด์ เดนมาร์ก สวีเดน และนอร์เวย์ ตามลำดับ ■ เมื่อจำแนกออกเป็นกลุ่มประเทศ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ (เกือบร้อยละ 60) อาศัยอยู่ในกลุ่มประเทศ G7 และอีกประมาณร้อยละ 40 อาศัยอยู่ในกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย ■ ลักษณะการกระจายตัวหรือสัดส่วนที่แตกต่างกันของผู้ที่อาศัยอยู่ในแต่ละประเทศ/กลุ่มประเทศ ได้รับอิทธิพลจากแนวทางการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง และระเบียบวิธีการสุ่มตัวอย่างโดย ESS ตลอดจนกรอบการสุ่มตัวอย่าง (sampling frame)
สถานะพลเมือง/สมาชิกภาพและความรู้สึกผูกพันกับถิ่นที่อยู่อาศัย	<ul style="list-style-type: none"> ■ โดยส่วนใหญ่เป็นพลเมือง/ถือสัญชาติของประเทศที่ตนเองอาศัยอยู่ (ร้อยละ 95) อีกทั้งเป็นผู้ที่เกิดในประเทศที่ตนเองอาศัยอยู่ (ร้อยละ 89.3) ■ โดยส่วนใหญ่ (ประมาณ 4 ใน 5) รู้สึกผูกพันกับประเทศของตนระดับมาก แต่พบว่าเกือบครึ่งหนึ่งรู้สึกผูกพันกับทวีปยุโรประดับมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่า โดยส่วนใหญ่ตระหนักถึงความเป็นพลเมืองระดับประเทศมากกว่าระดับทวีป/ภูมิภาค
ทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมืองในชีวิตประจำวัน	<ul style="list-style-type: none"> ■ โดยส่วนใหญ่ (เกือบร้อยละ 85) เปิดรับข้อมูลข่าวสารทางการเมืองและสังคมโดยเฉลี่ยไม่เกิน 3 ชั่วโมงต่อวัน ในขณะที่ส่วนน้อย (ประมาณร้อยละ 10) เปิดรับข้อมูลข่าวสารดังกล่าวโดยเฉลี่ยตั้งแต่ 3 ชั่วโมงขึ้นไปต่อวัน แต่กระนั้นก็มีผู้ที่ไม่เปิดรับข้อมูลข่าวสารดังกล่าว คิดเป็นร้อยละ 5 ■ โดยส่วนใหญ่คิดว่า ระบบการเมืองในประเทศของตนเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับน้อย รองลงมา คือ คิดว่าเปิดโอกาสปานกลาง/พอประมาณ ในขณะที่เดียวกัน มีเพียงส่วนน้อย (ประมาณ 1 ใน 5) ที่คิดว่าเปิดโอกาสมาก/มากอย่างยิ่ง ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่คิดว่าระบบการเมืองในประเทศของตนไม่ค่อยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองเท่าที่ควร (ปานกลางค่อนข้างน้อย) ■ สิ่งที่น่าสนใจ คือ การพบว่าผู้ที่อยู่ในกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย (โดยเฉพาะอย่างยิ่งนอร์เวย์และเดนมาร์ก) คิดว่า ระบบการเมืองในประเทศเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าผู้ที่อยู่ในกลุ่มประเทศ G7 ในทางตรงกันข้าม ผู้ที่อยู่ในประเทศอิตาลีคิดว่าประเทศของตนไม่ค่อยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างเห็นได้ชัด ■ โดยส่วนใหญ่สนใจเรื่องการเมือง
ทัศนคติและพฤติกรรมเกี่ยวกับการเข้าสังคม/การอยู่ร่วมกันในสังคม	<ul style="list-style-type: none"> ■ โดยส่วนใหญ่ (ประมาณ 2 ใน 3) มีระดับการเข้าสังคมค่อนข้างมากถึงมาก (เฉลี่ย 1-3 ครั้งต่อสัปดาห์ หรือทุกวัน) แต่กระนั้น โดยส่วนน้อย (ประมาณ 1 ใน 3) มีระดับการเข้าสังคมค่อนข้างน้อยถึงน้อย (เฉลี่ย 1-3 ครั้งต่อเดือน หรือน้อยกว่านั้น/ไม่เคยเข้าสังคม) ดังนั้น กลุ่มตัวอย่างโดยส่วนใหญ่จึงเข้าสังคมหรือมีการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นบ่อยครั้ง ■ โดยส่วนใหญ่ (มากกว่าครึ่งหนึ่ง) มีความเชื่อมั่นทางสังคมระดับปานกลาง รองลงมาคือมีความเชื่อมั่นระดับมากและน้อยตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่า พลเมืองในกลุ่มประเทศ

ภูมิหลัง	ตัวอย่างข้อค้นพบสำคัญจากผลการวิเคราะห์ตัวแปรเดียว
	<p>สแกนดิเนเวียมีส่วนของผู้ที่มีความเชื่อมั่นทางสังคมระดับมาก มากกว่าผู้ที่อยู่ในกลุ่มประเทศ G7 อย่างเห็นได้ชัด</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ โดยส่วนใหญ่ (ประมาณ 4 ใน 5) รู้สึกปลอดภัยจากอาชญากรรม ■ สถานการณ์การเข้าสังคม/การอยู่ร่วมกันในสังคมทั้ง 3 ด้านในข้างต้น บ่งชี้ประสิทธิภาพของกลไกการควบคุมทางสังคม ถ้าสมาชิกในสังคมคิดว่าภาครัฐบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด มีเพื่อนบ้านหรือสมาชิกในสังคมช่วยกันสอดส่อง/เฝ้าระวังอาชญากรรม และ/หรือต่างเคารพสิทธิและสวัสดิภาพของผู้อื่น สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาคือ การรู้สึกไว้วางใจตนเองอาศัยอยู่มีความปลอดภัย และมีความเชื่อมั่นทางสังคมมากขึ้น รวมถึงรู้สึกไว้วางใจผู้อื่น และพร้อมที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคมหรือเข้าสังคมมากขึ้น
การจัดประเภททางสังคมและ การจัดประเภทตนเอง	<ul style="list-style-type: none"> ■ มากกว่าร้อยละ 90 ไม่นิยามตนเองว่าอยู่ในกลุ่มของผู้ที่ถูกเลือกปฏิบัติ ■ โดยส่วนใหญ่ (ร้อยละ 94.7) ไม่นิยามตนเองว่าเป็นส่วนหนึ่งของชนกลุ่มน้อย ■ โดยส่วนใหญ่ (ร้อยละ 94.1) ไม่เคยมีประสบการณ์การทำงานในต่างประเทศ

ที่มา จัดทำโดยผู้วิจัย

5.2 ผลการวิเคราะห์ตัวแปรคู่

จากการวิเคราะห์ขนาดผลกระทบ (effect size) ซึ่งแสดงถึงปริมาณความเข้มข้นของความสัมพันธระหว่างทัศนคติต่อผู้อพยพฯ (ซึ่งเป็นมาตรวัดเชิงลำดับ) กับภูมิหลังแต่ละด้าน โดยพิจารณาจากค่า Cramer's V (เฉพาะตัวแปรภูมิหลังที่เป็นมาตรวัดนามบัญญัติ) และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เชิงอันดับของ Spearman (เฉพาะตัวแปรภูมิหลังที่เป็นมาตรวัดเชิงลำดับ) ผู้วิจัยสามารถตีความขนาดผลกระทบของทัศนคติต่อผู้อพยพฯ กับภูมิหลังแต่ละด้าน ดังปรากฏในตารางที่ 3 และ 4 ซึ่งการแปลความหมายขนาดผลกระทบในที่นี้ ผู้วิจัยประยุกต์จากแนวทางของ Cohen (1988) และปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับการตีความผลการวิจัยทางสังคมศาสตร์มากขึ้น

ตารางที่ 3 สรุปผลการวิเคราะห์ การตีความทางสถิติ และการจัดอันดับขนาดผลกระทบ ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างภูมิหลังทางประชากรกับทัศนคติต่อผู้อพยพฯเข้ามาในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป

กลุ่มตัวแปรภูมิหลังทางประชากร	ขนาดผลกระทบ (effect size)	ระดับความสัมพันธ์	อันดับ
กลุ่มที่ 1 : มิติพื้นฐานของโครงสร้างทางประชากร			
เพศ	0.0276	น้อย-น้อยมาก	10
กลุ่มอายุ	-0.1511	ค่อนข้างน้อย	6
รุ่นอายุ (generation)	-0.1578	ค่อนข้างน้อย	5
กลุ่มที่ 2 : ถิ่นที่อยู่อาศัย สถานภาพสมรส และการศึกษา			
ลักษณะถิ่นที่อยู่อาศัย	0.0943	น้อย-น้อยมาก	8
สถานภาพการสมรส	0.0887	น้อย-น้อยมาก	9
ระดับการศึกษา	0.2192	ปานกลาง	1
กลุ่มที่ 3 : อาชีพ เศรษฐฐานะ และการนับถือศาสนา			
อาชีพหลัก	0.0960	น้อย-น้อยมาก	7
เศรษฐฐานะครัวเรือนแบบวัตถุวิสัย	0.1583	ค่อนข้างน้อย	4
เศรษฐฐานะครัวเรือนแบบอัตวิสัย	0.1943	ค่อนข้างน้อย	2
การนับถือศาสนาหรือนิกายอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ	0.1612	ค่อนข้างน้อย	3

ที่มา จัดทำโดยผู้วิจัย

จากตารางที่ 3 เมื่อพิจารณาถึงภาพรวมของตัวแปรทั้งหมดในกลุ่มตัวแปรภูมิหลังทางประชากร ผู้วิจัยพบว่า ภูมิหลังด้านการศึกษา (ระดับการศึกษาสูงสุดที่สำเร็จ) มีระดับความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อผู้อพยพฯ มากที่สุด ทั้งนี้ ภูมิหลังหรือตัวแปรที่มีขนาดผลกระทบรองลงมาอีก 2 อันดับ ได้แก่ ภูมิหลังด้านเศรษฐกิจฐานะครัวเรือนแบบอัตวิสัย และภูมิหลังด้านการนับถือศาสนาหรือนิกายอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ อีกทั้งพบว่า ตัวแปรเพศมีระดับความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อผู้อพยพฯ น้อยที่สุด

ตารางที่ 4 สรุปผลการวิเคราะห์ การตีความทางสถิติ และการจัดอันดับขนาดผลกระทบ ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างภูมิหลังทางการเมืองและสังคมกับทัศนคติต่อผู้อพยพเข้ามาในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป

กลุ่มตัวแปรภูมิหลังทางการเมืองและสังคม	ขนาดผลกระทบ (effect size)	ระดับความสัมพันธ์	อันดับ
กลุ่มที่ 1 : พื้นที่ปลายทางยอดนิยมที่ตนเองได้อาศัยอยู่			
ประเทศที่อาศัยอยู่	0.1989	ค่อนข้างน้อย	5
กลุ่มประเทศที่อาศัยอยู่	0.1455	ค่อนข้างน้อย	7
กลุ่มที่ 2 : สถานะพลเมืองและความรู้สึกผูกพันกับถิ่นที่อยู่อาศัย			
การเป็นพลเมือง/ถือสัญชาติของประเทศที่ตนเองอาศัยอยู่	0.0943	น้อย-น้อยมาก	11
การเกิดในประเทศที่ตนเองอาศัยอยู่	0.1138	ค่อนข้างน้อย	8
ระดับความรู้สึกผูกพันกับประเทศของตน	-0.0151	น้อย-น้อยมาก	15
ระดับความรู้สึกผูกพันกับทวีปยุโรป	0.2626	ปานกลาง	3
กลุ่มที่ 3 : ทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมืองในชีวิตประจำวัน			
ความถี่ของการเปิดรับข้อมูลข่าวสารทางการเมืองและสังคมในแต่ละวัน	0.0159	น้อย-น้อยมาก	14
ทัศนคติต่อระบบการเมืองในประเทศของตนในแง่การเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมทางการเมือง	0.3030	ปานกลาง-ค่อนข้างมาก	1
ระดับความสนใจเรื่องการเมือง	0.2315	ปานกลาง	4
กลุ่มที่ 4 : ทัศนคติและพฤติกรรมเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันในสังคม			
ระดับการเข้าสังคม/การสมาคมกับคนรอบข้าง	0.0953	น้อย-น้อยมาก	9
ระดับความเชื่อมั่นทางสังคม	0.2732	ปานกลาง	2
ความรู้สึกปลอดภัยจากอาชญากรรม	0.1832	ค่อนข้างน้อย	6
กลุ่มที่ 5 : การจัดประเภททางสังคมและการจัดประเภทตนเอง			
การนิยามตนเองว่าอยู่ในกลุ่มของผู้ที่ถูกเลือกปฏิบัติ	0.0662	น้อย-น้อยมาก	13
การนิยามตนเองว่าเป็นส่วนหนึ่งของชนกลุ่มน้อย	0.0945	น้อย-น้อยมาก	10
การมีประสบการณ์การทำงานในต่างประเทศ	0.0782	น้อย-น้อยมาก	12

ที่มา จัดทำโดยผู้วิจัย

จากตารางที่ 4 เมื่อพิจารณาถึงภาพรวมของตัวแปรทั้งหมดในกลุ่มตัวแปรภูมิหลังทางการเมืองและสังคม ผู้วิจัยพบว่า ทัศนคติต่อระบบการเมืองในประเทศของตนในแง่การเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมทางการเมือง มีระดับความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อผู้อพยพฯ มากที่สุด ทั้งนี้ ภูมิหลังที่มีขนาดผลกระทบรองลงมาอีก 2 อันดับ ได้แก่ ระดับความเชื่อมั่นทางสังคม และระดับความรู้สึกผูกพันกับทวีปยุโรป ในขณะที่เดียวกันพบว่า ภูมิหลังเกี่ยวกับระดับความรู้สึกผูกพันกับประเทศของตน และความถี่ของการเปิดรับข้อมูลข่าวสารทางการเมืองและสังคมในแต่ละวัน แทบไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อผู้อพยพฯ แต่ประการใด

5.3 ผลการวิเคราะห์ตัวแปรพหุ

จากการใช้เทคนิคการวิเคราะห์การสมนัยแบบพหุ (Multiple Correspondence Analysis : MCA) และนำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบ Joint Plot of Category Points เพื่อสรุปและพรรณนาผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิหลังทั้งหมดกับทัศนคติต่อผู้อพยพเข้ามาในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป เนื่องจากข้อมูลและตัวแปรที่เกี่ยวข้องมีจำนวนมาก ดังนั้นในที่นี้ผู้วิจัยจึงเลือกนำเสนอและสรุปรายละเอียดที่สำคัญบางส่วน เฉพาะกลุ่มรายการภูมิหลังที่เกาะกลุ่มหรืออยู่ใกล้เคียงกับกลุ่มรายการยินยอมระดับมาก (ยินยอมที่จะให้มีผู้อพยพเข้ามาในเขตแดนของตน) ซึ่งมีข้อค้นพบดังปรากฏในตารางที่ 5

ตารางที่ 5 สรุปรายละเอียดและสาระสำคัญของผลการวิเคราะห์การสมนัยแบบพหุ

ภูมิหลัง/ตัวแปร	กลุ่มรายการภูมิหลังที่เกาะกลุ่มหรืออยู่ใกล้เคียงกับกลุ่มรายการยินยอมระดับมาก (มีทัศนคติเชิงบวกต่อผู้อพยพ)
หมวดหมู่ 1 : อายุและเพศในฐานะมิติพื้นฐานของโครงสร้างทางประชากร	
อายุ/ช่วงวัย (ภาพแทนของความคิดและโลกทัศน์ที่ได้รับ การสะสมตั้งแต่เด็กและเติบโตขึ้นมาในยุคสมัย/สภาพแวดล้อมหนึ่ง ๆ)	<ul style="list-style-type: none"> ■ เจเนเรชันวายหรือมิลเลนเนียล (Millennial) ■ เจเนเรชันซี (Gen Z) ■ วัยผู้ใหญ่ตอนต้น หรือคนวัยหนุ่มสาว สาระสำคัญร่วม คือ การเป็นคนวัยหนุ่มสาว/คนรุ่นใหม่ หรือการมีความคิด/โลกทัศน์แบบคนรุ่นใหม่ ดังเช่นการเปิดรับความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรม
เพศ (ภาพแทนของตัวตนหรือบุคลิกภาพที่ได้รับการขัดเกลาตั้งแต่วัยเยาว์)	<ul style="list-style-type: none"> ■ เพศหญิง สาระสำคัญ คือ ถึงแม้เพศหญิงในที่นี้เป็นเพศกำเนิด แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าตัวตน/บุคลิกภาพบางอย่างได้รับอิทธิพลจากความคาดหวังและการขัดเกลาทางสังคม และถูกนำไปเชื่อมโยงกับเพศกำเนิด ดังเช่นการเชื่อมโยงความเป็นผู้หญิงหรือบทบาทของสตรีเข้ากับการแสดงความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น
หมวดหมู่ 2: ถิ่นที่อยู่อาศัย สถานภาพสมรส และการนับถือศาสนา	
ลักษณะเขตพื้นที่/ที่อยู่อาศัย (ภาพแทนของความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่/สถานที่กับแบบแผนการดำเนินชีวิต)	<ul style="list-style-type: none"> ■ เมืองขนาดใหญ่ ■ ชานเมืองหรือพื้นที่ใกล้เมืองขนาดใหญ่ ■ เมืองขนาดเล็ก สาระสำคัญร่วม คือ การอาศัยอยู่ในเขตเมือง หรือดำเนินชีวิตในสังคมเมือง มีโอกาสทำให้นักบุคคลเหล่านั้นพบปะ/มีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคนที่มีความหลากหลายมากกว่าในชนบท
สถานภาพการสมรส (ภาพแทนของลักษณะสัมพันธ์ภายในครอบครัว)	<ul style="list-style-type: none"> ■ สมรสตามกฎหมาย ■ อยู่กิน/ครองคู่โดยมีกฎหมายรับรอง ■ หย่าร้างหรือยุติการอยู่กิน/ครองคู่ตามกฎหมาย ■ ไม่เคยสมรสหรือไม่เคยอยู่กินตามกฎหมาย สาระสำคัญร่วม คือ การไม่อยู่ในระหว่างการประสบปัญหาด้านชีวิตการสมรส หรือมีประสบการณ์การสูญเสียคู่สมรส ซึ่งอาจมีส่วนเหนี่ยวนำให้สนใจสิ่งรอบตัวมากขึ้น
การนับถือศาสนา (ภาพแทนของการมีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และรูปแบบหนึ่งของความเป็นกลุ่มทางสังคม)	<ul style="list-style-type: none"> ■ ไม่นับถือศาสนาหรือนิกายอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ ■ นับถืออย่างอื่นที่ไม่ใช่คริสต์แนวคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ สาระสำคัญร่วม คือ การไม่ยึดโยงตนเองเข้ากับศาสนา/ลัทธิอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเป็นภาพแทนของชนกลุ่มน้อยที่มีลักษณะแตกต่างจากวัฒนธรรมส่วนใหญ่ในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป

ภูมิภาค/ตัวแปร	กลุ่มรายการภูมิภาคที่เกาะกลุ่มหรืออยู่ใกล้เคียงกับ กลุ่มรายการยินยอมระดับมาก (มีทัศนคติเชิงบวกต่อผู้อพยพ)
หมวดหมู่ 3 : ระดับการศึกษา อาชีพ และเศรษฐกิจสถานะ	
ระดับการศึกษา (ภาพแทนของทุนมนุษย์ที่ได้รับการขัด เกลา/ประกอบสร้างขึ้นมาจากระบบ การศึกษาและการเรียนรู้ ซึ่งครอบคลุมทั้ง ความรู้และทักษะต่าง ๆ รวมถึงทัศนคติและ วิธีคิดเกี่ยวกับสิ่งรอบตัว)	<ul style="list-style-type: none"> ■ ระดับปริญญาตรี ■ สูงกว่าระดับปริญญาตรี ■ การศึกษารูปแบบอื่นที่ไม่เป็นไปตามมาตรฐานสากล สาระสำคัญร่วม คือ การสำเร็จการศึกษาระดับสูง หรือการได้รับการศึกษารูปแบบอื่นที่ไม่ เป็นไปตามมาตรฐานสากลของการจัดจำแนกการศึกษา (ISCED)
อาชีพหลัก (ภาพแทนของชีวิตการทำงาน/กิจกรรมทาง เศรษฐกิจ)	<ul style="list-style-type: none"> ■ หน่วยงานการปกครองส่วนกลาง/ส่วนท้องถิ่น ■ หน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ สาระสำคัญร่วม คือ การประกอบอาชีพในหน่วยงาน/สนามอาชีพภาครัฐ (ซึ่งเกี่ยวข้องกับ ภารกิจทำให้บริการสาธารณะ) และการเป็นภาพแทนของอาชีพที่มีความมั่นคง
เศรษฐกิจสถานะครัวเรือนแบบวัดวิถีชีวิตและ แบบอัตวิสัย (ภาพแทนของชีวิตและความเป็นอยู่ โดยทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับเรื่องปากท้อง/การ ได้รับการตอบสนองความต้องการพื้นฐาน ด้านร่างกาย/วัตถุ)	<ul style="list-style-type: none"> ■ เศรษฐกิจสถานะแบบวัดวิถีชีวิตระดับควินไทล์ 5 ■ เศรษฐกิจสถานะแบบอัตวิสัย ที่บ่งชี้ว่ามีเงินมีใช้อย่างสะดวกสบาย สาระสำคัญร่วม คือ การมีฐานะทางเศรษฐกิจระดับมั่งคั่ง การกินดีอยู่ดี หรือการไม่มีปัญหา เรื่องปากท้อง
หมวดหมู่ 4 : พื้นที่ปลายทางยอดนิยมที่ตนเองได้อาศัยอยู่	
ประเทศที่อาศัยอยู่ (ภาพแทนของเขตแดน/รัฐ-ชาติ ซึ่งมีบริบท ทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์แตกต่างกัน)	<ul style="list-style-type: none"> ■ เยอรมนี ■ สหราชอาณาจักร ■ สวีเดน ■ นอร์เวย์ สาระสำคัญร่วม คือ เป็นประเทศปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป ที่มีสัดส่วนของผู้ที่ ค่อนข้างเห็นด้วย/ยินยอมให้มีผู้อพยพย้ายเข้ามาในประเทศของตนสูงสุด 4 ประเทศแรก
กลุ่มประเทศที่อาศัยอยู่ (ภาพแทนของกลุ่มพื้นที่เขตแดน/รัฐ-ชาติ ซึ่งมีบริบททางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ แตกต่างกัน)	<ul style="list-style-type: none"> ■ กลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย (Scandinavia) สาระสำคัญ คือ เป็นกลุ่มประเทศในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป ที่มีสัดส่วนของ ผู้ที่ค่อนข้างเห็นด้วย/ยินยอมให้มีผู้อพยพย้ายเข้ามาในประเทศของตนมากกว่า (เมื่อ เปรียบเทียบกับกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำของโลก)
หมวดหมู่ 5 : สถานะพลเมืองและความรู้สึกผูกพันกับถิ่นที่อยู่อาศัย	
การเป็นพลเมือง/ถือสัญชาติของประเทศ ที่ตนเองอาศัยอยู่ และการเกิดในประเทศที่ ตนเองอาศัยอยู่ (ภาพแทนของการเป็นสมาชิกของประเทศ ในทวีปยุโรปภายใต้บริบทสังคมรัฐ-ชาติ และความเป็นกลุ่มทางสังคมแบบวัดวิถีชีวิต)	<ul style="list-style-type: none"> ■ ไม่มีสถานะเป็นพลเมือง/ถือสัญชาติของประเทศที่ตนเองอาศัยอยู่ ■ ไม่เกิดในประเทศที่ตนเองอาศัยอยู่ตั้งแต่แรกเริ่ม สาระสำคัญร่วม คือ การเป็นกลุ่มคนส่วนน้อยในสังคม/ไม่ได้เป็นพลเมืองตั้งแต่แรกเริ่มใน สังคม-ประเทศที่ตนเองอาศัยอยู่
ระดับความรู้สึกผูกพันกับทวีปยุโรป (ภาพแทนของสถานะพลเมือง/สมาชิกภาพ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของอารมณ์/ความรู้สึก และความเป็นกลุ่มทางสังคมแบบอัตวิสัย)	<ul style="list-style-type: none"> ■ รู้สึกผูกพันมากกับทวีปยุโรป สาระสำคัญ คือ การเป็นจุดเริ่มต้นของการนำเอาตัวตนและความรู้สึกของตนเองเข้าไปเป็น ส่วนหนึ่งของสังคมหรือประชาคมบางอย่าง ที่มีลักษณะการข้ามพรมแดน-เขตแดนรัฐชาติที่ ตนเองอาศัยอยู่

ภูมิหลัง/ตัวแปร	กลุ่มรายการภูมิหลังที่เกาะกลุ่มหรืออยู่ใกล้เคียงกับ กลุ่มรายการยินยอมระดับมาก (มีทัศนคติเชิงบวกต่อผู้อพยพ)
หมวดหมู่ 6 : ทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมืองในชีวิตประจำวัน	
ความถี่ของการเปิดรับข้อมูลข่าวสารทางการเมืองและสังคมในแต่ละวัน (ภาพแทนของระดับการรับรู้ข้อมูลข่าวสารหรือความเป็นไปของประเด็นทางการเมืองและสังคม)	<ul style="list-style-type: none"> ■ การเปิดรับสื่อตั้งแต่ 1 ชั่วโมงขึ้นไป แต่น้อยกว่า 3 ชั่วโมง ■ การเปิดรับสื่อตั้งแต่ 3 ชั่วโมงขึ้นไป แต่น้อยกว่า 6 ชั่วโมง สาระสำคัญร่วม คือ มีการเปิดรับข้อมูลข่าวสารทางการเมืองและสังคมโดยเฉลี่ย 1-6 ชั่วโมงต่อวัน (ความถี่ไม่เกิน 6 ชั่วโมง และไม่ต่ำกว่า 1 ชั่วโมง)
ทัศนคติต่อระบบการเมืองในประเทศของตน ในแง่การเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมทางการเมือง (ภาพแทนของระดับการมีส่วนร่วม/มีส่วนเกี่ยวข้องทางการเมืองในประเทศ)	<ul style="list-style-type: none"> ■ เปิดโอกาสมาก ■ เปิดโอกาสมากอย่างยิ่ง สาระสำคัญร่วม คือ การตระหนักว่าระบบการเมืองในประเทศของตนค่อนข้างเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง
ระดับความสนใจเรื่องการเมือง (ภาพแทนของแนวโน้มการให้ความสำคัญแก่ประเด็น/สถานการณ์รอบตัวในสังคม)	<ul style="list-style-type: none"> ■ มีความสนใจเรื่องการเมืองระดับมาก สาระสำคัญ คือ มีความสนใจเรื่องการเมืองเป็นอย่างมาก
หมวดหมู่ 7 : ทัศนคติและพฤติกรรมเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันในสังคม	
ระดับการเข้าสังคม/สมาคมกับคนรอบข้าง (ภาพแทนของระดับการมีปฏิสัมพันธ์/การพบปะกับผู้อื่นในสังคม)	<ul style="list-style-type: none"> ■ มีความถี่ของการเข้าสังคม/การสมาคมกับคนรอบข้างระดับมาก หรือการเข้าสังคมทุกวัน สาระสำคัญ คือ การเข้าสังคม/การสมาคมกับคนรอบข้างบ่อยครั้ง ซึ่งเป็นมิติเชิงปริมาณของการมีปฏิสัมพันธ์/การอยู่ร่วมกับผู้อื่น
ระดับความเชื่อมั่นทางสังคม (ภาพแทนของมุมมองต่อระดับทุนทางสังคมภายในสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่)	<ul style="list-style-type: none"> ■ มีความเชื่อมั่นทางสังคมนระดับมาก สาระสำคัญ คือ มีความเชื่อมั่นทางสังคมเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นมิติเชิงคุณภาพของการมีปฏิสัมพันธ์/การอยู่ร่วมกับผู้อื่น
ความรู้สึกปลอดภัยจากอาชญากรรม (ภาพแทนของมุมมองต่อความปลอดภัยในชีวิตของตนเอง หรือระดับความปลอดภัยในภาพรวมของสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่)	<ul style="list-style-type: none"> ■ รู้สึกปลอดภัยจากอาชญากรรม สาระสำคัญ คือ การรู้สึกว่าตนเองสามารถดำเนินชีวิตในสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ได้อย่างอุ่นใจ/ปลอดภัย
หมวดหมู่ 8 : การจัดประเภททางสังคมและการจัดประเภทตนเอง	
การนิยามตนเองว่าอยู่ในกลุ่มของผู้ที่ถูกเลือกปฏิบัติ และการนิยามตนเองว่าเป็นส่วนหนึ่งของชนกลุ่มน้อย (ภาพแทนของการจัดประเภทตนเองและการจัดประเภททางสังคม)	<ul style="list-style-type: none"> ■ นิยามว่าอยู่ในกลุ่มของผู้ที่ถูกเลือกปฏิบัติ ■ นิยามว่าเป็นส่วนหนึ่งของชนกลุ่มน้อย สาระสำคัญร่วม คือ การตระหนักว่าตนเองไม่ได้รับการยอมรับและ/หรือไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มคนส่วนมากในสังคม ซึ่งอาจมีส่วนส่งเสริมให้เกิดความรู้สึกเข้าใจ/เห็นอกเห็นใจผู้อพยพได้เช่นกัน (มองว่าเป็นพวก/กลุ่มเดียวกัน)
การมีประสบการณ์การทำงานในต่างประเทศ (ภาพแทนของการมีประสบการณ์การใช้ชีวิตในต่างถิ่นเหมือนกับผู้อพยพ)	<ul style="list-style-type: none"> ■ มีประสบการณ์การทำงานในต่างประเทศ สาระสำคัญ คือ การมีประสบการณ์การทำงานในต่างประเทศสะท้อนให้เห็นถึงการมีประสบการณ์การใช้ชีวิตในต่างถิ่นเหมือนกับผู้อพยพ ประสบการณ์ร่วมดังกล่าวอาจมีส่วนเหนี่ยวนำให้เกิดความเข้าใจในความรู้สึกของผู้อพยพมากขึ้น

ที่มา จัดทำโดยผู้วิจัย

6. การอภิปรายผลการวิจัย

6.1 การอภิปรายข้อค้นพบที่โดดเด่น

เมื่อพิจารณาถึงข้อค้นพบในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภูมิหลังทางประชากรของเจ้าบ้านในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป จากการพบว่า การสำเร็จการศึกษาระดับสูง เศรษฐฐานะแบบอัตวิสัยที่บ่งชี้ว่ามีเงินมีใช้อย่างสะดวกสบาย และการไม่แสดงถึงการนับถือหรือยึดโยงตนเองเข้ากับศาสนา/ลัทธิอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นปัจจัยอันดับต้น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง/สัมพันธ์กับการมีภาวะความเป็นเจ้าบ้านหรือทัศนคติเชิงบวกต่อผู้อพยพอย่างเห็นได้ชัด ในแง่นี้ เราจึงเห็นได้ว่าสาระสำคัญร่วมกันที่แฝงอยู่ในตัวแปรและกลุ่มรายการเหล่านี้ก็คือ ศักยภาพในชีวิตที่เหนี่ยวนำให้เกิดการตระหนักถึงจิตใจ/ความต้องการของผู้อื่นหรือผลประโยชน์ในวงกว้าง (altruism) ซึ่งสิ่งเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นเองโดยสามัญสำนึกเสียทีเดียว แต่จำเป็นต้องได้รับการขัดเกลา/สะสม และขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมที่พวกเขาเผชิญในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ ในส่วนของภูมิหลังด้านการศึกษา สะท้อนให้เห็นว่าการศึกษาระดับสูงมีส่วนส่งเสริมให้เจ้าบ้านรู้จักคิดและเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างมีหลักการ (ทักษะการคิดเชิงวิพากษ์) และมีส่วนช่วยให้ผู้เรียน/ผู้สำเร็จการศึกษาเปิดกว้างทางความคิดหรือมีโลกทัศน์กว้างขวาง (Barnett 1990, 8-9) ซึ่งอาจรวมถึงการเข้าใจเหตุผลการย้ายถิ่นของผู้อพยพ ตลอดจนมีแนวโน้มยินยอมให้ผู้อพยพย้ายเข้ามาในเขตแดนของตนได้เช่นกัน

ในส่วนของภูมิหลังด้านเศรษฐฐานะ สะท้อนให้เห็นว่า การมีฐานะทางเศรษฐกิจในระดับมั่งคั่งหรือกินดีอยู่ดี ไม่มีปัญหาเรื่องปากท้อง หรือได้รับการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานอย่างเพียงพออยู่แล้ว อาจมีส่วนทำให้เจ้าบ้านผู้นั้นไม่รู้สึกรู้ว่า การเข้ามาของผู้อพยพเป็นภัยคุกคามทางเศรษฐกิจแก่พวกตน หรือไม่ได้รับผลกระทบจากการแข่งขันทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการมีผู้อพยพเข้ามาในประเทศของตนเท่าที่ควร นอกจากนี้ ข้อค้นพบดังกล่าวได้รับการอธิบายได้ด้วยแนวคิด “ความร่ำรวยเชิงเปรียบเทียบ” (relative prosperity) กล่าวคือ เมื่อคนรวยมีต้นทุนด้านการให้ความช่วยเหลือผู้อื่น และเข้าถึงสื่อ/รับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับผู้ยากไร้/ผู้ด้อยโอกาส/ปัญหาต่าง ๆ ในสังคม คนรวยจึงมีแนวโน้มรู้สึกว่าคุณเองมีความพร้อม/มีศักยภาพมากกว่า และสมควรให้การช่วยเหลือผู้ที่มีสถานะทางเศรษฐกิจสังคมด้อยกว่า (Hoffman 2011) และอาจรวมถึงอรรถประโยชน์เกี่ยวกับความสุขทางใจ ดังเช่นความสุขจากการเป็นผู้ให้ (Pholpirul 2015) ตลอดจนความเข้าใจในความรู้สึกของผู้อื่น (empathy) ซึ่งในที่นี้ หมายถึง ความสุขที่เกิดจากการเห็นผู้อพยพมีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น นอกจากนี้ อรรถประโยชน์ดังกล่าวอาจเป็นส่วนหนึ่งของบรรทัดฐานหรือแนวปฏิบัติเกี่ยวกับพฤติกรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อสังคม (prosocial behavior) อาทิ ศีลธรรมว่าด้วยการให้ทาน หลักสิทธิมนุษยชน ฯลฯ

ประการสุดท้าย ในส่วนของภูมิหลังทางศาสนา สะท้อนให้เห็นว่า การไม่ยึดเหนี่ยวกับศาสนาหรือนิกายอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ เป็นภาพสะท้อนอย่างหนึ่งของการไม่ยึดติดกับกรอบความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งเป็นหลัก แต่อาจเป็นการผสมผสานหลักคำสอนของศาสนา/นิกายต่าง ๆ ด้วยความพึงพอใจหรือวิจรรณญาณส่วนบุคคล และอาจเป็นการยึดถือแนวปฏิบัติหรือคตินิยมบางอย่างที่ไม่อิงกับศาสนา/นิกายอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่มีลักษณะเป็นคติสากลหรือมารยาททางสังคม เช่น การตระหนักถึงสิทธิมนุษยชน การเคารพความเป็นส่วนตัวของผู้อื่น การไม่ละเมิด/ทำร้ายร่างกายและจิตใจผู้อื่น การปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด การเข้าใจ

ความรู้สึกของผู้อื่น ฯลฯ นอกจากนี้ เจ้าบ้านที่นับถืออย่างอื่นที่ไม่ใช่คริสต์แนวคาทอลิกและโปรเตสแตนต์อาจเป็นผู้อพยพรุ่นก่อนหน้า (หรือเป็นทายาทของผู้อพยพรุ่นก่อนหน้า) และไม่นับถือศาสนาคริสต์เหมือนกับเจ้าบ้านชาวยุโรปส่วนใหญ่ที่เป็นคนตั้งรกรากอยู่ในประเทศนั้น ๆ ตั้งแต่แรก หรือมีสถานะเป็นชนกลุ่มน้อย (minority) ในประเทศปลายทางยอดนิยมในทวีปยุโรป ในแง่นี้ ประสบการณ์และพื้นเพของเจ้าบ้านที่มีคุณสมบัติดังกล่าวจึงอาจมีส่วนเหนี่ยวนำให้พวกเขาเข้าใจความรู้สึกของผู้อพยพ และมีทัศนคติเชิงบวกต่อการเข้ามาของผู้อพยพได้เช่นกัน

เมื่อพิจารณาถึงข้อค้นพบในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภูมิหลังทางการเมืองและสังคมของเจ้าบ้านในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป จากการพบว่า ทัศนคติที่แสดงถึงการได้รับโอกาสให้มีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นอย่างมาก การมีความเชื่อมั่นทางสังคมเป็นอย่างมาก และรู้สึกผูกพันมากกับทวีปยุโรป เป็นปัจจัยอันดับต้น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับการมีภาวะความเป็นเจ้าบ้านหรือทัศนคติเชิงบวกต่อผู้อพยพอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ ในส่วนของมุมมองเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งถือได้ว่าเป็นภูมิหลังที่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อผู้อพยพฯ หรือภาวะความเป็นเจ้าบ้านมากที่สุดในบรรดาภูมิหลังทั้งหมด ข้อค้นพบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า บริบททางการเมืองของแต่ละประเทศมีส่วนเกี่ยวข้องกับทัศนคติต่อผู้อพยพฯ หรือมีส่วนสำคัญในการประกอบสร้างภาวะความเป็นเจ้าบ้านเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองถือได้ว่าเป็นตัวบ่งชี้อย่างหนึ่งของ “บรรทัดฐานความเป็นพลเมือง” (citizenship norms) ซึ่งแนวคิดดังกล่าว หมายถึง ชุดความคาดหวังร่วมกันเกี่ยวกับบทบาทของพลเมืองในเรื่องการเมืองและสังคม อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาถึงความเป็นพลเมืองเฉพาะมิติทางการเมือง มิติดังกล่าวประกอบด้วยส่วนผสมหลายประการ อาทิ ความเชื่อมั่นเกี่ยวกับความสำคัญของการลงคะแนนเสียง การเป็นสมาชิกและมีส่วนร่วมกับสมาพันธ์ทางสังคมและการเมืองต่าง ๆ การจับตามองความเคลื่อนไหว/การทำงานรัฐบาล ฯลฯ (Dalton 2008) ในแง่นี้ เราจึงกล่าวได้ว่า ความเป็นพลเมืองในรูปแบบการมีส่วนร่วมหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองไม่ใช่สิ่งที่เกิดจากความต้องการหรือความสนใจส่วนบุคคลเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากปัจจัยภายนอกอย่างระบบการเมือง หรือแม้กระทั่งบรรทัดฐานทางสังคมของแต่ละประเทศ/สังคม ที่มีส่วนหล่อหลอมหรือทำให้สมาชิกในสังคมเข้าไปมีส่วนร่วมหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมือง ซึ่งอาจเหนี่ยวนำไปสู่ลักษณะมุมมองต่อผู้อพยพฯ ได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้ เราจึงอนุมานได้ว่า ยิ่งประชาชนรู้สึกว่าการประเทศของตนเองมีความเป็นประชาธิปไตย หรือเปิดโอกาสให้ตนเองมีส่วนร่วมทางการเมืองเพิ่มขึ้นเท่าใด สัดส่วนหรือปริมาณของผู้ที่เห็นด้วยเกี่ยวกับการมีผู้อพยพเข้ามาในประเทศของตนก็จะยิ่งเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น นอกจากนี้ จากการที่งานศึกษาในอดีตพบว่า บุคคลที่มีส่วนร่วมทางการเมือง หรือมีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองเป็นอย่างมาก มีแนวโน้มเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพแบบสนใจสิ่งภายนอก (extraversion) และผู้ที่มีความมั่นคงทางอารมณ์ (emotional stability) (Gerber et al. 2011) ข้อเท็จจริงดังกล่าวจึงถูกนำมาใช้สนับสนุนข้อค้นพบในข้างต้นได้เช่นกัน กล่าวคือ ผู้ที่มีบุคลิกภาพแบบสนใจสิ่งภายนอกแสดงให้เห็นถึงการชอบอยู่รวมกันเป็นกลุ่มร่วมกับผู้อื่น หรือการชอบเข้าสังคม/คบค้าสมาคม ในขณะที่บุคลิกภาพแบบมีความมั่นคงทางอารมณ์แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการรับมือกับความกดดัน หรือกิจกรรมต่าง ๆ ในลักษณะที่เป็นงานสาธารณะ หรือกิจกรรมที่จำเป็นต้องเผชิญกับบุคคลและสถานการณ์หลากหลายรูปแบบ ทั้งนี้ การเข้าไปมีส่วนร่วมหรือมีส่วนเกี่ยวข้องทางการเมืองทุกระดับ อาจ

จำเป็นต้องเผชิญหน้ากับบุคคลและสถานการณ์ต่าง ๆ ทั้งในแง่ความร่วมมือและความขัดแย้ง (เช่น การรวมกลุ่มเพื่อการเคลื่อนไหวทางการเมือง การเป็นผู้แทนทางการเมืองระดับท้องถิ่น ฯลฯ) ตลอดจนการติดตามหรือให้ความสนใจเกี่ยวกับข้อมูล/ข่าวสารทางการเมืองเป็นระยะ ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นประเด็นสาธารณะหรือเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนหมู่มาก ดังนั้น เจ้าบ้านที่มองว่าประเทศของตนเองเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นอย่างมาก (รวมถึงผู้ที่มีความสนใจเรื่องการเมืองเป็นอย่างมาก) จึงมีแนวโน้มเป็นผู้ที่มีภาวะความเป็นเจ้าบ้าน (หรือยินยอมให้ผู้อพยพเข้ามาในประเทศของตน) มากกว่าผู้ที่มีลักษณะตรงกันข้าม

ในส่วนของภูมิหลังที่เป็นระดับความเชื่อมั่นทางสังคม แนวโน้มการยินยอมให้ผู้อพยพเข้ามาในประเทศของตนอาจมีทุนทางสังคมของสมาชิกในประเทศ/สังคมนั้น ๆ เป็นส่วนประกอบ ทั้งนี้ ความเชื่อมั่นทางสังคม (social trust) ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบและคุณสมบัติสำคัญอย่างหนึ่งของทุนทางสังคม ซึ่งอาจนำไปสู่การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือในรูปแบบต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งการมีจิตฝึกฝไ้เกี่ยวกับเรื่องส่วนรวม/สาธารณะ (civic orientation) (Putnam, Leonardi, and Nonetti, 1993; Putnam, 2000) อีกทั้งแนวทางการวัดระดับความเชื่อมั่นทางสังคมในการศึกษาครั้งนี้ (จากฐานข้อมูลของ ESS) ตั้งอยู่บนพื้นฐานของมุมมองเกี่ยวกับการใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ความไว้วางใจผู้อื่น การไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากผู้อื่น และการคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมของสมาชิกในสังคม ดังนั้น เราจึงกล่าวได้ว่า ทุนทางสังคม จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ง่ายถ้าปราศจากความเชื่อมั่นทางสังคม ซึ่งระดับความเชื่อมั่นทางสังคม เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องหรือมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับระดับการเข้าสังคมหรือการสมาคมกับคนรอบข้าง และความรู้สึกปลอดภัยจากอาชญากรรมด้วยเช่นกัน หรือกล่าวอีกนัยว่า การที่สมาชิกในสังคมกล้าติดต่อหรือกล้ามีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นหรือผู้คนต่างถิ่น (รวมถึงทัศนคติแง่บวกต่อผู้อพยพ) พวกเขาจำเป็นต้องมีรากฐานความสัมพันธ์ทางสังคมที่แสดงถึงความรู้สึกมั่นคงทางจิตใจ ความไว้วางใจ หรือความรู้สึกปลอดภัยที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่น กล่าวโดยสรุป ถ้าประเทศ/สังคมใดก็ตามมีทุนทางสังคมที่ดี ภาวะความเป็นเจ้าบ้านของสมาชิกในสังคมดังกล่าวก็จะมียกระดับความเข้มข้นมากขึ้น

ประการสุดท้าย ในส่วนของภูมิหลังที่เป็นความรู้สึกผูกพันกับทวีปยุโรป สะท้อนให้เห็นว่า เจ้าบ้านในพื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรปมีแนวโน้มนำหลักความคล้ายคลึง (similarity) มาใช้เป็นส่วนหนึ่งในการประเมินความรู้สึกต่อผู้ย้ายถิ่นหรือผู้อพยพ ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานว่าด้วยการดึงดูดของสิ่งที่มีความคล้ายคลึง (similarity-attraction hypothesis) ที่มีความเชื่อว่า คนเรามีแนวโน้มถูกดึงดูดด้วยคุณสมบัติหรือลักษณะบางอย่างที่มีความคล้ายคลึง/เหมือนกับตัวตนของเรา ซึ่งแสดงออกมาทางวัฒนธรรมหรือทางกายภาพ (Byrne 1971; Shin and Dovidio 2018) ในแง่นี้ การตระหนักรู้ถึงความคล้ายคลึงของเจ้าบ้านตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีสถานะเป็นพลเมืองหรือสมาชิกภาพ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้สึกมีส่วนร่วมเกี่ยวกับตัวตน/ตำแหน่งแห่งที่ของตน โดยเชื่อมโยงกับดินแดนหรือประเทศในทวีปยุโรปที่ตนเองกำลังอาศัยอยู่ ซึ่งการตระหนักรู้ดังกล่าว ส่วนหนึ่งเกิดจากการที่บริบทของกลุ่มประเทศส่วนใหญ่ในทวีปยุโรปเป็นสมาชิกของ “สหภาพยุโรป” (European Union) ดังนั้น ความรู้สึกเป็นชาวยุโรปเหมือนกันทั้งในแง่เศรษฐกิจและการเมือง (ภายใต้การรวมกลุ่มประเทศดังกล่าว) จึงสามารถเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งของมุมมองเชิงบวกต่อผู้อพยพได้เช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับข้อเท็จจริงส่วนหนึ่งในการวิจัยครั้งนี้ ก็คือ

การพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีแนวโน้มยินยอมให้ผู้ที่มีเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์เหมือนกับคนส่วนใหญ่ในประเทศของตน (อาทิ การมีผิวขาว/คอเคซอยด์ การนับถือศาสนาคริสต์ ฯลฯ) ย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ มากกว่าผู้ที่มีเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์แตกต่างจากคนส่วนใหญ่ในประเทศของตน

6.2 การสังเคราะห์นิยามและคุณสมบัติของภาวะความเป็นเจ้าบ้านในบริบทการย้ายถิ่น

นอกจากตัวอย่างข้อค้นพบที่โดดเด่นและการอภิปรายผลการวิจัยในข้างต้น ข้อค้นพบด้านอื่นที่ไม่ได้รับการอภิปรายในที่นี้ (เนื่องด้วยข้อจำกัดของพื้นที่การนำเสนอในบทความ) ก็ถูกนำมาร่วมใช้เป็นส่วนหนึ่งในการสังเคราะห์นิยามและคุณสมบัติของภาวะความเป็นเจ้าบ้านในบริบทการย้ายถิ่นด้วยเช่นกัน เพราะฉะนั้น ในเบื้องต้นผล การสังเคราะห์นิยามของภาวะความเป็นเจ้าบ้านในบริบทการย้ายถิ่นจึงหมายถึง “ภาวะทางจิตสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นทั้งสำนึกร่วมทางสังคมและความพึงพอใจส่วนบุคคลในฐานะเจ้าบ้าน เกี่ยวกับการยึดถือและปฏิบัติตามเป้าหมายและแนวปฏิบัติว่าด้วยการอาศัยอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างสันติ เพื่อนำไปสู่การเปิดใจยอมรับและให้การต้อนรับผู้อพยพอย่างไม่มีตรีจิต” ในแง่นี้ สมาชิกแต่ละรายอาจยึดถือและ/หรือปฏิบัติตามเป้าหมายและแนวปฏิบัติดังกล่าวหรือไม่ก็ได้ รวมถึงมีความยืดหยุ่นที่จะยึดถือและ/หรือปฏิบัติตามเหตุผลหรือโอกาสต่าง ๆ ตามที่ตนเองเห็นสมควร

ในขณะเดียวกัน เนื่องจากจุดมุ่งหมายเชิงอุดมคติของการวิจัยครั้งนี้ คือ การส่งเสริมให้สมาชิกในสังคมตระหนักถึงการให้การต้อนรับกลุ่มผู้อพยพอย่างเต็มใจและตั้งอยู่บนพื้นฐานของมนุษยธรรม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนความเป็นพลเมืองโลก และการมุ่งสู่ความเป็นสังคมพหุเอกราณิยม ดังนั้น เมื่อนำทั้ง 2 แนวคิดดังกล่าวมาเชื่อมโยงกับภาวะความเป็นเจ้าบ้าน ผู้วิจัยจึงสามารถตีความลักษณะการมีอยู่ของภาวะดังกล่าวได้อีก 2 มุมมอง ดังนี้

ประการแรก “ภาวะความเป็นเจ้าบ้านสามารถเป็นสิ่งที่ถูกนำมาใช้เพื่อให้เป้าหมายของความเป็นพลเมืองโลกและสังคมพหุเอกราณิยมกลายเป็นเรื่องจริง” กล่าวคือ ภาวะความเป็นเจ้าบ้านเป็นภาวะทางจิตสังคมที่มีเป้าหมายในตัวเอง และเป็นกระบวนการทำงานของจิตที่เชื่อมโยงกับกระบวนการทางสังคม ซึ่งในที่นี้ก็คือ การพิจารณาว่า ทั้งเราและผู้อื่น (รวมถึงผู้อพยพ) ต่างเป็นสมาชิก/เพื่อนมนุษย์ในสังคมเหมือนกัน หรืออยู่ร่วมในสังคมโลกเหมือนกัน และต่างฝ่ายต่างมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน ในขณะเดียวกัน ภาวะทางจิตสังคมดังกล่าวมีลักษณะเป็นการใช้วิจารณญาณและการไตร่ตรอง (เนื่องจากตัวแปรทัศนคติต่อผู้อพยพฯ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมาจากฐานมาจากข้อคำถามที่กล่าวถึงมุมมองต่อผู้อพยพ ภายใต้เงื่อนไขเชิงเหตุและผลที่เกี่ยวข้องกับความเป็นสากล และการอยู่ร่วมกันท่ามกลางความหลากหลายของคนในสังคม) ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวมีส่วนส่งเสริมให้ฝ่ายเจ้าบ้านและผู้อพยพต่างมีปฏิสัมพันธ์หรืออยู่ร่วมกันอย่างมีสติ และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ถูกขับเคลื่อนด้วยโลกาภิวัตน์และกระบวนการเคลื่อนย้าย

ประการที่สอง “ภาวะความเป็นเจ้าบ้านจะสามารถเกิดขึ้นได้จำเป็นต้องอาศัยกลไกทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนความเป็นพลเมืองโลกและสังคมพหุเอกราณิยม” กล่าวคือ สาระสำคัญ เป้าหมาย และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมืองโลกและสังคมพหุเอกราณิยมมีส่วนส่งเสริมหรือกระตุ้นให้สมาชิกในสังคมมีภาวะความเป็นเจ้าบ้านได้เช่นกัน อาทิ บทบาทของสถาบันการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรและวิธีการเรียนการสอนเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง

โลก บทบาทของภาครัฐหรือผู้มีอำนาจในสถาบันการเมืองและการปกครองเกี่ยวกับการส่งเสริม
วัฒนธรรมการเมืองแบบมีส่วนร่วม การรู้เท่าทันสื่อและเปิดรับข้อมูลข่าวสารอย่างมีสติเกี่ยวกับ
ความแตกต่างและความหลากหลายของวัฒนธรรมระดับสากล การมองและปฏิบัติต่อผู้อพยพใน
ฐานะที่พวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ฯลฯ

ดังนั้น ภาวะความเป็นเจ้าบ้าน ความเป็นพลเมืองโลก และสังคมพหุเอทานิยม จึงต่างมี
ความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเป้าหมายของการวิจัยครั้งนี้
มุ่งเน้นไปที่ “ภาวะความเป็นเจ้าบ้าน” เป็นหลัก เมื่อเป็นเช่นนั้น จากการวิเคราะห์และอภิปราย
ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยหรือภูมิหลังต่าง ๆ กับทัศนคติต่อผู้อพยพของเจ้าบ้านชาวยุโรปใน
พื้นที่ปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป ผู้วิจัยจึงสามารถสังเคราะห์และสรุปได้ว่า บุคคลที่มีภาวะ
ความเป็นเจ้าบ้านอย่างเด่นชัดต้องมีคุณสมบัติหรือองค์ประกอบร่วมกัน 6 ประการดังต่อไปนี้ (ใน
ขณะเดียวกัน สังคมหรือพื้นที่ปลายทางที่มีภาวะความเป็นเจ้าบ้านอย่างเด่นชัด จำเป็นต้องมี
สมาชิกที่มีคุณสมบัติหรือองค์ประกอบเหล่านี้ร่วมกันด้วยเช่นกัน)

**#1. การรู้สึกว่าคุณมีส่วนร่วมทางการเมือง หรือการเป็นสมาชิกในสังคมที่เปิดโอกาส
ให้ตนเองเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองเป็นอย่างมาก :** ความรู้สึกดังกล่าวเป็นสิ่ง
เหนี่ยวนำให้บุคคลผู้นั้นเกิดความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของการเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องหรือมี
อำนาจในการกำหนดทิศทางและความเป็นไปของสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ ซึ่งมีส่วนทำให้บุคคลผู้นั้น
รู้สึกว่าคุณเป็นเจ้าของบ้านอย่างแท้จริง ดังนั้น ความรู้สึกเป็นเจ้าของหรือเป็นส่วนหนึ่งของ
สังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ (ซึ่งเกิดจากการมีส่วนร่วมทางการเมือง) จึงเปรียบเสมือนพลังเชิงจิตสังคม
ที่ขับเคลื่อนหรือกระตุ้นให้บุคคลผู้นั้นไม่เพียงสนใจเรื่องของตนเอง กล่าวคือ นอกจากการ
ตระหนักถึงสิทธิและเรื่องราวของตน การมีส่วนร่วมทางการเมืองยังมีส่วนช่วยขยายมุมมองของ
บุคคลผู้นั้นไปสู่การตระหนักถึงสิทธิและเรื่องราวของส่วนรวม อีกทั้งในการศึกษาครั้งนี้พบว่า
ความสัมพันธ์ระหว่างมุมมองเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองและทัศนคติต่อผู้อพยพฯ เป็นคู่
ตัวแปรที่มีขนาดผลกระทบมากที่สุด ด้วยเหตุนี้ การรู้สึกว่าคุณมีส่วนร่วมทางการเมืองจึงเป็น
คุณสมบัติหรือองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของภาวะความเป็นเจ้าบ้าน แต่ในทางตรงกันข้าม การ
คิดว่าตนเองไม่มีส่วนร่วมทางการเมือง (ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งการประเมินว่าประเทศของตนเองไม่ค่อย
เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง และ/หรือไม่ค่อยมีความสนใจเรื่อง
การเมือง) ก็อาจกลายเป็นอุปสรรคต่อการมีอยู่ของภาวะความเป็นเจ้าบ้านได้เช่นกัน อย่างไรก็ตาม
การมีส่วนร่วมทางการเมืองในที่นี้ไม่ได้เกิดจากการปรับเปลี่ยนมุมมองและ/หรือบุคลิกภาพ
ส่วนบุคคลเพียงฝ่ายเดียว แต่จำเป็นต้องอาศัยระบบการเมือง หรือผู้มีอำนาจเกี่ยวกับการส่งเสริม
ให้เกิดวัฒนธรรมการเมืองแบบมีส่วนร่วมอย่างแพร่หลายด้วยเช่นกัน

**#2. การได้รับการตอบสนองหรือได้รับการเติมเต็มความต้องการพื้นฐานใน
ชีวิตประจำวันอย่างเพียงพอ ซึ่งความต้องการดังกล่าวครอบคลุมทั้งเรื่องปากท้องและสุข
ภาวะทางสังคม :** เมื่อเจ้าบ้านรู้สึกว่าคุณมีความมั่นคงในชีวิตอย่างเพียงพอในระดับหนึ่ง (ทั้ง
ด้านเศรษฐกิจและสังคม) พวกเขาอาจมีแนวโน้มเปิดใจยอมรับผู้อพยพมากขึ้น ดังนั้น ภูมิหลัง
เกี่ยวกับความกินดีอยู่ดีของสมาชิกในสังคมจึงเป็นส่วนประกอบสำคัญอันดับต้น ๆ ของภาวะ
ความเป็นเจ้าบ้านด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ ความกินดีอยู่ดีในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าเจ้าบ้านผู้นั้นหรือเจ้า
บ้านทุกคนต้องมีฐานะร่ำรวย และ/หรือไม่ได้หมายความว่าต้องเข้าสังคมหรือมองโลกในแง่ดี

ตลอดเวลา แต่หมายถึง การดำรงชีวิตอย่างมีสติ มีความเชื่อมั่นในการดำเนินชีวิตในสังคม และได้รับการส่งเสริมให้ดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างสมดุล กล่าวคือ ในแง่หนึ่ง โครงสร้างหรือกลไกทางสังคมต้องส่งเสริมให้สมาชิกในสังคมมีความกินดีอยู่ดีด้วยแบบแผนหรือนโยบายต่างๆ เช่น การจ้างงานเต็มอัตรา การฝึกทักษะอาชีพที่สอดคล้องกับตลาดแรงงาน การสร้างโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (social safety net) การสอดส่องและเฝ้าระวังปัญหาอาชญากรรมทุกระดับ ฯลฯ ในขณะเดียวกัน สมาชิกในสังคมควรวางแผนการดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรอบคอบและเหมาะสมด้วยเช่นกัน เช่น การมีวินัยทางการเงิน การขยันทำมาหากินตามศักยภาพที่มี การตื่นตัวเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะชีวิตในด้านต่าง ๆ การปฏิบัติตามกฎระเบียบ การเคารพและไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่น การช่วยเป็นหูเป็นตาหรือสอดส่องสถานการณ์ที่ไม่น่าไว้วางใจ ฯลฯ จากนั้น เมื่อสมาชิกในสังคมมีสถานะกินดีอยู่ดี หรือได้รับการตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเพียงพอ หรือในระดับที่พวกเขาเกิดความรู้สึกมั่นคงในชีวิต (หรือไม่รู้สึกว่าการเข้ามาของผู้อพยพเป็นภัยคุกคามแก่พวกตน) ความรู้สึกมั่นคงในชีวิตของพวกเขา ก็อาจยกระดับไปสู่ความพร้อมที่จะสนใจสิ่งรอบตัวมากขึ้น (ไม่คิดถึงเพียงเรื่องของตนเอง) และอาจเหนี่ยวนำไปสู่หรือเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งของภาวะความเป็นเจ้าบ้านได้เช่นกัน

#3. การคิดย้อนสะท้อนกลับบนพื้นฐานของความเป็นจริงอย่างรอบด้าน การรู้เท่าทันอารมณ์และความรู้สึกของตนเอง การจัดการข้อมูล/ความรู้ที่ตนเองมีอยู่หรือได้รับรู้อย่างมีวิจรรย์ญาณ และการจัดการอารมณ์/ความรู้สึกของตนได้อย่างเหมาะสม : คุณสมบัติเหล่านี้มีลักษณะเป็นทักษะส่วนบุคคลที่สามารถได้รับการพัฒนา/เพิ่มพูน/เรียนรู้ให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของตัวตนของบุคคลผู้นั้น (ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางอารมณ์) ทั้งนี้ การมีทักษะดังกล่าวในข้างต้น นอกจากขึ้นอยู่กับความสามารถ/ความถนัดเฉพาะบุคคล ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกหรือการได้รับการขัดเกลาจากสิ่งแวดล้อม/สถานการณ์ที่พวกเขาเผชิญหรือเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้พบว่า ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมทักษะดังกล่าวก็คือบทบาทของสถาบันการศึกษา อย่างไรก็ตาม ถึงแม้การศึกษาระดับสูงมีสภาพแวดล้อมและกระบวนการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการมีทักษะต่าง ๆ ในข้างต้น แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเจ้าบ้านทุกคนต้องสำเร็จการศึกษาระดับสูง เนื่องจากการศึกษาทุกระดับและทุกรูปแบบ (รวมถึงสถาบันทางสังคมด้านอื่น) สามารถกำหนดหรือออกแบบหลักสูตร วิธีการเรียนการสอน รวมถึงแบบแผนหรือแนวปฏิบัติที่มีส่วนส่งเสริมให้สมาชิกในสังคมมีทักษะเหล่านี้ได้เช่นกัน เช่น หลักสูตรเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองโลก เนื้อหา/บทเรียนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน การจัดการเรียนการสอนแบบสัมมนา (เน้นการอภิปรายและถกเถียงเช่นการศึกษาระดับสูง) การสอนให้รู้จักคิดและตั้งคำถามเกี่ยวกับสถานะองค์ความรู้และสิ่งรอบตัว ฯลฯ ในขณะเดียวกัน ทักษะเหล่านี้ก็เป็นสิ่งเดียวกับการรู้เท่าทันสื่อ (media literacy) ซึ่งเป็นการปฏิบัติการทางสังคมอย่างหนึ่งที่แสดงถึงการใช้สื่ออย่างชาญฉลาดและมีสติ ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะผู้รับสารหรือผู้ส่งสารก็ตาม ถึงแม้ทักษะการรู้เท่าทันสื่อเกิดจากการใช้ความสามารถและวิจรรย์ญาณส่วนบุคคล แต่ภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมก็มีส่วนส่งเสริมทักษะดังกล่าวให้แก่สมาชิกในสังคม ดังนั้น บทบาทของสื่อที่มีจรรยาบรรณในการผลิตและนำเสนอเนื้อหาอย่างรอบด้านหรือหลากหลายแง่มุม ก็อาจเป็นแนวทางหนึ่งของการลดอคติและความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับการรับรู้ข้อมูลข่าวสารหรือประเด็นในสังคมได้เช่นกัน เพราะฉะนั้น การที่สมาชิกในสังคมเปิดรับข้อมูลข่าวสารทางการเมือง

และสังคมควบคู่กับการมีทักษะเหล่านี้⁵ จึงมีส่วนเหนี่ยวนำให้พวกเขาเปิดกว้างและตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับเนื้อสาร (ทั้งในแง่องค์ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และสารสนเทศ) ทั้งนี้ เมื่อใดก็ตามที่เนื้อสารเหล่านั้นเกี่ยวข้องกับกรย้ายถิ่น/ผู้อพยพ ทักษะดังกล่าวก็จะช่วยทำให้พวกเขาเข้าใจหรือหยั่งรู้ความจริงเกี่ยวกับผู้อพยพหรือปรากฏการณ์การย้ายถิ่น ซึ่งอาจรวมถึงการเข้าใจความรู้สึกของผู้อพยพมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้น ทักษะดังกล่าวจึงมีส่วนประกอบสร้างภาวะความเป็นเจ้าบ้านได้เช่นกัน แต่ในทางตรงกันข้าม การไม่มีทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ รวมถึงการไม่เปิดรับข้อมูลข่าวสารทางการเมืองและสังคมอย่างมีวิจารณญาณ (ซึ่งอาจรวมถึงข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับผู้อพยพ) ก็อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดอคติต่อผู้อพยพ และอาจกลายเป็นอุปสรรคต่อการมีอยู่ของภาวะความเป็นเจ้าบ้านได้เช่นกัน

#4. การคำนึงถึงผลประโยชน์สาธารณะและผลประโยชน์ส่วนตัวอย่างสมดุล หรือไม่สุดโต่งในด้านใดด้านหนึ่งมากเกินไป : ถึงแม้การมีจิตสาธารณะหรือคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมจะเป็นสิ่งที่ดี เพราะแสดงถึงการคำนึงถึงจิตใจและผลประโยชน์ของผู้อื่น หรือในอีกแง่ถึงแม้การคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตัวสะท้อนให้เห็นถึงความรักในตัวเอง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการมองเห็นคุณค่าของการมีอยู่หรือตัวตนของผู้นั้น แต่ถ้าบุคคลผู้นั้นฝึกฝนหรือคำนึงถึงผลประโยชน์แบบใดแบบหนึ่งมากเกินไป ก็อาจส่งผลให้เกิดอคติหรือความลำเอียงต่อผลประโยชน์อีกด้านที่ตนเองละเลยหรือไม่ให้ความสำคัญเท่าที่ควร ด้วยเหตุนี้ คุณสมบัติดังกล่าวจึงเป็นส่วนประกอบหนึ่งของภาวะความเป็นเจ้าบ้าน และเป็นส่วนประกอบที่ช่วยทำให้ภาวะความเป็นเจ้าบ้านมีลักษณะเป็นทางสายกลางหรือไม่เป็นอคติมากเกินไป รวมถึงไม่ก่อให้เกิดแนวโน้มการยึดถือตนเองเป็นศูนย์กลาง ซึ่งถือว่าเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการมีอยู่ของภาวะความเป็นเจ้าบ้าน กล่าวคือ ในกรณีแรก ถ้าสมมติว่าเจ้าบ้านคำนึงถึงผลประโยชน์สาธารณะอย่างสุดโต่งมากเกินไป เช่น การเปิดรับผู้อพยพจำนวนมากเข้ามาในพื้นที่ปลายทางอย่างไร้ขีดจำกัด และยังไม่ตระหนักถึงหรือเตรียมรับมือกับผลกระทบของการย้ายถิ่นในด้านต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ ระบบหรือโครงสร้างของสังคมในพื้นที่ปลายทางอาจไม่สามารถตอบสนองความกินดีอยู่ดีให้แก่เจ้าบ้านและผู้อพยพ และอาจนำไปสู่ปัญหาหรือความขัดแย้งในสังคม (หรือเข้าทำนองเตี้ยอุ้มค่อม และเป็นเหตุผลว่า ก่อนที่จะแสดงความใจดีแก่ผู้ใด เราต้องรู้จักประมาณการตนเองด้วยเช่นกัน) อย่างไรก็ตาม ในกรณีตรงกันข้าม ถ้าสมมติว่าเจ้าบ้านคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตัวมากเกินไป พวกเขาอาจมีแนวโน้มปฏิเสธ/ไม่อนุญาตให้ผู้อพยพย้ายเข้ามาหรือถ้ามีผู้อพยพเข้ามาแล้ว เจ้าบ้านก็อาจมีอคติและเลือกปฏิบัติต่อพวกเขาอย่างรุนแรง รวมถึงอาจส่งเสริมให้มีนโยบายต่อต้านการเข้ามาของผู้อพยพ ซึ่งสภาวะเช่นนี้อาจกลายเป็นอุปสรรคต่อการมีอยู่ของภาวะความเป็นเจ้าบ้านได้เช่นกัน

⁵ ถึงแม้ในการวิจัยครั้งนี้พบว่า ขนาดผลกระทบ (effect size) ของความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติต่อผู้อพยพฯ กับระดับการเปิดรับข้อมูลข่าวสารทางการเมืองและสังคม มีระดับน้อยถึงน้อยมาก แต่เนื่องจากผลการวิเคราะห์การสมนัยแบบพหุและตารางไขว้ สะท้อนให้เห็นว่า เจ้าบ้านที่เปิดรับข้อมูลข่าวสารทางการเมืองและสังคมไม่วาระระดับใดก็ตาม ต่างมีทัศนคติเชิงบวกต่อผู้อพยพอย่างเห็นได้ชัด มากกว่าเจ้าบ้านที่ไม่เคยเปิดรับข้อมูลข่าวสารดังกล่าว รวมถึงข้อค้นพบบางส่วนจากการทบทวนวรรณกรรม ซึ่งแสดงถึงความสำคัญเกี่ยวกับอิทธิพลของสื่อต่อการรับรู้และทัศนคติต่อผู้อพยพ เพราะฉะนั้น ในที่นี้ ผู้วิจัยจึงนำประเด็นเกี่ยวกับการรู้เท่าทันสื่อ (media literacy) มาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการสังเคราะห์คุณสมบัติของภาวะความเป็นเจ้าบ้าน เนื่องจากปริมาณ/ความถี่ของการเปิดรับข้อมูลข่าวสารทางการเมืองและสังคมอาจไม่สำคัญเท่ากับคุณภาพหรือวิจารณญาณในการเปิดรับข้อมูลข่าวสารดังกล่าว ซึ่งเข้าข่ายเป็นทักษะที่มีส่วนเหนี่ยวนำให้เจ้าบ้านมีทัศนคติต่อผู้อพยพอย่างสมเหตุสมผลได้เช่นกัน

#5. การไม่ยึดติดกับอัตลักษณ์ของตนเอง/พวกพ้องตนเองมากเกินไป แต่เรียนรู้และเข้าใจอัตลักษณ์ของผู้อื่นควบคู่ไปด้วยกัน : เนื่องจากสมาชิกในสังคมทุกวันนี้ยังคงดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้บริบทสังคมแบบรัฐ-ชาติ ดังนั้น สภาพแวดล้อมในสังคมนั้น ๆ ย่อมมีส่วนหล่อหลอมตัวตนและวิถีคิดเกี่ยวกับสำนึกความเป็นพลเมืองและการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นทั้งภายในและภายนอกสังคม ซึ่งตัวอย่างหนึ่งก็คือ การจำแนกว่าใครคือพวกเดียวหรือไม่ใช่พวกเดียวกับเรา โดยพิจารณาจากสัญชาติ/ประเทศที่เป็นแผ่นดินถิ่นเกิด ดังนั้น การไม่ยึดติดกับอัตลักษณ์ของตนเอง/พวกพ้องตนเองมากเกินไป แต่เรียนรู้และเข้าใจอัตลักษณ์ของผู้อื่นควบคู่ไปด้วย จึงเป็นเรื่องน่ายินดีและองค์ประกอบสำคัญอีกประการที่ช่วยทำให้เจ้าบ้านเปิดใจยอมรับการเข้ามาของผู้อพยพ และอาจเหนี่ยวนำไปสู่การมีภาวะความเป็นเจ้าบ้านมากขึ้น เนื่องจากคุณสมบัติดังกล่าวคือการทลายกำแพงในใจเกี่ยวกับการแบ่งแยกว่าใครเป็นหรือไม่เป็นพวกเดียวกับเรา โดยคำนึงถึงเพียงเรื่องการถือสัญชาติ หรือกล่าวอีกนัยว่า คุณสมบัติดังกล่าว คือ การมีสำนึกความเป็นพลเมืองโลก หรือการเชื่อและมองว่าทุกคนบนโลกใบนี้คือพวกเดียวกัน/อยู่ร่วมในสังคมเดียวกัน (ซึ่งก็คือสังคมโลก) และถึงแม้มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ แต่ทุกคนในสังคมก็พร้อมที่จะเรียนรู้และทำความเข้าใจตัวตนของแต่ละฝ่ายซึ่งกันและกัน

#6. การมีความเห็นอกเห็นใจและความเข้าใจในความรู้สึกของผู้อื่น การมีมนุษยธรรม รวมถึงการสนใจความเป็นไปของสิ่งรอบตัว : ถ้ากำหนดให้การคำนึงถึงผลประโยชน์สาธารณะและผลประโยชน์ส่วนตัวอย่างสมดุลเป็นคุณสมบัติที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการใช้ตรรกะและข้อเท็จจริง ดังนั้น คุณสมบัติเกี่ยวกับการมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น การมีมนุษยธรรม รวมถึงการสนใจความเป็นไปของสิ่งรอบตัว จึงเป็นคุณสมบัติที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของอารมณ์และความรู้สึก ซึ่งเป็นอารมณ์และความรู้สึกแง่บวกในลักษณะที่เป็นการคิดดีและปรารถนาดีต่อผู้อื่น ทั้งนี้ คุณสมบัติหรืออารมณ์และความรู้สึกดังกล่าวอาจเกิดขึ้นพร้อมกับ/ภายหลัง/หรือเป็นผลสืบเนื่องจากคุณสมบัติต่าง ๆ ตามที่ผู้วิจัยอภิปรายไว้ก่อนหน้า แต่กระนั้น คุณสมบัติหรืออารมณ์และความรู้สึกดังกล่าวสามารถเกิดขึ้นโดยไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคุณสมบัติต่าง ๆ ตามที่ผู้วิจัยอภิปรายไว้ก่อนหน้าได้เช่นกัน เพราะว่าเป็นเรื่องความรู้สึกนึกคิดส่วนบุคคล ซึ่งอาจเกิดจากการได้รับการขัดเกลาภายในครอบครัวหรือบุคคลใกล้ชิด จนกระทั่งซึมซับอยู่ในระดับจิตไร้สำนึก (unconscious) และกลายเป็นส่วนหนึ่งของอุปนิสัย (disposition) หรืออาจเกิดจากความเชื่อ/ความศรัทธาในบางสิ่งอย่างแรงกล้า รวมถึงอาจเกิดจากสิ่งเร้าหรือสถานการณ์ที่ตนเองกำลังเผชิญ ณ ช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งส่งผลต่อความสุข/ทุกข์ของตนเองได้เช่นกัน ดังนั้น การมีความเห็นอกเห็นใจและความเข้าใจในความรู้สึกของผู้อื่น การมีมนุษยธรรม รวมถึงการสนใจความเป็นไปของสิ่งรอบตัว จึงเป็นคุณสมบัติด้านอารมณ์และความรู้สึกที่เข้าข่ายเป็นส่วนประกอบสร้างการมีอยู่ของภาวะความเป็นเจ้าบ้านได้เช่นกัน แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าคุณสมบัติดังกล่าวพลิกผันไปสู่ลักษณะตรงกันข้าม เช่น อคติและความเกลียดชังต่อผู้อื่น การเพิกเฉย/ไม่สนใจสิ่งรอบข้าง การขาดความเห็นใจและขาดความเข้าใจในความรู้สึกของผู้อื่น ฯลฯ คุณสมบัติที่เป็นอารมณ์และความรู้สึกเชิงลบเหล่านี้ก็อาจกลายเป็นอุปสรรคต่อการมีอยู่ของภาวะความเป็นเจ้าบ้านได้เช่นกัน

6.3 ข้อถกเถียงเกี่ยวกับความเป็นไปได้ของการนำแนวคิดภาวะความเป็นเจ้าบ้านไปประยุกต์ใช้ในบริบทการย้ายถิ่นข้ามชาติ

ถึงแม้ข้อค้นพบในการวิจัยครั้งนี้เกิดขึ้นในบริบทสังคมพื้นที่ปลายทางยอคนิยมในทวีปยุโรป แต่จากการสังเคราะห์ให้เห็นว่า ภาวะความเป็นเจ้าบ้านมีลักษณะเป็นภาวะทางจิตสังคมที่ไม่ผูกติดอยู่กับเขตแดนใดเขตแดนหนึ่ง และมีความเชื่อมโยงกับความเป็นพลเมืองโลก ดังนั้น ในแง่หลักการ ภาวะความเป็นเจ้าบ้าน (ในบริบทการย้ายถิ่น) จึงมีศักยภาพถูกนำไปขยายผลเพื่อประยุกต์ใช้ในสังคมอื่นที่ไม่ใช่พื้นที่ปลายทางยอคนิยมในทวีปยุโรปและในระดับสากลได้เช่นกัน แต่ในทางปฏิบัติ การขยายผลแนวคิดดังกล่าวเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในสังคมอื่นอาจไม่ใช่เรื่องง่ายหรือไม่สามารถเกิดขึ้นในระยะเวลาอันสั้น (หรือแทบเป็นไปไม่ได้เลยในบางประเทศ/สังคม) เนื่องด้วยบริบทความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบรัฐ-ชาติ ที่มีส่วนทำให้การให้การต้อนรับโดยปราศจากเงื่อนไขอย่างสมบูรณ์ (absolute unconditional hospitality) ค่อนข้างเป็นไปได้ยาก ซึ่งในที่นี้ก็คือ การยังไม่อนุญาตให้ผู้อพยพทุกรายข้ามพรมแดนเข้ามาโดยปราศจากการตรวจสอบเอกสาร/หลักฐานและคุณสมบัติใด ๆ ตลอดจนความเป็นไปได้ของการที่เจ้าบ้านบางส่วนในพื้นที่ปลายทางเล็งเห็นว่า กลุ่มผู้อพยพคือภัยคุกคามที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่/ผลประโยชน์ของตน (ไม่ว่าจะเป็นภัยคุกคามด้านเศรษฐกิจ หรือภัยคุกคามต่อระเบียบทางสังคมและชีวิตทางวัฒนธรรม) ซึ่งสถานการณ์เหล่านี้อาจมีลักษณะแตกต่างกันในแต่ละสังคม และอาจส่งผลให้เกิดอุปสรรคต่อการนำแนวคิดภาวะความเป็นเจ้าบ้านไปประยุกต์ใช้ได้เช่นกัน

ด้วยเหตุนี้ ในกรณีที่เป็นการป้องกันปัญหาการหลั่งไหลเข้ามาของผู้อพยพอย่างไร้ขีดจำกัด การให้การต้อนรับอย่างมีเงื่อนไข (conditional hospitality) จึงเป็นหลักการอย่างหนึ่งที่ประเทศพื้นที่ปลายทางนำมาใช้กำหนดเงื่อนไขและคุณสมบัติของผู้ที่จะย้ายถิ่นเข้ามา (Derrida 2000; Derrida 2005) ในแง่หนึ่ง การให้การต้อนรับอย่างมีเงื่อนไขอาจขึ้นอยู่กับการปฏิบัติตามกติกาหรือหลักสากลบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับผู้อพยพ แต่ไม่ได้เกิดจากความจริงใจหรือความเข้าใจในความรู้สึกของผู้อื่น (empathy) ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญสำหรับการมีอยู่ของภาวะความเป็นเจ้าบ้าน ตามที่ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ไว้แต่ประการใด ตลอดจนมีลักษณะแตกต่างจากการให้การต้อนรับแบบคำนึงถึงส่วนรวม (altruistic hospitality) หรือภาวะความเป็นเจ้าบ้านในบริบทอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งค่อนข้างให้น้ำหนักไปที่ความคิดและอารมณ์เชิงบวกต่อผู้อพยพ ในขณะที่มุมมองของ Derrida เกี่ยวกับการให้การต้อนรับอย่างมีเงื่อนไขไม่ได้มุ่งเน้นหรือให้ความสำคัญเกี่ยวกับความคิดและอารมณ์เชิงบวกต่อผู้อพยพอย่างชัดเจนเท่าที่ควร และถึงแม้ Derrida ให้คุณค่าแก่การกระทำดังกล่าวว่า เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อพยพหรือแสดงถึงการมีมนุษยธรรม แต่วิธีคิดและแนวปฏิบัติต่อผู้อพยพภายใต้การให้การต้อนรับอย่างมีเงื่อนไขก็สะท้อนให้เห็นถึงความไม่เสมอภาคหรือความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเจ้าบ้านกับผู้อพยพ เพราะฉะนั้น การให้การต้อนรับอย่างมีเงื่อนไขจึงเป็นตัวอย่างประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดของการนำภาวะความเป็นเจ้าบ้านไปประยุกต์ใช้ในโลกแห่งความเป็นจริง อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาในอีกแง่ การให้การต้อนรับผู้อพยพอย่างมีเงื่อนไขสะท้อนให้เห็นว่า การนำแนวคิดภาวะความเป็นเจ้าบ้านไปประยุกต์ใช้สามารถเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและกลายเป็นจริงได้เช่นกัน แต่ฝ่ายเจ้าบ้านต้องดำเนินการอย่างรัดกุมและมีขอบเขต เพื่อป้องกันผลกระทบด้านลบที่อาจเกิดจากการมีผู้อพยพหลั่งไหลเข้ามาในพื้นที่ปลายทางมากเกินไป เพราะฉะนั้น การให้การต้อนรับอย่างมีเงื่อนไขจึงมีส่วนช่วยทำให้

ภาวะความเป็นเจ้าบ้านไม่มีความเป็นอุดมคติมากเกินไป หรือเข้าข่ายเป็น “ภาวะความเป็นเจ้าบ้านตามความเป็นจริง” (realistic hospitableness) มากขึ้น ซึ่งความจริงดังกล่าวก็คือ การที่มนุษยชาติยังอยู่ภายใต้ระบบโลกที่ยังยึดมั่นในความเป็นสังคมแบบรัฐ-ชาติ และการแบ่งเส้นพรมแดน

7. ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากการกำหนดข้อเสนอแนะในที่นี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อเสนอแนะแนวทางการนำแนวคิดภาวะความเป็นเจ้าบ้านไปประยุกต์ใช้เป็นหลัก⁶ เพราะฉะนั้น จากการนำเสนอตัวอย่างข้อค้นพบที่โดดเด่นในส่วนที่เป็นการอภิปรายผลการวิจัย รวมถึงการสังเคราะห์ทวิภาคของภาวะความเป็นเจ้าบ้านในข้างต้น ในที่นี้ ผู้วิจัยจึงสามารถกำหนดข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

7.1 นโยบาย/มาตรการด้านการเมืองและการปกครอง

1) ภาครัฐหรือฝ่ายผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองควรส่งเสริมให้เกิดวัฒนธรรมการเมืองแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น เนื่องจากวัฒนธรรมการเมืองรูปแบบดังกล่าวมีส่วนกระตุ้นให้สมาชิกในสังคมสนใจประเด็นสาธารณะ ตลอดจนเคารพและตระหนักถึงสิทธิของผู้อื่น ซึ่งมีส่วนเหนี่ยวนำให้สมาชิกในสังคมเปิดใจรับฟังและพร้อมที่จะทำความเข้าใจเหตุผลการย้ายถิ่นเข้ามาของผู้อพยพ

2) ภายใต้บริบทสังคมแบบรัฐ-ชาติ ภาครัฐหรือฝ่ายผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองยังจำเป็นต้องใช้ยุทธศาสตร์ “ภาวะความเป็นเจ้าบ้านตามความเป็นจริง” (realistic hospitableness) เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการกำหนดเกณฑ์คัดเลือกผู้อพยพเข้ามาในพื้นที่ปลายทางทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ ซึ่งยุทธศาสตร์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การนำแนวคิดภาวะความเป็นเจ้าบ้านไปประยุกต์ใช้ควรมีเงื่อนไข/ข้อจำกัด เพราะภาวะความเป็นเจ้าบ้านในบริบทการย้ายถิ่นมีเรื่องผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นผลประโยชน์ที่ไม่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพึงพอใจส่วนบุคคลของเจ้าบ้านเพียงอย่างเดียว แต่มีเรื่องผลประโยชน์สาธารณะ ซึ่งคาบเกี่ยวกับมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เข้ามาเกี่ยวข้องอย่างสลับซับซ้อน หรือกล่าวอีกนัยว่าการให้การต้อนรับอย่างมีเงื่อนไขมีส่วนช่วยให้ภาวะความเป็นเจ้าบ้านไม่มีความเป็นอุดมคติมากเกินไป ดังนั้น ภาครัฐจึงควรจำกัดหรือควบคุมจำนวนผู้อพยพที่ล้นไหลเข้ามาในพื้นที่ปลายทางตามความเหมาะสมในแต่ละช่วงเวลา (เกณฑ์เชิงปริมาณ) เพื่อสร้างความเชื่อมั่นทางสังคมให้แก่เจ้าบ้าน (ทำให้เจ้าบ้านไม่รู้สึกว่าการเข้ามาของผู้อพยพคือภัยคุกคาม) และป้องกันปัญหาการเสียดุลของโครงสร้างหรือระบบต่าง ๆ ภายในสังคมพื้นที่ปลายทาง รวมถึงการพัฒนาาระบบ/โครงสร้าง (รวมถึงการจัดสรรทรัพยากรและสวัสดิการ) เพื่อเตรียมรองรับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการเข้ามาของผู้อพยพควบคู่ไปพร้อมกัน ตลอดจนกำหนดเงื่อนไขและ/หรือคุณสมบัติของผู้ที่มีสิทธิอพยพเข้ามา (เกณฑ์เชิงคุณภาพ) เพื่อป้องกันปัญหาด้านความมั่นคงและสวัสดิภาพภายในประเทศ

3) ในกรณีที่ผู้อพยพย้ายเข้ามาแล้ว ภาครัฐควรมอบสถานะพลเมืองและให้สิทธิขั้นพื้นฐานแก่ผู้อพยพ รวมถึงกำหนดบรรทัดฐาน/แนวปฏิบัติสำหรับฝ่ายเจ้าบ้าน ตลอดจนการมีกลไกทาง

⁶ ถึงแม้ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นในประเทศปลายทางยอดนิยมของทวีปยุโรป แต่ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ประเทศต่าง ๆ สามารถนำข้อเสนอแนะเหล่านี้ไปปรับใช้ให้เหมาะสมหรือสอดคล้องกับบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตลอดจนสถานการณ์การล้นไหลเข้ามาของผู้อพยพในแต่ละประเทศได้เช่นกัน

สังคมอย่างเป็นทางการเพื่อก่อให้เกิดการบังคับใช้ (enforcement) แก่คนหนุ่มมาก ทั้งในรูปแบบการส่งเสริมและควบคุมนโยบายเกี่ยวกับการสร้างสัมพันธ์ทางอันดีระหว่างเจ้าบ้านกับผู้อพยพ เช่น การบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการต่อต้านการเลือกปฏิบัติในสังคม (anti-discrimination) การกำหนดกติกาหรือแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการให้บริการหรือรับใช้สมาชิกในสังคมอย่างเสมอภาคหรือไม่เลือกปฏิบัติว่าใครคือเจ้าบ้าน/ใครคือผู้อพยพ ฯลฯ

7.2 นโยบาย/มาตรการด้านเศรษฐกิจ

1) ภาครัฐควรส่งเสริมนโยบายหรือมาตรการการจ้างงานเต็มอัตรา (full employment) เพื่อป้องกันไม่ให้ทั้งฝ่ายเจ้าบ้านและผู้อพยพต่างประสบปัญหาอุปทานแรงงานส่วนเกิน (ภาวะที่ทำให้เกิดการแย่งกันหางานทำ และ/หรือโอกาสถูกกดค่าแรง เพราะนายจ้างมีอำนาจต่อรองมากกว่า) ซึ่งการมีงานทำถือว่าเป็นหลักประกันอย่างหนึ่งของการมีรายได้เพื่อเลี้ยงชีพ และเป็น การตอบสนองต่อเรื่องปากท้องของประชาชน (รวมถึงช่วยลดปัญหาการที่ฝ่ายเจ้าบ้านมองว่าผู้อพยพคือปัจจัยคุกคามต่อความมั่นคงในชีวิตของเจ้าบ้าน) ในขณะเดียวกัน การจ้างงานหรือการให้โอกาสแก่ผู้อพยพในการทำงานเป็นการแสดงถึงภาวะการให้การต้อนรับของพื้นที่ปลายทาง และเป็นกลไกอย่างหนึ่งสำหรับการบูรณาการผู้อพยพหรือคนต่างถิ่นให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมในพื้นที่ปลายทางด้วยเช่นกัน (Linge, Furunes, Baum, and Duncan 2020)

2) ภาครัฐควรใช้นโยบายหรือมาตรการการกระจายความมั่งคั่ง (wealth distribution) เพื่อบรรเทาปัญหาความยากจนหรือความยากลำบากในการดำเนินชีวิตของกลุ่มผู้ที่มีรายได้น้อย ในแง่นี้ การตอบสนองความต้องการเรื่องปากท้องให้แก่คนในพื้นที่อย่างทั่วถึงจึงมีส่วนทำให้เจ้าบ้านสนใจเรื่องรอบตัวมากขึ้น ซึ่งครอบคลุมถึงการแสดงความเห็นอกเห็นใจกลุ่มผู้อพยพด้วยเช่นกัน

7.3 นโยบาย/มาตรการด้านการศึกษา

1) สถานศึกษาทุกระดับควรบรรจุหลักสูตรการเรียนการสอนด้านความเป็นพลเมืองโลก เพื่อส่งเสริมให้เกิดรายวิชาที่มีเนื้อหาดีโยงกับค่านิยมหรืออุดมการณ์สากลที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความเป็นพลเมืองโลก รวมถึงออกแบบวิธีการเรียนการสอนในลักษณะที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนหรือสมาชิกในสังคมเกิดทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) ดังเช่นการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการความรู้ระหว่าง 4 สาขาวิชา ได้แก่ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิศวกรรมศาสตร์ และคณิตศาสตร์ (STEM education) ซึ่งเป็นตัวอย่างหนึ่งของรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ช่วยขัดเกลาผู้เรียนให้มีทักษะดังกล่าวมากขึ้น (Ardianti et al. 2020) ตลอดจนสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพื่อเหนี่ยวนำไปสู่การมีโลกทัศน์ที่เปิดกว้างมากขึ้นเกี่ยวกับผู้อพยพ

2) สถานศึกษาทุกระดับควรปลูกฝังและส่งเสริมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างความร่วมมือและความสัมพันธ์อันดีระหว่างเพื่อนร่วมโลก เช่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรมระหว่างนักเรียน/นักศึกษาภายใต้การทำข้อตกลงร่วมระหว่างหลักสูตรนานาชาติข้ามสถาบัน การจัดนิทรรศการพร้อมกับการเสวนาเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญระดับนานาชาติ ฯลฯ เพื่อเหนี่ยวนำให้ผู้เรียนคุ้นเคยกับชีวิตทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย ลดอคติทางวัฒนธรรม และสร้างความเป็นมิตรกับกลุ่มคนต่างวัฒนธรรมมากขึ้น

8. จริยธรรมการวิจัย

งานวิจัยนี้ได้รับการรับรอง (แบบยกเว้น) จากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (COA No. 054/65)

References

- Allport, Gordon W. 1954. *The Nature of Prejudice*. Garden City, NY: Doubleday.
- Anderson, Bridget. 2007. "A Very Private Business: Exploring the Demand for Migrant Domestic Workers." *European Journal of Women's Studies* 14 (3): 247-264. <https://doi.org/10.1177/1350506807079013>
- Ardianti, Suji et al. 2020. "The Impact of the Use of STEM Education Approach on the Blended Learning to Improve Student's Critical Thinking Skills." *Universal Journal of Educational Research* 8 (3): 24-32. <https://doi.org/10.13189/ujer.2020.081503>
- Barnett, Ronald. 1990. *The Idea of Higher Education*. Milton Keynes: Society for Research into Higher Education Open University Press.
- Berry, John W. 2006. "Mutual Attitudes Among Immigrants and Ethnocultural Groups in Canada." *International Journal of Intercultural Relations* 30 (6): 719-734. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2006.06.004>
- Borjas, George J. 1994. "The Economics of Immigration." *Journal of Economic Literature* 32 (4): 1667-1717. <https://www.jstor.org/stable/2728791>
- Bourhis, Richard Y. et al. 1997. "Towards an Interactive Acculturation Model: A Social Psychological Approach." *International Journal of Psychology* 32 (6): 369-386. <https://doi.org/10.1080/002075997400629>
- Boyne, Roy. 2002. "Bourdieu: From Class to Culture: In Memoriam Pierre Bourdieu 1930-2002." *Theory, Culture & Society* 19 (3): 117-128. <https://doi.org/10.1177/026327602401081558>
- Byrne, Donn. 1971. *The Attraction Paradigm*. New York: Academic Press.
- Carter, April. 2001. "Global or Multinational Citizens? Refugees and Migrants." In *The Political Theory of Global Citizenship*, 99-118. London: Routledge.
- Carter, April. 2005. "Migration and Cultural Diversity: Implications for National and Global Citizenship." In *Challenging Citizenship: Group Membership and Cultural Identity in a Global Age*, edited by Sor-Hoon Tan, 15-30. Aldershot: Ashgate.
- Cohen, Jacob. 1988. *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. 2nd ed. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Colic-Peisker, Val and Farida Tilbury. 2006. "Employment Niches for Recent Refugees: Segmented Labour Market in Twenty-First Century Australia." *Journal of Refugee Studies* 19 (2), 203-229. <https://doi.org/10.1093/jrs/fej016>
- Dalton, Russell. J. 2008. "Citizenship Norms and the Expansion of Political Participation." *Political Studies* 56 (1): 76-98. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2007.00718.x>
- Deale, Cynthia and Jenna Seung Hyun Lee. 2021. "An Exploratory Study of Hospitality and Tourism Stakeholders' Perceptions of Professional Etiquette." *Journal of Hospitality*

- & *Tourism Education* 33 (1): 43-56. <https://doi.org/10.1080/10963758.2019.1654891>
- Derrida, Jacques. 2000. "Hospitality." *Journal of Theoretical Humanities* 5 (3): 3-18. <https://doi.org/10.1080/09697250020034706>
- Derrida, Jacques. 2005. "The Principle of Hospitality." *Parallax* 11 (1): 6-9. <https://doi.org/10.1080/1353464052000321056>
- Gerber, Alan S. et al. 2011. "Personality Traits and Participation in Political Processes." *The Journal of Politics* 73 (3): 692-706. <https://doi.org/10.1017/S0022381611000399>
- Gibson, Sarah. 2006. "Border Politics and Hospitable Spaces in Stephen Frears's Dirty Pretty Things." *Third Text* 20 (6): 693-701. <https://doi.org/10.1080/09528820601069631>
- Gilmore, James H., and B. Joseph Pine. 2002. "Differentiating Hospitality Operations via Experiences: Why Selling Services is Not Enough." *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly* 43 (3): 87-96. [https://doi.org/10.1016/S0010-8804\(02\)80022-2](https://doi.org/10.1016/S0010-8804(02)80022-2)
- Grotti, Vanessa, and Marc Brightman. 2021. "Introduction: Mediterranean Migrant Hospitalities." In *Migrant Hospitalities in the Mediterranean: Encounters with Alterity in Birth and Death*, edited by Vanessa Grotti, and Marc Brightman, 1-14. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-56585-5_1
- Gunn, Clare A., and Turgut Var. 2002. *Tourism Planning: Basics, Concepts, Cases*. 4th ed. New York: Routledge.
- Hainmueller, Jens, and Michael J. Hiscox. 2007. "Educated Preferences: Explaining Attitudes Toward Immigration in Europe." *International Organization* 61 (2): 399-442. <https://doi.org/10.1017/S0020818307070142>
- Hoffman, Mitchell. 2011. "Does Higher Income Make You More Altruistic? Evidence from the Holocaust." *Review of Economics and Statistics* 93 (3): 876-887. https://doi.org/10.1162/REST_a_00087
- King, Carol A. 1995. "What is Hospitality?" *International Journal of Hospitality Management* 14 (3/4): 219-243. [https://doi.org/10.1016/0278-4319\(95\)00045-3](https://doi.org/10.1016/0278-4319(95)00045-3)
- Kriengsak Chareonwongsak. 1999. *Sangkhom Phahu Eka-niyom*. [Unified Pluralistic Society]. Bangkok: Success Media. (in Thai)
- Lashley, Conrad. 2015. "Hospitality and Hospitableness." *Research in Hospitality Management* 5 (1): 1-7. <https://doi.org/10.1080/22243534.2015.11828322>
- Lee, Everette S. 1966. "A Theory of Migration." *Demography* 3 (1): 47-57. <https://doi.org/10.2307/2060063>
- Linge, Tone Therese et al. 2020. "Hospitality Through Hospitableness: Offering a Welcome to Migrants Through Employment in the Hospitality Industry." In *Tourism Employment in Nordic Countries*, edited by Andreas Walmsley et al., 401-424. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-47813-1_19
- Lugosi, Peter. 2008. "Hospitality Spaces, Hospitable Moments: Consumer Encounters and Affective Experiences in Commercial Settings." *Journal of Foodservice* 19 (2): 139-149. <https://doi.org/10.1111/j.1745-4506.2008.00092.x>
- Marshall, Shantal R. and Jenessa R. Shapiro. 2018. "When "Scurry" vs. "Hurry" Makes the

- Difference: Vermin Metaphors, Disgust, and Anti-immigrant Attitudes.” *Journal of Social Issues* 74 (4): 774-789. <https://doi.org/10.1111/josi.12298>
- McLaren, Lauren M. 2003. “Anti-immigrant Prejudice in Europe: Contact, Threat Perception, and Preferences for the Exclusion of Migrants.” *Social Forces* 81 (3): 909-936. <https://doi.org/10.1353/sof.2003.0038>
- Mody, Makarand, Courtney Suess, and Xinran Y. Lehto. 2019. “Going Back to Its Roots: Can Hospitableness Provide Hotels Competitive Advantage over the Sharing Economy?” *International Journal of Hospitality Management* 76: 286-298. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2018.05.017>
- Murphy, Peter. 2013. *Tourism: A Community Approach Volume 4*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203068533>
- Patterson, Timothy, and Yoonjung Choi. 2018. “Global Citizenship, Migration, and National Curriculum: A Tale of Two Nations.” *British Journal of Educational Studies* 66 (4): 477-496. <https://doi.org/10.1080/00071005.2018.1533098>
- Pettigrew, Thomas F. 1997. “Generalized Intergroup Contact Effects on Prejudice.” *Personality and Social Psychology Bulletin* 23 (2): 173-185. <https://doi.org/10.1177/0146167297232006>
- Pholphirul, Piriya. 2015. “Happiness from Giving: Quantitative Investigation of Thai Buddhists.” *Applied Research in Quality of Life* 10: 703-720. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11482-014-9349-8>
- Putnam, Robert D., Robert Leonardi, and Raffaella Y. Nonetti. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt7s8r7>
- Putnam, Robert D. 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster. <https://doi.org/10.1145/358916.361990>
- Sabatier, Colette, and Virginie Boutry. 2006. “Acculturation in Francophone European Societies.” In *Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*, edited by David L. Sam, and John W. Berry, 349-367. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511489891.026>
- Shin, Hyeyoung, and John F. Dovidio. 2018. “Differences, Threats, Values, and Country-specific Prejudice toward Immigrants and Foreign Workers in Three Major Receiving Countries: The United States, Germany, and Australia.” *Journal of Social Issues* 74 (4): 737-755. <https://doi.org/10.1111/josi.12296>
- Stephan, Walter G. and Cookie W. Stephan. 2000. “An Integrated Threat Theory of Prejudice.” In *Reducing Prejudice and Discrimination*, edited by Stuart Oskamp, 23-45. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Tajfel, Henri. 1974. “Social Identity and Intergroup Behaviour.” *Social Science Information* 13 (2): 65-93. <https://doi.org/10.1177/053901847401300204>
- Tajfel, Henri and John C. Turner. 1979. “An Integrative Theory of Intergroup Conflict.” In *The Social Psychology of Intergroup Relations*, edited by William G. Austin, and Stephen Worchel, 23-48. Monterey, CA: Brooks/Coole.
- Telfer, Elizabeth. 2000. “The Philosophy of Hospitableness.” In *In Search of Hospitality:*

Theoretical Perspectives and Debates, edited by Conrad Lashley, and Alison Morrison, 38-55. Oxford: Butterworth-Heinemann. <https://doi.org/10.1016/B978-0-7506-5431-9.50007-X>

United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division. 2019. *International Migration 2019: Report*. New York: United Nations.

Van Oudenhoven, Jan P., Colleen Ward, and Anne-Marine Masgoret. 2006. "Patterns of Relations between Immigrants and Host Societies." *International Journal of Intercultural Relations* 30 (6): 637-651. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2006.09.001>

Xiong, Lina et al. 2021. "Promoting Resident-Tourist Interaction Quality When Residents Are Expected to Be Hospitable Hosts at Destinations." *Journal of Hospitality and Tourism Management* 46: 183-192. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.12.008>

บทความวิจัย

วิจัยการแห่งอำนาจกับวิถีทางการเมืองของชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดีย ภายใต้นโยบายพหุวัฒนธรรม

อภิรัฐ คำวัง

นักปฏิบัติการวิจัย ศูนย์การศึกษาศาสนา สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล

อีเมล aphirat.kam@mahidol.edu

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้เป็นการศึกษาอิสระ ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดียในฐานะชุมชนลำดับที่ 3 ภายใต้บริบทนโยบายพหุวัฒนธรรม โดยศึกษาบูรณาการด้านประวัติศาสตร์ สังคมวัฒนธรรม และรัฐศาสตร์ มุ่งพิจารณาถึงการเลือกตั้งทั่วไปกับการเลือกตั้งประธานาธิบดี ผลการศึกษาในครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นว่า ก) สิงคโปร์เปิดพื้นที่เชิงอำนาจทางการเมืองการปกครอง เชื้อสายอินเดียได้เข้าถึงอำนาจฝ่ายนิติบัญญัติผ่านการเลือกตั้งทั่วไป ระบบกำหนดให้มีเขตเลือกตั้งแบบรายกลุ่มที่มีเชื้อสายอินเดียเป็นสมาชิก (ตั้งแต่ ค.ศ. 1988) ในปัจจุบันสังกัดอยู่ในทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายค้าน แต่การสร้างกลุ่มที่มีเชื้อสายตามอุดมการณ์และดำเนินตามนโยบายก็เป็นเรื่องยาก ข) ชุมชนเชื้อสายอินเดียมีประวัติศาสตร์ที่ได้เข้าถึงตำแหน่งระดับสูงในฝ่ายรัฐบาล และการได้เข้าถึงตำแหน่งที่มีอำนาจสูงสุดห้าในหกตำแหน่ง นั่นคือประธานาธิบดี รัฐมนตรีอาวุโส รองนายกรัฐมนตรี หัวหน้าผู้พิพากษาสูงสุด และประธานรัฐสภา อย่างไรก็ตาม ชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดียยังไม่ได้เข้าถึงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งเชื้อสายจีนมีจาร์ตีสืบทอดในตำแหน่งนี้มาโดยตลอด

คำสำคัญ: อินเดียศึกษา, การเมืองการปกครองสิงคโปร์, สังคมพหุวัฒนธรรม, พหุวัฒนธรรมนิยม, ลดความเหลื่อมล้ำ

วันที่รับ: 16 พฤษภาคม 2567

วันที่แก้ไข: 24 ตุลาคม 2567

วันที่ตอบรับ: 28 เมษายน 2568

บรรณาธิการ: ธนพันธ์ ไส้ประกอบ
ทรัพย์สิน คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สิทธิ์: สัญญาอนุญาตแบบครีเอทีฟ
คอมมอนส์ - แจกจ่ายได้ ต้องอ้างอิง
ไม่แก้ไขตัดแปลง ไม่ใช่เพื่อการค้า

ลิขสิทธิ์: ©2568 บทความนี้เป็น
ลิขสิทธิ์ของคณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การอ้างอิง: อภิรัฐ คำวัง. 2568.

“วิจัยการแห่งอำนาจกับวิถีทางการเมืองของชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดียภายใต้นโยบายพหุวัฒนธรรม”. วารสารสังคมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 55 (1):
90-114.

<https://doi.org/10.61462/cujss.v55i1.3423>

ข้อความที่ปรากฏทั้งหมดในบทความ
เป็นความคิดเห็นของผู้เขียน มิใช่
ความเห็นของหน่วยงานวารสารผู้
จัดพิมพ์

RESEARCH ARTICLE

The Cycle of Power and Politics on Indian Singaporeans under Singapore's Multiculturalism Policy

Aphirat Kamwang

Researcher of Centre for Bharat Studies (Indian Studies), Research Institute for Languages and Cultures of Asia (RILCA), Mahidol University.

email: aphirat.kam@mahidol.edu

Received: May 16, 2024

Revised: October 24, 2024

Accepted: April 28, 2025

Editor: Thanapan Laiprakobsup,
Faculty of Political Science,
Chulalongkorn University

License: [Creative Commons](#)
License: [Attribution–](#)
[NonCommercial-NoDerivatives;](#)
[\(CC-BY-NC-ND 4.0\)](#)

Copyright: ©2025 Faculty of
Political Science, Chulalongkorn
University

Citation: Kamwang, Aphirat.
2025. "The Cycle of Power and
Politics on Indian Singaporeans
under Singapore's
Multiculturalism Policy".
Chulalongkorn University
Journal of Social Sciences 55
(1): 90-114.
<https://doi.org/10.61462/cujss.v55i1.3423>

All statements in this article
are the opinions of the
authors. It is not the opinion of
the publisher of the journal.

Abstract

This academic article is an independent study that considers Singaporeans of Indian descent as a third community within the context of multicultural policy by studying the integration of history, sociocultural, and political science, focusing on examining general elections and presidential elections. The results show that: a) Singapore has opened a space for political power; people of Indian descent have gained access to legislative power through general elections (since 1988). The political system specifies that the Group Representation Constituency (GRC) must have members of Indian descent, who currently represent both the government and opposition parties, but creating a lineage group based on ideology and policy is difficult. b) Members of the Indian community have historically managed to attain high-level government positions, including five of the six most powerful positions: president, chief justice, senior minister, deputy prime minister, and speaker. However, they have not achieved prime ministership yet, since a candidate of Chinese descent has traditionally garnered this position.

Keywords: *Indian studies, Politics of Singapore, Plural Society, Multiculturalism, Reduced Inequalities*

บทนำ

การศึกษาชุมชนเชื้อสายอินเดียในสิงคโปร์ ซึ่งเป็นพื้นที่และเป็นประเด็นหนึ่งที่อยู่เขียนได้ คำนึงว่าด้านอินเดียศึกษา เกิดขึ้นด้วยเหตุผลสองประการ คือ ประการหนึ่ง เป็นปลายทางสำคัญ ไกล่มาตุภูมิของอนุทวีปอินเดีย (Indian subcontinent) ซึ่งชาวตะวันตกได้สร้างสิงคโปร์ให้เป็น เมืองท่าแห่งใหม่ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เชื่อมกับเมืองท่าในเขตเบงกอล อีกประการหนึ่ง สิงคโปร์มีพัฒนาการทางการเมืองการปกครองที่เอื้อต่อพลเมืองที่มีเชื้อสายอันหลากหลายอย่าง เด่นชัด ภายใต้การดำเนินนโยบายพหุวัฒนธรรม (Multiculturalism Policy) มีระบบที่เปิด โอกาสให้สามารถเข้าถึงอำนาจทางการเมืองการปกครองตั้งแต่ปี ค.ศ. 1988 เป็นต้นมา¹

นโยบายดังกล่าวอาศัยมูลฐานจากสังคมพหุลักษณะของสิงคโปร์ ถือเป็นเหตุผลผลักดันให้ใน รัฐบาลสมัยนายกรัฐมนตรีลี กวน ยู (Lee Kuan Yew) ริเริ่มขับเคลื่อนภายหลังจากการสถาปนา เป็นรัฐอิสระแล้วเมื่อปี ค.ศ. 1965 เพื่อมุ่งให้เกิดการหลอมรวมความเป็นพลเมืองและความเป็น สิงคโปร์หนึ่งเดียว โดยแบ่งอัตลักษณ์ชาวสิงคโปร์ตามเชื้อสาย ประกอบด้วย เชื้อสายจีน (Chinese : C) เชื้อสายมาเลย์ (Malay : M) เชื้อสายอินเดีย (Indian : I) และเชื้อสายอื่น ๆ (Others : O) ใช้อักษรย่อ CMIO ซึ่งเกี่ยวพันกับการพัฒนาในหลากหลายมิติ ขอยกตัวอย่างภาษา ราชการ รัฐธรรมนูญสิงคโปร์บัญญัติไว้ ได้แก่ ภาษามลายู (Malay) ภาษาแมนดาริน (Mandarin) ภาษาทมิฬ (Tamil) และภาษาอังกฤษ (English) (Government of Singapore 2020)

ในการขับเคลื่อนนโยบายถือเป็นระบบที่ได้เปิดโอกาสอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมให้กับพหุลักษณะ โดยเฉพาะเรื่องเชื้อสาย ให้มีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองอย่างเป็นทางการ จะเห็นได้จาก ตำแหน่งที่มีอำนาจสูงสุดทั้งหกของสิงคโปร์ คือ ประธานาธิบดี นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีอาวุโส รองนายกรัฐมนตรี หัวหน้าผู้พิพากษาสูงสุด และประธานรัฐสภา

ขณะที่ชุมชนชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดียมีสัดส่วนเป็นชุมชนลำดับที่ 3 ของสิงคโปร์ การ เรียกว่า “เชื้อสายอินเดีย” มีพัฒนาการมาจากชุมชนชาวอินเดียเดิม เป็นการจำแนกที่มี ความหมายครอบคลุมบรรพบุรุษจากอนุทวีปอินเดียก่อนปี ค.ศ. 1947 ได้แก่ อินเดีย ปากีสถาน ศรีลังกา บังกลาเทศ เนปาล ทำให้ภายในชุมชนใหญ่ยังมีชุมชนย่อยที่จำแนกได้หลายมิติ ไม่ว่าจะ เป็นทางชาติพันธุ์ ทางลัทธิศาสนา หรือทางอาชีพ

เมื่อนโยบายดังกล่าวได้ขับเคลื่อนมากกว่าสามทศวรรษ ก็ได้ประจักษ์ว่า เชื้อสายอินเดียมี บทบาททางการเมืองการปกครองเพิ่มขึ้น เป็นส่วนหนึ่งในการเลือกตั้งตามระบบคณะ ได้ตำแหน่ง ระดับสูง และเข้าถึงอำนาจในตำแหน่งทั้งหก โดยความชัดเจนดังกล่าวเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ ค.ศ. 2010-2020 คือ ก) อำนาจฝ่ายตุลาการ ตำแหน่งหัวหน้าผู้พิพากษาสูงสุด 3 รายแรกเป็นเชื้อสาย จีน ส่วนในปัจจุบันเป็นเชื้อสายอินเดียรายแรกที่ได้อำนาจในตำแหน่งหัวหน้าผู้พิพากษาสูงสุดราย ที่ 4 คือ สุนทเรศ เมนนัน (Sundaresh Menon) ตั้งแต่วันที่ 6 พฤศจิกายน ค.ศ. 2012 ถึงปัจจุบัน ข) อำนาจฝ่ายนิติบัญญัติ ผลการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 13 ปี ค.ศ. 2015 ได้สมาชิกรัฐสภาเชื้อสาย อินเดียทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายค้าน และครั้งที่ 14 ปี ค.ศ. 2020 เชื้อสายอินเดียได้เป็นผู้นำพรรค และเป็นผู้นำฝ่ายค้านภายใต้รัฐบาลนายกรัฐมนตรีลี เซียน ลุง (Lee Hsien Loong) รวมถึง อำนาจฝ่ายบริหารก็มีเชื้อสายอินเดียเข้าร่วมคณะรัฐมนตรี ค) ตำแหน่งประมุขหรือประธานาธิบดี

¹ เมื่อปี ค.ศ. 1988 สิงคโปร์กับแคนาดาเป็นประเทศที่มีพัฒนาการสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายพหุวัฒนธรรม โดยที่แคนาดาได้ตรากฎหมาย พหุวัฒนธรรม (Canadian Multiculturalism Act)

เชื้อสายอินเดียที่มีบทบาทคือ เจ. วาย. ปิลไล (J. Y. Pillay หรือ Joseph Yuvaraj Pillay) เป็นชาวอินเดียโดยกำเนิด (Indian-origin) เป็นประธานสายการบินสิงคโปร์แอร์ไลน์ เคยรักษาการประธานาธิบดีระหว่างวันที่ 1-13 กันยายน ค.ศ. 2017 ซึ่งเป็นช่วงก่อนการแต่งตั้งประธานาธิบดีรายที่ 8 คือ ฮาลิม่าห์ ยาacob (Halimah Yacob) เป็นมุสลิมเชื้อสายมาเลย์ เป็นประธานาธิบดีสตรีรายแรกของสิงคโปร์ ระหว่างวันที่ 14 กันยายน ค.ศ. 2017-2023 จากนั้น ผลการเลือกตั้งในปี ค.ศ. 2023 ทาร์มัน ชันมูการ์ตนาม (Tharman Shanmugaratnam) เชื้อสายทมิฬ (ศรีลังกา) ได้เป็นประธานาธิบดีรายที่ 9 มีกำหนดวาระวันที่ 14 กันยายน ช่วงปี ค.ศ. 2023-2029 ซึ่งเคยเป็นรองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีอาวุโสมาก่อน

การศึกษาระบบการเลือกตั้งของสิงคโปร์ภายใต้นโยบายพหุวัฒนธรรมครั้งนี้มีขอบเขตทั้งการเลือกตั้งทั่วไปและการเลือกตั้งประธานาธิบดี มุ่งให้ความสนใจกับนักการเมืองเชื้อสายอินเดียในรัฐสภาสิงคโปร์ และสนใจระบบที่ทำให้ได้เข้าไปเป็นสมาชิกรัฐสภา ทั้งนี้ บทความจะอธิบายและแสดงให้เห็นถึงบริบท เงื่อนไข และปัจจัยที่ทำให้เชื้อสายอินเดียได้เข้าถึงอำนาจต่าง ๆ ตัวอย่างที่เป็นตัวแทนทางการเมืองของนักการเมืองเชื้อสายอินเดีย ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคของการเลือกตั้งทั่วไปสิงคโปร์ที่เกี่ยวกับชุมชนเชื้อสายอินเดีย

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดียภายใต้บริบทนโยบายพหุวัฒนธรรมในการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองการปกครอง ผ่านประวัติศาสตร์ของการเลือกตั้งทั่วไปและการเลือกตั้งประธานาธิบดี

วิธีการศึกษา

บทความวิชาการนี้เป็นการศึกษาอิสระที่มุ่งวิเคราะห์ชุมชนชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดียครอบคลุมด้านประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน การเมือง และพหุวัฒนธรรม โดยใช้ข้อมูลด้านต่าง ๆ ดังนี้ ก) ด้านเอกสาร ศึกษารัฐธรรมนูญสิงคโปร์ในมาตราที่เกี่ยวข้อง ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานชุมชนอินเดียในสิงคโปร์ เก็บข้อมูลระดับทุติยภูมิ ได้แก่ ประวัติบุคคลสำคัญ รายงานการเลือกตั้ง บทความวิจัย-วิชาการ บทวิเคราะห์ของสื่อมวลชนสิงคโปร์ นิทรรศการชุมชน พิพิธภัณฑ์ ข) ด้านชุมชน ศึกษาข้อมูลชุมชนเชื้อสายอินเดียและศาสนสถาน ผู้เขียนสำรวจชุมชนชาวซิกข์และชาวฮินดู 2 ครั้ง ปี ค.ศ. 2017 กับปี ค.ศ. 2018 รวม 10 พื้นที่ ค) ด้านการเลือกตั้ง ศึกษาการเลือกตั้งทั่วไปและการเลือกตั้งประธานาธิบดีสิงคโปร์ จำแนกเป็น 2 มิติ คือ ข้อมูลย้อนหลัง กับข้อมูลจากการติดตามความเคลื่อนไหวทางการเมืองปัจจุบันผ่านสื่อออนไลน์ โดยเฉพาะการเลือกตั้งทั่วไปปี ค.ศ. 2020 กับการเลือกตั้งประธานาธิบดี ปี ค.ศ. 2023 ง) เหตุการณ์ปัจจุบันทางการเมืองสิงคโปร์ เก็บข้อมูลถึงช่วงการเปลี่ยนผ่านนายกรัฐมนตรีรายที่ 4 (สมัยที่ 1) ปี ค.ศ. 2024 เป็นรัฐบาลวาระที่ 2

ขอบเขตการวิเคราะห์ ผู้เขียนวิเคราะห์ตามวิจัยการทางการเมืองสิงคโปร์ ที่มีจุดเปลี่ยนเมื่อปี ค.ศ. 1988 ทำให้ช่วงปี ค.ศ. 1968-1988 ถือเป็นวิจัยการแรก เป็นช่วงสองทศวรรษ นับตั้งแต่ปีที่เป็นรัฐอิสระถึงปีที่เริ่มต้นนโยบายพหุวัฒนธรรม ส่วนวิจัยการที่สอง นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1988 ถึงปัจจุบัน เป็นช่วงกว่าสามทศวรรษ โดยในวิจัยการที่สองมุ่งเน้นการวิเคราะห์เรื่องปฏิบัติการของนโยบายพหุวัฒนธรรมกับระบบเขตเลือกตั้งแบบรายคณะ เฉพาะกรณีเขตเลือกตั้งแบบรายคณะที่

สงวนสำหรับเชื้อสายอินเดีย (Indian : I) และเชื้อสายอื่น ๆ (Others : O) ใช้ตัวย่อ IO ค) วิเคราะห์การเข้าถึงตำแหน่งของเชื้อสายอินเดีย คือ ตำแหน่งทั้งหมที่มีอำนาจสูงสุดของสิงคโปร์ คือ ประธานาธิบดี นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีอาวุโส รองนายกรัฐมนตรี หัวหน้าผู้พิพากษาสูงสุด และประธานรัฐสภา ทั้งนี้ ผู้นำบางรายมีจุดเริ่มต้นจากการเป็นสมาชิกรัฐสภาที่มีชื่อเสียงมาก่อน

ศัพท์เฉพาะ การใช้ชื่อเฉพาะภาษาอังกฤษ ได้แก่ ก) ชื่อเขตเลือกตั้งทั่วไป ที่ระบุประเภทของเขตเป็นตัวย่อ จำนวนสมาชิกแต่ละเขต แต่ละครั้ง ข) ชื่อพรรคการเมืองใช้ตัวย่อ ค) ชื่อสถานที่ บุคคล หน่วยงาน

ทบทวนวรรณกรรม

เมื่อปี ค.ศ. 1964 C. F. Doran ได้นำเสนอทฤษฎีวิวัจจักรทางอำนาจ (Power Cycle Theory) อธิบายถึงประเทศที่ประสบกับสภาวะขึ้น-ลงทางอำนาจ และแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ พฤติกรรมของประเทศใด ๆ กับบทบาทในเวทีสากลหรือระดับนานาชาติ ที่ผลของวัฏจักรเป็นผลสืบเนื่องจากสภาวะสงคราม จากนั้นก็ได้นำมาประยุกต์ใช้กับการกำหนดความคาดหวังอนาคตของประเทศในประเด็นที่ยังคงเป็นปัญหาของประเทศ เมื่อประเทศนั้นมีบทบาททางการเมืองในเวทีสากล ซึ่งพฤติกรรมของประเทศสามารถวัดได้จากตัวเลขที่เป็นตัวชี้วัดต่าง ๆ ทั้งนี้ บทบาทของประเทศหนึ่งและอำนาจของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจะเป็นตัวกำหนดตำแหน่งสถานะบนวัฏจักรทางอำนาจ เช่น อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่สูงมากกว่าปกติ แล้วระบบของประเทศก็จะขยายตัวที่จะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนระบบของประเทศ (Pepe and Krolik 2017)

ขณะเดียวกัน แนวคิดเรื่องการสร้างดุลทางเมืองแบบสากล (international political equilibrium) ก็เป็นส่วนหนึ่งในทฤษฎี ที่เน้นเรื่องการทำให้เกิดดุลทางอำนาจ จุดแข็งของการเกิดดุลทางอำนาจได้มุ่งสร้างสันติ อันส่งผลให้มีการออกแบบเรื่องดุลทางอำนาจ การสร้างอำนาจที่กระจายตัวภายในประเทศโดยให้กลุ่มต่าง ๆ ได้เข้าถึงอำนาจด้วย การออกแบบโครงสร้างใหม่ให้ระบบสามารถถ่ายโอนอำนาจได้ เมื่ออำนาจของประเทศเกิดการกระจายแล้ว ก็จะนำไปสู่ความมั่นคง สามารถจะรักษาเสถียรภาพได้ ทั้งนี้ วัฏจักรทางอำนาจของประเทศก็จะถูกขับเคลื่อนจนบรรจบกับจุดเปลี่ยนที่เหมาะสม กลุ่มทั้งหลายที่จะเข้าสู่ระบบของอำนาจอาจปรับเปลี่ยนได้เสมอ จะสัมพันธ์กับอำนาจทั้งปัจจุบันและอนาคต อาจมีอีกหลายปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ มุมมองของวัฏจักรทางอำนาจได้พิจารณาถึงเรื่องบทบาทของนโยบายการต่างประเทศกับเรื่องช่วงอำนาจของผู้นำประเทศ (Doran and Marcucci 1990)

อย่างไรก็ดี วัฏจักรทางอำนาจในบทความนี้ได้สนใจเรื่องการออกแบบระบบกับการจัดการทางอำนาจภายในประเทศของสิงคโปร์ ระบบที่ได้กระจายอำนาจสู่ชุมชนและเชื้อสาย ผลักดันให้ผู้แทนเหล่านั้นได้เข้ามาสู่อำนาจทางการเมืองการปกครองผ่านกระบวนการเลือกตั้ง วัฏจักรทางอำนาจภายในของสิงคโปร์ได้เปลี่ยนชัดเจนเมื่อปี ค.ศ. 1988 จากการขับเคลื่อนนโยบายพหุวัฒนธรรม ส่งผลให้เชื้อสายต่าง ๆ ได้เข้าสู่ระบบใหม่

ขณะเดียวกัน การเลือกตั้งทั่วไปก็ถือเป็นกิจกรรมหนึ่งในการสะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินนโยบายพหุวัฒนธรรมที่สิงคโปร์ใช้ขับเคลื่อนประเทศ ซึ่งบทความนี้มุ่งเน้นเรื่องพหุลักษณะทางวัฒนธรรม (cultural pluralism) หรือสังคมพหุลักษณะ (plural society) ที่มีความหลากหลาย ลักษณะเป็นมูลฐาน และอยู่ร่วมกันในสังคมใหญ่ ได้แก่ วัฒนธรรม ภาษา ศาสนา ดังนั้น จึงขอ

อธิบายเรื่องพหุวัฒนธรรมนิยม (Multiculturalism) ว่าเป็นการให้ความสำคัญกับเสรีภาพและสิทธิมนุษยชนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีสถานะเป็นกลุ่มรองในสังคม ความมีอิสระที่จะแสดงอัตลักษณ์ทางภาษา วัฒนธรรม รองรับด้วยทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ กฎหมายที่มีลักษณะความเป็นสากล ซึ่งตัวชี้วัดหนึ่งในการพิจารณาประเทศที่ดำเนินนโยบายพหุวัฒนธรรมคือ รัฐธรรมนูญ รัฐสภา นิติบัญญัติ ทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น สำหรับตัวชี้วัดอื่น ๆ ได้แก่ กระบวนการในโรงเรียน สื่อมวลชน การแต่งกาย กองทุนขับเคลื่อนกลุ่มชาติพันธุ์ การสื่อสารสองภาษาและภาษาแม่ และกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรม ขอยกตัวอย่างแคนาดา ที่ประสบความสำเร็จจากนโยบายดังกล่าว ที่มีกระบวนการหลอมรวมผู้อพยพใหม่ให้เป็นแคนาดาหนึ่งเดียว (Kymlicka 2012)

สิงคโปร์ขณะก่อตั้งรัฐชาติใหม่ได้จัดกระบวนการสร้างที่มุ่งพัฒนาระบบภาพแทนทางวัฒนธรรม (system of cultural representation) ซึ่งสร้างนิยามความเป็นสิงคโปร์ให้พลเมืองมีอัตลักษณ์ด้วยความเป็นชาวสิงคโปร์ ที่ไม่ได้เป็นแต่เพียงพลเมืองถูกต้องตามกฎหมาย แต่ให้ความสำคัญต่อเรื่องความเป็นสิงคโปร์ที่ดำรงอยู่ในใจของชาวสิงคโปร์ (Ang and Stratton 2018) และมุ่งส่งเสริมให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้แสดงอัตลักษณ์ในชีวิตจริงอย่างเปิดเผย ทว่าก็เหมือนดาบสองคม อีกมิติหนึ่งกลับเป็นการลดทอนเชื้อสายย่อยที่ถูกผนวกเข้ากับเชื้อสายหลัก ที่ไม่ใช่อัตลักษณ์เดิม ภายในเชื้อสายจีนยังมีภาษาถิ่นกับความเชื่อที่หลากหลาย หรือจากการรวมเชื้อสายที่ไม่ใช่ชาวเอเชีย กลุ่มลูกผสม และอีกหลายกลุ่มไว้ด้วยกัน แล้วกำหนดให้เป็นเชื้อสายอื่น ๆ นโยบายจึงยังไม่ครอบคลุมถึงพหุลักษณะจริง ๆ (Ang and Stratton 2018, S75) ยังจำกัดให้อยู่เฉพาะในพื้นที่ส่วนตัว (Rocha 2011) และมีนักวิชาการที่เห็นแย้งว่า สิงคโปร์ยังคงมีการเหยียดเชื้อชาติ (racism) ความเสมอภาคไม่ได้กระจายไปทุกระดับจริง เช่น แทรกอยู่ในแบบฟอร์ม กฎที่ทำงาน การลงโทษ (Velayutham 2017) อย่างไรก็ตาม นานาชาติจะสามารถเรียนรู้บทเรียนกับประสบการณ์ของนโยบายนี้ที่มีเสถียรภาพ ยกตัวอย่างเรื่องกฎหมายครอบครัว ที่สิงคโปร์ต้องพิจารณาถึงรากฐานขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์และหลักทางศาสนา เพื่อจะนำไปสู่ความยุติธรรมร่วมกัน พร้อมกับการเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างสันติสุข (Chan 2013)

สำหรับการขับเคลื่อนนโยบายของรัฐชาตินั้น รัฐบาลได้ออกแบบระบบการเลือกตั้งที่เปิดโอกาสให้เชื้อสายต่าง ๆ เข้าเป็นสมาชิกรัฐสภา ร่วมกันบริหารประเทศ จึงทำให้เกิดการสร้างพหุสมาชิก (multi-member) ในแต่ละเขตเลือกตั้ง คณะหนึ่ง ๆ จะสร้างผู้สมัครอย่างน้อยหนึ่งรายจากเชื้อสายมาเลย์ (Malay : M) เชื้อสายอินเดีย (Indian : I) และเชื้อสายอื่น ๆ (Others : O) ใช้อักษรย่อ MIO ทว่า สูตรนี้พรรคฝ่ายค้านไม่อาจสรรหาคณะได้ครบทุกเขต พรรคเล็กมีข้อจำกัด ขณะที่พรรครัฐบาลคือ People's Action Party (PAP) ได้สร้างคณะที่ผสมเชื้อสายได้ครบมาโดยตลอด และส่งผลให้สิงคโปร์เกิดพรรคเดียวในรัฐสภา ที่มีข้อดี คือ เป็นการสร้างเสถียรภาพทางการเมืองและนำไปสู่การพัฒนาทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้เริ่มต้นแล้วจากการเลือกตั้งทั่วไป ปี ค.ศ. 2011 ซึ่งฝ่ายค้าน คือ Worker's Party (WP) หรือพรรคแรงงาน ได้ที่นั่ง 1 เขตรายคณะ (Mutalib 2002; Ortmann 2014)

สิงคโปร์กับบริบททางประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นใหม่ของชุมชนชาวอินเดีย ปี ค.ศ. 1947

พัฒนาการชุมชนชาวอินเดียนบนเกาะสิงคโปร์เป็นผลสืบเนื่องมาจากการขยายสถานีทางการค้า (trading station) บริษัทบริติชอินเดียตะวันออก (British East India Company) มี

สำนักงานใหญ่ที่ป้อมวิลเลียม เป็นศูนย์กลางในเขตเบงกอล คือ เมืองกัลกัตตา (Calcutta)² ถือเป็นเมืองหลวงของอาณานิคมอังกฤษในเอเชีย แล้วแผ่ขยายมาทิศตะวันออกของอนุทวีปตามเส้นทางเรือสู่ช่องแคบมะละกา ทำให้พัฒนาการเริ่มต้นตั้งแต่ปี ค.ศ. 1818 แล้วเปลี่ยนผ่านเมื่อปี ค.ศ. 1858 รัฐสภาอังกฤษเข้าปกครองอนุทวีปอินเดียโดยตรง และได้ยกเลิกกิจการบริษัทดังกล่าว จนกระทั่งอังกฤษประกาศเอกราชให้กับอินเดียในปี ค.ศ. 1947 ที่มีผลกับประเทศอินเดีย ปากีสถาน และบังกลาเทศ ตามลำดับเวลา

สิงคโปร์ในระยะแรก ช่วงปี ค.ศ. 1818-1830 กล่าวคือ เซอร์ โทมัส สแตมฟอร์ด แรฟเฟิลส์ (Sir Thomas Stamford Raffles) ได้เดินทางจากกัลกัตตาสู่มะละกาในช่วงปี ค.ศ. 1818-1819 เพื่อประสานงานกับผู้ครองนครและคหบดีที่เกาะสุมาตรากับเกาะปีนัง มุ่งตั้งสถานีทางการค้าใหม่ที่สิงคโปร์ ทั้งเพื่อมุ่งขยายและเพื่อถ่วงดุลระหว่างยุโรปกับจีน ในขณะนั้นมีคหบดีชาวทมิฬ คือ นารายานา ปิลไล (Narayana Pillai หรือ Naraina Pilay) ถือเป็นต้นตระกูลปิลไลในมาเลเซียและสิงคโปร์ ขณะนั้นพำนักอยู่ที่ปีนัง ก็ได้มองเห็นโอกาสทองในธุรกิจฝ้าย สิ่งทอ มีอิทธิพลชักชวนพ่อค้าชาวทมิฬที่ปีนังย้ายตลาดไปสร้างใหม่ที่สิงคโปร์ จนดึงดูดพ่อค้าชาวจีนได้ สิงคโปร์กลายเป็นชุมทางการค้าที่รุ่งเรืองตั้งแต่ทศวรรษ 1820 ผลักดันให้ชาวเอเชียเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กัน ในระหว่างนั้นก็ได้จัดระบบผังเมืองแจ็กสัน (The Jackson Plan) ปี ค.ศ. 1822 สร้างเป็นหมู่บ้านเรียกว่า “กัมปง/กำปง” (Kampong) กำหนดให้แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์กระจายตัวโดยชาวทมิฬอยู่ที่ชูลีเยกัมปง (Chulia Kampong) ตั้งอยู่ทางเหนือชุมชนชาวจีน ชาวมุสลิมทั้งชาวมลายูและชาวอาหรับอยู่ที่กัมปงกลาม (Kampong Glam) ซึ่งเป็นการสร้างผังเมืองพิเศษที่ปรับปรุงมาจากตัวแบบเมืองกัลกัตตา และในปี ค.ศ. 1823 ทหารซีปอย (Sepoy)³ ชาวซิกข์สังกัดบริษัทบริติชอินเดียตะวันออก ก็เข้าประจำการ 132 นาย ต่อมา ในปี ค.ศ. 1824 สิงคโปร์มีประชากรกว่า 1 หมื่นคน แบ่งเป็นชาวมลายูร้อยละ 60 ชาวจีนร้อยละ 31 ชาวอินเดียร้อยละ 7 และกลุ่มอื่น ๆ ร้อยละ 2 ขณะเดียวกัน ตระกูลปิลไลก็ได้สร้างตลาดตันจงปาการ์ (Tanjong Pagar) กับ Commercial Square (ปัจจุบันคือราฟเฟิลส์เพลซ (Raffles Place)) และสร้างวัดเทพมณเฑียรศรีมาเรียมมันเมื่อปี ค.ศ. 1827 ที่เซาท์บริดจ์ (South Bridge) แต่ไม่สามารถตั้งโรงเรียนชาวทมิฬได้ เนื่องจากผู้นำชาวตะวันตกปฏิเสธแผนการดังกล่าว (Nasir 2019; Liu 2014, 82; Keong 2013; National Heritage Board 2019)

ภายในชุมชนชาวอินเดียของสิงคโปร์ก่อนปี ค.ศ. 1947 ชาวอินเดียเข้าไปสิงคโปร์เพิ่มขึ้นกว่า 5 พันคน คิดเป็นร้อยละ 10 ของสัดส่วนประชากรทั้งหมดในปี ค.ศ. 1849 และได้เพิ่มขึ้นอีกคิดเป็นร้อยละ 16 ในปี ค.ศ. 1860 ต่อมาในช่วงทศวรรษ 1870-1900 ก็เพิ่มขึ้นอีกจาก 1.1 หมื่นคน เป็น 1.6 หมื่นคน โดยชาวอินเดียที่เป็นกลุ่มหลัก คือ ชาวทมิฬ ชาวปัญจาบ ชาวคุชราต และชาวเบงกอล ทั้งนี้ สามารถจำแนกข้อมูลตามกลุ่มอาชีพกับกลุ่มชาติพันธุ์ได้ ดังนี้ ก) กลุ่มพ่อค้ากับกลุ่มแรงงานเป็นชาวอินเดียได้มากที่สุด ส่วนใหญ่ก็คือชาวทมิฬ ข) กลุ่มพ่อค้าชาวทมิฬ ชาวเบ

² เมื่อปี ค.ศ. 2001 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นเมืองโคลกาทา (Kolkata) ซึ่งเป็นเมืองเอกของรัฐเบงกอลตะวันตก อินเดีย

³ กองทหารราบชาวอินเดีย ภายหลังแยกเป็นกองทหารชาวซิกข์ แต่ยังคงเรียกทหารซีปอย ทั้งนี้ ชาวซิกข์เป็นชาวปัญจาบที่ส่วนใหญ่มิใช่พื้นเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ญาด (Jat) มีอาชีพดั้งเดิมเป็นช่างฝีมือ เกษตรกร ชื่อออกเสียง ญ แต่ภาษาอังกฤษใช้ j ทั้งนี้ ญาดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์โบราณในตอนเหนือของอนุทวีปอินเดีย นับถือหลายลัทธิศาสนา ส่วนที่นับถือศาสนาฮินดู ญาดถือเป็นวรรณะต่ำ ส่วนที่หันมานับศาสนาซิกข์ วิถีแห่งซิกข์ไม่ได้ถือระบบวรรณะ

งกอล และชาวปาร์ซี เน้นธุรกิจผ้า อัญมณี เงินกู้กับแลกเงิน ค) กลุ่มแรงงานส่วนใหญ่เป็นการว่าจ้างในประเภทโครงสร้างพื้นฐานกับงานโยธา ง) กลุ่มที่มีการศึกษาราวร้อยละ 7-9 เป็นการว่าจ้างของบริษัทชาวอังกฤษ เช่น งานไปรษณีย์ ธุรกิจ เภสัช เฉพาะกลุ่มสตรีเป็นการว่าจ้างทางด้านการแพทย์ พยาบาล ครู ผู้อภิบาล จ) กลุ่มทหารตำรวจส่วนใหญ่เป็นชาวปัญญาชนที่เป็นชาวซิกข์ (Liu 2014, 157, 235)

แรงงานชาวอินเดียขยายไปที่เซรังกูณ (Serangoon) ซึ่งอยู่นอกฝั่งเมืองเดิมตามที่อธิบายไว้แล้วข้างต้น สามารถยกตัวอย่างสำคัญ ดังนี้ ก) แรงงานชาวฮินดู ที่เป็นวรรณะต่ำ เมื่อปี ค.ศ. 1855 เริ่มรวมกลุ่มกันประกอบพิธีกรรมที่เป็นพัฒนาการไปสู่การก่อสร้างวัดเทพมณฑิเยร์เมื่อปี ค.ศ. 1881 แต่ที่อาศัยแรงงานจากเบงกอลในการก่อสร้าง และทศวรรษ 1900 ได้อัญเชิญรูปปั้นพระแม่อุมาเทวีจากอินเดียไปสู่สิงคโปร์ กระทั่งทศวรรษ 1990 พื้นที่ดังกล่าวก็อยู่ในการอนุรักษ์แล้วพัฒนาจนเป็นย่านอินเดียที่เรียกกันว่า “Little India” ที่มีนัยว่าเป็นชุมชนชาวทมิฬหรือชุมชนของอินเดียใต้ ข) ชาวปัญญาชนเฉพาะชาวซิกข์ ที่มีพื้นเพเป็นชาวภูตจากปัญจาบตะวันออก ในระยะแรกหรือช่วงทศวรรษ 1880-1930 เป็นการเริ่มต้นของกลุ่มทหารซิปอยที่เข้าไปประจำการในช่องแคบมะละกา จากนั้นก็เป็นการทยอยเข้าไปเพิ่มของบรรดาลูกจ้างบริษัทเอกชน เช่น ยาม ช่าง แรงงาน เฉพาะทศวรรษ 1910 กลุ่มชาวซิกข์ได้ก่อสร้างครุทวารหรือวัดซิกข์ที่ถนนควีน (Queen Street) กับที่ทันสมัยปาการ์ และได้ก่อตั้งสมาคมศรีครุสิงห์สภาสิงคโปร์ที่วิลคีย์ (Wilkie) ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ไม่ได้ถูกเรียกว่าย่านอินเดีย ค) ชาวมลายาลี่ มีเครือข่ายกว่า 1 พันคน ได้ก่อตั้งสมาคมมลายาลี่สิงคโปร์ นอกจากกลุ่มช่างฝีมือแรงงานแล้ว ตระกูลใหญ่หรือคหบดีที่เป็นวรรณะแพศย์ก็ยังได้ก่อสร้างวัดเทพมณฑิเยร์ประจำตระกูล ทั้งนี้ การปฏิบัติศาสนกิจก็มีพราหมณ์ประจำวัดเทพมณฑิเยร์กับศาสนาจารย์ประจำครุทวาร

เมื่อถึงทศวรรษ 1930 แล้ว มีชาวอินเดียมากกว่า 5 หมื่นคน คิดเป็นร้อยละ 9.2 ของประชากรสิงคโปร์ และจุดเด่นของกลุ่มพ่อค้า คือ การก่อตั้งหอการค้าอินเดีย สมาคมพ่อค้าสินธ์ จากนั้นในช่วงทศวรรษ 1940 ชาวมุสลิมจากอินเดียและอาหรับก็ได้ร่วมมือกันในทางสังคมด้วย (Liu 2014; Pillai 2017)

ดังนั้น ชาวอินเดียในสิงคโปร์ก่อนปี ค.ศ. 1947 จึงมีที่มาอันหลากหลาย ทั้งชนชั้น วรรณะ ตระกูล อาชีพ และศาสนา มีจำนวนเพิ่มขึ้นจากผู้อพยพใหม่ ๆ และการขยายครอบครัวของคนเดิม ๆ ส่งผลให้เกิดการย้ายพื้นที่อย่างกระจายตัว และเกิดการก่อตั้งสมาคมและศาสนสถานประจำกลุ่มประจำตระกูลเพิ่มมากขึ้น

ในทศวรรษ 1920 นั้น แม้ว่าสิงคโปร์จะกลายเป็นฐานสำคัญหนึ่งของอังกฤษในเอเชียก็ตาม แต่กลับต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่พลิกผันอันเป็นผลพวงจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ช่วงปี ค.ศ. 1939-1945 และจากกระแสการเรียกร้องเอกราชของอาณานิคมทั้งหลาย จนนำไปสู่การประกาศเอกราชของอินเดียและปากีสถาน (รวมบังกลาเทศ) เมื่อ ค.ศ. 1947 และมาเลเซียขณะนั้นรวมสิงคโปร์ด้วย จนกระทั่งปี ค.ศ. 1957 ชาวอินเดียในมาเลเซียและสิงคโปร์ก็มีสถานภาพใหม่ เป็นพลเมืองของประเทศนั้นโดยไม่กลับมาตุภูมิ

มาตุภูมิและเชื้อสายของชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดีย บรรพบุรุษที่มีมาจากดินแดนต่าง ๆ ของอนุทวีปอินเดีย ทำให้มีชุมชนย่อยภายในชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดีย กล่าวคือ ก) เชื้อสายทมิฬหรือชาวทมิฬ (Tamils) ครอบคลุมถึงบรรพบุรุษชาวทมิฬจากอินเดียและศรีลังกา ชาวทมิฬ

ส่วนใหญ่นับถือศาสนาฮินดู ก็เรียกว่าชาวฮินดู ชาวทมิฬจากอินเดียใต้ยังเรียกว่าชาวมัทธาสา (Madrasis) ตามชื่อศูนย์กลางอินเดียใต้⁴ ลักษณะเดียวกับชาวทมิฬจากศรีลังกาก็เรียกว่า ชาวทมิฬซีลอน (Ceylon Tamils) ทั้งนี้ ชาวทมิฬเป็นกลุ่มหลักที่มีจำนวนมากที่สุดของชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดีย ข) เชื้อสายปัญจาบหรือชาวปัญจาบ (Punjabis) ส่วนใหญ่นับถือศาสนาซิกข์ ก็เรียกตามศาสนาว่าชาวซิกข์ (Sikhs) ส่วนผู้ที่ไม่ใช่ชาวซิกข์เรียกชาวปัญจาบ ค) เชื้อสายมลายาลีหรือชาวมลายาลี (Malayalis) บรรพบุรุษมาจากรัฐเกรละ อินเดียใต้ฝั่งทะเลอาหรับ ง) เชื้อสายเบงกอล (Bengalis) หรือชาวเบงกอล บรรพบุรุษมาจากเขตเบงกอล⁵ ซึ่งก่อนและหลังปี ค.ศ. 1947 และหลังปี ค.ศ. 1971 มีบริบทที่ต่างกัน แบ่งเป็น ชาวเบงกอลมาจากรัฐเบงกอลตะวันตก ประเทศอินเดีย กับชาวบังกลาเทศมาจากประเทศบังกลาเทศ ซึ่งเป็นรัฐอิสระตั้งแต่ปี ค.ศ. 1971 จ) เชื้อสายอื่น ๆ ของเชื้อสายอินเดีย ได้แก่ เชื้อสายคุชราต (Gujratis) รัฐคุชราต ประเทศอินเดีย เชื้อสายสินธ์หรือซินธ์ (Sindhis) เขตสินธ์ ประเทศปากีสถาน และเชื้อสายปาร์ซี (Parsis) ประเทศปากีสถาน

พหุลักษณะในชุมชนชาวอินเดียนก่อนปี ค.ศ. 1947 ส่วนใหญ่ก็ได้ขับเคลื่อนตามกลุ่ม 4 ลักษณะ คือ กลุ่มตระกูล กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มศาสนา และกลุ่มอาชีพ ซึ่งเป็นมูลฐานที่ส่งผลให้เกิดการก่อตั้งศาสนสถาน สมาคม มูลนิธิ กองทุน และสถาบันเฉพาะต่าง ๆ ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ พัฒนาและขยายเป็นกองทุนเพื่อการศึกษา กลุ่มสตรี สมาคมกีฬา เป็นต้น จากนั้นเมื่อพัฒนาการสำคัญเกิดขึ้นภายหลังจากการขับเคลื่อนนโยบายพหุวัฒนธรรมเมื่อปี ค.ศ. 1988 แล้ว ก็สนับสนุนให้ในปี ค.ศ. 1991 สามารถผนวกทุกเชื้อสายทุกลักษณะไว้ด้วยกัน ก่อตั้งเป็นสมาคมพัฒนาชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดีย กองทุนสนับสนุนกลุ่มชาติพันธุ์จากอนุทวีปอินเดีย

นอกจากพหุลักษณะภายในชุมชนชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดียแล้ว เชื้อสายอินเดียนก็ยังได้ขยายครอบครัวจากการสมรสข้ามเชื้อสาย ข้ามศาสนา จึงทำให้เกิดเป็นครอบครัวผสมเชื้อสายอินเดีย-จีน ยกตัวอย่างเช่น บิดาชาวทมิฬหรือชาวซิกข์ กับมารดาเชื้อสายจีน ทำให้บุตรหลานสามารถพูดได้หลายภาษา โดยเฉพาะพูดผสมภาษามาเลย์และภาษาฮกเกี้ยน (Visit Singapore 2020) ทั้งนี้ถือเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัว การผสมผสานในสังคมพหุลักษณะของสิงคโปร์ ในปัจจุบันก็มีนักการเมืองที่มาจากครอบครัวในลักษณะนี้ด้วยแล้ว

จากข้อมูลทางสถิติเมื่อปี ค.ศ. 2019 สิงคโปร์มีประชากร 5.7 ล้านคน แบ่งเป็นเชื้อสายจีน (C) ร้อยละ 74.4 เชื้อสายมาเลย์ (M) ร้อยละ 13.4 เชื้อสายอินเดีย (I) ร้อยละ 9 และเชื้อสายอื่น ๆ (O) ร้อยละ 3.2 (Singapore Department of Statistics 2019) ทั้งนี้ก็ให้เห็นถึงสัดส่วนของบรรพบุรุษชาวอินเดียนในสิงคโปร์ ปี ค.ศ. 1823 ที่มีร้อยละ 7 ของประชากรสิงคโปร์ทั้งหมดใน

⁴ ชาวทมิฬอินเดียมีศูนย์กลางที่เขตมัทธาสา (Madras) ฝั่งอ่าวเบงกอล เมื่อสถาปนาประเทศอินเดียปี ค.ศ. 1947 แล้ว ในปี ค.ศ. 1950 คงใช้ชื่อรัฐมัทธาสา จากนั้นสถาปนารัฐทมิฬนาฑู (Tamilnadu) ปี ค.ศ. 1956 ทำให้มัทธาสาเป็นเฉพาะชื่อเมือง เป็นเมืองเอกของรัฐ และเมื่อปี ค.ศ. 1996 ก็เปลี่ยนชื่อเป็น เจนไน (Chennai)

⁵ การแบ่งแยกประเทศระหว่างอินเดียกับปากีสถานเมื่อปี ค.ศ. 1947 ได้ส่งผลให้ ก) ปัญจาบตะวันตก (West Punjab) อยู่ในการปกครองของปากีสถาน และปัญจาบตะวันออก (East Punjab) อยู่ในการปกครองของอินเดีย ข) ประเทศปากีสถาน ปี ค.ศ. 1947 มี 2 ดินแดน คือ ปากีสถานตะวันตก (West Pakistan) คือประเทศปากีสถานปัจจุบัน และเบงกอลตะวันออก (East Bengal) คือปากีสถานตะวันออก (East Pakistan) จากนั้นเมื่อปี ค.ศ. 1971 แยกเป็นประเทศบังกลาเทศ ค) เขตเบงกอล แบ่งเป็น เบงกอลตะวันตก (West Bengal) คือรัฐเบงกอลตะวันตก อินเดีย และเบงกอลตะวันออกคือบังกลาเทศ (หรือปากีสถานตะวันออกเดิม)

ขณะนั้น ต่อมาอีกราวสองศตวรรษก็ได้เห็นสัดส่วนของชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดีย ที่มีร้อยละ 9 ในปี ค.ศ. 2019

สิงคโปร์กับวิถีทางการเมืองการปกครอง ก่อนปี ค.ศ. 1965 และหลังปี ค.ศ. 1988

พัฒนาการของสิงคโปร์ในช่วงก่อนและหลังการเป็นรัฐอิสระเมื่อปี ค.ศ. 1965 และช่วงการขับเคลื่อนนโยบายพหุวัฒนธรรม ปี ค.ศ. 1988 เป็นสองจุดเปลี่ยนสำคัญ ผู้เขียนจำแนกเป็นวิถีทางการเมืองการปกครองตามรูปแบบกับนโยบายที่สิงคโปร์ขับเคลื่อนอยู่ เป็น 2 วิถีการ มีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

วิถีการแรก : สิงคโปร์หลังสงครามโลกครั้งที่ 2

ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือตั้งแต่ปี ค.ศ. 1945 จนถึงสิงคโปร์เป็นรัฐอิสระในปี ค.ศ. 1965 นั้น สิงคโปร์มีการเลือกตั้งสภานิติบัญญัติ (Legislative Assembly) รวม 4 ครั้ง คือ ปี ค.ศ. 1948, 1951, 1955 และ 1959 ตำแหน่งสูงสุด คือ มุขมนตรี (Chief Minister) ในระหว่างนั้น พรรค PAP ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1954 และได้ลงสมัครครั้งแรกในการเลือกตั้งครั้งที่ 3 ปี ค.ศ. 1955 แต่พ่ายแพ้ให้กับพรรค LF ส่งผลให้เดวิด มาร์แชล (David Marshall) เชื้อสายยิว เป็นสมาชิกรัฐสภาเขตแคร์นฮิลล์ (Cairnhill) ขึ้นเป็นมุขมนตรี แต่จากนั้น ในปี ค.ศ. 1956 ก็ได้ลาออกแล้วไปตั้งพรรค WP ต่อมา ปี ค.ศ. 1957 ลิม ยิว ฮ็อก (Lim Yew Hock) สมาชิกรัฐสภาเขตฮาเวลล็อก (Havelock) ขึ้นเป็นมุขมนตรี กระทั่งการเลือกตั้งครั้งที่ 4 ปี ค.ศ. 1959 พรรค PAP ได้ 43 ที่นั่ง จาก 51 ที่นั่ง ทำให้ ลี กวน ยู วัย 36 ปี สมาชิกรัฐสภาเขตตันจงปาการ์ ได้เป็นมุขมนตรี ดังนั้น ช่วงปี ค.ศ. 1948-1959 จึงได้เห็นถึงจุดเริ่มต้นของพรรค PAP กับพรรค WP ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป และการเริ่มต้นของผู้นำสิงคโปร์เชื้อสายจีนก่อนการเป็นรัฐอิสระ

เมื่อวันที่ 16 กันยายน ค.ศ. 1963 เป็นวันสถาปนาสหพันธรัฐมาเลเซีย สิงคโปร์ ซาราวัก และบอร์เนียวเหนือ จากนั้นเดือนตุลาคมได้จัดการเลือกตั้งในสิงคโปร์ พรรค PAP ได้ 37 ที่นั่ง จาก 51 ที่นั่ง ทำให้ ลี กวน ยู เป็นมุขมนตรีอีกครั้ง แต่ระยะนี้ การขับเคลื่อนการแบ่งแยกสิงคโปร์ได้ก้าวขึ้นถึงจุดสูงสุด ส่งผลให้วันที่ 9 สิงหาคม ค.ศ. 1965 สิงคโปร์แยกเป็นรัฐอิสระจากสหพันธรัฐฯ และได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกก่อตั้งกลุ่มประเทศอาเซียน (ASEAN) ปี ค.ศ. 1967 เมื่อสิงคโปร์จัดการเลือกตั้งทั่วไป⁶ ปี ค.ศ. 1968 พรรค PAP ก็ได้ทุกที่นั่ง และจัดตั้งรัฐบาลนายกรัฐมนตรีลี กวน ยู

ในระหว่างนั้น เอ. พี. ราชา (A. P. Rajah) เชื้อสายทมิฬ อดีตเลขาธิการพรรค Singapore Progressive Party เป็นประธานรัฐสภารายที่ 1 (ช่วงปี ค.ศ. 1964-1966) จากนั้น กุมารสวามี⁷ เชื้อสายทมิฬ รองประธานรัฐสภา (ปี ค.ศ. 1966) ปีเดียวกัน ก็ได้เป็นประธานรัฐสภารายที่ 2 (ช่วงปี ค.ศ. 1966-1970) (Parliament of Singapore 2023)

สำหรับปี ค.ศ. 1970 รัฐบาลสิงคโปร์ได้ตั้งคณะกรรมการด้านสิทธิชนกลุ่มน้อยที่มีชื่อว่า “Presidential Council for Minority Rights” ที่มีกรรมการเป็นผู้แทนจากชุมชน และมีเจตนารมณ์เพื่อการปกป้องสิทธิของชนกลุ่มน้อยและการให้คำปรึกษาต่อรัฐบาล รัฐสภา การตราบทบัญญัติที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ เป็นยุทธศาสตร์การสร้างสมดุลที่นำไปสู่ความเป็นหนึ่งเดียวภายใต้

⁶ รัฐสภาสิงคโปร์นบการเลือกตั้งครั้งแรกจากสภานิติบัญญัติ เดือนธันวาคม ค.ศ. 1965 ส่วนการเลือกตั้งทั่วไป ปี ค.ศ. 1968 นับเป็นครั้งที่ 2 แต่เป็นครั้งแรกที่เกิดขึ้นภายหลังจากการสถาปนาเป็นรัฐอิสระ

⁷ Punch Coomaraswamy หรือนิยมเรียกกันว่า กุมารสวามี ซึ่งเป็นนามสกุลของชาวทมิฬ และสะกดได้หลายแบบ

การขับเคลื่อนบนพื้นฐานทางชาติพันธุ์ และสร้างระบบ “Group Representation Constituency” (GRC) โดยเป็นเขตเลือกตั้งแบบคณะ สวอนที่นั่งไว้สำหรับเชื้อสาย MIO ซึ่งกำหนดต้องว่าเป็นสมาชิกหนึ่งในคณะของเขตนั่น ๆ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1988 (Singapore, Public Service Division, Prime Minister's Office, 2015)

ลิงคโพรกับระบบรัฐสภา และการเลือกตั้งทั่วไป ลิงคโพรใช้ระบบเวสต์มินสเตอร์ (Westminster system) หรืออำนาจรวมศูนย์ที่รัฐสภา แบ่งเป็น 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายนิติบัญญัติ เป็นระบบสภาเดี่ยว (unicameral) มีนายกรัฐมนตรีเป็นหัวหน้ารัฐบาล ฝ่ายบริหาร มีประธานาธิบดี เป็นประมุขแห่งรัฐ และฝ่ายตุลาการ มีหัวหน้าผู้พิพากษาสูงสุด (Singapore Parliament 2017)

ตามมาตรา 39 หมวด 6 บัญญัติที่มาสมาชิกจากการเลือกตั้งและการแต่งตั้ง ดังนี้

- แบบที่ 1 การเลือกตั้งทั่วไปตามระบบแบ่งเขต วาระ 5 ปี เขตเลือกตั้งตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (Parliamentary Elections Act) ปี ค.ศ. 1988 ด้วยเจตนาให้มีสมาชิก 1 ใน 4 ของรัฐสภาเป็นอย่างน้อยมาจากเชื้อสาย MIO โดยแบ่งเป็น 2 เขต คือ เขตแบบ Single Member Constituency (SMC) เป็นเขตเลือกตั้งสมาชิกรายเดี่ยว และเขตแบบ GRC (อธิบายไว้ข้างต้นแล้ว) เป็นเขตเลือกตั้งรายคณะ คณะละ 3-6 ราย โดยอย่างน้อย 1 ที่นั่งได้สงวนไว้สำหรับเชื้อสาย MIO ซึ่งแบ่งย่อยให้เฉพาะเชื้อสายมาเลย์ (M) เฉพาะเชื้อสายอินเดียกับเชื้อสายอื่น ๆ (IO)
- แบบที่ 2 Non-Constituency Members of Parliament (NCMP) เป็นการแต่งตั้ง โดยพิจารณาจากผลการเลือกตั้งทั่วไป ผู้ลงสมัครพรรคฝ่ายค้านที่แพ้เลือกตั้ง แต่ได้รับคะแนนสูง
- แบบที่ 3 Nominated Members of Parliament (NMP) เป็นการแต่งตั้งโดยประธานาธิบดี เริ่มตั้งแต่ปี ค.ศ. 1990 กำหนดไว้ไม่เกิน 9 ที่นั่ง วาระ 2 ปีครั้ง ทั้งนี้มีคณะกรรมการ “Special Select Committee of Parliament” ดำเนินการพิจารณา

ลิงคโพรกับการเลือกตั้งทั่วไปก่อนปี ค.ศ. 1988 เมื่อเป็นรัฐอิสระแล้ว มีการเลือกตั้ง 5 ครั้ง (ครั้งที่ 2 ปี ค.ศ. 1968 ถึงครั้งที่ 6 ปี ค.ศ. 1985) ใช้ระบบเขตเดี่ยวเบอร์เดียว พรรค PAP ชนะทุกครั้ง ได้จัดตั้งรัฐบาลนายกรัฐมนตรีลี กวน ยู ขณะที่เชื้อสายอินเดียก็เข้าวงการเมืองมากขึ้น ยกตัวอย่าง 4 ราย ดังนี้

- เอส. ธนะบาลัน (S. Dhanabalan) เชื้อสายทมิฬ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ
- เอส. ราจารัตนัม (S. Rajaratnam) เชื้อสายทมิฬ (ศรีลังกา) ผู้ร่วมก่อตั้งพรรค PAP ได้เป็นรองนายกรัฐมนตรีรายที่ 3 ช่วงปี ค.ศ. 1980-1985 นับเป็นเชื้อสายอินเดียรายแรกที่เข้าดำรงตำแหน่งนี้ และเป็นรัฐมนตรีอาวุโสรายแรก ค.ศ. 1985-1988 (ตำแหน่งทั้งหมด)
- ซี. วี. ดีวาน นแอร์ (C. V. Devan Nair) เชื้อสายมลายาลี ผู้ร่วมก่อตั้งพรรค PAP ได้เป็นประธานาธิบดีรายที่ 3 ช่วงปี ค.ศ. 1981-1985 เป็นเชื้อสายอินเดียรายแรกที่เข้าดำรงตำแหน่งนี้
- เอส. ชยกุมาร (S. Jayakumar) เชื้อสายทมิฬ เป็นนักการเมืองรุ่นใหม่ที่จะกล่าวถึงถัดไป ส่วนพรรคฝ่ายค้านในขณะนั้นมี 3 พรรค คือ พรรค WP พรรค UPF และพรรค SDP แต่นักการเมืองเชื้อสายอินเดียที่เข้าร่วมกับพรรคฝ่ายค้านมีจำนวนไม่มากนัก และยังไม่เป็นที่โดดเด่น

ตารางที่ 1 พรรคการเมืองสิงคโปร์ (บางส่วนที่กล่าวถึงในบทความนี้)

ปีที่ก่อตั้งพรรค (ค.ศ.)	ชื่อพรรคการเมืองสิงคโปร์ (ภาษาอังกฤษ อักษรย่อ และเทียบชื่อภาษาไทย*)
1947-1956	Singapore Progressive Party (SPP)
1954-1960	Labour Front (LF)
1954	People’s Action Party (PAP) พรรคกิจประชาชน
1957	Worker’s Party (WP) พรรคแรงงาน
1975	United People’s Front (UPF) พรรคแนวร่วมสามัคคีประชาชน
1980	Singapore Democratic Party (SDP) พรรคประชาธิปไตยสิงคโปร์
2001	Singapore Democratic Alliance (SDA) พรรคพันธมิตรประชาธิปไตยสิงคโปร์
2004	Singaporeans First ใช้ชื่อย่อ SingFirst
2019	Progress Singapore Party (PSP) พรรคสิงคโปร์ก้าวหน้า

หมายเหตุ ชื่อพรรคการเมืองเทียบภาษาไทยไว้ ซึ่งประมวลข้อมูลมาจากสำนักข่าวของไทย
ที่มา ผู้เขียนประมวลข้อมูล

วิจัยที่สอง : สิงคโปร์กับการเลือกตั้งทั่วไปด้วยระบบ GRC ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1988

การเลือกตั้งตามระบบใหม่ครั้งแรก นับจากครั้งที่ 7 ปี ค.ศ. 1988 ถึงครั้งที่ 14 ปี ค.ศ. 2020 (ครั้งปัจจุบัน) รวม 8 ครั้ง ซึ่งพหุวัฒนธรรมกับการเลือกตั้งทั่วไปทำให้ได้เห็นบทบาทเชื้อสายอินเดียอันหลากหลายเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในพัฒนาการเมือง โดยเฉพาะวิถีสองผู้เขียนพิจารณาตามทศวรรษ แต่จำแนก 2 ช่วงย่อย คือ ช่วงสองทศวรรษแรก ครั้งที่ 7 ปี ค.ศ. 1988 ถึงครั้งที่ 9 ปี ค.ศ. 1997 กับช่วงสองทศวรรษปัจจุบัน (ทศวรรษ 2000-2020) ครั้งที่ 10 ปี ค.ศ. 2001 ถึงครั้งที่ 14 ปี ค.ศ. 2020 มีรายละเอียดดังนี้

วิจัยที่สอง (ช่วงแรก : ครั้งที่ 7 ปี ค.ศ. 1988 ถึงครั้งที่ 9 ปี ค.ศ. 1997)

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 7 ปี ค.ศ. 1988 (วาระปี ค.ศ. 1989-1991) : เป็นการเลือกตั้งครั้งแรกตามระบบ GRC กำหนด 55 เขต แบ่งเป็น SMC 42 เขต กับ GRC 13 เขต รวม 81 ที่นั่ง ผลการเลือกตั้ง คือ พรรค PAP ได้ 80 ที่นั่ง สามารถจัดตั้งรัฐบาลที่มีนายกรัฐมนตรีลี กวนยู (รัฐบาลระยะที่ 1) ส่วนพรรค SDP ได้ 1 ที่นั่ง เป็นฝ่ายค้าน

สำหรับสมาชิกวุฒิสภาเชื้อสายอินเดียนั้น สังกัดฝ่ายรัฐบาลได้จากพรรค PAP เพียงพรรคเดียว รวม 5 รายจาก 4 เขต โดยกลุ่มหลักเป็นเชื้อสายทมิฬ 4 ราย เช่น เอส. ชยกุมาร, เค. ชันมูกัม (K. Shanmugam) กลุ่มรองเป็นเชื้อสายปัญจาบ ซึ่งเป็นชาวซิกข์รายแรกของสิงคโปร์

นอกจากนี้ ยังมีพรรคอื่น ๆ ที่ไม่ได้รับเลือก ตัวอย่างเด่นเป็นพรรค UPF ที่มีชาวซิกข์ลงสมัคร 2 ราย

และในวาระนี้ เมื่อปี ค.ศ. 1990 ได้มีการเปลี่ยนผ่านผู้นำครั้งสำคัญของตำแหน่งนายกรัฐมนตรี นับเป็นครั้งแรกนั่นคือ โก๊ะ จ๊ก ตง (Goh Chok Tong) เป็นนายกรัฐมนตรีรายที่ 2 เป็นสมัยที่ 1 โดยเป็นรัฐบาลระยะที่ 2 ก่อนการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 8

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 8 ปี ค.ศ. 1991 : กำหนด 36 เขต แบ่งเป็น SMC 21 เขต กับ GRC 15 เขต รวม 81 ที่นั่ง โดยพรรค PAP ได้ 77 ที่นั่ง จัดตั้งรัฐบาลนายกรัฐมนตรีโก๊ะ สมัยที่ 2

ส่วนฝ่ายค้านได้ 4 ที่นั่งจากพรรค SDP 3 ที่นั่ง กับพรรค WP 1 ที่นั่ง เป็นครั้งแรกที่พรรคได้ที่นั่งตามระบบใหม่

สำหรับสมาชิกวุฒิสภาเชื้อสายอินเดียนั้น สังกัดฝ่ายรัฐบาลได้จากพรรค PAP เพียงพรรคเดียว รวม 6 รายจาก 5 เขต โดยกลุ่มหลักเป็นเชื้อสายทมิฬ 5 ราย กลุ่มรองเป็นเชื้อสายปัญจาบ 1 ราย ส่วนพรรคอื่น ๆ มีนักการเมืองเชื้อสายอินเดียนลงสมัครในฝ่ายค้าน แต่ไม่ได้รับเลือก

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 9 ปี ค.ศ. 1997 : กำหนด 24 เขต แบ่งเป็น SMC 9 เขต กับ GRC 15 เขต รวม 83 ที่นั่ง โดยพรรค PAP ได้ 81 ที่นั่ง จัดตั้งรัฐบาลนายกรัฐมนตรีโก๊ะ สมัยที่ 3 ส่วนฝ่ายค้านได้ 2 ที่นั่ง

สำหรับสมาชิกวุฒิสภาเชื้อสายอินเดียนั้น สังกัดฝ่ายรัฐบาล ได้จากพรรค PAP เพียงพรรคเดียว รวม 7 รายจาก 4 เขต โดยกลุ่มหลักเป็นเชื้อสายทมิฬ 5 ราย กลุ่มรองเป็นเชื้อสายปัญจาบ 2 ราย

ในระหว่างนี้ เอส. อาร์. นาธาน (S. R. Nathan) เชื้อสายทมิฬ ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีรายที่ 6 (ช่วงปี ค.ศ. 1999-2011) รวม 12 ปี ยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองสิงคโปร์

ตารางที่ 2 สรุปผลการเลือกตั้งทั่วไปของสิงคโปร์ ครั้งที่ 7 ปี ค.ศ. 1988 ถึงครั้งที่ 9 ปี ค.ศ. 1997 รวม 3 ครั้ง

ครั้งที่-ปี ค.ศ.	ครั้งที่ 7 ปี ค.ศ. 1988	ครั้งที่ 8 ปี ค.ศ. 1991	ครั้งที่ 9 ปี ค.ศ. 1997
ที่นั่ง-เขต	81 ที่นั่ง 55 เขต	81 ที่นั่ง 36 เขต	83 ที่นั่ง 24 เขต
SMC (เขตรายเดียว)	42 เขต	41 เขต	9 เขต
GRC (เขตรายคณะ)	13 เขต	15 เขต	15 เขต
ฝ่ายรัฐ (ที่นั่ง)	80 ที่นั่ง = PAP	77 ที่นั่ง = PAP	81 ที่นั่ง = PAP
เชื้อสายอินเดีย (I) (กลุ่มย่อยได้ที่นั่ง)	5 ที่นั่ง (ทมิฬ 4 + ปัญจาบ 1)	6 ที่นั่ง (ทมิฬ 5 + ปัญจาบ 1)	7 ที่นั่ง (ทมิฬ 5 + ปัญจาบ 2)
ฝ่ายค้าน (ที่นั่ง)	1 ที่นั่ง = SDP	4 ที่นั่ง = SDP 3 + WP 1	2 ที่นั่ง = SDP + WP
สัดส่วนร้อยละ			
ฝ่ายรัฐบาล : ฝ่ายค้าน	98.77 : 1.23	95.06 : 4.94	97.59 : 2.41
เชื้อสายอินเดีย	6.17	7.41	8.43

ที่มา ผู้เขียนประมวลข้อมูล

วัฏจักรที่สอง (ช่วงที่สอง ทศวรรษ 2000-2020 : ครั้งที่ 10 ปี ค.ศ. 2001 ถึงครั้งที่ 14 ปี ค.ศ. 2020)

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 10 ปี ค.ศ. 2001 : กำหนด 23 เขต แบ่งเป็น SMC 9 เขต กับ GRC 14 เขต รวม 84 ที่นั่ง โดยพรรค PAP 82 ที่นั่ง ได้จัดตั้งรัฐบาลนายกรัฐมนตรีโก๊ะ สมัยที่ 4 ส่วนพรรคฝ่ายค้านได้ 2 ที่นั่ง จากพรรค WP กับพรรคใหม่ SDA

สำหรับสมาชิกรัฐสภาเชื้อสายอินเดียนั้นมาจากคณะเขต โดยพรรค PAP 11 ราย คือ ก) กลุ่มหลักเป็นเชื้อสายทมิฬ 9 ราย เช่น เอส. ชย कुमार, เค. ซันมูกัม, เอส. อิศวารัน รวมถึงมีรายใหม่ คือ ทาร์มัน เชื้อสายทมิฬ กับอินทรานี (Indranee Thurai Rajah) สตรีเชื้อสายอินเดีย-จีน ข) กลุ่มรองเป็นเชื้อสายปัญจาบ 2 ราย

ในวาระนี้เป็นการเปลี่ยนผ่านผู้นำของตำแหน่งนายกรัฐมนตรีครั้งที่ 2 แบ่งเป็น ระยะที่ 1 รัฐบาลนายกรัฐมนตรีโก๊ะ ช่วงปี ค.ศ. 2001-2004 และระยะที่ 2 รัฐบาลนายกรัฐมนตรีลี เซียน ลุง (สมัยที่ 1) พร้อมด้วย เอส. ชย कुमार เป็นรองนายกรัฐมนตรีรายที่ 7 ซึ่งสามารถเข้าถึงตำแหน่งทั้งหมด ถือเป็นรายแรกของเชื้อสายอินเดียหรือเชื้อสายทมิฬจากระบบ GRC แต่เป็นรายที่สองนับจากการเป็นรัฐอิสระ

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 11 ปี ค.ศ. 2006 : กำหนด 23 เขต แบ่งเป็น SMC 9 เขต กับ GRC 14 เขต รวม 84 ที่นั่ง โดยพรรค PAP ได้ 82 ที่นั่ง จัดตั้งรัฐบาลนายกรัฐมนตรีลี สมัยที่ 2 ส่วนฝ่ายค้าน 2 ที่นั่ง ได้จากพรรค SDA 1 ที่นั่ง กับพรรค WP 1 ที่นั่ง และยังได้เพิ่มจากแบบ NCMP 1 ที่นั่ง รวมได้ 2 ที่นั่ง ดังนั้น ฝ่ายค้านได้ 3 ที่นั่ง และทำให้ได้สมาชิกรัฐสภาทั้งหมด 85 ที่นั่ง

สมาชิกรัฐสภาเชื้อสายอินเดีย 11 ราย แบ่งเป็น ก) แบบ NMP 2 ราย ข) เขตเลือกตั้ง 9 ราย โดยพรรค PAP ได้ 8 ราย จากกลุ่มหลักเชื้อสายทมิฬ 6 ราย กับกลุ่มรอง 2 ราย เชื้อสายมลายาลี กับเชื้อสายปัญจาบ ในวาระนี้ เอส. ชย कुमार เป็นสมาชิกรัฐสภาสมัยที่ 7 ได้เป็นรองนายกรัฐมนตรีสมัยที่ 2 ช่วงปี ค.ศ. 2007-2009 และรัฐมนตรีอาวุโสรายที่ 4 ค.ศ. 2019-2023 ทำให้สามารถเข้าถึงตำแหน่งทั้งหมดได้อย่างต่อเนื่อง

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 12 ปี ค.ศ. 2011 : กำหนด 27 เขต แบ่งเป็น SMC 12 เขต กับ GRC 15 เขต รวม 87 ที่นั่ง โดยพรรค PAP ได้ 81 ที่นั่ง จัดตั้งรัฐบาลนายกรัฐมนตรีลี สมัยที่ 3 ส่วนฝ่ายค้าน พรรค WP ได้ 6 ที่นั่งจากเขต GRC ได้เพิ่มจากแบบ NCMP 2 ที่นั่ง รวมได้ 8 ที่นั่ง ทำให้สมาชิกรัฐสภาทั้งหมด 89 ที่นั่ง

นักการเมืองเชื้อสายอินเดียสังกัด 3 พรรค แต่ได้ 2 พรรค รวม 10 ราย คือ ก) พรรค PAP 9 ราย กลุ่มหลักเป็นเชื้อสายทมิฬ 5 ราย กลุ่มรองเป็นเชื้อสายมลายาลี 3 ราย กับเชื้อสายปัญจาบ 1 ราย ข) พรรค WP 1 รายคือ ปรีตัม สิงห์ (Pritam Singh) เชื้อสายปัญจาบ วัย 34 ปี เป็นเชื้อสายอินเดียรายแรกในฝ่ายค้าน ได้เขตอัลจูนิดี (Aljunied) GRC6 ได้ร้อยละ 54.72 นับเป็นสมัยที่ 1 และเกิดจุดเริ่มต้นทศวรรษใหม่ของการเปลี่ยนแปลงดุลทางอำนาจทางการเมืองในประวัติศาสตร์ ทำให้ดุลทางอำนาจของพรรครัฐบาลเริ่มลดลงแล้ว ค) พรรค SDA ยังคงส่งนักการเมืองเชื้อสายปัญจาบลงสมัคร แต่ก็ยังไม่เคยได้รับการเลือกตั้งเลย

ในวาระนี้ ทาร์มันเป็นสมาชิกรัฐสภาสมัยที่ 3 ได้เข้าร่วมคณะรัฐมนตรีและเป็นรองนายกรัฐมนตรีรายที่ 10 ควบตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรมนุษย์ สามารถเข้าถึงตำแหน่งทั้งหมดได้ ขณะเดียวกัน พรรค PAP ก็ได้ันักการเมืองรุ่นใหม่เชื้อสายทมิฬเพิ่มขึ้น มาจากสายทายาทผู้นำแนวร่วมก่อตั้งพรรค

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 13 ปี ค.ศ. 2015 : กำหนด 29 เขต แบ่งเป็น SMC 13 เขต กับ GRC 16 เขต รวม 89 ที่นั่ง โดยพรรค PAP ได้ 83 ที่นั่ง จัดตั้งรัฐบาลนายกรัฐมนตรีลี สมัยที่ 4 ส่วนพรรค WP เป็นฝ่ายค้านพรรคเดียว ได้เขตอัลจูนิดี GRC 6 ที่นั่ง เป็นสมัยที่ 2 ได้ร้อยละ

50.96 และยังสามารถเพิ่มจากแบบ NCMP อีก 3 ที่นั่ง รวม 9 ที่นั่ง ทำให้มีสมาชิกรัฐสภาทั้งหมด 92 ที่นั่ง

นักการเมืองเชื้อสายอินเดียมาจากเขตเลือกตั้ง 10 ราย 2 พรรคคือ ก) พรรค PAP 9 ราย กลุ่มหลักเป็นเชื้อสายทมิฬ 5 รายเดิม ได้เข้าร่วมคณะรัฐมนตรี บุคคลเด่น เช่น อินทรานี เป็นรัฐมนตรีประจำสำนักนายกฯ นับเป็นสตรีรายที่ 4 ของพรรค PAP และ เค. ซันมูกัม เป็นรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย เฉพาะทาร์มันได้เป็นรองนายกรัฐมนตรีสมัยที่ 2 (ตำแหน่งทิ้งทวน) นอกจากนี้ ยังได้เชื้อสายทมิฬรุ่นใหม่อีก 2 ราย และกลุ่มรองเป็นเชื้อสายมลายาลี 2 ราย ข) พรรค WP ได้ 1 รายคือ ปรีตัม ลิงห์ เชื้อสายปัญจาบ สมัยที่ 2

เฉพาะพรรคที่มีนักการเมืองเชื้อสายปัญจาบลงสมัคร ก็มีทั้งพรรคใหม่และพรรคเก่า รวม 3 พรรค คือ พรรค SDA พรรค WP และพรรค SingFirst

ความเคลื่อนไหวที่น่าสนใจในวัฏจักรที่สอง (ช่วงที่สอง) ผู้เขียนขอหยิบยกเรื่องที่มีนัยทางสังคมและทางการเมือง 2 เรื่อง ดังนี้

เรื่องที่ 1 การเลือกตั้งทั่วไปในทศวรรษ 2010 พรรค PAP ไม่มีเชื้อสายปัญจาบหรือชาวซิกข์ รุ่นใหม่ลงสมัครเลย ทำให้ เค. ซันมูกัม เป็นผู้แทนพรรคได้เข้าไปโน้มน้าวที่ชุมชนและชวนให้เข้าร่วมงานทางการเมือง คาดหวังจะเพิ่มสัดส่วนนักการเมืองชาวซิกข์ (Ho and Raguraman 2020) ผู้เขียนติดตามข้อมูลนี้ก็พบว่า การเชิญชวนยังไม่เป็นผล ส่งผลให้พรรค PAP ไม่มีนักการเมืองจากชุมชนซิกข์ในการเลือกตั้งทั่วไปอีกหลายครั้ง

เรื่องที่ 2 เมื่อปี ค.ศ. 2019 (ปีก่อนการเลือกตั้งทั่วไป ปี ค.ศ. 2020) ได้มีประเด็นเรื่องนายกรัฐมนตรีที่ไม่ใช่เชื้อสายจีน (non-Chinese) ถือเป็นเรื่องที่ถูกกล่าวถึงมาก ขอยกตัวอย่างจากสังคมออนไลน์ Blackbox ของ Yahoo Singapore ที่มีผู้แสดงความคิดเห็นเกือบ 2 หมื่นราย ส่วนใหญ่ให้การยอมรับทาร์มัน เชื้อสายทมิฬ ถือว่าเป็นบุคคลที่น่าจะสามารถเป็นนายกรัฐมนตรีหรือผู้นำประเทศได้ (Romero 2020) ทว่า ทาร์มันได้ออกมาปฏิเสธต่อสื่อมวลชน ขณะเดียวกันรายการฟอรัมของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีนันทยาง (Nanyang Technological University) ก็เคยตั้งคำถามในทำนองที่ว่า จะมีใครที่ไม่ใช่เชื้อสายจีนสามารถเป็นนายกรัฐมนตรี ขณะนั้น เฮง สวี เคียด (Heng Swee Keat) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง แสดงความเห็นว่าเป็นคนรุ่นเก่ายังไม่พร้อมที่จะเห็นนายกรัฐมนตรีที่ไม่ใช่เชื้อสายจีน น่าจะยังต้องรอเวลาที่เหมาะสมให้มหาชนเข้าใจเพียงพอ คาดหวังไว้เช่นนั้น (Ting 2019)

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 14 ปี ค.ศ. 2020 : จากการประกาศยุบสภาเมื่อวันที่ 23 มิถุนายน และกำหนดให้มีการจัดการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม ท่ามกลางวิกฤตการณ์ของการแพร่ระบาดไวรัสโควิด-19 แต่เพื่อให้รัฐบาลใหม่จะได้ขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาที่เป็นผลกระทบจากสถานการณ์

รายละเอียดสำคัญของการเลือกตั้งทั่วไปขอแบ่งเป็น 5 ข้อ ดังนี้

ข้อ 1 กำหนด 31 เขต แบ่งเป็น SMC 14 เขต/ที่นั่ง กับเขต GRC 17 เขต มี 79 ที่นั่ง รวมทั้งหมด 93 ที่นั่ง โดยที่ ก) เขตที่สงวนสำหรับเชื้อสายมาเลย์ 11 เขต 50 ที่นั่ง ข) เขตที่สงวนสำหรับเชื้อสายอินเดียและเชื้อสายอื่น ๆ รวม 6 เขต⁸ 29 ที่นั่ง ในครั้งนี้ผู้มีสิทธิ 2,653,942 ราย

⁸ ชื่อเขตเลือกตั้ง คือ อังโมเกียว (Ang Mo Kio) ฮอลแลนด์-บูคิตติมาห์ (Holland-Bukit Timah) จูรง (Jurong) นีซุน (Nee Soon) ทันจงปาร์ (Tanjong Pagar) และเวสต์โคสต์ (West Coast)

(15 เมษายน ค.ศ. 2020) ผู้ใช้สิทธิออกเสียง 2,489,793 ราย ร้อยละ 95.81 (Elections Department Singapore 2020) ถือเป็นสัดส่วนที่สูงเป็นประวัติศาสตร์⁹ สะท้อนให้เห็นถึงการตื่นตัวทางการเมืองที่เพิ่มสูงมาก ท่ามกลางสถานการณ์โรคระบาด

ข้อ 2 พรรคการเมือง 11 พรรค ผู้สมัครอิสระ รวม 192 ราย แบ่งเป็นพรรครัฐบาล 1 พรรค ส่งครบทุกเขต ส่วนฝ่ายค้าน 10 พรรค เป็นครั้งแรกที่มีพรรคมากที่สุด แต่สามารถลงสมัครได้บางเขต ทำให้พรรค PAP ได้พบคู่แข่งจากพรรคที่ไม่ซ้ำกัน

ข้อ 3 ผลการเลือกตั้ง ดังนี้ ก) ลำดับที่ 1 พรรค PAP ได้ 83 ที่นั่ง ร้อยละ 61.24 ได้เขต SMC 13 ที่นั่ง กับเขต GRC 70 ที่นั่ง ความนิยมร้อยละ 8.62 ซึ่งลดลง ข) ลำดับที่ 2 พรรค WP ได้ 10 ที่นั่ง ร้อยละ 11.22 จาก SMC และ GRC¹⁰ ความนิยมร้อยละ 10.74 ได้เพิ่มขึ้น โดยที่เขตอัลจูนิต GRC5 ได้ร้อยละ 59.95 เป็นสมัยที่ 3 มีร้อยละที่เพิ่มขึ้นจากครั้งก่อน และได้เขตใหม่ เซงกัง (Sengkang) GRC4 ซึ่งเป็นเขตที่ 2 ของ GRC ได้ร้อยละ 52.12 ทำให้เป็นพรรคแรกของฝ่ายค้านที่ได้ที่นั่งสูงสุด ค) ลำดับที่ 3 พรรค PSP ได้ร้อยละ 10.18 ทำให้เข้าเกณฑ์ได้ 2 ที่นั่งเพิ่มจากแบบ NCMP ที่เขตเวสต์โคสต์ (West Coast) GRC5 ซึ่งได้ร้อยละ 48.32 (ส่วนพรรค PAP¹¹ ได้ร้อยละ 51.68 ทั้งสองพรรคต่างกัน 3.36) ดังนั้น พรรค WP กับพรรค PSP จึงเป็นฝ่ายค้านที่มีที่นั่งสูงสุดเป็นประวัติศาสตร์ 12 ที่นั่ง

ข้อ 4 นายกรัฐมนตรีลีเป็นสมัยที่ 5 วัย 68 ปี และปรีตัม สิงห์ เชื้อสายอินเดีย วัย 44 ปี เป็นผู้นำฝ่ายค้านสมัยที่ 1 โดยสมาชิกรัฐสภาประกอบพิธีสาบานตนเข้ารับตำแหน่งเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม ค.ศ. 2020

ข้อ 5 นักการเมืองเชื้อสายอินเดียมาจาก 2 พรรค คือ ก) พรรค PAP ได้ 7 ราย กลุ่มหลักเป็นเชื้อสายทมิฬ 5 ราย ได้เข้าร่วมคณะรัฐมนตรี บุคคลเด่นคือ เค. ซันมูกัม เป็นสมัยที่ 8 ได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยควบกระทรวงกฎหมาย และทาร์มันเป็นสมัยที่ 5 ได้เป็นรัฐมนตรีอาวุโสรายที่ 5 ยังคงอยู่ในตำแหน่งทั้งหก ส่วนกลุ่มรองเป็นเชื้อสายมลายาลี 2 ราย ข) พรรค WP คือ ปรีตัม สิงห์ เป็นสมัยที่ 3

เหตุการณ์ปัจจุบันของรัฐบาลสิงคโปร์ (พรรค PAP)

เหตุการณ์สำคัญภายหลังการเลือกตั้งครั้งทั่วไปที่ 14 ปี ค.ศ. 2020 และก่อนการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 15 (กำหนดไว้ในปี ค.ศ. 2025) นั่นคือ การเปลี่ยนผ่านผู้นำฝ่ายนิติบัญญัติตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของพรรค PAP เป็นครั้งที่ 3 เฉพาะครั้งนี้มีลำดับเวลาสำคัญ คือ เมื่อเดือนพฤศจิกายน ปี ค.ศ. 2023 พรรค PAP โดยนายกรัฐมนตรีลีได้ประกาศชื่อที่ว่าที่นายกรัฐมนตรีรายถัดไปในการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 15 คือ ลอร์เรนซ์ หว่อง (Lawrence Wong) ขณะนั้นเป็นรองนายกรัฐมนตรีรายที่ 12 (ช่วงปี ค.ศ. 2022-2024) และราว 6 เดือนต่อมา เมื่อวันที่ 15 เมษายน

⁹ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1988 มีผู้ใช้สิทธิทุกครั้งอยู่ในช่วงร้อยละ 93-95 และเคยสูงสุดเมื่อปี ค.ศ. 1991 ร้อยละ 95.03 ยกเว้นปี ค.ศ. 1997 ร้อยละ 95.91 แต่เป็นครั้งที่มีผู้ลงทะเบียนผู้ใช้สิทธิไม่เกินกึ่งหนึ่งของจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ทำให้มีผู้ใช้สิทธิสูง

¹⁰ พรรค WP ได้ 3 เขต ดังนี้ ก) เขตเฮงกัง (Hougang) SMC ได้เป็นสมัยที่ 1 ได้ร้อยละ 61.19 คือ เดนนิสตัน (Dennis Tan) ซึ่งเคยได้ที่นั่งแบบ NCMP ปี ค.ศ. 2015 ข) เขตใหม่เซงกัง (Sengkang) GRC4 ส่งสมาชิกรุ่นใหม่ทั้งชายและหญิง เช่น ดร.จามุส ลิม (Dr. Jamus Lim) ที่เป็นดาวรุ่งจากเวทีติเบต แต่ก็มีสมาชิกหญิงที่กลายเป็นดาวร่วง จากประเด็นเรื่องการแสดงความคิดเห็นแง่ลบในโลกออนไลน์ เขตนี้เดิมเป็นฐานเสียงของอดีตรัฐมนตรีพรรค PAP ค) เขตอัลจูนิต (Aljunied) GRC5 (เดิมมี 6 ที่นั่ง) เป็นเขตของเลขาธิการพรรค WP

¹¹ เขตเวสต์โคสต์ (West Coast) GRC เป็นเขตของอดีต รมต. เชื้อสายอินเดีย พรรค PAP (ปี ค.ศ. 2024 ได้ลาออกจากกรรณียังคงมีดีความ) ส่วนพรรค PSP เป็นของอดีตผู้สมัครประธานาธิบดีเมื่อปี ค.ศ. 2011 และเคยเป็นทีมของพรรค PAP มาก่อน

ตารางที่ 3 สรุปผลการเลือกตั้งทั่วไปสิงคโปร์ ครั้งที่ 10-14 ช่วงปี ค.ศ. 2001-2020 (5 ครั้ง)

ครั้งที่ ปี ค.ศ.	ครั้งที่ 10 ปี ค.ศ. 2001	ครั้งที่ 11 ปี ค.ศ. 2006	ครั้งที่ 12 ปี ค.ศ. 2011	ครั้งที่ 13 ปี ค.ศ. 2015	ครั้งที่ 14 ปี ค.ศ. 2020
ที่นั่งกำหนด/เขต (+ที่นั่งได้เพิ่ม)	84 ที่นั่ง เขต	84 ที่นั่ง เขต (+1 = 85 ที่นั่ง)	87 ที่นั่ง เขต (+2 = 89 ที่นั่ง)	89 ที่นั่ง เขต (+3 = 92 ที่นั่ง)	93 ที่นั่ง เขต (+2 = 95ที่นั่ง)
SMC (เขต/ที่นั่ง)	9 เขต	9 เขต	12 เขต	13 เขต	14 เขต
GRC	14 เขต	14 เขต	15 เขต	16 เขต	79 ที่นั่ง เขต
ฝ่ายรัฐบาล เชื้อสายอินเดีย (กลุ่มย่อย)	82 ที่นั่ง = PAP 11 ที่นั่ง = I (ทมิฬ 9 + ปัญจาบ 2)	81 ที่นั่ง = PAP 8 ที่นั่ง = I (ทมิฬ 6 + ปัญจาบ 1 + มลายาลี 1)	81 ที่นั่ง = PAP 9 ที่นั่ง = I (ทมิฬ 5 + มลายาลี 3 + ปัญจาบ 1)	83 ที่นั่ง = PAP 9 ที่นั่ง = I (ทมิฬ 7 + มลายาลี 2)	83 ที่นั่ง = PAP (SMC13 + GRC70) 7 ที่นั่ง = I (ทมิฬ 5 + มลายาลี 2)
ฝ่ายค้านได้ที่นั่ง และจากพรรค	2 ที่นั่ง SDP+WP	2 ที่นั่ง (ได้ 3) SDP+WP	6 ที่นั่ง (ได้ 8) WP (GRC)	6 ที่นั่ง (ได้ 9) WP (GRC)	10 ที่นั่ง (ได้ 12) WP (SMC+GRC9)
ได้เพิ่ม NCMP เชื้อสายอินเดีย	-	WP+1	WP+2	WP+3 1 ที่นั่ง (ปัญจาบ)	PSP+2 1 ที่นั่ง (ปัญจาบ)
ร้อยละ รัฐ : ค้าน	97.62 : 2.38	96.43 : 3.57	91 : 9	90.22 : 9.78	87.37 : 12.63
ร้อยละของเชื้อสาย อินเดีย	13.09	9.52	10.34	11.23	8.99
จุดเด่นเชื้อสาย อินเดีย	รองนายกฯ	รองนายกฯ + รมต.อาวุโส	รองนายกฯ + ฝ่ายค้าน	รองนายกฯ + รมต. + ฝ่าย ค้าน	รมต. + ผู้นำฝ่ายค้าน

ที่มา ผู้เขียนประมวลข้อมูล

ค.ศ. 2024 นายกรัฐมนตรีลีได้ประกาศสละตำแหน่งด้วยวัย 72 ปี (ช่วงปี ค.ศ. 2004-2024 รวม 24 ปี) และเป็นรัฐบาลระยะที่ 1 ดังนั้น เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม ค.ศ. 2024 นายกรัฐมนตรีห้วงวัย 51 ปี เข้าพิธีสาบานตนเป็นรัฐบาลระยะที่ 2 (นายกรัฐมนตรีรายที่ 4 สมัยที่ 1)

เมื่อย้อนกลับไปพิจารณาการเข้าสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของเชื้อสายจีน พรรค PAP ช่วงเปลี่ยนผ่านครั้งที่ 2 ปี ค.ศ. 2004 จากรัฐบาลระยะที่ 1 นายกรัฐมนตรีโก๊ะ สุร์ฐบาลระยะที่ 2 นายกรัฐมนตรีลี เซียน ลุง เกิดขึ้นก่อนการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 11 ปี ค.ศ. 2006 ซึ่งเป็นครั้งเดียว

ที่แต่งตั้งรองนายกรัฐมนตรีเชื้อสายทมิฬให้เข้าสู่อำนาจหนึ่งในตำแหน่งทั้งหก แต่การเปลี่ยนผ่าน นายกรัฐมนตรีห้วง ปี ค.ศ. 2024 รัฐบาลระยะที่ 2 ก่อนการเลือกตั้งครั้งหน้า ที่ไม่ได้แต่งตั้งรอง นายกรัฐมนตรีเชื้อสายอินเดีย ดังนั้น การเปลี่ยนผ่านนายกรัฐมนตรีจึงเห็นถึงวิถีการทางอำนาจ ของเชื้อสายอินเดียในวัฏจักรที่สอง ได้เข้าถึงตำแหน่งดังกล่าวเป็นครั้งแรก

การเลือกตั้งประธานาธิบดีสิงคโปร์ ปี ค.ศ. 2023

ตำแหน่งประธานาธิบดีสิงคโปร์หลังการสถาปนาเป็นรัฐอิสระ ปี ค.ศ. 1965 ในวัฏจักรแรก นั้นเป็นการเลือกตั้งโดยรัฐสภา รวม 4 รายแรก ในจำนวนนี้ ซี. วี. ติวาน เชื้อสายมลายาลี เป็นผู้ ร่วมก่อตั้งพรรค PAP ได้เป็นประธานาธิบดีรายที่ 3 ช่วงปี ค.ศ. 1981-1985 จากนั้น เมื่อได้ ขับเคลื่อนนโยบายพหุสังคมวัฒนธรรม ปี ค.ศ. 1988 แล้ว ก็เริ่มวัฏจักรที่สอง เป็นการเลือกตั้ง ทั่วไป นับจากประธานาธิบดีรายที่ 5 นั่นคือ การเลือกตั้งปี ค.ศ. 1999 แต่ครั้งนี้ไม่มีคู่แข่ง ก็ทำให้ เอส. อาร์. นาธาน เชื้อสายทมิฬ ได้เป็นประธานาธิบดีรายที่ 6 นาน 12 ปี ช่วงปี ค.ศ. 1999-2011 นอกจากนี้ก็ยังมีรักษาการประธานาธิบดี ช่วงวันที่ 1-14 กันยายน ค.ศ. 2017 คือ เจ. วาย. ปิลไล ขณะนั้นเป็นประธานคณะที่ปรึกษาประธานาธิบดี (Council of Presidential Advisers)

ผลการเลือกตั้งประธานาธิบดีรายที่ 9 วันที่ 1 กันยายน ค.ศ. 2023 ทาร์มัน วัย 66 ปี ได้รับ เลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีด้วยคะแนนร้อยละ 70.41 (Government of Singapore 2023) ซึ่ง ก่อนหน้านั้นเคยเป็นรัฐมนตรีอาวุโสรายที่ 5 (การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 14) แล้วลาออกจากพรรค PAP ก่อนลงสมัครชิงตำแหน่ง

ดังนั้น ประธานาธิบดีสิงคโปร์ 9 ราย มีเชื้อสายอินเดีย 3 ราย (ไม่นับการรักษาการ) เป็นการ เข้าตำแหน่งจากการเลือกตั้งโดยรัฐสภา (1 ราย ตามวัฏจักรแรก) และจากการเลือกตั้งทั่วไป (3 ราย ตามวัฏจักรที่สอง) มีลำดับเวลาการเข้าครองอำนาจนาน 18 ปี จากทั้งหมด 58 ปี (ช่วงปี ค.ศ. 1965-2023) คิดเป็นประมาณร้อยละ 31 คือ รายที่ 3 นาน 5 ปี ช่วงปี ค.ศ. 1981-1985 รายที่ 6 นาน 12 ปี ช่วงปี ค.ศ. 1999-2011 และรายที่ 9 กำหนดวาระวันที่ 14 กันยายน ปี ค.ศ. 2023-2029 รวม 5 ปี ขณะเดียวกันก็จะเห็นได้ว่า เชื้อสายทมิฬกับเชื้อสายมลายาลีเป็นเชื้อสาย อินเดียที่มีบทบาททางการเมืองการปกครองมากกว่าเชื้อสายอินเดียอื่น ๆ ถือเป็นกลุ่มหลักกับ กลุ่มรองของชุมชนเชื้อสายอินเดียในสิงคโปร์

สรุปการเข้าสู่ตำแหน่งอำนาจสูงสุดทั้งหก

ในตำแหน่งที่มีอำนาจสูงสุดทั้งหกนั้นเชื้อสายอินเดีย 8 รายเข้าถึง 5 ตำแหน่ง คือ ประธานาธิบดี รัฐมนตรีอาวุโส รองนายกรัฐมนตรี ประธานรัฐสภา และหัวหน้าผู้พิพากษาสูงสุด รายละเอียดตามวัฏจักร ดังนี้

วัฏจักรแรก เฉพาะในช่วงปี ค.ศ. 1964-1988 เชื้อสายอินเดีย 4 ราย เข้าถึง 4 ตำแหน่ง คือ ก) เอ. พี. ราชา ประธานรัฐสภารายที่ 1 ช่วงปี ค.ศ. 1964-1966 ข) กุมารสวามี ประธานรัฐสภา รายที่ 2 ช่วงปี ค.ศ. 1966-1970 ค) เอส. ราซาร์ตนิม รองนายกรัฐมนตรีรายที่ 3 ช่วงปี ค.ศ. 1980-1985 และรัฐมนตรีอาวุโสรายที่ 1 ช่วงปี ค.ศ. 1985-1988 ง) ซี. วี. ติวาน ประธานาธิบดี รายที่ 3 ช่วงปี ค.ศ. 1981-1985

ทั้งนี้ เรียงลำดับเวลาได้ดังนี้ ก) ประธานรัฐสภารายที่ 1-2 ช่วงปี ค.ศ. 1964-1970 ข) รอง นายกรัฐมนตรีรายที่ 3 ช่วงปี ค.ศ. 1980-1985 ค) ประธานาธิบดีรายที่ 3 ช่วงปี ค.ศ. 1981-1985 ง) รัฐมนตรีอาวุโสรายที่ 1 ช่วงปี ค.ศ. 1985-1988

วัฏจักรที่สอง (หลังปี ค.ศ. 1988) แบ่งตามอำนาจ 3 ฝ่าย รวม 4 ราย โดยได้เข้าถึง 4 ตำแหน่ง ดังนี้

- อำนาจฝ่ายบริหาร (รัฐสภา) คือ ก) เอส. ชย कुमार รองนายกรัฐมนตรีรายที่ 7 ช่วงปี ค.ศ. 2007-2009 และรัฐมนตรีอาวุโสรายที่ 1 ช่วงปี ค.ศ. 2009-2011 ข) ทาร์มัน รองนายกรัฐมนตรีรายที่ 10 ช่วงปี ค.ศ. 2011-2020 และรัฐมนตรีอาวุโสรายที่ 5 ช่วงปี ค.ศ. 2020-2023
- อำนาจฝ่ายตุลาการ (ศาล) คือ สุนทเรศ หัวหน้าผู้พิพากษาสูงสุดรายที่ 4 ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2012
- อำนาจประมุข คือ ก) เอส. อาร์. นาธาน ประธานาธิบดีรายที่ 6 ช่วงปี ค.ศ. 1999-2011 ข) ทาร์มัน ประธานาธิบดีรายที่ 9 ช่วงปี ค.ศ. 2023-2029

ทั้งนี้ การเข้าถึง 4 ตำแหน่ง รวม 7 ครั้ง นาน 3 ทศวรรษ ช่วงปี ค.ศ. 1999-2029 (นับรวมปีที่ได้ระบுவาระไว้) เรียงลำดับเวลาดังนี้ ก) ประธานาธิบดีรายที่ 6 ช่วงปี ค.ศ. 1999-2011 ข) รองนายกรัฐมนตรีรายที่ 7 ช่วงปี ค.ศ. 2007-2009 ค) รัฐมนตรีอาวุโสรายที่ 1 ช่วงปี ค.ศ. 2009-2011 ง) หัวหน้าผู้พิพากษาสูงสุดรายที่ 4 ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2012 ถึงปัจจุบัน จ) รองนายกรัฐมนตรีรายที่ 10 ช่วงปี ค.ศ. 2011-2020 ฉ) รัฐมนตรีอาวุโสรายที่ 5 ช่วงปี ค.ศ. 2020-2023 ช) ประธานาธิบดีรายที่ 9 ช่วงปี ค.ศ. 2023-2029

กรณีศึกษาเชื้อสายอินเดีย : ผู้เขียนพิจารณานำเสนอบุคคลต้นแบบชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดียในทางการเมืองการปกครอง 3 กรณีศึกษา ดังนี้

กรณีศึกษาที่ 1 เอส. ชย कुमार ขณะวัย 41 ปี ได้ลงเลือกตั้งในนามพรรค PAP และเมื่อปี ค.ศ. 1980 ได้เข้าร่วมคณะรัฐมนตรี ช่วงปี ค.ศ. 1984-2004 นับเป็นเชื้อสายอินเดียรายที่ 2 ที่เข้าดำรงตำแหน่งทั้งหก ถึง 2 ตำแหน่งอย่างต่อเนื่อง คือ รองนายกรัฐมนตรีรายที่ 7 ช่วงปี ค.ศ. 2004-2009 และรัฐมนตรีอาวุโสรายที่ 4 ช่วงปี ค.ศ. 2009-2011 ดังนั้น วิธีการเมืองของตัวแบบจึงจะเห็นได้ 3 ลำดับ คือ เริ่มต้นจากการเป็นสมาชิกรัฐสภาและได้เข้าร่วมคณะรัฐมนตรีเป็นรัฐมนตรี รองนายกรัฐมนตรี และ/หรือรัฐมนตรีอาวุโส

กรณีศึกษาที่ 2 ทาร์มัน ขณะวัย 44 ปี ได้ลงเลือกตั้งกับพรรค PAP เขตจอร์จ GRC5 คือ ครั้งที่ 10 ปี ค.ศ. 2001 ขณะนั้นเป็นเขตใหม่ที่ต้องมีสมาชิกอย่างน้อย 1 รายมาจากเชื้อสายอินเดียหรือเชื้อสายอื่น ๆ (IO) ทำให้เขตนี้ คณะนี้ และครั้งนี้นับเป็นปีเริ่มต้นของประธานาธิบดีรายที่ 8-9 ซึ่งอยู่ในคณะเดียวกันถึง 3 สมัย (ปี ค.ศ. 2001, 2006 และ 2011) ดังนั้น วิธีการเมืองของตัวแบบจึงจะเห็นถึง 4 ลำดับ คือ ก) ทศวรรษ 2000 เป็นสมาชิกรัฐสภา พรรค PAP ข) ทศวรรษ 2010 ได้เป็นรัฐมนตรี ค) ได้เป็นรองนายกรัฐมนตรีรายที่ 10 ช่วงปี ค.ศ. 2011-2019 และรัฐมนตรีอาวุโสรายที่ 5 ช่วงปี ค.ศ. 2019-2023 ทั้งสองตำแหน่งนี้นับเป็นเชื้อสายอินเดียรายที่ 3 ง) ทศวรรษ 2020 ได้รับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีรายที่ 9

กรณีศึกษาที่ 3 ปรีตัม สิงห์ ขณะวัย 34 ปี ได้ลงเลือกตั้งในนามพรรค WP ครั้งที่ 12 ปี ค.ศ. 2011 เขตอัลจูนิด GRC ซึ่งได้เขตนี้เป็นครั้งที่ 1 และต่อเนื่องถึงครั้งที่ 14 ปี ค.ศ. 2020 ในระหว่างนั้น ปี ค.ศ. 2018 ได้เป็นเลขาธิการพรรค ส่งผลให้สิงคโปร์มีผู้นำพรรคที่ไม่ใช่เชื้อสายจีนอีกครั้งหนึ่ง ส่วนครั้งที่ 14 ปี ค.ศ. 2020 ก็ได้พิสูจน์ถึงศักยภาพผู้นำพรรคที่ประสบความสำเร็จได้ 3 เขต 10 ที่นั่ง โดยได้เขตใหม่เซงกิง GRC ทำให้ปรีตัมเป็นผู้นำฝ่ายค้านที่มีที่นั่งสูงสุดใน

ประวัติศาสตร์ของสิงคโปร์

บทวิเคราะห์

ผลวิเคราะห์แบ่งเป็น 3 ประการ คือ ก) วิถีกับพัฒนาการเมืองของชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดีย ข) จุดเด่นและจุดอ่อนของเขต GRC ค) เสถียรภาพ การเปลี่ยนแปลง และแนวโน้มข้ามทศวรรษของฝ่ายค้าน ดังนี้

ประการที่ 1 วิถีกับพัฒนาการเมืองของชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดีย

จากตำแหน่งที่มีอำนาจสูงสุดทั้งหกนั้น ในวิจัยแรก ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1964 เชื้อสายอินเดียเริ่มเข้าถึง 4 ตำแหน่ง ส่วนในวิจัยที่สอง ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1988 เข้าถึง 4 ตำแหน่ง ขอวิเคราะห์ตาม 4 ช่วงเวลา ดังนี้ ก) ช่วงสองทศวรรษแรกของการขับเคลื่อนนโยบายพหุวัฒนธรรมและระบบ GRC แบ่งเป็น ระดับชาติ เป็นการจัดระบบและกำหนดสร้างปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนให้เชื้อสายอินเดีย ชุมชนลำดับที่ 3 ได้เข้าสู่อำนาจฝ่ายนิติบัญญัติกับฝ่ายบริหาร ส่วนระดับชุมชน ถือเป็นจุดเริ่มต้นชัดเจนให้กับพหุลักษณะของเชื้อสายอินเดีย จะเห็นนักการเมืองใหม่จากเชื้อสายปัญหา ข) ทศวรรษ 2000 เชื้อสายอินเดียได้เข้าถึงอำนาจฝ่ายนิติบัญญัติราวร้อยละ 10 แต่เป็นของพรรค PAP ที่มีนักการเมืองเชิงพหุลักษณะ จะเห็นถึงจุดเริ่มต้นของนักการเมืองเชื้อสายอินเดียในคณะรัฐมนตรี เป็นจุดเริ่มต้นในการเข้าสู่วิถีอำนาจซึ่งเข้าใกล้ 2 ตำแหน่งจากตำแหน่งทั้งหก ค) ทศวรรษ 2010 มีนักการเมืองเชื้อสายอินเดียเพิ่มขึ้นจากหลายพรรค เป็นครั้งแรกที่มีทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายค้าน จะเห็นได้ถึงข้อเด่นของพรรค WP ได้ที่นั่งเขต GRC 1 เขต คู่กับได้เชื้อสายปัญหา และข้อเด่นของพรรค PAP มีเชื้อสายทมิฬเป็นหลัก เชื้อสายมลายาลีเป็นรอง ซึ่งแทนที่เชื้อสายปัญหาจากช่วงสองทศวรรษแรก ง) ทศวรรษ 2020 ผลการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 14 เชื้อสายปัญหาได้ขึ้นเป็นผู้นำฝ่ายค้าน เป็นครั้งแรกที่ฝ่ายค้านได้ที่นั่งมากที่สุด ในประวัติศาสตร์สิงคโปร์ ได้ 12 ที่นั่งจาก 93 ที่นั่ง คิดเป็นร้อยละ 12.63 ของรัฐสภา

กรณีศึกษาบุคคลต้นแบบเชื้อสายอินเดีย ขอวิเคราะห์ลำดับการเข้าตำแหน่งด้วย 2 วิถี คือ ก) การเป็นประธานาธิบดีแบบเดิม จากการเลือกตั้งโดยรัฐสภา และแบบปัจจุบันจากการเลือกตั้งโดยประชาชน อย่างไรก็ตาม ก่อนการที่จะได้เข้าถึงตำแหน่งนี้ เคยดำรงตำแหน่งอื่นที่มีอำนาจสูงมาก่อน ข) การเป็นรองนายกรัฐมนตรีกับรัฐมนตรีอาวุโส จะเห็นเฉพาะระบบของพรรค PAP ตำแหน่งที่สัมพันธ์กันระหว่างรองนายกรัฐมนตรีกับนายกรัฐมนตรี ก่อนได้เป็นรัฐมนตรีอาวุโส อีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่า หากไม่เคยเป็นรองนายกรัฐมนตรี ก็มีโอกาสน้อยที่จะเป็นรัฐมนตรีอาวุโส ดังนั้น ประธานาธิบดีรายที่ 9 เคยเป็นสมาชิกพรรค PAP จึงมีพัฒนาการเมืองชัดเจน มีลำดับการเข้าถึงอำนาจที่เริ่มจากสมาชิกรัฐสภา รองนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีอาวุโสในช่วงสามทศวรรษเศษ ถือเป็นที่สุดของเชื้อสายอินเดีย หากมุ่งเข้าตำแหน่งประมุข ก็ต้องสละตำแหน่งทางการเมือง ท่านจึงเป็นบุคคลต้นแบบ เป็นตัวเลือกของเชื้อสายอินเดียท่านเดียว

ปัจจุบัน คณะรัฐมนตรีสิงคโปร์ระยะที่ 1 ช่วงปี ค.ศ. 2020-2024 มีเชื้อสายอินเดียได้เข้าร่วม แต่ระยะที่ 2 ปี ค.ศ. 2024 ยังไม่มีรองนายกรัฐมนตรีเชื้อสายอินเดีย อาจรอผลการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 15 หากยังไม่มีอีก ก็จะทำให้เชื้อสายอินเดียว่างเว้นจากตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี ขณะที่ผู้นำฝ่ายค้านเป็นเชื้อสายปัญหา ถือว่ามีบทบาทเด่นมาก ด้วยการได้เขต GRC ถึง 2 เขต แต่ก็อาศัยระยะเวลาร่วมทศวรรษ อย่างไรก็ตาม ในทศวรรษ 2020 ถือเป็นยุคทองของชุมชนเชื้อ

สายอินเดียในสิงคโปร์ ที่มีทั้งบุคคลต้นแบบและบุคคลอยู่ในตำแหน่งทั้งหก ครองอำนาจทั้งสามฝ่าย และมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นในรัฐสภา

การเลือกเข้าสู่วิถีการเมืองของชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดีย : การเข้าสู่วิถีการเมืองของแต่ละเชื้อสายย่อยมีบริบทที่ต่างกัน คือ ก) เชื้อสายทมิฬเป็นกลุ่มหลักของเชื้อสายอินเดียในพรรค PAP จะเห็นวิถีการเมืองที่ชัดเจนตั้งแต่ทศวรรษ 2010 คือ การเป็นสมาชิกในคณะเขต GRC ทำให้ได้อำนาจฝ่ายนิติบัญญัติ ได้เข้าร่วมคณะรัฐมนตรีซึ่งทำให้ได้อำนาจฝ่ายบริหาร ข) เชื้อสายมลายาลีเป็นกลุ่มรองที่เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในพรรค PAP ซึ่งส่วนใหญ่มีภูมิหลังมาจากทายาทตระกูลเก่าแก่ของพรรค ค) เชื้อสายปัญจาบ โดยพรรค PAP ไม่ได้เชื้อสายย่อยนี้ หันไปคัดสรรเชื้อสายมลายาลีแทน ส่วนพรรค WP ได้ผู้นำที่เป็นเชื้อสายปัญจาบ ถือเป็นเรื่องเด่นของการเมืองสิงคโปร์ ทว่า ยังคงมีนักการเมืองเชื้อสายปัญจาบในพรรคเล็กที่ลงสมัครอยู่บ้าง ยังไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้น จึงจะเห็นได้ว่า เชื้อสายทมิฬกับเชื้อสายมลายาลีมีบทบาทในพรรครัฐบาล ส่วนเชื้อสายปัญจาบมีบทบาททั้งพรรครัฐบาลและพรรคฝ่ายค้าน แต่ผิดเวลากัน ปัจจุบันมีบทบาทเฉพาะฝ่ายค้าน ขณะที่สัดส่วนของนักการเมืองและสมาชิกรัฐสภาเชื้อสายอินเดียไม่ต่างกันมากตั้งแต่ปี ค.ศ. 1988 แต่มีนัยเชิงคุณภาพกับการเพิ่มเชิงพหุลักษณะในรัฐสภา กระจายอำนาจให้เชื้อสายย่อยเข้าเป็นส่วนหนึ่งในดุลทางอำนาจ

ผลตอบแทนของนักการเมืองสิงคโปร์เชื้อสายอินเดียในฐานะชุมชนลำดับที่ 3 ของสิงคโปร์ : ลำดับการไต่เต้าใน 1-3 ทศวรรษแรก คือ การเริ่มต้นจากได้เป็นสมาชิกรัฐสภากับพรรครัฐบาลหลายสมัย แล้วได้เข้าร่วมคณะรัฐมนตรี ซึ่งเป็นเงื่อนไขหรือจุดตัดของโอกาสที่เข้าถึงตำแหน่งทั้งหก (รองนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีอาวุโส) โดยอำนาจฝ่ายบริหารนี้จะเห็นจารีตทางการเมืองของพรรค PAP ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้กลายเป็นพื้นที่ทางอำนาจของเชื้อสายจีน ส่วนเชื้อสายอินเดียเข้าถึงตำแหน่งสูงสุด คือ รองนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีอาวุโส

การสืบทอดตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของเชื้อสายจีนในช่วงเปลี่ยนผ่าน 3 ครั้งนั้น เมื่อพิจารณาเฉพาะตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีแล้ว ก็มาจากเชื้อสายทมิฬ 1 ครั้ง คือ สมัยนายกรัฐมนตรีลี ปี ค.ศ. 2004 ส่วนครั้งแรกในสมัยนายกรัฐมนตรีโก๊ะ ปี ค.ศ. 1990 และครั้งปัจจุบันเป็นสมัยนายกรัฐมนตรีหว่อง ปี ค.ศ. 2024 ต่างก็ไม่ได้ให้ตำแหน่งดังกล่าวแก่เชื้อสายอินเดีย เป็นวัฏจักรทางอำนาจที่ขึ้น ๆ ลง ๆ ของเชื้อสายอินเดียในรัฐบาล

ส่วนตำแหน่งประมุข ประธานาธิบดีถือเป็นเงื่อนไขที่เกิดขึ้นของระดับปัจเจก ที่มีพรรครัฐบาลเป็นฐานอำนาจมาก่อน สำหรับตำแหน่งฝ่ายตุลาการ หัวหน้าผู้พิพากษาสูงสุดถือว่าเป็นเฉพาะด้าน ที่มีบริบทกับกระบวนการต่างกัน ดังนั้น การเข้าถึงอำนาจทั้งสองจึงถือว่าเป็นที่สุดแล้วของเชื้อสายอินเดีย ซึ่งทศวรรษ 2020 ก็ได้อำนาจทั้งสอง แต่เมื่อสิ้นวาระแล้วโอกาสที่จะเห็นการครองอำนาจพร้อมกันก็ถือเป็นเรื่องไม่ง่ายนัก

สำหรับกรณีพรรค PAP จะเห็นได้ถึงรูปแบบการเตรียมนักการเมืองเชื้อสายอินเดีย ได้เปิดพื้นที่ทางการเมืองไว้ 2 ลักษณะ โดยเปิดโอกาสให้คนหลายรุ่นหลายเชื้อสายตลอดสี่ทศวรรษของระบบ GRC ส่งผลให้พรรคมีเสถียรภาพ และเปิดให้บุคคลที่มีศักยภาพได้ไต่เต้าโดยเฉพาะรองนายกรัฐมนตรีกับรัฐมนตรีอาวุโส แต่การสรรหาเชื้อสายอินเดียจากกลุ่มรองที่ไม่ใช่เชื้อสายทมิฬถือเป็นเงื่อนไขที่ทำทลายถึงอุดมการณ์เรื่องพหุลักษณะ พรรครัฐบาลเท่านั้นที่สามารถเตรียมเชื้อสายอินเดียรุ่นใหม่ ส่งเสริมให้กลุ่มรองหันมาเป็นนักการเมือง

ประการที่ 2 จุดเด่นและจุดอ่อนของเขต GRC (ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1988 ถึงปัจจุบัน)

การเลือกตั้งแบบเขตรายคณะมีจุดเด่น คือ การสงวนที่นั่งในรัฐสภาไว้สำหรับเชื้อสายมาเลย์ (M) เชื้อสายอินเดีย (I) เชื้อสายอื่น ๆ (O) ให้ได้เข้าถึงอำนาจฝ่ายนิติบัญญัติ เป็นการส่งเสริมให้มีผู้แทนเชิงพหุลักษณะ จากการเลือกตั้งทั่วไป 8 ครั้งในสี่ทศวรรษ ถือเป็นแนวโน้มที่ดีที่เชื้อสายอินเดียได้มีบทบาทสูง แต่ก็มีจุดอ่อน คือ การสร้างคณะหนึ่งๆ ให้มีครบเชื้อสายถือเป็นเงื่อนไขที่ยากมาก หากไม่ใช่เชื้อสายทมิฬแล้ว ก็หาเชื้อสายอินเดียอื่น ๆ ไม่ค่อยจะได้แล้ว ขณะที่การสร้างคณะเขต GRC ของพรรคฝ่ายค้านก็ขาดแคลนเชื้อสายอินเดีย

ผลวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า เชื้อสายอินเดียเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกตั้งเขต GRC เฉพาะกรณีการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 14 ปี ค.ศ. 2020 กำหนดสงวนที่นั่งไว้ให้น้อย 6 ที่นั่งจาก 6 เขต รวม 29 ที่นั่ง (สัดส่วน 1 ใน 3 ของที่นั่ง ซึ่งเฉพาะเขต GRC 17 เขต รวม 79 ที่นั่ง มีสัดส่วน 8 ใน 10) การเป็นปัจจัยสำคัญของคณะเขต GRC จึงเป็นเงื่อนไขที่ยาก แม้พรรค WP กับพรรค PSP ก็ยังสร้างคณะได้ครบเพียง 4 เขตเท่านั้น

ดังนั้น สภาวะการณ์ที่ไม่เอื้อจึงได้แก่ ก) พรรคฝ่ายค้านไม่ได้เชื้อสายอินเดียและเชื้อสายอื่น ๆ (IO) ครอบคลุมเขต GRC ถึง 6 เขต มีสัดส่วน 1 ใน 3 ถือว่าเป็นเรื่องยากที่จะสร้างคณะครบทุกเขต จึงไม่ได้ที่นั่งเพิ่ม แต่ต้องละทิ้งบางเขต GRC ข) พรรค PAP สามารถสร้างคณะได้ทุกเขต แต่เขตที่สงวนไว้สำหรับเชื้อสายอินเดียและเชื้อสายอื่น ๆ กลายมาเป็นตัวแปรที่สร้างปัญหา ต้องสรรหาเชื้อสายปัญญาบหรือเชื้อสายมลายาลีแทน

ประการที่ 3 เสถียรภาพ การเปลี่ยนแปลง และแนวโน้มข้ามทศวรรษของฝ่ายค้าน

นโยบายพหุวัฒนธรรมส่งผลให้เกิดการออกแบบโครงสร้างและระบบที่จัดสรรสัดส่วนให้กับผู้แทนชุมชนและแต่ละเชื้อสาย เป็นการเปลี่ยนแปลงภายในประเทศในมิติของการกระจายอำนาจ และก่อให้เกิดรัฐบาลพรรคเดียวที่สร้างเสถียรภาพทางการเมืองและประเทศ

การเปลี่ยนแปลง : โครงสร้างที่กระจายอำนาจได้เปิดโอกาสให้ผู้แทนชุมชนและแต่ละเชื้อสายเข้าสู่รัฐจักรทางอำนาจ การเปลี่ยนแปลงนี้เห็นได้จาก ก) ตำแหน่งประมุขหรือประธานาธิบดีเปลี่ยนรูปแบบจากการเลือกตั้งโดยรัฐสภามาเป็นการเลือกตั้งโดยประชาชน ปัจจุบันจะเห็นได้ว่า นักการเมืองเชื้อสายอินเดียที่มีชื่อเสียงก็ได้รับการเลือกตั้ง ข) ในระบบ GRC ทำให้เห็นนักการเมืองคนใหม่ภายในเชื้อสายอินเดีย เห็นสมาชิกเชิงพหุลักษณะในคณะ GRC ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นให้เข้าถึงอำนาจฝ่ายนิติบัญญัติ รวมถึงมีพรรคการเมืองใหม่ขนาดเล็กที่ขับเคลื่อนด้วยนักการเมืองเชื้อสายอินเดีย ค) พรรค PAP มีวิถีทางการเมืองที่ชัดเจน เปิดโอกาสให้ทุกเชื้อสายได้ไต่เต้าทางอำนาจ ซึ่งเชื้อสายอินเดียได้เข้าถึงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีอาวุโส

เสถียรภาพ : รัฐบาลสิงคโปร์มีเสถียรภาพจากพรรค PAP โดยตำแหน่งนายกรัฐมนตรีกับเชื้อสายจีนได้กลายเป็นเรื่องเดียวกัน สืบทอดมาถึงรุ่นที่ 4 แล้ว ตั้งแต่นายกรัฐมนตรีรายที่ 1 ปี ค.ศ. 1968 ถึงนายกรัฐมนตรีรายที่ 4 มีอำนาจตั้งแต่ปี ค.ศ. 2024 (ก่อนการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 15) ทั้งนี้ก็จะเห็นถึงแนวโน้มชัดเจน เสถียรภาพในอีกช่วง 1-2 ทศวรรษหน้า แต่ดุลทางอำนาจได้เปลี่ยนไปแล้ว มีความนิยมที่ลดลง สำหรับเสถียรภาพของเชื้อสายอินเดียในทางการเมืองนั้นยังเข้าถึงตำแหน่งที่มีอำนาจสูงสุดทั้งหก มหาชนให้การยอมรับ แม้ว่าจะได้เข้าถึงอำนาจฝ่ายบริหารในตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีเป็นครั้งคราวก็ตาม แต่ถือว่าได้อำนาจอยู่เรื่อย ๆ สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถที่จะกระจายอำนาจภายในประเทศให้กับชุมชน เชื้อสาย ได้ตามนโยบายพหุ

วัฒนธรรม สร้างดุลทางอำนาจภายใน เห็นถึงสัดส่วนเชื้อสายที่มีผู้แทนเข้าสู่จักรทางอำนาจ
แนวโน้มข้ามทศวรรษของฝ่ายค้าน : จากการเลือกตั้งทั่วไปปี ค.ศ. 2011 พรรค WP ได้
เขต GRC เป็นครั้งที่ 1 ถือได้ว่าเริ่มเปิดพื้นที่ของดุลทางอำนาจแล้ว และพรรครัฐบาลก็ได้เข้าสู่วัฏ
จักรทางอำนาจที่ลดลงแล้ว และลดลงอีกในการเลือกตั้งทั่วไปปี ค.ศ. 2020 ที่พรรค WP ได้เขต
GRC เพิ่มขึ้นอีก 1 เขต เป็นครั้งที่ 2 ซึ่งได้ความนิยมเพิ่มขึ้น ถือว่าได้ดุลทางอำนาจเพิ่มขึ้น ทำให้
ในการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 15 อาจเห็น ก) พรรค WP อาจได้ 3 เขตเดิม 10 ที่นั่งเดิม หากถูกทวง
คืนเขตใหม่แข่งกับ GRC ก็จะได้ 6 ที่นั่ง ข) ผลการเลือกตั้งทั่วไปปี ค.ศ. 2020 เขตเวสต์โคสต์ GRC
5 ที่นั่ง ซึ่งพรรค PSP ได้ส่วนต่างไม่มากนักกับพรรค PAP หากพลิกส่วนต่างนั้นได้ ก็จะทำให้ฝ่าย
ค้านได้ GRC เป็นเขตที่ 3 เมื่อรวมกันอาจได้สูงสุดถึง 15 ที่นั่ง

บทสรุป

การขับเคลื่อนนโยบายพหุวัฒนธรรมของสิงคโปร์แสดงความชัดเจนไว้ในบทบัญญัติของ
รัฐธรรมนูญ และแสดงออกผ่านระบบการเลือกตั้งแบบคณะ (หรือ GRC) ส่งผลให้รัฐสภาสามารถ
ประกอบสร้างขึ้นจากมูลฐานเชิงพหุลักษณะ ขณะเดียวกัน ประชาชนก็ให้การยอมรับพหุลักษณะ
และได้คงไว้ซึ่งความเป็นชาวสิงคโปร์หนึ่งเดียว ผลของการขับเคลื่อนนโยบายนั้นก็ได้สนับสนุนให้
เชื้อสายอินเดียในฐานะชุมชนลำดับที่ 3 เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองหลายระดับจน
เข้าถึงอำนาจทั้งสามฝ่าย โดยเฉพาะอำนาจสูงสุด 2 ใน 3 ของฝ่ายบริหารที่มีในตำแหน่งทั้งหก
(เฉพาะรัฐมนตรีอาวุโสกับรองนายกรัฐมนตรี) รวมถึงการเป็นผู้นำฝ่ายค้านของเชื้อสายอินเดียก็ถือเป็น
เรื่องเด่นในประวัติศาสตร์การเมืองสิงคโปร์และในอาเซียน

กรณีศึกษาบุคคลต้นแบบชาวสิงคโปร์เชื้อสายอินเดีย มีวิถีที่ไต่เต้าตำแหน่งควบคู่กับการ
ยอมรับนับถือของมหาชน รวมถึงอาศัยระยะเวลาอันยาวนานก่อนที่จะได้เข้าถึงอำนาจหนึ่ง ๆ จะประสบ
ความสำเร็จก็เมื่อเป็นรุ่นอาวุโสแล้ว แต่เชื้อสายอินเดียในพรรครัฐบาลยังไม่สามารถเข้าถึง
ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้ ซึ่งเชื้อสายจีนได้ครองตำแหน่งนี้ไว้โดยตลอด จนมีจารีตสืบทอด
ตำแหน่ง ทำให้วิถีอำนาจและจารีตทางการเมืองสิงคโปร์ได้สร้างกรอบให้เชื้อสายอินเดียมุ่งเข้าถึง
ตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี ภายหลังก็ได้สนับสนุนให้เป็นรัฐมนตรีอาวุโส หรือไม่ก็เข้าถึง
ตำแหน่งประมุข (ประธานาธิบดี) ซึ่งจะเกิดขึ้นหลังจากที่เคยดำรงตำแหน่งสำคัญในฝ่ายบริหารมา
ก่อนราวสองทศวรรษ

วัฏจักรอำนาจทางการเมืองการปกครองของเชื้อสายอินเดียในสิงคโปร์ขึ้นอยู่กับ
องค์ประกอบหลายประการ เฉพาะการเข้าถึงอำนาจฝ่ายบริหาร ถือเป็นเรื่องของความพร้อม
ระดับปัจเจกและการสนับสนุนระดับชุมชนเชื้อสายอินเดีย และการพิจารณาสนับสนุนของ
นายกรัฐมนตรีเชื้อสายจีน ทำให้การเข้าถึงอำนาจของเชื้อสายอินเดียเกิดขึ้นเป็นช่วง ๆ และ
เป็นไปในระดับปัจเจก อย่างไรก็ตาม เชื้อสายอินเดียสามารถปรับตัวให้เข้ากับนโยบายพหุวัฒนธรรม
มีบทบาทเด่นในการเมืองการปกครองท่ามกลางเชื้อสายจีนที่เป็นกลุ่มหลัก

References

- Ang, Ien, and Jon Stratton. 2018. "The Singapore Way of Multiculturalism: Western Concepts/Asian Cultures." *SOJOURN: Journal of Social Issues in Southeast Asia* 33 (Special): S61–S86. <https://muse.jhu.edu/article/711816>
- Chan, Sek Keong. 2013. "Multiculturalism in Singapore: The Way to a Harmonious Society." *Singapore Academy of Law Journal* 25 (1): 84–109.
- Doran, Charles F., and Edoardo Marcucci. 1990. "International Political Equilibrium in Power Cycle Theory." *International Political Science Review* 11 (2): 133–146. <https://doi.org/10.1177/019251219001100204>
- Elections Department Singapore. 2020. "Parliamentary General Election Results." Accessed July 29, 2020. https://www.eld.gov.sg/elections_past_parliamentary.html
- Elections Department Singapore. 2020. "Types of Electoral Divisions." Accessed July 29, 2020. https://www.eld.gov.sg/elections_type_electoral.html
- Government of Singapore. 2020. "Constitution of the Republic of Singapore." Accessed July 29, 2020. <https://sso.agc.gov.sg/Act/CONS1963>
- Government of Singapore. 2023. "Presidential Election Results." Accessed June 14, 2025. https://www.eld.gov.sg/elections_past_results_presidential.html
- Ho, Olivia, and Anjali Raguraman. 2020. "Singapore GE2020: Number of Indian MPs in Parliament Reflects Population Make-up, Says Shanmugam." *The Straits Times*, July 4, 2020. Accessed July 29, 2020. <https://www.straitstimes.com/politics/ge2020-number-of-indian-mps-in-parliament-reflects-population-make-up-says-shanmugam>
- Kymlicka, Will. 2012. *Multiculturalism: Success, Failure, and the Future*. Washington, DC: Migration Policy Institute.
- Liu, Gretchen. 2014. *Singapore: A Pictorial History, 1819–2000*. 14th printing. Singapore: Didier Millet.
- Mutalib, Hussin. 2002. "Constitutional-Electoral Reforms and Politics in Singapore." *Legislative Studies Quarterly* 27 (4): 659–672. <https://doi.org/10.3162/036298002X200765>
- Nasir, Heirwin Mohd. 2019. "Stamford Raffles's Career and Contributions to Singapore." Accessed July 29, 2020. <https://www.nlb.gov.sg/main/article-detail?cmsuuiid=3916c818-89dd-461b-9d45-81e27a08984a>
- Ortmann, Stephan. 2014. "The Significance of By-elections for Political Change in Singapore's Authoritarian Regime." *Asian Survey* 54 (4): 725–48. <https://doi.org/10.1525/as.2014.54.4.725>
- Parliament of Singapore. 2020. "List of MPs by Parliament." Accessed July 29, 2020. <https://www.parliament.gov.sg/history/list-of-mps-by-parliament>
- Parliament of Singapore. 2023. "List of Former Speakers." Accessed May 9, 2024. <https://www.parliament.gov.sg/history/list-of-former-speakers>
- Pepe, Michael S., and Kaitlyn Krolik. 2017. "Using Power Cycle Theory and Role Realignment Theory to Recognize the International Roles of China and the United States." *International Journal of Business and Social Science* 8 (4): 20–28.
- Pillai, Anitha Devi. 2017. "From Kerala Mahajana Sangham to Singapore Malayalee

- Association.” Accessed July 29, 2020. <https://www.malayalee.org.sg/about-history>
- Rocha, Zarine L. 2011. “Multiplicity within Singularity: Racial Categorization and Recognizing ‘Mixed Race’ in Singapore.” *Journal of Current Southeast Asian Affairs* 30 (3): 95–131. <https://doi.org/10.1177/186810341103000304>
- Romero, Anna Maria. 2019. “‘Why Doesn’t the PAP Allow Tharman to Be PM?’ Netizens Speculate.” *The Independent Singapore*, June 19, 2019. Accessed July 29, 2020. <http://theindependent.sg/why-doesnt-the-pap-allow-tharman-to-be-pm-netizens-speculate/>
- Singapore Department of Statistics. 2019. “Population Trends 2019.” Accessed July 29, 2020. <https://www.singstat.gov.sg/-/media/files/publications/population/population2019.pdf>
- Singapore Elections. 2020. “Singapore Elections.” Accessed July 29, 2020. <http://www.singapore-elections.com/>
- Singapore Parliament. 2020. “Members of Parliament.” Accessed July 29, 2020. <https://www.parliament.gov.sg/about-us/structure/members-of-parliament>
- Singapore Parliament. 2020. “System of Government.” Accessed July 29, 2020. <https://www.parliament.gov.sg/about-us/structure/system-of-government>
- Singapore, Public Service Division, Prime Minister’s Office, ed. 2015. “Cultivating a Harmonious Society, Becoming One People.” In *Heart of Public Service*. Singapore: Public Service Division, Prime Minister’s Office.
- States Times Review. 2018. “Pritam Singh on Track to Be Singapore’s Next Prime Minister.” *States Times Review*, February 14, 2018. Accessed July 29, 2020. <http://statetimesreview.com/2018/02/14/pritam-singh-on-track-to-be-singapores-next-prime-minister/>
- Ting, Wong Pei. 2019. “Older Generation of S’poreans Not Ready for Non-Chinese PM: Heng Swee Keat.” *Today*, March 29, 2019. Accessed July 29, 2020. <https://www.todayonline.com/singapore/older-generation-singaporeans-not-ready-non-chinese-pm-heng-swee-keat>
- Velayutham, Selvaraj. 2017. “Races without Racism?: Everyday Race Relations in Singapore.” *Identities* 24 (4): 455–473. <https://doi.org/10.1080/1070289X.2016.1200050>
- Visit Singapore. 2020. “The People of Singapore.” Accessed July 29, 2020. <https://www.visitsingapore.com/about-singapore/the-people/>

บทความวิจัย

การจัดสวัสดิการเพื่อส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อและสร้างความเป็นธรรมทางดิจิทัลแก่ผู้สูงอายุ[†]

เบญจรัตน์ สัจกุล^{a,*} สุธีรา แสนมนตรีกุล^b เพ็ญจันทร์ ประดับมุข เซอร์เรอร์^c
โกสิน เทศวงษ์^d และเบญจพร พุดชา^e

วันที่รับ: 9 กันยายน 2567
วันที่แก้ไข: 18 พฤศจิกายน 2567
วันที่ตอบรับ: 4 ธันวาคม 2567

บรรณาธิการ: ธนพันธ์ ไส้ประกอบ
ทรัพย์สิน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย

สิทธิ์: สัญญาอนุญาตแบบครีเอทีฟ
คอมมอนส์ - แจกจ่ายได้ ต้องอ้างอิง
ไม่แก้ไขดัดแปลง ไม่ใช่เพื่อการค้า

ลิขสิทธิ์: ©2568 บทความนี้เป็น
ลิขสิทธิ์ของคณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การอ้างอิง: เบญจรัตน์ สัจกุล, สุธีรา
แสนมนตรีกุล, เพ็ญจันทร์ ประดับมุข
เซอร์เรอร์, โกสิน เทศวงษ์
และเบญจพร พุดชา. 2568. “การจัด
สวัสดิการเพื่อส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อ
และสร้างความเป็นธรรมทางดิจิทัลแก่
ผู้สูงอายุ”. *วารสารสังคมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* 55 (1):
115-139.
<https://doi.org/10.61462/cujss.v55i1.3969>

ข้อความที่ปรากฏทั้งหมดในบทความ
เป็นความคิดเห็นของผู้เขียน มิใช่
ความเห็นของหน่วยงานวารสารผู้
จัดพิมพ์

^a ผู้ช่วยศาสตราจารย์, อาจารย์ประจำภาควิชาการศึกษาทั่วไป คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสุภาพ
มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช

^b อาจารย์ประจำภาควิชาการศึกษาทั่วไป คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสุภาพ
มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช

^c รองศาสตราจารย์, อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมและสุขภาพ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล

^d อาจารย์, วิทยาลัยพัฒนาชุมชนเมือง มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช

^e นักวิชาการอิสระ

* ผู้แต่งหลัก: อีเมล benjarat@nmu.ac.th

บทคัดย่อ

ความเป็นธรรมทางดิจิทัล เป็นประเด็นที่ไม่ได้ถูกกล่าวถึงมากนักในประเทศไทย ถึงแม้ว่า
เป็นปัจจัยหนึ่งในการเกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยเฉพาะเรื่องการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร
บริการ และสวัสดิการสังคมขั้นพื้นฐานของรัฐที่ประชาชนควรได้รับ ส่วนใหญ่เมื่อนึกถึงเรื่อง
ความเหลื่อมล้ำในสังคม ผู้คนมักกล่าวถึงความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและความเหลื่อมล้ำทาง
สังคมในภาพกว้าง ในขณะที่ความเหลื่อมล้ำทางสังคมถูกซ่อนไว้ในทุกมิติของชีวิต ดังนั้น การ
กล่าวถึงประเด็นเฉพาะเรื่อง “ความเป็นธรรมทางดิจิทัลด้านสื่อและเทคโนโลยี” จึงมีไม่มากนัก
นับว่าเป็นช่องว่างขององค์ความรู้ทางวิชาการที่ควรศึกษาทำความเข้าใจเพิ่มเติม พร้อมทั้งหา
แนวทางแก้ไขอย่างเร่งด่วนเพื่อจัดสวัสดิการที่เป็นธรรมให้แก่สมาชิกในสังคมอย่างทั่วถึง
โดยเฉพาะประชากรกลุ่มหลักที่จะกล่าวถึงในบทความนี้ นั่นคือ กลุ่มผู้สูงอายุ เพื่อเป็นการเปิด
มุมมองทัศนคติที่หลากหลายและกว้างขวางขึ้น อีกทั้งยังช่วยลดวัยอคติ (ageism) ของผู้คนใน
สังคมที่มีความเชื่อว่า ผู้สูงอายุเป็นกลุ่มวัยที่ล้าหลัง และตีตรา (stigma) ว่าเป็นกลุ่มประชากรที่
ใช้งานสื่อเทคโนโลยีไม่เป็น ในขณะที่สถานการณ์สังคมปัจจุบันมิได้เป็นเช่นนั้นอีกต่อไป ซึ่งจาก
ข้อมูลที่ผู้เขียนได้ร่วมกันศึกษาวิจัยในประเด็นนี้ ทำให้ค้นพบองค์ความรู้ชุดใหม่ที่แสดงให้เห็นว่า
มีผู้สูงอายุเป็นจำนวนมากที่สามารถใช้สื่อเทคโนโลยีได้อย่างคล่องแคล่ว ชำนาญ และหมั่น
พัฒนาทักษะตนเอง ศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ เพื่อให้รู้เท่าทันสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงไป

[†] บทความนี้มาจากงานวิจัยเรื่อง “การวิจัยและพัฒนาพฤติพลัสสูงวัยกับบทบาทผู้สูงอายุในการใช้สื่อออนไลน์อย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ และ
รู้เท่าทัน” โดยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ประจำปีงบประมาณ
25659

ในทางตรงข้าม มีผู้สูงอายุจำนวนมากไม่น้อยเช่นกันที่ยังขาดความรู้และทักษะใช้งานสื่อเทคโนโลยีในชีวิตประจำวัน ทำให้พวกเขาถูกตัดขาดจากสังคมบางกลุ่มไปโดยปริยาย รวมทั้งไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและสวัสดิการของภาครัฐได้

บทความชิ้นนี้จึงต้องการนำเสนอแนวทางจัดสวัสดิการเพื่อส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อ และสร้างความเป็นธรรมทางดิจิทัลแก่ผู้สูงอายุ เพื่อลดการแบ่งแยกเรื่องวัย ขยายอาณาเขตของพื้นที่ทางสังคม และปกป้องคุ้มครองสิทธิของผู้สูงอายุในโลกจริงและโลกเสมือนให้มีความเสมอภาคเช่นเดียวกับวัยอื่น ๆ โดยการนำผลการศึกษาวิจัยมาใช้ประกอบการวิเคราะห์ปรากฏการณ์เหล่านี้ผ่านแนวคิดความเป็นธรรมทางสังคม (social justice theory) ความเป็นธรรมทางดิจิทัล (digital justice) และสิทธิมนุษยชนทางดิจิทัล (digital human rights)

คำสำคัญ: สวัสดิการ, การรู้เท่าทันสื่อ, ความเป็นธรรมทางดิจิทัล, ผู้สูงอายุ

RESEARCH ARTICLE

Providing Welfare to Enhance Media Literacy and Promote Digital Justice for the Elderly[†]

Benjarat Sutjakul^{a,*}, Suteera Saenmontrikul^b, Penchan Pradubmook Sherer^c,
Kosin Theswong^d and Benjaporn Pudsa^e

Received: September 9, 2024

Revised: November 18, 2024

Accepted: December 4, 2024

Editor: Thanapan

Laiprakobsup,
Faculty of Political Science,
Chulalongkorn University

License: [Creative Commons](#)

License: [Attribution–
NonCommercial-NoDerivatives;
\(CC-BY-NC-ND 4.0\)](#)

Copyright: ©2025 Faculty of
Political Science,
Chulalongkorn University

Citation: Sutjakul, Benjarat,
Saenmontrikul, Suteera,
Sherer, Penchan Pradubmook,
Theswong, Kosin and Pudsa,
Benjaporn

. 2025. "Providing Welfare to
Enhance Media Literacy and
Promote Digital Justice for the
Elderly". *Chulalongkorn
University Journal of Social
Sciences* 55 (1): 115-39.
[https://doi.org/10.61462/cujss.
v55i1.3969](https://doi.org/10.61462/cujss.v55i1.3969)

All statements in this article
are the opinions of the
authors. It is not the opinion
of the publisher of the journal.

^a Assistant Professor, Lecturer, Department of General Education, Faculty of Sciences and Health Technology, Navamindradhiraj University.

^b Lecturer, Department of General Education, Faculty of Sciences and Health Technology, Navamindradhiraj University.

^c Associate Professor, Lecturer, Department of Social and Health, Faculty of Social Sciences and Humanities, Mahidol University.

^d Lecturer, Urban Community Development Collage, Navamindradhiraj University.

^e Independent Scholar.

* Corresponding author email: benjarat@nmu.ac.th

Abstract

Digital justice is a topic that has not been widely discussed in Thailand, despite being a key factor contributing to social inequality, particularly in terms of access to information, services, and basic social welfare that all citizens should rightfully receive. Social inequality is often framed primarily in terms of economic and societal disparities, with limited attention to “digital justice in media and technology.” This oversight indicates a gap in academic research, particularly in ensuring fair welfare for all, including the elderly, who are the focus of this article. This study seeks to expand perspectives on aging and challenge ageist stereotypes that portray older adults as resistant to technology. Findings from our research indicate a different reality: many elderly individuals actively acquire digital skills to stay informed and engaged in an evolving world. However, a portion of the elderly population still lacks digital proficiency, which limits their participation in society and restricts access to governmental information and services. This article outlines guidelines for welfare programs aimed at enhancing media literacy and

[†] This article is a part of the research project on “Research and Development of Active Ageing and the Elderly’s Roles on Using Social Media Safely, Creatively and Knowledgeably,” supported by Thailand Science Research and Innovation (TSRI), fiscal year of 2022.

promoting digital justice for the elderly, with objectives to reduce age discrimination, broaden social inclusion, and protect the rights of older adults in both the physical and virtual world. These issues are examined through the frameworks of social justice, digital justice, and digital human rights.

Keywords: *Welfare, Media Literacy, Digital Justice, Elderly*

บทนำ

ประเทศไทยได้กลายเป็นสังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ และกำลังจะก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมสูงวัยระดับสุดยอด จึงเป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่ภาครัฐและเอกชน ควรสร้างแนวทางเพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงเชิงประชากรนี้ โดยเฉพาะการเตรียมความพร้อมในการจัดสวัสดิการสังคมที่จำเป็นสำหรับประชากรผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัย การเข้าถึงระบบบริการสาธารณสุข การสนับสนุนทางสังคม รวมทั้งมิติทางเศรษฐกิจ ทั้งในแง่ของการส่งเสริมความมั่นคงทางอาชีพและการสร้างรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตในช่วงวัยเกษียณ ตลอดจนการส่งเสริมทักษะการใช้งานสื่อเทคโนโลยีดิจิทัลและการรู้เท่าทัน เพื่อสร้างโอกาสในการเข้าถึงข้อมูล และบริการอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรมแก่ชนประชากรกลุ่มอื่นในสังคม

เนื่องจากปัจจุบันมีจำนวนสถิติผู้สูงอายุที่ใช้สื่อออนไลน์เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยช่วงระยะเวลา 5 ปีย้อนหลัง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2562-2566 (National Statistical Office 2023) ร้อยละในการใช้อินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุทั่วราชอาณาจักรในกลุ่มผู้ที่มีตั้งแต่อายุ 60 ปีขึ้นไป มีการใช้งานร้อยละ 18.6, 33.3, 44.5, 52.6 และ 57.7 ตามลำดับ (National Statistical Office 2023) ทั้งนี้ จากผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิจัยและพัฒนาพลพลังสูงวัยกับบทบาทผู้สูงอายุในการใช้สื่อออนไลน์อย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทัน” พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มักใช้สื่อออนไลน์เพื่อติดต่อสื่อสารกับสมาชิกครอบครัว เพื่อน และบุคคลรอบข้าง รวมทั้งการใช้เพื่อบริโภคข้อมูลข่าวสาร และเป็น “พื้นที่ทางสังคม” ในการแสดงความคิดเห็น อารมณ์ และความรู้สึกของตนเอง เพื่อให้เกิดการยอมรับในสังคม แสดงถึงการได้รับการดูแลเอาใจใส่และการได้รับกำลังใจจากคนรอบข้าง ตลอดจนการใช้เพื่อสร้างอาชีพผ่านช่องทางออนไลน์ ซึ่งแอปพลิเคชันที่ผู้สูงอายุนิยมใช้งานกันมากที่สุด ได้แก่ LINE, Facebook และ YouTube โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่อยู่ในช่วงอายุระหว่าง 60-87 ปี มีพฤติกรรมการใช้งานอย่างสม่ำเสมอ กล่าวคือ ภายในหนึ่งสัปดาห์ ใช้งานสื่อเฉลี่ยมากถึง 6 วัน แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุมีการใช้งานสื่อออนไลน์ที่ค่อนข้างถี่ ถึงแม้ว่าการใช้งานสื่อเหล่านี้มีค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นตามมา แต่ผู้สูงอายุหลายรายยังยินยอมพร้อมที่จะจ่ายเงินเพื่อการใช้งานสื่อ โดยที่พวกเขาให้ความเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่า “การใช้สื่อ นั้นเป็นสิ่งจำเป็น และเป็นเสมือนปัจจัยสำคัญอีกอย่างในการดำรงชีวิตที่นอกเหนือจากปัจจัยสี่”

ในขณะเดียวกัน มีผู้สูงอายุหลายท่านยังคงมีความกังวลค่อนข้างมากเกี่ยวกับความเสี่ยงต่อการเกิดความไม่ปลอดภัยจากการใช้สื่อออนไลน์ ทำให้ผู้สูงอายุจำเป็นต้องพัฒนาทักษะเพื่อส่งเสริมทักษะการมีวิจารณญาณในการใช้สื่ออย่างรู้เท่าทัน นอกจากนี้ การได้รับความช่วยเหลือ

สนับสนุนจากสมาชิกในครอบครัว เพื่อน และคนใกล้ชิด นับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการที่จะช่วยสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ผู้สูงอายุในการใช้งานสื่อได้อย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทัน ดังนั้น การส่งเสริมทักษะและองค์ความรู้ควรทำไปพร้อมกับการสนับสนุนจากครอบครัว เพื่อนฝูง และสังคมรอบข้าง นอกจากนี้ ภาครัฐควรมีส่วนร่วมในการส่งเสริม และสร้างนโยบายเพื่อจัดสวัสดิการในการดูแลผู้สูงอายุในด้านนี้ให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม

ดังนั้น สิ่งที่ควรพิจารณาและให้ความสำคัญเพื่อลดปัญหาการเกิดระยะห่างทางสังคมเพิ่มมากขึ้นนั้น อาจมิใช่เพียงแค่การจัดตั้งกลุ่มเครือข่ายทางสังคมเท่านั้น หากแต่เป็นการเชื่อมโยงเครือข่ายทางสังคมในโลกชีวิตจริงและโลกออนไลน์ โดยสลายกรอบช่องว่างระหว่างวัย (generation gap) และลดการแบ่งแยกทางดิจิทัล (digital divide) เพื่อส่งเสริมการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันได้อย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทัน อันนำไปสู่การสร้างความเป็นธรรมในสังคมต่อไปในอนาคต อย่างไรก็ตาม จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2562 ยิ่งทำให้ผู้สูงอายุแยกตัวออกจากสังคมมากขึ้นและถูกจำกัดการเข้าถึงข้อมูลและกิจกรรมทางสังคมแบบเสมือน (virtual social event) บนพื้นที่ออนไลน์ ส่งผลให้ผู้สูงอายุถูกตัดขาดทางสังคมชั่วคราวไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลที่สำคัญ และเกิดความรู้สึกแปลกแยก

เมื่อผู้สูงอายุไม่สามารถเข้าถึงระบบสวัสดิการของรัฐได้อย่างทั่วถึง ทำให้เกิดช่องว่างในการพัฒนาและสร้างความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลมากขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประชากรสูงวัยถูกผลักไปสู่การเป็น “กลุ่มคนชายขอบที่ถูกทิ้งไว้ข้างหลัง” ยกตัวอย่างสวัสดิการของภาครัฐที่เปิดให้ลงทะเบียนผ่านระบบออนไลน์ ไม่ว่าจะเป็นบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ รวมทั้งการใช้งานผ่านแอปพลิเคชัน “เป๋าตัง” ภายใต้โครงการ “เราชนะ” และโครงการ “คนละครึ่ง” ของรัฐบาลที่ได้เปิดตัวเมื่อปี พ.ศ. 2564 เพื่อเยียวยาผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโควิด-19 โดยครอบคลุมกลุ่มอาชีพอิสระและผู้มีรายได้น้อย รวมทั้งสนับสนุนค่าใช้จ่ายบริการด้านการคมนาคมขนส่ง เช่น รถเมล์ ขสมก. รถไฟฟ้า แท็กซี่ เป็นต้น ตลอดจนการจัดสวัสดิการด้านอื่น ๆ ผ่านการพิจารณาคุณสมบัติตามเกณฑ์ที่กำหนด โดยกลุ่มประชากรผู้สูงอายุที่เข้าเกณฑ์จะได้รับสวัสดิการเหล่านี้ ซึ่งมีผู้สูงอายุจำนวนมากที่ไม่มีโทรศัพท์มือถือแบบสมาร์ทโฟน และขาดความรู้ความเข้าใจในกระบวนการเข้าถึงสิทธิดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้สูงอายุกลุ่มนี้จำเป็นต้องขอความช่วยเหลือจากสมาชิกในครอบครัว เพื่อนบ้าน รวมทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐในการลงทะเบียนเพื่อเข้าถึงสิทธิ ทำให้กระบวนการในการเข้าถึงสิทธิสวัสดิการเกิดความล่าช้า และมีผู้สูงอายุจำนวนมากที่ไม่สามารถลงทะเบียนทันช่วงเวลาที่กำหนด ทำให้เสียโอกาสในการได้รับสิทธิดังกล่าวไปอย่างน่าเสียดาย

ดังนั้น การกำหนดนโยบายสาธารณะเพื่อส่งเสริมความเป็นธรรมทางดิจิทัลจึงควรเริ่มต้นดำเนินการตั้งแต่กระบวนการแรก เพื่อเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงการใช้งานสื่อเทคโนโลยี ถึงแม้ว่าการดำเนินงานของภาครัฐได้กล่าวถึงภารกิจส่งเสริมนวัตกรรมด้านเทคโนโลยีแก่ประชาชนในเชิงนโยบาย และแผนระดับชาติว่าด้วยการพัฒนาดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม พ.ศ. 2561-2580 ของสำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจ ในยุทธศาสตร์ที่ 3 โดยกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อสร้างโอกาสทางสังคมให้ประชาชน และมุ่งเน้นไปยังกลุ่มผู้สูงอายุให้สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างเท่าเทียมกัน พร้อมทั้ง

กำหนดเป้าหมายในการส่งเสริมให้ผู้ที่มียุมากกว่า 50 ปีขึ้นไป ใช้งานอินเทอร์เน็ตเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งกำหนดนโยบายและมาตรการรองรับสังคมผู้สูงอายุ เพื่อให้ประชากรกลุ่มนี้สามารถดำรงชีพได้อย่างมั่นคง รู้เท่าทันข้อมูลทางเทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ ในยุทธศาสตร์ที่ 5 ยังให้ความสำคัญกับการเตรียมสมาชิกในสังคมให้พร้อมสำหรับโลกดิจิทัลในอนาคตข้างหน้า (Office of the National Digital Economy and Society Commission 2019) แต่ปัจจุบันยังไม่สามารถส่งเสริมการใช้งานได้อย่างทั่วถึงในทางปฏิบัติ เนื่องจากการใช้สื่อเหล่านี้มีค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับรายได้เฉลี่ยที่ผู้สูงอายุได้รับในแต่ละเดือน

ดังนั้น ประเด็นที่ควรพิจารณาเพื่อส่งเสริมความเป็นธรรมทางดิจิทัล คือ **การสร้างความเท่าเทียมทางดิจิทัล (digital equity)** โดยการมุ่งเน้นให้ผู้คนสามารถเข้าถึงสื่อเทคโนโลยีได้อย่างเท่าเทียม ตั้งแต่การกำหนดค่าบริการอินเทอร์เน็ตในราคาที่ไม่สูงมากนัก การให้ความรู้ทางดิจิทัลเพื่อการใช้งาน และการส่งเสริมทักษะการรู้เท่าทันสื่อ เพื่อลดการกีดกันการเข้าถึงสำหรับกลุ่มเปราะบาง ได้แก่ กลุ่มผู้มีรายได้น้อย กลุ่มผู้สูงอายุในพื้นที่ห่างไกลที่สัญญาณอินเทอร์เน็ตไม่ครอบคลุม และกลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งรัฐควรมีกลไกการสร้างระบบอัลกอริทึมที่มีความรับผิดชอบ (algorithmic accountability) เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของระบบการตัดสินใจอัตโนมัติในด้านต่าง ๆ เช่น การดูแลสุขภาพ การบังคับใช้กฎหมาย และการศึกษา ซึ่งลักษณะการแสดงผลของอัลกอริทึมที่มีอคติเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมทางดิจิทัลได้ นอกจากนี้ การสร้างความปลอดภัยทางไซเบอร์ (cybersecurity) โดยการตรวจสอบความปลอดภัยทางดิจิทัลในกลุ่มประชากรเปราะบางอาจมีความเสี่ยงต่อการถูกโจรกรรมข้อมูลส่วนตัว ถูกฉ้อโกง และถูกคุกคามออนไลน์ ตลอดจนการสร้างปัญญาประดิษฐ์และระบบการทำงานอัตโนมัติที่มีจริยธรรม ตั้งแต่วิธีการออกแบบ การปรับใช้ และการควบคุมเทคโนโลยี ล้วนเป็นประเด็นที่ควรพิจารณาและให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอ 3 ประการ คือ ประการแรก เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นธรรมทางดิจิทัล (digital justice) สิทธิมนุษยชนดิจิทัล (digital human rights) และความเป็นธรรมทางสังคม (social justice) ประการที่สอง เพื่อนำกรอบแนวคิดที่ผ่านการศึกษาวិเคราะห์มาใช้ในการต่อยอดสร้างแนวทางจัดสวัสดิการเพื่อส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อ และสร้างความเป็นธรรมทางดิจิทัลแก่ผู้สูงอายุ และประการสุดท้าย เพื่อนำผลจากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิจัยและพัฒนาพหุมิติพลังสูงวัยกับบทบาทผู้สูงอายุในการใช้สื่อออนไลน์อย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทัน” (Benjarat Sutjakul et al. 2023) มาใช้เป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์พฤติกรรมการใช้งานสื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุ ทักษะการรู้เท่าทันสื่อ และประสบการณ์จากการใช้สื่อออนไลน์ที่ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมทางดิจิทัล และความไม่เป็นธรรมทางสังคมที่เกิดผลกระทบต่อผู้สูงวัย

บททวนวรรณกรรม

จากการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นธรรมทางดิจิทัล (digital justice) พบว่า เป็นประเด็นที่มีขอบเขตการศึกษาอย่างกว้างขวาง และเชื่อมโยงกับประเด็นเรื่องความเท่าเทียมและความเป็นธรรมยุคดิจิทัลในแง่มุมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัล ภาพ

แทนที่เป็นธรรม ความเป็นส่วนตัว การปกป้องข้อมูลส่วนบุคคล รวมทั้งการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ในบทความนี้ ผู้เขียนได้นำคำจำกัดความที่กล่าวมาข้างต้นใช้เป็นกรอบวิเคราะห์ เพื่อนำเสนอเนื้อหาสาระที่สำคัญต่อการทำความเข้าใจ และเชื่อมโยงไปสู่แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ทฤษฎีความเป็นธรรมทางดิจิทัล (digital justice) และสิทธิมนุษยชนทางดิจิทัล (digital human rights) เพื่อนำไปสู่การสร้างแนวทางการจัดสวัสดิการสังคมที่ก่อให้เกิดความเป็นธรรมทางสังคม (social justice) โดยเริ่มต้นจากประเด็นเรื่องความสำคัญของความเป็นธรรมทางดิจิทัล ดังต่อไปนี้

ความเป็นธรรมทางดิจิทัล (Digital Justice)

จากบทความ “Digital justice” ของ Corien Prins (2018) ได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลกับการปกครองตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งงานเขียนนี้ชี้ให้เห็นว่า รัฐสมัยใหม่จำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะการรักษากฎหมายและสิทธิของประชาชน กล่าวคือ การพัฒนาเทคโนโลยี เช่น ปัญญาประดิษฐ์ (AI) และข้อมูลขนาดใหญ่ (big data) ย่อมมีผลกระทบต่ออำนาจรัฐ กระบวนการทางกฎหมาย และสิทธิส่วนบุคคลอย่างเลี่ยงไม่ได้ การดำเนินงานของรัฐเพื่อส่งเสริมความเป็นธรรมทางดิจิทัลจึงควรนำนวัตกรรมดิจิทัลเข้ามาใช้ เพื่อการรักษาอำนาจ กำกับดูแล รวมทั้งตรวจสอบและถ่วงดุล โดยเฉพาะการตรวจสอบการทำงานของศาลจากการใช้เทคโนโลยีเหล่านี้ ซึ่งกระบวนการทางกฎหมายนับว่าเป็นกลไกหลักสำคัญ เนื่องจากการคุ้มครองทางกฎหมายในพื้นที่ดิจิทัลนั้นมีความซับซ้อนและแตกต่างจากการคุ้มครองในโลกชีวิตจริงอยู่มาก ดังนั้น ระบบการดำเนินงานของศาลจึงจำเป็นต้องหาแนวทางเพื่อตรวจสอบการตัดสินใจที่เกิดจากการใช้ AI หรือการวิเคราะห์ข้อมูลในกระบวนการทางกฎหมาย รวมทั้งการพัฒนาองค์ความรู้ด้านดิจิทัลให้มีความเท่าทันต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง โดยรัฐจำเป็นต้องทำความเข้าใจและใช้ประโยชน์จากนวัตกรรมดิจิทัลเหล่านี้ โดยพิจารณาถึงความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอย่างรอบด้าน เพื่อปกป้องคุณค่าของประชาธิปไตย และพิทักษ์สิทธิแก่ประชาชนอย่างเสมอภาค

ในที่นี้ ผู้เขียนขอสรุปแนวทางสำคัญในการพัฒนาสู่ความเป็นธรรมทางดิจิทัลที่ได้ระบุไว้ในเอกสาร Pathways to Digital Justice (World Economic Forum 2021) ซึ่งสอดคล้องกับ Prins (2018) ที่กล่าวไว้ก่อนหน้านี้ว่า รัฐควรสร้างแนวทางป้องกันอันตรายจากดิจิทัลเพื่อลดความเสี่ยงของผู้ใช้งานสื่อเทคโนโลยี โดยเฉพาะการจัดการกับปัญหาและความเสียหายที่เกิดขึ้นจากกรณีที่มีการใช้ข้อมูลปลอม การรับมือกับพฤติกรรมข่มขู่ทางไซเบอร์ และการถูกเลือกปฏิบัติจากระบบอัลกอริทึม ซึ่งปัญหาเหล่านี้มิได้เกิดผลกระทบต่อความเป็นส่วนตัวเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อสิทธิในการกำหนดชีวิตตัวเองของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะกลุ่มเปราะบางที่ถูกกีดกันทางสังคม นั่นคือ “กลุ่มผู้สูงอายุ” เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มักถูกตีตราและถูกแบ่งแยกทางดิจิทัล ทั้งนี้ จากการศึกษาเรื่องการแบ่งแยกทางดิจิทัล (digital divide) ทำให้ทราบถึงปัจจัยที่ทำให้แต่ละบุคคลเข้าถึงสื่อดิจิทัลที่แตกต่างกัน เช่น มุมมองเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐาน ความสามารถในการใช้อุปกรณ์ดิจิทัลและบริการอินเทอร์เน็ต ความรู้เท่าทันดิจิทัล และการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร

ทำให้ผู้เขียนตั้งคำถามว่า ช่องว่างทางดิจิทัลเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อกลุ่มประชากรสูงวัยอย่างไร และแนวทางสนับสนุนเพื่อมิให้เกิดช่องว่างดิจิทัลดังกล่าวควรเป็นไปในลักษณะใด ซึ่งคำถามข้างต้นได้กลายเป็นที่มาของบทความชิ้นนี้

Jan van Dijk (2005) ได้แบ่งระดับของการแบ่งแยกทางดิจิทัลออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ การเข้าถึงอุปกรณ์ ทักษะดิจิทัล และความเหลื่อมล้ำหรือช่องว่างในการใช้งานดิจิทัล ในขณะที่ชาติชาย มุกสง และนพพร มาลารักษ์ (Chatchai Muksong and Nopporn Malarak 2024) ได้แปลความหมายของ digital divide เป็นภาษาไทย โดยใช้คำว่า “ช่องว่างทางดิจิทัล” ซึ่งเป็นความหมายที่กล่าวถึงความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึง (access) การประยุกต์ใช้ (adapt) และการสร้าง (create) ความรู้และเครื่องมือดิจิทัล เพื่อสร้างโอกาสและทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยช่องว่างเหล่านี้เป็นผลอันเกิดจากความไม่เท่าเทียมทางสังคมและเศรษฐกิจในมิติที่หลากหลาย เช่น ด้านเทคนิค เทคโนโลยี ดิจิทัล เศรษฐกิจ ชุมชน สังคม วัฒนธรรม สถาบัน องค์กร ทรัพยากรมนุษย์ การศึกษา ความรู้ ทักษะ จิตวิทยา อำนาจ เสรีภาพ การเมือง และนโยบาย เป็นต้น

ดังนั้น การเกิดช่องว่างทางดิจิทัลในมิติดังกล่าวข้างต้น มิใช่แค่ประเด็นเรื่องการแบ่งแยกระหว่างการมีหรือการไม่มี การเข้าถึงหรือไม่เข้าถึงเท่านั้น แต่ยังรวมถึงผลกระทบจากช่องว่างเหล่านี้ที่นำไปสู่การผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยเฉพาะในช่วงสถานการณ์โรคระบาดโควิด-19 ที่ผ่านมานี้ นับว่าเป็นตัวอย่างปรากฏการณ์อันสะท้อนถึงความเหลื่อมล้ำได้อย่างชัดเจนที่สุดในประวัติศาสตร์

นอกจากนี้ Alexopoulou, Åström, and Karlsson (2022) ได้ระบุว่า การเข้าถึงเทคโนโลยีจำเป็นต้องพิจารณาถึงระบบการปกครอง ที่มีส่วนสำคัญในการหลอมรวมดิจิทัลของพลเมือง (digital inclusion of citizens) ในประเทศร่วมด้วย เนื่องจากการแบ่งแยกทางดิจิทัลมีปัจจัยเรื่องอายุเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังที่ปรากฏในงานเขียนเรื่อง “The grey digital divide” (การแบ่งแยกทางดิจิทัลด้วยความแก่ชรา) ได้กล่าวถึงภาวะการพึ่งพิงครอบครัวของผู้สูงวัย โดยมีความสอดคล้องกับงานวิจัยที่ผู้เขียนได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยด้านการสนับสนุนทางสังคม (social support) ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ครอบครัวเป็นปัจจัยหลักสำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงสื่อดิจิทัลและเทคโนโลยีได้มากขึ้น

อย่างไรก็ตาม การแบ่งแยกทางดิจิทัลยังมีปัจจัยเรื่องภาพแทนที่เป็นธรรม (fair representation) เข้ามาเกี่ยวข้อง ได้แก่ ระบบอัลกอริทึม (algorithm) ระบบปัญญาประดิษฐ์ (AI) และระบบการเรียนรู้ของเครื่องจักรที่นำเสนอข้อมูล โดยการคัดสรรชุดของข้อมูลผ่านระบบอัลกอริทึมทำให้ลักษณะของข้อมูลที่แต่ละคนมองเห็นเป็นข้อมูลที่ ไม่เหมือนกันทั้งหมด รวมถึงการถูกเลือกปฏิบัติบนฐานข้อมูลทำให้โอกาสในการเข้าถึงข้อมูลของแต่ละบุคคลไม่เท่าเทียมกัน ดังนั้น การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร (access to information) อย่างเปิดกว้าง ควรพิจารณาถึงคุณภาพของข้อมูลที่นำเสนอเชื่อถือ หลากหลาย และสอดคล้องกับความต้องการที่แตกต่าง หลากหลายของกลุ่มประชากร และคำนึงถึงทักษะการรู้เท่าทันสื่อดิจิทัลของประชาชน นอกจากนี้ การตระหนักถึงความเป็นส่วนตัวและการปกป้องข้อมูล (privacy and data

protection) ควรพิจารณาถึงความเป็นธรรมในการเก็บรวบรวมข้อมูลของประชาชน ตั้งแต่กระบวนการให้ความยินยอม ระบบการปกป้องข้อมูลส่วนบุคคลที่คำนึงถึงความปลอดภัยทางดิจิทัล และตระหนักถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นแก่ประชาชนผู้ใช้งาน

ในประเด็นสุดท้าย ผู้เขียนขอเสนอแนวคิดสิทธิมนุษยชนทางดิจิทัล (digital human rights) เพื่อใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ผลการศึกษาและปรากฏการณ์ทางสังคมเกี่ยวกับการส่งเสริมการสร้างความเป็นธรรมให้แก่ผู้สูงอายุในการใช้สื่อออนไลน์ในอนาคต

สิทธิมนุษยชนทางดิจิทัล (Digital Human Rights)

เป็นแนวคิดที่นำมาพิจารณาถึงสิทธิต่าง ๆ เช่น เสรีภาพในการแสดงออก ความเป็นส่วนตัว และการเข้าถึงข้อมูลในแง่ของการประยุกต์ใช้กับปรากฏการณ์จริงในโลกดิจิทัล (Prins 2018) ได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลที่มีความเชื่อมโยงกับการปกครองในระบบรัฐธรรมนูญอย่างไร โดยเขาชี้ให้เห็นว่า รัฐสมัยใหม่จำเป็นต้องปรับตัวกับยุคสมัย และเท่าทันต่อความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับการรักษา กฎหมายและการเคารพสิทธิของประชาชน รวมทั้งส่งเสริมการพัฒนาเทคโนโลยี ซึ่งระบบกฎหมายควรมีมาตรการปกป้องสิทธิของผู้ใช้บริการบนพื้นที่ออนไลน์อย่างครอบคลุม ตลอดจนการตรวจสอบข้อมูลที่ถูกเผยแพร่อย่างละเอียดรอบคอบ เพื่อคัดกรองข้อมูลที่น่าก่อให้เกิดภัยคุกคามต่อผู้ใช้งานสื่อซึ่งงานเขียนดังกล่าวได้ระบุว่า แนวทางการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในกระบวนการยุติธรรมนั้นสามารถกระทำได้โดยการกำกับดูแลอำนาจตามรัฐธรรมนูญในโลกดิจิทัล (regulative capacity and constitutional power in the digital world) ผ่านกระบวนการตรวจสอบและควบคุมอย่างรอบคอบ รวมทั้งการตรวจสอบและถ่วงดุล (checks and balances) เพื่อให้แน่ใจว่า การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในกระบวนการยุติธรรมจะไม่ทำลายคุณค่าหลักของกระบวนการยุติธรรม ไม่ปิดกั้นสิทธิและเสรีภาพของประชาชน รวมทั้งสามารถปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลงทางดิจิทัล (being sensitive to digitization) ที่มีความพลวัตสูงได้

ดังนั้น การสร้างความเป็นธรรมทางดิจิทัลโดยคำนึงถึงสิทธิมนุษยชนทางดิจิทัลที่เสมอเหมือนับสิทธิมนุษยชนในโลกชีวิตจริง ย่อมนำไปสู่การเกิดความเป็นธรรมทางสังคมได้ในท้ายที่สุด ซึ่งแนวคิดความเป็นธรรมทางสังคม (social justice theory) ได้สะท้อนถึงคุณค่าของความเสมอภาค (equity) และความยุติธรรม (fairness) ในแง่ของการสร้างความเป็นธรรมผ่านการกระจายทรัพยากรทางเศรษฐกิจ สร้างความเท่าเทียมทางด้านสิทธิพลเมือง และส่งเสริมการเข้าถึงบริการต่างๆ อย่างเสมอภาค รวมทั้งเปิดโอกาสในการมีส่วนร่วมและการตัดสินใจของผู้คนในสังคมอย่างเปิดกว้าง จะเห็นได้ว่า ความเป็นธรรมทางสังคมนั้นมีความเกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมือง (citizenship) และสิทธิมนุษยชน (human right) ด้วยเช่นกัน เนื่องจากความเป็นพลเมืองมีความหมายครอบคลุมถึงการเป็นสมาชิกของสังคม (social membership) และการมีส่วนร่วมในสังคม (participation) ตลอดจนการมีสิทธิทางการเมืองและสิทธิทางสังคม การเข้าถึงทรัพยากรและการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ทั้งนี้ ขอบเขตนิยามความหมายของสิทธิมนุษยชนยังครอบคลุมถึงเรื่องความเท่าเทียมในการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากร ทั้งด้านโอกาส ความรู้ และโครงสร้างต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมที่เท่าเทียมกันในการตัดสินใจทาง

สังคม ดังนั้น ความเป็นธรรมทางสังคมจึงเป็นจุดหมายปลายทางที่สำคัญของการพัฒนา เพราะฉะนั้น การดำเนินการใดที่ไม่ก่อให้เกิดความเป็นธรรมทางสังคม ไม่อาจนับได้ว่าเป็นการพัฒนา ด้วยเหตุนี้ การออกแบบแนวทางเพื่อจัดสวัสดิการในการสร้างความเป็นธรรมทางสังคม จึงควรพิจารณาว่า ความเป็นธรรมเหล่านี้สามารถเกิดขึ้นได้อย่างไรในสังคมที่มีความเป็นดิจิทัลมากขึ้นในปัจจุบัน โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้สูงอายุที่ถูกจำกัดในการเข้าถึงข้อมูล และการเข้าถึงสวัสดิการรัฐบนแพลตฟอร์มออนไลน์

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (mixed method) โดยการวิจัยเชิงปริมาณและวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษากลุ่มประชากรสูงอายุที่เป็นตัวแทนประชากรในชุมชนเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร ทั้ง 6 กลุ่มเขต ประกอบด้วย กลุ่มเขตกรุงธนเหนือ กลุ่มเขตกรุงเทพกลาง กลุ่มเขตกรุงธนใต้ กลุ่มเขตกรุงเทพตะวันออก กลุ่มเขตกรุงเทพใต้ และกลุ่มเขตกรุงเทพเหนือ โดยเก็บข้อมูลจากพื้นที่ชุมชน 6 กลุ่มเขตข้างต้น ได้แก่ เขตทวีวัฒนา เขตสัมพันธวงศ์ เขตหนองแขม เขตบางกะปิ เขตสาทร และเขตบางซื่อ โดยมีเหตุผลในการเลือกพื้นที่ ดังนี้

ระดับพื้นที่ โดยการเลือกพื้นที่ศึกษาในกรุงเทพมหานคร เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความเป็นเมือง และมีจำนวนผู้สูงอายุที่ใช้สื่อออนไลน์มากเป็นลำดับต้นๆ ของประเทศ ประกอบกับลักษณะสภาพครอบครัวของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานครส่วนใหญ่อาศัยเป็นครอบครัวเดี่ยว

ระดับประชากร การเลือกพื้นที่เขตตัวแทนทั้ง 6 เขต เพื่อให้ครอบคลุมทุกเขตพื้นที่ของกรุงเทพมหานคร โดยการแบ่งกลุ่มเขตดังกล่าว จากนั้นสุ่มตัวอย่างตามสัดส่วนของขนาดประชากรในพื้นที่ โดยอ้างอิงจากจำนวนประชากรผู้สูงอายุที่มีทะเบียนบ้านอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งจำนวนประชากรรวมทั้งสิ้น 1,061,753 คน (ข้อมูลจากสำนักงานปกครองและทะเบียน กรุงเทพมหานคร 2562)

ดังนั้น จำนวนกลุ่มตัวอย่างในแต่ละเขตถูกสุ่มตามจำนวนสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุเพื่อให้เกิดการกระจายตัวที่สมดุล และเพื่อให้ได้ข้อมูลสะท้อนความเป็นจริงที่ครอบคลุมลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของประชากรผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานครโดยรวม

การวิจัยเชิงปริมาณ

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ คือ ผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ที่มีทะเบียนบ้านอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร รวมทั้งสิ้นจำนวน 400 คน จำแนกเป็น 6 กลุ่มเขต ได้แก่ กรุงธนเหนือ กรุงเทพกลาง กรุงธนใต้ กรุงเทพตะวันออก กรุงเทพใต้ และกรุงเทพเหนือ ดังนี้

- กลุ่มเขตกรุงธนเหนือ (เขตทวีวัฒนา) จำนวน 51 คน
- กลุ่มเขตกรุงเทพกลาง (เขตสัมพันธวงศ์) จำนวน 22 คน
- กลุ่มเขตกรุงธนใต้ (เขตหนองแขม) จำนวน 78 คน
- กลุ่มเขตกรุงเทพตะวันออก (เขตบางกะปิ) จำนวน 84 คน
- กลุ่มเขตกรุงเทพใต้ (เขตสาทร) จำนวน 62 คน
- กลุ่มเขตกรุงเทพเหนือ (เขตบางซื่อ) จำนวน 103 คน

การวิจัยเชิงคุณภาพ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ คือ ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร 6 กลุ่มเขต ได้แก่ เขตกรุงธนเหนือ (เขตทวีวัฒนา) เขตกรุงเทพมหานครกลาง (เขตสัมพันธวงศ์) เขตกรุงธนใต้ (เขตหนองแขม) เขตกรุงเทพมหานครตะวันออก (เขตบางกะปิ) เขตกรุงเทพใต้ (เขตสาทร) และเขตกรุงเทพเหนือ (เขตบางซื่อ) จำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญเขตละ 5 คน รวมทั้งสิ้น 30 คน

กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบสุ่ม โดยอาศัยหลักความน่าจะเป็นทางสถิติ (probability sampling) โดยการเลือกอย่างเป็นระบบ มีโครงสร้างที่ชัดเจน กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีโอกาสหรือมีความน่าจะเป็นในการถูกเลือกเท่ากัน ส่วนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบยึดจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นหลัก (purposive sampling) เป็นการเลือกแบบไม่มีโครงสร้างที่เคร่งครัด มีขั้นตอนและวิธีดำเนินการที่ไม่ซับซ้อน มีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อให้ได้ตัวอย่างที่เหมาะสม ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญและกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษามีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

- บุคคลทุกเพศที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปโดยอิงเกณฑ์ตามการแบ่งช่วงอายุในบริบทสังคมไทย
- บุคคลที่อาศัยอยู่ในพื้นที่กรุงเทพมหานครใน 6 กลุ่มเขตตามที่ระบุไว้ข้างต้น
- บุคคลผู้ใช้สื่อออนไลน์ในชีวิตประจำวันอย่างต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า 1 ปี
- บุคคลผู้มีสติสัมปชัญญะครบถ้วน สัมครใจในการให้ข้อมูลและยินดีให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมวิจัย สามารถพูดคุยสื่อสาร และเข้าใจได้

ดังนั้น การศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ ได้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มตัวอย่างแบบสุ่ม โดยอาศัยหลักความน่าจะเป็นทางสถิติ (probability sampling) รวมทั้งสิ้น 400 คน ส่วนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ได้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบยึดจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นหลัก (purposive sampling) โดยศึกษาจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นตัวแทนเขต เขตละ 5 คน รวมทั้งสิ้น 30 คน

นอกจากนี้ การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือเชิงปริมาณนั้น ได้ทำการทดสอบความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม โดยวิธีการใช้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha) จากการนำแบบสอบถามไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของผู้สูงอายุ จำนวน 39 คน พบว่า ค่าสัมประสิทธิ์ความเชื่อมั่นของแนวคิดด้านทักษะการใช้สื่อออนไลน์ มีค่าเท่ากับ 0.96 และแนวคิดการสนับสนุนทางสังคม มีค่าเท่ากับ 0.92 จะเห็นได้ว่า ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา มีค่าระหว่าง 0.92-0.96 แสดงว่า ข้อคำถามมีความสอดคล้องภายในอยู่ในระดับดีมาก

การจัดการข้อมูล

การจัดการข้อมูลในการวิจัยเชิงปริมาณได้ดำเนินการตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา

(content validity) โดยนำร่างหลักสูตรการพัฒนา รูปแบบการใช้สื่อออนไลน์ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตและการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบเชิงเนื้อหาและโครงสร้างของข้อความให้ถูกต้องเหมาะสมก่อนนำไปใช้จริง รวมทั้งตรวจสอบความเที่ยง (reliability) โดยนำแบบสอบถามไปตรวจสอบความเที่ยงและทดลองใช้ (try out) กับกลุ่มประชากรที่มีคุณลักษณะคล้ายคลึงกับกลุ่มตัวอย่างจริง จำนวน 39 ชุด ซึ่งวัดความเที่ยง (reliability) ด้วยค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Conbrach's Alpha Coefficient) ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพ ข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มถูกนำมาเก็บรวบรวมในรูปแบบไฟล์บันทึกเสียงและถอดความอย่างละเอียด จากนั้นนำมาตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้วยเทคนิคการตรวจสอบแบบสามเส้า (triangulation) โดยตรวจสอบการใช้แหล่งข้อมูล วิธีการ รวมทั้งใช้มุมมองที่หลากหลายเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องของผลการวิจัยและลดความเอนเอียงในการตีความข้อมูล ซึ่งมีวิธีการดำเนินงานดังนี้

1. *การใช้แหล่งข้อมูลหลากหลาย (data triangulation)* โดยการเก็บข้อมูลจากผู้สูงอายุในเขตตัวแทนทั้ง 6 เขตในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งกลุ่มตัวอย่างมีลักษณะและประสบการณ์ที่หลากหลาย เช่น ผู้สูงอายุที่ยังคงทำงาน ผู้สูงอายุที่อาศัยในครอบครัวเดี่ยว และผู้สูงอายุที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน รวมทั้งการใช้ข้อมูลสนับสนุนจากรายงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (สสช.) และข้อมูลเชิงลึกจากสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล (depa) เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูล
2. *การใช้วิธีการเก็บข้อมูลหลากหลาย (methodological triangulation)* โดยการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) และการสนทนากลุ่ม (group discussion) เพื่อเก็บข้อมูลความคิดเห็นและประสบการณ์ของผู้สูงอายุมารวมทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อประเมินพฤติกรรมการใช้งานสื่อดิจิทัลในบริบทจริงของผู้สูงอายุ ตลอดจนการใช้แบบสอบถามในการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ เพื่อตรวจสอบความคิดเห็นและพฤติกรรมของกลุ่มตัวอย่างในภาพกว้าง
3. *การตรวจสอบโดยนักวิจัยหลายคน (investigator triangulation)* โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากนักวิจัยที่มีความเชี่ยวชาญหลากหลายสาขา เช่น การวิจัยเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์เชิงสถิติ การพัฒนาทักษะดิจิทัลสำหรับผู้สูงอายุ และนักวิจัยด้านสังคมศาสตร์ โดยคณะผู้วิจัยได้ร่วมกันตรวจสอบและอภิปรายผลการวิเคราะห์ เพื่อลดอคติในการตีความข้อมูลและได้ข้อมูลที่แท้จริงมากที่สุด
4. *การใช้ทฤษฎีหลากหลายชุด (theoretical triangulation)* โดยใช้กรอบแนวคิดเรื่องความเป็นธรรมทางดิจิทัล (digital justice) สิทธิมนุษยชนทางดิจิทัล (digital human rights) ความเป็นธรรมทางสังคม (social justice) และการรู้เท่าทันสื่อ (media literacy) เพื่อวิเคราะห์และตีความข้อมูลในมุมมองที่หลากหลายอันเป็นประโยชน์ต่อการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาทักษะดิจิทัลที่สอดคล้องกับผู้สูงอายุในบริบทสังคมไทยมากที่สุด

5. การตรวจสอบการวิเคราะห์ซ้ำ (repeated analysis) โดยการทบทวนผลการวิเคราะห์ซ้ำในแต่ละขั้นตอน โดยคณะผู้วิจัยทุกคนมีส่วนร่วมวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกและอภิปรายผลการวิจัยร่วมกัน

การจัดการและตรวจสอบข้อมูลในลักษณะดังกล่าวข้างต้น ช่วยให้ลดข้อจำกัดจากการมองปรากฏการณ์ในมุมมองด้านเดียว เพิ่มความชัดเจน และมีความเป็นกลางในการวิเคราะห์และตีความข้อมูลที่ได้จากการศึกษาอย่างตรงไปตรงมามากที่สุด

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเชิงปริมาณ วิเคราะห์ข้อมูลจากค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม โดยวิธีการใช้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha) และสถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistics) ได้แก่ ค่าเฉลี่ย (mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ค่ามัธยฐาน (median) ค่าพิสัยควอไทล์ (interquartile range) ร้อยละ (percentage) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการติดตามการดำเนินกิจกรรมในขั้นตอนปฏิบัติการภายหลังดำเนินการส่งเสริมและพัฒนา โดยเก็บข้อมูลจากแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ และการจัดกลุ่มสนทนาเกี่ยวกับผลดำเนินการในขั้นปฏิบัติการมาเปรียบเทียบผลก่อนและหลังดำเนินการ

การวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) จากข้อมูลที่ได้จากการบันทึกภาคสนาม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึกแล้วนำมาถอดไฟล์เสียงเพื่อเรียบเรียงข้อมูลโดยให้รหัสแบบเปิด หลังจากนั้นทำการแยกประเภทข้อมูล วิเคราะห์ตีความ พร้อมทั้งให้ความหมายเพื่อแปลงข้อมูลดิบเป็นข้อมูลที่สังเคราะห์ใช้เป็นแนวทางพัฒนารูปแบบการใช้สื่อออนไลน์เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตและการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ

เนื่องจากการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพเน้นการศึกษาอัตวิสัย (subjectivity) ของผู้ให้ข้อมูล ดังนั้น ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลจึงมีความสำคัญอย่างมาก คณะผู้วิจัยจึงดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ขั้นต้นช่วงกระบวนการเก็บข้อมูลจนถึงกระบวนการสิ้นสุด โดยมีวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) ดังนี้

1. **การถอดไฟล์เสียง** นำไฟล์บันทึกเสียงจากการบันทึกสนทนาระหว่างคณะผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูลมาถอดชนิดคำต่อคำ โดยยึดข้อมูลที่เกิดขึ้นจริง ทั้งอารมณ์ ความรู้สึก บรรยากาศ แวดล้อม เป็นต้น หลังจากถอดความอย่างละเอียดแล้ว คณะผู้วิจัยได้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลโดยอ่านบทสนทนาที่ถอดความเปรียบเทียบกับไฟล์บันทึกเสียงอีกครั้งเพื่อตรวจทาน

2. **จัดระเบียบเนื้อหาข้อมูล** อ่านทบทวนบันทึกที่ได้จากการเก็บข้อมูล เพื่อเตรียมการจัดระเบียบเนื้อหาข้อมูลโดยให้รหัสข้อความ (coding) แบบเขียนคำสั้น ๆ ในการจัดประเภทของข้อมูลและอ่านข้อมูลดิบอย่างละเอียด พร้อมทั้งจับประเด็นหลักสำคัญในรูปแบบรหัสแบบเปิด (open-coding) โดยใช้ข้อมูลดิบจากประสบการณ์และการบันทึกภาคสนามมาใช้ประกอบ

3. **แยกประเภทข้อมูล** เมื่อได้รหัสแบบเปิดแล้ว คณะผู้วิจัยนำข้อมูลมาแยกประเภทข้อมูลที่สามารนำไปใช้ได้มาจัดเก็บรวบรวมไว้ด้วยกัน เพื่อความสะดวกต่อการนำข้อมูลมาใช้ในการภายหลัง

ข้อพิจารณาด้านจริยธรรม

การเคารพความเป็นส่วนตัวและการเก็บรักษาความลับของข้อมูลอาสาสมัคร โดยยึดความประสงค์ของอาสาสมัครเป็นหลักและเมื่อดำเนินการวิจัยเสร็จสิ้นแล้ว นำเอกสารจากการถอดบทสัมภาษณ์มาทำลายด้วยเครื่องย่อยกระดาษทั้งหมด นอกจากนี้ ได้ดำเนินการเกี่ยวกับจริยธรรมวิจัยเป็น 2 ขั้นตอน ดังนี้

1. ได้รับการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยคณะกรรมการจริยธรรมวิจัยในมนุษย์ได้พิจารณาและรับรองเอกสารสำคัญเกี่ยวกับจริยธรรมในการวิจัย ได้แก่ เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย และตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

2. ดำเนินการเกี่ยวกับสิทธิของผู้เข้าร่วมวิจัย คณะผู้วิจัยได้ชี้แจงข้อมูลตั้งแต่กระบวนการติดต่อผู้เกี่ยวข้องในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลรวมทั้งการให้ข้อมูลที่สำคัญ ได้แก่ วัตถุประสงค์ประโยชน์ต่อผู้เข้าร่วมการวิจัยและประโยชน์ต่อสังคม รวมทั้งสิทธิและข้อปฏิบัติกรณีที่ผู้เข้าร่วมมีความประสงค์ขอลงตัวและยุติการให้ข้อมูล เพื่อให้ผู้เข้าร่วมวิจัยรับทราบ และตัดสินใจในการยินยอมให้ข้อมูลด้วยลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน

ผลการศึกษา

จากผลการศึกษาวิจัยทั้งหมด ผู้เขียนขอหยิบยกผลการศึกษาบางประเด็นที่เกี่ยวข้องมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์เป็นฐานข้อมูลในการสร้างแนวทางจัดสวัสดิการ เพื่อส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อและสร้างความเป็นธรรมทางดิจิทัลแก่ผู้สูงอายุ ได้แก่ รูปแบบและพฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุ ทักษะการรู้เท่าทันสื่อของผู้สูงอายุ และประสบการณ์การใช้สื่อออนไลน์ที่ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมทางดิจิทัลและความไม่เป็นธรรมทางสังคม อันเกิดผลกระทบต่อผู้สูงอายุโดยตรง ซึ่งในลำดับแรก ผู้เขียนขอเสนอผลการศึกษาเชิงปริมาณเพื่อนำเสนอเกี่ยวกับสถานการณ์การใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุในปัจจุบัน และทักษะการรู้เท่าทันสื่อของผู้สูงวัยภาพรวม ดังนี้

ข้อมูลเชิงประชากร พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีอายุเฉลี่ยอยู่ที่ 67 ปี และมีอายุสูงสุด 87 ปี ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีสถานะสมรส อยู่ร่วมกันแบบครอบครัวเดี่ยว อาศัยอยู่กับคู่สมรสและบุตร โดยมีผู้ดูแลหลัก ได้แก่ คู่สมรส บุตร หรือสมาชิกในครอบครัว ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาสูงสุดในระดับประถมศึกษา ส่วนข้อมูลทางเศรษฐกิจ พบว่า ส่วนใหญ่ผู้สูงอายุไม่ได้ประกอบอาชีพ ทำให้บางกลุ่มไม่มีรายได้ ส่วนกลุ่มที่มีรายได้ พบว่า มีรายได้ต่ำกว่า 5,000 บาท ต่อเดือน

ข้อมูลทั่วไปด้านการใช้สื่อ พบว่า กลุ่มตัวอย่างใช้สื่อออนไลน์เฉลี่ยวันละ 1-3 ชั่วโมง และมีผู้ใช้สื่อออนไลน์เป็นระยะเวลายาวนานมากที่สุดถึง 12 ชั่วโมงต่อวัน ทั้งนี้ ผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 325 คน คิดเป็นร้อยละ 81.25 ใช้สื่อออนไลน์เป็นประจำทุกวัน ซึ่งประเภทของแพลตฟอร์มที่กลุ่มตัวอย่างใช้งาน ได้แก่ LINE, Facebook, Instagram, YouTube, X (Twitter), Google, TikTok เป็นต้น ซึ่งแอปพลิเคชันที่ผู้ตอบแบบสอบถามใช้งานมากที่สุดเป็นอันดับแรก คือ LINE จำนวน 384 คน คิดเป็นร้อยละ 96.00 รองลงมาคือ YouTube จำนวน 249 คน คิดเป็นร้อยละ 62.25 และ Facebook จำนวน 247 คน คิดเป็นร้อยละ 61.75 ในด้าน

ข้อมูลค่าใช้จ่ายในการใช้งานสื่อออนไลน์ พบว่า โดยเฉลี่ยมีค่าใช้จ่ายต่อเดือน 507.47 บาท ซึ่งส่วนใหญ่ผู้สูงอายุรับผิดชอบค่าใช้จ่ายส่วนนี้ด้วยตนเอง จำนวน 252 คน คิดเป็นร้อยละ 63.00

ข้อมูลทักษะการรู้เท่าทันสื่อของผู้สูงอายุ

การศึกษาวิจัยนี้ได้ประเมินทักษะการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุทั้งหมด 4 ด้าน ได้แก่ ทักษะการบริโภค ทักษะการวิเคราะห์ ทักษะของผู้บริโภคที่กลายมาเป็นผู้ผลิต และทักษะของผู้บริโภคที่มีส่วนร่วม พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมี**ทักษะการบริโภค**ภาพรวมอยู่ในเกณฑ์มาก ค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 2.50 ซึ่งทักษะการบริโภคที่ผู้สูงอายุมีมากที่สุด คือ ความเป็นกลาง ไม่มีอคติ ในการรับข้อมูลจากสื่อออนไลน์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.69 ด้าน**ทักษะการวิเคราะห์**ในภาพรวมอยู่ในเกณฑ์มาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.64 ซึ่งทักษะการวิเคราะห์ที่ผู้สูงอายุมีมากที่สุด คือ การหลีกเลี่ยงข้อมูลจากสื่อออนไลน์ที่ไม่มีประโยชน์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.90 ในขณะที่ **ทักษะของผู้บริโภคที่กลายมาเป็นผู้ผลิต** ในภาพรวมอยู่ในเกณฑ์เล็กน้อย ค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 2.25 ซึ่งทักษะผู้บริโภคที่กลายมาเป็นผู้ผลิตที่ผู้สูงอายุมีมากที่สุด คือ การไม่ส่งต่อข้อมูลที่ไม่เป็นความจริงหรือข้อมูลที่ทำให้บุคคลเสื่อมเสียชื่อเสียง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.71 ส่วนด้าน**ทักษะของผู้บริโภคที่มีส่วนร่วม** ในภาพรวมอยู่ในเกณฑ์เล็กน้อย ค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 2.18 ซึ่งทักษะของผู้บริโภคที่มีส่วนร่วมที่ผู้สูงอายุมีมากที่สุด คือ การแสดงความคิดเห็นตอบกลับประเด็นต่าง ๆ ด้วยภาษาที่สุภาพบนพื้นที่ออนไลน์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.70

จากผลการศึกษาเชิงปริมาณข้างต้น หากวิเคราะห์ผ่านแนวคิดความเป็นธรรมทางสังคม (social justice theory) แนวคิดความเป็นธรรมทางดิจิทัล (digital justice) และแนวคิดสิทธิมนุษยชนทางดิจิทัล (digital human rights) จะเห็นได้ว่า ข้อมูลลักษณะกลุ่มประชากรที่มีผลต่อการได้รับความไม่เป็นธรรมทางสังคม มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง 2 ปัจจัยหลัก ได้แก่ **ปัจจัยด้านระดับการศึกษา** พบว่า ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างจบการศึกษาระดับประถมศึกษา ส่วนปัจจัยอีกประการคือ **ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ** พบว่า ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างไม่มีรายได้ ในขณะที่กลุ่มมีรายได้จะอยู่ที่ 5,000 ต่อเดือน นอกจากนี้ พวกเขาจะต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการใช้สื่อออนไลน์ด้วยตนเอง อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงประเด็นด้านทักษะการรู้เท่าทันสื่อ พบว่า ผู้สูงอายุมีทักษะในการผันตัวจากผู้บริโภคไปสู่การเป็นผู้ผลิตน้อยที่สุด ซึ่งหากผู้สูงอายุกลุ่มนี้สามารถเข้าถึงการใช้งานสื่อออนไลน์ได้มากขึ้นจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาต่อยอดการคิดสร้างสรรค์ และผลิตสื่อด้วยตนเองได้อย่างกว้างขวางมากขึ้น เช่น การใช้เพื่อความบันเทิง การใช้เพื่อโฆษณาสินค้าผลิตภัณฑ์และบริการต่าง ๆ เป็นต้น

จากข้อมูลการใช้งานสื่อและทักษะการรู้เท่าทันสื่อของผู้สูงอายุข้างต้น อาจจะไม่เพียงพอต่อการนำไปประยุกต์ใช้สร้างแนวทางจัดสวัสดิการเพื่อส่งเสริมความเป็นธรรมทางดิจิทัล ผู้เขียนจึงขอเสนอข้อมูลจากการศึกษาวิจัย โดยอิงประสบการณ์ตรงของผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากความไม่เป็นธรรมทางสังคม รวมถึงการสะท้อนความต้องการสวัสดิการด้านสื่อ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (group discussion) จำนวน 30 คน ดังข้อมูลต่อไปนี้

ส่วนใหญ่ผู้สูงอายุให้ความเห็นว่า การใช้สื่อในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องใช้วิจารณญาณอย่างมาก เนื่องจากสื่อออนไลน์มีทั้งประโยชน์และโทษ ผู้สูงอายุหลายรายเจอกับประสบการณ์ที่ไม่ดี

และทำให้รู้สึกไม่ปลอดภัย เช่น การถูกหลอกลวงให้เสียทรัพย์สินหรือการถูกโจรกรรมข้อมูล ซึ่งผู้สูงอายุหลายท่านให้ความเห็นว่า เหตุผลที่ผู้สูงอายุมักเป็นกลุ่มเสี่ยงและตกเป็นเหยื่อ เนื่องจากผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีเงินเก็บจากการทำงาน จึงเป็นกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญ เหล่ามีฉ้อโกงจึงมักใช้วิธีการพูดจาหลอกล่อโน้มน้าวให้ดูน่าเชื่อถือ หากผู้สูงอายุรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่ไม่เพียงพอ อาจทำให้หลงเชื่อได้ ดังนั้น วิธีการป้องกันและหลีกเลี่ยงจากความไม่ปลอดภัยจากการใช้สื่อเหล่านี้ คือ **การระมัดระวังข้อมูลที่ถูกนำเสนอแบบไม่สมเหตุสมผล มีแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ รวมทั้งควรหมั่นรับฟังข้อมูลข่าวสารอย่างสม่ำเสมอ แล้วนำมาพิจารณาและวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายช่องทาง หลายแหล่งข้อมูล ตลอดจนปรึกษาจากบุคคลใกล้ชิด ไม่ว่าจะเป็นสมาชิกในครอบครัว เพื่อน หรือผู้เชี่ยวชาญ** ในขณะเดียวกัน มีผู้สูงอายุหลายท่านที่มีทั้งบทบาทของการเป็นผู้ผลิตสื่อและผู้บริโภคสื่อ โดยการสร้างและส่งต่อสื่อเพื่อกระจายข้อมูลข่าวสารที่ตนเองเป็นผู้สร้าง ดังนั้น การส่งเสริมการใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์นับว่าเป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากผู้สูงอายุได้รับและส่งต่อข้อมูลข่าวสารปริมาณมากในแต่ละวัน จึงจำเป็นต้องตรวจสอบและพิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วนว่า ข้อมูลที่จะส่งต่อเป็นประโยชน์และมีความน่าเชื่อถือหรือไม่

เสียงสะท้อนผ่านประสบการณ์ตรงจากการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุ พบว่า มีทั้งประสบการณ์ที่ดีและประสบการณ์ที่ไม่ดี ซึ่งประสบการณ์ที่ไม่ดีส่วนใหญ่มักส่งผลให้ผู้สูงอายุเกิดความหวาดกลัว วิตกกังวลต่อการใช้งานสื่อ ดังข้อมูลจากผู้สูงอายุกล่าว เช่น

“ที่ไปรษณีย์ส่งมามีพัสดุมาให้ไปรับที่นั่นทีนี่ หรือบางทีเจอบอกว่าบัตรเครดิตของเรามีคนรูบัตรชื่อของมา พอดีวันนั้นลูกชายอยู่เขาบอกว่าแม่อย่าไปเชื่อ คือตอนนั้นเขาขอเลขบัตรประชาชน ขอเลขบัญชีเรา ลูกก็เป็นคนเอาไปคุยเอง ก็เลยวางไป เวลาเมื่อไรเราก็เลยคุยกับเพื่อนตลอด เคยมีหลายครั้งที่เราเกือบจะเชื่อเหมือนกันนะ แต่พอมานึกอีกทีก็รู้สึกว่ามันแปลก ๆ”
(พินอม, สัมภาษณ์, 30 มิถุนายน 2566)

จะเห็นได้ว่า หากขาดการไตร่ตรองเนื้อหา ที่มาที่ไปของแหล่งข้อมูล ย่อมตกเป็นเหยื่อได้อย่างง่ายดาย ซึ่งผู้สูงอายุได้ถ่ายทอดประสบการณ์และแลกเปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้ผู้สูงอายุตกเป็นเหยื่อจากการใช้สื่อออนไลน์ ดังนี้

“เขาจะมีจิตวิทยาพูดให้เราเชื่อ เพราะผู้สูงอายุจะชอบให้คนเอาใจ พูดดี ๆ พูดแล้วเรางถ้าเราโลภมากเราก็จะโดนหลอกและจะตกเป็นเหยื่อ เราอย่าไปอยากได้ของของใครเขา”
(พินอม, สัมภาษณ์, 30 มิถุนายน 2566)

“...ผู้สูงอายุถูกหลอกได้ง่ายเนี่ย อาจจะเรื่องของสภาพร่างกาย เรื่องอายุ บางครั้งตกใจง่าย ข้าวเข้ามาบ๊ีบ ไม่กล้ากรอง เพราะสมองตามไม่ทันแล้ว เป็นเรื่องระบบการคิด อันนี้ปัจจัยสำคัญเลย คนที่โดนหลอกส่วนมากมักเป็นคนที่ไม่ค่อยสนใจ ไม่ค่อยรับรู้ข่าวสาร ถ้าเรารับรู้ข่าวสารเยอะ ๆ

เราก็จะรู้ทัน ไม่โง่ หรือโดนเค้าหลอกได้ง่าย แล้วก็ผู้สูงอายุไม่ค่อยรู้ทัน
เพราะว่าผู้สูงอายุมีตั้งค์มีรายได้ เกษียณแล้วมีเงินเก็บ”
(พีเที่ยง, สัมภาษณ์, 11 มิถุนายน 2566)

จากข้อมูลข้างต้น สรุปได้ว่า เหตุผลที่ทำให้ผู้สูงอายุตกเป็นเหยื่อในโลกออนไลน์เกิดจาก 2 ปัจจัยหลัก คือ ปัจจัยที่มาจากตัวผู้สูงอายุเอง คือ การมีทรัพย์สิน และระบบการคิด การตัดสินใจ ที่ขาดการไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วน อีกปัจจัยหนึ่ง คือ ปัจจัยทางสังคมที่มาจากสิ่งแวดล้อมภายนอก อันเกิดจากบุคคลอื่น เช่น การที่มีญาติพยายามสื่อสารโน้มน้าวใจให้ผู้สูงอายุเชื่อและคล้อยตาม ดังนั้น การเฝ้าระวังและป้องกันไม่ให้ผู้สูงอายุตกเป็นเหยื่อ จำเป็นต้องส่งเสริมทักษะการรู้เท่าทันสื่อ ให้การสนับสนุนเชิงบุคคล และส่งเสริมสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการสร้างความปลอดภัยในการใช้สื่อสำหรับผู้สูงวัย

ในประเด็นเกี่ยวกับการใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์ พบว่า ผู้สูงอายุหลายท่านมีการใช้สื่อออนไลน์ในการสร้างสรรค์ข้อมูล ทั้งในฐานะผู้ผลิตสื่อและผู้กระจายข้อมูลข่าวสาร ซึ่งหลายท่านใช้สื่อเพื่อพัฒนาตนเอง สร้างอาชีพหรือรายได้เสริมในชีวิตประจำวัน ตามข้อมูลจากผู้สูงอายุกล่าวไว้ ดังนี้

“...อยากจะใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ แล้วเพิ่มรายได้ให้กับตัวเรา พอเรามีรายได้ เราก็สามารถเอาไปตอบโจทย์ให้กับครอบครัวได้ มันไม่มีอะไรแก่เกินเรียน”
(พินอม, สัมภาษณ์, 30 มิถุนายน 2566)

“...ทำพวงมาลัย เราทำได้หลายอัน ลูกบอกแม่ลองลงในเฟซขายดูไหม ถ้าไม่ได้ก็ไม่เป็นไร ก็มีคนติดต่อมานะคะ ภูมิใจที่เราทำแล้วมีคนสนใจ เดือนนึงพวงหนึ่ง เพื่อนสั่งเราก็ตีใจแล้ว เรายังได้โชว์ผลงาน ลูกก็ไม่อยากให้เหงา เค้านคงเห็นว่าเราทำได้ทำดี และมีค่ากับจิตใจเรา”
(พีหมต, สัมภาษณ์, 30 มิถุนายน 2566)

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า มีผู้สูงอายุอีกหลายท่านที่ต้องการใช้สื่อออนไลน์เป็นช่องทางในการหารายได้เสริม โดยการนำความรู้และศักยภาพที่ตนเองมีไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ทำให้พวกเขาเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง (self-esteem) และหมั่นฝึกฝนทักษะและความรู้ของตนเองมากขึ้น

นอกจากนี้ ในกระบวนการสนทนากลุ่มกับผู้สูงอายุเกี่ยวกับทักษะการรู้เท่าทันสื่อ เริ่มต้นโดยการตั้งคำถามและหาคำตอบร่วมกันเกี่ยวกับวิธีตรวจสอบว่าข้อมูลแบบใดน่าเชื่อถือ เพื่อหาแนวทางร่วมกันว่าทำอย่างไรให้ผู้สูงอายุสามารถใช้สื่อได้อย่างรู้เท่าทัน จากการสนทนาดังกล่าว ทำให้ได้เรียนรู้ประสบการณ์ของกลุ่มผู้สูงอายุที่น่าสนใจหลายประเด็น ดังนี้

วิธีการตรวจสอบว่าข้อมูลแบบใดน่าเชื่อถือ

“ถ้าได้ข้อมูลอะไรมาอย่าเพิ่งตัดสินใจ ต้องปรึกษาลูกหรือญาติ ๆ แล้วค่อยตัดสินใจ”
(ป้าวรรณ, สัมภาษณ์, 30 มิถุนายน 2566)

“อย่าไปเชื่ออะไรมาก ฟังหลาย ๆ ทาง อย่ามั่นใจตัวเองมากนักนะ ไม่ใช่ที่เราสูงอายุแล้วจะถูก
ตลอด ต้องฟังคนอื่นด้วย ฟังแล้วศึกษาหาข้อมูลว่าจริงหรือไม่จริง อย่าปักใจเชื่อ
บางคนคิดไม่เหมือนเรา เราต้องเปิดใจรับฟังบ้าง”
(พีทมด, สัมภาษณ์, 30 มิถุนายน 2566)

“ดูจากโทรทัศน์ว่าน่าเชื่อหรือไม่ แล้วพิจารณาด้วยตัวเองว่าจริงหรือไม่จริง”
(พีเบญ, สัมภาษณ์ 21 พฤษภาคม 2566)

“...เราก็เข้าไปดูใน Google เข้าไปดูในข่าว เขาก็บอกเลยว่าชาวนี้อปลอม ไม่ใช่เรื่องจริง
เชื่อถือไม่ได้ เราจะไปเชื่อมมงายชะทีเดียมนักก็ไม่ถูก ก่อนที่เราจะแชร์ให้เราแชร์ก่อนดีกว่า...”
(พีสมร, สัมภาษณ์ 21 พฤษภาคม 2566)

ข้อมูลดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุมีวิธีการตรวจสอบข้อมูลที่ได้รับจากสื่อ
ออนไลน์ด้วยวิธีการที่หลากหลาย เช่น การหาข้อมูลเพิ่มเติมจากสื่อต่าง ๆ ทั้งโทรทัศน์และ
อินเทอร์เน็ต รวมทั้งการนำข้อมูลไปปรึกษา พูดคุยกับสมาชิกในครอบครัว เพื่อนฝูง และคน
ใกล้ชิด ตลอดจนการนำข้อมูลที่ได้อ่านมาคิดพิจารณาไตร่ตรอง โดยใช้ประสบการณ์ที่มีพิจารณาถึง
ความสมเหตุสมผลของข้อมูล

ประเด็นสุดท้ายนับว่าเป็นข้อมูลสำคัญที่ผู้อ่านสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการสร้างแนว
ทางการจัดสวัสดิการ เพื่อส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อและสร้างความเป็นธรรมทางดิจิทัลแก่ผู้สูงอายุ
ได้ โดยที่ผู้ใช้งานตรง นั้นคือ “กลุ่มผู้สูงอายุ” ได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นและเสนอมุมมองที่
เป็นประโยชน์ ดังต่อไปนี้

ทำอย่างไรให้ผู้สูงอายุรู้เท่าทันสื่อออนไลน์

“น่าจะมีศูนย์ที่คอยประสานให้ความรู้ แล้วเราสามารถแจ้งข่าวสารได้
ใช้เครือข่ายชุมชนช่วยกันส่งข้อมูลข่าวสารเตือนภัยต่าง ๆ
อยากให้มีวิทยากรสอนการใช้สื่อออนไลน์ การค้าขายออนไลน์”
(พีแมว, สัมภาษณ์, 22 มิถุนายน 2566)

“คนในครอบครัวต้องช่วยและเต็มใจสอน สอนให้สนุก เข้าใจง่าย ยากนักคนแก่จำไม่ได้”
(พีทมด, สัมภาษณ์, 30 มิถุนายน 2566)

“คิดว่าหน่วยงาน องค์กร ภาครัฐ เอกชน มาจัดอบรมให้ผู้สูงอายุฟรี ดังนั้น องค์กรที่เกี่ยวข้อง
ควรเข้ามามีบทบาทมากกว่านี้ อาจจะทำเป็นออนไลน์ก็ได้ แล้วทำให้เป็นรูปธรรม ทำให้ต่อเนื่อง
เพราะสำหรับตัวเอง ถ้าเป็นคอร์สอย่างนี้ เราก็อยากจะเข้าไปเรียนรู้ นอกจากนี้ อุปกรณ์สื่อสาร
ต้องเข้าถึงได้สะดวก เครือข่ายควรเข้าถึงได้ รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องเข้ามาช่วยค่ะ”
(พีชู, สัมภาษณ์, 22 มิถุนายน 2566)

นอกจากนี้ ผู้สูงอายุยังได้แสดงความคิดเห็นและเสนอแนวทางที่น่าสนใจในการพัฒนาสื่อออนไลน์สำหรับผู้สูงอายุในอนาคต ซึ่งภาครัฐ ภาคเอกชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำข้อมูลความต้องการจากผู้ใช้งานจริงไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อผู้สูงอายุได้ เนื่องจากเป็นเสียงสะท้อนที่มาจากผู้สูงอายุที่เป็นกลุ่มผู้ใช้งานโดยตรง ซึ่งผู้เขียนหวังว่า บทความนี้จะเป็นการบอกเสียงแทนประชากรกลุ่มนี้เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในอนาคตต่อไป

“คิดว่าภาครัฐจะช่วยให้ เช่น การให้ความรู้ผู้สูงอายุเกี่ยวกับการใช้สื่อแล้วเอาไปต่อยอดขายของออนไลน์ อะไรต่าง ๆ เพราะผู้สูงอายุไม่มีรายได้ ส่วนใหญ่อยู่บ้าน”
(พี่เบญ, สัมภาษณ์ 21 พฤษภาคม 2566)

“ผู้สูงอายุบางคนเขาไม่มีการมีงานที่ต้องทำ ก็มาพัฒนาให้พวกที่อยากมาเรียนสมัครเข้ามาเรียน สร้างโอกาสให้กับผู้สูงอายุที่ยังพอมีกำลังทำงานได้ เอาไปช่วยงาน”
(พี่แมว, สัมภาษณ์, 22 มิถุนายน 2566)

“ต่อยอดก็คือเหมือนว่า สมมติเราจะไปต่างประเทศ ตอนนีเราสามารถใช้อินเทอร์เน็ตได้ เราพูดไม่เป็น สามารถแปลภาษาในนั้นได้”
(พี่หย้า, สัมภาษณ์, 24 มิถุนายน 2566)

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า สิ่งที่ผู้สูงอายุต้องการและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางเพื่อส่งเสริมและพัฒนาทักษะการใช้สื่อออนไลน์อย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทัน คือ การได้รับการสนับสนุนตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน และระดับประเทศ ซึ่งการสร้างรายได้และการส่งเสริมอาชีพโดยใช้สื่อออนไลน์เป็นสื่อกลางในยุคนี้นับว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างมาก ดังนั้น การสนับสนุนให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงและเรียนรู้วิธีการใช้งานสื่อได้อย่างถูกต้องเหมาะสม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเข้ามามีบทบาทมากขึ้น โดยเฉพาะการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อ (media literacy) ที่ควรส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีทักษะในการคิดและมีทักษะในเชิงปฏิบัติ รวมทั้งสามารถเข้าใจบทบาทหน้าที่ของสื่อในสังคมประชาธิปไตย เพื่อการมีส่วนร่วมในพื้นที่สื่อออนไลน์แบบประชาธิปไตย (democratic participation) ตลอดจนสามารถประเมินเนื้อหาสื่อได้อย่างมีวิจารณญาณ และมีอัตลักษณ์ของการแสดงออกในตนเอง (self-expression) ที่ตระหนักและเข้าใจบริบทการสนทนาข้ามวัฒนธรรม (intercultural dialogue) รวมถึงการส่งเสริมทักษะต่าง ๆ ที่ทำให้ผู้สูงอายุนำไปต่อยอดในการผลิตเนื้อหาสื่อได้ด้วยตนเอง

อภิปรายผล

จากการศึกษาพบว่า ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลในกลุ่มผู้สูงอายุไม่ได้เป็นเพียงปัญหาเชิงเทคนิคของการเข้าถึงเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงปัญหาเชิงโครงสร้างและสิทธิมนุษยชนในพื้นที่ดิจิทัล ซึ่งอภิปรายผลเชิงลึกโดยเชื่อมโยงกับแนวคิดสิทธิมนุษยชนทางดิจิทัล (digital human rights) และความเป็นธรรมทางดิจิทัล (digital justice) ได้ดังนี้

1. สิทธิในการเข้าถึงเทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสาร (right to access technology and

information) เป็นโอกาสในการเข้าถึงเทคโนโลยีอย่างเท่าเทียมของประชากรทุกกลุ่ม เพื่อสิทธิมนุษยชนในยุคดิจิทัล (Grizzle et al. 2014) ซึ่งผลการศึกษาจากเอกสารและการวิจัยทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ผู้สูงอายุในประเทศไทยส่วนใหญ่ประสบปัญหาในการเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัล เนื่องจากข้อจำกัดด้านรายได้ ระดับการศึกษา และภาษาที่ใช้ในคำสั่งของอุปกรณ์ดิจิทัล (Alexopoulou, Åström, and Karlsson 2022; Faverio 2022) ทำให้เกิดช่องว่างในการรับข้อมูลข่าวสารที่สำคัญ เช่น บริการสุขภาพ หรือสวัสดิการสังคม ดังนั้น การแก้ปัญหาดังกล่าวควรดำเนินการโดยพัฒนาระบบเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ เช่น การออกแบบอินเทอร์เฟซที่เข้าใจง่ายและใช้ภาษาไทยเป็นภาษาหลัก เพื่อให้กลุ่มผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญกับการกระจายทรัพยากร และสร้างโอกาสในการเข้าถึงเทคโนโลยีอย่างเท่าเทียม (van Dijk 2020)

2. *สิทธิในความปลอดภัยและความเป็นส่วนตัว (right to cybersecurity and privacy)*
ผลจากการศึกษาวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุจำนวนมากขาดความมั่นใจในการใช้งานสื่อออนไลน์ เนื่องจากกังวลเกี่ยวกับความปลอดภัยและภัยออนไลน์ เช่น การถูกหลอกลวง การถูกโจรกรรมข้อมูลส่วนตัว ซึ่งปัญหาเหล่านี้สะท้อนถึงสิทธิมนุษยชนทางดิจิทัลที่ควรได้รับการคุ้มครอง เช่น สิทธิในความปลอดภัยและการปกป้องข้อมูล (data protection rights) ดังนั้น การแก้ปัญหาดังกล่าวควรมุ่งเน้นการสร้างมาตรการเชิงป้องกัน เช่น การอบรมให้ผู้สูงอายุมีทักษะในการคิดวิเคราะห์ แยกแยะความน่าเชื่อถือของข้อมูล และการพัฒนานโยบาย กฎหมายที่ป้องกันการละเมิดสิทธิในพื้นที่ออนไลน์ของผู้ใช้งาน เพื่อสร้างความเป็นธรรมทางดิจิทัล (digital justice) ในการเรียกร้องให้รัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้องร่วมกันรับผิดชอบในการออกแบบระบบดิจิทัลที่ปลอดภัยและโปร่งใสสำหรับทุกกลุ่มประชากร

3. *สิทธิในการพัฒนาทักษะดิจิทัล (right to digital literacy and skill development)*
ผลจากการศึกษาวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ (ร้อยละ 39.25) มีระดับการศึกษาสูงสุดเพียงระดับประถมศึกษา ซึ่งเป็นข้อจำกัดสำคัญที่ส่งผลต่อความสามารถในการใช้งานสื่อดิจิทัล โดยเฉพาะด้านการวิเคราะห์และการใช้ประโยชน์จากข้อมูลออนไลน์ สอดคล้องกับผลสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2565 ที่รายงานว่ ประชาชนอายุ 50 ปีขึ้นไปในประเทศไทย มีผู้ใช้งานอุปกรณ์ดิจิทัลประมาณ 16.8 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 71 ของผู้สูงอายุทั้งหมด 23.7 ล้านคน ซึ่งกลุ่มเป้าหมายดังกล่าวยังประสบปัญหาอุปสรรคในการใช้งาน เช่น ไม่เข้าใจหน้าจอหรือคำสั่งที่เป็นภาษาอังกฤษ และไม่ทราบวิธีการใช้งาน ทำให้ผู้สูงอายุหลีกเลี่ยงการใช้งานสื่อออนไลน์ที่มีความซับซ้อน ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล และจำกัดโอกาสของผู้สูงอายุในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร หรือบริการที่เป็นประโยชน์ ดังนั้น การพัฒนาทักษะดิจิทัลในกลุ่มผู้สูงอายุจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง โดยรัฐควรมุ่งเน้นสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้งานเทคโนโลยีดิจิทัล รวมถึงส่งเสริมทักษะการรู้เท่าทันสื่อ เพื่อเพิ่มความมั่นใจในการใช้สื่อออนไลน์อย่างปลอดภัยและมีประสิทธิภาพ แนวทางดังกล่าวจะช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล และสร้างโอกาสให้ผู้สูงอายุสามารถมีส่วนร่วมในเศรษฐกิจและสังคมยุคดิจิทัล เช่น การทำงานหลังเกษียณ หรือการสร้างรายได้ผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ได้

ทั้งนี้ แนวคิดสิทธิมนุษยชนทางดิจิทัล (digital human rights) ยังได้ระบุว่า การพัฒนาทักษะดิจิทัลเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่ทุกคนควรได้รับ (World Economic Forum 2023) ซึ่งการดำเนินนโยบายที่ส่งเสริมทักษะดิจิทัลในกลุ่มผู้สูงอายุ ไม่เพียงเพิ่มความสามารถในการใช้สื่อเทคโนโลยี แต่ยังช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตในโลกดิจิทัลได้อย่างมั่นใจ และเป็นส่วนหนึ่งของสังคมอย่างเท่าเทียมกันในยุคดิจิทัล

4. การสนับสนุนเชิงโครงสร้างและนโยบาย (structural and policy support) เป็นประเด็นหนึ่งที่สำคัญในการสร้างความเป็นธรรมทางดิจิทัลในด้านการส่งเสริมโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การลดค่าใช้จ่ายอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุ การส่งเสริมการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตในพื้นที่ชนบท และการให้บริการคำปรึกษาด้านเทคโนโลยีที่ตอบสนองต่อความต้องการเฉพาะกลุ่ม เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล ทั้งนี้ ในเชิงนโยบาย ควรมีการสนับสนุนการรู้เท่าทันสื่อในกลุ่มผู้สูงอายุ เช่น การจัดโครงการฝึกอบรมทักษะดิจิทัล และการสร้างแพลตฟอร์มที่มีความปลอดภัยและมีความเป็นส่วนตัว เพื่อส่งเสริมสิทธิของผู้สูงอายุในยุคดิจิทัลได้อย่างยั่งยืน (van Dijk 2020)

ดังนั้น การสร้างความเป็นธรรมทางดิจิทัลและการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนทางดิจิทัลจึงเป็นกลไกหลักสำคัญที่ช่วยลดความเหลื่อมล้ำและเพิ่มคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุได้ ซึ่งหากพิจารณาถึงสาเหตุของการเกิดความไม่เป็นธรรมทางดิจิทัลนั้น จะเห็นได้ว่า ที่มาของความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลเกิดขึ้นตั้งแต่กระบวนการแรกเริ่ม คือ การไม่สามารถเข้าถึงและไม่สามารถใช้งานสื่อออนไลน์ได้ของผู้สูงอายุ นอกจากนี้ ความเป็น “ผู้สูงวัย” ของสังคมไทยยังถูกกำหนดด้วยขอบเขตของช่วงอายุเป็นหลัก ทำให้มองข้ามและขาดความตระหนักถึงศักยภาพของประชากรกลุ่มนี้ ซึ่งผลจากการศึกษาวิจัยทำให้เห็นปรากฏชัดว่า “กลุ่มผู้สูงอายุมีความสามารถในการคิด สร้างสรรค์ และทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ได้อีกมากมาย” หากนำศักยภาพของประชากรกลุ่มนี้มาพัฒนาทักษะเพื่อส่งเสริมอาชีพและการจ้างงานในอนาคต จะเป็นประโยชน์ทั้งต่อผู้สูงวัยและต่อระบบเศรษฐกิจสังคมในภาพรวมได้ จากข้อมูลของ มณฑกานต์ ฉิมมามี, ชลธิชา อัศวนิรันดร และ ธนานนท์ บัวทอง (2024) ซึ่งอ้างอิงจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรไตรมาสที่ 3 ระหว่างปี พ.ศ. 2561–2566 ระบุว่า ปัจจุบันมีแรงงานสูงวัยที่ยังคงทำงานอยู่ในสัดส่วนประมาณหนึ่งในสามของประชากรผู้สูงอายุทั่วประเทศ (Montakarn Chimmamee, Chonticha Asavanirandom, and Thananon Buathong 2024) ถึงแม้ว่า แรงงานกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ทำงานด้วยเหตุความจำเป็นทางเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่ยังมีประชากรสูงวัยบางกลุ่มที่สุขภาพร่างกายแข็งแรง มีความสนใจในการทำงาน และมีความพร้อมด้านความสามารถและประสบการณ์ที่ยังทำงานได้ ดังนั้น ตลาดแรงงานในยุคปัจจุบันจึงประกอบไปด้วยกลุ่มประชากรหลากหลายวัย (multi-generational workforce) เพิ่มมากขึ้น ในขณะที่สังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอยู่ตลอดเวลา ทำให้เทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์เชิงกำเนิด (generative AI) เข้ามามีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนผ่านทักษะการทำงานสู่รูปแบบการทำงานใหม่ ๆ ทำให้ทักษะที่มีอยู่เดิมในตลาดแรงงานกลายเป็นทักษะที่ล้าหลัง ซึ่งข้อมูลจากรายงานของ World Economic Forum ปี ค.ศ. 2023 คาดการณ์ว่า ใน 5 ปีข้างหน้า สัดส่วนประมาณร้อยละ 44 ของทักษะที่มีอยู่ของแรงงานจะได้รับผลกระทบจากเทคโนโลยีดังกล่าวสูงขึ้น ดังนั้น

แรงงานที่ตอบโจทย์การเปลี่ยนแปลงในอนาคตจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาทักษะสมัยใหม่ก่อนปี ค.ศ. 2027

จากสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงของโลกในอนาคตข้างต้น แสดงให้เห็นว่า การสร้างความเป็นธรรมทางดิจิทัลเพื่อสร้างโอกาสในการเข้าถึง และส่งเสริมการใช้งานสื่อออนไลน์อย่างรู้เท่าทันและเกิดประโยชน์สูงสุดสำหรับกลุ่มประชากรผู้สูงวัยนั้น ถือเป็นทางออกหนึ่งในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ โดยสร้างความเป็นธรรมทางดิจิทัลในการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำ และส่งเสริมทักษะแรงงานสำหรับกลุ่มประชากรสูงวัย ที่มีความต้องการและมีความจำเป็นในการทำงานหลังวัยเกษียณเพิ่มมากขึ้นในอนาคต ดังนั้น ภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรที่เกี่ยวข้องควรพิจารณาการลงทุนเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอย่างครอบคลุม ที่มีใช้เพียงการขยายพื้นที่การเข้าถึงสัญญาณอินเทอร์เน็ตเท่านั้น แต่ควรพิจารณาและดำเนินการเพื่อสร้างความเป็นธรรมตั้งแต่กระบวนการกระจายทรัพยากรในการเข้าถึงสื่อเทคโนโลยี อินเทอร์เน็ต และทรัพยากรอื่น ๆ ที่กระจายอย่างเป็นธรรม (distributive justice) เพื่อสร้างโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเสมอกัน ส่วนด้านการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ (public policy) ภาครัฐและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องใช้หลักนิติธรรมควบคู่การกำกับเทคโนโลยีและนวัตกรรมในการรับผิดชอบร่วมกัน เพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งทั้งภายในและภายนอกแก่พลเมืองยุคดิจิทัล (digital citizenship) ให้มีภูมิคุ้มกันที่สามารถรับมือกับการรับข้อมูลข่าวสารในโลกดิจิทัลได้อย่างปลอดภัย สร้างสรรค์

เมื่อนำผลการศึกษาวิจัยมาวิเคราะห์เพิ่มเติม ทำให้ค้นพบปัญหาที่สำคัญอีกประการ คือ ข้อจำกัดด้านการศึกษาของกลุ่มผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่ กลุ่มตัวอย่างจากการศึกษานี้ คิดเป็นร้อยละ 39.25 ได้รับการศึกษาสูงสุดในระดับประถมศึกษา ทำให้ผู้สูงอายุไม่สามารถอ่านและทำความเข้าใจคำสั่งการใช้งานของสมาร์ทโฟนที่มีคำศัพท์ยากได้ โดยเฉพาะภาษาต่างประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาด้านทักษะการวิเคราะห์ในการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุหลีกเลี่ยงข้อมูลจากสื่อออนไลน์ที่ไม่มีประโยชน์ เนื่องจากขาดความรู้และความเข้าใจในสื่อ นั้น ทำให้คิดว่าข้อมูลนั้นไม่ได้เป็นประโยชน์กับตนเอง ดังนั้น การสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้งานสื่อและเทคโนโลยีดิจิทัล รวมทั้งการส่งเสริมทักษะการรู้เท่าทันสื่อในกลุ่มผู้สูงอายุ จึงเป็นเรื่องสำคัญในการดำเนินนโยบายด้านสวัสดิการเพื่อสร้างความเป็นธรรมทางดิจิทัล เสริมสร้างความมั่นใจในความปลอดภัย และสามารถปกป้องตนเองจากภัยคุกคามต่าง ๆ บนโลกออนไลน์ได้

ดังนั้น นโยบายการจัดสวัสดิการของภาครัฐเพื่อส่งเสริมการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุอย่างปลอดภัย สร้างสรรค์ และรู้เท่าทัน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ตามข้อเสนอเชิงนโยบายในรายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย ปี พ.ศ. 2564 ที่ระบุไว้ว่า **“การสนับสนุนความเป็นธรรมทางดิจิทัลสำหรับผู้สูงอายุ โดยการจัดสวัสดิการพื้นฐานด้านเทคโนโลยีดิจิทัลสำหรับสังคมผู้สูงอายุ เพิ่มโอกาสในการเข้าถึงและการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการติดต่อสื่อสาร การจัดสวัสดิการความช่วยเหลือทางภาครัฐ การแสวงหาความรู้และข้อมูลที่เป็นประโยชน์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ รวมทั้งการอาศัยกลไกอาสาสมัครในการช่วยเหลือเกื้อกูลให้**

ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงสิทธิและส่งเสริมทักษะการใช้สื่ออย่างรู้เท่าทัน”

นอกจากนี้ การศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดความเป็นธรรมทางสังคม (social justice theory) ความเป็นธรรมทางดิจิทัล (digital justice) และสิทธิมนุษยชนทางดิจิทัล (digital human rights) รวมทั้งการนำข้อมูลจากการศึกษาวิจัยมาใช้ประกอบในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ผู้เขียนจึงขอสรุปเป็นแนวทางในการจัดสวัสดิการเพื่อส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อและสร้างความเป็นธรรมทางดิจิทัลแก่ผู้สูงอายุ โดยสรุปเป็นแนวทางหลัก 4 ประการ ดังนี้

1. **การสร้างความเท่าเทียมทางดิจิทัล (digital equity) เพื่อส่งเสริมการเข้าถึงสื่อออนไลน์อย่างทั่วถึง** เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงสื่อเทคโนโลยีได้อย่างเท่าเทียมกับประชากรวัยอื่น (van Dijk 2005; Montakarn Chimmamee, Chonticha Asavanirandom, and Thananon Buathong 2024) ซึ่งสอดคล้องกับหลักการพัฒนาชุมชนที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่มอายุ (Niran Jongwutthiwet 2007) ตั้งแต่การพิจารณาค่าบริการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตในราคาที่ไม่แพง เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร รวมทั้งการส่งเสริมทักษะความรู้ในการใช้งานดิจิทัลอย่างรู้เท่าทัน และสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการสร้างอาชีพเพื่อสร้างรายได้บนแพลตฟอร์มออนไลน์ในอนาคต
2. **การตรวจสอบและถ่วงดุล (checks and balances) การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในกระบวนการทางกฎหมาย** ควรปรับตัวเพื่อรับมือกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ระบบการทำงานของศาลจำเป็นต้องสร้างแนวทางเพื่อตรวจสอบการตัดสินใจและการวิเคราะห์ข้อมูลในกระบวนการทางกฎหมายที่มีการใช้ AI ในอนาคต ซึ่งโจทย์ท้าทายคือ จะทำอย่างไรเพื่อป้องกันมิให้ผู้ใช้งานสื่อดิจิทัลตกเป็นเหยื่อจากเหตุของการขาดความรู้เท่าทันสื่อ และทำอย่างไรที่จะสามารถปกป้องผู้ที่ถูกกระทำในโลกออนไลน์ผ่านกระบวนการทางกฎหมายได้ ดังนั้น รัฐจึงควรมีมาตรการรับมือในเชิงนโยบายและกฎหมายที่สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากปัจจุบัน การกระทำผิดบนโลกออนไลน์อาจจะยังไม่สามารถดำเนินคดีทางกฎหมายได้เทียบเท่ากับการกระทำผิดในโลกชีวิตจริง
3. **การสร้างความปลอดภัยทางไซเบอร์ (cybersecurity) ควรมีการตรวจสอบความปลอดภัยทางดิจิทัลอย่างจริงจัง โดยเฉพาะในกลุ่มประชากรเปราะบางที่อาจมีความเสี่ยงต่อการถูกโจรกรรมข้อมูลส่วนตัว การถูกฉ้อโกง และการถูกคุกคามออนไลน์** รวมทั้งควรมีการตรวจสอบการสร้างปัญญาประดิษฐ์และระบบการทำงานอัตโนมัติที่มีจริยธรรม ตั้งแต่วิธีการออกแบบ การปรับใช้ และการควบคุมเทคโนโลยีที่อาจจะส่งผลให้เกิดความเสี่ยงและเกิดความไม่ปลอดภัยทางไซเบอร์
4. **ความเป็นส่วนตัวและการปกป้องข้อมูล (privacy and data protection) ควรกำหนดมาตรการในการปกป้องสิทธิของผู้ใช้บริการบนพื้นที่ออนไลน์อย่างครอบคลุม** โดยการตรวจสอบข้อมูลที่ถูกเผยแพร่อย่างละเอียดรอบคอบ เพื่อคัดกรองข้อมูลที่อาจก่อให้เกิดภัยคุกคามต่อผู้ใช้งานสื่อ โดยเฉพาะข้อมูลข่าวปลอมที่แฝงไปด้วยเจตนาที่หลอกลวง และเกิดผลร้ายต่อผู้ใช้งานสื่อได้

สัมภาษณ์

1. พี่หญา, สัมภาษณ์โดย ผู้วิจัย, 24 มิถุนายน 2566
2. พี่แมว, สัมภาษณ์โดย ผู้วิจัย, 22 มิถุนายน 2566
3. พี่เบญ, สัมภาษณ์โดย ผู้วิจัย, 21 พฤษภาคม 2566
4. พี่ชู, สัมภาษณ์โดย ผู้วิจัย, 22 มิถุนายน 2566
5. พี่หมด, สัมภาษณ์โดย ผู้วิจัย, 30 มิถุนายน 2566
6. พี่แมว, สัมภาษณ์โดย ผู้วิจัย, 22 มิถุนายน 2566
7. พี่สมร, สัมภาษณ์โดย ผู้วิจัย, 21 พฤษภาคม 2566
8. ป้าวรรณ, สัมภาษณ์โดย ผู้วิจัย, 30 มิถุนายน 2566
9. พี่นอม, สัมภาษณ์โดย ผู้วิจัย, 30 มิถุนายน 2566
10. พี่เที่ยง, สัมภาษณ์โดย ผู้วิจัย, 11 มิถุนายน 2566

References

- Alexopoulou, Sofia, Joachim Åström, and Martin Karlsson. 2022. “The grey digital divide and welfare state regimes: A comparative study of European countries.” *Information Technology & People* 35 (8): 273–291.
<https://doi.org/10.1108/ITP-11-2020-0803>.
- Benjarat Sutjakul, Kosin Theswong, Benjaporn Pudsa, and Suteera Saenmontrikul. 2023. *Research and Development of Active Ageing and the Elderly’s Roles on Using Social Media Safely, Creatively, and Knowledgeably*. Bangkok: Thailand Science Research and Innovation. (in Thai)
- Chatchai Muksong and Nopporn Malarak. 2024 “Digital Divide.” Accessed August 8, 2024. [https://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=ช่องว่างทางดิจิทัล_\(Digital_Divide\)](https://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=ช่องว่างทางดิจิทัล_(Digital_Divide)). (in Thai)
- Faverio, Michelle. 2022. “Share of those 65 and older who are tech users has grown in the past decade.” Accessed January 13, 2022. <https://www.pewresearch.org/shortreads/2022/01/13/share-of-those-65-and-older-who-are-tech-users-has-grown-in-the-past-decade>.
- Grizzle, Alton, Penny Moore, Michael Dezuanni, et al. 2014. *Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines*. Paris: UNESCO.
- Montakarn Chimmamee, Chonticha Asavanirandorn, and Thananon Buathong. 2024. “Development and Enhancement of Work Skills among Thai Older Adults: Challenges and Future Policy Directions.” *Aging Focus* 1 (2): 8–11. <https://thaitgri.org/?wpdmpro=aging-focus-จับตาสถานการณ์ผู้สูงอายุ>. (in Thai)
- National Statistical Office. 2022. “The 2022 Household Survey on the Use of Information and Communication Technology (Quarter 2).” Accessed November 10, 2024. https://www.nso.go.th/nsoweb/storage/survey_detail/2023/20230430130946_84978.pdf. (in Thai)

- National Statistical Office. 2023. *Summary of Important Results: Survey on the Use of Information and Communication Technology in Households 2023*. Ministry of Digital Economy and Society. https://www.nso.go.th/nsoweb/storage/survey_detail/2024/20240426085831_43202.pdf. (in Thai)
- Niran Jongwutthiwet. 2007. *Community Development Concepts*. Bangkok: Ruam Thai Press. Community Development Department, Ministry of Interior. (in Thai)
- Office of the National Digital Economy and Society Commission. 2019. “National Policy and Plan on Digital Development for the Economy and Society (2018–2037).” Accessed November 10, 2024. <https://onde.go.th/assets/portals/1/files/620425-Government%20Gazette.PDF>. (in Thai)
- Prins, Corien. 2018. “Digital justice.” *Computer Law & Security Review* 34 (4): 920–923. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2018.05.024>.
- Schafer, Stephen. 1977. *Victimology: The Victim and His Criminal*. Reston Publishing Company.
- Van Dijk, Jan. 2005. *The Deepening Divide: Inequality in the Information Society*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781452229812>.
- Van Dijk, Jan. 2020. “The Digital Divide.” *Journal of the Association for Information Science and Technology* 72 (1): 136–138. <https://doi.org/10.1002/asi.24355>.
- World Economic Forum. 2021. “Pathways to Digital Justice.” Accessed August 28, 2024. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Pathways_to_Digital_Justice_2021.pdf.
- World Economic Forum. 2023. “Future of Jobs Report 2023.” Accessed September 2, 2024. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf.

บทความวิจัย

การเปลี่ยนแปลงสังคมภาคเกษตรกับเส้นทางสู่ความยากจนข้ามรุ่น: กรณีศึกษาครัวเรือนเกษตรกรจังหวัดอำนาจเจริญ[†]

ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

อีเมล pinwadee.s@ubu.ac.th

วันที่รับ: 25 สิงหาคม 2567
วันที่แก้ไข: 14 ธันวาคม 2567
วันที่ตอบรับ: 17 กุมภาพันธ์ 2568

บรรณาธิการ: ธนพันธ์ ไส้ประกอบ
ทรัพย์สิน คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สิทธิ์: สัญญาอนุญาตแบบครีเอทีฟ
คอมมอนส์ - แจกจ่ายได้ ต้องอ้างอิง
ไม่แก้ไขดัดแปลง ไม่ใช่เพื่อการค้า

ลิขสิทธิ์: ©2568 บทความนี้เป็น
ลิขสิทธิ์ของคณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การอ้างอิง: ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ.
2568. “การเปลี่ยนแปลงสังคมภาค
เกษตรกับเส้นทางสู่ความยากจนข้าม
รุ่น กรณีศึกษาครัวเรือนเกษตรกร
จังหวัดอำนาจเจริญ”.
วารสารสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย 55 (1): 140-163
<https://doi.org/10.61462/cujss.v55i1.3926>

ข้อความที่ปรากฏทั้งหมดในบทความ
เป็นความคิดเห็นของผู้เขียน มิใช่
ความเห็นของหน่วยงานวารสารผู้
จัดพิมพ์

บทคัดย่อ

เกษตรกรถูกระบุว่าเป็นกลุ่มอาชีพที่ประสบปัญหาความยากจนมากที่สุดในประเทศไทย โดยเฉพาะครัวเรือนในชนบทซึ่งมีรายได้น้อย บทความนี้วิเคราะห์การเลื่อนชั้นของเกษตรกรในสังคมชนบทผ่านกรณีศึกษาครัวเรือนเกษตรกร โดยการถกเถียงกับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงสังคมภาคเกษตรที่ส่งผลต่อการเลื่อนชั้นทางสังคมและความยากจนข้ามรุ่น พบว่าครัวเรือนยากจนมีความพยายามในการยกระดับฐานะทางสังคมให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทว่าแต่ละครัวเรือนก็มีข้อจำกัดและเงื่อนไขในการเลื่อนชั้นทางสังคมที่แตกต่างกันท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงสังคมภาคเกษตรที่โอกาส ทรัพยากร และเงินทุน รวมถึงช่องทางการศึกษาของบุตรหลานเป็นเงื่อนไขในการตัดสินใจด้านการพัฒนาครัวเรือน นอกจากนี้ปัจจัยส่วนบุคคลแล้ว ปัจจัยเชิงโครงสร้างมีความสำคัญต่อการวิเคราะห์ผลกระทบต่อความยากจนของเกษตรกร และปัญหาด้านการผลิตซ้ำนโยบายที่ส่งผลให้เกิดความยากจนมักจะไม่ได้รับความสนใจในการเป็นข้อถกเถียงในเชิงนโยบาย

คำสำคัญ: ความยากจนข้ามรุ่น, เกษตรกร, การเปลี่ยนแปลงสังคมภาคเกษตร

[†] บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการเมธีวิจัยอาวุโส “ความยากจนข้ามรุ่นภายใต้ความท้าทายเชิงโครงสร้าง” โดยมี รศ. ดร.กนกวรรณ มะโนรมย์ เป็นหัวหน้าโครงการ สนับสนุนโดย สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

RESEARCH ARTICLE

Agrarian Change and the Pathways to Intergenerational Poverty: The Case of an Agricultural Household in Amnatcharoen Province[†]

Pinwadee Srisupan

Assistant professor, Ph.D., Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University.

email: pinwadee.s@ubu.ac.th

Received: August 25, 2024
Revised: December 14, 2024
Accepted: February 17, 2025

Editor: Thanapan Laiprakobsup,
Faculty of Political Science,
Chulalongkorn University

License: [Creative Commons](#)
License: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives](#);
(CC-BY-NC-ND 4.0)

Copyright: ©2025 Faculty of
Political Science, Chulalongkorn
University

Citation: Srisupan, Pinwadee.
2025. "Agrarian Change and the
Pathways to Intergenerational
Poverty: The Case of an
Agricultural Household in
Amnatcharoen Province".
*Chulalongkorn University
Journal of Social Sciences* 55
(1): 140-163.
<https://doi.org/10.61462/cujss.v55i1.3926>

All statements in this article
are the opinions of the
authors. It is not the opinion of
the publisher of the journal.

Abstract

Farmers have been identified as Thailand's most impoverished occupational group, especially those from low-income rural households. This article analyzes the upgrading of farmers in rural society through a case study of farmer households, arguing with the concept of how agrarian change is affecting social upgrading and intergenerational poverty. It is found that poor households have attempted to improve their social status to gain a better quality of life. Still, each household has different limitations and conditions for upgrading their social status. Amidst the agricultural social change, opportunities, resources and capital, including children's educational opportunities, form the basis for household development decisions. In addition to personal factors, structural factors are considered important for analyzing the impact on farmers' poverty, and the problem of policy reproduction that results in poverty is often found to be ignored as a policy debate.

Keywords: *Intergenerational Poverty, Farmer, Agrarian Change*

บทนำ

การแก้ไขปัญหาความยากจนข้ามรุ่นเป็นหมุดหมายสำคัญที่ 9 ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 13 ซึ่งชี้ว่า ข้อมูลจากระบบบริหารจัดการข้อมูลการพัฒนาคนแบบชี้เป้า ปี พ.ศ. 2565 พบว่า ครัวเรือนที่มีแนวโน้มจะตกอยู่ในความยากจนข้ามรุ่น หรือเรียกโดยย่อว่า ครัวเรือนยากจนข้ามรุ่น มีจำนวนถึงประมาณ 597,248 ครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 15 ของ ครัวเรือนที่มีเด็กและเยาวชนเป็นสมาชิก โดยประเมินจากมิติด้านรายได้ ความมั่นคงทางการเงิน

[†] This article is part of the research project "Intergenerational Poverty under Structural Challenges," led by Assoc. Prof. Dr. Kanokwan Manorom, supported by the National Research Office (NRCT)

สุขภาพ สภาพแวดล้อม และการศึกษา (Office of the National Economics and Social Development Council 2021a) รายงาน *Poverty and Shared Prosperity Report 2022* ของธนาคารโลก ระบุว่า ร้อยละ 8 ของประชากรโลก หรือ 648 ล้านคนทั่วโลกประสบกับภาวะยากจนขั้นรุนแรง (extreme poverty) โดยธนาคารโลกได้นิยามความยากจนขั้นรุนแรงเทียบกับเส้นความยากจนสากล หรือระดับค่าครองชีพขั้นต่ำสุดที่มนุษย์จะดำรงชีพได้ที่ 2.15 ดอลลาร์สหรัฐต่อวัน (ประมาณ 75 บาท) (Office of the National Economics and Social Development Council 2021b) ซึ่งในปี พ.ศ. 2565 ระดับเส้นความยากจนของไทยอยู่ที่ 2,997 บาทต่อคนต่อเดือน ตัวเลขดังกล่าวใกล้เคียงกับงานวิจัยของ Kanokwan Manorom, Parichart Phinyo-sri and Pinwadee Srisuphan (2022) ที่พบว่า คนจนจะสามารถอยู่รอดหากเรามีเงินเดือนเดือนละ 3,000 บาทต่อเดือนต่อคน ซึ่งไม่ได้หมายรวมถึงการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี หรือการมีความสามารถในการยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้ แม้ว่าข้อมูลสถานการณ์ความยากจนของประเทศไทยที่ปรากฏในรายงานสถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำปี พ.ศ. 2565 จะมีสถานการณ์ที่ดีขึ้น แต่ทว่า ภาพข่าวของความช่วยเหลือครัวเรือนยากจนขั้นแค้นที่ปรากฏ ก็แสดงให้เห็นชัดว่ามีความจำเป็นที่ปัญหาความยากจนจะต้องได้รับการแก้ไข โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชนที่ประสบภาวะการไม่ได้รับการศึกษา และการขาดแคลนอาหารและที่อยู่อาศัยที่ดี โดยจากรายงานสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา พ.ศ. 2566 พบว่า ประเทศไทยมีจำนวนนักเรียนยากจนและยากจนพิเศษราว 1.8 ล้านคน กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) สนับสนุนทุนเสมอภาคให้แก่เด็กนักเรียนยากจนพิเศษหรือยากจนระดับรุนแรง (extremely poor) จำนวน 1,248,861 คน ซึ่งความยากจนในระดับรุนแรงนับเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้เด็กในกลุ่มนี้ไม่สามารถแบกรับภาระค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาได้ และจำต้องออกจากระบบการศึกษาไปในที่สุด ข้อมูลจำนวนครัวเรือนยากจนที่มีเด็กและเยาวชนในครัวเรือนแตกต่างกับฐานข้อมูลในระบบ TPMAP ที่ระบุว่า ในปี พ.ศ. 2566 มีจำนวนคนจนในครัวเรือนที่มีเด็กและเยาวชนตกเกณฑ์รวม 28,744 คนเท่านั้น ข้อมูลตัวเลขดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่ง que แสดงให้เห็นว่า จำนวนครัวเรือนที่ประสบปัญหาความยากจนจำเป็นต้องได้รับการพิจารณาใหม่ และปัญหาความยากจนพบเห็นได้ชัดจากระดับโครงสร้างอำนาจ เมื่อก้าวถึงความยากจนข้ามรุ่นหลายคนจึงมุ่งเน้นไปที่การแก้ไขปัญหาในกลุ่มเด็กและเยาวชนเป็นพิเศษ เพราะเห็นว่าจะเป็นตัวแปรสำคัญในการแก้ไขปัญหาความยากจนในอนาคตได้ โดยเฉพาะเด็กยากจนในชนบทที่เข้าโรงเรียนขนาดเล็กและมีทรัพยากรไม่เพียงพอต่อการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นจำนวนครู หรือองค์ความรู้ที่เพียงพอต่อการพัฒนาการของเด็ก งาน Thanida Boonwanno (2023) เห็นว่า ลักษณะสำคัญที่สุดของความยากจนข้ามรุ่น คือ การที่ความยากจนกลายเป็นคุณลักษณะแรกเริ่มของชีวิตหนึ่งในทันที นับตั้งแต่คนคนนั้นลืมตาขึ้นมาดูโลก ทั้งนี้ ผู้เขียนเห็นว่า ลักษณะที่สำคัญของคนยากจนข้ามรุ่นมักจะเป็นกลุ่มที่ไม่สามารถหลุดพ้นหรือก้าวข้ามเส้นความยากจนได้ อย่างน้อยตั้งแต่รุ่นพ่อแม่จนถึงรุ่นลูก Bird (2007) ระบุว่า ความยากจนไม่ได้ถูกถ่ายโอนเป็น “แพ็กเกจ” แต่เป็นชุดของลักษณะที่ซับซ้อน ที่ส่งผลต่อโอกาสที่บุคคลจะประสบกับความยากจนในเส้นทางชีวิตของคนรุ่นหนึ่ง ๆ ไม่ว่าในปัจจุบันหรือในอนาคต ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแนวโน้มที่บุคคลจะยากจนได้แก่ การถ่ายโอนทุนในด้านต่าง ๆ ทั้งที่เป็นมรดกส่วนตัว และการส่งต่อทรัพยากรสาธารณะจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งมีแนวโน้มเกิดผลทั้งเชิงบวกและลบ Bird เห็นว่า คุณลักษณะที่สำคัญ

ประการหนึ่งในครอบครัวที่ยากจนข้ามรุ่น คือ การถ่ายทอดประสบการณ์ของพ่อแม่ที่ส่งต่อไปสู่คนรุ่นลูกหลาน ซึ่งหมายรวมถึงการอบรมเลี้ยงดูจนกลายเป็นคุณลักษณะที่ฝังอยู่ในตัวเด็กยากจน งานศึกษาที่ทำความเข้าใจประเด็นความยากจนเป็นกลุ่มงานศึกษาของ Chronic Poverty Research Center (CPRC) ประเทศอังกฤษ ซึ่งผลิตงานหลายชิ้นที่อธิบายความยากจนที่ยั่งยืน ลึกลายยาวนาน Bird and Higgins (2011) อธิบายว่า ความยากจนข้ามรุ่นเป็นการถ่ายโอนความขาดแคลนในทรัพย์สินและทรัพยากรทั้งภาครัฐและเอกชนจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ความยากจนถูกถ่ายโอนเป็นปัจจัยบวกและปัจจัยลบที่ซับซ้อน ซึ่งส่งผลต่อโอกาสที่บุคคลจะประสบกับความยากจนในปัจจุบันหรือในอนาคตในชีวิต โดยเกิดจากทั้งปัจจัยภายในและภายนอก ปัจจัยภายใน ได้แก่ องค์ประกอบในครัวเรือน ทุนทรัพย์ สถานะ และโครงสร้างทางสังคมที่กำหนดการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากรที่แตกต่างกัน ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเลือกปฏิบัติและการกีดกันบนพื้นฐานของเพศ ฐานะ วรรณะ ศาสนา เชื้อชาติ ความล้มเหลวในการกำกับดูแลและนโยบาย และการทับถมของปัญหาความรุนแรง เช่น ความขัดแย้งและความอดอยาก โดยความยากจนข้ามรุ่นถือได้ว่าเป็นรูปแบบที่รุนแรงของความยากจนเรื้อรัง (chronic poverty)¹ ซึ่งหมายถึงความยากจนที่บุคคลและครัวเรือนประสบมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน Hulme and Shepperd (2003) ชี้ว่าการอธิบายความหมายของความยากจนเรื้อรังต้องการคำอธิบายที่หลากหลาย ไม่มีแนวคิดที่เป็นสากลที่ใช้ในการอธิบายได้สมบูรณ์แบบ ยิงมีหลากมุมมอง ยิ่งทำความเข้าใจความยากจนได้ดีขึ้น เพราะว่ามีบริบทของความยากจนเป็นรายกรณี รายครัวเรือน หรือในภาพรวมต่างมีบริบทเงื่อนไขที่แตกต่างกัน ซึ่งอาจจะแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะ คือ คนที่ประสบปัญหาความยากจนต่อเนื่อง 5 ปีขึ้นไป คนที่ยากจนมาทั้งชีวิต การส่งต่อความยากจนจากรุ่นพ่อแม่ไปยังลูกหลาน และคนที่เสียชีวิตก่อนวัยอันควร ซึ่งน่าจะป้องกันการเกิดขึ้นได้บ้าง

ในหนังสือ *Challenging Southeast Asian Development* ของ Jonathan Rigg (2016) ชี้ว่า กระบวนการยืนยันตัวตนคนจนไม่ใช่แค่เป็นประชากรกลุ่มด้อยโอกาส แต่มีเงื่อนไขและกระบวนการบ่งชี้ความยากจนที่แตกต่างกัน โดยจะเห็นว่ามีการแบ่งคนจนเป็น 4 กลุ่มหลัก กลุ่มแรก คือ คนจนตกค้างซึ่งเข้าถึงได้ยาก ผู้ที่ “พลาดโอกาส” จากการพัฒนา คนเหล่านี้คือคนจน “รุ่นเก่า” ผู้ที่จำเป็นต้องถูกดึงเข้าสู่การแก้ไขปัญหาในกระแสหลักหากพวกเขามีรายชื่ออยู่ในกลุ่มคนยากจน กลุ่มที่สอง คือ คนจนที่เกิดจากความเหลื่อมล้ำ ไม่เท่าเทียมกัน ผู้ที่รู้สึกว่าตนเองพลาดโอกาสมากขึ้นเรื่อย ๆ แม้ว่ารายได้และความเจริญรุ่งเรืองทางวัตถุของพวกเขาจะเพิ่มขึ้นก็ตาม เหล่านี้คือคนจนโดยเปรียบเทียบ ผู้ที่ความยากจนมักจะถูกวัดโดยเทียบกับความมั่งคั่งของเพื่อนบ้านและเพื่อนร่วมชาติของพวกเขา กลุ่มที่สาม คือ คนจนที่ถูกผลิตขึ้น ผู้ที่ยากจนจากกระบวนการพัฒนาสู่ความทันสมัย ซึ่งมีผลทำให้คนกลุ่มหนึ่งร่ำรวยขึ้น ในขณะที่ทำให้คนอื่นกลุ่มยากจนลง และสุดท้าย คือ กลุ่มและบุคคลที่ไม่มีอยู่ในฐานข้อมูล ยังไม่ได้รับการยอมรับ และไม่ได้รับการนับรวม ตัวอย่างเช่น แรงงานข้ามชาติที่ถูกและผิดกฎหมาย (Rigg 2018)

เมื่อหวนกลับมาตั้งคำถามว่า ใครคือกลุ่มคนที่ประสบปัญหาความยากจนมากที่สุด หลายคนมักจะให้ความสนใจไปที่พื้นที่ชนบทที่มีลักษณะสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่มักมีผู้สูงอายุและ

¹ คำว่า chronic poverty มีการแปลว่า จนตกค้าง/จนเรื้อรัง/ยากจนสุดขีด ผู้เขียนเห็นว่า การแปลความหมายเป็นภาษาไทยย่อมมีนัยของอำนาจของผู้แปลและผู้ใช้ด้วย เช่น คำว่า “เรื้อรัง” เป็นศัพท์ทางการแพทย์และการสาธารณสุข “ตกค้าง” เป็นศัพท์ที่มักใช้ก่อนไปในการดูถูกเหยียดหยาม ในที่นี้ผู้เขียนจึงใช้คำว่า “ความยากจนเรื้อรัง” ตามที่มีการใช้ส่วนใหญ่

เติ้ลอยู่รวมกัน โดยมีคนรุ่นพ่อแม่อพยพไปเป็นแรงงานในต่างพื้นที่ โดยเฉพาะในเขตเมืองใหญ่ และไม่สามารถเลี้ยงดูลูกหลานได้ด้วยตนเอง จึงจำต้องให้อยู่กับปู่ย่าตายาย อย่างไรก็ตาม งานวิจัยของกนกวรรณ มะโนรัมย์ และคณะ (2565) พบว่า กลุ่มครัวเรือนที่มักประสบความยากจนขั้นรุนแรงส่วนใหญ่กลับอยู่ในพื้นที่เมือง ซึ่งขาดแคลนทรัพยากรในการดำรงชีพพื้นฐานมากกว่าคนที่อยู่ในชนบท ไม่ว่าจะเป็นการไม่มีที่ดินทำกิน การไม่มีที่อยู่อาศัย การไม่มีงานทำ การขาดทุนทางสังคม ไม่มีพี่น้องที่พอพึ่งพาได้ หรือการมีทุนวัฒนธรรมที่เกื้อกูลกันในสังคม ซึ่งคนจนในเมืองมีน้อยกว่าคนจนในชนบท คนเมืองที่ยากจนส่วนหนึ่งอพยพย้ายถิ่นออกจากถิ่นฐานในชนบทเดิม ทำให้ตัดขาดจากทรัพยากรที่ตนเองเคยพึ่งพา การขาดแคลนของเมืองและชนบทจึงส่งผลกระทบต่อความอยู่รอดหรือความยืดหยุ่นในการดำรงชีวิตที่แตกต่างกัน

อย่างไรก็ดี ปฏิเสธไม่ได้ว่า ภาพรวมจำนวนครัวเรือนยากจนในชนบทมีแนวโน้มที่มีจำนวนมากกว่า โดย Office of the National Economics and Social Development Council (2021b) ชี้ว่า คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและทำนา และภาคเกษตรกรรมเป็นสาขาเศรษฐกิจที่มีปัญหาความยากจนสูงที่สุด และมีสัดส่วนแรงงานในภาคเกษตรกรรมที่เป็นครัวเรือนยากจนมากที่สุด ซึ่งงานวิจัยทั้งในและต่างประเทศหลายชิ้นต่างชี้ว่า ชาวนาประสบปัญหาการเอา รัดเอาเปรียบจากนายทุนจนกลายเป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะหลังการปฏิวัติเขียวและผลกระทบจากนโยบายรัฐ ทั้งนี้ Sommarat Chantararat, Witsanu Attavanich, and Boontida Sa-ngimnet (2018) ชี้ว่า รายได้และหนี้สินนับว่าเป็นตัวชี้วัดสำคัญถึงการพัฒนาของครัวเรือน เกษตรไทย โดยในปี พ.ศ. 2560 เกือบร้อยละ 40 ของครัวเรือนเกษตรกรไทยยังมีรายได้ต่อหัวต่ำกว่าเส้นความยากจนของประเทศ ที่ 32,000 บาท และร้อยละ 30 ของครัวเรือนเกษตรกรมีหนี้สินเกิน 1 เท่าของรายได้ต่อหัวต่อปี และร้อยละ 10 มีหนี้สินสูงกว่าสามเท่า ทั้งนี้ จากข้อมูลการจดทะเบียนของเกษตรกรปี พ.ศ. 2560 ครัวเรือนเกษตรกรราวร้อยละ 40 ไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ดิน และมีเพียงร้อยละ 42 เท่านั้นที่สามารถเข้าถึงทรัพยากรน้ำ ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันอย่างมากในการเข้าถึงที่ดินและทรัพยากรน้ำ เมื่อพิจารณาถึงประเภทของแหล่งน้ำแล้ว มีครัวเรือนเกษตรกรเพียงร้อยละ 26 เท่านั้นที่สามารถเข้าถึงระบบชลประทาน และส่วนใหญ่กระจุกตัว อยู่ในภาคกลาง ภาคเหนือตอนล่าง และกรุงเทพฯ และปริมณฑล ครัวเรือนเกษตรกรเป็นเจ้าของพื้นที่เพาะปลูกโดยเฉลี่ย 14.3 ไร่ ครึ่งหนึ่งมีพื้นที่ต่ำกว่า 10 ไร่ต่อครัวเรือน งานของ Bank of Thailand (n.d.) ชี้ว่า เกษตรกรและผู้มีรายได้น้อยเป็นสองกลุ่มผู้ที่มีสัดส่วนภาระหนี้ต่อรายได้สูง โดยเฉลี่ย 12 ปีที่ผ่านมา สัดส่วนหนี้ต่อรายได้ของเกษตรกรและกลุ่มผู้มีรายได้น้อยอยู่ที่ร้อยละ 34 และร้อยละ 41 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติกว่า 60 ปีที่ผ่านมา จะพบว่า นโยบายด้านการเกษตรและการส่งเสริมพืชเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่ได้รับความสำคัญมาโดยตลอด แต่ยังมีกลุ่มเกษตรกรที่ไม่ได้รับประโยชน์จากนโยบายเหล่านี้ ส่วนหนึ่งสามารถเลื่อนขั้นทางเศรษฐกิจในครัวเรือนจากการประกอบอาชีพอื่น ๆ มากกว่าการเป็นเกษตรกรโดยตรง โดยงานวิชาการส่วนมากต่างชี้ไปในทางเดียวกันว่า ชาวนาชาวไร่ทั่วโลกต่างต้องพึ่งพารายได้นอกภาคเกษตร (Soimart Rungmanee 2023, 158) แต่ส่วนหนึ่งกลับพบว่ายังกังเป็นกลุ่มครัวเรือนยากจน และไม่สามารถได้รับประโยชน์ต่าง ๆ จากนโยบายรัฐ อันเนื่องมาจากการขาดทรัพยากรที่เข้าเงื่อนไขความช่วยเหลือ

บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความยากจนข้ามรุ่นในกลุ่มเกษตรกรทั้งหมด 25 ครัวเรือน ซึ่งเป็นกลุ่มเกษตรกรที่ถูกจัดว่าเป็นครัวเรือนเกษตรกรยากจน จากฐานข้อมูลของภาครัฐและฐานข้อมูลโครงการวิจัยแก้ไขปัญหาคความยากจนในพื้นที่ โดยเลือกหยิบยกกรณีศึกษากลุ่มเกษตรกรจำนวน 3 ครัวเรือนที่แตกต่างกันในพื้นที่ชนบทและกิ่งเมืองเมืองกิ่งชนบท วิเคราะห์ความยากจนผ่านการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมชนบทและการเปลี่ยนแปลงสังคมภาคเกษตร ผ่านการตั้งข้อสังเกตที่ว่า ท่ามกลางการถกเถียงเรื่องการเปลี่ยนแปลงภาคการผลิตและการดำรงชีพที่หลากหลายของครัวเรือนเกษตรกร ที่สามารถยกระดับสถานะของตนเองทำให้ความยากจนที่ฝังแน่นในชนบทสมัยใหม่ถูกมองข้าม ครัวเรือนเกษตรกรยากจนมักถูกละเลยหรือมีข้อจำกัดที่ทำให้หลุดพ้นความยากจนได้ยากกว่ากลุ่มที่มีศักยภาพ แม้ว่าครัวเรือนเกษตรกรยากจนมีความพยายามในการยกระดับฐานะทางสังคมให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทว่า แต่ละครัวเรือนก็มีข้อจำกัดและเงื่อนไขในการเลื่อนชั้นทางสังคมที่แตกต่างกัน ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงสังคมภาคเกษตรที่โอกาส ทรัพยากร และเงินทุน รวมถึงช่องทางการศึกษาของบุตรหลาน เป็นเงื่อนไขในการตัดสินใจด้านการพัฒนาครัวเรือน นอกจากปัจจัยส่วนบุคคลแล้ว ปัจจัยเชิงโครงสร้างมีความสำคัญต่อการวิเคราะห์ผลกระทบต่อความยากจนของเกษตรกร และปัญหาด้านการผลิตซ้ำนโยบายที่ส่งผลให้เกิดความยากจนมักจะไม่ได้รับความสนใจให้เป็นข้อถกเถียงในเชิงนโยบาย

การเปลี่ยนแปลงสังคมภาคเกษตรกับเส้นทางก้าวพ้น/สู่ความยากจน

ในการศึกษาความยากจนในกลุ่มเกษตรกร เลียงไม้ได้ที่ต้องศึกษากลุ่มงานเกี่ยวกับชนบทศึกษา (Rural Studies) และกลุ่มงานที่ศึกษาด้านการเปลี่ยนแปลงสังคมภาคเกษตร (agrarian change) ในบทความนี้ ผู้เขียนหยิบงานของ Jonathan Rigg และ Peter Vandergeest (Rigg and Vandergeest 2012; Rigg 2006; 2016; 2019) มาช่วยทำความเข้าใจความยากจนในกลุ่มเกษตรกร

การเปลี่ยนแปลงสังคมภาคเกษตร

ในบทความเรื่อง “Land, Farming, Livelihoods, and poverty: Rethinking the links in the Rural South” (2006) Rigg เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงในชนบททำให้ความสัมพันธ์ระหว่างความรวยและความยากจนหลากหลายมากขึ้น เขาเห็นว่า คนเคลื่อนออกจากภาคการเกษตรและออกจากสังคมชนบทเพิ่มขึ้น ในขณะที่คนส่วนหนึ่งสามารถลี้ภัยจากการทำงานนอกภาคเกษตร แต่ในทางกลับกันก็พบว่า มีคนจนที่กลับยากจนมากยิ่งขึ้นจากการที่ต้องออกจากทรัพยากรด้านการเกษตร การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้เราต้องมองหาแนวทางการพัฒนาใหม่ ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อคนยากจนในชนบท และเรียกร้องให้มีการทบทวนความสำคัญของการเกษตรและชนบทในการพัฒนาของชุมชนชนบทในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งการศึกษาหมู่บ้านในระยะยาวเป็นการเรียนรู้สำคัญว่า นักวิจัยมักจะตีความผิดเกี่ยวกับเส้นทางการเปลี่ยนแปลงในชุมชน และนักวิจัยควรพิจารณาทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงในชนบทใหม่อย่างถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งจะเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรสู่การเป็นคนทำงานนอกภาคเกษตร หรือการอพยพย้ายถิ่นเข้าเมืองเพื่อทำงานภาคอุตสาหกรรม ทำให้คนชนบทได้เปิดโลก และช่วยให้ชุมชนชนบทสามารถปรับตัวและพัฒนาต่อไปในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและทันสมัย ฉะนั้นการมีรายได้้นอกภาคเกษตรกลายเป็นปัจจัยสำคัญ ที่แยกความแตกต่างระหว่างครัวเรือนที่มี

แนวโน้มยกระดับสถานะและครัวเรือนที่ยากจน Rigg (2006) จึงเห็นว่า การพัฒนาชนบทจึงไม่ควรมุ่งเน้นเฉพาะภาคเกษตรกรรม หรือยึดติดกับภาคเกษตรเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป การปฏิรูปที่ดินไม่เพียงพอสำหรับคนชนบทที่จะหลุดพ้นความยากจน แต่ต้องพัฒนาทักษะอื่น ๆ ให้เขาอยู่รอดได้อย่างยั่งยืนด้วย

เมื่องานศึกษาการเปลี่ยนแปลงสังคมชนบทในระยะยาวเป็นงานที่ Rigg ให้ความสนใจ จึงเกิดชุดบทความที่ศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสังคมชนบท ซึ่งมี Rigg และ Vandergeest เป็นบรรณาธิการ โดยประเด็นในหนังสือ *Revisiting Rural Places: Pathways to Poverty and Prosperity in Southeast Asia* (Rigg and Vandergeest 2012) อภิปรายเกี่ยวกับความหมายของการพัฒนาในบริบทของสังคมเกษตรกรรม โดยในภาพรวม แต่ละกรณีศึกษาเห็นว่า การทำการเกษตรขนาดเล็กยังมีความสำคัญในฐานะที่เป็นกลยุทธ์ในการดำรงชีพ และการมีที่ดินหรือการเข้าถึงที่ดินเป็นปัจจัยสำคัญในการทำการเกษตรดังกล่าว การเปลี่ยนแปลงสังคมภาคเกษตรไม่ได้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างหรือการเคลื่อนไหวด้านการเกษตรเท่านั้น แต่ผสมผสานไปด้วยปฏิบัติการของผู้คน และแรงปรารถนาของผู้คนที่หลากหลายอีกด้วย Rigg and Vandergeest (2012) เชื่อว่า เราปฏิเสธไม่ได้ว่า การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คนในชนบทที่ครอบครัวหรือสังคมชาวนาอาจจะหายไปไม่ช้า การหวนคืนของการเกษตร (re-agrarianization) ในรูปแบบใหม่ในชนบท รวมถึงรูปแบบด้านประเพณีวัฒนธรรมก็อาจจะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบภายใต้ความเป็นปัจเจกมากขึ้น ในสังคมชนบท กรณีศึกษามีกิจกรรมทางการเกษตรที่มีความหลากหลายมากขึ้น และเกิดการเคลื่อนย้ายเชิงพื้นที่และสังคมที่เพิ่มขึ้น เกิดการสร้างระบบตลาด และการผลิตที่มีลักษณะเชื่อมโยงระบบเศรษฐกิจของเมืองและชนบท โดยในบางชุมชนยังคงเห็นระบบการผลิตเพื่อยังชีพ ชาวบ้านต่างมีกลยุทธ์การดำรงชีวิตของครัวเรือนและเศรษฐกิจหมู่บ้านที่แตกต่างกัน และยังเชื่อว่า ตัวเลขการเปลี่ยนแปลงของชนบทในระดับมหภาคอาจจะไม่ได้ชี้ให้เห็นแง่มุมเชิงลึก ที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงของครัวเรือนภาคเกษตรได้จริง

หนังสือ *More than Rural: Textures of Thailand's Agrarian Transformation* (2019) Rigg ได้สะท้อนการเปลี่ยนแปลงสังคมชนบทด้วยการมองหาคู่เชื่อมต่อกว่า เพราะเหตุใด ในขณะที่ประเทศไทยพยายามเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัย ภาคชนบทโดยเฉพาะที่ทำการเกษตรกลับไม่ได้ทำการเกษตรที่ทันสมัยตามยุคสมัยการเปลี่ยนแปลง และพบว่า เกษตรกรโดยเฉพาะกลุ่มชาวนายังทำการผลิตเพื่อยังชีพ และแต่ก็มีฟาร์มหลายแห่งที่ทำโดยใช้รูปแบบการผลิตแบบกึ่งยังชีพ ซึ่ง Rigg เชื่อว่า เราต้องมองชนบทไทยเป็นมากกว่าชนบท (more than rural) การทำความเข้าใจชนบทของไทย ไม่ว่าจะในพื้นที่ทางสังคม การเมือง หรือการผลิต จะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อเราไม่ยึดติดแต่การศึกษาภายในชนบทเท่านั้น ตั้งแต่วิธีที่เรากำหนดแนวความคิดเกี่ยวกับครัวเรือน ไปจนถึงวิธีที่เราติดตามและวัดผลการดำรงชีวิต และวิธีที่เราเข้าใจอัตลักษณ์ชนบทของไทย เหตุใดจึงปลูกพืชผลในลักษณะที่เป็นอยู่ คือยังอยู่ในระบอบของการกดขี่ของชนชั้นนายทุน และแม้แต่สาเหตุที่ประเทศไทยพบว่า ตนเองตกอยู่ในสถานการณ์ทางการเมืองที่เป็นทางตันในทุกวันนี้ Rigg ชี้ให้เห็นว่า การคงอยู่ของเกษตรกรรายย่อยเชื่อมโยงกับความซับซ้อนระหว่างพื้นที่และวิถีชีวิตในชนบทและในเมือง ชาวชนบทจำนวนมากยังคงดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรของตน ในขณะที่เดียวกันก็มีส่วนร่วมในการจ้างงานนอกภาคเกษตรกรรม ซึ่งมักจะอยู่ในเขตเมือง ซึ่งการสะท้อนคนรุ่นลูกหลานหลายคนที่ไม่ได้สนใจที่จะทำการเกษตรอีก

ต่อไป และอาจขายที่ดินของตน ซึ่งบ่งบอกถึงการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปได้ไปสู่การขยายตัวของเมือง หนังสือเล่มนี้ยังเน้นย้ำถึงความซับซ้อนและความไม่แน่นอนของการเปลี่ยนแปลงทางการเกษตรของประเทศไทย ดังนั้น เกษตรกรรายย่อยอาจจะทำการเกษตรเพื่อยังชีพ โดยเฉพาะนโยบายการพัฒนาประเทศที่ไม่ได้เอื้อต่อความมั่นคงของชีวิต ทำให้คนในชนบทต้องหาทางเลือกที่หลากหลายที่ทำให้ตนเองต้องอยู่รอด (Schmidt-Vogt 2020) Rigg ยังชี้ว่า ชนบทไทยกำลังประสบกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างชนชั้นที่ซับซ้อน โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีกิจกรรมเศรษฐกิจหลากหลาย มีชนชั้นหลากหลายเป็นตัวละครเพิ่มมาในชนบท ไม่ว่าจะเป็นแรงงานต่างชาติหรือนายทุน ซึ่งทำให้ภูมิภาคนี้มีความเป็นชนบทเปลี่ยนแปลงไป

จะเห็นว่า ประเด็นหลักในงานของ Rigg สำหรับการหลุดพ้นความยากจนของคนในชนบท ได้ให้มุมมองผ่านการเปลี่ยนแปลงสังคมภาคเกษตร การทำให้ความยากจนในชนบทลดลงหรือคนในชนบทหายากจนลงเกิดทั้งจากโครงสร้างและคนชนบทในฐานะผู้กระทำการ ผ่านการดำรงชีพที่หลากหลาย ทั้งเกิดจากวิถีชีวิตของคนในชนบทที่มีแหล่งรายได้ที่หลากหลายมากขึ้น โดยเฉพาะจากกิจกรรมนอกภาคเกษตร ไม่ว่าจะเป็นแรงงานรับจ้าง ธุรกิจขนาดเล็ก และการส่งเงินกลับจากการย้ายถิ่นในเมือง หรือแม้แต่การย้ายถิ่นจากพื้นที่ชนบทไปทำงานต่างประเทศ ทำให้ครัวเรือนสามารถรับเงินส่งกลับ ซึ่งสามารถเสริมรายได้ และช่วยบรรเทาความยากจน สิ่งนี้ช่วยลดความเสี่ยงจากรายได้ที่ไม่แน่นอนจากการทำการเกษตร และเพิ่มรายได้โดยรวม นอกจากนี้การเชื่อมโยงระหว่างเมืองและชนบท การเกิดขึ้นของโครงสร้างพื้นฐาน และการเชื่อมต่อพื้นที่ชนบทกับเมือง ผ่านการอำนวยความสะดวกในการเคลื่อนย้ายผู้คน สินค้า และทุน ได้เปิดโอกาสทางเศรษฐกิจใหม่ ๆ ให้กับชาวชนบท เช่น การเดินทางไปทำงานในเมืองหรือการเข้าถึงตลาดในเมืองเพื่อซื้อผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร อย่างไรก็ตาม ชาวชนบทส่วนหนึ่งก็ไม่สามารถหลุดพ้นความยากจนได้ เนื่องจากการกระจายผลประโยชน์ที่ไม่สม่ำเสมอ เกษตรกรไม่ได้รับผลประโยชน์จากโอกาสต่าง ๆ อย่างเท่าเทียมกัน ในขณะที่บางครัวเรือนสามารถเข้าถึงโอกาสใหม่ ๆ ได้ แต่ครัวเรือนอื่น ๆ โดยเฉพาะกลุ่มที่ยากจนที่สุดและด้อยโอกาสที่สุด กลับต้องดิ้นรนเพื่อปรับตัว และยังคงติดอยู่ในความยากจน การซื้อ-ขายแย่งยึดที่ดิน หรือการขายการเกษตรเชิงพาณิชย์ยังมีโอกาสทำให้เกษตรกรสูญเสียที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งทำให้เกิดการทำลายวิถีชีวิตดั้งเดิมของพวกเขา และเพิ่มความเสี่ยงต่อความยากจน นอกจากนี้ ในสังคมชนบทที่มีการแบ่งแยก การเปลี่ยนจากเกษตรกรรมได้นำไปสู่ความไม่เท่าเทียมและการแบ่งขั้วทางสังคมเพิ่มขึ้น โดยครัวเรือนในชนบทบางครัวเรือนกลายเป็นแรงงานไร้ที่ดินหรือแรงงานนอกภาคเกษตร ในขณะที่ครัวเรือนที่ไม่ใช่ครัวเรือนเกษตรกรกลับเป็นผู้สะสมความมั่งคั่งและทรัพยากรในชนบท เหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิด “ความยากจนข้ามรุ่น”

การปรับตัวของชนบทอีสาน

นอกเหนือจากงานข้างต้น งานศึกษาความเปลี่ยนแปลงของคนชนบทหลายงานชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงสถานะทางเศรษฐกิจของแต่ละคน ผ่านเงื่อนไขการต่อสู้ดิ้นรนที่แตกต่างกัน งานของ Napaporn Ativanichayapong (2014) เห็นว่า ชนบทมีการเปลี่ยนผ่านการดำรงชีพตามยุคสมัย การทำมาหากินของคนชนบทในปัจจุบันมีความหลากหลายภายใต้ระบบทุนนิยมสมัยใหม่ โดยการผลิตเพื่อขายอย่างเข้มข้น และมีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ควบคู่ และพยายามหาโอกาสในการสร้างรายได้นอกจากการทำนา ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืชพาณิชย์ การเป็นแรงงาน หรือการ

เป็นผู้ประกอบการในชนบท ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงผลิตเพื่อยังชีพ บริโภคในครัวเรือน และมีประเพณีการทำบุญเหมือนสังคมเกษตรในอดีต โดยเห็นว่า สังคมอีสานยังไม่ใช่สังคมหลังชาวนา (post-peasant) และไม่มีลักษณะแบบคู่ตรงข้ามกับสังคมสมัยใหม่ แต่กลับมีการผสมผสานระหว่างความเป็นสมัยใหม่และการเป็นสังคมแบบเดิม เช่นเดียวกับงานของ Prajuab Janmouean (2017) ที่เห็นว่า สังคมชาวนาอีสานยังคงดำรงวัฒนธรรมประเพณีไว้ แม้ว่าจะมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการผลิตทางการเกษตร แต่ก็ไม่ได้ละเลยในการบูชาผี แต่มีการปรับเปลี่ยนขั้นตอนตามความเหมาะสม ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวชนบทในการย้ายถิ่นไปทำงานก็ไม่ได้หมายความว่า ชีวิตของทุกคนจะหลุดพ้นความยากจน แต่มีปัจจัยเงื่อนไขที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่นงานของ Soimart Rungmanee (2022) ที่ชี้ว่า แรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศไม่ใช่ทุกคนที่ร่ำรวย พวกเขาสามารถสะสมรายได้สำหรับการดำรงชีพและลงทุนกับทรัพย์สิน เช่น บ้านและที่ดิน และการศึกษาของลูกหลาน แต่เมื่อกลับสู่ประเทศไทย แรงงานคืนถิ่นส่วนใหญ่ไม่สามารถต่อยอดทางธุรกิจ หรือประยุกต์ใช้ทักษะที่ติดตัวมาจากการย้ายถิ่นได้ เพราะโครงสร้างสังคมและการพัฒนาที่เหลื่อมล้ำของประเทศไทยที่ส่งผลต่อข้อจำกัดทางอาชีพ ทำให้แรงงานคืนถิ่นไม่มีทางเลือกในการประกอบอาชีพหลังการย้ายถิ่นมากนัก การลงทุนในกิจกรรมอื่น ๆ นอกภาคเกษตรทำให้บางคนมีชีวิตที่ดีขึ้นได้ เพราะสามารถลงทุนต่อยอด

ในการปรับตัวของคนชนบทอีสาน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (Ganjanapan 2011) ได้ชวนมองผ่านแนวคิดการปรับโครงสร้างชนบท (rural restructuring) แทนการใช้แนวคิด Agrarian Transformation เพราะเห็นว่า แนวคิดนี้เน้นด้านการผลิตทางเศรษฐกิจชนบท ในขณะที่ชนบทมีการเปลี่ยนผ่านในหลากหลายรูปแบบที่สัมพันธ์กับตลาดเสรีนิยมใหม่และโลกาภิวัตน์ สิ่งที่น่าสนใจ คือ อานันท์ได้ชี้ว่า ชนบทที่มีความซับซ้อนมักจะมีวิถีการผลิตที่เดินตามทุนนิยมอย่างเข้มข้นมากขึ้น เพื่อให้การลงทุนลงแรงคุ้มค่ากับที่เสียไป แต่บางครั้ง ชาวบ้านก็ไม่ได้คิดในเชิงหลักการได้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูงสุดเสมอไป และหันมามองในแง่ความพยายามตอบสนองการบริโภคคุณภาพชีวิตสมัยใหม่มากกว่า ซึ่งสถานะที่ชาวบ้านผลิตบนการพึ่งพาทุนมากขึ้นก็ทำให้ต้องแบกรับภาระต่าง ๆ จนทำให้พวกเขาต้องตกอยู่ในฐานะที่เป็นแรงงานรับจ้างบนที่ดินตนเอง งานในระยะหลังยังอธิบายเกี่ยวกับสังคมหลังชาวนา (post peasant society) ที่ชาวนาไม่ได้ผูกติดกับการผลิตภาคการเกษตรอีกต่อไป โดยเฉพาะการผูกโยงกับการรับรู้ทางการเมือง เช่น งานของ Somchai Phatharathananunth (2016) และ Chaipong Samnieng (2021) ที่สะท้อนการก่อตัวของกลุ่มชาวบ้านในฐานะผู้กระทำการทางการเมือง หรืองานของ Charles Keyes (2012 cited in Samnieng 2021) ที่มองว่า ชาวนาเป็นผู้รอบรู้เรื่องโลก (cosmopolitan villager) อย่างก็ดี Ratana Boonmathya Tosakul (2007) เห็นว่า ความซับซ้อนและความขัดแย้งภายในสังคมชาวนาเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจในงานเขียนของ Keyes น้อยมาก ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากชุมชนชาวนาในภาคอีสานมีพัฒนาการทางสังคมเศรษฐกิจที่แตกต่างกันไป ด้วย ชุมชนบ้านหนองต้นเป็นชุมชนที่ยังคงลักษณะเด่นของการเป็นชุมชนที่ค่อนข้างมีเอกภาพสูง แตกต่างไปจากชุมชนชาวนาในภาคอีสานอีกหลายแห่งที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งภายใน เช่น ชุมชนที่ประสบปัญหาความเดือดร้อนอันเกิดจากนโยบายการพัฒนาของรัฐ เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างภาคเมืองอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรมในชนบท ปัญหาการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (เช่น การสร้างเขื่อนต่าง ๆ) ปัญหาที่ดิน เป็นต้น

เช่นเดียวกับงานของ Pattana Kitiarsa (2014) ที่เห็นว่า หมู่บ้านอีสานพยายามเปลี่ยนแปลงตัวเองโดยตอบสนองต่อสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมอยู่ตลอดเวลา หมู่บ้านอีสานไม่เคยปฏิเสธการเปลี่ยนแปลง ความใฝ่ฝันและแรงปรารถนาล้วนเป็นเชื้อเพลิงให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ทรงพลัง

หากมองผ่านงานศึกษาสังคมชาวนาที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่า การยึดโยงความเป็นชาวนามักกับความเป็นชาวบ้านในชนบทยังถูกใช้ในความหมายที่กำกวม ในขณะที่ทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมทางการเกษตรอีกหลายอย่าง ๆ และชาวนาส่วนหนึ่งกลายเป็นเกษตรกรที่มีการผลิตที่หลากหลาย มากกว่าที่จะเป็นชาวนาในบริบทดั้งเดิม นอกจากนี้ เมื่อสำรวจนโยบายด้านการเกษตรของไทยในระยะ 5 ปีที่ผ่านมา พบว่า มีการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากและการทำเกษตรแปลงใหญ่ และโครงการโคก หนอง นา รวมถึงการส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์และทำการเกษตร แต่ทว่า หลายโครงการกลับเป็นแค่หลักการที่คนจนเข้าไม่ถึงด้วยข้อจำกัดที่คนจนมีอยู่แล้ว เช่น การขาดแคลนทุนทรัพยากร และการมีทุนทางสังคมที่น้อย ประกอบกับวิถีคิดต่อการมองคนจน ดังที่ Nithi Eawsriwong (2000) ชี้ว่า การนิยามให้คนจนเป็นคนแปลกหน้านอกระบบ หรือเป็นส่วนเกินที่สังคมพยายามขจัดออกไป ทำให้ความจนเป็นที่น่ารังเกียจ ซึ่งทำให้การแก้ไขปัญหาคคนจนเป็นเพียงเทคนิควิธีการ ไม่เกิดการแก้ไขปัญหาเชิงระบบ โครงการพัฒนาของรัฐหลายโครงการจึงกลายเป็นเพียง “เทคนิควิธีการ” และมีความไม่ต่อเนื่อง และติดขัด ตัวอย่างเช่น นโยบายของคำว่า “เกษตรกร” ที่ขึ้นทะเบียนเกษตรกร กับกรมส่งเสริมการเกษตรและรายชื่อถูกนำไปใช้เพื่อให้ความช่วยเหลือตามมาตรการต่าง ๆ ของรัฐ แต่จะพบว่า ในความเป็นจริงแล้ว เกษตรกรยากจนกลับไม่ได้รับความช่วยเหลือเพียงเพราะข้อจำกัดในการขึ้นทะเบียน และเมื่อกล่าวถึงเกษตรกรในภาคอีสาน ก็มักจะถูกมองภาพว่าเป็นเกษตรกรที่มีความยากจน ทั้งที่ในความเป็นจริง เกษตรกรที่ขึ้นทะเบียนหลายรายไม่ได้ยากจน และอาจจะไม่ได้ทำการเกษตรอย่างจริงจัง จนอาจทำให้คนที่จนจริง ๆ ในระบบการเกษตรมีโอกาสถูกเบียดขับ หรือแย่งชิงโอกาสลิ้มรสชาติปากจากโครงการพัฒนาได้ง่าย Rigg (2016) ชี้ว่า นโยบายการพัฒนาของประเทศที่กำลังพัฒนาเช่นในประเทศไทย แม้ว่าจะมีนโยบายที่เน้นให้รวมเอาคนจนและการแก้ไขปัญหาคความยากจนเข้าไปด้วย (inclusion) แต่กลับเป็นนโยบายที่เป็นประโยชน์กับคนรวยมากกว่า ดังนั้น ความเหลื่อมล้ำของการพัฒนาที่เกิดขึ้นจากการเอาไรต์เอาเปรียบชาวนาหรือแรงงานผู้หญิงจึงมักถูกตั้งคำถามอยู่เสมอ

เกษตรกรยากจน? : ชนชั้นใหม่ในสังคมชนบทและการเลื่อนชั้นทางสังคม

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในขณะที่มีงานหลายชิ้นกล่าวถึงเกษตรกรหลายคนที่ไม่ได้ยากจนแค่นั้น เช่น เกษตรกรที่สามารถเป็นผู้ประกอบการในงานของ Attachak Satayanuruk (2016) งานของ Walker (2017) ที่กล่าวถึงชาวนารายได้ปานกลาง งานของ Chaipong Samnieng (2021) ที่เห็นว่า ชาวนาหลายระดับฐานะมีส่วนร่วมกับการเมืองในรูปแบบที่แตกต่างกัน งานของ Jidapa Lornunthakul (2019) ที่ชี้ว่า ชาวนาส่วนหนึ่งไม่ได้เป็นผู้ถูกกระทำจากระบบตลาดและรัฐ แต่เป็นผู้กระทำการที่มีความสามารถพัฒนาตนเอง เชื่อมกับตลาดและเศรษฐกิจสมัยใหม่ เป็นต้น แต่ความเป็นเกษตรกรก็ยังคงถูกฉายภาพสลัดไปที่ความยากจนอย่างเห็นได้ชัด บทความชิ้นนี้จึงเน้นย้ำว่า ความเป็นเกษตรกรไม่ได้จำกัดอยู่ที่การเป็นคนยากจน แต่เกษตรกรในปัจจุบันมีสถานะทางสังคมหลากหลายระดับ ซึ่งเกษตรกรในหมู่บ้านชนบทมักจะถูกเหมารวมว่าเป็นกลุ่มคนยากจน ทั้งนี้ ปฏิเสธไม่ได้ว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เผชิญกับแรงกดดันจากระบบทุนนิยมและเผชิญกับ

โครงสร้างที่เหลื่อมล้ำในการทำการเกษตร ทำให้แม้ว่าจะสามารถอยู่รอดได้ แต่ไม่สามารถอยู่ดีกินดีโดยไม่ต้องดิ้นรนได้

ดังนั้น เมื่อหวนกลับไปตั้งคำถามว่า ใครคือเกษตรกรยากจน ความยากจนจึงมักถูกนิยามเชิงสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับความรู้สึกทุกข์ยาก งานของ Ananchanok Sakontawat (2012) ได้ศึกษากลุ่มชาวนายากจนในสังคมชาวอีสาน พบว่า คนอีสานให้คำนิยามความยากจนว่า ทุกข์/ยาก/อึด โดยมีข้อสังเกต คือ ชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะกล่าวถึงลักษณะของครัวเรือนที่ยากจนที่สำคัญ คือ ไม่มีข้าวเพียงพอ ต้องไปซื้อข้าวกิน เนื่องจากไม่มีที่นา นอกจากนี้คนยากจนยังต้องหยิบบิ่หรือกู้เงินจากผู้อื่น ทำให้มีภาระหนี้สินมาก การให้คำนิยามดังกล่าวสัมพันธ์กับงานของ Kanokwan Manorom, Parichart Phinyo-sri and Pinwadee Srisuphan (2022) ที่ตัวตนของคนยากจนนิยามว่า ความยากจนคือความทุกข์ยากที่ไม่มีที่สิ้นสุด

งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาคนที่อาศัยในพื้นที่ชนบทและกึ่งชนบททั้งเมือง โดยทำการศึกษาเชิงคุณภาพผ่านการสัมภาษณ์กรณีศึกษาจำนวน 25 กรณีศึกษา กลุ่มกรณีศึกษาเป็นครัวเรือนที่ทำอาชีพเกษตรกรรมอยู่ในฐานข้อมูลโครงการวิจัยแก้ไขปัญหาค่าความยากจนในพื้นที่อำนาจเจริญ โดย 5 ครัวเรือนเป็นครัวเรือนที่เป็นเกษตรกรในกลุ่มที่มีฐานะมั่นคง ซึ่งเคยผ่านสถานะความยากจนมาก่อน 10 ครัวเรือน อยู่ในกลุ่มที่มีความเป็นอยู่ที่พอมีพอกิน ส่วนหนึ่งมีหนี้สินและต้องดิ้นรนทำหากินในปัจจุบันมากกว่ากลุ่มแรก และอีก 10 ครัวเรือนอยู่ในกลุ่มยากจนขั้นแค้น โดยในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่เป็นคนชราและมีที่นาจำนวนน้อย ทั้งนี้ คำว่า “เกษตรกร” กรณีศึกษาของบทความนี้เป็นเกษตรกรที่จดทะเบียนในระบบทะเบียนครัวเรือนเกษตรของภาครัฐ

จากข้อมูลกรณีศึกษา สามารถจัดกลุ่มสถานะความยากจนและความสามารถในการเคลื่อนย้ายทางเศรษฐกิจและสังคมออกเป็น 3 กลุ่มหลัก ดังนี้

1) กลุ่มที่ยากจนมาก (severely poor/extremely poor) กลุ่มนี้ประกอบด้วยบุคคลและครัวเรือนที่เผชิญกับความยากจนเรื้อรัง พวกเขามีทรัพยากรจำกัดหรือแทบไม่มีเลย เช่น ที่ดินหรือรายได้ที่มั่นคง และมักต้องพึ่งพาการสนับสนุนจากภายนอก เช่น โครงการสวัสดิการของรัฐบาล ครัวเรือนเหล่านี้มีโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้น้อย มีภาระพึ่งพิง นอกจากนี้ยังมีปัญหาด้านสุขภาพ หรือผู้นำครัวเรือนเป็นผู้สูงอายุที่ไม่สามารถทำงานได้ ทำให้สถานการณ์ความยากจนแย่ลงไปอีก

2) กลุ่มที่ยากจนปานกลาง (moderately poor/on the verge of escaping poverty) กลุ่มนี้ยังคงอยู่ในสภาวะยากจน แต่มีศักยภาพที่จะพัฒนาสถานะของตนเองได้ผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น การทำการเกษตรขนาดเล็ก การจ้างงาน หรือการได้รับประโยชน์จากโครงการของรัฐบาล ครัวเรือนเหล่านี้อาจมีที่ดินเล็กน้อยเป็นของตนเอง หรือมีแหล่งรายได้ที่หลากหลาย แต่ยังคงเผชิญกับความไม่มั่นคงทางการเงิน เนื่องจากตลาดเกษตรกรรมที่เปลี่ยนแปลงได้ง่าย หรือการขาดงานที่มั่นคง พวกเขาอยู่บนเส้นแบ่งระหว่างความยากจนและความมั่นคงทางการเงิน และหากได้รับการสนับสนุนที่เหมาะสม อาจสามารถหลุดพ้นจากความยากจนได้ และ

3) กลุ่มที่ไม่ยากจน (non-poor/financially stable but vulnerable) กลุ่มนี้ประกอบด้วยบุคคลและครัวเรือนที่มีความมั่นคงทางการเงินในระดับหนึ่ง และไม่ได้ถูกจัดอยู่ในกลุ่มคนยากจนตามเกณฑ์ทางการเงิน หลายคนมีรายได้ที่หลากหลาย เช่น การทำการเกษตรในที่ดินขนาดใหญ่

และมีโอกาสได้รับเงินสนับสนุนจากภาครัฐได้มากกว่าเกษตรกรที่มีที่ดินจำนวนน้อย ถึงแม้จะมีความมั่นคงทางการเงินในปัจจุบัน แต่ก็มักพึ่งพารายได้จากสมาชิกครอบครัวที่อายุน้อยกว่า หรือการสนับสนุนจากโครงการของรัฐบาลด้วย

บทความนี้เลือกนำเสนอกรณีของคนในชนบทที่ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยการทำการเกษตร 3 กรณี ที่สามารถและไม่สามารถเลื่อนระดับชั้นทางสังคมในเงื่อนไขที่แตกต่างกัน แบ่งตามระดับความยากจนในปัจจุบันคือ คนที่ไม่ยากจน (แต่เคยยากจนมาก่อน) ยากจนปานกลาง และยากจนมาก โดยในกลุ่มกรณีศึกษา ทุกคนต่างผ่านชีวิตที่ยากจนมาก่อน ก่อนที่จะมีการเลื่อนระดับความยากจนด้วยเงื่อนไขที่แตกต่างกันไป โดยพบว่าการเปลี่ยนผ่านชีวิตในการแต่งงานเป็นระยะเวลาการเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ ที่เห็นว่าตนเองและครอบครัวที่สร้างขึ้นใหม่สามารถส่งต่อทุน สะสมทุน และสร้างทุนทรัพย์เพื่อส่งต่อให้กับลูกหลาน ในกรณีของคนที่หลุดพ้นความยากจน ต่างชี้ว่าตนเองไม่ได้ร่ำรวยมากนัก มีสถานะปานกลาง และไม่ได้มีชีวิตที่ทุกข์ยากเหมือนในอดีต การให้คำนิยามความยากจนเป็นความยากจนเชิงสัมพัทธ์ และต้องใช้ความพยายามความขยันจึงจะหลุดพ้นความยากจน ส่วนในกรณีของคนที่ยากจนขั้นแค้นจะพบว่าเป็นกลุ่มที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นทุนเดิม ตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ และต้องระหกระเหเร่ร่อน หาที่เช่านาหรือพึ่งพาวัดหรือญาติพี่น้อง ประกอบกับการไม่ได้รับการศึกษา ทำให้ศักยภาพในการหลุดพ้นความยากจนเกิดขึ้นได้ยากกว่าคนอื่น ๆ

หนูกิด : ความจนที่พลิกผัน

หนูกิด (นามสมมติ) อายุ 59 ปี เป็นในชนบทโดยกำเนิด เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 รุ่นพ่อแม่ไม่ได้มีที่นาจำนวนมาก มีทั้งหมด 14 ไร่ ก็แบ่งให้ลูกทุกคน คนละ 2 ไร่ และพ่อกับแม่ยกให้แม่หนูกิด 6 ไร่ เพราะอยู่ดูแลแม่ (ยาย) หลังจากเรียนจบ ป.4 ตนเองก็ไปฝึกร้องฝึกลำกั๊วบวงหมอลำ แล้วทำนาช่วยพ่อแม่ จนถึงอายุ 20 ปี ด้วยความจน แม่หนูกิดจำต้องไปทำงานที่กรุงเทพฯ เพื่อส่งเงินกลับบ้าน “พ่อลูกสี่ไปทำงานกรุงเทพเด้อ สี่ไปหาเงินส่งมาให้พ่อซื้อข้าวซื้อน้ำกิน” เริ่มแรกไปทำงานบ้าน ส่งเงินกลับบ้านเดือนละ 700 บาท ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ไม่มี เพราะเจ้าแม่ดูแลดี อยู่กับเจ้าแม่จนถึงอายุ 35 ปี หลังจากนั้นย้ายไปอยู่กับเจ้าแม่อีกคนและได้เงินเดือน 3,000 บาท แต่ก็อยู่ได้แค่ 1 ปี ต่อมาน้องสาวแต่งงาน จึงได้ออกจากงานและกลับมาอยู่บ้านเพราะพ่อแม่อยากให้กลับ ทำให้ได้ไปอยู่ในวงหมอลำและพบกับสามีโดยบังเอิญ มีเพื่อนแนะนำให้รู้จักกัน การประกอบอาชีพหลังแต่งงานและมีลูกก็ยังทำไร่ทำนา ไม่ได้ทำอะไร มีนามรดก 6 ไร่ ซื้อเพิ่มอีก 1 ไร่ ได้ข้าวปีละ 60 กระสอบ นาข้าวทำไม่ได้ผลดีนัก เนื่องจากเป็นพื้นที่สูง ทำให้ได้ผลผลิตน้อยและไม่ค่อยได้แบ่งขาย โดยมีการหาอาหารกินขายตามธรรมชาติ และการรับจ้างทำนา แม่หนูกิดกับสามีเป็นคนขยัน บางครั้งก็ไปขุดปูมาขาย แล้วแต่จะมีคนมาสั่ง 20 บาท 50 บาท ก็ตามที่เขาจะสั่ง บางครั้งก็ไปรับจ้างดำนา ถอนกล้า มัดละ 10 บาท สูงสุดที่เคยทำได้วันละ 950 บาท แต่ปัจจุบันก็ไม่ค่อยได้ไปแล้ว เพราะสูงอายุ และต้องดูแลลูกชายที่มีพัฒนาการช้า หลังจากแต่งงานกันก็มีลูก 1 คน ส่วนลูกชายคนเล็ก น้องพล อายุ 15 ปี สุขภาพร่างกายไม่ค่อยแข็งแรง (มีพัฒนาการช้า) นอกจากการทำนาแล้ว ครอบครัวก็เลี้ยงวัว โดยได้วัวมาจากโครงการในหมู่บ้าน 2 ตัว พึ่งเลี้ยงเมื่อปี พ.ศ. 2565 ปัจจุบันได้ผสมพันธุ์แล้ว รอคลอดลูก เงื่อนไขคือ ต้องส่งลูกคืนให้กับทางโครงการ แม้ว่าครอบครัวจะมีชื่อเข้าไปกับการรวมกลุ่มของภาครัฐ เช่น โครงการเกษตรแปลงใหญ่ แต่ทว่า ครอบครัวไม่ค่อยได้รับผลประโยชน์จากการรวมกลุ่ม แต่ถูกนำบวมชื่อเข้าไปเพื่อเสนอโครงการ (หนูกิด, สัมภาษณ์ส่วนตัว, 5 สิงหาคม 2566)

ครอบครัวของหนูคิด สามีเป็นคนขยันทำมาหากิน แต่ทว่าก็ต้องพึ่งพาการสงเคราะห์ ชีวิตที่คิดว่าจะพึ่งพาลูกชายซึ่งเป็นคนดี แต่ลูกชายคนโตไปทำงานที่ต่างจังหวัดและเกิดอุบัติเหตุ จึงทำให้เสียชีวิตเมื่อตอนอายุ 19 ปี ทำให้ครอบครัวต้องดูแลลูกอีกคนซึ่งเป็นเด็กที่มีพัฒนาการช้า ประกอบกับร่างกายของทั้งสองคนที่เริ่มชราลง แม่หนูคิดเล่าว่า ความทุกข์ในอดีตกับในปัจจุบันต่างกัน เพราะสมัยก่อนเป็นความลำบาก แต่ในทุกวันนี้ต้องใช้เงินในการใช้ชีวิต ซึ่งทำให้ขาดแคลน เพราะทรัพยากรธรรมชาติบางอย่างก็พึ่งพาไม่ได้ เลี้ยงวัวก็ปล่อยให้กินหญ้าตามธรรมชาติไม่ได้ พวกเขาได้แต่หวังว่า ในที่ดินที่ตนเองอยู่อาศัยจะพอสร้างรายได้จากการเกษตรได้ง่าย เช่น การขุดสระเพื่อให้ได้เลี้ยงปลาสำหรับขายหรือกิน หรือการเลี้ยงไก่ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเดียวที่ทั้งสองคนเป็นห่วง คือ ลูกชายคนเดียว ที่เมื่อตนเองแก่ชราหรือเสียชีวิตจะอยู่อย่างไร “จึกสิว่าแนวได้ แนวอยากได้กะคืออยากได้ไก่อมาให้ลูกมาเลี้ยง แม่เฒ่าแล้ว ลูกกะสิพอสำน้ำ กะอยากให้เป็นอยู่ได้ ช่วยเหลือจะขอให้ได้เพื่อพ่อกับแม่บ่อยู่” เมื่อครอบครัวไม่สามารถพึ่งพาคนรุ่นลูกที่ช่วยยกระดับฐานะตนเองได้เหมือนคนอื่น ประกอบกับความชรา คนกลุ่มนี้จึงมีแนวโน้มที่จะไม่สามารถหลุดพ้นความยากจนได้ในอนาคต และจำต้องอาศัยสวัสดิการและการสงเคราะห์ โดยเฉพาะการเกื้อกูลจากคนในชุมชน (หนูคิด, สัมภาษณ์ส่วนตัว, 5 สิงหาคม 2566)

หวัน : พออยู่พอกิน แต่ก็มีหนี้สินบ้าง

หวัน (นามสมมติ) อายุ 58 ปี มีที่ดินในที่ลงทะเบียนเกษตรกรไว้ 9 ไร่ หวันเล่าถึงครอบครัวชีวิตในวัยเด็กที่พ่อแม่เลี้ยงลูกถึง 8 คน ตนเองเป็นลูกคนที่ 7 ครอบครัวไม่ได้มีต้นทุนที่ดี คือไม่มีทุน พ่อเสียชีวิตตั้งแต่เด็ก ทำให้มีแม่หาเลี้ยงลูกเพียงคนเดียว ใส่เสื้อผ้าชุดเดียว ซึ่งขาดวินไปโรงเรียนจนจบ ป.7 และตนเองหาเงินจากการรับจ้างเลี้ยงควายในตอนเด็ก หาทางออกจากความจนไม่ได้ “ความจนจกหน้าตาแนวได้ แต่ว่าฮู้ว่าจนจังได้คือว่าแนวนั้นคือมันบ่ได้มีมาแต่ที่แรก บ่มีทุน บ่มีหยังมาเลย พ่อแม่กะจกเลาสิเอามาแต่ใส่ เลี้ยงลูกตั้ง 8 คน พ่อกะแสงมาเสียแม่กะเลี้ยงกะหามาผู้เดียว สมัยก่อนแต่น้อย ๆ เสื้อผ้ากะใส่ขาด ๆ ขนาดเรียนจบ ป.7 ยังบ่ทันได้ใส่กางเกงขายาวเลย ชุदनักเรียนมีแค่ตัวเดียว หลังจากจบ ป.7 ไปรับจ้างเลี้ยงควายได้เดือนละ 50 บาท เก็บไว้ได้มา 200 บาท เอาไปซื้อเสื้อโตตัวแรกกับกางเกง จ่ายค่ารถไปทำงานอีก 100 บาท แต่ก่อนมันจนปัญญาอึหลี” ต่อมา หวันได้ไปทำงานที่กรุงเทพฯ ทำงานในโรงงานพลาสติก ทำได้ประมาณ 8 ปี ได้ค่าจ้าง 600 บาทต่อเดือน หลังจากนั้นก็กลับมาอยู่บ้าน ซื้อจักรยานมาใช้คันแรก ราคา 1,500 บาท จากนั้น พ.ศ. 2533 เข้าไปทำงานที่โรงงานน้ำตาลอีกครั้งที่จังหวัดระยองและสระแก้ว ในระหว่างนั้นก็เรียน กศน. และได้วุฒิ ม.6 จน พ.ศ. 2537 ได้กลับมาอยู่บ้านและแต่งงานกับภรรยา และตัดสินใจกลับไปทำงานที่กรุงเทพฯ อีกครั้ง หลังจากแต่งงานได้ 6 ปีก็มีลูก แล้วกลับมาอยู่บ้านเพราะเหนื่อยเดินทาง จึงมาทำนาที่บ้าน สมัยก่อนใช้ควายไถนา ช่วง พ.ศ. 2550 ตอนนั้นลูกชายอายุ 7 ขวบ จึงตัดสินใจขายควายและซื้อรถไถราคา 30,000 บาท (หวัน, สัมภาษณ์ส่วนตัว, 2 ธันวาคม 2565)

หวันชี้ว่า เรียกได้ว่าชีวิตสมัยก่อนมีแต่เร่ไปหางานทำ ต้องดิ้นรนเพราะความจน “บ่ดิ้นรนอยู่บ่ได้ ยอนมันทุกข์” หวันได้ที่ดินที่แม่แบ่งให้จากที่รุ่นพ่อแม่ มีประมาณ 32 ไร่ แบ่งให้ลูก ๆ คนละ 4 ไร่เท่า ๆ กัน เป็นที่ที่มีโฉนด รวมกับที่ดินใหม่ โดยหวันได้ทำนากับรับจ้างทั่วไปหลังจากที่

ย้ายกลับมาอยู่บ้านถาวร ประกอบกับการได้รับการสนับสนุนจากโครงการรัฐช่วง พ.ศ. 2548 ค่าเก็บเกี่ยวไร่ละ 1,000 บาท และได้รับเรื่อยมา หวันไม่เพียงแต่ทำนา ยังลงทุนกู้ ธกส. จำนวน 50,000 บาท เพื่อมาซื้อวัวเลี้ยง เรียกได้ว่าชีวิตในช่วงเป็นเกษตรกรเต็มตัวต้องอดออมเพื่อให้ส่งลูกเรียนหนังสือ แม้ว่าหวันจะรู้สึกว่ารุ่นพ่อแม่จะทุกข์กว่าตน “ปัจจุบันหาเงินได้ง่ายกว่า แม้ว่าจะหาง่าย แต่ก็รายจ่ายเยอะ เราต้องไปกู้หนี้ยืมสินเขามา แต่สมัยก่อนไม่ต้องเป็นหนี้ก็อยู่ได้” จะเรียกได้ว่าอยู่แบบพอเพียงก็ว่าได้ หวันไม่คาดหวังว่าจะให้ลูกมาสานต่อทำนา โดยอยากให้มีงานที่ดีกว่าทำ “ไม่เคยมีความคิดนี้เลย เพราะถ้าเขาไปได้ดีกว่านี้ พ่อก็อยากสนับสนุน ปล่อยให้เขาไปเลย เพราะถึงยังไงเขาก็ต้องกลับมาทำอยู่แล้ว มันต้องเป็นที่ของเขาอยู่แล้ว แต่แค่ให้เขาได้ไปทำให้สุดเสียก่อน หรือต่อให้เขาไม่ยอมทำ เราก็ปล่อยให้เขาได้ ถ้าถึงวันที่เราทำไม่ได้แล้ว” (หวัน, สัมภาษณ์ส่วนตัว, 2 ธันวาคม 2565)

ตุ๊ก : เกษตรกรที่มีฐานะมั่นคง

ตุ๊ก (นามสมมติ) อายุ 61 ปี จบการศึกษา ป.7 ปัจจุบันอาศัยเงินบำนาญของสามีในการเลี้ยงชีพที่ชื่อว่า ฐานะของตนเองอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งไม่ได้ลำบากเหมือนในอดีต ที่ต้องทำงานหนัก ไม่มีเวลาพักผ่อน รถก็ไม่มีให้ขับเหมือนในปัจจุบัน “เพราะมันบ่ทุกข์คือแต่ก็ กะพออยากพอกิน ในตอนนี้มีอยู่มีกินกว่าแต่ก่อนเยอะมากแล้ว ลูกก็ได้ทำงานทุกคน มีรถขับ มีบ้านให้อยู่แล้ว ตอนนี้อยู่สบายก็เปรียบเทียบกับรุ่นพ่อแม่ก็ถือว่าดีกว่า แต่รุ่นพ่อแม่ทุกข์แท้ ๆ จักรยานกะบ่ได้ขี่ มีแต่อย่าง ได้ขี่แค่เกวียน ถึงแม้จะมีจักรยานก็ไม่สามารถขี่รถไปทำงานได้เพราะถนนไม่ดี มีเดินทราย แต่ตอนนี้ขี่รถไปถึงทุ่งนาได้เลย สบายกว่าสมัยก่อน” การเป็นผู้หญิงทำให้ตุ๊กไม่มีโอกาสได้ไปทำงานต่างถิ่น ต้องช่วยพ่อแม่ทำนา และเมื่ออายุ 15 ปีก็ต้องเริ่มไถนาช่วยพ่อแม่ แม้ว่าจะเป็นผู้หญิงก็ตาม ที่ต้องทำเพราะบางครั้งพี่ชายก็ไม่ได้ช่วยทำ ไม่มีโอกาสได้ออกไปทำงานที่อื่น ทำให้ตนเองเป็นผู้รับมรดกของพ่อกับแม่ไปโดยปริยาย “คนมองว่าเป็นผู้หญิง ไม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้านดูแลพ่อแม่ก็พอแล้ว ต้องอยู่ดูแลพ่อแม่ ค่ามาต้องนั่งเข้านั่งน้ำ แต่ดีที่พ่อแม่มีที่ดินมรดกไว้ให้ ได้เอาที่ดินมรดกมาทำหากิน” ในขณะนั้นมีนาทั้งหมด 41 ไร่ ความจนในมุมมองของตุ๊ก คือ การที่ต้องดิ้นรนต่อสู้ด้วยตนเอง การทำงานของคนจนส่วนมากจะได้รับเงินเป็นรายปี เช่น การขายวัว การขายข้าว แค่นี้ปีละ 1 ครั้ง ทำให้ไม่มีเงินใช้จ่ายในแต่ละวัน ต้องดิ้นรนทำนาให้ได้ข้าวเยอะ ๆ “กะคือว่านั่นละลูกเฮาหาเอาเปิดตู้อย่าง เงินทองกะบ่มี เฮากะบ่ได้ไปหาใส่” เมื่ออายุได้ 19 ปี ตุ๊กได้แต่งงานกับพัน (นามสมมติ) ซึ่งรับราชการเป็นตำรวจตระเวนชายแดน ไม่ได้ย้ายไปอยู่ด้วยกัน ตุ๊กก็ทำนาที่บ้าน โดยในปี พ.ศ. 2525 ได้มีการซื้อรถไถคันแรกเพื่อมาทำนา ซึ่งนับเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในการสร้างรายได้ที่มากขึ้น ตุ๊กขับรถไถทำนาและเลี้ยงวัว ทำอาชีพเกษตรกรมาเรื่อย ๆ จนปัจจุบัน (ตุ๊ก, สัมภาษณ์ส่วนตัว, 2 ธันวาคม 2565)

หากมองข้อจำกัดในชีวิตของตุ๊กจะพบว่า ตุ๊กเห็นว่า ในอดีต ความเป็นผู้หญิงและความยากจนทำให้ไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือ แม้ว่าจะอยากเรียนแค่ไหนก็ตาม แต่วัฒนธรรมในอดีตก็ทำให้ตุ๊กที่มีนาจำนวนมากสามารถสร้างทุนทรัพย์และสะสมทุนได้ ประกอบกับตุ๊กได้แต่งงานกับคนที่ทำงานราชการ ไม่ได้แต่งงานกับคนที่ทำอาชีพเกษตรกรหรือกับคนยากจนด้วยกัน ทำให้โอกาสในการล้มต้อ้าปากมีมากกว่า การมีนาจำนวนมากทำให้ในเวลาต่อมา ตุ๊กได้มีโอกาสรับความช่วยเหลือจากโครงการภาครัฐ ไม่ว่าจะเป็นนาแปลงใหญ่ เกษตรผสมผสาน การรับแจกพันธุ์ไม้ หรือการรับเงินเยียวยาช่วยเหลือจากการลงทะเบียนเกษตรกร ซึ่งการมีที่ดินจำนวนมากก็ทำ

ให้มีโอกาสได้รับเงินช่วยเหลือสูงสุดตามจำนวนที่กำหนด ตักสะท้อนว่า ต้องใช้ความพยายามกว่า จะมีบ้านที่มั่นคง มีรถ และลูกต่างก็มีการศึกษาและมีอาชีพที่มั่นคง โดยที่ไม่ต้องลำบากพึ่งพา เศรษฐกิจจากการทำนา ทำให้ตักมีเงินส่งลูกทุกคนเรียนจบระดับปริญญาตรี และได้ทำงานที่มั่นคงทุกคน (ตัก, สัมภาษณ์ส่วนตัว, 2 ธันวาคม 2565)

จากกรณีทั้งสามจะเห็นว่า กรณีของหนูคิดเป็นครัวเรือนที่มีแนวโน้มก้าวเข้าสู่ความยากจน ข้ามรุ่น ปัจจัยส่วนบุคคลกลายเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ครอบครัวต้องเผชิญกับความลำบาก ตนเอง ก็แก่ชราลง แต่ต้องเลี้ยงดูลูกซึ่งพิการ ในขณะที่สวัสดิการจากภาครัฐไม่เพียงพอที่จะสนับสนุน การยั้งชีพของพวกเขา กรณีของหนูคิดเป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งจากกรณีศึกษา ซึ่งพบว่า แนวโน้ม ครัวเรือนที่เข้าสู่ความยากจนข้ามรุ่นส่วนใหญ่เกิดจากการมีภาระพึ่งพิง โดยเฉพาะผู้พิการใน ครัวเรือนและความชรา รวมถึงการที่ต้องเลี้ยงดูลูกหลานจำนวนมาก หรือลูกหลานไม่ได้เรียน หนังสือ/ทำงาน ทำให้ค่าใช้จ่ายและภาระการดูแลเพิ่มมากกว่าครัวเรือนอื่น ตัวอย่างครัวเรือน กรณีศึกษาอื่น เช่น อ้อย เตี้ย แม่พัฒนา (นามสมมติ) ซึ่งมีแนวโน้มเข้าสู่ความยากจนมากขึ้นเรื่อย ๆ เช่นเดียวกัน ซึ่งต่างจากกรณีของตักและหวัน ในขณะที่หวันยังอยู่ในช่วงรอยต่อของการส่งลูก เรียน และต้องเป็นหนี้เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น กลุ่มของหวันเป็นกลุ่มที่ยังอยู่ในสภาวะมี หนี้สิน และหาเงินส่งลูกเรียนหนังสือ ในกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีความหวังกับลูกให้มีการศึกษาที่ดีกว่า ตนเอง และหวังว่าการศึกษานั้นจะทำให้มีรายได้ที่เพิ่มขึ้น ซึ่งต่างจากกรณีของตัก การที่ลูกหลาน มีการศึกษาที่ดีทำให้ออกจากเส้นทางความยากจนข้ามรุ่น อย่างไรก็ดี ในแต่ละครัวเรือนก็มีบริบท ปัจจัยภายใน-ภายนอกในการเลื่อนชั้นที่ต่างกันด้วย เมื่อพิจารณาการรับความช่วยเหลือจาก โครงการความช่วยเหลือด้านการเกษตรต่าง ๆ จะพบว่า นโยบายด้านการเกษตร ไม่ว่าจะเป็น นโยบายช่วยเหลือ โครงการสนับสนุนค่าบริหารจัดการ และพัฒนาคุณภาพผลผลิตเกษตรกรผู้ ปลูกข้าว ซึ่งเป็นการช่วยลดต้นทุนการเพาะปลูกไร่ละ 1,000 บาท กำหนดไม่เกินรายละ 20 ไร่ หรือไม่เกิน 20,000 บาทต่อครัวเรือน โครงการประกันรายได้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวปี พ.ศ. 2565/66 เป็นต้น ซึ่งเป็นนโยบายที่ถูกกำหนดขึ้นในแต่ละรัฐบาล นโยบายเหล่านี้ต่างผูกกับ จำนวนที่ดินที่เกษตรกรถือครอง นั่นหมายความว่า ครัวเรือนที่เป็นครัวเรือนยากจน มีที่ดินทำกิน น้อย ก็มีโอกาสได้รับความช่วยเหลือที่น้อยกว่า เหล่านี้ถือเป็นปัจจัยเชิงโครงสร้างที่เกษตรกร ยากจนเผชิญอยู่

เมื่อพิจารณาการเลื่อนชั้นทางสังคมของเกษตรกรสามระดับดังกล่าว จะพบว่า เงื่อนไขของการ เลื่อนชั้นทางสังคมที่สำคัญ คือ การมีทุนเพื่อให้อยู่รอดและต่อยอดเป็นบันไดอีกขั้น โดยเฉพาะใน ครอบครัวยุคใหม่ที่มีลูกหลานที่มีการศึกษาสูง และความขยันเป็นปัจจัยหนึ่งในการทำให้ตนเองมีทุนตั้ง ต้น อย่างไรก็ดี จะพบว่า โครงสร้างทางสังคม โดยเฉพาะโอกาสในการเข้าถึงการสนับสนุนของ ภาครัฐในกลุ่มเกษตรกรที่มีศักยภาพ จะทำให้ช่วยยกระดับฐานะของตนเองได้มากกว่าเกษตรกรที่ ต้องดิ้นรนทำมาหากิน แม้ความขี้เกียจเป็นปัจจัยที่ทำให้ครัวเรือนยากจนลง แต่ในบางครัวเรือน แม้จะขยันขันแข็งก็ไม่สามารถหลุดพ้นความยากจนได้ ในกรณีนี้ เทียบเคียงกับชาวนายากจนใน งานของ Chaipong Samnieng (2021) ที่คนไร้ที่ดินทำกิน ทำอาชีพกรรมกรเป็นหลัก ลำบาก ตรากตรำทำงานหามรุ่งหามค่ำ และยัง “ทุกข์” คือ จนในความหมายทางเศรษฐกิจและความรู้สึก นอกจากนี้ ในบางกรณี มีเงื่อนไขพิเศษเกษตรกรที่ยากจนขั้นแค้นมักเผชิญกับภาวะพึ่งพิงใน ครอบครัวยุคสูง โดยเฉพาะการที่มีภาระผู้ป่วย ผู้พิการในครัวเรือน หรือภาวะวิกฤตของหัวหน้า

ครอบครัวหรือรุ่นลูกหลาน หากหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้สูงอายุ จะยิ่งทำให้การหลุดพ้นความยากจนเป็นไปได้ยาก และต้องได้รับการสงเคราะห์เป็นหลัก

การเปลี่ยนผ่านโครงสร้างชนบท ความเหลื่อมล้ำ และเงื่อนไขในการเลื่อนชั้นทางสังคม เศรษฐกิจ

ในประเด็นของการเปลี่ยนแปลงสังคมภาคเกษตรในไทย งานวิจัยหลายชิ้นต่างชี้ไปในทิศทางเดียวกันว่า เกษตรกรมีการดำรงชีพที่หลากหลาย เกษตรกรที่มีความสามารถในการปรับตัวในการดำรงชีพสามารถยกระดับสถานะทางสังคมได้มากกว่า งานศึกษาสังคมชาวนาของนักวิชาการไทยในยุคหลังให้ความสำคัญกับคนชนบทในฐานะที่เป็นผู้กระทำการสำคัญ และมีปฏิบัติการที่ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของพวกเขาและโครงสร้างชุมชนท้องถิ่น ไม่ว่าจะป็นชาวนารายได้ปานกลางที่มีอำนาจในสังคมการเมืองท้องถิ่น การเป็นผู้รอบรู้เรื่องโลก หรือการเป็นผู้ประกอบการ งานกลุ่มนี้มักให้ความสำคัญกับผู้กระทำการในชนบทที่เป็นกลุ่มเกษตรกรที่ไม่ยากจน และคนในครอบครัวต่างมีอาชีพที่หลากหลายนอกภาคการเกษตรที่สร้างรายได้มากกว่าการเกษตร แม้ว่าหลายคนจะระบุอาชีพหลักว่าเป็นเกษตรกรก็ตาม มายาคติที่คนทั่วไปมักเข้าใจผิดกันก็คือ เกษตรกรมักจะเป็นคนจนโดยเฉพาะการเป็นชาวนา ซึ่งงานของ Cherdchai Muenpakdee (2017) ก็พยายามถอดรื้อการเหมารวมชาวนายากจน โดยชี้ว่า สังคมชาวนาเองก็ไม่ได้แตกต่างจากกลุ่มอื่น ๆ ที่มีความหลากหลาย ขึ้นอยู่บริบทของพื้นที่และสภาพแวดล้อมภายนอกที่มากกระทบ ดังเช่นชาวนาอีสานในพื้นที่จังหวัดบึงกาฬ ที่ได้พ้นไปจากสภาพสังคมแบบ “วัฒนธรรมของความยากจน” และสภาพสังคมแบบ “เศรษฐกิจเชิงศีลธรรม” ไปแล้ว

ทั้งนี้ งานวิจัยนี้ก็ยังคงพบว่า อาชีพเกษตรกรถูกเหมารวมว่าเป็นคนจน หรือการนำเสนอตัวตนว่าเป็นครัวเรือนที่ไม่ได้ร่ำรวยและต้องได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐ ซึ่งการเหมารวมในลักษณะดังกล่าวยังคงมีอยู่ผ่านโครงการความช่วยเหลือของภาครัฐ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบท มีกลุ่มชนชั้นเกิดขึ้นภายในสังคมเอง มีทั้งคนที่ร่ำรวยและคนที่ยากจน ที่มีวิถีที่ต้องดิ้นรนที่แตกต่างกัน งานของ Rigg and Salamanca (2012) ชี้ว่า การเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคมของแต่ละครัวเรือนขึ้นอยู่กับโอกาสทางสังคมและโอกาสในการทำงานนอกภาคเกษตรในอนาคตอาจจะไม่มีลูกหลานทำการเกษตรในหมู่บ้านกรณีศึกษา เพราะทำการเกษตรโดยเฉพาะการทำนาเป็นวิถีชีวิตที่ลำบาก เช่นเดียวกับ Vandergeest (2012) ที่ชี้ว่า เด็กหลายคนไม่ต้องการทำการเกษตร แม้ว่าหลายคนจะหลีกเลี่ยงการทำเกษตรไม่ได้ เพราะไม่ได้รับการศึกษาที่สูงพอ และต้องใช้ชีวิตอยู่ในชนบทที่ยังปรารถนาชีวิตทางเลือกที่มากกว่าการทำเกษตร ในอีกทางหนึ่ง การหันไปทบทวนงานศึกษาเรื่องที่ดินของ Surasom Krisnachauta, Somchai Phatharathananunth, and Chayan Vaddhanaphuti (2015) ที่ชี้ว่า ในกรณีชาวนาจน เศรษฐกิจอย่างไม่เป็นทางการกลายเป็นแหล่งรายได้ที่ช่วยค้ำจุนให้เอาตัวรอดได้ในระบบทุนนิยมในทางกลับกัน กรณีชาวนารวย พวกเขาใช้เศรษฐกิจอย่างไม่เป็นทางการในการสะสมทุนให้เพิ่มมากขึ้น และเพิ่มช่องว่างความเหลื่อมล้ำในสังคมมากขึ้น ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของคนในชนบทเริ่มก้าวเข้าสู่เศรษฐกิจอย่างไม่เป็นทางการมากขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะรัฐไม่ได้สนับสนุนการดำรงชีพของพวกเขาอย่างเต็มที่ การหันกลับมาศึกษาที่ดินทำให้เห็นว่า ชาวนาพยายามดิ้นรนในการดำรงชีพด้วยลำแข้งของพวกเขาเอง ในเวลาเดียวกันก็เผยให้เห็นโครงข่ายความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างนายทุน เจ้าหน้าที่รัฐ และการปิดล้อมและแย่งชิงที่ดินระหว่างชาวนา

ในขณะเดียวกัน งานชิ้นนี้เห็นด้วยกับ Jamaree Chienghong (2014) ที่ว่า แม่ในภาพรวมเกษตรกรไทยมีรายได้ที่เป็นตัวเงินมากขึ้น แต่ไม่ได้หมายความว่าในชนบทจะไม่มีคนจน ซึ่งมักจะกระจายตัวไป และมักซ่อนตัวอยู่ในกระต๊อบเล็ก ๆ หลังบ้านของครัวเรือนชาวนาที่มีฐานะ ชาวนาจนมักมีที่ดินขนาดเล็กหรือเป็นแรงงานไร้ที่ดิน และต้องการการเข้าถึงระบบอุปถัมภ์เพื่อให้ได้รับความช่วยเหลือ ตัวอย่างเมื่อเวลาที่ผู้ใหญ่บ้านหรือเจ้าของที่ดินมาขอให้ช่วยงาน พวกเขา มักยินดีให้ความร่วมมือให้เป็น “คนจนที่ยั่งยืนแข็งแรง” หรือเป็นคนที่มีสมควรได้รับความช่วยเหลือ ซึ่งในลักษณะดังกล่าวคล้ายคลึงกับหนึ่งในกรณีศึกษาของผู้เขียน ไพ (นามสมมติ) เล่าว่า การเป็นคนจนทำให้ด้อยโอกาสไปทุกอย่าง เพราะการที่จะเข้าถึงสวัสดิการของรัฐนั้นน้อยมาก “นี่ละความจน เวลาไม่มีเงินหยั่งมาช้อยเหลือเฮาจะเฮ็ดนาเฮาบได้” การเป็นเกษตรกรเช่นกัน เมื่อเราไม่มีที่ดิน บางครั้งมีการมาสนับสนุนการปลูกผักเลี้ยงปลา ปลูกยางพารา เราอยากทำแต่ก็ไม่สามารถเข้าร่วมโครงการได้ เพราะเราไม่มีที่ดิน แต่ก็ต้องดิ้นรนขยันไม่หยุดนิ่ง “เฮาบอยู่สื่อ ๆ กะบ่มีเฒ่าว่าเฮา” เมื่อคนอื่นเห็นเราขยัน เขาจะให้โอกาสเรา คนอื่นจะไม่รังเกียจเรา (ไพ, สัมภาษณ์ส่วนตัว, 2 ธันวาคม 2565) อย่างไรก็ตาม ระบบดังกล่าวก็อาจจะใช้ไม่ได้กับทุกครัวเรือนเสมอไป เงื่อนไขมิติของความช่วยเหลือ หากผู้นำไม่ให้ความสำคัญในการแก้ไขปัญหาความยากจนให้กับกลุ่มคนเหล่านี้ โอกาสที่จะเข้าถึงความช่วยเหลือก็จะน้อยลงตาม นั้นหมายความว่า ปัจจัยส่วนบุคคลเชื่อมกับความช่วยเหลือในเชิงโครงสร้างด้วย

ในประเด็นของความยากจนข้ามรุ่น งานของ Visser et al. (2022) ได้เน้นบทบาทของครอบครัวในการถ่ายทอดความยากจนจากรุ่นสู่รุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านพฤติกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจที่ส่งต่อเศรษฐกิจในครัวเรือน โดยเฉพาะในเรื่องของวิถีคิดและการอบรมเลี้ยงดูในครอบครัว ซึ่งในงานชิ้นนี้พบว่า ในการสัมภาษณ์ครัวเรือนที่ยากจนมากหลายครัวเรือน มักมองไม่เห็นทางออกของปัญหาความยากจน บางครอบครัวได้แต่พึ่งพารายได้ของสมาชิกผู้สูงอายุ การสนับสนุนจากรัฐบาล หรือการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ โดยส่วนหนึ่งเป็นข้อจำกัดในด้านอายุและการส่งต่อความยากจนที่มีมาแต่รุ่นพ่อแม่ เช่น ไม่มีที่ดินทำกิน หรือมีที่ดินน้อย ทำให้มีต้นทุนในการพัฒนาตนเองน้อยกว่าคนกลุ่มอื่น นอกจากนี้ งานของ Moore (2001) ยังเห็นว่า การแก้ปัญหาความยากจนข้ามรุ่นต้องไม่ช่วยเหลือเป็นครั้งคราวในรูปแบบการสงเคราะห์เพียงอย่างเดียว แต่ต้องมีการลงทุนระยะยาว ทั้งด้านการศึกษาและการเสริมศักยภาพ ซึ่งในงานชิ้นนี้เห็นว่าการเสริมศักยภาพด้านระบบคิด ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษาและเศรษฐกิจในครัวเรือน ด้านการผลิตทางการเกษตร และการจัดการการเงินครัวเรือน เป็นส่วนสำคัญในการช่วยสนับสนุนให้ครัวเรือนหลุดพ้นจากความยากจนได้ แต่ต้องมีการลงทุนตั้งแต่ในกลุ่มคนรุ่นใหม่ เพราะอาจจะส่งเสริมหรือพัฒนากลุ่มผู้สูงอายุได้ยากกว่า

การเลื่อนชั้นทางสังคมของกลุ่มเกษตรกรมีปัจจัยที่หลากหลาย ตัวอย่างงานของ Pattana Kitiarsa (2014) (Kitiarsa 2014) ชี้ว่า ชาวบ้านมีแรงปรารถนาและการขับเคลื่อนสู่ชีวิตที่ดีกว่า เพราะฉะนั้น ความเป็นอีสานจึงมีพลวัตที่ไม่หยุดนิ่ง อย่างไรก็ตามก็ไม่ใช่ทุกคนที่จะมีชีวิตที่ดีขึ้นหรืองานของ Soimart Rungmanee (2022) ก็ชี้ให้เห็นคนอีสานที่ย้ายถิ่น แม้จะมีเงินเก็บกลับมาลงทุนที่บ้านเกิด แต่ก็มีเงื่อนไขปัจจัยที่ทำให้การบริหารจัดการเงินแตกต่างกัน และบางคนก็ไม่ได้ร่ำรวยอย่างที่ฝัน ดังนั้น ความยากจนในกลุ่มเกษตรกรที่ปรับตัวในรูปแบบตัวตนที่หลากหลายต่างก็มีความซับซ้อนของตัวตนในชุมชนแบบที่ Ratana Boonmathya Tosakul (2007) กล่าวถึง

นอกจากนี้ ความยากจนก็ต่างฝังแน่นในรูปแบบผลกระทบเชิงโครงสร้างและผลกระทบจากปัจจัยภายใน ดังงานของ Kitima Khunthong (2023) ที่กล่าวถึงความทุกข์ทนทางอารมณ์จากเสียงระเบิด และการเว้าแหว่งของภูผาที่ถูกลูกปืนเข้าไปทำลาย ความทุกข์ทนทางอารมณ์ได้กลายเป็นปมของความทุกข์ทางสังคมที่ดำเนินไปพร้อม ๆ กับความทุกข์ทางเศรษฐกิจ ถูกส่งต่อให้คนแต่ละช่วงอายุ จนทำให้ครอบครัวยังต้องเผชิญกับความลำบากเพื่อหลุดพ้นความยากจน เช่นเดียวกับความเห็นของ Alisa Hasamoh (2023) ที่เห็นว่า ความยากจนมาจากปัญหาเชิงโครงสร้าง เช่นในกรณีของผู้หญิงที่ได้รับผลของกระทบของภัยพิบัติต่อชีวิตของมนุษย์ ที่สัมพันธ์กับโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างรัฐกับพลเมือง ผ่านในรูปแบบของกฎหมายป่าชายเลน และกฎหมายประมงที่สร้างข้อจำกัดและกีดกันชุมชน

งานชิ้นนี้เห็นว่า นอกจากปัจจัยส่วนบุคคลแล้ว ปัจจัยเชิงโครงสร้างมีความสำคัญต่อการวิเคราะห์ผลกระทบต่อความยากจนของเกษตรกร นอกจากปัญหาด้านเศรษฐกิจที่เกษตรกรอาจถูกเอารัดเอาเปรียบทางการตลาด เช่น การรับซื้อผลผลิตในราคาต่ำ เกษตรกรจะต้องเผชิญกับต้นทุนทางการตลาดที่สูง ซึ่งงานวิจัยหลายชิ้นต่างชี้ปัญหาดังกล่าวแล้ว ปัญหาที่เกิดจากการผลิตซ้ำความยากจนเชิงนโยบายมักจะไม่ค่อยได้กล่าวถึงมากนัก แม้ว่ากลยุทธ์ในการดำรงชีพ (livelihood strategy) ของคนในชนบท ที่พยายามเอาตัวรอดจากความยากจน จะถูกถ่ายทอดในเชิงบวก ไม่ว่าจะเป็นการพึ่งตนเอง การสร้างความพอเพียง หรือการพึ่งพาธรรมชาติ แต่ในกลุ่มเกษตรกรที่ยากจนในปัจจุบันยากที่จะออกจากความยากจนได้ เนื่องจากข้อจำกัดของทุนและทรัพยากร และความเหลื่อมล้ำที่แตกต่างจากในอดีต ในกลุ่มเกษตรกรยากจนแทบจะไม่มีทางเลือกที่บอกว่าทำเกษตรแบบเชิงเดี่ยวเพื่อสร้างรายได้ ดังในงานของ Songchai Thongpan (2013) หากมองจากงานของ Rigg (2019) เขาพยายามชี้ว่า เมื่อเรากล่าวถึงเงื่อนไขของความไม่พอเพียงในการดำรงชีพ คือ เราจะอิงกับโอกาสในการเข้าถึงการเป็นเจ้าของที่ดินมีความเท่าเทียมกันหรือไม่ที่น่าสังเกต คือ ในหลายงาน คนยากจนไม่มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการศึกษาหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นความยากจนอย่างแท้จริง หรือความยากจนแบบสัมพัทธ์ ดังนั้น ความเหลื่อมล้ำหรือในนัยยะของความยากจนเชิงสัมพัทธ์จึงจำเป็นต้องเอาประเด็นเรื่องของหลักประกันด้านคุณภาพชีวิตและความสุขเข้ามาพิจารณา นอกจากนี้ การอภิปรายร่วมสมัยที่สำคัญหลายประการเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ เช่น ความยุติธรรมทางสังคม ความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ ความรุนแรงเชิงโครงสร้างของเศรษฐกิจตลาด และความยากจนเชิงสัมพัทธ์ที่ได้รับการคำนึงในแวดวง “การพัฒนา” ในฐานะเป้าหมายนโยบายยังไม่ได้ได้รับความสนใจมากนัก และนักวิชาการส่วนใหญ่ไม่ได้พูดถึง ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้ จากประเด็นความยากจนเชิงโครงสร้าง เราจะพบว่า ภายใต้การดำเนินชีวิตแบบธรรมดาของเกษตรกรที่ต้องดำรงชีพให้อยู่รอด นโยบายของรัฐดึงเอาครัวเรือนเกษตรกรให้พึ่งพารัฐมากขึ้น มากกว่าจะทำให้เกิดความเข้มแข็งด้วยตนเอง โดยเฉพาะนโยบายการเยียวยาหรือการช่วยเหลือปัจจัยการผลิตด้านการเกษตร ในขณะที่ครัวเรือนเกษตรกรที่ยากจนก็กลับเข้าไม่ถึงความช่วยเหลือจากการบริการภาครัฐ เพราะเงื่อนไขด้านทุนทรัพยากรและที่ดิน การเอาตัวรอดของครัวเรือนยากจนจึงกลายเป็นการเข้าถึงการสงเคราะห์จากภาครัฐ มากกว่าที่จะเป็นการตัวรอดด้วยการผลิตที่พึ่งพาตนเองหรือทรัพยากรธรรมชาติ

บทส่งท้าย : ประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงเมื่อกำหนดนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนข้ามรุ่นในกลุ่มเกษตรกร

ในที่นี้ จำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจเกษตรกรที่ไม่ใช่การเหมารวม โดยเฉพาะข้อถกเถียงเกี่ยวกับเงื่อนไขในการยกระดับฐานะทางสังคมของเกษตรกรในชนบท ที่ทำให้เกษตรกรยากจนยังมีการถกเถียงน้อย ผู้เขียนพบว่า เงื่อนไขสำคัญหนึ่ง คือ การเข้าถึงผลประโยชน์ที่เกิดจากนโยบายภาครัฐ ซึ่งครัวเรือนยากจนมักเข้าไม่ถึง งานวิจัยที่น่าสนใจ เช่น งานของ Purin Naksing et al. (2017) ที่ศึกษาการปรับตัวของเกษตรกรชาวบ้านข้างคลอง ซึ่งยังปรับวิถีการผลิตเพื่อให้ตนเองอยู่รอดท่ามกลางสถานะที่ไม่มั่นคงของชีวิต โดยให้คำอธิบายว่า ชาวบ้านข้างคลองส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะอยู่ในหรือนอกภาคการเกษตร ล้วนมีชีวิตที่ค่อนข้างลุ่ม ๆ ดอน ๆ มีรายได้ต่ำ และไม่ค่อยมีความมั่นคงในชีวิต ซึ่งคนแต่ละกลุ่มมีศักยภาพและทางเลือกในการปรับตัวไม่เท่ากัน กลุ่มคนที่มีฐานะลำบากที่สุด (คนรับจ้างรายวันไร้ที่ดิน) ปรับตัวแบบไร้ทางเลือกบนความอยู่รอดแบบเฉพาะหน้าเป็นหลัก ส่วนกลุ่มที่มีฐานะปานกลาง (ผู้มีที่ดินทำการเกษตรเป็นของตนเอง) มักมีช่องทางในการเข้าถึงทรัพยากรของหน่วยงานภายนอก ขณะที่กลุ่มที่มีฐานะมั่นคง (ข้าราชการ พนักงานบริษัทเอกชน และผู้ประกอบการธุรกิจส่วนตัว) มักมีโอกาสปรับตัวด้วยการส่งเสียลูกหลานให้เรียนหนังสือในระดับสูง เพื่อครอบครัวจะได้มีอาชีพที่มั่นคงต่อไปในอนาคต โดยสะท้อนว่าผลประโยชน์จากโครงการพัฒนาของรัฐกระจุกตัวอยู่ในหมู่ผู้มีฐานะปานกลางขึ้นไปเป็นหลัก โดยคนกลุ่มนี้มักมีบทบาทเป็นผู้นำทางการของชุมชนด้วย อันเป็นช่องทางที่ยิ่งทำให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ ของรัฐได้มากกว่าสมาชิกชุมชนกลุ่มอื่น ๆ ทั้งนี้ Pye and Chatuthai (2022) ชี้ว่า ในยุคของนโยบายรัฐที่ผลักดันให้เกษตรกรกลายเป็นผู้ประกอบการที่ประสบความสำเร็จ ทำให้เกิดชนชั้นแรงงานในกลุ่มเกษตรกรด้วยกันขึ้นมาด้วย ดังนั้น การเข้าถึงนโยบายของรัฐจึงเป็นช่องทางที่เกษตรกรยากจนจะเคลื่อนสู่การมีชีวิตที่ดีกว่า

ในที่นี้ จึงมีข้อท้าทายที่ต้องคำนึงถึงในการแก้ไขปัญหาความยากจนในกลุ่มเกษตรกร

ประการแรก เกษตรกรที่ยากจนมากมักเข้าไม่ถึงความช่วยเหลือนโยบายรัฐ เนื่องจากข้อจำกัดของเงื่อนไขกฎเกณฑ์ที่เอื้อต่อเกษตรกรที่มีรายได้ปานกลางขึ้นไป โดยเฉพาะการมีที่ดิน (land) และจำนวนสินทรัพย์ (assets) ที่ครอบครอง ยังมีมาก ยิ่งได้รับความช่วยเหลือมากขึ้น ซึ่งไม่ได้ทำให้ครัวเรือนยากจนสามารถลืมตาอ้าปากได้ นโยบายของรัฐจึงควรกำหนดนโยบายเฉพาะเพื่อช่วยเหลือครัวเรือนยากจน โดยต้องสร้างเงื่อนไขของความช่วยเหลือไม่ใช่การให้เปล่า และต้องมีการกำกับติดตามผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

ประการที่สอง ความเหลื่อมล้ำด้านรายได้และการเอารัดเอาเปรียบจากระบบตลาด เกษตรกรครัวเรือนยากจนในชนบทยากที่จะมีชีวิตอย่างสุขสบาย เพราะมีผลิตผลทางการเกษตรไม่เพียงพอที่จะสร้างรายได้ และโอกาสในการเข้าถึงตลาดที่จะสร้างรายได้มีน้อย เพราะขาดเงินทุนและทรัพยากรที่จะทำให้พวกเขาดำเนินการในการสร้างช่องทางทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย พวกเขาไม่มั่นใจที่จะลงทุนสูงขึ้น เพราะกังวลด้านค่าใช้จ่ายในการลงทุนที่ไม่คุ้มค่านอกจากนี้ พวกเขามีแนวโน้มจะเผชิญกับความเหลื่อมล้ำมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะที่ครัวเรือนที่ไม่ยากจนมีโอกาสทำให้อัตราเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ เกษตรกรมีแนวโน้มจะเผชิญกับความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันจากผลพวงของการพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่เสมอภาค ดังนั้น นโยบายของรัฐจำเป็นต้อง

สร้างการเชื่อมโยงระหว่างผู้ผลิตระดับกลางในท้องถิ่นให้สนับสนุนครัวเรือนยากจน โดยสร้างเงื่อนไขในการส่งเสริมผู้ประกอบการท้องถิ่น เช่น การสร้างความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) หรือการสร้างผู้ประกอบการทางสังคม (SE) เพื่อเชื่อมโยงโอกาสของครัวเรือนยากจนในท้องถิ่นมากขึ้น การส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชนบท และการสร้างโอกาสในการกระจายผลประโยชน์ให้กลุ่มคนยากจน จำเป็นต้องสร้างความยืดหยุ่น ควรมีการจัดการทรัพยากร ที่รัฐหลายหน่วยงาน ครอบคลุมแบบกระจายและไม่สามารถนำมาดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจเพื่อสาธารณะ ให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม

ประการที่สาม การเข้าถึงที่ดินและการจัดสรรที่ดินที่เป็นธรรม งานชิ้นนี้เห็นว่า ที่ดินยังเป็นเงื่อนไขสำคัญหนึ่งในการเข้าถึงการรับความช่วยเหลือจากนโยบายรัฐ ที่ดินและต้นทุนการผลิตเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับเกษตรกรยากจน อย่างน้อยในฐานะพื้นที่เลี้ยงชีพเพื่อความอยู่รอดในสภาวะวิกฤต ที่ดินทำกินในชนบทเป็น ทางเลือกในการดำรงชีพของลูกหลานชาวนายากจนที่อาจไม่มีทุนหรือไม่มีการศึกษาที่สูงมากนัก ให้สามารถกลับมาทำการเกษตรและดำรงชีพอยู่ในหมู่บ้านได้ (Surasom Krisnachauta 2011) ในเวลาเดียวกัน เกษตรกรที่เป็นครัวเรือนยากจนข้ามรุ่นมีแนวโน้มครอบครองที่ดินน้อยลงเรื่อย ๆ ซึ่งไม่เพียงพอต่อการผลิตในระบบการตลาด การจัดสรรที่ดินแปลงรวมที่ว่างเปล่าของรัฐให้เกษตรกรสามารถทำกินได้ เป็นช่องทางที่สำคัญที่ช่วยเหลือพวกเขาให้มีที่ดินที่ไม่ต้องเช่าหรือให้เช่าราคาถูก และส่งเสริมระบบการผลิตและเทคโนโลยีที่ได้มาตรฐาน หรือที่ช่วยลดต้นทุนการผลิต เช่น การใช้แผงโซลาร์เซลล์ เป็นนโยบายที่สำคัญที่จะต้องมีการแก้ไขปัญหาที่ดินในกลุ่มเกษตรกร และการส่งเสริมการพัฒนาที่ดินอย่างเป็นระบบ

ประการสุดท้าย การจ้างงานและการเติบโตที่เอื้อประโยชน์แก่คนจน (pro-poor growth) การสร้างวินัยทางการเงินในกลุ่มเกษตรกร สร้างรายได้เสริม ลดรายจ่ายในครัวเรือน ผ่านการผลิตเพื่อยังชีพ ส่งเสริมการออมเพื่อให้เกิดเงินทุนสำรองเมื่อเกิดวิกฤต และการแก้ไขปัญหาหนี้สิน ยังคงเป็นหลักการสำคัญที่จะต้องให้ความสำคัญ ที่ผ่านมานโยบายในการเพิ่มมูลค่าหรือกำหนดราคาสินค้าทางการเกษตรที่เป็นธรรมยังคงเป็นไปได้ยากในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ดังนั้น เกษตรกรจึงไม่มีอำนาจในการต่อรอง หรือได้รับประโยชน์จากการขายสินค้าทางการเกษตรในระดับต้นน้ำ ทั้งนี้ กลุ่มเกษตรกรที่ยากจนที่สุดมักจะไม่มียีนสิน เพราะไม่มีความสามารถในการกักตุน และไม่มี ความมั่นใจในการกักตุนเงิน เพราะไม่มีเงินเพียงพอในการส่งเงินคืน Bird (2007) ชี้ว่า รายได้ของครัวเรือนเป็นปัจจัยหลักที่สัมพันธ์กับการเป็นครัวเรือนยากจนข้ามรุ่น ดังนั้น นโยบายที่สนับสนุนให้เกิดการดำรงชีพที่ยั่งยืน การจ้างงาน และการเติบโตที่เอื้อประโยชน์แก่คนจน (pro-poor growth) จึงน่าจะเป็นนโยบายสำคัญที่ต้องเกิดขึ้น

จริยธรรมการวิจัย

งานวิจัยนี้ได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี รหัสข้อเสนองานวิจัย UBU - REC - 29/2565

สัมภาษณ์

- หนูคิด, สัมภาษณ์โดย ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ, 5 สิงหาคม 2566
หวั่น, สัมภาษณ์โดย ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ, 2 ธันวาคม 2565
ตุ๊ก, สัมภาษณ์โดย ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ, 2 ธันวาคม 2565
ไพ, สัมภาษณ์โดย ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ, 2 ธันวาคม 2565

References

- Alisa Hasamoh. 2023. "Disaster Laws and Policies, Suppressing Intergenerational Transmission of Women in Small-Scale Fishing in Patani." *King Prajadhipok's Institute Journal* 21 (2): 104-139. (in Thai)
- Anan Ganjanapan. 2011. "Chonnabot Isan Prub Khongsang Chowban Prub Arai [Rural Areas in the Northeast Are Restructuring. What Are the Villagers Adjusting?]." *Journal of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University Special Edition* (1): 5-40. (in Thai)
- Ananchanok Sakontawat. 2012. "Phonlawat Khong Kwam Yakjon: Koranee Suksa Kruaruen Chawna Nai Puentee Khet Chonnabot Paktawanookchiangnua Lae Phak Klang Khong Thai" [Poverty Dynamics: A Case of Rural Farmer's Household in Northeastern and Central Thailand]. Bangkok: Knowledge Network Institute of Thailand. (in Thai)
- Attachak Satayanuruk. 2016. *Luem Ta A Pak Chak 'Chao Na' Soo 'Phu Prakop Kan' [Rising to Prosperity, from 'Farmers' to 'Entrepreneurs']*. Bangkok: Matichon. (in Thai)
- Bank of Thailand. n.d. "Ni Khruaruean Thai Wikrit Khae Nai Thammai Mai Khuan Mong Kham [Thai Household Debt: How Critical is It and Why Shouldn't It Be Overlooked?]." <https://projects.pier.or.th/household-debt>. (in Thai)
- Bird, Kate, and Kate Higgins. 2011. "Stopping the Intergenerational Transmission of Poverty: Research Highlights and Policy Recommendations." *Chronic Poverty Research Centre Working Paper* No. 214. London: Chronic Poverty Research Centre, Overseas Development Institute. Accessed April 15, 2023. <https://www.files.ethz.ch/isn/134296/WP214%20Bird%20and%20Higgins.pdf>.
- Bird, Kate. 2007. "The Intergenerational Transmission of Poverty: An Overview." *Chronic Poverty Research Centre Working Paper* No. 99. London: Chronic Poverty Research Centre, Overseas Development Institute. Accessed April 15, 2023. https://www.files.ethz.ch/isn/127430/WP99_Bird.pdf.
- Chaipong Samnieng. 2021. "Politicizing Peasants: The Shifting Concepts from Active Villagers to Political Entrepreneurs." In *Sangkhom <= ≠ ≈ > Khwamru? Sangkhomsat Nai Krasae Khwam Thathai [Society <= ≠ ≈ > Knowledge? Social Science in the Challenging Trend]*, edited by Achariya Choowonglert and Busarin Lertchavalitsakul, 137-67. Phitsanulok: Rattanasuwan Karnpim. (in Thai)
- Cherdchai Muenpakdee. 2017. "Changes in Economic and Social Landscape in a Peasant Society of Bueng Kan Province: Review of the Concepts of Peasants' Society of Edward C. Banfield and James C. Scott." *Journal of Humanities and Social Science* 43 (1): 52-79. (in Thai)

- Hulme, David, and Andrew McKay. 2013. "Identifying and Measuring Chronic Poverty: Beyond Monetary Measures?" In *The Many Dimensions of Poverty*, edited by Nanak Kakwani and Jacques Silber, 187-214. Hampshire: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230592407_10.
- Jamaree Chiengthong. 2014. "Review of Concepts of Patron-Client Relations and the Importance of Political and Economic Brokerage in Village Studies." *Journal of Social Science, Chiang Mai University* 20 (2): 59-91. (in Thai)
- Jidapa Lornunthakul. 2019. "Peasants as Actor' and the Isan Transformation under Neo-Liberalism Context." Master's thesis, Mekong Regional Studies, Ubon Ratchathani University. (in Thai)
- Kanokwan Manorom, Parichart Phinyo-sri and Pinwadee Srisuphan. 2022. "Khwaamchon: Khwammai Lae Patibatkan Koranisueksa Changwat Amnat Charoen" [Poverty: Meaning and Practice, a Case of Amnat Charoen Province]. Ubon Ratchathani: Ubon Ratchathani University. (in Thai)
- Kitima Khunthong. 2023. "Headless Mountain: Poverty Traps Associated with a Long-Standing Fight Against Stone Mining of the Khaolaoyai-Phajandai Conservation Group." *Journal of Social Sciences Naresuan University* 20 (1): 163-187. <https://doi.org/10.69650/jssnu.2024.267736>. (in Thai)
- Moore, Karen. 2001. "Frameworks for Understanding the Intergenerational Transmission of Poverty and Well-Being in Developing Countries." *Chronic Poverty Research Centre Working Paper* No. 8. London: Chronic Poverty Research Centre. Accessed April 16, 2023. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1754527>.
- Napaporn Ativanichayapong. 2014. "Livelihood of People in Rural Isan: Changes over the Past Decade." *Journal of Sociology and Anthropology* 33 (2): 103-127. (in Thai)
- Nithi Eawsriwong. 2000. "Khonchon Kap Nayobai Tham Hai Chon Khong Rat" [The Poor and Government's Poverty-Making Policy]. Bangkok: Committee for Publication and Promotion of Development Work. (in Thai)
- Office of the National Economics and Social Development Council. 2021a. "The Thirteenth National Economic and Social Development Plan (2023-2027)." https://www.nesdc.go.th/download/Plan13/Doc/Plan13_DraftFinal.pdf. (in Thai)
- Office of the National Economics and Social Development Council. 2021b. "Poverty and Inequality Report 2022." Bangkok: Office of the National Economics and Social Development Council. https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=14557. (in Thai)
- Pattana Kitiarsa. 2014. *Isan Becoming: Agrarian Change and the Sense of Mobile Community in Northeastern Thailand*. Bangkok: Wipasa. (in Thai)
- Prajuab Janmouean. 2017. "Power in Rural Villager Society: Looking through the Lens of Esan People's Boonpavet Religious Ceremony." *Journal of Humanities and Social Science* 8 (1): 1-25. (in Thai)
- Purin Naksing, Kangsadan Chaowathankul, Chalita Banduwong and Ungkoon Hongkananuwong. 2017. "Rural Transformation and Livelihood Adaptations: A Case Study of Villagers in an 'Agricultural Community' in Nakhonprathom,

- Thailand." *Journal of Social Research* 40 (2): 77-106. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/socialresearchjournal/article/view/91069> (in Thai)
- Pye, Oliver, and Nantawat Chatuthai. 2022. "Three Populisms and Two Dead Ends: Variants of Agrarian Populism in Thailand." *Journal of Agrarian Change* 23 (1): 47-67. <https://doi.org/10.1111/joac.12504>.
- Ratana Boonmathya Tosakul. 2007. "Isan Peasants, Thai Nation and Modernization." *Journal of Social Sciences, Chiang Mai University* 19 (1): 69-129. (in Thai)
- Rigg, Jonathan, and Albert Salamanca. 2012. "Moving Lives in Northeast Thailand: Household Mobility Transformations and the Village, 1982-2009." In *Revisiting Rural Places: Pathways to Poverty and Prosperity in Southeast Asia*, edited by Jonathan Rigg and Peter Vandergeest, 88-111. Singapore: NUS Press.
- Rigg, Jonathan, and Peter Vandergeest, eds. 2012. *Revisiting Rural Places: Pathways to Poverty and Prosperity in Southeast Asia*. Singapore: NUS Press.
- Rigg, Jonathan. 2006. "Land, Farming, Livelihoods, and Poverty: Rethinking the Links in the Rural South." *World Development* 34 (1): 180-202. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2005.07.015>.
- Rigg, Jonathan. 2016. *Challenging Southeast Asian Development: The Shadows of Success*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315686257>.
- Rigg, Jonathan. 2018. "Rethinking Asian Poverty in a Time of Asian Prosperity." *Asia Pacific Viewpoint* 59 (2): 159-172. <https://doi.org/10.1111/apv.12189>.
- Rigg, Jonathan. 2019. *More than Rural: Textures of Thailand's Agrarian Transformation*. Honolulu: University of Hawaii Press. <https://doi.org/10.1515/9780824877743>.
- Schmidt-Vogt, Dietrich. 2020. "Jonathan Rigg: More than Rural: Textures of Thailand's Agrarian Transformation." *International Quarterly for Asian Studies* 51 (3-4): 207-210. <https://hasp.ub.uni-heidelberg.de/journals/iqas/article/view/13630>.
- Soimart Rungmanee. 2022. "Post-Migration and Challenges of the Return Migrants of Upward Economic Mobility in Northeast Thailand." *Journal of Sociology and Anthropology* 41: 179-211. (in Thai)
- Soimart Rungmanee. 2023. *Food Capitalism and Contemporary Agri-Food Movement*. Bangkok: Institute of East Asian Studies, Thammasat University. (in Thai)
- Somchai Phatharathananunth. 2016. "Peasant Rebellion Theory and an Analysis of the Peasant Struggles in Isan." *Journal of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University* 12 (1): 75-107. (in Thai)
- Sommarat Chantararat, Witsanu Attavanich, and Boontida Sa-ngimnet. 2018. "Chunlathat Phak Kaset Thai Phan Khomun Thabian Kasettrakon Lae Sammano Kaset [A Micro-Perspective on Thai Agriculture through Agricultural Registration Data and Agricultural Census]." *aBRIDGEd* (blog), May 30, 2018. <https://www.pier.or.th/abridged/2018/09>. (in Thai)
- Songchai Thongpan. 2013. "Debates on Jonathan Rigg's Proposal of Agrarian Transformations in Southeast Asia: A Case Study of Rubber Farms in Huay Kong Basin." *Journal of Mekong Societies* 9 (3): 77-100. (in Thai)
- Surasom Krisnachauta, Somchai Phatharathananunth, and Chayan Vaddhanaphuti. 2015.

- "Re-Studying Land and Peasantry: The Dynamics of Rural Society in the 21st Century." *Journal of Humanities and Social Science* 6 (1): 61-88. (in Thai)
- Surasom Krishnachauta. 2011. "Yutthawithi Kan Damrong Chip Lae Kan Plienplaeng Sangkhom Chaona Isan [Livelihood Strategies and the Changes of Isan Farmer Society]." *Journal of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University Special Edition* (1): 270-299. (in Thai)
- Thanida Boonwanno. 2023. "Waiting Over Generations: Anthropology of the Poor's Waiting Time and Thailand Social Policy." *Journal of Social Science, Chulalongkorn University* 53 (2): 367-394. (in Thai) <https://doi.org/10.61462/cujss.v53i2.1940>
- Vanderveest, Peter, and Jonathan Rigg. 2012. "The Restudy 'Problem' and Agrarian Change: Revisiting Rural Places in Southeast Asia." In *Revisiting Rural Places: Pathways to Poverty and Prosperity in Southeast Asia*, edited by Jonathan Rigg and Peter Vanderveest, 1-24. Singapore: NUS Press.
- Vanderveest, Peter. 2012. "Deagrarianization and Re-Agrarianization: Multiple Pathways of Change on Sathing Phra Peninsula." In *Revisiting Rural Places: Pathways to Poverty and Prosperity in Southeast Asia*, edited by Jonathan Rigg and Peter Vanderveest, 135-156. Singapore: NUS Press.
- Visser, Sanne Siete, Arjen Edzes, Erik Merx, and Sander van Lanen. 2022. "'It All Starts with Family': Mechanisms of Intergenerational Poverty in the Veenkoloniën, the Netherlands." *Journal of Poverty* 26 (6): 520-548. <https://doi.org/10.1080/10875549.2021.2010872>.
- Walker, Andrew. 2017. *Chaona Kanmueang Amnat Nai Setthakit Chonnabot Samai Mai Khong Thai [Thailand's Political Peasants: Power in the Modern Rural Economy]*. Translated by Jakkrit Sangkamanee. Nonthaburi: Same Sky Books. (in Thai)

บทความวิจัย

การเมืองและยุทธศาสตร์ของการรวมกลุ่มชาวนา : จาก “นาแปลงใหญ่” สู่วิถีชีวิตด้วย “กลุ่มขนาดย่อม”[†]

วีระ หวังสัจจะโชค

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

อีเมล weeraw@nu.ac.th

วันที่รับ: 10 มกราคม 2568

วันที่แก้ไข: 3 มีนาคม 2568

วันที่ตอบรับ: 28 เมษายน 2568

บรรณาธิการ: ธนพันธ์ ไส้ประกอบ
ทรัพย์สิน คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สิทธิ์: สัญญาอนุญาตแบบครีเอทีฟ
คอมมอนส์ - แจกจ่ายได้ ต้องอ้างอิง
ไม่แก้ไขดัดแปลง ไม่ใช่เพื่อการค้า

ลิขสิทธิ์: ©2568 บทความนี้เป็น
ลิขสิทธิ์ของคณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การอ้างอิง: วีระ หวังสัจจะโชค.
2568. “การเมืองและยุทธศาสตร์ของ
การรวมกลุ่มชาวนา: จาก “นาแปลง
ใหญ่” สู่วิถีชีวิตด้วย “กลุ่ม
ขนาดย่อม”. วารสารสังคมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 55 (1):
164-185
<https://doi.org/10.61462/cujss.v55i1.4414>

ข้อความที่ปรากฏทั้งหมดในบทความ
เป็นความคิดเห็นของผู้เขียน มิใช่
ความเห็นของหน่วยงานวารสารผู้
จัดพิมพ์

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ศึกษาความยืดหยุ่นปรับตัวของชาวนาต่อบทบาทของรัฐในการส่งเสริมการรวมกลุ่ม ผ่านนโยบายนาแปลงใหญ่และการตั้งศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) ว่า การรวมกลุ่มของชาวนาผ่านนโยบายนาแปลงใหญ่มีการเมืองและยุทธศาสตร์ตอบสนองต่อนโยบายรัฐในมิติของตนเอง ผ่านการแย่งชิงทรัพยากรและงบประมาณของรัฐ โดยดำเนินการวิจัยด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ อย่างการสำรวจเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการจัดเสวนากลุ่ม โดยใช้กรณีศึกษา 5 พื้นที่ในจังหวัดพิษณุโลก ผลการศึกษาพบว่า ชาวนามีความยืดหยุ่นปรับตัวต่อนโยบายรวมกลุ่มของรัฐ ทำให้เกิดการรวมกลุ่มในมิติที่หลากหลาย และไม่ได้เป็นไปตามเป้าหมายของรัฐ จนอาจกล่าวได้ว่า การรวมกลุ่มของนโยบาย “นาแปลงใหญ่” เกิดผลลัพธ์ที่ไม่ตั้งใจ กลับทำให้เกิดการรวมกลุ่ม “ขนาดย่อม” ของชาวนา เพราะสอดคล้องกับการปรับตัวและผลประโยชน์ของกลุ่มขนาดย่อมที่เห็นชัดเจนมากกว่ากลุ่มขนาดใหญ่ ด้วยการรวมกลุ่มขนาดย่อมสามแนวทาง ประกอบด้วย (1) การรวมกลุ่มขนาดย่อมด้วย “ความจำเป็น” ทางวิถีการผลิต การตลาด และสังคม (2) การรวมกลุ่มด้วยยุทธศาสตร์ในการช่วงชิงทรัพยากรและผลประโยชน์จากภาครัฐ และ (3) การปรับตัวสู่การรวมกลุ่ม เพื่อสร้างฐานทางการเมืองท้องถิ่นและการเคลื่อนไหวทางสังคม

คำสำคัญ: การรวมกลุ่มชาวนา, กลุ่มชาวนา, การเมืองของความยืดหยุ่นปรับตัว, นาแปลงใหญ่, กลุ่มขนาดย่อม

[†] บทความวิจัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเศรษฐกิจการเมือง ว่าด้วยการพัฒนาองค์การรวมกลุ่มชาวนาให้เป็นสถาบัน: กรณีศึกษา นโยบายศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) จังหวัดพิษณุโลก รหัสสัญญา N32A670047 สนับสนุนโดยสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ

RESEARCH ARTICLE

Politics and Strategies for Organizing Peasant Groups: From “Large-scale Farming” to “Small-scale” Resilience[†]

Weera Wongsatjachock

Assistant Professor Dr., Faculty of Social Sciences, Naresuan University

email: weeraw@nu.ac.th

Received: January 10, 2025

Revised: March 3, 2025

Accepted: April 28, 2025

Editor: Thanapan Laiprakobsup,
Faculty of Political Science,
Chulalongkorn University

License: [Creative Commons](#)
License: [Attribution–](#)
[NonCommercial-NoDerivatives;](#)
[\(CC-BY-NC-ND 4.0\)](#)

Copyright: ©2025 Faculty of
Political Science, Chulalongkorn
University

Citation: Weera
Wongsatjachock. 2025. “Politics
and Strategies for Organizing
Peasant Groups: From “Large-
scale Farming” to “Small-
scale” Resilience”.
Chulalongkorn University
Journal of Social Sciences 55
(1): 164-185.
<https://doi.org/10.61462/cujss.v55i1.4114>

All statements in this article
are the opinions of the
authors. It is not the opinion of
the publisher of the journal.

Abstract

The research paper considers peasant resilience through the government’s policies for organizing peasant groups, including the Large-scale Farming Policy and the Agricultural Productivity Efficiency Increasing Learning Center (APEILC). In terms of politics and strategies, peasants have adaptive capacity related to government policies for achieving state resources and subsidies through emerging peasant organizations. The research was conducted using qualitative methods, including documentary research, interviews with key informants, and focus groups selected from five case studies in Phitsanulok Province, Thailand. The finding showed that peasant resilience in different directions deviates from government objectives. It should be clear that the government’s goal for ‘large-scale’ farming of peasant groups has turned into ‘small-scale’ resilience as an unintended consequence. This was because the small-scale group may be more successful than larger groups in furthering their interests and adaptation. The peasant organization then emerged with resilience in three ways: (1) peasant organizations for ‘necessary conditions’ of production, marketing, and social issues, (2) peasant organizations for political strategies to take the government’s resources and budget, and (3) peasant organizations for local political support and movement.

Keywords: *Peasant Organization, Peasant Group, Politics of Resilience, Large-scale Farming, Small-scale Group*

[†] The research is in the project of “Political Economy of Institutionalization for Peasant Organization: A Case Study of Agricultural Productivity Efficiency Increasing Learning Center (APEILC), Phitsanulok Province” (N32A670047) funded by National Research Council of Thailand

บทนำ

นโยบายนาแปลงใหญ่และการตั้งศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) เป็นความพยายามของภาครัฐในการวางเป้าหมายการปรับตัวของชาวนาไทยให้ไปสู่ “การรวมกลุ่ม” โดยมีกลุ่มแปลงใหญ่ที่ตั้งเป็นนิติบุคคลแบบห้างหุ้นส่วนจำกัด (หจก.) และให้มีแปลงใหญ่ตัวอย่างอยู่ใน ศพก. ทำหน้าที่เป็นโรงเรียนสอนการปรับตัวของชาวนา (Ministry of Agriculture and Cooperatives 2016, 2-3) เพื่อเป็นนโยบายใหม่เข้ามาทดแทนการยกเลิกจำนำข้าวหลังการรัฐประหารปี พ.ศ. 2557 และใช้การสนับสนุนชาวนาจากการรวมกลุ่มแทนการแทรกแซงราคาข้าว ทำให้การดำเนินนโยบายดังกล่าวกลายมาเป็นปัจจัยสำคัญในการรักษาความชอบธรรมของระบอบอำนาจนิยม (authoritarian regime) (Weera Wongsatjachok 2021) และถูกนำมาใช้ต่อเนื่องในช่วงของรัฐบาลที่มาจากทางเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2562-2567

อย่างไรก็ดี บทความวิจัยฉบับนี้จะโต้แย้งว่า การรวมกลุ่มของชาวนาผ่านนโยบายนาแปลงใหญ่มีการเมืองและยุทธศาสตร์ในความยืดหยุ่นปรับตัว (resilience) ที่ชาวนาตอบสนองต่อนโยบายรัฐในมิติของตัวเอง ผ่านการแย่งชิงทรัพยากรและงบประมาณของรัฐ ทำให้เกิดการรวมกลุ่มในมิติที่หลากหลาย และไม่ได้เป็นไปตามเป้าหมายของรัฐ จนอาจกล่าวได้ว่า การรวมกลุ่มของนโยบาย “นาแปลงใหญ่” เกิดผลลัพธ์ที่ไม่ตั้งใจ (unintended consequences) กลับทำให้เกิดการรวมกลุ่ม “ขนาดย่อม” ของชาวนา เพราะสอดคล้องกับการปรับตัวและผลประโยชน์ของกลุ่มขนาดย่อมที่เห็นชัดเจนมากกว่ากลุ่มขนาดใหญ่ (Olson 1971; Prasanna 2011)

เมื่อมองผ่านงานศึกษาเกี่ยวกับการรวมกลุ่มชาวนาในไทยพบว่า ยังมีข้อจำกัดอยู่ที่กลุ่มศึกษาทางเศรษฐศาสตร์และการพาณิชย์เพื่อการสร้างความสามารถในการแข่งขัน (competitiveness) (เช่น Nipon Puapongsakorn et al. 2022) และกลุ่มวิจัยเพื่อท้องถิ่นแบบสังคมวัฒนธรรม (socio-cultural approach) (เช่น Thonglo Khwanthong et al. 2018) หรือหากมองในอดีต งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการรวมกลุ่มของชาวนาในทางเศรษฐกิจการเมือง (political economy) ขึ้นมาสำคัญจะต้องย้อนหลังกลับไปกว่าสองทศวรรษในโครงการวิจัยชุดใหญ่เรื่อง “เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย” ของ Chatthip Nartsupha et.al. (2003) ที่รวบรวมนักวิชาการด้านสังคมศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา และมานุษยวิทยา เพื่อมาอธิบายการเปลี่ยนโครงสร้าง (transformation) กลุ่มของเกษตรกรชุมชนในชนบทไทย และงานของ Anan Ganjanapan (2001) ที่ศึกษาสังคมชาวนาในเรื่องของการรวมกลุ่มระดับชุมชนในพื้นที่ชนบท เพื่อสร้างอำนาจในการจัดการทรัพยากรตนเอง ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและการพัฒนาเมือง

งานวิจัยฉบับนี้จึงขอเติมเต็มความรู้ทางวิชาการในด้านรัฐศาสตร์และอำนาจทางการเมือง ผ่านการใช้กรอบการศึกษาการรวมกลุ่มชาวนาผ่านการเมืองของความยืดหยุ่นปรับตัว (politics of resilience) และกติกากจากสถาบันที่ไม่เป็นทางการ (informal institutions) ของการรวมกลุ่มชาวนาขนาดย่อมที่ตอบโต้สถาบันที่เป็นทางการ (formal institutions) ของนโยบายนาแปลงใหญ่

บทความจะอธิบายผลการวิจัยออกเป็นสองส่วน ประกอบด้วย ส่วนแรก สภาพปัญหาของนโยบายนาแปลงใหญ่ที่ทำให้เกิดผลลัพธ์ที่ไม่ตั้งใจ และส่วนที่สอง การเมืองและยุทธศาสตร์ของ

การรวมกลุ่มชาวนา “ขนาดย่อม” ด้วยทรัพยากรจากนโยบาย “นาแปลงใหญ่” ใน 3 แนวทาง คือ 1) การรวมกลุ่มขนาดย่อมด้วย “ความจำเป็น” ทางวิธีการผลิต การตลาด และสังคม 2) การรวมกลุ่มด้วยยุทธศาสตร์ในการช่วงชิงทรัพยากรและผลประโยชน์จากภาครัฐ และ 3) การรวมกลุ่มเพื่อสร้างฐานทางการเมืองท้องถิ่นและการเคลื่อนไหวทางสังคม

คำถามวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้อยู่ภายใต้คำถามวิจัยว่า การปรับตัวของชาวนาในลักษณะของการรวมกลุ่มจากนโยบายนาแปลงใหญ่ และการตั้งศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) มีลักษณะอย่างไร

ทบทวนวรรณกรรม

ชาวนาศึกษา (peasant studies) ในระดับสากล ได้มีข้อถกเถียงของชาวนาในประเทศที่มีการปฏิวัติและบทบาทของกลุ่มชาวนาต่อการปฏิวัติว่าควรรวมเป็นชนชั้น (class) พรรค (party) หรือสหกรณ์ (cooperative) (Friedmann 2019) จนมาถึงการศึกษารื่อง “ความยืดหยุ่นปรับตัว” (resilience) คือ ความสามารถหรือความรวดเร็วในการฟื้นฟูหรือกลับมาตั้งหลัก (recovery) จากสถานการณ์หรือสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะความไม่มั่นคง (disturbance) จะเป็นผลจากเศรษฐกิจ สังคม หรือการเมือง การปรับตัวดังกล่าวเกิดขึ้นเพื่อรักษาการทำงาน อัตลักษณ์ และโครงสร้างทางสังคมให้อยู่รอดต่อไป ท่ามกลางความไม่เท่าเทียมทางเศรษฐกิจการเมืองภาคเกษตร (Humbert and Joseph 2019; Karani and Kariuki 2017; Walker et al. 2006; Carpenter et al. 2001) โดยการปรับตัวดังกล่าวจะมีวัฏจักรของการปรับตัว (adaptive cycle) อยู่ 4 ขั้น ดังนี้

- 1.) การเติบโตอย่างรวดเร็ว (rapid growth) และการกดขี่ขูดรีด (exploitation)
- 2.) การรักษาสภาพ (conservation) เพื่อสร้างสมดุล (equilibrium)
- 3.) การล่มสลาย (collapse) หรือการปลดปล่อย (release)
- 4.) การจัดองค์การใหม่ในการปรับตัว (reorganization)

การศึกษาคความยืดหยุ่นปรับตัวผ่านการรวมกลุ่มของชาวนาในลักษณะของการจัดตั้งองค์การของชาวนาและเกษตรกร อยู่ภายใต้กรอบของความพยายามที่จะต่อรองกับห่วงโซ่อุปทานภาคเกษตรที่จะพึ่งพิงตัวแสดงภายนอก ทั้งต้นทุนการผลิตและการขายผลผลิตให้น้อยลง และเน้นการควบคุมตนเอง (self-regulation) และออกแบบหน่วยงานของเกษตรกรที่พึ่งพิงตนเอง (sufficient agency) ให้มากยิ่งขึ้น เช่น กระบวนการในการควบคุมการผลิตด้วยชาวนาเอง เพื่อรักษาความหลากหลายของผลผลิตการเกษตร การเข้ามามีส่วนร่วมกับองค์การชาวนาอย่างสหกรณ์และกลุ่มเกษตรกร รวมถึงการสร้างระบบนิเวศและพื้นที่ปลอดภัยให้กับชาวนาในการจัดการตนเอง (self-organizing ecosystems and spaces) (Friedmann 2006, 461-465)

การรวมกลุ่มของชาวนา ไม่ว่าจะ เป็นในลักษณะขององค์การที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ (informally and formally organized) เป็นรูปแบบในการปรับตัวเพื่อเผชิญหน้ากับตัวแสดงที่มีอำนาจ (powerful agents) ที่มาจากทั้งอำนาจทางเศรษฐกิจระบบกลไกตลาดการผลิตอาหารและการเกษตร และอำนาจทางการเมืองจากหน่วยงานของรัฐและกฎกติกาเชิงสถาบัน

ที่อาจคุกคามต่อคุณภาพชีวิตของชาวนา การรวมกลุ่มเพื่อต่อรองและต่อต้านผู้มีอำนาจดังกล่าว จึงเกิดขึ้นตามตารางที่ 1 ในรูปแบบของการต่อต้านแบบชัดเจน การต่อต้านในชีวิตประจำวัน การต่อต้านต่อชุดนโยบาย และการต่อต้านเพื่อความยุติธรรม

งานศึกษาเกี่ยวกับการรวมกลุ่มชาวนาในอดีตตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่า ชาวนาไม่สามารถรวมกลุ่มทำกิจกรรมทางการเมืองร่วมกันได้ (Banfield 1958) เพราะได้กล่าวว่า สังคมชาวนามีลักษณะของการให้ความสำคัญของผลประโยชน์ส่วนบุคคลในฐานะตัวแสดงระดับปัจเจกบุคคล มากกว่าการรวมกลุ่มที่มีต้นทุนและผลประโยชน์ของกลุ่มหรือผลประโยชน์สาธารณะที่ไม่ชัดเจน ส่งผลให้ชาวนาเน้นการผลิตและการขายในระดับครัวเรือน และประเมินผลประโยชน์ระยะสั้น หลังจากการขายเท่านั้น ไม่ได้มองผลประโยชน์และความยั่งยืนในระยะยาว ส่งผลให้ชาวนาตกอยู่ในวัฒนธรรมของความยากจน (culture of poverty) แต่งานดังกล่าวได้ถูกโต้แย้งด้วยตรรกะของความมีเหตุมีผลของชาวนาในงานของ Popkin (1979) ที่ว่า การประเมินผลประโยชน์และความเสี่ยงของชาวนามีพื้นฐานมาจากการเลือกอย่างมีเหตุผล และหลายครั้ง ชาวนาสามารถรวมกลุ่มกันเพื่อต่อรองทางการเมือง หรือแสดงออกถึงความไม่เห็นด้วยของนโยบายของภาครัฐ การรวมกลุ่มของชาวนาและเกษตรกรจึงเกิดขึ้นจากความพยายามต่อสู้และต่อรองอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองในการยกระดับผลประโยชน์ในชีวิตของตนเอง ซึ่งเมื่อพิจารณาจากตรรกะการรวมกลุ่มของ Olsen (1971) จะพบว่า การรวมกลุ่มของชาวนาที่มีเหตุมีผลจะเกิดขึ้นในลักษณะของ “กลุ่มเฉพาะขนาดย่อม” เพราะจะช่วยให้เป้าหมายและผลประโยชน์ส่วนบุคคลที่ได้จากการรวมกลุ่มมีความชัดเจน อันจะนำไปสู่การขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง

โดยงานของ Van den Berg et al. (2021) ได้นำกรณีศึกษาการรวมกลุ่มของชาวนาในบราซิลภายใต้กรอบเรื่อง “เขตแดนชาวนา” (peasant territories) ในฐานะรูปแบบของการรวมกลุ่มเกษตรกร เพื่อจัดการกับปัญหาทางการเมืองแบบประชานิยม และระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ที่เข้ามาคุกคามคุณภาพชีวิตของชาวนา จนทำให้เกิดการรวมกลุ่มชาวนาเพื่อสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางสังคมสิ่งแวดล้อม (socio-ecological) การเมืองวัฒนธรรม (cultural-political) และกฎกติกาเชิงสถาบันทางการเมือง (politico-institutional) จนนำมาสู่ทางเลือกในการปลดแอกชาวนาจากกลไกตลาดและรัฐ

ตารางที่ 1 คุณลักษณะของการรวมกลุ่มและการต่อต้านของชาวนา

คุณลักษณะ	ตัวแสดง	การก่อตัว	การต่อต้าน	การรวมกลุ่มเพื่อดำรงอยู่
การต่อต้านแบบชัดเจน (overt resistance)	ชาวนารวมตัวกันตามข้อเรียกร้องของกลุ่มทางสังคม	เกิดขึ้นเองจากเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ และ/หรือ ร่วมกับการจัดตั้งมวลชน	เผชิญหน้ากับผู้มีอำนาจ และมีข้อเรียกร้องให้หยุดทำร้ายชาวนา	รวมกลุ่มเพื่อเผชิญหน้ากับผู้มีอำนาจ เพื่อให้ได้รับการยอมรับ และ/หรือสนับสนุนแนวทางที่แตกต่าง

คุณลักษณะ	ตัวแสดง	การก่อตัว	การต่อต้าน	การรวมกลุ่มเพื่อดำรงอยู่
การต่อต้านในชีวิตประจำวัน (everyday resistance)	การปฏิบัติงานในชีวิตประจำวันของชาวนา	เกิดขึ้นเองจากเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ	ใช้การปฏิบัติงานในชีวิตประจำวันเพื่อสร้างความเสียหาย โดยไม่เผชิญหน้ากับผู้มีอำนาจ	รวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการเพื่อรักษาแนวปฏิบัติในชีวิตประจำวันในแนวทางที่แตกต่าง
การต่อต้านต่อชุดนโยบาย (resistance of the third kind)	การปฏิบัติงานในเรื่องการผลิตและการกระจายผลผลิตของชาวนา	มีการจัดตั้งอย่างอิสระ และมีเป้าหมายทางยุทธศาสตร์ชัดเจน	เคลื่อนไหวเพื่อลดการพึ่งพิงผู้มีอำนาจ/ตลาดในการปฏิบัติงานในเรื่องการผลิตและการกระจายผลผลิตการเกษตร	รวมกลุ่มเพื่อสร้างการผลิตและการกระจายผลผลิตให้แนวทางที่แตกต่างจากเดิม
การต่อต้านเพื่อความยุติธรรม (rightful resistance)	แนวร่วมพันธมิตรของชาวนาจากกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ	มีการจัดองค์การอย่างเป็นทางการและมีวัตถุประสงค์ชัดเจน	การสร้างพันธมิตรกับผู้ที่มีอำนาจเพื่อต่อรอง หรือเปลี่ยนแปลงกฎกติกา หรือนโยบาย ที่สร้างความเดือนร้อนให้ชาวนา	รวมกลุ่มเพื่อสร้างพันธมิตรกับผู้ที่มีอำนาจในการต่อรองจนนำไปสู่กฎกติกาหรือนโยบายที่มีแนวทางแตกต่างจากเดิม

ที่มา ปรับปรุงจาก van den Berg et al. 2021, 6

จากตารางที่ 1 จะพบว่า การรวมกลุ่มของชาวนาและเกษตรกรเป็นการปรับตัวของรูปแบบการต่อสู้และการเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อรักษาความเป็นธรรมจากระบบตลาดและนโยบายของรัฐ หรืออาจกล่าวได้ว่า ชาวนามีลักษณะเป็น “ปฏิกริยา” (peasant reaction) การปรับตัวจึงเป็นกระบวนการตอบสนองต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นหลังวิกฤตหรือปัญหาบางประการ สอดคล้องกับงานศึกษาร่วมสมัยของ Cunha et al. (2023) ที่มองว่า ชาวนาไม่ได้หายไปไหนในศตวรรษที่ 21 และการรวมกลุ่มของชาวนาเกิดขึ้นได้ ทั้งในรูปแบบการสร้างผลิตภาพอย่างยั่งยืน (sustain productivity) และจัดการกับความไม่เป็นธรรมและการขูดรีดของสังคม (social inequality and exploitation)

อย่างไรก็ดี การรวมกลุ่มในภาคเกษตรกลับถูกละเลยจากงานศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ด้านทฤษฎีองค์การและการบริหาร ซึ่งเป็นการละเลยการศึกษาชาวนามากกว่า 2 พันล้านคนที่อยู่ในชนบท ซึ่งการหลงลืมชาวนาดังกล่าวเกิดมาจากกระแสการลดความเป็นชาวนา (depeasantization) และข้อถกเถียงว่าด้วย “เกษตรกรไม่มีอยู่แล้ว” (death of the farmer) (Burrell 2020) ด้วยเหตุนี้ งานศึกษาของ Edelman (2024) กลายมาเป็นงานร่วมสมัยที่กล่าวว่า

ชาวนาไม่ได้หายไปไหน แต่เกิดกระบวนการทางการเมืองในการจัดการกับภาคเกษตรด้วยการลดจำนวนชาวนาในบางครั้ง (depeasantization) และกลับมาสนใจให้คนกลับมาเป็นชาวนาใหม่ในบางครั้ง (repeasantization) ส่งผลให้การเคลื่อนไหวและการจัดองค์การรวมกลุ่มชาวนาต้องดำเนินการควบคู่กันทั้งในระดับประเทศ และพัฒนาเป็นเครือข่ายองค์การข้ามชาติเพื่อตอบโต้กับโลกาภิวัตน์เสรีนิยมใหม่ (neoliberal globalization) ที่ผูกเอาห่วงโซ่มูลค่าสินค้าเกษตรไปสู่ระดับสากล

ดังนั้น การพิจารณาเรื่องการรวมกลุ่มของชาวนาให้เป็นสถาบันในฐานะรูปแบบหนึ่งของการปรับตัวของชาวนาในด้านการผลิต การตลาด และตอบสนองต่อนโยบายของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งกลุ่มใหม่ทั้งหมด หรือต่อยอดจากกลุ่มเดิมอย่างกลุ่มอาชีพ วิสาหกิจชุมชน สหกรณ์ หรือขบวนการเคลื่อนไหวของชาวนา โดยการรวมกลุ่มดังกล่าวต้องพิจารณาถึงความเป็นเจ้าของของสมาชิกในกลุ่ม การมีเป้าหมาย ยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนให้บรรลุวัตถุประสงค์ รวมถึงการให้สิทธิประโยชน์และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกลุ่ม จนสามารถสร้างเป็นบรรทัดฐานทั้งในลักษณะของกติกาที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการให้กับกลุ่มชาวนาได้

วิธีการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้มีพื้นฐานในการศึกษาอยู่ในลักษณะของเศรษฐกิจการเมืองเปรียบเทียบ (Comparative Political Economy : CPE) เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างระบอบการปกครองกับกระบวนการรวมกลุ่มของชาวนา ผ่านวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research methods) ด้วยการการสำรวจเอกสาร (documentary research) การเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ด้วยคำถามแบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured questions) โดยอาศัยแนวการสัมภาษณ์ (interview guide) เป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์ โดยกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์ (key-informants) เกี่ยวกับศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) โดยทำการสัมภาษณ์ตัวแสดงสำคัญ 25 คน (Guest et al. 2006) ด้วยการสุ่มแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) และได้กำหนดรหัสและคุณลักษณะของผู้มีส่วนร่วมให้ข้อมูล เพื่อใช้ในการอ้างอิงในงานวิจัยฉบับนี้ในตารางที่ 2

สำหรับการเลือกกรณีศึกษา งานวิจัยชิ้นนี้มองกรณีศึกษาเป็นวิธีวิจัย (case study as research method) โดยไม่ได้เพียงมุ่งหวังที่จะอธิบายแต่กรณีศึกษาเท่านั้น แต่ผลการศึกษาจะสามารถนำไปอธิบายความสัมพันธ์ในระดับภาพรวมระหว่างรัฐและสังคมได้ (Yin 2009, 4-17) ด้วยเหตุนี้ทำให้กรณีศึกษาศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) ทั้ง 5 แห่งในจังหวัดพิษณุโลก ในฐานะพื้นที่ทำการเกษตรสำคัญในภาคเหนือตอนล่างที่มีการรวมกลุ่มมากถึง 152 แปลง พื้นที่รวม 175,390 ไร่ มากที่สุดในกลุ่ม 9 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง (Department of Agricultural Extension 2024) ในงานวิจัยได้เลือกจากพื้นที่ที่มีแปลงใหญ่ข้าว ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และมันสำปะหลังเป็นหลัก โดยจะมีวิธีการเก็บข้อมูลจากการทำกลุ่มเสวนาเฉพาะ (focus group) การระดมความเห็น (brainstorming) และการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research : PAR) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเกษตรกรจะเน้นการศึกษาผ่านกลุ่มที่มีการทำงานร่วมกันทั้งในลักษณะเกษตรกรรมแปลงใหญ่ ศพก. หลัก และ ศพก. เครือข่าย โดยกำหนดรหัสเสวนากลุ่มตามตารางที่ 3

ตารางที่ 2 คุณสมบัติและกำหนดรหัสคุณลักษณะของผู้มีส่วนร่วมให้ข้อมูลสำคัญ

รหัสคุณลักษณะ	คุณสมบัติ	จำนวน (คน)	รหัสอ้างอิงสำหรับการสัมภาษณ์
A	ผู้กำหนดนโยบายในฝ่ายการเมือง (ข้าราชการการเมือง)	2	A1-2
B	ผู้นำนโยบายไปปฏิบัติในส่วนกลาง (ข้าราชการประจำ ส่วนกลาง)	3	B1-3
C	ผู้นำนโยบายไปปฏิบัติในระดับพื้นที่ (ข้าราชการประจำ ส่วนภูมิภาค)	4	C1-4
D	ตัวแทนกลุ่มเกษตรกร หรือประธานกลุ่ม เกษตรกร	13	D1-13
E	นักวิชาการและนักประชาสัมพันธ์ เกษตรกรรม	3	E1-3

ที่มา ผู้เขียน

ตารางที่ 3 การกำหนดรหัสและคุณลักษณะของกลุ่มเสวนาเฉพาะ และระดมความเห็นกลุ่มชาวนา

รหัส	กลุ่มเสวนาและวันที่ดำเนินการจัดเสวนา	จำนวนกลุ่ม	รหัสกลุ่มอ้างอิง
GA	กลุ่มเสวนาจัดขึ้นในอำเภอเมือง - กลุ่ม 1 วันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2567 - กลุ่มที่ 2 วันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2567	2	GA 1-2
GB	กลุ่มเสวนาจัดขึ้นในอำเภอบางระกำ - กลุ่มที่ 1 วันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2567 - กลุ่มที่ 2 วันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2567 - กลุ่มที่ 3 วันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2567	3	GB 1-3
GC	กลุ่มเสวนาจัดขึ้นในอำเภอบางกระทุ่ม - กลุ่มที่ 1 วันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2567 - กลุ่มที่ 2 วันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2567	2	GC 1-2
GD	กลุ่มเสวนาจัดขึ้นในอำเภอพรหมพิราม - กลุ่มที่ 1 วันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2567 - กลุ่มที่ 2 วันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2567 - กลุ่มที่ 3 วันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2567	3	GD 1-3
GE	กลุ่มเสวนาจัดขึ้นในอำเภอเนินมะปราง - กลุ่มที่ 1 วันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2567 - กลุ่มที่ 2 วันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2567 - กลุ่มที่ 3 วันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2567	3	GE 1-3

ที่มา ผู้เขียน

ข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่ม ซึ่งเป็นข้อมูลจากวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research method) ได้มีกระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการใช้กรณีศึกษา (case study as method) 5 พื้นที่ในจังหวัดพิษณุโลก และการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) จากข้อมูลที่ได้รับการเก็บรวบรวม โดยการวิเคราะห์ผ่านการกำหนดรหัสคำสำคัญ (coding) และวิเคราะห์สาระสำคัญ (thematic analysis) เพื่อหาแบบแผนในการอธิบายปรากฏการณ์ (Creswell 2007, 149; Halperin and Heath 2012, 327) ของการรวมกลุ่มชาวนา และการวางยุทธศาสตร์เพื่อตอบโต้นโยบายนาแปลงใหญ่

ทั้งนี้ การตรวจสอบข้อมูลในด้านของการตรวจสอบความเที่ยงของคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่ม จากการขอความเห็นจากผู้เชี่ยวชาญ และได้มีการตรวจสอบความเชื่อมั่นในการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้เข้าร่วมให้ข้อมูลท่านแรกเป็นการทดลองใช้เครื่องมือ (pilot test) 1 พื้นที่ และหลังจากการสัมภาษณ์ทุกครั้งจะมีการทบทวนข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (reflection) เพื่อให้เครื่องมือการวิจัยเก็บข้อมูลให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยในการเก็บข้อมูลจากกรณีศึกษา การสัมภาษณ์ และทฤษฎี ด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้า (triangulation) เพื่อให้ข้อมูลที่เก็บรวบรวมมามีความเที่ยงและตรงต่อคำอธิบายและการตอบโจทยงานวิจัย

จริยธรรมการวิจัย (ethical consideration)

โครงการวิจัยฉบับนี้ได้รับการรับรองการดำเนินการตามแนวทางหลักจริยธรรมการวิจัยในคน ที่มีมาตรฐานสากล จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยนเรศวร หมายเลข COA No. 098/2024 และ IRB No. P2-0102/2567

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

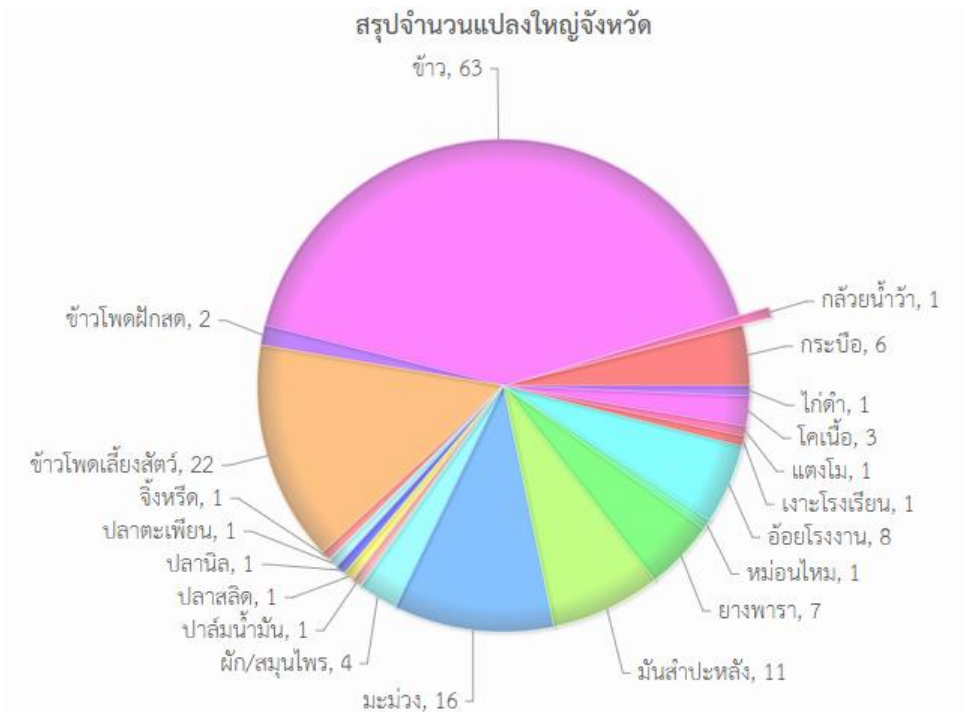
1. สภาพปัญหาของนโยบายนาแปลงใหญ่ที่ทำให้เกิดผลลัพธ์ที่ไม่ตั้งใจ

การรวมกลุ่มผ่านนโยบายนาแปลงใหญ่มีเป้าหมาย 2 ประการ คือ (1) เพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรมีการรวมกลุ่มและบริหารจัดการร่วมกัน เพื่อให้เกิดการรวมกันผลิตและรวมกันจำหน่าย โดยมีตลาดรองรับที่แน่นอน และ (2) เพื่อให้เกษตรกรสามารถลดต้นทุนการผลิตและมีผลผลิตต่อหน่วยเพิ่มขึ้น รวมทั้งผลผลิตมีคุณภาพได้มาตรฐาน ภายใต้การบูรณาการของหน่วยงานภาครัฐและเอกชน (Ministry of Agriculture and Cooperatives 2016) เพื่อการสนับสนุนให้ชาวนามีการรวมกลุ่มและบริหารจัดการร่วมกัน มีตลาดรองรับที่แน่นอน เกษตรกรสามารถลดต้นทุนและผลผลิตต่อหน่วยที่เพิ่มขึ้น และการมีกลุ่มขนาดใหญ่จะช่วยสร้างอำนาจต่อรองทางการตลาดในการลดต้นทุนทางการผลิตและการต่อราคาการขายผลผลิต (Adis Israngkura et al. 2023) โดยรัฐได้เปลี่ยนเป้าหมายจากการให้ความช่วยเหลือราย “ปัจเจกบุคคล” แบบจำหน่ายข้าวหรือประกันราคาในอดีต มาสู่การให้งบประมาณผ่าน “การรวมกลุ่ม” เท่านั้น (ผู้ให้ข้อมูล B3, สัมภาษณ์, 3 สิงหาคม 2567)

นอกจากนี้ การรวมกลุ่มด้วยนาแปลงใหญ่ได้มีการสร้าง “พี่เลี้ยง” ในลักษณะของศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) เป็นกลไกที่ถูกสร้างขึ้นมาจากภาครัฐให้เป็นศูนย์กลางของการรวมกลุ่มชาวนา-เกษตรกร โดยให้ ศพก. เป็นเสมือนศูนย์การเรียนรู้ การออกแบบหลักสูตรโรงเรียนชาวนา การพัฒนาเทคโนโลยี และการสร้างแปลงตัวอย่าง เพื่อ

ยกระดับชาวนา-เกษตรกรให้กลายมาเป็นผู้ประกอบการ (farm entrepreneur) และสร้างความยั่งยืนให้กับการรวมกลุ่มของชาวนา โดยให้ ศพก. เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาองค์ความรู้ และถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิต การบริหารจัดการองค์การ และการตลาดให้กับชาวนา รวมถึงเป็นหน่วยงานสนับสนุนการรวมกลุ่มของชาวนาผ่านการเป็นกลไกบูรณาการส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรทั้งหมด ให้องค์ความรู้มารวมอยู่ในจุดเดียว เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาการเกษตรในพื้นที่

บทบาทของ ศพก. เกิดขึ้นมาเพื่อรองรับการปรับตัวไปสู่การรวมกลุ่มแบบแปลงใหญ่ เนื่องจากชาวนามีความไม่ไว้วางใจ และไม่เห็นตัวอย่างของความสำเร็จจากการส่งเสริมระบบเกษตรกรรมแปลงใหญ่ การดำเนินนโยบายนาแปลงใหญ่ในช่วงแรกของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา จึงมีลักษณะของการปรับเอาวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มอาชีพที่ประสบความสำเร็จมาพัฒนาเป็นแปลงใหญ่ ตามเป้าหมายที่กำหนดในแต่ละอำเภอต้องมี 1 แปลงใหญ่ สำหรับการเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของนโยบาย เพื่อให้รัฐบาลมีความชอบธรรมหลังยกเลิกนโยบายช่วยเหลือราคา ซึ่งเป็นปัจจัยท้าย (output) มาสู่นโยบายช่วยเหลือปัจจัยต้น (input) อย่างเรื่องการสนับสนุนปัจจัยการผลิต เมล็ดพันธุ์ และการเปลี่ยนวิธีการผลิตไปอยู่ในลักษณะของการรวมกลุ่ม (Weera Wongsatjachock 2021) โดย ศพก. จะมีการแยกการดำเนินการออกมาเป็น “ศูนย์หลัก” และ “ศูนย์เครือข่าย” โดยศูนย์หลักจะมีอำเภอละ 1 ศูนย์เป็นอย่างน้อย ทำหน้าที่ในสี่ด้านสำคัญ คือ การสร้างแปลงตัวอย่างเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ การสร้างหลักสูตรสำหรับการเรียนรู้ มีฐานการเรียนรู้สำหรับการดูงาน และมีตัวบุคคลเป็นเกษตรกรต้นแบบ

รูปที่ 1 จำนวนนาแปลงใหญ่ในปี พ.ศ. 2567 จังหวัดพิษณุโลก
ที่มา ฐานข้อมูลโครงการระบบส่งเสริมเกษตรแบบแปลงใหญ่ จังหวัดพิษณุโลก
(Department of Agricultural Extension 2024)

หากมองในภาพรวมของการรวมกลุ่ม ข้อมูลในปี พ.ศ. 2567 นโยบายนาแปลงใหญ่ได้ตั้งกลุ่มนิติบุคคลสำหรับรวมกลุ่มชาวนาทั้งประเทศจำนวน 10,697 แปลง (ชาวนาและเกษตรกรรวม 590,072 ราย) รวม 7.49 ล้านไร่ หากนับเฉพาะข้าวมีจำนวน 4,191 แปลง (ชาวนา 282,663 ราย) รวม 3.92 ล้านไร่ ในขณะที่ ศพก. ศูนย์หลักมีจำนวนอำเภอละ 1 ศูนย์ รวม 882 ศูนย์ และศูนย์เครือข่ายมีทั้งหมด 14,490 ศูนย์ (Agricultural Productivity Efficiency Increasing Learning Center 2024) ตามแผนภาพที่ 1 พบว่า การรวมกลุ่มชาวนาปลูกข้าวในพิษณุโลกมีมากถึง 63 กลุ่ม คิดเป็นร้อยละ 41.45 ของกลุ่มแปลงใหญ่ทั้งหมด ตามมาด้วยแปลงใหญ่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ 22 กลุ่ม คิดเป็นร้อยละ 14.47 และแปลงใหญ่มะม่วง 16 กลุ่ม คิดเป็นร้อยละ 10.53

หากสถานการณ์การรวมกลุ่มเป็นดังตัวเลขข้างต้นจริง จะพบว่า ชาวนาไทยปรับตัวไปสู่การรวมกลุ่มได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืนมาก แต่ความเป็นจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะ “กลุ่มที่ทำงานจริงไม่ถึงร้อยละ 60 ส่วนกลุ่มที่เหลือไม่ได้ทำต่อเนื่องแล้ว และกลุ่มที่เข้มแข็งจริง ๆ หากได้อำเภอละ 1 กลุ่มก็ถือว่าดีมากแล้ว” (ผู้ให้ข้อมูล C1, สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2567) สะท้อนผ่านตารางที่ 3 ที่แม้จำนวนกลุ่มชาวนาตามตัวเลขอย่างเป็นทางการจะมีจำนวนมาก แต่กลุ่มที่ตั้งแล้วมีความยั่งยืนและดำเนินการอยู่ในปัจจุบันมีจำนวนน้อยกว่าอย่างเห็นได้ชัด หลายกลุ่มตั้งแล้วล้มเลิกไป ไม่ได้ทำต่อ หรือไม่สามารถส่งเอกสารรายงานได้ทัน ทำให้ตัวเลขการรวมกลุ่มของภาครัฐกับการรวมกลุ่มจริงอาจไม่สอดคล้องกัน

ตารางที่ 3 จำนวนนาแปลงใหญ่ (พ.ศ. 2559-2565) และ ศพก. (พ.ศ. 2567) ในจังหวัดพิษณุโลก แยกตาม 5 พื้นที่กรณีศึกษา

อำเภอ	ประเภท	จำนวน (กลุ่ม)	จำนวนกลุ่มที่มีความยั่งยืนและดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน ¹
เมือง	นาแปลงใหญ่	15	5
	ศพก.	13	
บางระกำ	นาแปลงใหญ่	7	6
	ศพก.	21	
บางกระทุ่ม	นาแปลงใหญ่	12	6
	ศพก.	19	
พรหมพิราม	นาแปลงใหญ่	31	8
	ศพก.	22	
เนินมะปราง	นาแปลงใหญ่	18	5
	ศพก.	18	

ที่มา ฐานข้อมูลโครงการระบบส่งเสริมเกษตรแบบแปลงใหญ่ จังหวัดพิษณุโลก และ Agricultural Productivity Efficiency Increasing Learning Center (2024, 117-123)

¹ จากข้อมูลการประสานงานของผู้วิจัยและการให้ข้อมูลของเกษตรกรอำเภอใน 5 พื้นที่

จากสภาพปัญหาดังกล่าว นำมาสู่ผลลัพธ์ที่ไม่ตั้งใจ (unintended consequences) ของนโยบายนาแปลงใหญ่ที่กลับไม่สามารถทำให้เกิดแปลงใหญ่ตามเป้าหมายที่ตั้งใจไว้ แต่กลับนำไปสู่การรวมกลุ่มของชาวนาขนาดย่อมแทน โดยปัญหาสามารถจำแนกได้ 5 กรณี ดังต่อไปนี้

ปัญหาแรก ปัญหาการ “จัดตั้ง” กลุ่มชาวนาโดยภาครัฐ ที่มีเป้าหมายหา “ยอดตัวเลข” สำหรับการตอบสนองนโยบายว่ามีความสำเร็จในการส่งเสริมการรวมกลุ่ม แต่ในความเป็นจริงพบว่า การรวมกลุ่มที่มีการจัดตั้ง (organize) ผ่านความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับรัฐและระบบราชการ ไม่ใช่กลุ่มชาวนาที่เกิดขึ้นเอง (organic) แต่การจัดตั้งดังกล่าวอยู่บนความฝันที่จะให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อทำเกษตรกรรมขนาดใหญ่ (large-scale farming) ขนาดที่มีสมาชิกประมาณ 200 คนขึ้นไป และพื้นที่รวมมากกว่า 1,000-2,000 ไร่ (ผู้ให้ข้อมูล B1, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2567) แต่ในความเป็นจริงกลับเกิดการยืดหยุ่นปรับตัวให้เป็นกลุ่มขนาดเล็ก (small-scale resilience) ในขั้นต่ำสุดเท่าที่อยู่ในเงื่อนไขของนโยบาย คือ สมาชิก 30 คน และพื้นที่ 100 ไร่ เท่านั้น

ปัญหาที่สอง เป็นปัญหาความไม่สมดุลของงบประมาณของการรวมกลุ่ม ที่เน้นไปที่นาแปลงใหญ่ที่ตั้งเป็นนิติบุคคล และจะได้งบประมาณจากรัฐเป็นครุภัณฑ์กว่า 3 ล้านบาท มากกว่า ศพก. ที่ได้งบประมาณต่อศูนย์หลักพันเท่านั้น การเป็นศูนย์สำหรับแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ทำให้การตั้งโครงสร้างไม่สามารถมีงบประมาณจำนวนมากได้ แตกต่างจากนโยบายนาแปลงใหญ่ที่มีงบประมาณจำนวนมาก ส่งผลให้การเข้าร่วมของชาวนา-เกษตรกรในศูนย์ ศพก. มีจำนวนไม่มากนัก เพราะไม่มีเหตุผลในการเข้าร่วมงานในโครงการที่ไม่ได้รับความช่วยเหลืออะไรที่จับต้องได้ในขณะเดียวกัน ฝ่ายราชการก็ใช้ ศพก. เป็นเพียง “พื้นที่แปะป้าย” ว่าได้ดำเนินการตั้งศูนย์แล้วเท่านั้น ไม่ได้ติดตามต่อว่าศูนย์ดังกล่าวนำไปสู่การรวมกลุ่มได้จริงหรือไม่ (ผู้ให้ข้อมูล E1, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2567) สอดรับกับความเห็นของชาวนาที่มองว่า ศพก. มีงบประมาณให้เพียงหลักพัน ไม่สามารถทำอะไรได้ แตกต่างจากนาแปลงใหญ่ที่มีงบประมาณ 3 ล้านบาทต่อแปลงใหญ่ ทำให้เหตุผลในการเข้าร่วมและความตื่นตัวแตกต่างกัน (กลุ่ม GD 2, กลุ่มระดมความเห็น, 4 พฤษภาคม 2567)

ปัญหาที่สาม การส่งเสริมการรวมกลุ่มเป็นการใช้งบประมาณจำนวนมากที่ “ละลายแม่น้ำ” งบประมาณของนาแปลงใหญ่ตามคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2565 ให้ผ่านนิติบุคคลจำนวน 3 ล้านบาทนั้น ส่วนใหญ่ใช้งบสนับสนุนไปกับการซื้อครุภัณฑ์ เช่น โดรน รถแทรกเตอร์ รถเกี่ยว เทรลเลอร์ลาก เครื่องสีข้าวชุมชน เครื่องซัง เครื่องหว่าน เครื่องอัดฟาง เครื่องผสมปุ๋ย สร้างโรงเรือน อาคารแปรรูป ฯลฯ โดยแทบทุกกลุ่มในกรณีศึกษาของงานวิจัยกล่าวสอดคล้องกันว่าเป็นการซื้อไว้ก่อน กลุ่มอื่นซื้อ เราก็ต้องซื้อบ้าง (กลุ่ม GD 3, กลุ่มระดมความเห็น, 8 พฤษภาคม 2567) แม้ว่าการซื้อจะใช้เวลาในการเลือกครุภัณฑ์ไม่มากนัก บางกลุ่มบอกว่าราชการต้องการยอดภายใน 3-5 วัน ส่งผลให้ชาวนาต้องให้ร้านค้าและแค็ตตาล็อกที่หน่วยราชการแนะนำมาเท่านั้น เพราะกลัวดำเนินเอกสารไม่ทัน (กลุ่ม GB 3, กลุ่มระดมความเห็น, 7 กันยายน 2567) และดีลเลอร์ร้านค้าบางกลุ่มมาเปิดโต๊ะแนะนำสินค้าในวันประชุมแปลงใหญ่ (กลุ่ม GB 2, กลุ่มระดมความเห็น, 12 มิถุนายน 2567) ปัญหาการรีบซื้อครุภัณฑ์นี้ทำให้เกิดการซื้อของมาแล้วไม่ได้นำมาใช้งานจริงจำนวนมาก เช่น โดรนพ่นยา (7 กลุ่มกรณีศึกษาใช้งานไม่ได้จริง) และเครื่องอัดฟาง (3 กลุ่มกรณีศึกษาใช้งานไม่ได้จริง) เป็นต้น

ปัญหาที่สี่ การรวมกลุ่มไม่สามารถนำไปสู่การต่อรองในตลาดและการรวมกลุ่มเพื่อขายได้ เพราะเป้าหมายในการลดต้นทุนปัจจัยการผลิตมาจากส่วนของการขอรับเมล็ดพันธุ์ที่แจกจากหน่วยงานของรัฐที่ให้ผ่านกลุ่มชาวนาเท่านั้น การรวมกลุ่มเพื่อซื้อผลผลิตยังเห็นได้ไม่มากนัก ส่วนเรื่องการรวมกลุ่มเพื่อขายหรือต่อรองกับกลไกตลาด แทบไม่ประสบความสำเร็จ เพราะการขายมีเรื่องของผลประโยชน์ตอบแทนเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นประเด็นหลักในการทำลายความเข้มแข็งของกลุ่มชาวนา (ผู้ให้ข้อมูล E1, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2567) ทำให้เป้าหมายของ ศพก. สามารถทำได้เพียงส่งเสริมการรวมกลุ่มและการผลิตเท่านั้น แต่ในด้านการตลาดยังไม่สามารถสร้างกลุ่มที่ต่อรองราคาได้

ปัญหาที่ห้า ปัญหาการทำงานแยกส่วนกันของส่วนราชการระดับกลุ่ม หรือในทางรัฐศาสตร์เรียกว่า ปัญหา “กรมฉิบไถ่” (departmentalism) เพราะเมื่อฝ่ายการเมืองต้องการตัวเลขในการรวมกลุ่มชาวนาให้สำเร็จ ส่งผลให้ทุกส่วนราชการต้องเร่ง “รวมกลุ่ม” ชาวนา โดยแต่ละส่วนราชการทำงานแยกกัน บางหน่วยไม่ประสานงาน แทบไม่รู้ว่ามีการตั้งกลุ่มมาแล้วจากอีกส่วนราชการอื่น เช่น ในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์มีกรมส่งเสริมการเกษตรรวมกลุ่มแปลงใหญ่และ ศพก. กรมการข้าวมีศูนย์ข้าว/พันธุ์ข้าวชุมชนและโรงเรียนชาวนา กรมพัฒนาที่ดินมีศูนย์พัฒนาดินและปุ๋ย เป็นต้น ยังไม่นับกระทรวงอื่นอย่างกระทรวงมหาดไทย (โคกหนองนาโมเดล ของสำนักปลัดและกรมพัฒนาชุมชน) และกระทรวงพาณิชย์ (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า) ที่ต่างมีกลุ่มเกษตรกรของตนเองเหมือนกัน จนสร้างความหนักใจให้กับเจ้าหน้าที่รัฐของกรมส่งเสริมการเกษตรที่ควรเป็นหน่วยงานหลักในการรื้อยัดกลุ่มชาวนาทั้งหมด แต่กลับไม่มีข้อมูลของกรมหรือกระทรวงอื่น ๆ (ผู้ให้ข้อมูล C2, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2567) บางกลุ่มเห็นว่า การที่ราชการมาส่งเสริมการรวมกลุ่มเป็นเพียง “หลงเอาป้ายมาให้แปะตามศาลาประชาคม” (กลุ่ม GC 2, กลุ่มระดมความเห็น, 9 พฤษภาคม 2567) และชาวนาปรับตัวและรู้ว่าหน่วยงานรัฐต้องการอะไร จึงเกิดการรวมกลุ่มชาวนาแบบ “กลุ่มเดียวกันแต่หลายชื่อ สวมหมวกหลายใบ เองบหลายหน่วยงาน” (กลุ่ม GC 1, กลุ่มระดมความเห็น, 9 พฤษภาคม 2567)

จากทั้งห้าปัญหาของการรวมกลุ่มจากนโยบายของรัฐข้างต้น ส่งผลให้เกิดยุทธศาสตร์ในการปรับตัวไปสู่การรวมกลุ่มของชาวนาขนาดย่อม เพื่อมาตอบสนองหรือตอบโต้หรือช่วงชิงทรัพยากรต่อนโยบายของรัฐ ดังจะกล่าวในส่วนถัดไป

2. การเมืองและยุทธศาสตร์ของการรวมกลุ่มชาวนา “ขนาดย่อม” ด้วยทรัพยากรจากนโยบาย “นาแปลงใหญ่”

ภายใต้ปัญหาและข้อจำกัดของการส่งเสริมการรวมกลุ่มของภาครัฐ ชาวนาได้เรียนรู้และยืดหยุ่นปรับตัวผ่านการต่อสู้และต่อรองทางการเมือง บนเงื่อนไขของบริบททางนโยบายหลังการยึดอำนาจปี พ.ศ. 2557 ที่จะไม่เน้นการแจกเงินรายบุคคล แต่จะเน้นการสนับสนุนผ่าน “กลุ่ม” มากขึ้น ชาวนาจึงได้ตอบสนองต่อนโยบายดังกล่าวด้วยยุทธศาสตร์การรวมกลุ่มเป็นกลุ่มขนาดย่อม เพื่อบรรลุผลประโยชน์ของกลุ่มชาวนาที่ชัดเจน

โดยข้อถกเถียงสำคัญจะอยู่ที่นโยบายนาแปลงใหญ่ไม่สามารถนำไปสู่เป้าหมายของ “แปลงใหญ่” ได้จริง เนื่องจากตรรกะของการกระทำร่วมกัน (logic of collective action) อยู่บนเงื่อนไขผลประโยชน์ที่ชาวนาแต่ละคนจะได้รับและตัดสินใจมากรวมกลุ่ม ซึ่งผลประโยชน์ดังกล่าว

เห็นได้ชัดจากกลุ่มขนาดเล็กมากกว่ากลุ่มขนาดใหญ่ (Olson 1971) และการปรับตัวดังกล่าวทำให้ชาวนามีอิสระให้เชิงเปรียบเทียบ (relative autonomy) กับระบบทุนนิยม เพราะกระบวนการทำงานอาศัยความสัมพันธ์ทางสังคมในการรวมกลุ่ม แม้ว่าจะต้องอยู่ภายใต้และมีปฏิสัมพันธ์กับทุนนิยมก็ตาม แต่การรวมกลุ่มโดยสภาพแล้ว มีลักษณะของการต่อต้านเศรษฐกิจทุนนิยมอยู่ (Van der Ploeg 2018) ซึ่งการปรับตัวสู่การรวมกลุ่มขนาดย่อมของชาวนาด้วยยุทธศาสตร์ตอบโต้นโยบายของรัฐนี้สามารถเรียกรวมกันได้ว่าเป็น “การเมืองของความยืดหยุ่นปรับตัวของชาวนา” (Santiago-Vera et al. 2021) พบได้ในการปรับตัว 3 แนวทาง ดังต่อไปนี้

2.1 การปรับตัวสู่การรวมกลุ่มขนาดย่อมด้วย “ความจำเป็น” ทางวิถีการผลิต การตลาด และสังคม

ยุทธศาสตร์ในการปรับตัวสู่การรวมกลุ่มชาวนาขนาดย่อมในแนวทางแรก เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหลังการยกเลิกนโยบายจำนำข้าว การเกิดขึ้นของนโยบายประชารัฐสมัยรัฐบาลประยุทธ์ และสภาวะทางเศรษฐกิจที่ภาคเกษตรเผชิญปัญหาอย่างต่อเนื่องในช่วงวิกฤตโควิด-19 ที่มีคนกลับมาสู่ภาคเกษตรมากขึ้น เมื่อมีนโยบายอย่างนาแปลงใหญ่และตั้งศูนย์ศพก. จึงตอบสนองความจำเป็นทางการผลิตของชาวนาได้ และนำไปสู่การปรับตัวในลักษณะของการรวมกลุ่มมากขึ้นตามนโยบายของภาครัฐ ผ่านการปรับวิถีการผลิต การตลาด และความสัมพันธ์ทางสังคม เพราะนโยบายนาแปลงใหญ่มีราชการในส่วนกลาง ภาคเอกชน และองค์กรการเกษตร มาร่วมกับการรวมกลุ่มของชาวนา ผ่านการสร้างทีมสนับสนุนอย่างทีมทำการตลาด ทีมลดต้นทุน และทีมบริหารจัดการ

อย่างไรก็ดี การรวมกลุ่มด้วยความจำเป็นดังกล่าวอยู่บนเงื่อนไขว่าต้องบรรลุผลประโยชน์ส่วนบุคคลและกลุ่มที่มีความชัดเจน การปรับตัวสู่การรวมจึงออกมาเป็น “กลุ่มขนาดย่อม” ที่เหมาะสมกับการจัดการทรัพยากรและบริหารองค์การได้ง่ายกว่า ข้อมูลจากกลุ่มชาวนาที่เข้าร่วมแปลงใหญ่ในปี พ.ศ. 2564 ชี้ให้เห็นว่า

“การรวมกลุ่มเป็นแปลงใหญ่ให้ได้เงินจากหลวงต้องตั้งเป็น หจก. ที่มีระเบียบขึ้นตอนยุ่งยากมาก ตั้งแต่การตั้งกรรมการขึ้นมาซึ่งเปลี่ยนแปลงได้ยาก เพราะต้องมีชื่อจดทะเบียนตั้งแต่แรก การมีเหรียญกษาปณ์และทำรายงานประจำปี และต้องมีฝ่ายเลขาฯ ดำเนินการประชุมในแต่ละปี ขึ้นตอนที่ยุ่งยากแบบนี้ ถ้ากลุ่มใหญ่เกินไปเราก็จะทำงานไม่ได้ ขนาดเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ตอนทำบัญชียังต้องจ้างคนมาทำรายงานให้เลย เวลาใครได้รับความช่วยเหลืออะไรจะรู้ตัวทันที ไม่ต้องมาประชุมอะไรกันทีไรรอบ กลุ่มเล็ก ๆ จึงคล่องตัวกว่า”
(กลุ่ม GE 2, กลุ่มระดมความเห็น, 7 พฤษภาคม 2567) (เน้นโดยผู้เขียน)

กลุ่มชาวนาดังกล่าวยังชี้ให้เห็นว่า ในอดีตกลุ่มได้เป็นศูนย์ข่าวชุมชนของกรมการข้าว แต่หลังจากโควิด-19 ระบาด พบว่า มีคนกลับมาทำภาคเกษตรเยอะ และเงินช่วยเหลือจากภาครัฐก็มากขึ้นตามลำดับ ทำให้กลุ่มเห็นว่า ควรพัฒนาจากศูนย์ข่าวไปสู่การเข้าร่วมเป็นนาแปลงใหญ่ ร่วมกับกรมส่งเสริมการเกษตรเลย และผู้นำศูนย์ก็เป็นกำนันอยู่ในพื้นที่ ทำให้การดำเนินการปรับตัวไปสู่การรวมกลุ่มทำได้และมีความต่อเนื่องมากขึ้น (กลุ่ม GE 2, กลุ่มระดมความเห็น, 7 พฤษภาคม 2567)

ความยืดหยุ่นปรับตัวไปสู่กลุ่มขนาดย่อมจึงเกิดจากความจำเป็นในการปรับตัวสู่การรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นในภาคเกษตร และการเปลี่ยนแปลงไปของการจ้างงานในช่วงหลังวิกฤตโควิด-19 เงื่อนไขจากความจำเป็นดังกล่าวนี้สอดคล้องกับงานศึกษาทางวิชาการ ที่มองการรวมกลุ่มว่า เป้าหมายอยู่ที่การควบคุมราคาหรือทดแทนปัจจัยการผลิตที่ต้องพึ่งพิงจากภายนอก (external input) การจัดการทรัพยากรในการผลิต เช่น ที่ดิน น้ำ เป็นต้น และการจัดองค์การในการทำงานร่วมกัน (Galvis, Vargas, and Sicard 2020, 20-24)

ในขณะที่บางกลุ่ม แม้จะมีข้อจำกัดไม่สามารถตั้งศูนย์ ศพก. ได้ เพราะไม่มีที่ดินกลางสำหรับตั้งอาคารการเรียนรู้ แต่เมื่อรับทราบว่ามิงบประมาณจากนโยบายนาแปลงใหญ่เข้ามา ผู้นำของกลุ่ม ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ได้รวมเครือข่ายทำงานในพื้นที่ที่มีทะเบียนเกษตรกรมาเข้าร่วมกลุ่มแปลงใหญ่ทั้งแปลงใหญ่ข้าว และนำเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ได้รับแจกจากภาครัฐ 6 ตัน มาขายเป็นกองทุนในการตั้งต้นสำหรับการรวมกลุ่ม เพราะเงินสนับสนุนจากแปลงใหญ่มีจำนวนมากสามารถนำมาซื้อเครื่องจักรใช้ร่วมกันในกลุ่มได้ จึงจำเป็นต้องรีบดำเนินการรวมกลุ่มด้วยการสมาชิกขึ้นต้นได้ 35 คน และรวมที่ทำการเกษตรได้ประมาณกว่า 300 ไร่ (กลุ่ม GA 1, กลุ่มระดมความเห็น, 13 พฤษภาคม 2567)

ด้วยปัญหาความรีบร้อนในการดำเนินนโยบายนาแปลงใหญ่ และความต้องการยอดผลสัมฤทธิ์การรวมกลุ่มของภาครัฐ (Weera Wongsatjachock 2021) ทำให้ชาวนามีความจำเป็นต้องปรับตัวไปสู่การรวมกลุ่มเพื่อรับความช่วยเหลือจากนโยบายรัฐดังกล่าว และหากไม่เข้าร่วมกับนโยบายนาแปลงใหญ่ ก็จะถูกมองว่าเป็นผู้นำที่ไม่สามารถดึงงบประมาณของรัฐมาซื้อของให้กับชุมชนได้ (ผู้ให้ข้อมูล D6, สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2567) หากไม่ปรับตัวไปสู่การรวมกลุ่มก็จะเสียผลประโยชน์ที่พึงได้จากรัฐ ซึ่งถือว่าเป็นพฤติกรรมที่ไม่สมเหตุสมผลในการตัดสินใจ การปรับตัวไปสู่การรวมกลุ่มจึงเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้จากนโยบายดังกล่าว

2.2 การปรับตัวสู่การรวมกลุ่มด้วยยุทธศาสตร์ในการช่วงชิงทรัพยากรและผลประโยชน์จากภาครัฐ

ยุทธศาสตร์สำคัญของความยืดหยุ่นปรับตัวของการรวมกลุ่มชาวนาขนาดย่อม คือ การรวมกลุ่มเพื่อช่วงชิงทรัพยากรและผลประโยชน์จากภาครัฐ เป็นการปรับตัวโดยตรงของชาวนาที่เกิดความไม่แน่นอนของนโยบาย (disturbance) จากการช่วยเหลือแบบให้เงินกับปัจเจกบุคคลแบบจํา นำ หรือประกันราคาสินค้าเกษตร เปลี่ยนไปสู่การรวมกลุ่มและให้งบประมาณช่วยต้นทุนการผลิต ส่งผลให้ชาวนาปรับตัวตามความไม่แน่นอนด้วยการรวมกลุ่มในภาคเกษตร เพื่อให้อยู่ในเงื่อนไขของภาครัฐในการได้รับความช่วยเหลือ

จากการเก็บข้อมูลจากผู้นำเกษตรกรพบว่า การรวมกลุ่มของชาวนาไม่ใช่ความสัมพันธ์ทางการผลิตในปัจจุบัน เพราะในปัจจุบันเป็นการผลิตเพื่อขาย การทำงานจึงเป็นการทำงานภายในครัวเรือน และใช้การจ้างแรงงานมาทำงานในกระบวนการผลิต เมื่อได้สินค้าก็นำไปขาย การรวมกลุ่มมาร่วมผลิตหรือร่วมขายจึงไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวนาในปัจจุบัน (ผู้ให้ข้อมูล D8, สัมภาษณ์, 23 มิถุนายน 2567) หรืออาจเป็นเพราะกลุ่มชาวนาได้เปลี่ยนตัวเองเป็น “ผู้ประกอบการนา” (farming entrepreneur) ไปแล้ว (Dayley and Attachak 2016) การรวมกลุ่มชาวนาจึงต้องไม่ขัดกับผลประโยชน์ที่ชาวนาจะได้รับจากการทำแบบปัจเจก/ครัวเรือน

ส่งผลให้เกิดยุทธศาสตร์กลุ่มขนาดเล็กที่ยังรักษาผลประโยชน์ส่วนบุคคล (self-interest) ของชาวนาเอาไว้ได้

การรวมกลุ่มเพื่อรักษาผลประโยชน์ส่วนบุคคลของชาวนาจึงเป็นทางเลือกที่สมเหตุสมผล เพราะได้รับแรงกระตุ้น (incentives) จากงบประมาณภาครัฐในนโยบายนาแปลงใหญ่ และการรวมกลุ่มก็ไม่จำเป็นต้องรวมกลุ่ม “ผลิตและขาย” ตามที่ภาครัฐต้องเป่าไว้ แต่รวมกลุ่มเพื่อ “ร่วมผลิตและลดต้นทุนการผลิต” เท่านั้น ส่วนเรื่องผลผลิตและการขายยังเป็นต่างคนต่างทำอยู่ เพราะ “แยกกันขาย” อาจสร้างความยั่งยืนให้กับกลุ่มมากกว่า “รวมกันขาย” โดยมี 2 กลุ่มชาวนา ให้ข้อมูลที่น่าสนใจว่า

“การรวมกลุ่มกันหลายครั้งมีแต่ปัญหา มากคนก็มากความ ยังมีเรื่องเงินช่วยเหลือเข้ามาเกี่ยวข้อง ยิ่งทำให้ทะเลาะกัน กลุ่มเราเลยเน้นความช่วยเหลือเพราะการรับประโยชน์จากภาครัฐ ส่วนผลผลิตก็ต่างคนต่างทำ ใครขยันทำได้มากก็ได้เงินเยอะ ใครทำได้น้อยก็ขายได้เงินน้อยตาม ถ้าจะให้เอามาขายแล้วเข้ากองกลางจะยิ่งสร้างความไม่เป็นธรรม เพราะบางคนขยันบางคนขี้เกียจ แต่ได้เงินของกลุ่มเท่ากัน แบบนี้ยิ่งทำให้แตกแยกเข้าไปใหญ่” (กลุ่ม GD 1, กลุ่มระดมความเห็น, 3 พฤษภาคม 2567) (เน้นโดยผู้เขียน)

“ทางกลุ่มได้รวมกันแล้วรับเงินช่วยเหลือจากภาครัฐมาสร้างเครื่องหยอดพันธุ์ข้าว รถเพาะกล้า และเครื่องเพาะกล้าสำหรับทำนาโยนร่วมกัน ในการผลิตก็ทำงานร่วมกันได้ แต่เมื่อได้ผลผลิตก็ต่างคนต่างกัน บางคนมีเครือข่ายธุรกิจก็จะมีคนติดต่อมาซื้อ บางคนเปิดเพจเฟซบุ๊กขายออนไลน์ จะแยกกันทำชัดเจน เพราะแต่ละคนมีช่องทางตลาดไม่เหมือนกัน จะได้ไม่ต้องทะเลาะกันตอนมีเงินหลังขายได้” (กลุ่ม GD 3, กลุ่มระดมความเห็น, 8 พฤษภาคม 2567) (เน้นโดยผู้เขียน)

หากมองในมิติของการหางบประมาณมาเป็นต้นทุน (cost) การบริหารจัดการกลุ่ม การช่วงชิงทรัพยากรดังกล่าวบางกลุ่มสามารถบริหารจัดการทรัพยากรจากการรวมกลุ่มชาวนาด้วยนโยบายนาแปลงใหญ่ และเมื่อตั้งกลุ่มแล้วสามารถรับความช่วยเหลือจากรัฐเพื่อเปลี่ยนเป็น “ทุนหมุนเวียนกลุ่ม” เช่น รับเมล็ดพันธุ์จากภาครัฐมาขายให้สมาชิกกลุ่มในราคาพิเศษ (กลุ่ม GB 2, กลุ่มระดมความเห็น, 12 มิถุนายน 2567) หรือ ใช้เช่าเครื่องจักรที่ได้รับซื้อจากงบประมาณนาแปลงใหญ่ ราคาสมาชิกถูกกว่าราคาเช่าทั่วไป (กลุ่ม GD 3, กลุ่มระดมความเห็น, 8 พฤษภาคม 2567) (เน้นโดยผู้เขียน) หรือการขายหุ้นให้กับสมาชิก หุ้นละ 100 บาท (กลุ่ม GC 1, กลุ่มระดมความเห็น, 9 พฤษภาคม 2567) หรือใช้งบประมาณร่วมกับกองทุนกลางพัฒนาหมู่บ้าน (กลุ่ม GD 1, กลุ่มระดมความเห็น, 3 พฤษภาคม 2567) เป็นต้น เพื่อให้กลุ่มมีเงินเพียงพอในการเป็นต้นทุนดำเนินการในกลุ่ม

ยุทธศาสตร์ในการรวมกลุ่มของชาวนาจึงต้องมีความพร้อมในการจัดกลุ่มขนาดย่อมที่หลากหลายอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้ในกลุ่มเดียวกันสามารถตั้งเป็นกลุ่มแบบอื่น เพื่อช่วงชิงทรัพยากรรัฐให้ได้มากกว่าหนึ่งหน่วยงาน เช่น การรวมกลุ่มของเกษตรกร GC 2 ได้จัดตั้งเป็นศพก. เครือข่าย อีกทั้งยังมีบทบาทหน้าที่หลายกลุ่มในเวลาเดียวกัน ได้แก่ หมอдинชุมชน ปู่ยชุมชน แปลงใหญ่ข้าว ศูนย์แบ่งปันเมล็ดพันธุ์ และศูนย์เศรษฐกิจพอเพียงตามรอยพ่อ แปลงต้นแบบตามแนวพระราชดำริ (ทำโครงการฯ ให้ตามการเรียกร้องของจังหวัด) มีพื้นที่ทั้งหมด 14

ไร่ ไร่นาสวนผสมสู่ความยั่งยืน ทั้งแหล่งอาหาร แหล่งรายได้ แหล่งธรรมชาติ มีมรดกให้ลูกหลาน “สระ ปลา นา สวน” เรียกว่า โรงเรียนเกษตรกร และยกระดับห้องเที่ยวเชิงเกษตรด้วยเป็นแหล่งเรียนรู้และเป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น (กลุ่ม GC 2, กลุ่มระดมความเห็น, 9 พฤษภาคม 2567) ณ จุดนี้จึงสะท้อนได้ว่า แม้ชาวนาอาจจะไม่ได้อธิบายปัญหา “กรมาธิปไตย” อย่างเป็นทางการ แต่ชาวนารู้ทันหน่วยงานของรัฐว่า “ต่างคนต่างทำ” จึงได้ปรับตัวเป็นกลุ่มขนาดย่อมที่หลากหลายเพื่อรับทรัพยากรจากทุกหน่วยงานได้

ดังนั้น การปรับตัวไปสู่การรวมกลุ่มเพื่อช่วงชิงทรัพยากรจากภาครัฐผ่านนโยบาย จึงเป็นส่วนสำคัญของชาวนาที่รู้ทันความต้องการของภาครัฐ และรู้ดีด้วยว่า ภาครัฐไม่ได้ต้องการผลลัพธ์การรวมกลุ่มจริงจัง แต่แค่ต้องการยอด แล้วเอาป้ายของหน่วยงานมาแปะในศูนย์การเรียนรู้เท่านั้น (ผู้ให้ข้อมูล D6, สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2567) การรวมกลุ่มเป็นชาวนาขนาดย่อมจึงเป็นกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการ ที่สามารถปรับพฤติกรรมจากปัจเจกบุคคลมาเป็นกลุ่มเพื่อตอบสนองจากภาครัฐและการทำงานต่อหน่วยราชการได้

2.3 การปรับตัวสู่การรวมกลุ่ม เพื่อสร้างฐานทางการเมืองท้องถิ่นและการเคลื่อนไหวทางสังคม

แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจากรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา มาสู่รัฐบาลหลังการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2566 จนได้แก่นำจัดตั้งรัฐบาลใหม่เป็นพรรคเพื่อไทย แต่พบว่าแนวนโยบายในการดำเนินการเรื่องการรวมกลุ่มนาแปลงใหญ่ และ ศพก. ยังอยู่ในทิศทางเดิม คืองบประมาณส่งเสริมการรวมกลุ่มและการช่วยเหลือต้นทุนการผลิต ทำให้การรวมกลุ่มชาวนายังดำเนินต่อไปได้ ซึ่งอาจเป็นผลมาจากรัฐบาลพรรคเพื่อไทยยังกังวลกับการใช้นโยบายทางการเงินในการแทรกแซงราคาผลผลิตแบบในอดีต เช่น นโยบายจำนำข้าว เป็นต้น ส่งผลให้กระทรวงเกษตรไม่ได้เปลี่ยนนโยบาย และยังคงสนับสนุนการรวมกลุ่มอยู่ (ผู้ให้ข้อมูล A2, สัมภาษณ์, 11 ธันวาคม 2567) การดำเนินการรวมกลุ่มของชาวนาจึงยังสามารถใช้เครือข่ายทางการเมืองระดับพื้นที่ในการต่อรองทรัพยากรได้ แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล

ส่งผลให้เกิดอีกลักษณะหนึ่งของความยืดหยุ่นปรับตัวต่อการรวมกลุ่มขนาดย่อม เป็นการรวมกลุ่มอย่าง “ไม่เป็นทางการ” เพื่อตอบสนองความสัมพันธ์ทางการเมือง “อย่างเป็นทางการ” อย่างการเมืองท้องถิ่น (ทั้งฝ่ายบริหารและนิติบัญญัติท้องถิ่น) และท้องที่ (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) อันเนื่องมาจากการตอบสนองนโยบายนาแปลงใหญ่และการตั้ง ศพก. ต้องอาศัยผู้นำและกรรมการศูนย์ที่มีความตื่นตัวทางการเมือง และรับรู้ข่าวสารเรื่องความช่วยเหลือจากภาครัฐผ่านกลุ่มชาวนา ซึ่งโดยสภาพทางการเมืองแล้ว บุคคลที่มีตำแหน่งทางการเมืองในท้องถิ่นและท้องที่ จะรับรู้ข้อมูลเรื่องความช่วยเหลือจากภาครัฐก่อนกลุ่มอื่น การนำนโยบายนาแปลงใหญ่และงบประมาณช่วยเหลือผ่านกลุ่มที่จัดตั้งเป็นนิติบุคคล จึงอยู่ในทิศทางเดียวกับที่กลุ่มบุคคลที่มีตำแหน่งทางการเมืองจะใช้ฐานทางทรัพยากรจากนโยบายมาสร้างเครือข่ายทางการเมืองระดับพื้นที่

การทำงานของกลุ่มจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ “การสร้างเครือข่าย” กับหน่วยงานของรัฐทั้งส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น เช่น กลุ่มชาวนาได้รับความช่วยเหลือจากองค์การบริหารส่วนตำบล ในเรื่องของการขุดสระและบ่อน้ำสำหรับการทำการเกษตร ทำให้การรวมกลุ่มได้รับการอำนวยความสะดวกในการทำงานมากขึ้น (กลุ่ม GE 2, กลุ่มระดมความเห็น, 7 พฤษภาคม 2567) เป็นต้น ซึ่งทางหน่วยงานของรัฐในส่วนภูมิภาคต้องการ “จำนวน” ผู้เข้าร่วมโครงการรัฐให้ตอบสนอง

เป้าหมายเพื่อนำไปรายงานส่วนกลาง และหน่วยงานระดับท้องถิ่นที่ต้องการ “คะแนน” จากประชาชนในการเลือกตั้ง จึงต้องแสวงหาความช่วยเหลือหรืองบประมาณรัฐมาสนับสนุนกลุ่มชาวนา

การปรับตัวของชาวนากลุ่มนี้จึงได้อาศัยตำแหน่งหน้าที่ทางการเมืองเข้ามาร่วมสนับสนุนการรวมกลุ่มชาวนาขนาดย่อม เพื่อเปิดช่องทางในการเข้าถึงผลประโยชน์ของภาครัฐผ่านนโยบายนาแปลงใหญ่ โดยกลุ่มระดมความเห็นได้นำเสนอข้อมูลที่น่าสนใจว่า

“การรวมกลุ่มเกษตรกร หรือตั้งศูนย์การเรียนรู้ทางการเกษตร ต้องอาศัยปัจจัยสำคัญคือผู้นำ การรวมกลุ่มจึงเกิดขึ้นจากผู้นำที่มีตำแหน่งหรือมีหัวโขน สามารถเรียกคนเข้ามาร่วมกลุ่ม ดำเนินการประชุม และทำให้คนทำงานร่วมกันได้ เพราะเครือข่ายทำงานการเมือง คือเครือข่ายที่ช่วยทำงานในหลาย ๆ เรื่อง ย่อมสามารถนำมาช่วยทำงานในแปลงใหญ่ได้เช่นกัน” (กลุ่ม GD 1, กลุ่มระดมความเห็น, 3 พฤษภาคม 2567) (เน้นโดยผู้เขียน)

จากข้อความข้างต้นพบว่า ผู้นำทางการเมืองและเครือข่ายทางการเมืองเป็นแนวทางในการประสานงานร่วมกันในการรวมกลุ่มชาวนาให้มีความต่อเนื่อง และเข้าถึงทรัพยากรของภาครัฐได้ และคนที่มีตำแหน่งทางการเมืองสามารถเชื่อมโยงกับระบบราชการในการทำงานได้ และการตั้งกลุ่มต้องอาศัยเครือข่ายที่ยั่งยืน ส่งผลให้นโยบายแปลงใหญ่เข้ามาหากกลุ่มชาวนาที่เคยทำวิสาหกิจชุมชน หรือกลุ่มอาชีพที่ประสบความสำเร็จและเคยได้รางวัลมาก่อน แล้วเปลี่ยนกลุ่มให้เป็นนิติบุคคลนาแปลงใหญ่และศูนย์การเรียนรู้ ศพก. แทน ซึ่ง “พอคนมีตำแหน่ง ก็สามารถเข้าถึงการประกวดรางวัลต่าง ๆ ทำให้กลุ่มได้รับรางวัลจากราชการหลายแห่ง จนราชการจะทำนโยบายอะไร ก็ต้องมาหากกลุ่มตน เพราะมีรางวัลรับรอง” (กลุ่ม GD 2, กลุ่มระดมความเห็น, 3 พฤษภาคม 2567)

นอกจากนี้ การรวมกลุ่มชาวนาไม่สามารถเริ่มต้นใหม่จากศูนย์ได้ แต่ต้องอาศัยกลุ่มที่เคยทำงานการเมือง หรือเคยทำงานร่วมกันระดับพื้นที่มาก่อน จึงสามารถที่จะมารวมกลุ่มเป็นกลุ่มแปลงใหญ่ทำงานร่วมกันได้ บางกลุ่มเป็นเครือข่ายจากการเป็นเครือข่าย แต่กลุ่มที่ทำงานร่วมกันได้มักมาจากเครือข่ายการเมืองที่ทำงานร่วมกับราชการมาตลอด เช่น กลุ่มเคยช่วยราชการจัดงานระดับอำเภอ หรือเคยส่งชาวบ้านให้ร่วมกิจกรรมกับหน่วยราชการในพื้นที่ หรือกลุ่มเคยร่วมใช้งบประมาณท้องถิ่นสนับสนุนให้อำเภอจัดงานเทศกาลต่าง ๆ เป็นต้น (กลุ่ม GD 2, กลุ่มระดมความเห็น, 24 สิงหาคม 2567)

ประเด็นเรื่องฐานทางการเมืองกับการสร้างการรวมกลุ่มชาวนา สอดคล้องกับการเก็บข้อมูลพบว่า ทั้งหมด 15 กลุ่ม ที่เก็บข้อมูลด้วยการทำกลุ่มระดมความเห็น ทุกกลุ่มมีกรรมการอย่างน้อย 1 คน ที่มีตำแหน่งหน้าที่ทางการเมืองท้องถิ่นหรือท้องที่ บางกลุ่มใช้คณะกรรมการอำนวยการ และคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นสมาชิกชุดเดียว หรือมีสมาชิกเป็นส่วนหนึ่งกับกรรมการนาแปลงใหญ่

การปรับตัวไปสู่การรวมกลุ่มไม่ใช่เพื่อวางฐานทางการเมืองในการทำงานร่วมกันเพียงอย่างเดียว แต่เป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางสังคมระดับพื้นที่เพื่อต่อรองกับหน่วยราชการด้วย เพราะ “ผู้นำกลุ่มชาวนาที่มีตำแหน่งรู้ว่า ระบบราชการต้องการมวลชน สำหรับการทำกิจกรรมกับภาครัฐ เช่น ทำประชาคม จัดประชาพิจารณ์ หรือเกณฑ์คนเข้าร่วมกิจกรรมกับราชการ ใคร

คุณคนในพื้นที่ได้ก็จะทำงานกับราชการได้ง่ายและต่อเนื่อง งบประมาณอะไรลงมากก็จะรู้ได้ก่อน” (ผู้ให้ข้อมูล E2, สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2567) (เน้นโดยผู้เขียน)

ด้วยเหตุนี้ การรวมกลุ่มชาวนาขนาดย่อมด้วยฐานทางการเมืองจึงไม่ใช่แค่เสริมอำนาจในทางเศรษฐกิจหรือสังคมเท่านั้น แต่เป็นการเสริมอำนาจในทาง “การเมือง” เพื่อต่อรองกับระบบราชการและการใช้นโยบายของภาครัฐ หากราชการอยากประสบความสำเร็จ มีกลุ่มเกิดขึ้นและมีสมาชิกให้ถึงเป้าหมาย ก็ต้องฟังฟังกับแกนนำชาวนาที่มีตำแหน่งทางการเมืองเหล่านี้ในการช่วย “จัดตั้ง” กลุ่มขึ้นมาตอบสนองต่อนโยบายนาแปลงใหญ่และ ศพก.

ดังนั้น ความยืดหยุ่นปรับตัวของชาวนาไปสู่การรวมกลุ่มขนาดย่อม จึงมีมิติของการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจต่อรองทางการเมืองกับระบบราชการ ที่ส่วนหนึ่ง คือ การเข้าถึงทรัพยากรของรัฐผ่านนโยบายนาแปลงใหญ่ แต่อีกส่วนหนึ่ง คือ การสร้างเครือข่ายอำนาจระดับพื้นที่ที่ระบบราชการส่วนภูมิภาคต้องอาศัยความร่วมมือและฟังฟังระหว่างกัน การรวมกลุ่มชาวนาจึงเป็นยุทธศาสตร์ของผู้นำชุมชนในการสร้างสมดุลทางอำนาจกับระบบราชการ

บทสรุป

บทความวิจัยฉบับนี้อธิบายการปรับตัวของชาวนาในลักษณะของการรวมกลุ่ม จากนโยบายนาแปลงใหญ่และการตั้งศูนย์ ศพก. บนข้อถกเถียงที่ว่า การปรับตัวดังกล่าวไม่ได้นำไปสู่การรวมกลุ่มชาวนาขนาดใหญ่แบบที่ภาครัฐต้องการ แต่เกิดความยืดหยุ่นปรับตัวไปสู่ “ชาวนาขนาดย่อม” ที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของกลุ่ม และตอบสนองผลประโยชน์ส่วนบุคคลได้ดีกว่า อันเนื่องมาจากปัญหาของนโยบายของรัฐในด้านของความต้องการยอดตัวเลขผลสัมฤทธิ์ การรวมกลุ่มที่รวดเร็วเกินไปจนฝ่ายปฏิบัติทำงานไม่ทัน ความไม่สมดุลของงบประมาณนาแปลงใหญ่ และ ศพก. มีการใช้งบประมาณที่เพียงซื้อครุภัณฑ์ที่ไม่สามารถใช้งานอย่างต่อเนื่อง การไม่สามารถรวมกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจต่อรองทางการตลาด และปัญหาการมาธิปไตยในของส่วนราชการที่ขาดการประสานงานในการรวมกลุ่ม

จากปัญหาดังกล่าวจึงนำไปสู่การปรับตัวของกลุ่มชาวนาขนาดย่อมในหลายทิศทาง ไม่ว่าจะเป็นการปรับตัวสู่การรวมกลุ่มขนาดย่อมด้วย “ความจำเป็น” ทางวิถีการผลิต การตลาด และสังคม การปรับตัวสู่การรวมกลุ่มด้วยยุทธศาสตร์ในการช่วงชิงทรัพยากรและผลประโยชน์จากภาครัฐ และการปรับตัวสู่การรวมกลุ่มเพื่อสร้างฐานทางการเมืองท้องถิ่น และการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยการปรับตัวทั้งสามแนวทางเป็นการเมืองและยุทธศาสตร์ของชาวนา ในการตอบสนองต่อนโยบายรัฐในทิศทางที่ไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับเป้าหมายของรัฐเสมอไป แต่ต้องสอดคล้องกับเป้าหมายของกลุ่มชาวนา ซึ่งก็คือ การบรรลุผลประโยชน์ของกลุ่มและส่วนบุคคล

การปรับตัวไปสู่การรวมกลุ่มชาวนาขนาดย่อมจึงเป็นผลลัพธ์ที่ไม่ได้ตั้งใจของนโยบายนาแปลงใหญ่และการจัดตั้ง ศพก. เพราะกลุ่มขนาดย่อมมีความยืดหยุ่นในการปรับตัว การดำเนินงาน และการวางยุทธศาสตร์เพื่อช่วงชิงทรัพยากรของรัฐได้เหมาะสมมากกว่า และการรวมกลุ่มขนาดย่อมของชาวนาได้กลายมาเป็นสถาบันที่ไม่เป็นทางการในการขับเคลื่อนกระบวนการทางสังคมและการเมือง หากได้รับการสนับสนุนหรือผลักดันให้เหมาะสมกันแต่ละพื้นที่ จะทำให้เกิดการรวมกลุ่มขนาดย่อมสำหรับการเป็นทางออกของปัญหาภาคเกษตรของไทย

แม้ว่าผลการศึกษานี้อาจจะทำให้เห็นปัญหาของการใช้งบประมาณรัฐในการสนับสนุนการ

รวมกลุ่มชาวนา แต่งานวิจัยฉบับนี้ชี้ให้เห็นปัญหาดังกล่าว เพราะยังมีความเชื่อว่า “การรวมกลุ่ม” คือ แนวทางสำคัญในการสร้างความยืดหยุ่นปรับตัวของชาวนาในอนาคตได้ โดยไม่ต้องกลับไปพึ่งพิงความช่วยเหลือรายบุคคลแบบในอดีต แต่การใช้งบประมาณและนโยบายในการรวมกลุ่ม อาจต้องมีการปรับปรุงหรืออุดหนุน เพื่อสนับสนุนการรวมกลุ่มของชาวนาให้มีความยั่งยืนและคุ้มค่าในการดำเนินนโยบายต่อไป

References

- Adis Isarangkun Na Ayutthaya, Parinyarat Liangcharoen, Kasinee Tharisang, Kanchana Yasen, and Tipawan Kaewmeesri. 2023. “Nayobai Kaset Phuea Rongrap BCG” [Agricultural Policies for BCG]. Bangkok: Thailand Development Research Institute. (in Thai)
- Agricultural Productivity Efficiency Increasing Learning Center. 2024. “Banchi Sun Khruetakhai Khong Sophoko Pracham Pi Ngoppraman 2567” [The 2024 Center Balance Sheet Report of APEILC]. Accessed September 10, 2024. <https://alc.doae.go.th/?p=8006>. (in Thai)
- Anan Ganjanapan. 2001. “Miti Chumchon: Withi Khit Thongthin Wa Duai Sitthi Amnat Lae Kan Chatkan Sapphayakon” [Community Dimension: Local Thought of Rights, Power, and Resource Distribution]. Bangkok: Thailand Research Fund (TRF). (in Thai)
- Banfield, Edward C. 1958. *The Moral Basis of a Backward Society*. Glencoe, IL: Free Press.
- Burrell, Gibson. 2020. “W(h)ither the Peasantry in the Work of the Academy?” *Academy of Management Discoveries* 6 (2): 170–171. <https://doi.org/10.5465/amd.2019.0063>
- Carpenter, Steve, Brian Walker, J. Marty Anderies, and Nick Abel. 2001. “From Metaphor to Measurement: Resilience of What to What?” *Ecosystems* 4 (8): 765–781. <https://doi.org/10.1007/s10021-001-0045-9>
- Chatthip Nartsupha, Sangsit Piriyanangsan, Christopher John Baker, Yos Santasombat, Suvit Theerasasawat, Sangop Songmuang, Porphan Uyyanon, and Seree Leelalai. 2003. “Setthakit Chumchon Muban Thai” [Thai Community-Village Economy]. Bangkok: Thailand Research Fund (TRF). (in Thai)
- Creswell, John W. 2007. *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among Five Approaches*. 2nd ed. London: Sage Publications.
- Cunha, Miguel Pina e, Stewart Clegg, Elena Antonacopoulou, Jane Lê, Jorge F. Marques, and António Caetano. 2023. “The Paradox of the Peasantry in Management and Organization Studies.” *International Journal of Organizational Analysis* 31 (5): 1802–1813. <https://doi.org/10.1108/IJOA-08-2021-2921>
- Dayley, Robert, and Attachak Sattayanurak. 2016. “Thailand’s Last Peasant.” *Journal of Asian Studies* 75 (1): 42–65. <https://doi.org/10.1017/S0022463415000478>
- Department of Agricultural Extension. 2024. “Rabop Songsoem Kan Kaset Baep Plaeng Yai” [Large-scale Farming Supporting System]. Accessed March 3, 2025. <https://co-farm.doae.go.th/graph/Dashboard1dsb.php>. (in Thai)
- Edelman, Marc. 2024. *Peasant Politics of the Twenty-First Century: Transnational Social Movement and Agrarian Change*. Ithaca and London: Cornell University

- Press. <https://doi.org/10.7591/cornell/9781501773440.001.0001>
- Friedmann, Harriet. 2006. “Focusing on Agriculture: A Comment on Henry Bernstein’s ‘Is There an Agrarian Question in the 21st Century?’” *Canadian Journal of Development Studies* 27 (4): 461–465.
<https://doi.org/10.1080/02255189.2006.9669167>
- Friedmann, Harriet. 2019. “The Awkward Class: A Foundation for Peasant Studies.” *Journal of Peasant Studies* 46 (5): 1096–1105.
<https://doi.org/10.1080/03066150.2019.1608684>
- Galvis, Camilo Andrés Ardila, Cindy Alexandra Córdoba Vargas, and Tomás Enrique León Sicard. 2020. “Resilience and Peasant Economy: A Case Study in the Colombian Andes.” *Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural* (30): 19–44.
- Guest, Greg, Arwen Bunce, and Laura Johnson. 2006. “How Many Interviews Are Enough? An Experiment with Data Saturation and Variability.” *Field Methods* 18 (1): 59–82.
<https://doi.org/10.1177/1525822X05279903>
- Halperin, Sandra, and Oliver Heath. 2012. *Political Research: Methods and Practical Skills*. Oxford: Oxford University Press.
- Humbert, Clemence, and Jonathan Joseph. 2019. “Introduction: The Politics of Resilience: Problematizing Current Approaches.” *Resilience: International Policies, Practices and Discourses* 7 (3): 215–223. <https://doi.org/10.1080/21693293.2019.1613738>
- Karani, Irene, and Nyachomba Kariuki. 2017. “Using Participatory Approaches in Measuring Resilience and Development in Isiolo County, Kenya.” In *Evaluating Climate Change Action for Sustainable Development*, edited by Juha I. Uitto, Jyotsna Puri, and Rob D. van den Berg, 271–287. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-43702-6_15
- Ministry of Agriculture and Cooperatives. 2016. “Kan Songsoem Kan Kaset Baep Plaeng Yai” [Supporting Large-Scale Farming Approach]. Accessed September 9, 2024. https://bangkok.doae.go.th/talingchan/?page_id=549. (in Thai)
- Nipon Puapongsakorn, Apiwat Ratanawaraha, Ittiphong Mahathanethet, Attachai Jintavej, Siriporn Kiritikarnkul, Kanpitcha Boonsiri, Nipa Srianan, Kampol Pantakua, Nattida Wiwatwicha, and Chawanrat Buranakit. 2022. “Anakhot Chao Na Chao Suan Rai Lek” [Future of Small Farmers]. Bangkok: National Research Council of Thailand. (in Thai)
- Olson, Mancur. 1971. *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ploeg, Jan Douwe van der. 2018. *The New Peasantries: Rural Development in Times of Globalization*. 2nd ed. London: Routledge.
- Ploeg, Jan Douwe van der. 2021. “The Political Economy of Agroecology.” *Journal of Peasant Studies* 48 (2): 274–297. <https://doi.org/10.1080/03066150.2020.1725489>
- Popkin, Samuel L. 1979. *The Rational Peasant: The Political Economy of Rural Society in Vietnam*. Berkeley: University of California Press.
<https://doi.org/10.1525/9780520341623>
- Prasanna, Lakshmi. 2011. “Farm Size and Productivity: Understanding the Strengths of

- Smallholders and Improving Their Livelihoods.” *Economic and Political Weekly* 46 (26): 5–11.
- Santiago-Vera, Teresita, Cristian Jara, and Eduardo Cartes. 2021. “Re-conceptualizing and Decolonizing Resilience from a Peasant Perspective.” *Agroecology and Sustainable Food Systems* 45 (10): 1422–1440. <https://doi.org/10.1080/21683565.2021.1952362>
- Thonglor Khwanthong, Boonsong Matkhao, Boonkong Suwanphet, Anon Ngiewlai, Roem Churat, Sutthas Wantieng, Nongyao Worarit, and Miew Jongsadapklang. 2018. “Kan Phatthana Rupbaep Kan Ruam Klum Khong Chang Chaona Nai Phuentshi Phak Isan Ton Klang” [A Study on the Development of Group Models for Farmer Artisans in the Central Northeastern Region of Thailand]. Bangkok: Thailand Research Fund. (in Thai)
- Walker, Brian, Lance H. Gunderson, Ann Kinzig, Carl Folke, Steve Carpenter, and Luis Lebel. 2006. “A Handful of Heuristics and Some Propositions for Understanding Resilience in Social-Ecological Systems.” *Ecology and Society* 11 (1): Article 13. <https://doi.org/10.5751/ES-01530-110113>
- Weera Wongsatjachock. 2021. “Relationships of Large-scale Farming Scheme and Political Regime from 2014–2018: A Case Study of Large-scale Farming in the Eastern Region, Thailand.” *Journal of Political Science and Public Administration* 12 (2): 1–22. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/polscicmujournal/article/view/200855> (in Thai)

บทความวิจัย

เปรียบเทียบการสร้างรัฐสวัสดิการในกลุ่มประเทศตะวันตกและตะวันออก: แนวทางในการทำความเข้าใจการพัฒนารัฐสวัสดิการ[†]

วรรณภา สิริศิริ^{a,*} และ ภาคภูมิ แสงกนกกุล^b

^a ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำสำนักวิชาการระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

^b ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

* ผู้แต่งหลัก: อีเมล wannapa.l@cmu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้ศึกษาพัฒนาการของรัฐสวัสดิการในกลุ่มประเทศตะวันตกและตะวันออกเพื่อตอบคำถามว่าการนำเอาความสำเร็จของรัฐสวัสดิการตะวันตกมาเป็นต้นแบบเพียงพอและเหมาะสมต่อการสร้างรัฐสวัสดิการของไทยหรือไม่ผ่านการศึกษาค้นคว้าของรัฐสวัสดิการในยุโรปตะวันตก ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส และกลุ่มสแกนดิเนเวีย และประเทศที่พัฒนาแล้วในเอเชียอย่างญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และสิงคโปร์เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นถึงความเหมือนและความต่างของทั้งสองกลุ่ม การวิจัยนี้ใช้แนวทางการวิจัยประวัติศาสตร์เชิงสถาบัน (Historical Institutional Approach) เน้นไปที่ปัจจัยทางด้านอุดมการณ์และปัจจัยโครงสร้างเชิงสถาบันเป็นสำคัญ ผลการศึกษาพบว่ารัฐสวัสดิการมีหลากหลายรูปแบบและประวัติศาสตร์เชิงสถาบันมีอิทธิพลต่อการกำหนดเส้นทางการพัฒนารัฐสวัสดิการ การก่อสร้างรัฐสวัสดิการไทยจึงมีอาจลอกเลียนแบบรัฐอื่นได้ทั้งหมดแต่ต้องเข้าใจบริบทและประวัติศาสตร์ของตนเอง ประยุกต์ปรับปรุงให้เหมาะสมกับปัญหาสังคมที่ประสบอยู่ และจำเป็นต้องคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบันซึ่งต้องใช้เวลาหลายทศวรรษหรือศตวรรษในการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านอุดมการณ์รัฐสวัสดิการ โครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม

คำสำคัญ: รัฐสวัสดิการ, ยุโรปตะวันตก, สแกนดิเนเวีย, เอเชียตะวันออก, ขงจื้อ

วันที่รับ: 10 มกราคม 2568

วันที่แก้ไข: 9 มีนาคม 2568

วันที่ตอบรับ: 28 มีนาคม 2568

บรรณาธิการ: ธนพันธ์ ไส้ประกอบ
ทรัพย์สิน คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สิทธิ์: สัญญาอนุญาตแบบครีเอทีฟ
คอมมอนส์ - แจกจ่ายได้ ต้องอ้างอิง
ไม่แก้ไขตัดแปลง ไม่ใช่เพื่อการค้า

ลิขสิทธิ์: ©2568 บทความนี้เป็น
ลิขสิทธิ์ของคณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การอ้างอิง: วรรณภา สิริศิริ และ
ภาคภูมิ แสงกนกกุล. 2568.
เปรียบเทียบการสร้างรัฐสวัสดิการใน
กลุ่มประเทศตะวันตกและตะวันออก:
แนวทางในการทำความเข้าใจการ
พัฒนารัฐสวัสดิการ. วารสาร
สังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย 55 (1): 186-211
<https://doi.org/10.61462/cujss.v55i1.4415>

ข้อความที่ปรากฏทั้งหมดในบทความ
เป็นความคิดเห็นของผู้เขียน มิใช่
ความเห็นของหน่วยงานวารสารผู้
จัดพิมพ์

[†] งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

RESEARCH ARTICLE

A Comparison of Welfare State Development in Western and Eastern Countries: Approaches to Understanding Welfare State Development[†]

Wannapa Leerasiri^{a,*} and Pakpoom Saengkanokkul^b

^aAssistant Professor Dr., School of International Affairs, Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University

^bAssistant Professor Dr., Faculty of Economics, Chiang Mai University

Received: January 10, 2025

Revised: March 9, 2025

Accepted: March 28, 2025

Editor: Thanapan Laiprakobsup,
Faculty of Political Science,
Chulalongkorn University

License: [Creative Commons](#)
License: [Attribution–](#)
[NonCommercial-NoDerivatives;](#)
[\(CC-BY-NC-ND 4.0\)](#)

Copyright: ©2025 Faculty of
Political Science, Chulalongkorn
University

Citation: Leerasiria, Wannapa
and Saengkanokkul, Pakpoom.
2025. "A Comparison of
Welfare State Development in
Western and Eastern Countries:
Approaches to Understanding
Welfare State Development".
Chulalongkorn University
Journal of Social Sciences 55
(1): 186-211.
<https://doi.org/10.61462/cujss.v55i1.4415>

All statements in this article
are the opinions of the
authors. It is not the opinion of

* Corresponding author email: wannapa.l@cmu.ac.th

Abstract

This research paper examines the development of welfare states in Western and Eastern countries to address whether adopting the success of Western welfare states as a model is sufficient and appropriate for establishing a welfare state in Thailand. The study compares the development of welfare states in Western Europe, including the UK, France and Scandinavia, with those in advanced Asian economies such as Japan, South Korea, and Singapore. By focusing on the similarities and differences between these groups, the research employs a Historical Institutional Approach, emphasizing ideological and institutional structural factors. The findings reveal that welfare states vary significantly, and historical institutional contexts heavily influence their developmental trajectories. Thailand cannot entirely replicate other states' models; instead, it must understand its own context and history, adapting solutions to address current social issues. Additionally, institutional changes in welfare ideologies, economic structures, society, politics, and culture require decades or even centuries to fully evolve.

Keywords: *Welfare State, Western Europe, Scandinavia, East Asia, Confucianism*

[†] This research is funded by the Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University

1. บทนำ

ความเข้าใจโดยทั่วไปของรัฐสวัสดิการ คือ รัฐที่กระจายสวัสดิการให้แก่ประชาชนด้วยการใช้นโยบายสังคม เช่น การศึกษา การรักษาพยาบาล ที่อยู่อาศัย เป็นต้น เพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิตของประชาชน (Rapeephan Khamhom 2011) การกล่าวถึงรัฐสวัสดิการในประเทศไทย เช่น การหาเสียงเลือกตั้ง เวทีสาธารณะ หรือแม้แต่ในสื่อสังคมออนไลน์ มักจะมีการอ้างถึงระบบรัฐสวัสดิการของสแกนดิเนเวีย ที่มีการจัดสรรสวัสดิการสังคมคุณภาพสูงให้แก่ประชาชนอย่างทั่วถึง ลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม และสร้างความมั่นคงในการทำงาน เป็นต้น ถือเป็นรัฐสวัสดิการที่ดีและประสบความสำเร็จ และมักถูกยกให้เป็นต้นแบบของรัฐสวัสดิการ (Paphassorn Woraphatthirakun 2017)

อย่างไรก็ดี ในความเป็นจริงแล้ว รัฐสวัสดิการแบบยุโรปและสแกนดิเนเวียก็ประสบปัญหาและความท้าทายเป็นอย่างมาก ความผันผวนของโลกและความเสี่ยงทางสังคมชนิดใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นสังคมสูงวัย การเคลื่อนย้ายอพยพแรงงานต่างด้าว การระบาดของโรคติดต่อข้ามพรมแดน และการชะงักงันของเศรษฐกิจโลก ได้ส่งผลกระทบต่อทุกประเทศรวมถึงยุโรป ทำให้เกิดวิกฤตรัฐสวัสดิการระลอกใหม่ และยุโรปต้องมีการปฏิรูประบบรัฐสวัสดิการหลายครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มการเก็บภาษี และตัดลดสิทธิประโยชน์สวัสดิการสังคมบางอย่าง (Begg, Mushövel, and Niblett 2015; McGauran 2020) วิกฤตที่เกิดขึ้นทำให้ต้องหวนกลับมาพิจารณา และจึงกลับมาตั้งคำถามถึงประสิทธิภาพของรัฐสวัสดิการยุโรปในการแก้ปัญหาสังคม

ผู้วิจัยจึงเกิดคำถามว่า การนำเอาความสำเร็จของรัฐสวัสดิการในโลกตะวันตกมาเป็นต้นแบบนั้น เพียงพอและเหมาะสมต่อการสร้างรัฐสวัสดิการที่ตอบโจทย์ประเทศไทยแล้วหรือไม่ เพราะถึงแม้ประเทศไทยได้พัฒนานโยบายสวัสดิการสังคมอย่างต่อเนื่องตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และหลายนโยบายก็ได้รับอิทธิพลและประสบการณ์จากรัฐสวัสดิการยุโรป เช่น นโยบายประกันสังคม หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า เงินช่วยเหลือคนชรา เป็นต้น (Durongkaverroj 2021) แต่ทว่า ข้อจำกัดและพื้นที่หลังประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมืองและสังคมที่แตกต่างกัน ก็ทำให้ประเทศไทยยังมีเส้นทางที่ห่างไกลในการพัฒนารัฐสวัสดิการให้เทียบเคียงกับโลกตะวันตก และประชาชนบางกลุ่มยังคงตกหล่นจากระบบประกันสังคม และเผชิญความไม่มั่นคงตลอดช่วงชีวิต

งานวิจัยฉบับนี้มีสมมติฐานว่า การพัฒนารัฐสวัสดิการในกลุ่มประเทศตะวันตก ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศสและประเทศในสแกนดิเนเวียอย่างสวีเดน มีแนวทางการก่อสร้างรัฐสวัสดิการแตกต่างไปจากประเทศในเอเชียตะวันออก เพื่อเป็นการศึกษาหาแนวทางสำหรับทำความเข้าใจรัฐสวัสดิการในประเทศไทย ผู้วิจัยจึงเลือกประเทศที่พัฒนาแล้ว อย่างญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และสิงคโปร์ เป็นกรณีศึกษา เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นถึงความเหมือนและความต่างของทั้งสองกลุ่มประเทศ งานวิจัยฉบับนี้เน้นศึกษาไปที่ปัจจัยทางด้านอุดมการณ์ และปัจจัยโครงสร้างเชิงสถาบัน เป็นสำคัญ

2. วัตถุประสงค์การศึกษา

งานวิจัยฉบับนี้มีเป้าหมายสำคัญในการศึกษารูปแบบของรัฐสวัสดิการในประเทศต่าง ๆ ในยุโรปตะวันตกและเอเชียตะวันออก เพื่อแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมกับประเทศไทย

วัตถุประสงค์การวิจัยจึงประกอบไปด้วย

1. เปรียบเทียบฐานความคิดและอุดมการณ์ระหว่างรัฐสวัสดิการยุโรปและเอเชียตะวันออก
2. เปรียบเทียบโครงสร้างเชิงสถาบันระหว่างรัฐสวัสดิการยุโรป ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส และสวีเดน และเอเชียตะวันออก ได้แก่ ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และสิงคโปร์

3. ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้แนวทางการวิจัยศึกษาประวัติศาสตร์เชิงสถาบัน (Historical Institutional Approach : HI) เพื่อศึกษาเส้นทางการพัฒนารัฐสวัสดิการที่แตกต่างกันในแต่ละประเทศ แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์เชิงสถาบันเป็นแนวทางการศึกษาที่ได้รับความนิยมในการศึกษา การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม เนื่องจากแนวทางนี้เน้นการศึกษา “โลกแห่งความเป็นจริง” (Steinmo 2012) ที่สามารถแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของประเด็นทางสังคมจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างเป็นระบบ การศึกษาตามแนวทางนี้ให้ความสำคัญกับปัจจัยเชิงสถาบัน แนวทางเชิงประวัติศาสตร์ และคำถามเชิงประจักษ์ กล่าวคือ การศึกษาประวัติศาสตร์เชิงสถาบันเชื่อว่า ปัจจัยด้านโครงสร้างสถาบันเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดพฤติกรรมและผลลัพธ์ (Steinmo 2012) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ระยะเวลา ลำดับเหตุการณ์ และปัจจัยด้านสภาวะทางเดินบังคับ (path dependence) ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านปัจจัยเชิงสถาบัน เป็นผลมาจากสิ่งที่เกิดขึ้นมาแล้วในอดีต (Trouve et al. 2010)

การศึกษาตามแนวทางประวัติศาสตร์เชิงสถาบันจะทำให้เห็นถึงองค์ความรู้ที่สั่งสมมายาวนาน และทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจถึงบริบทของการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากประเด็นเรื่องรัฐสวัสดิการเป็นเรื่องที่หยั่งรากลึกในประวัติศาสตร์ ควบคู่ไปกับการพัฒนาโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง การใช้แนวทางการศึกษาเปรียบเทียบเชิงประวัติศาสตร์นี้จึงเป็นแนวทางที่เหมาะสมในการตีความ และให้ความหมายเกี่ยวกับอุดมการณ์ที่เป็นรากฐานของรัฐสวัสดิการที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และการศึกษาแนวทางประวัติศาสตร์เชิงสถาบันยังช่วยให้การศึกษาในเชิงเปรียบเทียบเป็นไปอย่างเป็นระบบ ซึ่งถือว่าเป็นจุดแข็งของการศึกษาแนวทางนี้ (Steinmo 2012)

ในการศึกษานี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และเปรียบเทียบอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมถึงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม อันเป็นรากฐานวิสัยทัศน์เกี่ยวกับรัฐสวัสดิการทั้งในยุโรปและเอเชียตะวันออก สำหรับกรณีของยุโรปนั้น ผู้วิจัยเน้นไปที่อุดมการณ์ทางเศรษฐศาสตร์แบบคลาสสิกและนีโอคลาสสิก อุดมการณ์เสรีนิยมทางการเมือง แนวคิดและพัฒนาการของรัฐสวัสดิการ อันเป็นผลจากส่วนผสมของอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น ในขณะที่ทางด้านเอเชียตะวันออกนั้น ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับอุดมการณ์ทางเศรษฐศาสตร์การเมืองแบบขงจื้อ อันเป็นรากฐานความคิดและอุดมการณ์สำคัญของเอเชียตะวันออก การพัฒนาอุตสาหกรรมและการทำให้ทันสมัย รวมไปถึงบทบาทของสถาบันในการพัฒนารัฐสวัสดิการ

งานวิจัยฉบับนี้เป็นการวิจัยเอกสาร ได้แก่ เอกสารเชิงนโยบาย รายงานของรัฐบาล งานวิจัย รวมถึงงานเขียนเชิงวิชาการต่าง ๆ ที่กล่าวถึงพัฒนาการของรัฐสวัสดิการ อิทธิพลของปัจจัยด้านอุดมการณ์และโครงสร้างเชิงสถาบันในประเทศที่เป็นกรณีศึกษา ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยศึกษาประวัติศาสตร์เชิงสถาบัน เพื่อศึกษาเชิงลึกลงรายละเอียดในแต่ละประเทศ และเพื่อศึกษา

เส้นทางการพัฒนารัฐสวัสดิการที่แตกต่างกัน ผู้วิจัยสังเคราะห์ข้อมูลและรูปแบบของสวัสดิการในยุโรปและเอเชียตะวันออกที่ปรากฏในเอกสารและข้อมูลต่าง ๆ โดยไม่ได้มีการกำหนดกรอบการวิเคราะห์ไว้ล่วงหน้า แนวทางนี้จะทำให้ผู้วิจัยมีอิสระและความยืดหยุ่นในการตีความปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม อุดมการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ที่มีความแตกต่างกันอย่างมากระหว่างยุโรปกับเอเชียตะวันออก (Gerring 2004)

4. เปรียบเทียบฐานความคิดและอุดมการณ์ระหว่างรัฐสวัสดิการยุโรปและเอเชียตะวันออก

4.1 ฐานความคิดและอุดมการณ์รัฐสวัสดิการยุโรป

4.1.1 มิติเศรษฐศาสตร์: รัฐจัดสรรทรัพยากรเพื่ออรรถประโยชน์สูงสุด

รัฐสวัสดิการ หรือ “welfare state” หมายถึง “ระบบที่ให้รัฐบาลจัดสรรสวัสดิการสังคม เช่น บริการสุขภาพ ประกันการว่างงาน ฯลฯ แก่ประชาชนผู้ที่จ่ายภาษี และที่มีความจำเป็น” (Cambridge University Press n.d.) คำว่า “สวัสดิการ” ในทางเศรษฐศาสตร์ มีความหมาย 2 ระดับ กล่าวคือ สวัสดิการในระดับปัจเจก (individual welfare) หมายถึง คุณภาพชีวิต ความอยู่ดีมีสุข ความพึงพอใจของปัจเจกซึ่งเกิดจากการครอบครองหรือใช้ประโยชน์จากวัตถุ จากสินค้าและบริการ เช่น การบริโภคอาหารหรือการมีที่พักอาศัย นักเศรษฐศาสตร์นิยมใช้คำว่า “อรรถประโยชน์” เรียกแทนสวัสดิการ ทั้งในเชิงกายภาพ (physical well-being) เช่น ร่างกายแข็งแรง ความดันเลือดปกติ และทั้งในเชิงจิตภาพ (psychological well-being) เช่น ความสุข การจัดการอารมณ์ เป็นต้น (Uamporn Pichaisanit 2009) อีกระดับหนึ่ง คือ สวัสดิการสังคม (social welfare) ซึ่งก็คือ สวัสดิภาพของสังคมหรือชุมชนโดยรวม ผลรวมสวัสดิการหรืออรรถประโยชน์ปัจเจกของทุกสมาชิกในสังคมหรือชุมชน

แนวความคิดเรื่องสวัสดิการสังคมเชื่อว่า ปัจเจกบุคคลเป็นผู้แสดง (agent) ที่มีเสรีภาพในการเลือกทำธุรกรรม โดยสมมติว่า มนุษย์เป็นผู้มีเหตุผลทางเศรษฐกิจ จุดมุ่งหมายของมนุษย์จะเลือกหนทางที่ได้อรรถประโยชน์สูงสุด อย่างไรก็ตาม มนุษย์ต้องเผชิญข้อจำกัด ได้แก่ ความขาดแคลนทรัพยากร และต้องเผชิญการแข่งขันกับผู้อื่นที่มีจุดประสงค์เพื่อสวัสดิการสูงสุดเช่นกัน นอกจากนี้ กลไกตลาดแข่งขันสมบูรณ์เป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพในการจัดสรรทรัพยากร การแลกเปลี่ยนอย่างสมัครใจจึงช่วยเพิ่มอรรถประโยชน์แก่สมาชิกในสังคม เพราะแต่ละคนย่อมรู้ดีที่สุกว่าตนเองต้องการอะไร ดังนั้นจึงเลือกที่จะเสียสละสินค้าที่ไม่ต้องการเพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่มีประโยชน์ต่อตนเอง การแลกเปลี่ยนจึงช่วยเพิ่มอรรถประโยชน์แก่ทุกฝ่าย เมื่อมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนจำนวนมากจึงทำให้ทุกคนมีอรรถประโยชน์สูงสุด และส่งผลให้ผลรวมสวัสดิการสุทธิของสังคมเพิ่มสูงสุดด้วยเช่นกัน (Caporaso and Levine 2005) จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ความเห็นแก่ตัวของปัจเจกไม่ได้ส่งผลร้ายต่อสังคม แต่กลับส่งผลดี ความเห็นแก่ตัวของปัจเจกเป็นแรงผลักดันให้คนเราชวนช่วยพยายามให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดต่อตนเอง และสร้างความร่วมมือกับผู้อื่นอย่างไม่ตั้งใจ ดังนั้น ตามแนวคิดนี้ รัฐจึงควรมีบทบาทจำกัด และปล่อยให้เอกชนทำธุรกรรมด้วยความสมัครใจ ผ่านกลไกตลาดแข่งขันสมบูรณ์

อย่างไรก็ตาม กลไกตลาดก็เกิดภาวะล้มเหลวได้เช่นกัน ในกรณีนี้ต้องใช้อำนาจรัฐเข้าไปแทรกแซงกลไกตลาด เข้ามาทำหน้าที่กระจายสวัสดิการสังคมเพื่อให้ประสิทธิภาพกลับมาอีกครั้ง สาเหตุของกลไกตลาดล้มเหลว ได้แก่ ผลกระทบภายนอก (externality) การผูกขาดตลาด

(monopoly) ข้อมูลข่าวสารไม่สมบูรณ์ (imperfect information) และปัญหาการร่วมใช้สินค้า สาธารณะแต่ไม่ร่วมรับผิดชอบ (free-rider problem) (Caporaso and Levine 2005) กลไก ตลาดล้มเหลวเป็นปัญหาชั่วคราว รัฐสามารถใช้มาตรการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขได้ เช่น การออก กฎหมายกำกับดูแล การสนับสนุนการเงิน ผลิตสินค้าสาธารณะบางชนิด

มุมมองของเศรษฐศาสตร์ในเรื่องความยุติธรรมก็ยังคงวางอยู่บนฐานอรรถประโยชน์นิยม เป็นสำคัญ เศรษฐศาสตร์สวัสดิการมีจุดประสงค์สร้างข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและบทบาทรัฐที่ ควรกระทำ (normative economics) หลักการพื้นฐานอย่าง “การจัดสรรทรัพยากรเพื่อ สวัสดิการปัจเจกและสังคมสูงสุด” ก็ถูกประยุกต์นำมาต่อยอดสร้างทฤษฎีและข้อเสนอแนะเชิง นโยบาย เช่น หลักการพิกู-ดัลตัน (Pigou-Dalton principle) ที่ว่า การถ่ายโอนวัตถุต่าง ๆ หรือ เงินจากคนที่รวยกว่าหรือมีสถานะสังคมดีกว่า ไปให้คนที่จนกว่าหรือมีสถานะสังคมต่ำกว่า ถ้าการ ถ่ายโอนนี้ไม่ได้เปลี่ยนลำดับขั้นของความมั่งคั่งหรือสถานะสังคม จะทำให้สวัสดิการสังคมสูงขึ้น และความเหลื่อมล้ำลดลง หลักการนี้ช่วยให้มีการพัฒนาตัวชี้วัดความเหลื่อมล้ำและตัวชี้วัดความ ยากจน (Atkinson, Brandolini, and Dalton 2015) สร้างนโยบายการกระจายรายได้ และลด ความเหลื่อมล้ำ เช่น ภาษีอัตราก้าวหน้าที่รัฐเก็บเงินจากผู้ร่ำรวยมากกว่าคนที่มียาได้น้อย เป็น ต้น รัฐสวัสดิการในมิติเศรษฐศาสตร์จึงลดรูป การศึกษารัฐสวัสดิการเป็นเรื่องทางเทคนิคและ นโยบายสาธารณะเป็นสำคัญ กล่าวคือ ถึงแม้รัฐเข้ามาแทรกแซงเพื่อความยุติธรรม สังคมก็ต้อง พิจารณาเรื่องประสิทธิภาพและการเพิ่มขึ้นของอรรถประโยชน์สังคม

เศรษฐศาสตร์สำนักเคนส์ช่วยสร้างความชอบธรรมการแทรกแซงของรัฐในรูปแบบนโยบาย เศรษฐกิจมหภาค รัฐใช้นโยบายการคลังหรือการเงินเพื่อจัดการอุปสงค์มวลรวม และแก้ปัญหา การว่างงาน เงินเฟ้อ และเงินฝืด แนวความคิดนี้เป็นที่นิยมในยุคทองของรัฐสวัสดิการยุโรป (ค.ศ. 1945-1975) และสร้างความเชื่อมั่นว่า รัฐที่ใช้จ่ายด้านสังคมสูงสามารถกระตุ้นเศรษฐกิจให้ เติบโตได้เช่นกัน อย่างไรก็ตาม หลังจากยุคทอง โครงสร้างสังคมของยุโรปก็เปลี่ยนเป็นหลัง อุตสาหกรรม (post-industrial society) และเผชิญความเสี่ยงสังคมชนิดใหม่ การใช้จ่ายด้าน สังคมของภาครัฐไม่สามารถกระตุ้นเศรษฐกิจได้มากดังเดิม รัฐสวัสดิการในยุโรปจึงต้องทบทวนตัด ค่าใช้จ่าย และลดทอนสวัสดิการสังคมบางส่วน

ยิ่งไปกว่านั้น ความนิยมของแนวความคิดเสรีนิยมใหม่ที่เพิ่มขึ้นในช่วงเวลานี้ก็ส่งผลให้รัฐ สวัสดิการยุโรปหดตัวลง (welfare retrenchment) เนื่องจากความคิดเสรีนิยมใหม่ให้ ความสำคัญด้านเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ต่างจากสำนักเคนส์ที่มุ่งการแก้ไขปัญหาการว่างงาน และความยากจน เสรีนิยมใหม่วิพากษ์การแทรกแซงรัฐที่มีมากเกินไป และสนับสนุนให้รัฐกลับไป ทำหน้าที่เดิม คือ ปกป้องกรรมสิทธิ์เอกชนและเสรีภาพการค้า รัฐสวัสดิการยุโรปจึงมีการลดการ ควบคุมจากรัฐ มีการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ ถ่ายโอนพันธกิจสวัสดิการสังคมให้ภาคเอกชนและธุรกิจ รับผิดชอบมากขึ้น (MacLeavy 2016) อีกทั้งนโยบายสวัสดิการสังคมต้องคำนึงถึงความยั่งยืน ทางการคลังที่กลายเป็นเรื่องสำคัญในปัจจุบัน ส่งผลให้รัฐต้องคำนึงถึงการลงทุนทางสังคม ที่เน้น ถึงความคุ้มค่าคุ้มทุนด้วย (social investment) (Hemerijck and Ronchi 2021)

อย่างไรก็ตาม ในบางสถานการณ์ไม่สามารถลดความเหลื่อมล้ำและเพิ่มประสิทธิภาพไป พร้อมกัน จึงจำเป็นต้องพิจารณาอมเสียอย่างใดอย่างหนึ่งไป (trade-off) ทำให้การตัดสินใจของ รัฐบาลลำบากยิ่งขึ้น กล่าวคือ ถ้าทรัพยากรของรัฐมีจำกัด และต้องเลือกลำดับทำนโยบาย

สาธารณะเรื่องใดเรื่องหนึ่งก่อน รัฐควรจะต้องลงทุนในเรื่องใด เช่น นโยบายลงทุนในทุนมนุษย์ของเยาวชน ซึ่งมีผลตอบแทนสูงจากการที่แรงงานจะมีความรู้ความสามารถในการผลิตเพิ่มขึ้นในอนาคต เมื่อเปรียบเทียบกับนโยบายช่วยเหลือคนชรา ซึ่งมีผลตอบแทนน้อยเนื่องจากเป็นวัยปลดเกษียณแล้ว ถ้าผู้ตัดสินใจนโยบายเป็นนักอรรถประโยชน์นิยม ก็ย่อมเลือกนโยบายแรกก่อน

รัฐสวัสดิการในมิติเศรษฐศาสตร์มีส่วนสำคัญต่อเส้นทางการพัฒนาสวัสดิการของอังกฤษ อังกฤษต้องดำเนินมาตรการฟื้นฟูเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่เสียหายจากสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยมีการพัฒนาระบบสวัสดิการอิงจากรายงานเบเวริดจ์ (Beveridge Report) กล่าวคือ มีการขยายบริการสาธารณะเพื่อปลดปล่อยพลเมืองให้เป็นอิสระจากความจำเป็นทางวัตถุ สิทธิจึงครอบคลุมพลเมืองทั้งหมด และมีรูปแบบสวัสดิการที่ให้ในระดับยังชีพที่กว้างขวางและครอบคลุม (Jacob 2015) เพื่อจัดการความเสี่ยงสังคมของคนทั้งประเทศ มิใช่ความเสี่ยงที่เกิดขึ้นเฉพาะกลุ่มประชากรแรงงานเท่านั้น แนวความคิดของเคนส์ก็มีอิทธิพลต่อรายงานเช่นกัน แหล่งเงินสำคัญในการทำสวัสดิการสังคมมาจากภาษี และการใช้จ่ายภาครัฐเป็นเครื่องมือสำคัญในการกระตุ้นเศรษฐกิจ ยกเว้นความสามารถการผลิตของแรงงาน ส่งเสริมการจ้างงานเต็ม และนำแรงงานนอกระบบเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทางการ (Taylor and Powell 2017) รัฐสวัสดิการอังกฤษจึงมีการรวมศูนย์การจัดการ ลักษณะสำคัญของระบบสวัสดิการแบบเบเวริดจ์จึงประกอบด้วย สิทธิประโยชน์รูปแบบเดียวระดับยังชีพ (uniformity) สิทธิผูกติดและครอบคลุมเฉพาะพลเมือง (universality) และมีการจัดการด้วยกองทุนเดียวระดับชาติ มีแหล่งเงินหลักจากภาษี (unity) ลักษณะดังกล่าวจึงแตกต่างจากประกันสังคมแบบบิสมาร์คที่นิยมในยุโรปภาคพื้นทวีป ซึ่งประกอบด้วยการจัดการด้วยกองทุนหลากหลายจำนวนมาก และการบริหารจัดการที่แตกต่างตามแต่ละกองทุน สิทธิประโยชน์ผูกติดกับสถานะการจ้างงาน และแหล่งเงินสำคัญมาจากเบี้ยประกันสังคม

พรรคแรงงานมีบทบาทสำคัญในการผลักดันนโยบายสวัสดิการสังคม จากฐานความคิดของรายงานเบเวริดจ์ ทำให้มีการขยายการศึกษาถ้วนหน้าภาคบังคับ ประกันสุขภาพถ้วนหน้า สวัสดิการและการคุ้มครองแรงงาน สวัสดิการที่อยู่อาศัย และสวัสดิการครอบครัว อย่างไรก็ตาม การเติบโตทางเศรษฐกิจของอังกฤษยังคงล่าช้ากว่าประเทศเพื่อนบ้าน นโยบายแบบเคนส์มีประสิทธิภาพไม่มากนักในระบบเศรษฐกิจอังกฤษ ยิ่งไปกว่านั้น วิกฤตน้ำมันในทศวรรษ 70 ได้ซ้ำเติมให้เกิดการว่างงานและเงินเฟ้อสูง จึงทำให้พรรคอนุรักษนิยม ซึ่งเป็นรัฐบาลขณะนั้น เริ่มลดการใช้มาตรการเคนส์ และหันมาใช้นโยบายเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่แทน รัฐบาลแทตเชอร์ในปี ค.ศ. 1979 ปรับลดงบประมาณด้านสวัสดิการที่สนับสนุนโดยรัฐบาลกลาง แปรรูปรัฐวิสาหกิจ และผลักระให้เอกชนรับผิดชอบสวัสดิการสังคมแทน ส่งผลให้เกิดปัญหาการว่างงานสูงถึง 3 ล้านคนในปี ค.ศ. 1982 และความยากจนในเด็กเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 13 ในปี ค.ศ. 1979 เป็นร้อยละ 34 ในปี ค.ศ. 1991 รวมถึงปัญหาคนไร้บ้านที่เพิ่มมากขึ้น เกิดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ระหว่างชนชั้นแรงงานและชนชั้นสูง

ต่อมา ในช่วงรัฐบาลใหม่ของพรรคแรงงาน (Labour Party) (ค.ศ. 1997-2010) มีความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาด้วยการเพิ่มงบประมาณในการฝึกอบรมคนว่างงาน ปรับปรุงระบบสวัสดิการ เช่น การศึกษา สาธารณสุข และเงินบำนาญ รวมถึงการสนับสนุนแม่เลี้ยงเดี่ยวและการ

ช่วยเหลือเด็กเล็ก นโยบายเหล่านี้ประสบความสำเร็จในการลดปัญหาความยากจนได้ระดับหนึ่ง แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขให้หมดไปได้ (Thane 2024) การปฏิรูปรัฐสวัสดิการอังกฤษมุ่งไปสู่การจัดการสาธารณะแบบใหม่ (New Public Management : NPM) ซึ่งเน้นการสร้างตลาดและการวัดผลประสิทธิภาพที่ต่างจากวิธีการแบบดั้งเดิม โดยมุ่งเน้นการลดค่าใช้จ่ายและเพิ่มประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม นโยบายนี้ทำให้ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมไม่ลดลง (McEnhill and Taylor-Gooby 2018)

กล่าวโดยสรุป คือ อังกฤษใช้ระบบสวัสดิการรูปแบบเบเวริดจ์ เพื่อให้ระบบสวัสดิการมีประสิทธิภาพมากขึ้นทั้งในระดับปัจเจกและสังคม เพื่อให้มวลชนจำนวนมากอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการหลุดพ้นจากความยากจน การใช้จ่ายด้วยเงินภาษีช่วยให้ลงทุนสังคมทั้งในโครงสร้างพื้นฐานและทุนมนุษย์ในระดับมหภาคได้ อีกทั้งภาษียังเป็นเครื่องมือในการกระจายรายได้และลดความเหลื่อมล้ำได้ดีกว่าการใช้เบี้ยประกันสังคม อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ต้องแลกมา คือ ภาคประชาสังคมถูกอำนาจรัฐเข้าแทรกแซงในชีวิตประจำวัน อำนาจรวมศูนย์ที่รัฐบาลกลาง และการตัดสินใจเชิงนโยบายที่วางอยู่บนฐานประสิทธิภาพเป็นหลัก และถึงแม้ว่า อิทธิพลของเสรีนิยมใหม่ทำให้อังกฤษปฏิรูปลดค่าใช้จ่ายการคลังรัฐบาล ผลักภาระให้เอกชนรับผิดชอบสวัสดิการสังคมมากขึ้นและตัดนโยบายที่ไม่มีประสิทธิภาพออกไป แต่รัฐก็ยังรวมอำนาจในการออกกฎหมายควบคุม ออกนโยบายเพื่อกำหนดทิศทางสวัสดิการสังคม ยิ่งไปกว่านั้น การปฏิรูปรัฐสวัสดิการตามแนวทางเสรีนิยมใหม่ยังคงมีปัญหาค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น การตกหล่นของกลุ่มประชากร และการเข้าถึงสวัสดิการที่ไม่เพียงพอ

4.1.2 มิติการเมือง: สังคมเข้มแข็ง รัฐชอบธรรม

ฝรั่งเศสและอังกฤษมีประวัติศาสตร์การพัฒนานโยบายสังคมที่แตกต่างกัน Bédard (2011) มีความเห็นว่า คำว่า “welfare state” ไม่สามารถอธิบายความหมายของรัฐสวัสดิการฝรั่งเศสได้อย่างครบถ้วนและเพียงพอ เนื่องจากคำศัพท์ว่าด้วยรัฐสวัสดิการที่ใช้ในภาษาฝรั่งเศสมีด้วยกัน 2 คำ คือ l’État-providence (providential state) และ l’État social (social state) รัฐบาลฝรั่งเศสให้คำจำกัดความ l’État-providence ว่า “ในความหมายกว้าง รัฐสวัสดิการ หมายถึง ชุดของการแทรกแซงจากรัฐทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นส่วนเศรษฐกิจและสังคม ส่วนในความหมายแคบจะจำกัดเฉพาะการแทรกแซงจากรัฐในด้านสังคม เพื่อประกันสวัสดิการพื้นฐานของประชาชน ดังนั้น รัฐสวัสดิการ (l’État-providence) จึงตรงข้ามกับรัฐเฝ้ายาม (night-watchman state) ที่รัฐทำหน้าที่เฉพาะด้านศาล ตำรวจ การป้องกันประเทศ และการทูต” (Vie publique n.d.)

รัฐสวัสดิการเป็นกระบวนการประวัติศาสตร์ที่ค่อย ๆ สะสมการเปลี่ยนแปลงจนเป็นรัฐที่มีลักษณะต่างจากเดิม เป็นรัฐสมัยใหม่ที่ประกอบด้วย อำนาจอธิปไตย เขตแดน รัฐบาล และประชาชน รัฐและสังคมแยกออกจากกันโดยมีความสัมพันธ์ที่รัฐเป็นผู้ปกครองและสังคมเป็นผู้ถูกปกครอง ต่อมา กระแสความคิดเสรีนิยมและการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปในช่วงศตวรรษที่ 18 ทำให้มีแนวความคิดว่า รัฐต้องให้เสรีภาพทางเศรษฐกิจแก่สังคม และไม่แทรกแซงกิจกรรมเอกชน ทว่า ทุนนิยมกลับสร้างความเหลื่อมล้ำ ความยากจน และปัญหาสังคมตามมา ดังนั้น กระแสความคิดในศตวรรษที่ 19 ในยุโรปจึงหวนกลับมาให้รัฐเข้ามามีอำนาจในการแทรกแซงประชาสังคมอีกครั้ง อย่างไรก็ตาม การแทรกแซงจากรัฐก็ต้องไม่ย้อนกลับเป็นอำนาจนิยมเบ็ดเสร็จเด็ดขาดแบบรัฐสมัยเก่า

นักประวัติศาสตร์และสังคมวิทยาฝรั่งเศสอย่าง Rosanvallon มองว่า การที่จะเข้าใจรัฐสวัสดิการได้ต้องมีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ย้อนหลังตั้งแต่การเกิดรัฐสมัยใหม่เป็นต้นไป เขาสรุปว่า รัฐสวัสดิการมีลักษณะ 5 ประการ ได้แก่ **1) เป็นรัฐผู้ปกป้อง (l'État-protecteur)** ซึ่งเป็นรูปแบบรัฐสมัยใหม่ที่ปกป้องชีวิต เสรีภาพ ความปลอดภัย และกรรมสิทธิ์ **2) ขยายสิทธิ** ด้วยความจำเป็นบางอย่าง ทำให้รัฐต้องขยายหน้าที่ตนเอง และกระจายสิทธิสวัสดิการต่าง ๆ **3) ทุนนิยมตลาด** กระบวนการเปลี่ยนผ่านเป็นรัฐสวัสดิการต้องประกอบด้วยสังคมนิยมตลาด **4) แทนที่สถาบันศาสนา** รัฐสวัสดิการเข้ามาแทนที่การกระจายสวัสดิการด้วยสถาบันศาสนา และ **5) ความรู้และสถิติ** รัฐใช้วิทยาการความรู้เรื่องความน่าจะเป็นและการเก็บข้อมูลสถิติ เพื่อให้ทฤษฎีรัฐสวัสดิการนำมาสู่การปฏิบัติจริง (Rosanvallon 1992)

L'État-providence เป็นคำที่ใกล้เคียงกับคำศัพท์ la providence divine ซึ่งเป็นความเชื่อของศาสนาคริสต์ที่ว่า พระเจ้าเป็นผู้สร้างทุกสรรพสิ่ง เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นล้วนเป็นการแทรกแซงกำหนดจากพระเจ้า เช่น มนุษย์คนหนึ่งประสบความอดอยากยากจน ก็เป็นเพราะพระเจ้ากำหนดไว้แล้ว ดังนั้น มนุษย์ไม่สามารถแก้ไขอะไรได้ ต้องทนยอมรับบททดสอบนี้เพื่อชีวิตหลังความตาย จึงได้ไปสู่สวรรค์ ดังนั้น การเปลี่ยนจากอำนาจ la providence divine เป็น l'État-providence จึงมีนัยความหมายว่า รัฐเข้ามากำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์แทนพระเจ้า เมื่อใดก็ตามที่มนุษย์เจอปัญหาหรือข้อจำกัดทางธรรมชาติ รัฐจะเข้ามาช่วยต่อสู้กับข้อจำกัดนั้นได้ ดังนั้น การให้ความช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ซึ่งถือเป็นหน้าที่ทางศีลธรรม ก็ค่อย ๆ ถูกถ่ายโอนให้รัฐทำหน้าที่ทางกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม รัฐเปรียบเสมือนความชั่วร้ายที่จำเป็น การให้อำนาจรัฐเข้ามาแทนที่อำนาจพระเจ้าน่าจะเป็นดาบสองคมมาที่มแทงมนุษย์และประชาสังคม รัฐที่มีอำนาจอย่างไม่จำกัดก็ลดอนสิทธิเสรีภาพและความปลอดภัยของประชาชนได้เช่นกัน กล่าวคือ l'État-providence เป็นคำศัพท์ที่ปรากฏขึ้นครั้งแรกในสมัยจักรวรรดิที่สองของฝรั่งเศส โดยกลุ่มแรงงานมองในเชิงบวกว่า เป็นสังคมที่พัฒนามากขึ้น รัฐจัดหางานให้แรงงาน ควบคุมสภาพแวดล้อมการทำงาน มีนโยบายช่วยเหลือคนจนและคนว่างงาน ขยายการศึกษาให้ทุกคนขึ้น มีบ้านอายุแห่งชาติ แต่ขณะเดียวกัน นักปรัชญาสายเสรีนิยมกลับใช้คำศัพท์ดังกล่าวในเชิงลบ พวกเขา มองว่า ข้อเรียกร้องรัฐสวัสดิการสูงเกินไปจนเป็นรัฐอุดมคติ (Utopia) ที่ไม่คำนึงถึงความสามารถการคลังของรัฐ และยังเป็นเรื่องอันตรายที่ให้อำนาจรัฐเข้ามากำหนดชีวิตประชาชน สุดท้ายแล้วจะกลายเป็นรัฐนิยม (statism) ไปในที่สุด (Merrien 2019)

รัฐสมัยเก่าใช้ระเบียบวินัย ความเชื่อความศรัทธาทางศาสนา กำลังทหาร และอำนาจปกครอง เพื่อควบคุมระเบียบสังคม ซึ่งมีประสิทธิภาพน้อยลงเรื่อย ๆ ในสังคมทุนนิยมที่อิสรภาพของปัจเจกเป็นปัจจัยสำคัญในการหมุนฟันเฟืองเศรษฐกิจ รัฐสมัยใหม่จึงต้องพัฒนาเทคโนโลยีการปกครองที่แยบยลมากกว่าแบบเดิม เพื่อให้รัฐสามารถควบคุมระเบียบสังคมไปพร้อมกับรักษาสีทธิเสรีภาพประชาชน รัฐเป็นสถาบันที่ดำรงอย่างยาวนานเพื่อเหตุผลทางการเมือง รัฐเป็นเครือข่ายที่ซับซ้อนขององค์ความรู้และกลยุทธ์ รัฐดำรงอยู่ได้เนื่องจากสภาวะธรรมชาติ (state of nature) ที่ประชาชนทำสัญญาประชาคมทำให้รัฐกำเนิดขึ้นมาด้วยความจำเป็น และจากกระบวนการใช้เหตุผลแห่งรัฐ (raison d'État) ที่รัฐใช้ข้อมูล ความรู้ และเหตุผล เพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์กับประชาชน โน้มน้าวประชาชนให้ยอมรับความชอบธรรมอำนาจรัฐ เพื่อประโยชน์ทั้ง

ต่อประชาชนและสาธารณะ (Cerny 2010)

ตั้งแต่ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา รัฐได้ใช้นโยบายสาธารณะต่าง ๆ หรือใช้ศิลปะการปกครอง ในรูปเหตุผลแห่งรัฐมากขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งรัฐสวัสดิการก็เป็นรูปแบบดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ถ้าการใช้เหตุผลแห่งรัฐไม่สามารถควบคุมระเบียบสังคมได้ รัฐก็กลับมาเลือกใช้อำนาจรุนแรงได้โดยไม่มีลังเลเช่นกัน ดังนั้น รัฐสวัสดิการจึงต้องถูกจำกัดอำนาจเสมอ หัวใจของรัฐสวัสดิการในมิติการเมืองจึงเป็นเรื่องการตรวจสอบถ่วงดุลอำนาจแทรกแซงจากรัฐ และการสร้างหุ้นส่วนความร่วมมือระหว่างประชาสังคมและรัฐในด้านการกระจายสวัสดิการ

รัฐสวัสดิการในมิติการเมืองมองว่า รัฐสวัสดิการเป็นกระบวนการเชิงประวัติศาสตร์ เป็นการเปลี่ยนผ่านจากเดิม ที่สถาบันศาสนาเป็นผู้รับผิดชอบด้านการช่วยเหลือสังคม ไปสู่รัฐฆราวาสเข้ามาแทรกแซงสังคมแทนในรูปนโยบายสาธารณะเพื่อความมั่นคงในชีวิตของประชาชน อย่างไรก็ตาม รัฐในฐานะผู้ปกครองก็ต้องถูกตรวจสอบถ่วงดุลอำนาจจากประชาสังคมเสมอ รัฐไม่สามารถขยายอำนาจและการแทรกแซงอย่างไร้ขอบเขต แต่ต้องมีความชอบธรรมเสมอ สัญญาประชาคมและกฎหมายจะเป็นตัวกำหนดขอบเขตและความชอบธรรมของรัฐ สวัสดิการจากรัฐจึงอยู่ในรูปสิทธิพลเมือง รัฐสามารถทำหน้าที่วางแผนนโยบาย ควบคุมกำกับ และผลิตสวัสดิการบางอย่างพร้อมกับให้ประชาสังคมเป็นผู้รับผิดชอบสวัสดิการสังคมบางด้าน การแทรกแซงจากรัฐจึงไม่ใช่กีดเขาประชาชนให้อ่อนแอจนต้องพึ่งพารัฐทุกเรื่อง และไม่มีอิสระในการตัดสินใจกำหนดชีวิตตนเอง ตรงกันข้าม การแทรกแซงจากรัฐต้องช่วยส่งเสริมให้ประชาชนพัฒนาตนเองให้เข้มแข็ง พัฒนาความเป็นพลเมืองที่รับผิดชอบหน้าที่ตนเอง และรับผิดชอบต่อผู้อื่นในสังคม

เส้นทางพัฒนาการรัฐสวัสดิการฝรั่งเศสแตกต่างจากอังกฤษ ภาคประชาสังคมของฝรั่งเศสเข้มแข็งมาก และมีความไม่ไว้วางใจอำนาจผูกขาดจากรัฐ ฝรั่งเศสนิยมใช้คำว่า *la sécurité sociale* (social security) เพื่ออธิบายชุดนโยบายสวัสดิการสังคม ซึ่งสะท้อนถึงระบบประกันสังคมฝรั่งเศสที่แตกแยกเป็นกองทุนต่าง ๆ จำนวนมาก และถูกบริหารจัดการจากภาคประชาสังคมหรือสหภาพแรงงาน สิทธิประโยชน์และแหล่งที่มาของเงินทุน รวมถึงกลุ่มผู้ประกันตนก็มีความหลากหลายในแต่ละกองทุน โดยรัฐทำหน้าที่ออกกฎหมายและนโยบายแห่งชาติมากกว่า ส่วน *l'État-providence* จะมีความหมายเชิงลบมากกว่า หมายถึงรัฐสวัสดิการแบบเบเวอิจ์ดที่รวมศูนย์อำนาจจัดการไว้ที่รัฐบาลส่วนกลาง และใช้ภาษีเพื่อใช้จ่ายด้านสวัสดิการ (Béland 2011)

รากฐานเริ่มต้นของรัฐสวัสดิการฝรั่งเศสจึงมาจากภาคประชาสังคมที่เข้มแข็ง แรงงานอาชีพเดียวกันรวมตัวกันเป็นกองทุนเพื่อช่วยเหลือแรงงานด้วยตนเอง รัฐบาลแห่งชาติพยายามสร้างกองทุนประกันสังคมและนโยบายสวัสดิการสังคมระดับชาติให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน และขยายการครอบคลุมประชากรทั้งประเทศ เช่น รัฐบาลวิซี (Vichy) ได้ปรับโครงสร้างสวัสดิการ โดยมุ่งเน้นบทบาทของครอบครัวมากขึ้น โดยเฉพาะการสนับสนุนระบบเบี้ยเลี้ยงครอบครัว (family allowances) และการส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในครอบครัว ควบคู่กับการควบคุมสภาพแรงงานและการปรับปรุงสวัสดิการในชนบท อย่างไรก็ตาม การปฏิรูปดังกล่าวยังคงเผชิญกับปัญหาทั้งทางการเงินและการเมือง เนื่องจากขาดทรัพยากรในช่วงสงครามและการยึดครองของเยอรมนี เนื่องจากขาดทรัพยากรและการต่อต้านรัฐบาลกลาง ส่งผลให้การดำเนินงานไม่เป็นไปตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ (Dutton 2002, 198-202)

ระบบประกันสังคมระดับชาติสำเร็จขึ้นในปี ค.ศ. 1945 โดยวางอยู่บนฐานความคิดอุดมการณ์สมานฉันท์ และประนีประนอมกับแนวความคิดเคนส์ ที่ความมั่นคงของแรงงานก็ช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจได้ด้วยเช่นกัน สิทธิประโยชน์ที่แรงงานและครอบครัวได้รับจะเน้นด้านประกันความมั่นคงทางรายได้เป็นหลัก แรงงานต้องจ่ายเบี้ยประกันสังคมเพื่อรับมือความเสี่ยงการตกงาน การเจ็บป่วย อุบัติเหตุจากการทำงาน การชราภาพ และการบริบาลเด็กและมารดา มีกองทุนจำนวนมากที่บริหารจัดการโดยตัวแทนฝ่ายนายจ้างและลูกจ้าง (Chevalier and Palier 2017, 217) รัฐมิได้แทรกแซงจัดการสวัสดิการทุกอย่างของประชาชน แต่มีหน้าที่ออกระเบียบกฎหมายควบคุม ให้การสนับสนุนทางการเงิน ประสานการทำงานกับภาคประชาสังคม และกระจายอำนาจไปให้รัฐบาลท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่ทศวรรษที่ 80 รัฐสวัสดิการฝรั่งเศสก็เผชิญวิกฤต รัฐสวัสดิการเช่นเดียวกับประเทศอังกฤษ กล่าวคือ รัฐจำเป็นต้องมีการเก็บภาษีเพิ่มเติมจากร่างงาน ตัดสวัสดิการสังคมบางส่วน ปฏิรูปการจัดการให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น รัฐขาดความชอบธรรมในการแทรกแซงประชาสังคม

การปฏิรูปรัฐสวัสดิการในฝรั่งเศสมิได้เป็นรูปแบบเสรีนิยมใหม่เข้มข้นเช่นอังกฤษ พรรคฝ่ายซ้ายมีบทบาทสำคัญในการผลักดันนโยบายสวัสดิการสังคม และให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาสังคมมากกว่าปัญหาเศรษฐกิจ ส่วนการออกแบบนโยบายเศรษฐกิจกลายเป็นการตัดสินใจในระดับยุโรป นอกจากนี้ โครงสร้างสถาบันในระบบประกันสังคมยังเฉื่อยชา ยากต่อการเปลี่ยนแปลง (Chevalier and Palier 2017, 218) อย่างไรก็ตาม ความท้าทายใหม่ ๆ เช่น พหุสังคม ปัญหาความเหลื่อมล้ำและยากจนที่กลับมาเพิ่มขึ้นอีกครั้ง การว่างงานของแรงงานใหม่ การอพยพย้ายถิ่น สังคมสูงวัย และโลกาภิวัตน์ กลายเป็นความท้าทายต่อรัฐสวัสดิการฝรั่งเศสว่าจะจัดการความเสี่ยงสังคมไปพร้อมกับรักษาอุดมการณ์สมานฉันท์ได้หรือไม่

4.1.3 มิติสังคม: รัฐชาติและสังคมสมานฉันท์

L'État social เป็นอีกคำศัพท์ภาษาฝรั่งเศสที่สื่อถึงรัฐสวัสดิการ หมายถึง รัฐที่มีโครงสร้างหลากหลาย แตกต่างกันไปทางประวัติศาสตร์ โดยรัฐสวัสดิการทำหน้าที่เชื่อมโยงร้อยเรียงระเบียบสังคม การเมือง และเศรษฐกิจเข้าไว้ด้วยกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง มีการเชื่อมโยงของสถาบันระหว่างภาคธุรกิจ รัฐ และครอบครัว นอกจากนี้ รัฐสวัสดิการยังหมายถึงชุดของกลไกทางสังคมและสถาบันทางสังคม เพื่อส่งเสริมให้เกิดความสมานฉันท์ในสังคม (social cohesion) การเกิดขึ้นของคำศัพท์นี้มาพร้อมกับการเกิดวิกฤตสังคม และการตั้งคำถามว่า อะไรคือปัญหาสังคม เช่น ความยากจน ความเหลื่อมล้ำ เป็นต้น และเพื่อแก้ปัญหาสังคมตามยุคสมัย จึงต้องมีรัฐสวัสดิการ ซึ่งในที่นี้ หมายถึง ความร่วมมือทั้งรัฐ เอกชน ครอบครัว และปัจเจกชน ดังนั้น สังคมสมานฉันท์จึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาก้าวหน้าไม่หยุดอยู่กับที่ด้วย (Fretel 2013)

ทุนนิยมและการปฏิวัติอุตสาหกรรมในศตวรรษที่ 18 ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต ความสัมพันธ์ของสมาชิกครอบครัวและผู้คน อีกทั้งยังทำลายสถาบันครอบครัวและสังคมให้พังราบเป็นหน้ากลอง สังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมที่ผลิตในครัวเรือนที่มีญาติพี่น้องช่วยทำการเพาะปลูกในท้องนา ก็เปลี่ยนเป็นแรงงานอพยพจากชนบทเข้าสู่เขตเมือง เพื่อทำงานกับคนแปลกหน้าในโรงงานที่มีสภาพแวดล้อมสกปรก ไม่ปลอดภัย เกิดอุบัติเหตุบ่อยครั้ง แรงงานถูกใช้งานอย่างหนัก แต่ได้รับค่าแรงต่ำ และยิ่งเสี่ยงถูกไล่ออกและว่างงาน สายสัมพันธ์ของครอบครัวถูกกัด

ก่อน พ่อแม่ไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา และนำลูก ๆ เข้าทำงานในโรงงานตั้งแต่อายุยังน้อย เพราะสมัยนั้น รัฐยังไม่ออกกฎหมายคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานเด็ก ส่วนทางด้านสังคมก็เกิดความขัดแย้งสงครามทางชนชั้นระหว่างนายทุน เจ้าที่ดิน และแรงงาน อีกทั้งสถาบันทางศาสนาที่เคยเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจผู้คนก็ถูกตั้งคำถามถึงการมีอยู่ของพระเจ้าและความจริง สวัสดิการจากสถาบันศาสนาก็ไม่สามารถช่วยเหลือมวลชนจำนวนมากที่ยากจนจากทุนนิยม และอพยพมาอาศัยตั้งรกราก สร้างสลัมในเขตเมือง อันทำให้ชนชั้นกลางวิตกกังวลถึงทรัพย์สินและความปลอดภัยในชีวิตประจำวัน

เพื่อให้สายสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมกลับมายึดโยงกันอีกครั้ง สังคมที่เคยแตกแยกกลับมาอยู่รวมกันได้อีก นักปรัชญาทั้งหลายจึงครุ่นคิดคุณธรรมและอุดมการณ์ขึ้นมาใหม่ อุดมการณ์นี้ต้องเข้ามาทดแทนอุดมการณ์เก่าของศาสนาคริสต์ที่ไม่สามารถยึดโยงจิตใจคนเข้าด้วยกัน และต้องเป็นอุดมการณ์ที่แตกต่างจากทุนนิยมเสรีที่ส่งเสริมให้คนเห็นแก่ตัว แข่งขันโดยไม่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ถึงคนอื่น แต่ก็หลีกเลี่ยงแนวความคิดคอมมิวนิสต์ที่เชื่อว่า สงครามชนชั้นเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น นักปรัชญาฝรั่งเศสช่วงศตวรรษที่ 19 หลายท่าน เช่น Auguste Comte, Émile Durkheim, Charles Fourier, Pierre Leroux พัฒนาฐานความคิดสมานฉันท์ (le solidarisme) ที่เป็นส่วนผสมระหว่างเสรีนิยมและสังคมนิยม รวมถึงการแยกรัฐออกจากศาสนา ให้อำนาจการบริหารรัฐกิจเป็นเรื่องของเหตุผลและพัฒนาการทางเทคโนโลยี

Solidarité มีรากศัพท์จากภาษาละติน solidum ในกฎหมายแพ่งโรมัน หมายถึง เจ้าหนี้และลูกหนี้ร่วม เมื่อนำมาใช้อธิบายสายใยความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมจึงหมายถึง ทุกคนต่างเป็นเจ้าหนี้และลูกหนี้ซึ่งกันและกัน ทุกคนต่างมีหน้าที่รับผิดชอบและช่วยเหลือระหว่างกัน ตามแนวความคิดของ Durkheim เชื่อว่า สิ่งที่ทำให้ผู้คนยึดโยงกันได้จนเป็นสังคมไม่ใช่เรื่องการค้าฉ้อฉลได้ผลเสียหรือสัญญาประชาคม แต่เป็นความสัมพันธ์ต่างหาก สังคมมีรากฐานจากการมีค่านิยมร่วมกันและพิธีกรรม ซึ่งความสมานฉันท์คือรูปแบบหนึ่งของพิธีกรรม Durkheim แบ่งประเภทของความสมานฉันท์ออกเป็น สมานฉันท์แบบกลไก (solidarité mécanique) และสมานฉันท์อินทรีย์ (solidarité organique) แบบแรกเป็นความสมานฉันท์ในสังคมแบบเก่าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ตามความรู้สึกของความ “เหมือนกัน” ของสมาชิกกลุ่มหนึ่ง ๆ เช่น สายเลือด อาชีพ รูปร่าง ความเชื่อ ความศรัทธาทางศาสนา เป็นต้น แบบนี้มีข้อจำกัด คือ สามารถสร้างความสมานฉันท์ได้ในสังคมที่มีขนาดเล็กและซับซ้อนน้อย อีกทั้งเป็นสังคมปิดที่จะรับสมาชิกที่เหมือนกัน รักษาผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มของตน แต่พร้อมที่จะสร้างความขัดแย้งและความรุนแรงกับคนนอกกลุ่ม ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะขยายสายใยความสัมพันธ์ไปในระดับชุมชน สังคม และชาติได้

ส่วนแบบที่สองเป็นความสมานฉันท์ของสังคมสมัยใหม่ที่มีความซับซ้อนมากขึ้น ทุนนิยมสร้างการแบ่งงานกันทำ และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สังคมมีความแตกต่างหลากหลายจนยากจะหาความเหมือนกันระหว่างกลุ่มประชากรได้ ความสมานฉันท์แบบกลไกจึงค่อย ๆ เลือนหายไป และต้องหาวิธีอื่นเข้ามาสร้างความสมานฉันท์ใหม่ เขาเชื่อว่า กฎหมายและคุณธรรมส่วนรวมจะยึดโยงปัจเจกเข้าด้วยกัน นอกจากนี้ สังคมสมานฉันท์แบบใหม่ต้องไม่เป็นอุปสรรคต่อเสรีภาพและความสามารถของปัจเจกบุคคล แต่สังคมต้องสร้างเงื่อนไขเพื่อสนับสนุนสิ่งดังกล่าว ความสมานฉันท์ในสังคมแบบใหม่จึงมีความซับซ้อนที่ต้องรักษาเสรีภาพของปัจเจก และส่งเสริม

ความร่วมมือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (Stjerno 2004, 33-36; Pakpoom Saengkanokkul 2017)

ความคิดของ Auguste Comte พัฒนารอบแนวคิดสมานฉันท์ในทางสังคมวิทยา เขาเห็นความน่ากลัวของทุนนิยมเสรีสุดโต่ง (laissez-faire) ที่ทำลายสังคมจนแตกแยก ความฝันของเขาจึงต้องการสร้างศาสนาใหม่ที่เป็นศาสนาแห่งมนุษยธรรม เพื่อลดความเห็นแก่ตัวในระบบทุนนิยม และปกป้องคนเห็นอกเห็นใจผู้อื่น เพื่อรวมคนที่เชื่อและไม่เชื่อพระเจ้ามาอยู่ร่วมกัน Comte เสนอกลไก 3 ประการ เพื่อสร้างสมานฉันท์ ได้แก่ 1) ความสมดุลระหว่างความรักและเหตุผล ความรักนำพาซึ่งความเห็นใจ เข้าใจ และอยากช่วยเหลือผู้อื่น แต่หัวใจที่ปราศจากเหตุผลก็เป็นหัวใจที่มีขอบเขต การแสดงความรู้สึกภายในออกมาจึงต้องถูกกำกับจากระเบียบวินัยและเหตุผลภายนอก ยกตัวอย่างเช่น คนยากจนที่มีจิตใจเมตตา ชอบช่วยเหลือคนอื่น สังคมก็ไม่ควรปล่อยให้เขาช่วยเหลือคนอื่นจนตนเองอยู่ไม่ได้ สังคมควรปกป้องคนที่ชอบช่วยเหลือคนอื่น 2) ความต่อเนื่อง สังคมเป็นกระบวนการต่อเนื่อง ส่งต่อจากคนรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นต่อ ๆ ไป สมานฉันท์จึงมีมิติด้านเวลาด้วย สังคมพัฒนาขึ้นมาเนื่องจากอดีตมีการสะสมความรู้ วัตถุ ทุน ความมั่งคั่ง การพึ่งพาอาศัยกันจึงไม่ใช่แค่สายสัมพันธ์ระหว่างคนรุ่นเดียวกัน แต่เป็นความสายสัมพันธ์ระหว่างรุ่นด้วย 3) คุณค่าและอุดมการณ์ร่วมของมนุษยชาติ ทั่วโลกสองแบบแรกที่กล่าวไว้ อาจจะสร้างสมานฉันท์ในขอบเขตจำกัด เช่น ครอบครัว หรือชุมชน แต่ต้องอาศัยกลไกที่สาม เพื่อขยายสมานฉันท์ไปยังระดับชาติหรือระดับมนุษยชาติสากล (Stjerno 2004)

รัฐสวัสดิการในมิติสังคมจึงมองว่า รัฐประกอบด้วยสถาบันต่าง ๆ ที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างซับซ้อน การเกิดขึ้นของรัฐสวัสดิการจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันขึ้นมาใหม่ เปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชาติ รัฐสวัสดิการเป็นสิ่งที่ใช้แก้ปัญหาสังคมและความเสี่ยงสังคมที่เปลี่ยนไปตามเวลาและสภาพแวดล้อม โดยต้องอาศัยองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และความก้าวหน้าสังคม เพื่อพัฒนาความสามารถในการต่อสู้ข้อจำกัดทางธรรมชาติ นอกจากนี้ ต้องอาศัยความร่วมมือของสถาบันเศรษฐกิจ สังคมชุมชน และครอบครัว การแทรกแซงจากรัฐต่าง ๆ ต้องช่วยเสริมสร้างให้เกิดสมานฉันท์ พัฒนาความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในสังคม สร้างความสำนึกเพื่อนร่วมชาติ และสมานฉันท์ของประชาชนระหว่างรุ่น

รัฐสวัสดิการในมิติสังคมยังปรากฏในอุดมการณ์รากฐานของรัฐสวัสดิการและอัตลักษณ์ของชาติสวีเดน คือ “folkhemmet” หรือ “บ้านของประชาชน” ด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ประวัติศาสตร์ทางชนชั้นสังคมที่แตกต่าง ทำให้สัญญาประชาคมของสวีเดนมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างจากยุโรปภาคพื้นทวีป ภาคประชาสังคมมีรากฐานจากกลุ่มชาวนาเป็นฐานันดรที่เข้มแข็ง ถ่วงดุลอำนาจกับชนชั้นขุนนาง ชาวนามีสิทธิสังคม และคอยต่อสู้ลดทอนอภิสิทธิ์ของขุนนางมาอย่างยาวนาน รัฐสวัสดิการสวีเดนเป็นส่วนผสมของรัฐนิยมและประชาสังคมเข้มแข็ง รัฐต้องเข้มแข็งและเป็นรัฐที่ดี รัฐสนับสนุนเสรีภาพและอิสระของประชาชน ประชาชนเป็นอิสระจากสถาบันสังคม เช่น สถาบันครอบครัวและศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจึงเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะเสรีนิยม และรัฐต้องส่งเสริมสมานฉันท์สังคมและความเท่าเทียมในสังคมไปด้วยกัน (Trägårdh 2010)

ระบบประกันสังคมของสวีเดนจึงเกิดขึ้นมาจากสองฐานสำคัญ คือ นโยบายสาธารณะของรัฐ และองค์กรสังคมการกุศล โดยนโยบายสังคมในช่วงต้นมีลักษณะช่วยเหลือคนยากจน รัฐให้เงินช่วยเหลือเฉพาะผู้ที่รายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ ประกอบกับสิทธิสังคมจากการจ่ายเบี้ยประกันสังคม ต่อมาในภายหลังถึงมีการขยายสิทธิสวัสดิการถ้วนหน้า และใช้แหล่งเงินจากภาษีมากขึ้นคล้ายรูปแบบเบเวริดจ์ ส่วนองค์กรการกุศลมีบทบาทสำคัญด้านประกันสุขภาพ ประกันการว่างงาน ต่อมารัฐช่วยเหลือสนับสนุนด้านการเงินให้องค์กรดังกล่าว และพัฒนาเป็นรูปแบบตัวอย่างการทำงานร่วมของรัฐและภาคประชาสังคม รัฐสวัสดิการสวีเดนมีการขยายสิทธิและการครอบคลุมมากขึ้น ตามปัญหาสังคมและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป มีการขยายการรักษาพยาบาล การศึกษา ทั่วหน้า ระบบบำนาญ เพื่อบริหารระบบเศรษฐกิจหลังอุตสาหกรรมและสังคมสูงวัย นอกจากนี้มีการแยกองค์การบริหารจัดการระหว่างสิทธิประโยชน์ที่อยู่ในรูปของเงินโอน และสิทธิประโยชน์ในรูปบริการสาธารณะ ข้อดีของรัฐสวัสดิการสวีเดน คือ สามารถปฏิรูปเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจากสถาบันสังคมมีความเหนียวแน่นกว่าในภาคพื้นยุโรป ตัวอย่างสำคัญ เช่น การเปลี่ยนแปลงระบบประกันสังคมที่ยึดติดกับสถานะการจ้างงานของผู้ชายหัวหน้าครอบครัว เป็นระบบประกันสังคมที่มีความเท่าเทียมทางเพศมากขึ้น หญิงและชายมีความเท่าเทียมในสิทธิและการเข้าถึงตลาดแรงงาน ทั้งนี้เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานในระบบเศรษฐกิจ ผู้หญิงลดบทบาทการเป็นแม่บ้าน และทำงานเพื่อทำตามความฝัน (Palme 2017)

Bergh (Bergh 2020) มีความเห็นว่า รัฐสวัสดิการสวีเดนมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างจากยุโรปภาคพื้นทวีป รัฐมีการใช้จ่ายสวัสดิการสังคมค่อนข้างสูง แต่ก็ไม่ให้อิสระต่อประชาสังคมและระบบเศรษฐกิจ เนื่องจากภาคประชาสังคมมีความเชื่อใจระหว่างประชาชนด้วยกันสูง ภาคประชาสังคมมีความเชื่อใจต่อการใช้อำนาจของรัฐบาล รวมถึงรัฐบาลมีความโปร่งใสและความรับผิดชอบต่อสาธารณะสูง ทำให้รัฐลดการใช้มาตรการแทรกแซงบังคับและควบคุมสังคม การจัดการสวัสดิการสังคมมีประสิทธิภาพสูงขึ้น ลดภาระระบบราชการ และช่วยการเก็บภาษีได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยมากขึ้น แหล่งที่มาของสวัสดิการสังคมจึงอาศัยด้านสังคมและรัฐร่วมกัน ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะเฉพาะตัวที่เกิดจากเส้นทางประวัติศาสตร์การพัฒนาารรัฐสวัสดิการ และยากที่จะลอกเลียนแบบได้

อย่างไรก็ตาม ปัญหาคนต่างด้าวอพยพย้ายถิ่นเข้าสวีเดนมากขึ้น สังคมสวีเดนเริ่มมีความแตกต่างด้านเชื้อชาติและวัฒนธรรมมากขึ้น การขาดแคลนแรงงานพร้อมกับปัญหาประชากรสูงวัย ความเหลื่อมล้ำระหว่างคนในประเทศและคนต่างด้าวที่ถ่างออกมากขึ้น รวมถึงภาระทางการคลังที่เพิ่มมากขึ้นในอนาคต ล้วนเป็นสิ่งที่ท้าทายว่า สังคมสวีเดนจะรักษาความเชื่อใจในสังคม และความสมานฉันท์ในสังคมได้หรือไม่

4.2 ฐานความคิดและอุดมการณ์รัฐสวัสดิการเอเชียตะวันออก

ในช่วง 25 ปีท้ายของศตวรรษที่ 20 โลกตะวันตกต้องเผชิญวิกฤตรัฐสวัสดิการ ได้แก่ กองทุนประกันสังคมติดลบต่อเนื่อง อัตราเศรษฐกิจถดถอย อัตราการว่างงานเพิ่มขึ้น โครงสร้างประชากรเข้าสู่สังคมสูงวัย รัฐสวัสดิการที่เคยช่วยสนับสนุนการเติบโตทางเศรษฐกิจเริ่มเผชิญกับข้อจำกัด (Hemerijck and Ronchi 2021) เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว การศึกษารัฐสวัสดิการเปรียบเทียบในกลุ่มที่ไม่ใช่ยุโรปจึงเริ่มเป็นที่นิยมมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษารัฐสวัสดิการเอเชียตะวันออก (Pierson 2005) เพื่อค้นหารูปแบบรัฐสวัสดิการอื่นที่แตกต่างและเป็น

ทางเลือกใหม่ อาณาบริเวณการศึกษาได้จำเพาะประเทศที่มีที่ตั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่
ยังรวมถึงประเทศที่มีวัฒนธรรมขงจื้อเป็นวัฒนธรรมร่วม เช่น สิงคโปร์ เป็นต้น

การศึกษาเส้นทางการพัฒนารัฐสวัสดิการโลกตะวันออกมีกลุ่มทฤษฎีและแนวคิดที่สำคัญ 3
กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มทฤษฎีวัฒนธรรมขงจื้อ 2) กลุ่มทฤษฎีรัฐพัฒนาการ และ 3) กลุ่มศึกษาเชิง
สถาบันและผลลัพธ์ (Croissant 2004; Aspalter 2006)

4.2.1 กลุ่มทฤษฎีวัฒนธรรมขงจื้อ

กลุ่มทฤษฎีนี้อธิบายว่า วัฒนธรรมและประเพณีที่แตกต่างกันระหว่างโลกตะวันตกและ
ตะวันออกเป็นปัจจัยสำคัญของการเกิดเส้นทางแยกพัฒนารูปแบบรัฐสวัสดิการ โดยรัฐสวัสดิการ
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีลักษณะร่วม คือ สวัสดิการสังคมมาจากชุมชนและครอบครัวเป็นหลัก รัฐมี
บทบาทและใช้จ่ายงบประมาณในด้านสวัสดิการสังคมไม่มากนัก แต่จะเน้นไปในการวางนโยบาย
และวางกฎระเบียบควบคุมระบบสวัสดิการ เพื่อกระตุ้นให้ประชาชนมีการศึกษาสูง ขยัน และ
รับผิดชอบตนเอง

วัฒนธรรมขงจื้อเป็นปัจจัยสำคัญในการสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านระบบเศรษฐกิจเป็นทุน
นิยมและเปลี่ยนผ่านสู่สังคมสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออก กระบวนการดังกล่าวมิได้เป็นการปฏิเสศ
หรือลบล้างลัทธิขงจื้อ เพื่อนำเข้าแนวความคิดตะวันตกมาแทนที่ แต่เป็นกระบวนการฟื้นฟูและ
ปรับปรุงสถาบันต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับลัทธิขงจื้อ แล้วปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทโลก เช่น
สถาบันการศึกษาขงจื้อแบบดั้งเดิมก็เปลี่ยนเป็นสถาบันการศึกษาสมัยใหม่แบบประชาธิปไตย
สังคมศึกษาเปลี่ยนเป็นสังคมทุนนิยม เป็นต้น (Cha 2003) การเปลี่ยนผ่านสู่ความทันสมัยและ
ทุนนิยมในเอเชียตะวันออกจึงมิได้เป็นลักษณะที่เหมือนกับโลกตะวันตกทุกอย่าง แต่มีลักษณะ
บางอย่างที่แตกต่างออกไป Pozanski (Pozanski 2017) มองว่า การจัดการเศรษฐกิจตามแนวคิด
ขงจื้อแตกต่างจากเศรษฐศาสตร์เสรีนิยมตะวันตก ได้แก่

1) เป้าหมายของปัจเจกมิใช่กำไรสูงสุด ความมั่งคั่ง หรือการบริโภคนิยม แต่เป็นการสร้างความ
ความต่อเนื่องของชีวิต การส่งต่อรุ่นสู่รุ่นเพื่อความต่อเนื่องของคุณธรรม ปรัชญาขงจื้อแบ่ง
สินค้าออกเป็นทางวัตถุและทางจิตวิญญาณ สินค้าทางวัตถุมีเพื่อตอบสนองต่อความจำเป็นทาง
กายภาพ เช่น ความหิว เป็นต้น สินค้าทางจิตวิญญาณเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของ
มนุษย์ เช่น ที่พิทักษ์ใจในครอบครัว ความรักในครอบครัว เป็นต้น ซึ่งสินค้าทางจิตใจมีความสำคัญ
มากกว่าทางวัตถุ

2) เศรษฐศาสตร์ตะวันตกมองว่า ทรัพยากรมีจำกัด แต่เศรษฐศาสตร์ขงจื้อมองว่า ธรรมชาติ
ในห้วงเวลาและสถานที่สันติภาพจะมีทรัพยากรอยู่มากมายเพื่อแบ่งปัน トラบไต่ที่มนุษย์ไม่ละเมิด
และทำลายธรรมชาติ มนุษย์ไม่ทำร้ายด้วยกันเอง

3) ถึงแม้ธรรมชาติมีทรัพยากรมากมาย แต่หนทางที่มนุษย์จะอยู่รอดได้คือต้องทำงาน เรียน
หนังสือและฝึกฝนพัฒนาตนเอง แรงงานเป็นบ่อเกิดของความมั่งคั่ง สามารถเปลี่ยน
ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสินค้าทางวัตถุ นอกจากนี้ การทำงานควรเป็นบ่อเกิดของความสุข ความ
รักในอาชีพการงาน ซึ่งเป็นสินค้าทางจิตวิญญาณด้วย หนทางการอยู่รอดจึงเป็นเรื่องการพัฒนา
ตนเองทั้งทางด้านวัตถุและจิตวิญญาณ ซึ่งต่างจากการต่อสู้เพื่ออยู่รอดของเศรษฐศาสตร์ตะวันตก
ที่กระตุ้นให้คนแข่งขันทำหน้าระหว่างกัน

4) เศรษฐศาสตร์ตะวันตกให้ความสำคัญเรื่องกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล โดยเชื่อว่า ช่วยสร้างแรงจูงใจให้มนุษย์ แต่เศรษฐศาสตร์ขงจื้อให้ความสำคัญด้านคุณธรรม การมีชีวิตอยู่มิใช่เพื่อตนเองแต่เพื่อคนอื่น เพื่อรักษาความสัมพันธ์กับผู้อื่น ทั้งระดับครอบครัว ชุมชน สังคม และรัฐ ความมั่งคั่งของชาติไม่ใช่ความมั่งคั่งทางทรัพย์สิน แต่เป็นความถูกต้อง

5) ครอบครัวเป็นฐานที่สำคัญที่สุดในการทำกิจกรรมเศรษฐกิจและสร้างความมั่งคั่ง เมื่อปัจเจกตัดสินใจทำกิจกรรมเศรษฐกิจด้วยตนเองโดยมีแรงกระตุ้นจากคุณธรรม ก็จะมีสถาบันครอบครัวมาประกอบการตัดสินใจด้วย เนื่องจากสถาบันครอบครัวเป็นที่มาของคุณธรรมที่สำคัญที่สุด และส่งต่อจากอดีต-ปัจจุบัน-อนาคต แตกต่างจากเศรษฐศาสตร์ตะวันตก ที่กลไกตลาดเป็นสถาบันหลักในการจัดสรรทรัพยากรให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

6) เศรษฐศาสตร์ตะวันตกให้ความสำคัญเรื่องประสิทธิภาพ และการตัดสินใจเชิงนโยบายวางอยู่บนฐานประสิทธิภาพเป็นหลัก แต่เศรษฐศาสตร์ขงจื้อให้ความสำคัญเรื่องความเท่าเทียม การกระจายรายได้ เพราะเป็นบ่อเกิดของสันติภาพและความกลมกลืนในสังคม

7) บทบาทของรัฐในเศรษฐศาสตร์ตะวันตกเป็นรัฐที่มีการแทรกแซงน้อย มีหน้าที่หลักในการรักษากรรมสิทธิ์เอกชน เพื่อรับประกันให้ปัจเจกมีเสรีภาพในการเลือก และกำหนดเส้นทางชีวิตของตนเอง แต่รัฐในเศรษฐศาสตร์ขงจื้อมีบทบาทเชิงรุกมากกว่า รัฐเข้ามาแทรกแซงสังคมด้วยฐานคิดคุณธรรมนิยม (meritocracy) ที่กำหนดหน้าที่หลากหลายบทบาทของปัจเจก ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน สังคม และรัฐ การแทรกแซงจากรัฐจึงมิใช่การเข้าไปลดบทบาทของสถาบันครอบครัว สิ่งใดที่สถาบันครอบครัวควรทำก็ปฏิบัติต่อไป รัฐทำหน้าที่ในด้านการปกครอง ด้านการส่งเสริมคุณธรรม และสร้างสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนสถาบันครอบครัวได้ (Pozanski 2017)

หลักคุณธรรมของขงจื้อหลายประเด็นมีส่วนสนับสนุนให้มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วและเหมาะสมกับทุนนิยมเสรี เช่น ความขยันใฝ่ศึกษาและระเบียบวินัยช่วยให้แรงงานพัฒนาความสามารถการผลิต ความอดออมมัธยัสถ์ช่วยให้ครัวเรือนบริโภคตามฐานะและเหลือเงินออม เพื่อเป็นแหล่งเงินสำคัญต่อการลงทุนของภาคธุรกิจ ความกลมกลืนและระเบียบสังคมช่วยให้กระบวนการผลิตเป็นไปอย่างต่อเนื่องราบรื่น เปลี่ยนผ่านสู่อุตสาหกรรมโดยไม่เกิดความขัดแย้งทางชนชั้น เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ทุนนิยมขงจื้อได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงลบด้วยเช่นกัน ค่านิยมเรื่องครอบครัวและสายสัมพันธ์ส่วนบุคคลทำให้การบริหารจัดการองค์กรหรือระบบเศรษฐกิจมิได้คำนึงถึงเรื่องประสิทธิภาพเสมอไป แต่คำนึงถึงเครือข่ายเส้นสายซึ่งก่อให้เกิดการคอร์รัปชัน การบริหารด้วยสมาชิกเครือญาติที่ไม่ใช่มืออาชีพ ทำให้เกิดระบบทุนนิยมอุปถัมภ์ การผูกขาด และควมรวมธุรกิจ ส่วนด้านการแทรกแซงระบบเศรษฐกิจโดยรัฐนั้น มีข้อวิจารณ์ว่า ลัทธิขงจื้อสร้างความชอบธรรมให้รัฐใช้อำนาจนิยมในการกดขี่ปกครองประชาสังคม เพื่อสร้างระเบียบสังคมที่เอื้อต่อเศรษฐกิจทุนนิยม เช่น การกดขี่สภาพแรงงานเพื่อมิให้มีอำนาจต่อราคาจ้าง หรือรัฐมีการเลือกให้อภิสิทธิ์แก่กลุ่มทุนขนาดใหญ่ หรืออุตสาหกรรมศักยภาพสูง กลุ่มอุตสาหกรรมที่มีความใกล้ชิดกับรัฐบาล เป็นต้น

เศรษฐกิจโลกเอเชียตะวันออกจึงมีลักษณะผสมผสานทั้งเสรีนิยมและสังคมนิยม ผสมผสานการวางแผนเศรษฐกิจจากรัฐส่วนกลางและกลไกตลาด สถาบันครอบครัวยังเป็นสถาบันสำคัญ ซึ่งแตกต่างจากโลกตะวันตกที่สถาบันครอบครัวถูกทำลายในช่วงเปลี่ยนผ่านสู่อุตสาหกรรมใน

ศตวรรษที่ 18 ลักษณะดังกล่าวทำให้รูปแบบรัฐสวัสดิการเอเชียตะวันออกแตกต่างกัน การเข้าถึงสวัสดิการสังคมไม่จำเป็นต้องอาศัยอยู่ในรูปสิทธิพลเมืองเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ ครอบครัว และความสัมพันธ์ในชุมชนและสังคม สามารถสนับสนุนให้ปัจเจกได้รับสวัสดิการเพิ่มเติม ค่านิยมการส่งต่อคุณธรรมจากรุ่นสู่รุ่นของขงจื้อช่วยสร้างความสมานฉันท์ภายใน ครอบครัวและระหว่างรุ่น การได้รับสวัสดิการจึงมิใช่เรื่องการทำธุรกรรมเท่านั้น แต่เป็นเรื่องสายใยความสัมพันธ์ระหว่างคน รัฐไม่ได้เข้ามาแทนที่ครอบครัวทุกอย่างในด้านสวัสดิการ การมีอยู่ของปัจเจกไม่ใช่เพื่อตัวเราอย่างเดียว แต่เพื่อคนอื่น ความกตัญญูได้ช่วยให้เกิดค่านิยมการดูแล ห่วงใยระหว่างกัน และช่วยลดความจำเป็นของรัฐในการเก็บภาษีสูง เพื่อนำมาใช้จ่ายและผลิตสวัสดิการสังคม ส่วนเรื่องความรักในการทำงาน การศึกษาพัฒนาตนเองตลอดชีวิต ช่วยให้ปัจเจก ลดความพึ่งพิงสวัสดิการจากรัฐ การได้มาของสวัสดิการขึ้นอยู่กับความพยายามของตนเองด้วยเช่นกัน

ข้อวิจารณ์ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของรัฐสวัสดิการแบบขงจื้อ ได้แก่ การที่รัฐสวัสดิการรูปแบบนี้กำหนดบทบาทของชาย-หญิงไว้อย่างเข้มงวด ไม่ยืดหยุ่น ผู้หญิงถูกกำหนดให้รับผิดชอบงานบ้านและต้องพึ่งพาผู้ชายเป็นหลัก อีกทั้งไม่สามารถกระจายรายได้หรือกระจายความเสี่ยงได้มีประสิทธิภาพ ครอบครัวที่ยากจนไม่สามารถเฉลี่ยทุกข์ให้กับครอบครัวที่ร่ำรวยได้ ต่างจากสวัสดิการที่มีแหล่งเงินจากภาษี ที่ใช้เครื่องมือทางการคลังลดความเหลื่อมล้ำได้ นอกจากนี้ลักษณะครอบครัวปัจจุบันมีความเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ทำให้บางคนไม่สามารถอาศัยสวัสดิการจากสถาบันครอบครัว และเกิดการตกหล่นจากตาข่ายความมั่นคงชีวิตตามมา ยิ่งไปกว่านั้น อิทธิพลของลัทธิขงจื้ออาจบดบังสวัสดิการใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นมา เช่น กรณีของเกาหลีใต้ที่ลูกจ้างผู้ชายมีสิทธิในการลาเพื่อเลี้ยงดูลูก แต่พวกเขาจะไม่นิยมใช้สิทธินั้น (Kim and Kim 2020)

กลุ่มทฤษฎีนี้มีข้อจำกัด ได้แก่ ถ้าวัฒนธรรมขงจื้อกำหนดเส้นทางที่แยกจากกันระหว่างรัฐสวัสดิการโลกตะวันตกและตะวันออกแล้ว ย่อมหมายความว่า รัฐสวัสดิการเอเชียตะวันออกเป็นรูปแบบจำเพาะที่ตะวันตกไม่สามารถลอกเลียนแบบได้ นอกจากนี้มีการละเลยปัจจัยอื่น ๆ เช่น ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและการเมืองที่ส่งผลต่อกระบวนการผลิตนโยบายสาธารณะได้ อีกทั้งการใช้กรอบวิเคราะห์ดังกล่าวก็จะไม่เหมาะสมในการเปรียบเทียบประเทศอื่นที่ไม่ใช่ขงจื้อ เช่น เอเชียอาคเนย์ แต่กลายเป็นว่า กลุ่มประเทศดังกล่าวก็มีการใช้จ่ายภาครัฐด้านสวัสดิการสังคมน้อยเช่นกัน ยิ่งไปกว่านั้นยังไม่สามารถอธิบายว่า เหตุใดในกลุ่มประเทศขงจื้อด้วยกันก็มีลักษณะแตกต่างบางอย่างในการจัดสรรสวัสดิการ

4.2.2 กลุ่มทฤษฎีรัฐพัฒนาการ

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงอุตสาหกรรม (industrialization) ซึ่งเป็นที่นิยมในช่วงทศวรรษที่ 50-60 อธิบายการเกิดขึ้นของรัฐสวัสดิการยุโรปว่า รัฐต้องมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และมีระดับอุตสาหกรรมสูงก่อน ถึงจะเป็นรัฐสวัสดิการได้ (Gough 2008) ยุโรปใช้เวลาเป็นร้อยปีหลังปฏิวัติอุตสาหกรรมเพื่อพัฒนาเป็นรัฐสวัสดิการ แม้การปฏิวัติอุตสาหกรรมได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ โครงสร้างประชากร โครงสร้างสังคม แต่ก็สร้างปัญหาสังคมใหม่ขึ้น โดยมีชนชั้นแรงงานเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด นโยบายสวัสดิการสังคมในยุคเริ่มต้นของรัฐสวัสดิการจึงพุ่งเป้าไปแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับแรงงานในระบบอุตสาหกรรมเป็นหลักแล้วจึงค่อย ๆ

ขยายสิทธิประโยชน์ไปยังกลุ่มอื่น ๆ ภาคอุตสาหกรรมเป็นตัวจักรสำคัญในการเติบโตทางเศรษฐกิจ เมื่อรายได้ประชาชาติเพิ่มมากขึ้น ก็ย่อมเพิ่มรายได้ให้รัฐในการดำเนินนโยบายสวัสดิการสังคมให้ประชาชน ตัวชี้วัดหลักที่ใช้ในการวิเคราะห์รัฐสวัสดิการจึงเป็นส่วนค่าใช้จ่ายสังคมต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ ส่วนภาครัฐในการใช้จ่ายสวัสดิการสังคม เป็นต้น อย่างไรก็ตาม กลุ่มทฤษฎีนี้กลับสร้างข้อจำกัดว่า มีการแยกออกจากกันระหว่างนโยบายเศรษฐกิจและนโยบายสวัสดิการสังคม รวมถึงรัฐสวัสดิการไม่ได้เฉพาะในประเทศรายได้สูงเท่านั้น และทำให้กลุ่มประเทศเอเชียตะวันออก ซึ่งเป็นกลุ่มประเทศยากจนและมีระดับอุตสาหกรรมต่ำ จึงอยู่นอกอาณาบริเวณการศึกษาารรัฐสวัสดิการ

กลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกมีการเปลี่ยนผ่านอุตสาหกรรมล่าช้า และต้องไล่กวระดับอุตสาหกรรมให้ทันประเทศที่พัฒนาแล้ว ดังนั้น รัฐจำเป็นต้องหาวิธีที่แตกต่างจากประสบการณ์ของยุโรปเพื่อย่นระยะเวลา นอกจากนี้ รัฐมีรายได้ประชาชาติต่ำและมีทรัพยากรจำกัด จึงจำเป็นต้องให้รายได้ประชาชาติเติบโตอย่างรวดเร็วก่อนที่จะพัฒนาสวัสดิการสังคม เมื่อเศรษฐกิจส่วนบนเติบโต ก็จะช่วยให้ส่วนเกินค่อย ๆ ไหลรินไปส่วนล่าง และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งหมดตามมาเอง (trickle-down effect)

รัฐพัฒนาการ (developmental state) เป็นรูปแบบการพัฒนาที่อธิบายในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออก โดยมีญี่ปุ่นเป็นตัวแบบสำคัญ เนื่องด้วยระดับการพัฒนากลไกตลาดทุนนิยมภายในประเทศยังจำกัด การเร่งระดับอุตสาหกรรมจึงไม่ได้อาศัยกลไกตลาดเพียงอย่างเดียว แต่ต้องมีการวางแผนเศรษฐกิจจากส่วนกลาง รัฐสร้างพันธมิตรกับภาคเอกชน การเมืองและเศรษฐกิจจึงเชื่อมโยงกัน รัฐเข้ามาแทรกแซงระบบเศรษฐกิจเพื่อการสะสมทุนอย่างรวดเร็ว รัฐสร้างระบบราชการและผู้อำนวยการที่เป็นอิสระและมีความสามารถเพื่อวางแผนการพัฒนา โดยรัฐไม่จำเป็นต้องทำกิจกรรมเศรษฐกิจเองทั้งหมด หรือเป็นเจ้าของหน่วยผลิตทั้งหมด แต่ใช้เครื่องมือหลากหลายเพื่อให้เป้าหมายสำเร็จ เช่น เครื่องมือทางภาษี การสนับสนุนการเงิน ออกนโยบายเอื้อเพื่อบางกลุ่มอุตสาหกรรมที่มีศักยภาพเป็นตัวนำเศรษฐกิจ ควบคุมการนำเข้า-ส่งออก ตั้งกำแพงภาษีเพื่อคุ้มครองอุตสาหกรรมในประเทศ เป็นต้น (Caldentey 2008)

อย่างไรก็ตาม การวางแผนเศรษฐกิจจากส่วนกลางก็มีรูปแบบแตกต่างจากสังคมนิยมยุโรป เป้าหมายหลักของการแทรกแซงโดยรัฐของรัฐพัฒนาการ คือ การเติบโตทางเศรษฐกิจ และมองว่าสวัสดิการสังคมอาจเป็นอุปสรรคต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ การเพิ่มค่าใช้จ่ายภาครัฐด้านสวัสดิการสังคมอาจลดความสามารถคลังของรัฐในการอัดฉีดระบบเศรษฐกิจ รัฐจึงมีแนวทางพัฒนานโยบายสวัสดิการสังคมในรูปแบบที่แตกต่างออกไป นโยบายสวัสดิการสังคมเป็นอีกเครื่องมือเพื่อใช้กระตุ้นเศรษฐกิจ และอยู่ภายใต้อิทธิพลของนโยบายเศรษฐกิจ รัฐพยายามถ่วงเวลาพัฒนาระบบปกป้องสังคม และเลือกใช้นโยบายสวัสดิการสังคมอย่างมีเงื่อนไขเพื่อกระตุ้นให้คนทำงานหนักมากขึ้น มีความสามารถในการผลิตมากขึ้น เช่น รัฐลงทุนด้านการศึกษายเป็นหลัก หรือให้สิทธิประโยชน์จำเพาะต่อกลุ่มประชากรที่เป็นตัวจักรสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจและการเมือง นโยบายสวัสดิการสังคมจึงไม่ให้ความสำคัญเรื่องการกระจายรายได้หรือลดความเหลื่อมล้ำ ไม่ได้มุ่งเน้นด้านผลลัพธ์สวัสดิการสังคม แต่เป็นตัวช่วยเหลือสนับสนุนการสะสมทุน ปกป้องแรงงาน สร้างการจ้างงาน และเร่งการเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรกรรมสู่สังคมอุตสาหกรรม (Evans, Rueschemeyer, and Skocpol 1985; Castells 1992; Gold

1986; Johnson, 1982; Wade 1990)

รูปแบบรัฐพัฒนาการของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกถูกนิยามอีกความหมายว่า เป็นรัฐสวัสดิการด้อยพัฒนา (underdeveloped welfare state) เพราะรัฐใช้จ่ายด้านสวัสดิการสังคมน้อย และมุ่งใช้ทรัพยากรที่จำกัดเพื่อเศรษฐกิจมากกว่า อย่างไรก็ตาม นักวิชาการบางคนก็ไม่เห็นด้วย (Kim 2010; Kim 2020) เนื่องจากการใช้ตัวชี้วัดแค่ค่าใช้จ่ายภาครัฐด้านสวัสดิการสังคมนั้นไม่เพียงพอต่อการอธิบายสวัสดิการสังคมทั้งระบบ ค่าใช้จ่ายภาครัฐที่สูงก็ไม่จำเป็นที่จะให้สวัสดิการสังคมคุณภาพสูงเสมอไป การวิเคราะห์ระบบสวัสดิการสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกควรพิจารณาปัจจัยด้านการเมือง สังคม วัฒนธรรม และปัจจัยเชิงสถาบันด้วย

4.2.3 กลุ่มศึกษาเชิงสถาบันและผลลัพธ์

กลุ่มทฤษฎีนี้วิเคราะห์รัฐสวัสดิการในรูปแบบระบอบ (welfare regime) ที่ภายในมีสถาบันต่าง ๆ สัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน รัฐสวัสดิการเป็นกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงและใช้เวลาอย่างยาวนาน กลุ่มทฤษฎีนี้จะแตกต่างจาก 2 กลุ่มทฤษฎีก่อนหน้านั้นที่สนใจเฉพาะด้านวัฒนธรรม หรือการเปลี่ยนแปลงสู่อุตสาหกรรมที่ส่งผลต่อเส้นทางพัฒนาารัฐสวัสดิการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออก กลุ่มทฤษฎีนี้มองว่า มีปัจจัยที่สนับสนุนหรือเป็นอุปสรรคหลากหลายปัจจัย โดยใช้วิธีวิเคราะห์คล้ายกับกระบวนการผลิตนโยบายที่ประกอบด้วย ปัจจัยนำเข้า (input) ผลผลิต (output) และผลลัพธ์ (outcome) รวมถึงสามารถเลือกศึกษาเชิงลึกเฉพาะประเทศเดียวหรือศึกษาเปรียบเทียบและจัดกลุ่มประเทศที่มีลักษณะสำคัญใกล้เคียงกัน

งานของ Esping-Andersen (1990) มีอิทธิพลต่อวงการศึกษารัฐสวัสดิการเปรียบเทียบอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากมีการเก็บข้อมูลทั้งด้านปริมาณ ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์สถาบัน และข้อมูลผลลัพธ์นโยบายสวัสดิการสังคมของประเทศต่าง ๆ ในยุโรป โดยเลือกใช้ตัวชี้วัดที่สำคัญเพื่อเชื่อมโยงระหว่างกรอบแนวคิดทฤษฎีและลักษณะพื้นฐานรัฐสวัสดิการยุโรป เพื่อจัดกลุ่มระบอบรัฐสวัสดิการยุโรปออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) แบบเสรีนิยมที่รัฐสวัสดิการมีการใช้กลไกตลาดเป็นหลัก รัฐให้สวัสดิการสังคมอย่างจำกัด เช่น อังกฤษ เป็นต้น 2) แบบสังคมนิยมประชาธิปไตยที่รัฐเข้ามามีบทบาทสูงด้านสวัสดิการสังคม แทรกแซงกลไกตลาด และลดบทบาทสถาบันครอบครัว ลดการจัดช่วงชั้นสังคมในระดับมาก เช่น สวีเดน เป็นต้น และ 3) แบบอนุรักษ์นิยมที่สถาบันครอบครัวและสังคมยังมีบทบาทสำคัญด้านสวัสดิการ รัฐมีบทบาทปานกลางด้านสวัสดิการสังคม และลดการจัดช่วงชั้นสังคมในระดับปานกลาง เช่น ฝรั่งเศส เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อนำกรอบดังกล่าวมาวิเคราะห์เปรียบเทียบรัฐสวัสดิการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออก กลับพบว่ายากที่จะจัดกลุ่มเข้าไปได้ (Lee and Ku 2007)

นักวิชาการ เช่น Holliday (2000) เชื่อว่า ประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกก็เป็นรัฐสวัสดิการเช่นกัน แต่เป็นรูปแบบที่ 4 เพิ่มขึ้นจากกรอบแนวคิดของ Esping-Andersen โดย Holliday ใช้กรอบแนวคิดรัฐพัฒนาการเพื่อนิยามรูปแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกว่า เป็นผลิตภาพนิยม (Productivist Welfare Capitalism) ที่มีลักษณะพื้นฐานร่วมกัน คือ นโยบายสวัสดิการสังคมอยู่ภายใต้อิทธิพลของนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจและระดับอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตาม เขาก็เห็นถึงความแตกต่างในการจัดการรัฐกิจของแต่ละประเทศ ความแตกต่างของนโยบายด้านการศึกษา สุขภาพ บำนาญ และที่อยู่อาศัย เขาได้ใช้ตัวชี้วัดเชิง

สถาบัน ได้แก่ การขยายสิทธิสังคม ผลกระทบต่อการจัดช่วงชั้นสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ-ตลาด-ครอบครัว เพื่อจัดประเทศเอเชียตะวันออกเป็นกลุ่มย่อย 3 กลุ่ม ได้แก่

1) รูปแบบอำนวยความสะดวก (facilitative) รัฐทำหน้าที่กำกับและวางแผนนโยบายแห่งชาติเป็นหลัก มีบทบาทน้อยในการส่งเสริมสวัสดิการสังคม กลไกตลาดเป็นกลไกหลักในการจัดสรรสวัสดิการสังคม และมีผลน้อยต่อการลดการแบ่งช่วงชั้น ลักษณะนี้พบได้ในฮ่องกง

2) รูปแบบรัฐพัฒนาการแบบถ้วนหน้า (developmental-universalist) รัฐมีบทบาทมากขึ้นในการจัดสรรสวัสดิการสังคมแบบถ้วนหน้า แต่ก็เลือกเฉพาะนโยบายที่เพิ่มความสามารถการผลิต เช่น การศึกษาและสุขภาพ อีกทั้งผลของนโยบายมีช่วยลดการแบ่งช่วงชั้นสังคม แต่ช่วยผลักดันให้กลุ่มคนที่มีผลิตภาพได้เปรียบขึ้น ลักษณะนี้พบได้ในญี่ปุ่นและเกาหลีใต้

3) รูปแบบรัฐพัฒนาการแบบจำเพาะ (developmental-particularist) รัฐมีบทบาทขยายสวัสดิการสังคมเฉพาะที่เพิ่มผลิตภาพเช่นกัน แต่จะคำนึงถึงประสิทธิภาพเป็นหลัก และเลือกให้เฉพาะกลุ่มที่ให้ผลตอบแทนเพิ่มผลิตภาพได้มากเป็นหลัก ดังนั้น กลุ่มที่เข้าไม่ถึงสวัสดิการสังคมจากรัฐจึงต้องอาศัยสถาบันครอบครัวและกลไกตลาดแทน ลักษณะนี้พบได้ในสิงคโปร์และไต้หวัน

เช่นเดียวกับ Wood and Gough (2006) ที่คิดว่า การใช้กรอบวิเคราะห์ระบอบสวัสดิการเพื่อวิเคราะห์และจัดกลุ่มรัฐสวัสดิการโลกตะวันออกยังมีข้อติดอยู่ กล่าวคือ ช่วยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ครอบครัว ภาคเอกชน ในด้านการจัดการสวัสดิการสังคม โดยที่ไม่ได้มุ่งวิเคราะห์แค่บทบาทรัฐเท่านั้น นอกจากนี้ ยังวิเคราะห์รัฐสวัสดิการด้วยกรอบเศรษฐศาสตร์การเมือง การจัดการสวัสดิการสังคมจึงมิใช่เรื่องทางเทคนิคเท่านั้น แต่เกี่ยวข้องกับสถาบันสังคมและการเมืองที่ฝังรากลึกอยู่ในนั้น มันจึงเปลี่ยนมุมมองการศึกษาารรัฐสวัสดิการและนโยบายสวัสดิการสังคม จากเดิมที่ให้ความสำคัญเฉพาะสวัสดิการรูปแบบสิทธิสังคม สวัสดิการจากสถาบันทางการและกิจกรรมในระบบเศรษฐกิจ เปลี่ยนเป็นรวมสวัสดิการรูปแบบไม่ทางการ สวัสดิการจากครอบครัวและกิจกรรมนอกระบบเศรษฐกิจ เช่น ทุนสังคม ความช่วยเหลือจากสายสัมพันธ์เครือญาติ งานบ้านของแม่บ้าน เป็นต้น เข้าไปในการศึกษารัฐสวัสดิการด้วย

อย่างไรก็ตาม รัฐสวัสดิการเอเชียตะวันออกมิได้หยุดนิ่ง แต่มีพลวัตการเปลี่ยนแปลงสูง และตอบสนองต่อปัจจัยภายนอกประเทศ หลังประสบปัญหาวิกฤตการเงินเอเชียปี ค.ศ. 1997 ถึงแม้อิทธิพลขององค์การการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund : IMF) จะทำให้รัฐบาลในเอเชียต่างดำเนินนโยบายรัดเข็มขัดมากขึ้น แต่ทว่า หลายประเทศในเอเชียกลับมีการขยายสิทธิสวัสดิการสังคม และรัฐมีบทบาทรับผิดชอบค่าใช้จ่ายมากขึ้น Dorlach (2021) บ่งชี้ว่าปัจจัยส่งเสริมให้มีการขยายสวัสดิการสังคมประกอบด้วย 9 ปัจจัย ได้แก่ 1) การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ 2) ความสามารถทางการคลังรัฐบาล 3) ประชาธิปไตย 4) อุดมการณ์พรรคการเมือง 5) สภาพแรงงาน 6) การเคลื่อนไหวทางสังคม 7) ความกลมกลืนทางวัฒนธรรม 8) รูปแบบสถาบัน และ 9) สิทธิและค่านิยมสวัสดิการ

เมื่อรัฐสวัสดิการโลกตะวันออกมีการขยายสิทธิสังคมต่อเนื่อง คำถามที่ตามมา คือ จะมีความเป็นไปได้หรือไม่ ที่รัฐสวัสดิการโลกตะวันตกและโลกตะวันออกจะพัฒนาจนเป็นรูปแบบที่ใกล้เคียงกัน นักวิชาการมีความเห็นแบ่งเป็นทั้งสองแนวทาง เช่น Esping-Andersen (1997) มองว่า สถาบันในรัฐสวัสดิการญี่ปุ่นเพิ่งก่อตัวขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งแตกต่างจากยุโรปที่สถาบันในรัฐสวัสดิการกำเนิดขึ้นมากร้อยปี ญี่ปุ่นหรือรัฐสวัสดิการเอเชียตะวันออกจึงมีโอกาส

พัฒนาและเปลี่ยนแปลงสถาบันไปสู่รูปแบบตะวันตกในอนาคตก็เป็นได้ เช่นเดียวกับ Kuhnle (2012) ที่มองว่า ถึงแม้เกาหลีใต้จะมีสัดส่วนค่าใช้จ่ายสวัสดิการสังคมต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศน้อยกว่ากลุ่มประเทศนอร์ดิก แต่เกาหลีใต้มีแนวโน้มที่ขยายสวัสดิการสังคมต่อเนื่อง มีหลายนโยบายที่เป็นนโยบายก้าวหน้า คล้ายกับรูปแบบนอร์ดิก เช่น บำนาญ ประกันสุขภาพ ประกันอุบัติเหตุการทำงาน เป็นต้น

ส่วน Kwon and Holliday (2007) มีความเห็นแตกต่าง ถึงแม้ว่ารัฐสวัสดิการเอเชียตะวันออกได้รับผลกระทบจากโลกาภิวัตน์ และต้องมีการเปลี่ยนแปลงขยายสิทธิสวัสดิการสังคม แต่กระนั้นก็ยังคงมีลักษณะสำคัญเป็นรูปแบบผลิตภาพนิยม เขายกตัวอย่างประเทศเกาหลีใต้ การปฏิรูประบบสวัสดิการสังคมยังคงมีจุดประสงค์เพื่อเพิ่มความสามารถการแข่งขันในโลกาภิวัตน์ และการเติบโตเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่อุดมการณ์รัฐสวัสดิการและสถาบันหลักรัฐสวัสดิการยังคงมีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย

สรุป รัฐสวัสดิการเอเชียตะวันออกมีลักษณะร่วมของความเป็นรัฐพัฒนาการ และมีวัฒนธรรมขงจื้อเป็นคุณค่าร่วมในสังคม รัฐเหล่านี้ให้ความสำคัญด้านการศึกษาและความพยายามแก้ปัญหาด้วยความสามารถตนเอง แต่เมื่อศึกษาลงรายละเอียดในแต่ละประเทศก็พบความหลากหลายในการจัดการนโยบายสังคม พบความหลากหลายในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ-สถาบันครอบครัว-กลไกตลาด และบทบาทของแต่ละสถาบันในด้านสวัสดิการสังคม อีกทั้งรัฐสวัสดิการยังมีความเป็นพลวัตสูง ตรงกันข้ามกับรัฐสวัสดิการยุโรปที่สถาบันต่าง ๆ ในรัฐสวัสดิการมีเสถียรภาพและเปลี่ยนแปลงได้ยาก

5. อภิปรายและสรุปผล

พลวัตการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกอย่างรวดเร็วก่อให้เกิดปัญหาสังคมใหม่ ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ปัญหาเหล่านี้มีความซับซ้อนมากขึ้นเรื่อย ๆ และยากที่จะแก้ปัญหาด้วยภาคประชาสังคมและภาคธุรกิจเพียงฝ่ายเดียว รัฐจึงต้องมีบทบาทเชิงรุกในการผลิตนโยบายสาธารณะเพื่อร่วมกับประชาชนในการรับมือดังกล่าว อย่างไรก็ตาม การมองเฉพาะมิติเศรษฐศาสตร์หรือความจำเป็นอย่างเดียว ก็ไม่เพียงพอต่อการสร้างความเข้าใจการก่อร่างสร้างรัฐสวัสดิการและพลวัตการเปลี่ยนแปลงในห้วงเวลาที่ผ่านมา การวิเคราะห์รัฐสวัสดิการด้วยมิติสังคมและการเมืองช่วยสร้างความเข้าใจในความสัมพันธ์ของสถาบันและผู้แสดงอื่น ๆ ในรัฐสวัสดิการ เพื่อเข้าใจวัตถุประสงค์ของรัฐสวัสดิการ ที่ไม่ใช่มีแต่เฉพาะด้านผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล แต่ยังต้องรวมถึงการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างตัวรัฐ ประชาสังคม และปัจเจก และต้องรวมถึงการวิเคราะห์ความจำเป็นของการคงอยู่ของสังคมและความสมานฉันท์สังคม การสร้างความสมดุลระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวและผลประโยชน์ส่วนบุคคล

การศึกษาระบบรัฐสวัสดิการเปรียบเทียบ หรือศึกษาประสบการณ์จากประเทศอื่นที่ประสบความสำเร็จ ช่วยให้ทราบว่า รัฐสวัสดิการไม่ได้มีรูปแบบเดียว ที่รัฐเก็บภาษีสูงเพื่อกระจายสวัสดิการสังคมที่อยู่ในรูปสิทธิพลเมือง รัฐสวัสดิการมีหลากหลายรูปแบบ และประวัติศาสตร์เชิงสถาบันมีอิทธิพลต่อการกำหนดเส้นทางการพัฒนา รัฐสวัสดิการโลกตะวันตกและโลกตะวันออกมีความแตกต่างอย่างมาก ทำให้การเปลี่ยนแปลงปฏิรูประบบรัฐสวัสดิการจากรูปแบบโลกตะวันตกเป็น

ตะวันออก (หรือจากตะวันออกเป็นตะวันตก) เป็นสิ่งที่ยากลำบาก การศึกษาเฉพาะความสำเร็จ
ปลายทางแล้วนำมาปฏิบัติตามจึงอาจไม่ได้ผลตามที่คาดคิด

จากที่กล่าวมาข้างต้นจึงเห็นได้ว่า แต่ละประเทศต่างมีประวัติศาสตร์ ความเป็นมา
โครงสร้าง และพลวัตทางสังคมที่แตกต่างกัน ส่งผลให้การพัฒนารัฐสวัสดิการออกมาในรูปแบบที่
แตกต่างกันไป ดังนั้น เส้นทางการก่อสร้างรัฐสวัสดิการไทยจึงมีอาจลอกเลียนแบบรัฐอื่นได้
ทั้งหมด แต่ต้องเข้าใจบริบทและประวัติศาสตร์ของตนเอง พิจารณาประยุกต์ปรับปรุงให้เหมาะสม
กับปัญหาสังคมที่ประสบอยู่ เช่น ปัญหาการอพยพคนต่างด้าวที่เป็นวิกฤตรัฐสวัสดิการยุโรปใน
ปัจจุบัน และมีการดำเนินนโยบายกีดกันคนต่างด้าว ซึ่งแตกต่างจากสถานการณ์ไทยในปัจจุบันที่
เข้าสู่สังคมสูงวัยและต้องการแรงงานมากขึ้น ดังนั้น ไทยจึงควรหาทางออกเชิงนโยบายที่แตกต่าง
จากยุโรปเพื่อดึงดูดแรงงานต่างด้าว ขยายสิทธิสวัสดิการสังคมครอบคลุมพวกเขา พร้อมมี
มาตรการช่วยให้แรงงานและครอบครัวบูรณาการเข้าสู่สังคมไทยได้ หรือกรณีสถาบันครอบครัว
ไทยมีบทบาทสำคัญด้านสวัสดิการไม่เป็นทางการตั้งแต่อดีต และช่วยสร้างสายสัมพันธ์ระหว่าง
สมาชิกให้แน่นแฟ้น การดูแลซึ่งกันและกันโดยไม่เห็นแก่ผลตอบแทนเรื่องตัวเงิน ซึ่งเป็นข้อดีที่
ควรรักษาไว้ นโยบายสวัสดิการสังคมจากรัฐจึงไม่จำเป็นต้องเข้ามาแทนที่สถาบันครอบครัวตาม
ตัวแบบของตะวันตก แต่ควรส่งเสริมรัฐ ครอบครัว และชุมชนทำงานร่วมกัน

นอกจากนี้ รัฐสวัสดิการควรให้ความสำคัญทั้งจุดประสงค์ระยะสั้นและระยะยาว นโยบาย
สวัสดิการสังคมระยะสั้นมีจุดประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นปัจจุบัน ช่วยให้เกิดการจัดการ
ความเสี่ยงสังคมร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ความเสี่ยงตกงาน ความเสี่ยงสุขภาพ ความ
เสี่ยงจากอุบัติเหตุการทำงาน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม รัฐสวัสดิการก็เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิง
สถาบันซึ่งต้องใช้เวลามากหลายทศวรรษหรือศตวรรษ ดังนั้น รัฐจึงควรมีนโยบายจุดประสงค์ระยะ
ยาวในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจและการเมือง เพื่อลดความเหลื่อมล้ำ สร้างโอกาส
เลื่อนชั้นทางสังคม โดยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างขนานใหญ่นี้ ถ้าพึ่งรัฐฝ่ายเดียวก็ยากที่จะทำ
สำเร็จ ต้องอาศัยประชาสังคม ประชาชนทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อเปลี่ยนแปลงทั้ง
ทางด้านอุดมการณ์รัฐสวัสดิการ สังคม และวัฒนธรรม สร้างความสมานฉันท์ในสังคม และส่งมอบ
จินตนาการของสังคมที่ดีที่ทุกคนใฝ่ฝันไปยังคนรุ่นต่อไป

References

- Aspalter, Christian. 2006. "The East Asian welfare model." *International Journal of Social Welfare* 15 (4): 290-301.
- Atkinson, Anthony B. and Andrea Brandolini. 2015. "Unveiling the Ethics behind Inequality Measurement: Dalton's Contribution to Economics." *The Economic Journal* 125 (583): 209-234. <https://doi.org/10.1111/econj.12225>
- Begg, Ian, Fabian Mushövel, and Robin Niblett. 2015. *The Welfare State in Europe: Visions for Reform*. Vision Europe Summit. Bertelsmann Studies.
- Béland, Daniel. 2011. "The Politics of Social Policy Language." *Social Policy & Administration* 45 (1): 1-18. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9515.2010.00750.x>

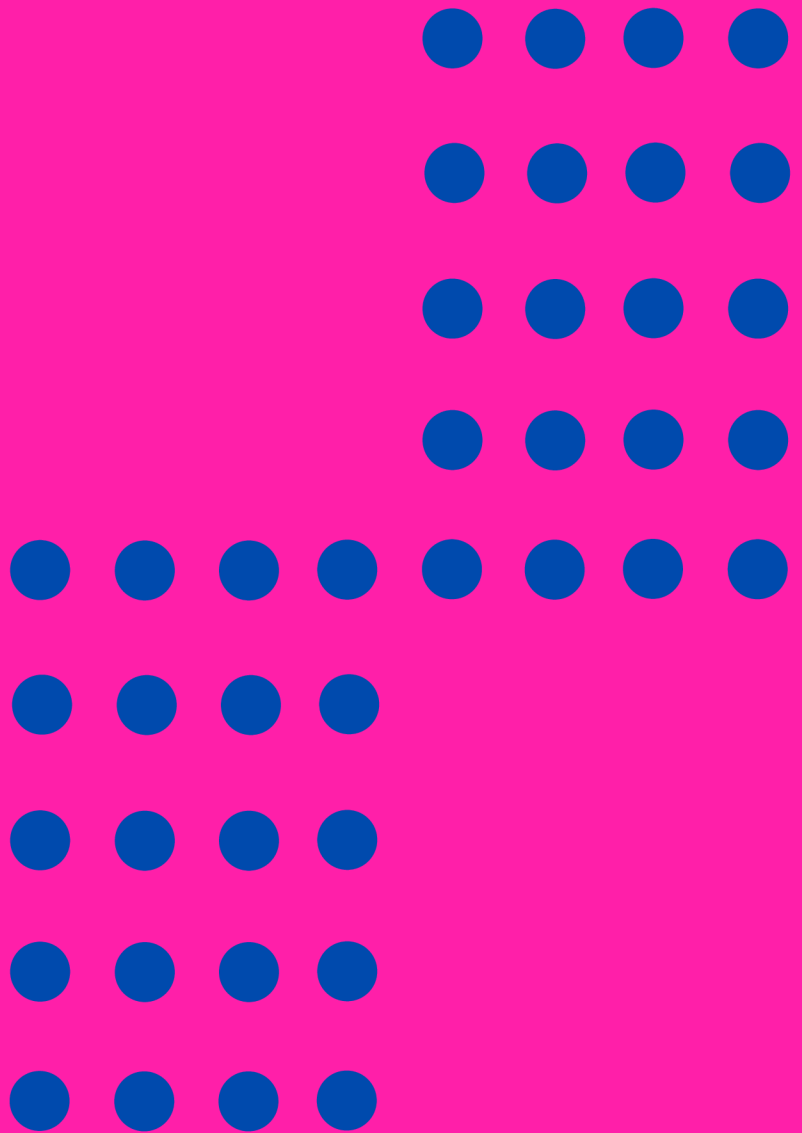
- Bergh, Andreas. 2020. "Hayekian welfare states: explaining the coexistence of economic freedom and big government." *Journal of Institutional Economics* 16 (1): 1-12. <https://doi.org/10.1017/S1744137419000432>
- Caldentey, Esteban Pérez. 2008. "The Concept and Evolution of the Developmental State." *International Journal of Political Economy* 37 (3): 27-53. <https://doi.org/10.2753/IJP0891-1916370302>
- Cambridge University Press. n.d. "Welfare state." Cambridge dictionary. Accessed April 8, 2024. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/welfare-state>.
- Caporaso, James A. and David P. Levine. 2005. *Theories of Political Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Castells, Manuel. 1992. "Four Asian Tigers with a Dragon Head: A Comparative Analysis of the State, Economy, and Society in Asian Pacific Rim." In *States and Development in the Asian Pacific Rim*, edited by Richard Appelbaum and Jeffrey Henderson. Newbury Park, Calif.: SAGE Publications, Inc.
- Cerny, Philip G. 2010. "The competition state today: From raison d'État to raison du Monde." *Policy Studies* 31 (1): 5-21. <https://doi.org/10.1080/01442870903052801>
- Cha, Seong Hwan. 2003. "Myth and Reality in the Discourse of Confucian Capitalism in Korea." *Asian Survey* 43 (3): 485-506. <https://doi.org/10.1525/as.2003.43.3.485>
- Chevalier, Tom and Bruno Palier. 2017. "The French welfare state system: with special reference to youth unemployment." In *The Routledge International Handbook to Welfare State Systems*, 216-228. New York: Routledge.
- Croissant, Aurel. 2004. "Changing Welfare Regimes in East and Southeast Asia: Crisis, Change and Challenge." *Social Policy & Administration* 38: 504-524. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9515.2004.00404.x>
- Dorlach, Tim. 2021. "The causes of welfare state expansion in democratic middle-income countries: A literature review." *Social Policy & Administration* 55 (5): 767-783. <https://doi.org/10.1111/spol.12658>
- Durongkaveroj, Wannaphong. 2021. "Financing the welfare state system in Thailand." In *Financing Welfare State Systems in Asia*, 125-147. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003023531-10>
- Dutton, Paul V. 2002. "Retrenchment and reform, 1939-1947." In *Origins of the French Welfare State: The Struggle for Social Reform in France, 1914-1947*, 184-219. Cambridge: Cambridge University Press.
- Esping-Andersen, Gøsta. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press. <https://doi.org/10.1177/095892879100100108>
- Esping-Andersen, Gøsta. 1997. "Hybrid or Unique?: the Japanese Welfare State Between Europe and America." *Journal of European Social Policy* 7 (3): 179-189. <https://doi.org/10.1177/095892879700700301>

- Evans, Peter B., Dietrich Rueschemeyer, and Theda Skocpol, eds. 1985. *Bringing the State Back In*. Cambridge: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511628283>.
- Fretel, Anne. 2013. “État social.” In *Dictionnaire critique de la RSE*. Presses universitaires du Septentrion, Nicholas Postel and Richard Sobel, eds.
<https://doi.org/10.4000/books.septentrion.6637>
- Gerring, John. 2004. “What is a Case Study and What is it Good for?” *American Political Science Association* 98 (2): 341-354.
<https://doi.org/10.1017/S0003055404001182>
- Gold, Thomas B. 2015. *State and Society in the Taiwan Miracle*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315700625>
- Gough, Ian. 2008. “European welfare states: explanations and lessons for developing countries.” In *Inclusive States: Social Policy and Structural Inequalities*. Anis Ahmad Dani and Harjan de Haan, eds., 3-38. Washington: World Bank.
- Hemerijck, Anton C. and Stefano Ronchi. 2021. “Recent Developments: Social Investment Reform in the Twenty-First Century.” In *The Oxford Handbook of the Welfare State*, 112-130. Oxford: Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198828389.013.7>
- Holliday, Ian. 2000. “Productivist Welfare Capitalism: Social Policy in East Asia.” *Political Studies* 48 (4): 706-23. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.00279>
- Jacobs, John. 2008. “An introduction to the Beveridge Report.” In *Understanding Health and Social Care: An Introductory Reader*, Julia Johnson and Corinne De Souza., 215-22. London: Sage Publications.
- Johnson, Chalmers. 1982. *MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975*. Stanford: Stanford University Press.
<https://doi.org/10.1515/9780804765602>
- Kim, Pil Ho. 2010. “The East Asian welfare state debate and surrogate social policy: An exploratory study on Japan and South Korea.” *Socio-Economic Review* 8 (3): 411-435. <https://doi.org/10.1093/ser/mwq003>
- Kim, Soon-yang. 2020. “Reappraisal of the Developmental Welfare State Theory on the Underdevelopment of State Welfare in East Asian Growth Economies: The Case of South Korea.” *Journal of Asian and African Studies* 55 (4): 568-585. <https://doi.org/10.1177/0021909619886679>
- Kim, Yeon-jin and Suyoung Kim. 2020. “Relational ethics as a cultural constraint on fathers’ parental leave in a Confucian welfare state, South Korea.” *Social Policy Administration* 54 (5): 684-698. <https://doi.org/10.1111/spol.12565>
- Kuhnle, Sein. 2012. “The Nordic and East Asian Welfare Models: On Converging Paths?” In *Ideas, Society and Politics in Northeast Asia and Northern Europe*, 53-62. Copenhagen: NIAS Press.
- Kwon, Soonman and Ian Holliday. 2007. “The Korean welfare state: a paradox of expansion in an era of globalisation and economic crisis.” *International Journal of Social Welfare* 16 (3): 242-248. <https://doi.org/10.1111/j.1468->

[2397.2006.00457.x](https://doi.org/10.61462/cujss.v55i1.4415)

- Lee, Yih-jiunn and Yeun-wen Ku. 2007. "East Asian Welfare Regimes: Testing the Hypothesis of the Developmental Welfare State." *Social Policy & Administration* 41 (2): 197-212. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9515.2007.00547.x>
- MacLeavy, Julie. 2016. "Neoliberalism and Welfare." In *The Handbook of Neoliberalism*, 252-261. New York: Routledge.
- Mahoney, James and Dietrich Rueschemeyer. 2003. "Comparative Historical Analysis." In *Comparative Historical Analysis in the Social Science*, James Mahoney and Dietrich Rueschemeyer, eds. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511803963>
- McEnhill, Libby and Peter Taylor-Gooby. 2018. "Beyond Continuity? Understanding Change in the UK Welfare State since 2010." *Social Policy & Administration* 52 (1): 252-270. <https://doi.org/10.1111/spol.12310>
- McGauran, Anne Marie. 2020. "Challenges Facing the Welfare State: Background Paper." *National Economic & Social Council*. Accessed April 8, 2024. http://files.nesc.ie/nesc_background_papers/151_background_paper_9.pdf.
- Merrien, François-Xavier. 2019. "Aux origines de l'État-providence." *La Vie des idées*, October. <https://laviedesidees.fr/Aux-origines-de-l-Etat-providence>.
- Nam, Yunmin. 2020. "The Divergent evolution of East Asia welfare states: Japan, South Korea, Taiwan, and Singapore." *Asian Politics & Policy* 12 (4): 559-574. <https://doi.org/10.1111/aspp.12557>
- Pakpoom Saengkanokkul. 2017. "Le Solidarisme: The Core Ideology of the French Social Protection System." In *Liber Amicorum Vishnu Varunyou: Academic Articles in Honour of Vishnu Varunyou's 60th Birthday*, edited by Vishnu Varunyou, Bangkok: Nititham. (in Thai)
- Palme, Joakim. 2017. "The Swedish welfare state system: with special reference to inequality and the redistribution paradox." In *The Routledge International Handbook to Welfare State Systems*, 203-215. New York: Routledge.
- Paphassorn Woraphatthirakun. 2017. "Public Administration of Thailand under the Welfare State system." *Journal of Management Science Nakhon Pathom Rajabhat University* 4 (1): 110-122. <https://doi.org/10.14456/jmsnpru.2017.10>. (in Thai)
- Pierson, Chris. 2005. "'Late Industrializers' and the Development of Welfare Regimes." *Acta Politica* 40: 395-418. <https://doi.org/10.1057/palgrave.ap.5500123>
- Polanyi, Karl. 1944. *The Great Transformation: Economic and Political Origins of Our Time*. New York: Rinehart.
- Poznanski, Kazimierz. 2017. "Confucian economics: how is Chinese thinking different?" *China Economic Journal* 10 (3): 362-384. <https://doi.org/10.1080/17538963.2017.1370170>

- Rapeephan Khamhom. 2011. "Social welfare in Thai society." Bangkok: Sam Charoen Phanit. (in Thai)
- Rosanvallon, Pierre. 1992. *La Crise de l'État-providence*. Paris: Seuil.
- Schmitter, Philippe C. 1974. "Still the Century of Corporatism?" *The Review of Politics* 36 (1): 85-131. <https://doi.org/10.1017/S0034670500022178>
- Skocpol, Theda. 1979. *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China*. New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511815805>
- Steinmo, Sven. 2012. "Historical Institutionalism." In *Approaches and Methodologies in the Social Sciences: A Pluralist Perspective*. Donatella Della Porta and Michael Keating, eds., 118-138. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511801938.008>
- Stjerno, Steinar. 2004. *Solidarity in Europe: The History of an idea*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Paul and Jason L. Powell. 2017. "The UK Welfare State System." In *The Routledge International Handbook to Welfare State Systems*, 191-202. New York: Routledge.
- Thane, Patricia. 2024. "Poverty and the Rise and Fall of the Welfare State in Britain, 1900 to the Present." *Society* 61: 269-271. <https://doi.org/10.1007/s12115-024-00976-8>
- Trägårdh, Lars. 2010. "Rethinking the Nordic welfare state through a neo-Hegelian theory of state and civil society." *Journal of Political Ideologies* 15 (3): 227-239. <https://doi.org/10.1080/13569317.2010.513853>
- Trouvé, Hélène et al. 2010. "The path dependency theory: analytical framework to study institutional integration: The case of France." *International Journal of Integrated Care*. <https://doi.org/10.5334/ijic.544>
- Uamporn Pichaisanit. 2009. *Economic Policies on Social Welfare: An Analysis of Western Experiences*. Pathum Thani: Thammasat University Press. (in Thai)
- Vie-publique. 2024. "Qu'est-ce que l'État-providence ?" July 23, 2024. <https://www.vie-publique.fr/fiches/24110-quest-ce-que-letat-providence>.
- Wade, Robert. 1990. *Governing the Market: The Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization*. Princeton, NJ: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9780691187181>
- Wood, Geof and Ian Gough. 2006. "A Comparative Welfare Regime Approach to Global Social Policy." *World Development* 34 (10): 1696-1712. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2006.02.001>

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนอังรีดูนังต์ แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330
โทร: 0-2218-7280

Faculty website: <https://www.polsci.chula.ac.th/>

Journal website: <https://so08.tci-thaijo.org/index.php/ssjpolsci/>